ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. Σ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΕΚΔΟΣΙΣ «ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ»

ΑΘΗΝΑΙ, 1959

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. Σ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

«...ἓν καλὸν ἁπλῶς καὶ δίκαιον ἐστίν· τὸ τῆς πατρίδος συμφέρον...» (Πλούταρχος, Ἀλκιβιάδου βίος, κεφάλαιον XXXI, παράγραφος 16)

Δίδοντας εἰς τὴν δημοσιότητα μὲ τὸ βιβλίο αὐτό, τ' ἀπομνημονεύματα τοῦ συζύγου μου, Στρατηγοῦ Γεωργίου Τσολάκογλου, πραγματοποιῶ ἐκεῖνο ποὺ εἶχε σκοπὸ νὰ κάμη ὁ ἴδιος.

Ὅ,τι περιέχεται σ' αὐτό, δὲν εἶνε, κυρίως εἰπεῖν, ἀπομνημονεύματα, ἀλλὰ ἐξιστόρησις τῶν γεγονότων, ποὺ καλύπτουν χρονικῶς τὸν Ἑλληνοϊταλικὸν πόλεμον τοῦ 1940—1941, τὴν Συνθηκολόγησιν καὶ τὴν περίοδον τῆς Κατοχῆς, καθ' ἣν διετέλεσε Πρωθυπουργός.

Ὅπως βλέπει ὁ ἀναγνώστης, εἶνε γραμμένο σὲ ὕφος αὐστηρὰ λιτό, στρατιωτικό, μὲ προσθήκας καὶ συμπληρωματικὰς διορθώσεις, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν παρὰ τοῦ ἰδίου ἐκ τῶν μέχρι τοῦ θανάτου του, κατὰ τὸ ἔτος 1948, ἐκθέσεων καὶ δημοσιευμάτων.

Ἀθῆναι, Ὀκτώβριος 1959

ΚΑΙΤΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πάντοτε, κατὰ τὰς ἐθνικάς των συμφοράς, οἱ λαοὶ ἀναζητοῦν εὐθύνας. Τὸ αὐτὸ συνέβη, προκειμένου καὶ περὶ τῆς στρατιωτικῆς κάμψεως, τῆς καταλήψεως τῆς χώρας καὶ τῆς ἀνακωχῆς τοῦ Στρατοῦ μας. Ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν νομίζω, ὅτι πρόκειται περὶ συμφορᾶς, ἀλλὰ περὶ ἐπιτυχίας, ἥτις, χωρὶς νὰ ζημιώνῃ τὸν συμμαχικὸν ἀγῶνα ἢ νὰ τὸν ἐπηρεάζῃ, δὲν ἠμαύρωσε τὴν ἐποποιΐαν τὸ παράπαν.

Προσεπάθησα μὲ ὅλας μου τὰς δυνάμεις ν' ἀνεύρω ἱστορικὸν γεγονός, παρόμοιον ἢ παραπλήσιον μὲ τὸ ἰδικόν μας, ἀλλὰ κατέστη ἀδύνατον. Ἡ συνθηκολόγησις τοῦ Βελγικοῦ Στρατοῦ ὑπὸ τὸν Βασιλέα του, οὐδόλως ὁμοιάζει, διότι ἐκεῖ ὁ Βελγικὸς Στρατὸς ἦτο ἐντεταγμένος μεταξὺ Ἀγγλικῶν καὶ Γαλλικῶν δυνάμεων καὶ ἡ συνθηκολόγησις συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἀπειληθοῦν σοβαρῶς τὰ πλευρὰ ἀμφοτέρων τῶν ἑκατέρωθεν δυνάμεων. Ἡ συνθηκολόγησις ἐξ ἑτέρου τῆς εἰς Ἰταλίαν ἀγωνιζομένης Γερμανικῆς Στρατιᾶς, δυνάμεως ἑνὸς περίπου ἑκατομμυρίου, χωρὶς ν' ἀπειληθοῦν που τὰ πλευρὰ καὶ τὰ νῶτα της παρὰ τῶν στρατιῶν (ἀγγλικῶν καὶ ἀμερικανικῶν τοῦ Στρατάρχου Ἀλεξάντερ), πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ ὁμοιάζῃ μὲ τὴν ἰδικήν μας περίπτωσιν.

Ἡ διάσωσις τῶν ψυχῶν τῶν νικητῶν τοῦ Ἀλβανικοῦ πολέμου καὶ συντελεστῶν τῆς παρατάσεως τοῦ ἀγῶνος, ἀπέτρεψε τὸν ἐκ μέρους τῶν Ἰταλῶν ἐξευτελισμὸν τούτων, προέλαβε

τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὸν βέβαιον θ ά ν α τ ο ν τῶν πλείστων καὶ ἐπέτρεψε τὴν συνέχισιν τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως καὶ τὴν σημερινὴν δημιουργίαν Ἐθνικοῦ Στρατοῦ πρὸς φρούρησιν τῶν συνόρων καὶ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας ἐν τῇ χώρᾳ.

Ἐπειδὴ πρόκειται περὶ τοῦ Στρατοῦ μας, ὅστις ἀπεδείχθη ὑπέρτερος ὅλων τῶν προγενεστέρων καὶ ἐπειδὴ πρόκειται περὶ τῆς τιμῆς τῶν Ἑλληνικῶν Ὅπλων, θὰ ἐκθέσω ὅλα τὰ γεγονότα διὰ τὴν διαφώτισιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κρίσιν τῶν μεταγενεστέρων.

Ὅλοι ὅσοι ἔζησαν τὰς κρισιμωτάτας στιγμὰς τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος τοῦ 1941 καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς καὶ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐλησμόνησαν τὸν συντελούμενον ἄσκοπον διὰ τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας σφαγιασμὸν τῶν διαρρεόντων ὁπλιτῶν καὶ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ τῆς Ἠπείρου, οὐδὲ τὴν μετατροπὴν τοῦ Στρατεύματος εἰς μᾶζαν ἀναρχουμένην, ἥτις ἔστρεφε μὲ πεῖσμα τὰ ὅπλα ἐναντίον τῶν ἀξιωματικῶν, ποὺ ἤθελον νὰ φρονηματίσωσι ταύτην καὶ ἥτις ἐπεκαλεῖτο τὴν παῦσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἀλλ' ἂν τὸ ἐλησμόνησαν λόγῳ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου καὶ τοῦ προφανοῦς τότε κινδύνου, θὰ ἐνθυμοῦνται πάντως, πῶς ἐνητένιζον πρὸς τοὺς Στρατηγούς των, τίνα σημασίαν εἶχεν τὸ ἐνατένισμα ἐκεῖνο καὶ τί ἀνέμενον ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἔστεψαν μὲ δόξας καὶ δάφνας.

Ὁ θρυλικὸς πατριώτης καὶ σεβάσμιος Μητροπολίτης Ἰωαννίνων Σπυρίδων, διεκήρυξε δημοσίᾳ «ὅτι θὰ ἐθυσίαζε καὶ τὴν τιμήν του διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ΑΝΑΚΩΧΗ καὶ νὰ ἀποτραπῇ ἡ βεβαία ἀτίμωσις καὶ πιθανῶς τὸ ὁλοκαύτωμα μιᾶς γενεᾶς, ποὺ κατενίκησε μίαν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ ἱεράρχης ἐκεῖνος, ἔδιδε τὸ πᾶν διὰ ν' ἀποτραπῇ ἡ ἐξόντωσις τῶν νικητῶν παρὰ τῶν ἡττημένων. Ἐκεῖνοι ποὺ ἦσαν ἁρμόδιοι νὰ ἐκτιμήσουν τὴν κατάστασιν καὶ νὰ ἀποφασίσουν, ἠδιαφόρησαν, διότι ἐγνώριζον, ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν δοσιλογεῖ τις δι' ὅσα ΔΕΝ ΠΡΑΤΤΕΙ, ἀλλὰ δι' ὅσα πράττει.

Κρίνω πάντως καθῆκον μου νὰ διακηρύξω ἀπὸ τῶν πρώτων γραμμῶν μου, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς Στρατός, ὁ ὁποῖος ἐστάλη εἰς τὸ μέτωπον διὰ νὰ ἀγωνισθῇ ἐπὶ 15—20 ἡμέρας καὶ νὰ πέσῃ, ΠΑΡΕΤΕΙΝΕ τὸν πόλεμον πρὸς τιμὴν καὶ δόξαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ συμμαχικοῦ ἀγῶνος ἐπὶ ἕξ μῆνας, ἔδωκε πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο προθύμως, ἀγογγύστως, ἐνθουσιωδῶς, μὲ αὐταπάρνησιν καὶ ἔφθασεν εἰς τὸ ἀπροχώρητον, ἀφοῦ προηγουμένως ἐξήντλησε πᾶν ὅ,τι ἡ τιμὴ καὶ τὸ καθῆκον ἐπέβαλλον καὶ ἀφοῦ διὰ τῆς ραγδαίας καταρρεύσεως τῆς Νοτιοσλαυΐας καὶ τῆς προελάσεως τῶν Γερμανῶν πρὸς Θεσσαλονίκην καὶ πρὸς Μοναστήριον — Φλώρινα — Λάρισαν — Λαμίαν, κατεδικάσθημεν εἰς αἰχμαλωσίαν, εἰς ἀτιμώσεις καὶ ἐξευτελισμούς, χωρὶς νὰ ὑπάρχουν αἱ προϋποθέσεις νὰ συνεχίσωμεν τὸν ἀγῶνα περαιτέρω.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΛΛΗΝΟΪΤΑΛΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. - ΑΝΑΚΩΧΗ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΙΣ ΤΩΝ ΠΡΟΫΠΗΡΕΣΙΩΝ ΜΟΥ

Γόνος τῶν Κωνσταντίνου καὶ Δημητρίου Τσολάκογλου, οἵτινες ὡς μέλη τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ἀπηγχονίσθησαν τὸ 1820 ἐν Λαρίσῃ παρὰ τοῦ Χουρσὶτ πασᾶ, ἀνετράφην μὲ πᾶσαν ἐπιμέλειαν εἰς τὴν Πίστιν καὶ τὴν Πατρίδα.

Τὴν 7 Ἰουλίου 1912 ἐξελθὼν τοῦ Στρατ. Σχολ. Ὑπαξιωματικῶν ὠνομάσθην Ἀνθυπολοχαγὸς καὶ ἐτοποθετήθην εἰς τὸ 4ον Σύνταγμα Πεζικοῦ ἐν Λαρίσῃ.

Μετὰ τρίμηνον ἐκηρύχθη ὁ Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος, καθ' ὃν μετέσχον εἰς τὰς μάχας Ἐλασσόνος, Σαρανταπόρου, Γιαννιτσῶν, Μπανίτσης καὶ Δρίσκου. Κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας μάχας ἀνῆκον εἰς τὸ Τάγμα Βελισσαρίου, ὅστις καθιέρωσε τὴν τακτικὴν τοῦ «Ἐμπρός, ἀέρα, παιδιά».

Κατὰ τὸν Ἑλληνοβουλγαρικὸν πόλεμον μετέσχον εἰς ἁπάσας τὰς μέχρις Ἄνω Τζουμαγιᾶς μάχας, ἤτοι: Βυσσώκας, Λαχανᾶ, Δεμίρ - Ἰσσάρ, Κρέσνα, Ἄνω Τζουμαγιά.

Προήχθην: Εἰς Ὑπολοχαγὸν τὸν Νοέμβριον 1913, εἰς Λοχαγὸν 25 Μαρτίου 1915, εἰς Ταγματάρχην 19 Μαΐου 1918.

Κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1917 ἐτοποθετήθην εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον Ι Μεραρχίας, ἥτις κατὰ Μάρτιον τοῦ 1918 ἐνετάχθη εἰς τὸ μέτωπον Στρυμόνος, κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Γερμανῶν.

Ἀπὸ 1ης Ἰουνίου 1918 ἐξετέλουν καθήκοντα Ἐπιτελάρχου Ι Μεραρχίας μέχρι τῆς ἀνακαταλήψεως τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ μετέπειτα μέχρι Φεβρουαρίου 1919, ὅτε μετετέθην εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον Α' Σώματος διὰ νὰ συμμετάσχω τῆς εἰς Ρωσίαν ἐκστρατείας (Ὀδησσὸν — Βεσσαραβία — Γαλάτσι).

Τὴν 2 Ἰουνίου ἐκ Ρουμανίας μετεσταθμεύσαμεν εἰς Σμύρνην καὶ ἔκτοτε παρέμεινα διαρκῶς εἰς Μικρὰν Ἀσίαν μέχρι τῆς καταρρεύσεως, ὑπηρετήσας:

4 μῆνας ὡς ἐπιτελὴς Α' Σώματος Στρατοῦ.
20 μῆνας ὡς διοικητὴς τάγματος τοῦ 1)38 Συντάγματος Εὐζώνων.
14 μῆνας ὡς ἐπιτελάρχης τῆς ΙΥ Μεραρχίας.

Προήχθην: Εἰς Ἀντισυνταγματάρχην τὸν Αὔγουστον 1923, εἰς Συνταγματάρχην τὸν Σεπτέμβριον 1925, εἰς Ὑποστράτηγον τὸν Μάρτιον 1934, εἰς Ἀντιστράτηγον τὸν Αὔγουστον 1940.

Διώκησα Μεραρχίαν ὡς Συνταγματάρχης καὶ Ὑποστράτηγος ἐπὶ 4 ἔτη.

Διετέλεσα ἐπὶ 5 μῆνας Φρούραρχος Ἀθηνῶν, Ἀπρίλιος — Αὔγουστος 1935, ἐπὶ ἓν ἔτος Διοικητὴς Σχολῆς Εὐελπίδων, ἐπὶ 1½ ἔτος Ἐπιθεωρητὴς Πεζικοῦ. Διοικητὴς Σώματος Στρατοῦ ἐπὶ 20 μῆνας. Τέλος, ὠνομάσθην Διοικητὴς Τμήματος Στρατιᾶς τὴν 9.3.41.

Ἡ ὀνομασία μου ὡς Διοικητοῦ Τμήματος Στρατιᾶς ἐπὶ τοῦ πε-

δίου τῆς μάχης ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, δεδομένου ὅτι ὁ τότε πρωθυπουργὸς Κορυζῆς ἐξεφράζετο δι' ἐμέ, ὅτι «ὠφείλετο ἡ εὐγνωμοσύνη τῆς Πατρίδος», ἐκ τοῦ λόγου ὅτι εἶχον γνωματεύσει ὅτι εἴχομεν ὑποχρέωσιν νὰ ἀντιτάξωμεν καὶ τὸ δεύτερον ΟΧΙ κατὰ τῶν Γερμανῶν «σὰν τίμιοι καὶ εἰλικρινεῖς Σύμμαχοι τῶν Ἄγγλων, ἔστω καὶ ἐὰν πρόκειται νὰ περάσῃ ὁ ὁδοστρωτὴρ τῶν Γερμανῶν» καὶ «μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ τελικὴ Νίκη θὰ ἦτο μὲ τὸ μέρος τῶν Ἄγγλων».

Τῇ 24ῃ Ἰουλίου 1939 ἀνέλαβον τὴν Διοίκησιν τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ Θεσσαλονίκης. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ Ζώνη Ἐνεργείας τοῦ Σώματος περιωρίζετο ἀπὸ τοῦ ὄρους Ἀλῆ - Μπουτούς (Β.Α. Σιδηροκάστρου) μέχρι τοῦ χωρίου Σκρᾶ, ἐπὶ τῆς γιουγκοσλαυϊκῆς μεθορίου. Ἔκτοτε ἐπεξετάθη δυτικώτερον, ὥστε νὰ περιλαμβάνῃ ἅπασαν τὴν σερβικὴν μεθόριον καὶ μέρος τῆς ἑλληνοαλβανικῆς μεθορίου, μέχρι τοῦ ὁροσήμου Σμαρδέσι (ναί).

Τουτέστιν τὸ Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ ἦτο ἐπιφορτισμένον μὲ τὸν Τομέα ἑκατέρωθεν τοῦ Στρυμόνος (ἀπὸ Ἀλῆ - Μπουτούς μέχρι τοῦ τριεθνοῦς, (Ἑλλάδος — Σερβίας — Βουλγαρίας), προεκάλυπτε ἅπασαν τὴν σερβικὴν μεθόριον (δεδομένης τῆς σταθερᾶς φιλίας μας μὲ τοὺς Σέρβους) καὶ ἀνελάμβανε ζώνην ἐνεργείας πρὸς τὴν Ἀλβανίαν ἱππαστὶ τῆς ὁδοῦ Φλώρινα — Κορυτσά, ἱκανὴν δι' ἑλιγμὸν τριῶν Μεραρχιῶν.

Συμφώνως τῷ σχεδίῳ ἀμύνης ἐπὶ τοῦ πρὸς Ἀλβανίαν μετώπου ἔδει νὰ ὀργανωθῇ ἡ ΙΒα ἀποκληθεῖσα Τοποθεσία ἀντιστάσεως διά τινων σκυροδέτων ἔργων καὶ τοιούτων ἐκστρατείας, ὡς καὶ παθητικῶν ἀντιαρματικῶν κωλυμάτων, ὥστε νὰ δοθῇ ἰσχύς τις εἰς τὴν ἄμυναν.

Ἡ χάραξις ταύτης ἀπήτει ἰδιάζουσαν ἐπιμέλειαν, δεδομένου τοῦ σημαντικοῦ σκοποῦ τῆς ἀμύνης.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς σπουδαιοτάτης ταύτης ἐργασίας, ἥτις δὲν ἐπεδέχετο ἀναβολήν, τὸ Γ΄ Σ. Στρατοῦ ἦτο ἐπιφορτισμένον μὲ τὴν παρακολούθησιν τῶν πρὸς Βουλγαρίαν συντελουμένων ὀχυρῶν, τὴν τήρησιν αὐτῶν, τὴν μελέτην σχεδίων ἐνεργείας, ἀνταποκρινομένων εἰς ἑκάστην περίπτωσιν μὲ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ΙΒ Τοποθεσίας. Ὡς γνωστόν, ἡ μὲν ΙΒα ἦτο Τοποθεσία ἀντιστάσεως, παράλληλος τῆς μεθορίου, ἀφ' ἧς ἀπεῖχε 8 ἕως 15 χιλιόμετρα. Ἡ ΙΒ Τοποθεσία, ἐστοιχίζετο ἀπὸ Καϊμακτσαλὰν πρὸς Βέρμιον. Τέλος, τὸ Σῶμα Στρατοῦ εἶχεν ἐπιφορτισθῆ μὲ τὴν ἐπιστράτευσιν τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ, τῆς ὁμάδος Μεραρχιῶν, τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ καὶ ἄλλων σχηματισμῶν.

Ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψει ὅτι συνεχίζετο ἡ ἐκπαίδευσις ὁπλιτῶν καὶ ἀξιωματικῶν καὶ ὅτι παρενέπεσε ἡ μερικὴ ἐπιστράτευσις τοῦ Σεπτεμβρίου 1939, θὰ κατανοήσῃ τὸν ὄγκον ἐργασίας τῆς Διοικήσεως καὶ τοῦ Ἐπιτελείου Σώματος ὡς καὶ πάντων τῶν ἀξιωματικῶν ὅλων τῶν Μονάδων.

Πάντες οἱ ἀξιωματικοὶ εἰργάζοντο νυχθημερὸν διὰ ν' ἀνταποκριθῶσι εἰς τὰ καθήκοντά των. Ἐπειδὴ ἑκάστη Μονὰς διέθετε τὸ ἓν πέμπτον τῶν ὀργανικῶν θέσεων εἰς ἀξιωματικούς, ἕνεκα τούτου ἕκαστος ἐξετέλει πολλαπλάσια χρέη, πρᾶγμα ὅπερ συνετέλεσε νὰ καταντήσουν πολλοὶ εἰς τὰ σανατόρια.

Παρὰ τὸν φόρτον τῶν ἐργασιῶν, παρὰ τὴν μεγίστην ἔλλειψιν

ἀξιωματικῶν, αἱ μὲν ἐπιτελικαὶ ἐργασίαι ἐπερατώθησαν ἅπασαι, ἡ δὲ ὀργάνωσις τῶν ΙΒ καὶ ΙΒα τοποθεσιῶν, ἐτελειοποιήθη. Ἐπὶ πλέον ἐβελτιώθησαν τὰ πεδία βολῆς τῶν ὀχυρῶν.

Ἀπόδειξιν διὰ τὰς ἐπιτελικὰς ἐργασίας ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι συνετελέσθη ἐπιστράτευσις καὶ συγκέντρωσις μεγάλων Μονάδων καὶ ἀνελήφθησαν εὐρύταται ἐπιθετικαὶ ἐπιχειρήσεις ἀπὸ τῆς 16ης ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπιστρατεύσεως, ἐνῶ τὸ πέρας τῆς ἐπιστρατεύσεως μόνον προεβλέπετο ἐνιαχοῦ διὰ τὴν 20ὴν ἡμέραν.

Οὐχ' ἧττον διὰ νὰ συντελῆται συστηματικὴ καὶ γόνιμος ἐργασία παρέστη ἀνάγκη νὰ ἐποπτεύω ἀγρύπνως καὶ τέλος νὰ καταφύγω εἰς σκληρὰ μέτρα κατ' ἐκείνων, οἵτινες ἐκ κακῆς ἕξεως παρημέλουν τὰ καθήκοντά των ἢ δὲν εἰργάζοντο μὲ τὸ σύστημα καὶ τὸν δραστήριον ρυθμόν, ποὺ ἀπήτουν αἱ περιστάσεις. Λέγω ταῦτα διὰ νὰ ἀποδείξω, ὅτι ἐνήργουν συμφώνως πρὸς τὰ καθήκοντα ἡγήτορος μεγάλης Μονάδος.

Κατὰ τὸ θέρος 1940, προβλέπων ὡς βεβαιοτάτην τὴν μετὰ τῆς Ἰταλίας σύρραξιν, συνεκέντρωσα δυνάμεις τινὰς παρὰ τὰς ΙΒ καὶ ΙΒα τοποθεσίας ὑπὸ τὴν εὔσχημον δικαιολογίαν νὰ ἐκπαιδεύσω τοὺς ἄνδρας, ἐθίζων αὐτοὺς μὲ τὰς συνθήκας ποὺ προσομοιάζουν μὲ τὰς τῆς ἐκστρατείας. Οὕτω παρεσχέθη ἡ εὐκαιρία νὰ τελειοποιήσω διὰ τῶν κληρωτῶν τὴν ἀμυντικὴν ὀργάνωσιν τῶν ΙΒ καὶ ΙΒα τοποθεσιῶν.

Ἐνταῦθα ἐξαίρω ὅτι ἐμερίμνων διὰ δύο τοποθεσίας, διότι τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον δὲν ἠδύνατο νὰ καθορίσῃ εἰς ποίαν ἐξ αὐτῶν θὰ ἀντετάσσετο ἡ ἀντίστασις. Ὡσαύτως τονίζω ὅτι ἐλάμβανον πολλὰς προφυλάξεις καθ' ὅσον ὁ τότε Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἀπηγόρευε τὴν συγκέντρωσιν δυνάμεων παρὰ τὰ σύνορα διὰ νὰ μὴ δώσῃ ἀφορμὴν πολέμου.

Ἐσχημάτισα ὅθεν ἀνὰ ἓν τάγμα (ἐκ κληρωτῶν) ἐξ ἑκάστου τῶν ἓξ Συνταγμάτων ποὺ προωρίζοντο διὰ τὴν Ἀλβανίαν καὶ οὕτως ἀπέστειλα ἓξ Τάγματα Πεζικοῦ μειωμένης συνθέσεως, ἄνευ μεταγωγικῶν, διὰ νὰ κατασκευάζουν ὀρύγματα, ν' ἀσκῶνται εἰς τὰ καταφύγια κατὰ τῶν πυρῶν τοῦ Πυροβολικοῦ, νὰ ἐκτελῶσιν ἀσκήσεις ἐπὶ παντοδαποῦ ἐδάφους καὶ νὰ ζήσουν ὑπὸ συνθήκας ἐκστρατείας.

Τὴν πολύτιμον χρησιμότητα τούτων θὰ ἴδωμεν παρακατιόντες. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς κατοίκους παρὰ τὴν μεθόριον εἶχε τὸν ἀντίκτυπον ἡ παρουσία τοιαύτης δυνάμεως, καθ' ὅσον ἐνεπνεύσθησαν μὲ αἴσθημα ἀσφαλείας, διεχύθη ἐθνικὴ αἰσιοδοξία καὶ παρεσχέθη ἡ εὐκαιρία ν' ἀντιληφθοῦν πάντες, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς εἶνε ἀποφασισμένος νὰ προασπίσῃ τὸ πάτριον ἔδαφος, πρᾶγμα ποὺ ἱκανοποίησε τοὺς Μακεδόνας.

Οἱ Μακεδόνες — θὰ κάμω τὴν παρέκκλισιν ταύτην ὡς αἰσθανόμενος, ὅτι ὀφείλεται φόρος τιμῆς καὶ θαυμασμοῦ πρὸς αὐτοὺς — εἶνε φλογεροὶ πατριῶται, ἐνθουσιώδεις καὶ ὑψηλόφρονες. Πάντες, πανταχοῦ ὅπου μετέβαινον, ἐξεδήλουν τὴν χαράν των καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην των πρὸς τὸν ἀναδημιουργούμενον Στρατὸν καὶ πάντες ἐδεικνύοντο ὅτι εἶχον πλήρη ἐπίγνωσιν τῶν συνεπειῶν ἑνὸς ὁλοκληρωτικοῦ πολέμου καὶ τῶν ἀνακυπτουσῶν δι' ὅλους ὑποχρεώσεων. Οὗτοι ἐπωφελοῦντο πάσης εὐκαιρίας διὰ νὰ ἐπιδείξουν ἐμπράκτως τὸν πατριωτισμόν των καὶ τὴν προθυμοποίησίν των πρὸς κάθε θυσίαν. Κατὰ τὴν

μερικὴν κινητοποίησιν τοῦ Σεπτεμβρίου 1939 ἀπέστειλαν προθύμως, ἐγκαίρως καὶ μὲ ἐνθουσιασμόν τὰ τέκνα των πρὸς στράτευσιν, παρέδωσαν τὰ πρὸς ἐπίταξιν κτήνη καὶ εἴδη καὶ ἐν τέλει παρητήθησαν πάσης ἀποζημιώσεως (λόγω ἐπιτάξεως κτηνῶν, αὐτοκινήτων, τρακτέρ καὶ ἄλλων ἀναλωσίμων εἰδῶν).

Κατὰ τὸν πόλεμον ἐπέδειξαν ὅλας τὰς ἀρετὰς (πειθαρχίαν, πρωτοβουλίαν, τόλμην, ἐπιθετικὸν πνεῦμα, ἐγκαρτέρησιν εἰς τὰς παντοίας κακουχίας καὶ στερήσεις τοῦ πολέμου) καὶ ἀκλόνητον πίστιν ἐπὶ τὴν Νίκην.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὴν πλευρὰν τοῦ Σώματος τῶν ἀξιωματικῶν θὰ εὕρωμεν τοῦτο ἄκρως ἱκανοποιημένον, διότι αἱ προσπάθειαί του (διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἀνδρῶν, διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἀμυντικῶν τοποθεσιῶν καὶ διὰ τὴν ἐξύψωσιν τοῦ φρονήματος) ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας καὶ διότι ἕκαστος τῶν ἀξιωματικῶν ἐνεπνεύσθη τὴν αὐτοπεποίθησιν, ὅτι θὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰ καθήκοντά του, ἂν ἡ Πατρίς τὸ καλέση. Ἐπίσης ἐσφυρηλατήθη ἡ π ί σ τ ι ς ἑκάστου πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τῶν ψυχικῶν καὶ διανοητικῶν ἀρετῶν τῆς φυλῆς μας διὰ τὴν Νίκην ἢ τὸν Θάνατον.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Μαΐου 1940 ἐκλήθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας πάντες οἱ Ἀντιστράτηγοι διὰ τὸν καταρτισμὸν τῶν πινάκων προαγωγῆς ἀξιωματικῶν. Ταυτοχρόνως σχεδὸν ἤρξατο ἡ κατὰ τοῦ Βελγίου καὶ τῆς Γαλλίας γερμανικὴ ἐπίθεσις, τῆς ὁποίας τὰ ραγδαῖα ἀποτελέσματα εἶνε γνωστά.

Μετὰ παρέλευσιν δεκαημέρου διετάχθημεν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἐπισπεύσωμεν τὰς ἐργασίας μας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκλήθημεν παρὰ τοῦ τότε Πρωθυπουργοῦ Μεταξᾶ νὰ συγκεντρωθῶμεν τὴν πρωίαν τῆς 21 Μαΐου εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν. Ἐκεῖ ὁ Πρωθυπουργὸς ἐνώπιον τῶν Ὑφυπουργῶν τῶν Στρατιωτικῶν, Ναυτικῶν καὶ Ἀεροπορίας ἀνεκοίνωσεν εἰς πάντας τοὺς παρισταμένους ἀντιστρατήγους (Παπάγον, Δρᾶκον, Μπακόπουλον, Πιτσίκαν, Παπαδόπουλον, Κοσμᾶν καὶ τὸν ὑποφαινόμενον) τὰ ἑξῆς:

«Ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔχει ἐπιθετικὰς βλέψεις, οὔτε προβλέπει (ἢ προτίθεται), ὅτι θὰ παραστῇ ποτὲ ἀνάγκη νὰ ἐπιτεθῇ κατά τινος ἐκ τῶν γειτόνων. Ἀλλ' ἂν δεχθῇ τὴν ἐπίθεσιν οἱουδήποτε, εἶνε ἀποφασισμένη νὰ ἀντιταχθῇ μετὰ τῆς ὀφειλομένης πεισμοσύνης. Ἡ Ἰταλία, ἀφ' ἧς ἐπραγματοποίησε τὸ ἐν τῇ Βαλκανικῇ προγεφύρωμά της, μᾶς τηρεῖ ἐν ἀγωνίᾳ, ἀλλὰ δὲν δεικνύει πρόθεσίν τινα ἐπιθέσεως.

Ἡμεῖς δὲν θὰ δώσωμεν ποτὲ ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο, διότι τηροῦμεν ἀπόλυτον οὐδετερότητα μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων.

Ἡ Ἑλλὰς εἶνε ἀδύνατον νὰ ζήσῃ καὶ πολὺ μᾶλλον νὰ πολεμήσῃ οὖσα ἀντίπαλος τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. Ἁπλοῦν βλέμμα ἂν ριφθῇ ἐπὶ τοῦ χάρτου θὰ μᾶς πείσῃ, ὅτι ἡ Ἑλλάς, περιβρεχομένη ὑπὸ θαλάσσης, τροφοδοτεῖται μέσω ταύτης, εἰς ἣν κυριαρχεῖ καὶ θὰ κυριαρχῇ ἡ Ἀγγλία. Ἀποκλειομένη ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ θαλάσσης θ' ἀποθάνῃ ἐξ ἀσφυξίας, ὡς μὴ δυναμένη νὰ τροφοδοτηθῇ ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴν Εὐρώπην. Βλέπετε, καὶ τὸ τονίζω, ὅτι δὲν σᾶς ἀναπτύσσω τὴν

πατροπαράδοτον φιλίαν καὶ τὴν ἐκ μέρους μας ὀφειλομένην εὐγνωμοσύνην πρὸς τὰς Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν, πρωτοστατησάσας διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν μας. Ἐξαίρω εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὴν φιλίαν καὶ τὴν συμμαχίαν μας μὲ τὴν Τουρκίαν καὶ τὴν Γιουγκοσλαυΐαν.

Γνωρίζω ὅτι ὁ παγκόσμιος πόλεμος, συνέχισε, μᾶς εὑρίσκει ἀόπλους καὶ ἀπροπαρασκεύους, ἤτοι ἄνευ ἀεροπλάνων, ἄνευ ἁρμάτων, ἄνευ ἐπαρκῶν ἐφοδίων, μετὰ περιωρισμένου ἀριθμοῦ ὀβίδων, ἄνευ ἀντιαρματικῶν μέσων καὶ ἄνευ ἐπαρκῶν φορτηγῶν αὐτοκινήτων καὶ κτηνῶν.

Ἐπειδὴ δὲ πλὴν τῶν ἄλλων στερούμεθα χρημάτων καὶ οἱ σημερινοὶ πόλεμοι εἶνε πολυδάπανοι, δὲν ἔχομεν δυνατότητας διὰ μακροχρόνιον πόλεμον, ἂν μᾶς ἐπιβληθῆ. Ἐὰν δὲ πρόκειται νὰ πολεμήσωμεν κατά τινος Μεγάλης Δυνάμεως, αἱ δυνατότητες μειοῦνται ἐφ' ὅσον αὕτη θὰ εἶνε ἐξωπλισμένη μὲ ὅλα τὰ σύγχρονα μέσα. Διάρκεια 15—20 ἡμερῶν ὑπολογίζεται, καθ' ἣν θὰ ἀντιταχθῶμεν σθεναρῶς, θὰ δείξωμεν τὰς ἀρετάς μας καὶ θὰ πέσωμεν ἐνδόξως».

Εἷς τῶν ἀντιστρατήγων ἐτόλμησε νὰ εἴπη τὰ ἑξῆς:

«Τώρα ποὺ βλέπομεν τὰ ραγδαῖα ἀποτελέσματα κατὰ τῆς Γαλλίας, μήπως εἶνε δυνατὸν νὰ μεταπηδήσωμεν πρὸς τὸν Ἄξονα;».

Ὁ ἀείμνηστος Πρωθυπουργὸς ἀκούσας τὰ τοιαῦτα ὠργίσθη καὶ ἐπέβαλε σιωπὴν εἰς τὸν Ἀντιστράτηγον, λέγων ὅτι θὰ τηρήσωμεν τὸν λόγον τῆς τιμῆς μας.

Ἡμεῖς οἱ Ἀντιστράτηγοι μὴ ἔχοντες νὰ ἀντείπωμεν πρὸς τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ὡς συμπέρασμα μελέτης ὅλων τῶν στοιχείων, ποὺ κατεῖχεν ἡ Κυβέρνησις καὶ μόνον, περιωρίσθημεν νὰ πληροφορηθῶμεν μήπως θὰ ἦτο δυνατὸς ὁ ἀνεφοδιασμός μας εἰς ἀεροπλάνα, ἅρματα, ἀντιαρματικὰ κ.λ.π. ἔστω καὶ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἐκ Γαλλίας, Ἀγγλίας ἢ καὶ Ἀμερικῆς. Καὶ ὅταν ἐλάβομεν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν, διεβεβαιώσαμεν τὸν Πρωθυπουργόν, ὅτι εἴχομεν καταβάλει καὶ θὰ ἐξηκολουθοῦμεν νὰ καταβάλλωμεν ἁπάσας τὰς προσπαθείας μας νὰ χαλυβδώσωμεν τὰς ψυχὰς τῶν ὑφ' ἡμᾶς, νὰ ἐξυψώσωμεν τὸ φρόνημα ὅλων (Στρατοῦ καὶ Λαοῦ) καὶ ὑπεσχέθημεν ὅτι τὰ διατιθέμενα γλίσχρα μέσα θὰ ἐχρησιμοποιοῦμεν κατὰ τὸν ἐντεχνότερον τρόπον, ὥστε ν' ἀνταποκριθῶμεν εἰς τὴν ἀποστολήν μας καὶ τὰς προθέσεις τῆς Κυβερνήσεως. Δὲν εἶνε καιρός, προσεθέσαμεν, νὰ μεμψιμοιρήσωμεν διὰ τὰς ἐλλείψεις, αἵτινες ἦσαν ἀδικαιολόγητοι.

Δὲν θὰ σχολιάσω ἐνταῦθα τὴν σημασίαν τῶν ὀρθοτάτων κρίσεων καὶ ἀνακοινώσεων τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Χαρακτηρίζονται τοιουτοτρόπως, διότι ἐστηρίζοντο εἰς λογικοὺς ὑπολογισμούς, ὅτι οἱ Ἰταλοί:

— Θὰ ἐνήργουν ἀποβάσεις εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Ἑλλάδος,

— Θὰ συνεχρόνιζον τὴν πρὸς Μέτσοβον ἐπίθεσίν των μὲ ὁμοίαν πρὸς Φλώριναν,

— Θὰ κατέστρεφον διὰ τῆς ἀεροπορίας των σιδηροδρομικὰς καὶ ὁδικὰς γεφύρας πρὸς παρακώλυσιν τῶν συγκεντρώσεων καὶ τῶν παντοίων μεταφορῶν καί, τέλος,

— Θὰ ἐδυσχέραινον τὴν ἐπιστράτευσιν μέρους, ἂν μὴ τοῦ συνόλου τῶν Κέντρων.

Ο ΛΑΟΣ ΣΤΑΘΕΡΟΣ ΚΑΙ ΑΔΙΑΤΑΡΑΚΤΟΣ

Χωρὶς νὰ γίνεται διαφώτισις καὶ χωρὶς νὰ λαμβάνῃ χώραν παρὰ μία ἀθόρυβος, συνεχὴς καὶ συστηματικὴ ἐργασία ἑκάστου εἰς τὸν κύκλον τῆς δράσεώς του ἢ εἰς τὴν εἰς ἣν ἐτάχθη θέσιν, ἡ Κυβέρνησις ἐθεωρεῖτο παρὰ πάντων ὡς ἀποστέργουσα τὴν σύρραξιν καὶ ὅτι ἐτήρει αὐστηρὰν οὐδετερότητα ἔναντι τῶν ἀντιμαχομένων.

Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς δὲν ἐξεδήλου προτίμησίν τινα, πεποιθὼς ἐπὶ τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν τῆς Κυβερνήσεως. Εὐθὺς ὡς ἡ λαῖλαψ τοῦ πολέμου ἐπέπεσε ἐπὶ τῆς Γαλλίας, ὁ Λαὸς συνεπάθει τὴν ἀναξιοπαθοῦσαν Γαλλίαν καὶ ἐπειδὴ ἀντελαμβάνετο, ὅτι ἡ Κυβέρνησις διέθετε τὰ ἀσφαλῆ στοιχεῖα πρὸς κρίσιν καὶ ὅτι μόνον αὕτη ἦτο ἁρμοδία νὰ ὑποδείξῃ τὴν συμφέρουσαν τῇ Πατρίδι κατεύθυνσιν, ἐφησύχαζεν.

Εἰς Θεσσαλονίκην, καθ' ὅ διάστημα εὑρισκόμην εἰς Ἀθήνας (8—23 Μαΐου), τὰ μεγάφωνα τῶν ραδιοφώνων συνεκέντρωνον πλείστους ἀκροατάς, διψῶντας νὰ ἱκανοποιήσωσι τὴν περιέργειάν των ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς συγκρούσεως Γαλλίας καὶ Γερμανίας. Τινὰ ὅμως δὲν ἀνεκοίνουν ἢ τὰ γερμανικὰ μόνον ἀνακοινωθέντα, συντεταγμένα κατὰ τὸν ἀριστοτεχνικώτερον διὰ προπαγάνδαν τρόπον. Πρὸ τῶν μεγαφώνων τούτων συνεκεντροῦτο ἱκανὸς ἀριθμὸς ἀφελῶν, ἀνυπόπτων καὶ ἀνερματίστων μαζὶ μὲ ἐλαχίστους, οἵτινες κατὰ συνείδησιν ηὔχοντο τὴν γερμανικὴν νίκην.

Πρὸ τῶν λοιπῶν μεγάλου ἀριθμοῦ μεγαφώνων συνεκεντροῦτο τὸ πλῆθος τῶν εὐσυνειδήτως συμπαθούντων τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τῶν ἐπιζητούντων νὰ μάθωσι τὴν ἀλήθειαν καὶ οὐχὶ ὑπερβολάς.

Ὅταν ἐπανέκαμψα εἰς Θεσσαλονίκην ἐπληροφορήθην τ' ἀνωτέρω παρὰ τοῦ Ἐπιτελάρχου μου καὶ ἔκρινα ὅτι παρεβλάπτοντο τὰ γενικώτερα συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς παρατηρουμένης οὕτως ἢ ἄλλως διχοστασίας τῆς κοινῆς γνώμης. Ἕνεκα τούτου ἐνόμισα χρέος μου νὰ ἐνεργήσω ὅπως ἀποτραπῇ τὸ κακὸν τῆς διασπάσεως τῆς ἑνότητος. Ἐκάλεσα ὅθεν αὐθημερὸν ἅπαντας τοὺς ἐν Θεσσαλονίκῃ Διοικητὰς Μονάδων καὶ διέταξα αὐτοὺς ὅπως συστήσωσιν εἰς ἅπαντας τοὺς ἀξιωματικοὺς αὐστηροτάτην ἐπιφύλαξιν εἰς τὰς ἐκδηλώσεις των, δεδομένου, ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἀδυνατεῖ νὰ προπαγανδίσῃ ἢ νὰ ὑποδείξῃ τὸν ἀκολουθητέον δρόμον. Ὡσαύτως ἐξήγησα τὰς ὀλεθρίας συνεπείας, ἅς ἦτο δυνατὸν νὰ συνεπιφέρῃ ἡ τυχὸν ἐκδήλωσις ἑκάστου, εἰς ἣν μάλιστα περίπτωσιν ἡ κυβερνητικὴ θέσις θὰ ἦτο ἄντικρυς τῆς παρὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ ἐκδηλωθείσης.

Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐξέδωκα καὶ ἔγγραφον διαταγὴν πρὸς ἁπάσας τὰς Μονάδας, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως προλάβω παρόμοια ἄτοπα.

Αἱ συστάσεις μου ὑπῆρξαν ἐπίκαιροι, ὡς μοὶ ἀνηνέχθη, διότι οἱ ἀξιωματικοὶ εἶχον ἀνάγκην κατευθυντηρίας. Ἐξαίρω τὸ γεγονός, ὅτι πάντες συνεμορφώθησαν πρὸς τὰς συστάσεις μου καὶ ἐπέδειξαν σύνεσιν καὶ σωφροσύνην, πλὴν δύο ἀξιωματικῶν (ἑνὸς ἀνωτάτου καὶ ἑνὸς ἀνωτέρου).

Οὕτω συνεβάλομεν διὰ νὰ μὴ διασπασθῇ ἡ ἑνότης.

Αὕτη εὗρε τὸ Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ ἀναγεννημένον, τὸ Σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν ὁμονοοῦν, πειθαρχοῦν καὶ ἐκτιμῶν τὴν σημασίαν τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ πολέμου ὡς πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις των καὶ τὰς συνεπείας ἐνδεχομένης ἥττης.

Οἱ μόνιμοι καὶ ἔφεδροι ἀξιωματικοὶ καὶ ἡ ἐπιστρατευμένη ἢ μὴ ὁλότης τοῦ μακεδονικοῦ πληθυσμοῦ εἶχον ἀναπτερωμένον ἠθικὸν καὶ ἀμετάτρεπτον ἀπόφασιν νὰ θυσιάσουν ὅλα, καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν, χάριν τῆς Νίκης.

Οἱ ἔφεδροι ἀξιωματικοὶ διὰ τῆς μακρᾶς εἰς τὴν ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν παραμονῆς των, ἀπέδειξαν ὅτι ἦσαν ἱκανοὶ διὰ τὰς διοικήσεις ποὺ προωρίζοντο.

Οἱ ἔφεδροι ὁπλῖται ἦσαν τελείως ἐκπαιδευμένοι εἰς τὰ καθήκοντά των, δι' ἃ θὰ ἐνήσκουν καὶ πρωτοβουλίαν.

Ἅμα τῇ κηρύξει τοῦ πολέμου ὑπὸ τῆς Ἰταλίας, τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον διέταξεν ὅπως ἐφαρμοσθῇ τὸ ΙΒα ἀμυντικὸν σχέδιον. Συμφώνως πρὸς τοῦτο τὰ ἐπὶ τῆς Μεθορίου πρὸς Ἀλβανίαν προκαλυπτικὰ τμήματά μας ἔπρεπε νὰ συμπτυχθοῦν εἰς τὴν ΙΒα τοποθεσίαν ἀντιστάσεως, ἐγκαταλείποντα καίρια σημεῖα, ἡ ἀνακατάληψις τῶν ὁποίων ἀπήτει χρόνον καὶ θυσίαν ἀφθόνου αἵματος, κατόπιν ἐπιθέσεώς μας.

Διὰ νὰ σκεφθῇ τις τὴν ἐπίθεσιν ἔπρεπε νὰ ἐνθυμηθῇ τὸ πάθημα τοῦ Ὑποστρατήγου Τσαγγαρίδου, ὅστις ἐν πλήρει εἰρήνῃ, ἐκφρασθεὶς ὑπὲρ μιᾶς οἱασδήποτε τοπικῆς ἐπιθέσεως, ἀπεμακρύνθη τοῦ Στρατεύματος.

Ἐν τοσούτῳ ἤμην κεκηρυγμένος ὑπὲρ τῆς ἀναλήψεως ἐκ μέρους μας ἐπιθετικῶν ἐπιχειρήσεων διὰ τοὺς ἑπομένους λόγους:

1) Ὁ ἡμέτερος Στρατὸς ἐκ ψυχοσυνθέσεως ἀποδεικνύει ἐμπράκτως ὅτι κέκτηται μείζονας ἱκανότητας διὰ τὴν ἐπίθεσιν ἢ διὰ τὴν ἄμυναν.

2) Διὰ τῆς ἀντιτάξεως ἀντιστάσεως κατὰ τῶν Ἰταλῶν ἐπὶ τῆς ΙΒα τοποθεσίας καὶ βραδύτερον ἐπὶ τῆς ΙΒ τοποθεσίας θὰ ἀνταπεκρινόμεθα εἰς ὅσα προσεδόκα ἡ Κυβέρνησις καὶ ἡ Πατρίς, ἀλλ' ἡ πτῶσις μας θὰ ἦτο ραγδαιοτάτη, ὡς ὑπῆρξε εἰς ὅλα τὰ ἀγωνισθέντα μέχρι τότε κράτη.

Τὸ τοιοῦτον ὅμως ἦτο ἄντικρυς ἀντίθετον πρὸς τὸν πνέοντα εἰς Μακεδονίαν ἄνεμον ἀπολύτου αἰσιοδοξίας, περιφρονήσεως τοῦ θανάτου καὶ ἀντιλήψεως τῆς ἠθικῆς ὑπεροχῆς μας ἔναντι τῶν Ἰταλῶν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ μητέρες τῶν ἐπιστράτων, αἱ σύζυγοι καὶ ἅπαντες οἱ συγγενεῖς ἀπέστελλον αὐτοὺς μὲ ἀπερίγραπτον ἐνθουσιασμὸν καὶ μὲ ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀρχαίαν σπαρτιατικὴν ἐπιταγὴν τοῦ «ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς», ἔκρινα ὅτι δὲν ἱκανοποιεῖτο ὁ Μακεδονικὸς Λαὸς μὲ τὰς ἐντολὰς τοῦ Πρωθυπουργοῦ.

Αὗται, χαρακτηρισθεῖσαι ἀνωτέρω ὡς ὀρθόταται, ἐβασίζοντο ἐπὶ ὡρισμένων ὑπολογισμῶν καὶ προϋποθέσεων. Ἔδει ν' ἀναμείνωμεν ὅθεν ἂν θὰ ἐξεπληροῦντο αἱ προϋποθέσεις αὗται διὰ νὰ ἀποφασίσωμεν. Ἀλλὰ μέχρις ὅτου πληροφορηθῶμεν ἔπρεπε νὰ μὴ ἐγκαταλείψωμεν τὰ καίρια σημεῖα τῆς Μεθορίου καὶ ἐπὶ πλέον νὰ ἀναλάβωμεν

τὴν εὐθύνην νὰ διατάξωμεν ὅπως καταληφθῇ τὸ ὕψωμα Λόκβατ πάσῃ θυσίᾳ, ὡς ἀποτελοῦν ἐξαίρετον βάσιν ἐξορμήσεως καὶ ἄριστον παρατηρητήριον πρὸς τὸ 'Ιβάν. Τὰ στρατεύματά μας ἐπὶ τῆς μεθορίου παρέμειναν μὲ τὴν διαταγὴν νὰ συμπτυχθοῦν «ἂν καὶ ἐφ' ὅσον ἐπιέζοντο ἰσχυρῶς».

Τὸ Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ ἐφιλοτιμήθη νὰ συντελέσῃ ὅπως δοθῇ ἡ Νίκη καὶ ἔκρινε ὅπως συντελέσῃ διὰ τὴν συντριβὴν τοῦ ἐν 'Αλβανίᾳ 'Ιταλικοῦ Στρατοῦ καὶ ὅπως δημιουργήσῃ εὐνοϊκὰς συνθήκας πρὸς παράτασιν τοῦ ἀγῶνος, ἥτις θὰ ἀπέβαινε πρὸς δόξαν τῆς Πατρίδος μας καὶ πρὸς ἀγαθὸν τῆς συμμάχου μας 'Αγγλίας.

Εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον δὲν ἀνηνέχθη ἡ ὑπ' εὐθύνην μου κατάληψις τοῦ Λόκβατ καὶ ἡ τήρησις τῶν ἐπικαίρων σημείων τῆς μεθορίου, ἐκ φόβου μὴ ὑποστῶ τὰς συνεπείας τῆς ἐκφράσεως τοῦ Τσαγγαρίδου.

'Ο φόβος μου δὲν ἦτο ἀδικαιολόγητος, διότι ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη ὅτι αἱ προθέσεις τῆς Κυβερνήσεως ἐνήσκουν τυραννικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων 'Επιτελῶν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου. Ἕνεκα τούτου δὲν ἐδίστασε νὰ διατάξῃ τὴν σύμπτυξιν τοῦ βορείως 'Ιωαννίνων Στρατοῦ εἰς Ἄρταν.

'Η ἐξήγησις εἶνε ἁπλῆ: Ἤτοι ὅτι τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον δὲν ἐβαπτίσθη εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Μετώπου καὶ τοιουτοτρόπως δὲν εἶχε τὴν νοοτροπίαν ἐκείνου, καθηλωμένον εἰς τὴν θέλησιν τῆς Κυβερνήσεως, καίτοι οὐδεμία ἐκ τῶν προϋποθέσεων εἰς ἃς ἐστηρίζετο ἡ θέλησις ταύτης ἐπραγματοποιήθη.

'Εκ τῶν ἐκτεθέντων καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἠθέλομεν νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ ἄμυνα καὶ νὰ ἀναληφθοῦν εὐρύταται ἐπιθετικαὶ ἐπιχειρήσεις διὰ νὰ κερδίσωμεν χρόνον καὶ ἄλλα πλεονεκτήματα πρὸς ἐπίτευξιν τῆς Νίκης.

Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ πεισθῇ τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον. Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ σταθμίσω τοὺς ἀσταθμήτους παράγοντας εἰς οὓς ἐβασίζοντο αἱ ἀπὸ τῆς εἰρήνης ἀποφάσεις του. Τὸ τοιοῦτον ὅμως ἦτο δυσχερές. Καὶ ναί μὲν ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν διεπιστοῦτο τὸ μέγα σφάλμα τοῦ ἐχθροῦ νὰ μὴ ἔχῃ ἐπιχειρήσει ἐπιθετικῶς πρὸς Φλώριναν καὶ Καστοριάν. 'Αλλὰ ἡ τοιαύτη παράλειψις τοῦ ἐχθροῦ ἀπετέλει τὸ μοναδικὸν ἐπιχείρημα, ἐφ' ὅσον ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐνεργηθοῦν ἀποβάσεις εἰς τὰ παράλιά μας καὶ καταστροφαὶ σιδηροδρομικῶν καὶ ὁδικῶν γεφυρῶν διὰ τῆς ἀεροπορίας τοῦ ἐχθροῦ, ἥτις ἔδρα σχεδὸν ἀνενοχλήτως.

'Εκαραδόκουν ὅθεν ἄλλην εὐκαιρίαν διὰ νὰ εἶμαι πειστικός.

Περὶ τὴν 11ην ὥραν τῆς 29ης 'Οκτωβρίου 1940 εἶχον τηλεφωνικὴν ἐπικοινωνίαν ἐκ Θεσσαλονίκης μετὰ τοῦ Στρατηγοῦ Πιτσίκα, εἰς Κοζάνην. Οὗτος, ὡς γνωστόν, διώκει τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. (Τμῆμα Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας), ἐπιφορτισμένος νὰ διεξάγῃ τὸν ἀγῶνα τῶν εἰς τὴν προκάλυψιν δυνάμεων τῶν Β΄ καὶ Γ΄ Σωμάτων Στρατοῦ, μέχρι τῆς ἀφίξεως τῶν Διοικητῶν τῶν προρρηθέντων Σωμάτων, ἥτις ἄφιξις θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ἅμα τῷ πέρατι τῆς ἐπιστρατεύσεως τῶν Μονάδων των, ἤτοι τὴν δωδεκάτην ἡμέραν τῆς ἐπιστρατεύσεως. 'Ο Στρατηγὸς Πιτσίκας μὲ ἐνημέρωσε ἐπὶ τῆς σκληρᾶς δοκιμασίας, ποὺ ὑφίστατο ἡ VIII Μεραρχία 'Ιωαννίνων καὶ ἐπὶ τῆς δυσαρέστου τρο-

πῆς ποὺ ἐλάμβανε ἡ κατάστασις ἐκ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἰταλῶν εἰς τὴν Πίνδον, ὅπου ἠμύνετο βῆμα πρὸς βῆμα ὁ ἥρως Δαβάκης μὲ δύο τάγματα καὶ μίαν πυροβολαρχίαν ἐπὶ μετώπου μείζονος τῶν 30 χιλιομέτρων.

Εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς δυσαρέστου ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καταστάσεως ταύτης, ἐσκέφθην νὰ ἀνεύρω τρόπον νὰ ἀνακοπῆ ἡ φορὰ τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ πράγματι ἀνεῦρον.

Ἐνημέρωσα τὸν Στρατηγὸν Πιτσίκαν, ὅστις πρὸ ὀλίγου χρόνου εἶχεν ἀναλάβει τὴν διοίκησιν τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ., ὅτι ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήση τὰ ἐκ προνοητικότητός μου συγκεντρωμένα, ὡς προερρήθη, τάγματα μειωμένης συνθέσεως, καὶ νὰ ζητήση τὴν Μεραρχίαν Ἱππικοῦ (Ταξιαρχία ἔφιππος καὶ Ταξιαρχία μηχανοκίνητος) διὰ νὰ ἀντιταχθῆ ὡς ταχυκίνητος κατὰ τῆς Τζούλια. Παρέστησα ἐν συνεχεία εἰς τὸν κ. Πιτσίκαν ὅτι ἐπερατοῦτο αὐθημερὸν ἡ ἐπιστράτευσις τῆς Μεραρχίας, πλὴν ἐπουσιωδῶν λεπτομερειῶν, αἵτινες θὰ ἐπηκολούθουν.

Μετὰ τὴν τηλεφωνικὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν κ. Πιτσίκαν ἀνήνεγκον τὸ πέρας τῆς ἐπιστρατεύσεως τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ καὶ τὴν ἀνάγκην ὅπως ἀποσταλῆ ἐπειγόντως ἀντὶ τοῦ Σιδηροκάστρου, ὅπου προωρίζετο, εἰς Πίνδον ὡς ταχυκίνητος (α), δεδομένου ὅτι πρὸς Βουλγαρίαν δὲν ἐφαίνετο παρισταμένη ἀνάγκη.

Αἱ προτάσεις μου ἦσαν πολύτιμοι, διότι καὶ ἡ Μαραρχία Ἱππικοῦ διετέθη εἰς Πίνδον καὶ δύο Τάγματα ἐκ τοῦ μετώπου Φλωρίνης μετεκινήθησαν πρὸς τὴν Πίνδον.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν (29) τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον διέταξε τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. ὅπως ἐνεργήση ἐπιθετικὰ ἐγχειρήματα πρὸς ἀνακούφισιν τῶν δοκιμαζομένων ἀδελφῶν στρατευμάτων ἐν Ἠπείρῳ.

Τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. διέταξε πρὸς τοῦτο τὴν ΙΥ Ταξιαρχίαν (ὑποστράτηγος Μεταξᾶς) ὅπως ἐκτελέση τὰ ἐπιθετικὰ ἐγχειρήματα.

Ἡ ἐκτέλεσις τούτων θὰ ἐλάμβανε χώραν ὑπὸ τὴν ὑπεύθυνον διοίκησιν τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. Ἑπομένως δὲν μὲ ἀφεώρα. Οὐχ' ἧττον ἀποδίδων σπουδαιοτάτην σημασίαν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ταχεῖον ἐξαπόλυσιν τοῦ διαταχθέντος ἐγχειρήματος, ὅπερ ἀπέβλεπε εἰς ἀντιπερισπασμὸν τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἰδιαίτατα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιθέσεως, ἀνεκοίνωσα εἰς τὸν Ὑποστράτηγον Μεταξᾶν ὅτι θὰ παρηκολούθουν ἐγὼ αὐτοπροσώπως τὴν πρώτην σύγκρουσιν μὲ εὐρωπαϊκὸν Στρατόν, ἐξωπλισμένον μὲ ὅλα τὰ σύγχρονα μέσα καὶ ὅτι θὰ προαπέστελλον ἐπιτελῆ μου, ὅπως μεταδώση αὐτῷ τὰς ἀντιλήψεις μου.

Ἐξυπακούεται ὅτι προέβην εἰς τὰς τοιαύτας ἀνακοινώσεις, ὡς φυσικὸς καὶ ἄμεσος προϊστάμενός του, διὰ νὰ ἐκτιμήση τὴν σημασίαν ποὺ ἀπέδιδον εἰς τὰ ἐγχειρήματα.

Ἐν συνεχεία ἐζήτησα τὴν ἔγκρισιν τοῦ Ἀρχιστρατήγου ὅπως ἐπιτρέψη τὴν μετάβασιν εἰς Φλώριναν καὶ τὴν αὐτοπρόσωπον παρα-

---

(α) Εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου, προεδρευομένου ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Καθενιώτου καὶ εἰς τὰς σελ. 62 καὶ 64 ἐκτίθεται: «... Τὸ Ἱππικὸν ἀπετέλεσε τὸν κύριον παράγοντα τοῦ θριάμβου τῆς Πίνδου πρὸς πλήρη δικαίωσιν τῶν Β' καὶ Γ' Σωμ. Στρ. τὰ ὁποῖα συνέστησαν τὴν ἐσπευσμένην χρησιμοποίησιν τὸ μὲν πρῶτον τῆς Ταξιαρχίας τὸ δὲ δεύτερον (Γ' Σ.Σ.) τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ...».

κολούθησιν τῆς πρώτης συρράξεως, μικρᾶς ἀπὸ ἀπόψεως συμμετοχῆς δυνάμεων, σημαντικωτάτης ἀπὸ ἀπόψεως ἐξαγωγῆς συμπερασμάτων.

Συναισθανόμενος βαθύτατα τὴν δοκιμασίαν τοῦ ἐν Ἠπείρῳ Στρατοῦ μας καὶ ἔτι μᾶλλον τὰς ἀνακυπτούσας ὑποχρεώσεις μας ὅπως τὸν ἀνακουφίσωμεν, ἠθέλησα νὰ συμβάλω εἰς τὸν καλύτερον τρόπον ἐνεργείας τῆς ἐπιθέσεως ἀφ' ἑνός, καὶ νὰ ἐπιδιώξω ὅπως συναγάγω συμπεράσματα ἐπὶ τῶν μεθόδων ἐνεργείας τοῦ ἐχθροῦ ἀφ' ἑτέρου.

Τὴν 1ην Νοεμβρίου (Παρασκευήν), ἐξαπελύθη ἡ καλῶς ὀργανωθεῖσα ἐπίθεσις (δύο Ταγμάτων Πεζικοῦ καὶ Μοίρας 'Ορειβατικῆς πλέον Πυροβολαρχίας βαρέος τῶν 85) ἐκ τῆς βάσεως ἐξορμήσεως ἐπὶ τοῦ ὑψώματος Παπαδήμου, ἤτοι ἐκ τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς πρὸς τὰ ὑψώματα ἀμέσως Δυτικῶς χωρίου Βερνίκ. Τὰ ὑψώματα ταῦτα κατείχοντο ὑπὸ δύο 'Ιταλικῶν Ταγμάτων καὶ εἶχον καλῶς ὀργανωθῆ ὥστε νὰ θεωροῦνται δυσπόρθητα, ὡς ὑποστηριζόμενα ὑπὸ ἀφθόνου Πυροβολικοῦ καὶ μεγάλου ἀριθμοῦ βαρέων καὶ ἐλαφρῶν πολυβόλων, ὡς καὶ ἀφθονίας ὅλμων.

Ἡ ἐπίθεσις ὑπῆρξε θυελλώδης καὶ συστηματική, ἡ δὲ συνεργασία μὲ τὸ Πυροβολικὸν ἰδεώδης. Ἕνεκα τούτου, μέχρι τῆς μεσημβρίας κατελήφθη ὁ καθορισθεὶς ἀντικειμενικὸς σκοπός, παρὰ τὴν τελειότητα τῆς ὀργανώσεως καὶ τὴν φύσει ὀχυρὰν τοποθεσίαν, τοῦ ἐχθροῦ ἀνατραπέντος.

Συνελήφθησαν 145 αἰχμάλωτοι (7 ἀξιωματικοὶ μόνιμοι καὶ ἔφεδροι) καὶ ἐκυριεύθησαν βαρέα καὶ ἐλαφρὰ πολυβόλα, ἱκανὸς ἀριθμὸς μικρῶν καὶ μεγάλων ὅλμων, ἄφθονα πυρομαχικὰ καὶ μία σειρὰ χαρτῶν ὁλοκλήρου τῆς 'Αλβανίας, ἥτις φωτοτυπηθεῖσα, ἐχρησιμοποιεῖτο παρὰ τοῦ Στρατοῦ μας εἰς τὰς περαιτέρω ἐπιχειρήσεις.

Τὰ ἐκ τῆς παρακολουθήσεως τοῦ ἀγῶνος προκύψαντα συμπεράσματα ὑπῆρξαν πολυτιμότατα. Οὕτω:

1) Διεπιστώθησαν τὸ ὑπέροχον φρόνημα καὶ τὸ ἐπιθετικὸν πνεῦμα τῶν ἡμετέρων, τῶν ὁποίων ἡ ὁρμητικότης καὶ ἡ εὐελιξία ἦσαν ἄξιαι ἐπαίνου.

2) Διεπίστωσα τὸ ἀσυντόνιστον τῶν προσπαθειῶν τῶν τριῶν ὅπλων τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ ἀεροπορία τούτου ἔβαλλε κατά τινων μεθοριακῶν χωρίων, χωρὶς ν' ἀσχοληθῆ μὲ τὸ ἐφορμοῦν πεζικόν μας. Τὸ πυροβολικόν του ἔβαλλε κατ' ἀντηρίδων, μὴ κατειλημμένων παρὰ τῶν ἡμετέρων καὶ δὴ μετὰ τοιαύτης σφοδρότητος, ὥστε νὰ μᾶς ἐμπνεύσῃ τὸν φόβον μήπως ἡμέτερα τμήματα ἐκ παρεξηγήσεως τῶν διαταγῶν προήλασαν πρὸς τὰ ἐκεῖ, ὥστε νὰ παρέχουν ὁρατὸν στόχον εἰς τὰ ἐχθρικὰ παρατηρητήρια. Τάχιστα ὅμως ἐβεβαιώθημεν ὅτι τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικὸν ἔβαλλε χωρὶς νὰ βλέπῃ στόχον. Τὸ ἐλαφρὸν πυροβολικὸν τοῦ ἐχθροῦ οὔτε κατὰ τῶν ἐμφανῶν τμημάτων μας ἔβαλεν, οὐδὲ φραγμὸν πρὸ τῶν γραμμῶν του ἐνήργησε. Ἔρριπτε ὀβίδας τῆδε κακεῖσε καὶ περισσότερον κατὰ προσβάσεων ἅς ἢ εἶχον ἐγκαταλείψει οἱ ἡμέτεροι ἢ οὐδέποτε εἶχον καταλάβει.

Συνεπῶς ἔλειπε ἡ Διοίκησις καὶ ἡ κατάλληλος ἐκπαίδευσις ἔτι καί,

3) Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν αἰχμαλώτων προέκυψε τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ 'Ιταλοὶ ἀξιωματικοί, ὁμιλοῦντες πρὸς τοὺς ἄνδρας των

διὰ τὴν κήρυξιν τοῦ κατὰ τῆς Ἑλλάδος πολέμου, δὲν εὕρισκον πειστικοὺς λόγους διὰ νὰ πείσωσι τοὺς ἄνδρας περὶ τοῦ δικαίου τοῦ ἀναλαμβανομένου ἀγῶνος των.

Ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψει ὅτι πλὴν τῶν συμπερασμάτων τούτων ὑπῆρχε στερρὰ πίστις πάντων τῶν ἀνδρῶν μας, ὅτι εἴχομεν συμπαραστάτας τὴν προσβληθεῖσαν Θεομήτορα καὶ τὸν Ἅγιον Δημήτριον, θὰ ἀποφανθῇ περὶ τῆς ἀξίας τῶν ἠθικῶν δυνάμεων.

Διὰ νὰ ἐξαχθοῦν θετικώτερα συμπεράσματα ἐπὶ τῶν μεθόδων μάχεσαι τοῦ ἐχθροῦ ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς πλήρη ἐκλάκτισιν τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τὰ ὑψώματα Βίγλιστας εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Δέβολη ποταμοῦ, πρᾶγμα ὅπερ θὰ ἐβελτίωνε σημαντικώτατα τὰς γραμμὰς ἐξορμήσεώς μας καὶ παρεῖχε πλήρη παρατήρησιν ἐπὶ τῆς προμνησθείσης κοιλάδος μέχρι Μόροβας, διέταξα νὰ προπαρασκευασθῇ καὶ δευτέρα ἐπιχείρησις κατὰ τῶν ὑψωμάτων Βιγλίστης, ἐκτελεσθεῖσα τὴν 5ην Νοεμβρίου.

Ἐκ ταύτης, λίαν ἐπιτυχῶς ἐνεργηθείσης, διεσταυρώθησαν αἱ παρατηρήσεις μου τῆς 1ης Νοεμβρίου. Ἐκεῖ δὲ ἀνετράπησαν διὰ τῶν αὐτῶν δύο Ταγμάτων μας (πλέον Μοῖρα Ὀρειβατικὴ καὶ Πυροβολαρχία τῶν 85), τρία ἐχθρικὰ Τάγματα, ὧν τὸ ἓν Ἀλβανικόν. Τὸ τελευταῖον διώκει ὁ σημερινὸς ἐν Ἀλβανίᾳ Ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου, ταγματάρχης τότε, Σπῦρος Μωϋσῆ. Οἱ ἄνδρες τούτου καταπτοηθέντες ἀπὸ τὴν κεραυνοβόλον ὁρμὴν τῶν ἡμετέρων ἐτράπησαν εἰς φυγήν, διασκορπισθέντες εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Δέβολη, καίτοι ἐβάλλοντο παρ' ἰταλικῶν ἁρμάτων, διὰ νὰ ἐξαναγκασθοῦν νὰ σταματήσουν τὴν φυγὴν ἢ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς θέσεις των.

Κρίνω σκόπιμον νὰ τονίσω ἐνταῦθα ὅτι τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ὅταν διέταξε τὴν διενέργειαν τῶν ἐπιθετικῶν ἐγχειρημάτων, διεσαφήνισε ὅτι ἔπρεπε νὰ δεξαχθοῦν κατὰ τρόπον, ὥστε «νὰ μὴ διακυβευθῇ» ἡ ἐπὶ τῆς τοποθεσίας ΙΒα ἄμυνά μας, «ἀποτελοῦσα τὴν κυρίαν καὶ μοναδικὴν ἀποστολὴν ἡμῶν».

Μὲ ἄλλους λόγους τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἦτο καθηλωμένον εἰς τὴν ἄμυναν, καίτοι ὁ ἐχθρὸς οὐδαμοῦ ἐπεχείρησε νὰ θίξῃ τὰς προϋποθέσεις ποὺ ἐπέβαλλον ἀμυντικὴν ἐνέργειάν μας.

Τοὐναντίον, ὑπὸ τὴν προστασίαν διπλῆς σειρᾶς συρματοπλεγμάτων, ἠσφαλίσθη ὁ ἐχθρός, χωρὶς νὰ δεικνύῃ προθέσεις ἐπιθέσεως κατὰ τῆς ΙΒα.

ΠΡΟΤΑΣΙΣ ΔΙ' ΑΝΑΛΗΨΙΝ ΕΠΙΘΕΣΕΩΣ

Αἱ περὶ τοῦ ἐχθροῦ πληροφορίαι ἔφερον τοῦτον διαθέτοντα εἰς τὴν περιοχὴν Κορυτσὰ — Ντάρτζα — Τσαγκόνι δύο Μεραρχίας, ἐνισχυμένας μὲ διάφορα Τάγματα (Ἀλβανικά, Μελανοχιτώνων, Βερσαλλιέρων, Τελωνοφυλάκων). Ἐπὶ πλέον, ἀνεγνωρίζετο ἡ δυνατότης τοῦ ἐχθροῦ νὰ μεταφέρῃ ἐνισχύσεις ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀλβανίας καὶ ἀκόμη ἐξ Ἰταλίας. Ἐπὶ τῆς ἐχθρικῆς τοποθεσίας ἀμύνης, ἥτις ἐστήριξε τὸ ἀριστερὸν πλευρὸν εἰς τὴν Μεγάλην Πρέσπαν καὶ ἀκολουθοῦσα τὰς ἀνατολικὰς κλιτῦς τοῦ Ἰβάν καὶ ἀνατολικὰς τοιαύτας τῆς Μόροβας, ἐν συνεχείᾳ κατέληγε εἰς τὰ κατῳκημένα χωρία τῆς ὁ-

δοῦ Ντάρτζας καὶ ἐστηρίζετο εἰς τὸν Γράμμον, εἶχον ἀναπτυχθῆ ἀμυντικῶς αἱ κάτωθι Μονάδες:

α) Αἱ Μεραρχίαι Πάρμας (49η) καὶ Βενέτσιας (19η).

β) Τάγματα Βερσαλλιέρων, πολυβόλων, Μελανοχιτώνων καὶ Ἀλβανικά.

γ) Αἱ τελευταῖαι πληροφορίαι ἔφερον τὴν παρουσίαν τῆς Μεραρχίας Πιεμόντε (29η) καὶ Μονάδος ἁρμάτων μάχης, στοιχεῖα τῶν ὁποίων εἶχον ἐμφανισθῆ εἰς Μπίγλισταν τὴν 5ην Νοεμβρίου 1940.

Ἐπὶ πλέον ἡ ἐχθρικὴ τοποθεσία ἦτο ὠργανωμένη μὲ σειρὰς χαρακωμάτων, συρματοπλέγματα καὶ ἡμιμόνιμα ἔργα εἰς βάθος καὶ ἐνισχύετο ἀπὸ τὸ φύσει ὀχυρὸν τοῦ ἐδάφους.

Ἔχων ὑπ᾽ ὄψει τὰς ἀνωτέρω πληροφορίας καὶ πιστεύων, ὅτι μόνον δι᾽ ἐπιθέσεως θὰ συνετέλουν εἰς τὴν ἀνακούφισιν τοῦ ἐν Ἠπείρῳ ἀδελφοῦ Στρατοῦ καὶ μόνον διὰ ταύτης θὰ ἐπετυγχάνομεν τὴν παράτασιν καὶ τὴν Νίκην καὶ βλέπων ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἐξηκολούθει νὰ παρέχῃ ἐνδείξεις ὅτι δὲν θὰ ἐπετίθετο καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπωφεληθῶμεν ἀπὸ τὸ οὐσιῶδες τοῦτο σφάλμα, ἀπεφάσισα νὰ προτείνω τὴν ταχίστην ἀνάληψιν εὐρυτάτων ἐπιθετικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ πρότασίς μου ἐγένετο τὴν νύκτα τῆς 1ης πρὸς τὴν 2αν Νοεμβρίου.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἀπέστειλε εἰς Φλώριναν (ὅπου Σ.Δ.) τὸν ἐπιτελῆ ἀντισυνταγματάρχην Παπαθανασιάδην, ἵνα πληροφορηθῆ λεπτομερῶς ἂν στηρίζω εἰς λογικὰ ἐπιχειρήματα τὴν πεποίθησίν μου ἐπὶ τὴν αἰσίαν ἔκβασιν τῆς εὐρείας ἐπιθέσεως, πρᾶγμα ὅπερ καὶ διεπιστώθη.

Ἕνεκα τούτου τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον εὑρέθη σύμφωνον μὲ τὰς ἀπόψεις μου καὶ ἤθελε τὴν ταχίστην ἀνάληψιν τῆς ἐπιθέσεως, πρὸς τὸν σκοπὸν ἀντιπερισπασμοῦ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις τότε συνέχιζε τὴν προέλασίν του εἰς τὴν Πίνδον καὶ ἐπίεζε ἰσχυρῶς τὰς ἐν Ἠπείρῳ δυνάμεις μας. Κατόπιν τούτων ἀπεφάσισα ἵνα, διὰ τῶν διατιθεμένων ἐπὶ τόπου δυνάμεών μου διατάξω ἐπιθετικὴν ἐνέργειαν εἰς τὸν μεταξὺ τῶν δύο λιμνῶν, Μεγάλης καὶ Μικρᾶς Πρέσπας, τομέα, πρὸς κατάληψιν τοῦ Ἰβάν καὶ τῶν ὑψωμάτων Λέσκα, ἤτοι πρὸς κατάληψιν τοῦ βορείου σκέλους τῆς στενωποῦ Τσαγκόνι, δι᾽ ἧς διέρχεται ἡ ὁδὸς Φλώρινα — Κορυτσά.

Ἐπὶ τῇ βάσει τοιούτων ἀποφάσεων διετάχθη τὴν 3ην Νοεμβρίου ἡ ΧΥ Μεραρχία, ὅπως προβῇ εἰς τὰς ἀναγκαίας μετακινήσεις καὶ πραγματοποιήσῃ πρόσφορον διάταξιν διὰ τὴν ἐκτόξευσιν τῆς ἐπιθέσεως καὶ ἀρκούντως ἰσχυράν, διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἀναλαμβανόμενον ἐγχείρημα.

Αἱ τοιαῦται σκέψεις μου καὶ ἀντιλήψεις μου καὶ αἱ συνεπείᾳ τούτων ἀποφάσεις μου, ἐβασίζοντο εἰς τὸ ὅτι τὸ ὑπ᾽ ἐμὲ Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ ἦτο καὶ παρέμενεν ἐπιφορτισμένον μὲ τὴν ζώνην ἐνεργείας του ἀπὸ Ἰουλίου 1939 καθορισθεῖσαν, ἤτοι ἀπὸ Μεγάλης Πρέσπας μέχρι ὁροσήμου Σμάρδεσι (ναί) ἱππαστὶ τῆς ἁμαξιτῆς Κορυτσὰ — Φλώρινα.

Οὐχ᾽ ἧττον, τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον διὰ διαταγῆς του (ἀπὸ 4 Νοεμβρίου) ὑπήγαγε ὑπὸ τὰς διαταγάς μου τὴν ΙΧ Μεραρχίαν (ἀποσπασθεῖσαν ἐκ τοῦ Β΄ Σ.Σ.) καὶ ἐπεξέτεινε τὸν τομέα ἐνεργείας μου μέχρι τοῦ ὄρους Γράμμος. Διὰ τῆς διαταγῆς ταύτης, ἥτις ὥρι-

ζε Σταθμὸν Διοικήσεως τὴν Καστοριάν, καθωρίσθη ἡ ἑπομένη σύνθεσις τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ:

α) XY Μεραρχία. Αὕτη προῆλθεν ἐκ τῆς IY Ταξιαρχίας ἀναπτυχθείσης κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κινητοποιήσεώς της εἰς Μεραρχίαν.

β) IX Μεραρχία. Αὕτη εἶχε προεπιστρατευθῆ καὶ ἀναπτύξη τὰς δυνάμεις της ἐπὶ τῆς IBα τοποθεσίας ἤτοι ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ τῆς XY Μεραρχίας (Μάλι Μάδι — Γράμμος).

γ) X Μεραρχία. Αὕτη ἐγκαίρως ἐπιστρατευθεῖσα διετάχθη καὶ μετεστάθμευσε ὁδικῶς ἐκ τοῦ χώρου Βέρροια — Γιαννιτσὰ — Ἔδεσσα — Ἀρδέα.

δ) Γ΄ Ὁμὰς Ἀναγνωρίσεως, Γ΄ Σύνταγμα Πεδ. Πυροβολ. (μεῖον Μοῖρα) Γ΄ Σύνταγμα Βαρέος Πυροβολικοῦ.

ε) Τὰ 2ον καὶ 4ον Τάγματα Πολυβόλων θέσεως.

Τὸ 4ον Τάγμα Πολυβόλων κινήσεως.

Δύο ἀντιαεροπορικαὶ πυροβολαρχίαι διατεθειμέναι ἀπὸ μία εἰς τὰς X καὶ XY Μεραρχίας.

στ) Τὰ εἰς τὴν IX Μεραρχίαν συμπληρωματικὰ μέσα.

Μοῖρα Πεδινοῦ τοῦ Β΄ Σ. Πυροβολικοῦ.

Μικτὴ Μοῖρα Βαρέος Πυροβολικοῦ (105 καὶ 155).

Πολυβολαρχία βαρέων Πολυβόλων (13,2) ἄνευ μέσων μεταφορᾶς,

Ἀντιαρματικὴ Πυροβολαρχία (37) ἄνευ μέσων μεταφορᾶς,

Μοῖρα Βαρέος (85) Πυροβολικοῦ τοῦ Β΄ Συντάγματος Βαρέος ἄνευ μέσων μεταφορᾶς.

Ἡ XI Μεραρχία, ἥτις ἀπὸ τῆς εἰρήνης ἀνῆκε ὀργανικῶς εἰς τὸ Σῶμα Στρατοῦ δὲν διετέθη εἰς αὐτὸ τηρηθεῖσα ὡς ἐφεδρεία τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. Καὶ οὕτως ἐνῶ διὰ τὴν ἄμυναν ἐπὶ τῆς IBα Τοποθεσίας προεβλέποντο τέσσαρες Μεραρχίαι, πλέον μία Ταξιαρχία Πεζικοῦ, διὰ τὸν αὐτὸν Τομέα ἐνεργείας, διετίθεντο τρεῖς Μεραρχίαι πρὸς διενέργειαν ἐπιθέσεως, κατ' ἐχθροῦ ἐγκατεστημένου ἐπὶ φύσει ὀχυρᾶς τοποθεσίας, κάλλιστα ὠργανωμένης ἀμυντικῶς. Πλὴν τούτου ἐπειδὴ ἐπεβλήθη ἡ δουλεία νὰ τηρηθοῦν δυνάμεις ἐπὶ τῆς IBα, ὥστε νὰ ἐξασφαλισθῆ τὸ ἀπαραβίαστον ταύτης, προδήλως διετέθησαν ὀλιγώτεραι τῶν 3 Μεραρχιῶν διὰ τὴν ἐπίθεσιν.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ Τομέως τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ εἰς τόσον εὐρὺ μέτωπον, ἐπέφερε, ὡς φυσικόν, τὴν ἄμεσον ἐξέτασιν τῆς δημιουργηθείσης νέας καταστάσεως καὶ τὴν λῆψιν ἀποφάσεων διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐπιθετικῶν ἐπιχειρήσεων. Οὕτως ἐμόρφωσα τὴν γνώμην, ὅτι ἡ κυρία προσπάθεια κατὰ τὴν ἐπίθεσιν κατὰ Μόροβας — Ἰβὰν ἐνεδεικνύετο νὰ ἐκδηλωθῆ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ καὶ ἕνεκα τούτου διέταξα πάντα τὰ πρὸς Φλώριναν προσηνατολισμένα τμήματα τῆς ὁδευούσης X Μεραρχίας, ἡ Γ΄ Ὁμὰς Ἀναγνωρίσεως καὶ τὸ 4ον Τάγμα πολυβόλων κινήσεως ν' ἀχθῶσι διὰ Ξυνοῦ Νεροῦ εἰς Καστοριὰν καὶ ἐκεῖθεν εἰς περιοχὴν Νεστορίου. Τὰ σιδηροδρομικῶς μεταφερόμενα διετάχθησαν νὰ ἀποβιβάζωνται εἰς Ἀμύνταιον καὶ ἐκεῖθεν ὁδικῶς εἰς Καστοριάν.

Τὸ Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ προητοίμασε ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὸν ἑλιγμόν του καὶ ὑπελόγισεν ὅτι μέχρι 10 Νοεμβρίου θὰ ἔφθανον τὰ τμήματα εἰς τὰς βάσεις τῆς ἐξορμήσεώς των. Διὰ τὰ ἐπιτελεῖα καὶ

τ' ἀνώτερα στελέχη ἔκρινα, ὅτι διὰ κινήσεως ἐπ' αὐτοκινήτων ἠδύναντο νὰ ἐκτελέσωσι τὰς ἀναγκαίας μελέτας καὶ ἀναγνωρίσεις τοῦ ἐδάφους μέχρι τῆς 9ης Νοεμβρίου.

Ἀκολούθως ἠσχολήθην ἂν ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ ἡ ἀποφασισθεῖσα ἐπίθεσις τῆς XV Μεραρχίας κατὰ Ἰβὰν ἢ νὰ συγχρονισθῇ μὲ τὴν γενικὴν ἐπίθεσιν τῶν δύο λοιπῶν Μεραρχιῶν (ΙΧης καὶ Χης). Μελετήσας τὰ πλεονεκτήματα καὶ μειονεκτήματα τῆς συγχρόνου ἢ διαδοχικῆς ἐπιθέσεως ἐκ τῶν δύο κεράτων τῆς διατάξεώς μας, κατέληξα εἰς τὸ νὰ προτιμήσω τὸν συγχρονισμὸν τῆς ἐπιθέσεως ὁριζομένης διὰ τὴν 11 Νοεμβρίου. Ταῦτα πάντα ἀνεκοίνωσα εἴς τε τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον καὶ εἰς τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. Ἡ πρόθεσίς μου αὕτη ἐνῷ ἐγένετα ἀποδεκτὴ παρὰ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, δὲν εὗρε τὴν αὐτὴν ὑποδοχὴν παρὰ τῷ Τ.Σ.Δ.Μ.

Ἡ προϊσταμένη μου αὕτη ἀρχὴ ἔκρινε παρακεκινδυνευμένην τὴν ἀνάληψιν ἐπιθέσεως καὶ παρεμβᾶσα διέταξε νὰ μὴ ἐκδοθῶσι διαταγαὶ διὰ ταύτην. Ὡς λόγοι τῶν δισταγμῶν της καὶ τῆς ἀρνήσεώς της προεβάλλοντο:

α) Ἡ ἐκ νέου μελέτη τῆς δυνατότητός μας πρὸς ἐκδήλωσιν ἐπιθέσεως.

β) Ἡ εὐθύνη τῆς ἐξασφαλίσεως τοῦ ἀπαραβιάστου τῆς ΙΒα τοποθεσίας διὰ τῆς διατηρήσεως πρὸς κατοχὴν ἐπαρκῶν ἀθίκτων δυνάμεων δυναμένων διὰ τὴν ἄμυναν τῆς τοποθεσίας (ΙΒα) νὰ ἐκπέμψωσι πλῆρες σχέδιον πυρῶν πεζικοῦ καὶ γ) ἡ ἀνετοιμότης μας νὰ μεταφέρωμεν εἰς τὰς προωθημένας ἀποθήκας τρεῖς τουλάχιστον μονάδας πυρῶν πυρομαχικῶν, ἐλλείψει φορτηγῶν αὐτοκινήτων.

Τὸ Σῶμα Στρατοῦ ἀπαντῶν ἀνέπτυξε τὰς ἀντιλήψεις του τονίσαν τὰ κάτωθι:

1) Ἡ διατήρησις τῆς ΙΒα τοποθεσίας ἐξησφαλίζετο εἰς μὲν τὸν τομέα τῆς XV Μεραρχίας διὰ τῶν δύο ταγμάτων πολυβόλων θέσεως, εἰς δὲ τὸν τοιοῦτον τῆς ΙΧ Μεραρχίας διὰ τῆς ἐπὶ τόπου παραμονῆς μεγάλου μέρους αὐτῆς. 2) Ἡ δυνατότης μας πρὸς ἀνάληψιν ἐπιθέσεως εἶνε προφανὴς ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ ἐγχειρήματα τῆς 1ης καὶ 5ης Νοεμβρίου, ἂν μελετήσωμεν τὰ ἐξαχθέντα συμπεράσματα καὶ ἂν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἐκδηλωθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν ἐνωρίτερον ἡ ἐπίθεσις (α) ὅπως προληφθῇ δυνατὴ ἐνίσχυσις τοῦ ἐχθροῦ, κατὰ τοῦ ὁποίου διετήρουν τὴν πίστιν ὅτι θὰ ἐπετυγχάνομεν περιφανῆ Νίκην, ἣν κατηγάγομεν, ὡς θὰ ἴδωμεν. 3) Ἡ ἔλλειψις τῶν πυρομαχικῶν ὡς ἐκ τῆς μὴ συγκεντρώσεως τοῦ συνόλου τῶν προϋπολογισθέντων δὲν θεωρεῖται σοβαρά, δεδομένου ὅτι δὲν θὰ κατηναλίσκοντο ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας καὶ ὅτι ἔχομεν τὴν δυνατότητα νὰ διαθέσωμεν μέρος τῶν μεταφορικῶν μέσων διὰ νὰ συντελεσθῇ ἀσφαλῶς, ἐγκαίρως καὶ προοδευτικῶς ἡ συγκέντρωσις τούτων ἢ καὶ πλειόνων. Διὰ μίαν ἔτι φορὰν ἀνέπτυξα εἰς τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. ὅτι ἐστάθμισα ἐπακριβῶς τοὺς ἀσταθμήτους λεγομένους παράγοντας καὶ εὗρον ὅτι

(α) Ἐγράφη καὶ ἐτονίσθη προφορικῶς παρά τινων ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπισπευσθῇ ἡ κατὰ Κορυτσᾶς ἐπίθεσις, ἥτις ἐξησφάλιζε δῆθεν κατ' αὐτοὺς τὴν τακτικὴν ἐπιτυχίαν οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν στρατηγικὴν τοιαύτην. Ὁ στρατηγὸς Καθενιώτης εἰς τό βιβλίον του «Ἐπιτελικαὶ μελέται» διεφώνησε ὡς προτιμῶν τὴν λύσιν ποὺ ὑπέδειξα.

ἡ πλάστιγξ κλίνει εὐνοϊκῶς ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἑπομένως ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπιθέσεως. Αἱ ἀσυγκρίτως ὑπέρτεραι ἠθικαί μας δυνάμεις ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν πίστιν ὅλων ἐπὶ τὴν προστασίαν τῆς Θεομήτορος καὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τὴν ἐντολὴν ἐκ μέρους τῶν οἰκείων τῶν ἀνδρῶν μας θὰ εἶνε ἀκαταμάχητοι.

Παρ' ὅλα ταῦτα, ἅτινα ἀνεπτύχθησαν εἰς ἐπιτελῆ σύνδεσμον τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. τοῦτο διέταξε νὰ ὑποβάλω ἐγγράφως πρότασιν τοῦ Σώματος Στρατοῦ περὶ τῆς δυνατότητος τῆς ἀναλήψεως ἐπιθετικῶν ἐνεργειῶν προφανῶς διὰ νὰ δύναται νὰ ἐπιρρίψη κατ' ἐμοῦ τὴν εὐθύνην, ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας.

Ἐν τοσούτω ἡ πρότασις ὑπεβλήθη ἀμέσως ἀλλ' ἡ καθόλου ἐπέμβασις ἐπέφερε τὴν ἀναβολὴν τῆς ἐκτοξεύσεως τῆς ἐπιθέσεως, ἥτις ἀναβολὴ παρεῖχε κέδρος εἰς τὸν ἐχθρόν.

Καὶ πράγματι ἀνεβλήθη ἡ ἐπίθεσις διὰ τὴν 14ην Νοεμβρίου, ἐγκριθεῖσα καὶ παρὰ το Τ.Σ.Δ.Μ. Τοῦτο διὰ τῆς διαταγῆς του καθώρισε:

«Ἐξασφαλιζομένης τῆς τοποθεσίας ΙΒα διὰ τῶν ἀπαραιτήτων δυνάμεων κατάληψις τοῦ ὀρεινοῦ ὄγκου Μόροβα — Ἰβὰν καὶ ἀπαγόρευσις τῆς ἐγκαρσίας ὁδοῦ Κορυτσὰ — Ἐρσέκα».

Ὑπογραμμίζω ἐνταῦθα ὅτι τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. ἀπεσκόπει εἰς τὴν κατάληψιν τῆς ράχεως Μόροβας καὶ τοῦ Ἰβὰν μόνον. Ἡ Κορυτσὰ δὲν προεβλέπετο νὰ καταληφθῇ. Συνεπῶς ἐσχεδιάσθη ἕν ἅλμα ἀπὸ τὴν ΙΒα Τοποθεσίαν εἰς τὴν ράχιν τῆς Μόροβα — Ἰβάν.

Ἄμυνα ἐπὶ τῆς ΙΒα. Ἄμυνα ἐπὶ τῆς Μόροβα — Ἰβάν.

Ἐξυπακούεται ὅτι τοιουτοτρόπως δὲν εἴχομεν ὠφέλειάν τινα. Μᾶλλον ἐπιβάρυνσιν εἰς τὰς παντοίας μεταφορὰς θὰ εἴχομεν ἐφ' ὅσον ἀπεμακρυνόμεθα ἐκ τῆς Φλωρίνης καὶ τοῦ Ἀμυνταίου. Ὡσαύτως θὰ εἴχομεν μεγίστας δυσχερείας ἐγκαθιστάμενοι ἐπὶ μὴ ὠργανωμένης τοποθεσίας ἀμύνης.

Ἐλέχθη ὅτι τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. εἶχε σχετικῶς ὑπ' ὄψει του τὰς προθέσεις τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ὅστις καθώρισε ἐλάχιστον ὅριον τῶν προσπαθειῶν μας τὴν ράχιν Μόροβα — Ἰβὰν καὶ μέγιστον ὅριον τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐγκαρσίας ὁδοῦ Κορυτσὰ — Ἐρσέκα.

Πράγματι εἰς διαταγὴν περὶ διαχειμάσεως τῶν στρατευμάτων μας, ἐκδοθεῖσαν παρὰ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τὴν 12 Νοεμβρίου, περιλαμβάνεται ὁ ἀνωτέρω ἀφορισμὸς περὶ ἐλαχίστου καὶ μεγίστου ὁρίου τῶν προσπαθειῶν μας πρὸς κατάληψιν ἀντικειμενικῶν σκοπῶν χωρὶς νὰ ἐνθυμοῦμαι ἂν περιῆλθεν τότε εἰς χεῖρας μου ἡ ἀνωτέρω διαταγὴ ἢ ὄχι.

Εἶνε πιθανὸν νὰ ἀπηυθύνετο μόνον πρὸς τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. ὅπερ διωχέτευε περαιτέρω τὰς θελήσεις τῆς Ἀνωτάτης Ἀρχῆς. Ἡ διαταγὴ αὕτη ἀπαγορεύει παραδόξως τὴν ἐκμετάλλευσιν ἐπιτυχίας καὶ ἐμπνέει διστακτικότητα.

Η ΔΙΑΤΑΓΗ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΘΕΣΙΝ

Αἱ γενικαὶ γραμμαὶ τοῦ σχεδίου ἑλιγμοῦ τοῦ Σώματος Στρατοῦ περιελάμβανον τὰ ἑπόμενα:

Μὲ ἀρχικὴν διάταξιν εὐνοοῦσαν τὸν αἰφνιδιασμὸν καὶ ἐπιτρέ-

πουσαν νὰ θραυσθῇ ἢ ὑπερκερασθῇ πᾶσα ἐχθρικὴ ἀντίστασις, ἐπίθεσις ἄνευ προπαρασκευῆς πυροβολικοῦ ἐπὶ τῶν κατευθύνσεων:

α) Νεστόριον — Ντάρτζα — Κορυτσά,

β) Πυξὸς — Ἰβὰν — Κορυτσά,

πρὸς περίσχεσιν ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου τοῦ ὀρεινοῦ ὄγκου Μόροβας, καὶ κατάληψιν τῆς Κορυτσᾶς ὡς κόμβου.

Κυρία προσπάθεια ἐν τῇ κατευθύνσει Νεστόριον — Κορυτσά.

Γενικὴ ἀποστολὴ τῶν Μεραρχιῶν: Νὰ γίνουν κύριαι τῶν ἀντικειμενικῶν των σκοπῶν τὸ ταχύτερον, ἐνεργοῦσαι μετὰ τόλμης καὶ ἄνευ ἰδέας εὐθυγραμμίσεως.

Εἰδικῶς:

Ἡ ΧΥ Μεραρχία διετάσσετο νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν κατάληψιν τοῦ Ἰβὰν καὶ τῶν ὑψωμάτων Τσέρνικ ὡς ἀντικειμενικῶν της σκοπῶν καὶ ἐκεῖθεν τὴν ταχεῖαν κατάληψιν τῆς Δυτικῆς ἐξόδου τῆς στενωποῦ Τσαγκόνι, καλυπτομένη ἰσχυρῶς ἐκ τῆς κατευθύνσεως Τσερνόφσκας.

Ἡ ΙΧ Μεραρχία διετάσσετο νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν κατάληψιν μέρους τῆς ράχεως τῆς Μόροβας, μεθ' ὅ ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ παραβιάσῃ τὸ βόρειον σκέλος τῆς στενωποῦ τῆς Ντάρτζης, ἐνεργοῦσα πρὸς νότον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀκολουθοῦσα καὶ τηροῦσα ἰσχυρῶς τὴν ράχιν νὰ ἀχθῇ πρὸς βορρᾶν ἐξαναγκάζουσα τὸν ἐχθρὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ προοδευτικῶς τὴν ὠργανωμένην τοποθεσίαν του καὶ μεταβάλλουσα μέτωπον νὰ δίδῃ μάχην πρὸς αὐτὴν ἐπὶ μὴ προπαρεσκευασμένου πεδίου μάχης, ἤτοι ἐπὶ ἴσοις ὅροις.

Ἡ Χ Μεραρχία διετάσσετο διὰ μὲν τοῦ δεξιοῦ της νὰ ἀσκῇ πίεσιν ἐπὶ τοῦ ὠχυρωμένου ἐχθροῦ, ὥστε νὰ τὸν κρατῇ ἀγκιστρωμένον, διὰ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ της νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν κατάληψιν τοῦ σταυροειδοῦς ὑψώματος (1878) καὶ εἶτα τῶν ὑψωμάτων Πρόπα καὶ Λάτο. Τούτου ἐπιτευχθησομένου νὰ ὠθήσῃ ἰσχυρὸν ἀπόσπασμα πρὸς κατάληψιν Μπομποτίστας καὶ ἕτερον πρὸς βορρᾶν κατὰ τὸν ἄξονα τῆς ράχεως Μόροβας πρὸς ταχυτέραν ἐκκαθάρισιν τῆς κοιλάδος Δέβολη ποταμοῦ.

Ἡ κυριαρχοῦσα σκέψις, ἐξηγηθεῖσα καὶ προφορικῶς εἰς τὸν Μέραρχον τῆς Χης, ἦτο νὰ ἀποφευχθῇ ἡ ἐμπλοκὴ εἰς μάχην ἐκ τοῦ σύνεγγυς εἰς τὰ περίκλειστα ὀχυρὰ Ἄρζα καὶ Ντάρτζα, ἅτινα παρακαμπτόμενα διὰ συγκλινουσῶν ἐπιθέσεων θὰ ἔπιπτον.

Ἡ Χ Μεραρχία ἐνισχύθη πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς της μὲ τὰ κάτωθι συμπληρωματικὰ μέσα:

α) Τῆς Γ' Ὁμάδος Ἀναγνωρίσεως

β) Τοῦ 4ου Τάγματος πολυβόλων κινήσεως

γ) Δύο ταγμάτων μειωμένης συνθέσεως, ἅτινα εἶχον ἐπαναταχθῇ παρὰ τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. ὑπὸ τὰς διαταγάς μας (εἶχον κινηθῇ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Δαβάκη).

δ) Τοῦ 27ου Συν)τος (μεῖον τάγμα) τῆς ΙΧ Μεραρχίας

ε) Τάγματος τοῦ 53 Συντάγματος πεζ.

στ) Δύο ταγμάτων μειωμένης συνθέσεως τοῦ 2ου καὶ 4ου Συνταγμάτων.

ζ) Μοίρας τοῦ ΙΧ Συν)τος Ὀρειβατικοῦ (μεῖον οὐλαμὸς)

η) Μοίρας τοῦ ΥΙ Ὀρειβατικοῦ Συντάγματος.

Σοβαρὰν ἔλλειψιν ἀντιμετώπισε τὸ Σῶμα Στρατοῦ εἰς ὑλικὸν

διαβιβάσεων, οὗτινος τὸ μέρος ποὺ διετίθετο δὲν ἐπέτρεπε, οὐ μόνον τὴν ὕπαρξιν κανονικοῦ τηλεφωνικοῦ συνδέσμου, ἀλλὰ οὐδὲ τοῦ στοιχειωδεστέρου τοιούτου. Διὰ τοῦτο διετάχθη ἡ εὐρεῖα χρῆσις τῶν ὀπτικῶν καὶ τῶν ἀσυρμάτων.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐπιθέσεως τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ, ἧς ἡ ἐπιτυχία ἐβασίσθη εἰς τὴν τολμηρὰν καὶ ταχεῖαν ἐκδήλωσιν τῶν ἐνεργειῶν τῶν Μεραρχιῶν πρὸς κατάληψιν τῶν ἀντικειμενικῶν των σκοπῶν (α).

ΠΡΩΤΗ ΗΜΕΡΑ ΕΚΤΕΛΕΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΣΕΩΣ

Ἡ ἐπίθεσις τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ ἤρχισε τὴν 7 ὥρα τῆς 14ης Νοεμβρίου ἐφ' ὅλου τοῦ μετώπου, ἤτοι ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τῆς Μεγάλης Πρέσπας μέχρι τοῦ Μπατάρος ἐπὶ τοῦ Γράμμου ὄρους καὶ τῆς Μεθορίου.

Εἰς τὸ δεξιὸν ἡ ΧΥ Μεραρχία αἰφνιδιάσασα τὸν ἐχθρὸν διέσπασε τὴν κυρίαν γραμμὴν ἀντιστάσεως τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐπροχώρησε εἰς βάθος, ὥστε νὰ καταλάβῃ ὁλόκληρον τὴν τοποθεσίαν καὶ νὰ ἀνατρέψῃ τὸν ἐχθρὸν ἐκ τῶν ὑψωμάτων Λέσκα καὶ Τσέρνικ εἰς τὴν πεδιάδα ἐξαρθρώσασα τὴν ἐχθρικὴν ἀμυντικὴν διάταξιν. Ἡ τοιαύτη διάσπασις ἐγένετο χωρὶς νὰ ὁλοκληρωθῆ ἡ κατάληψις τοῦ Ἰβάν, οὗτινος ὁ προεξέχων κῶνος τῆς κορυφῆς παρέμεινε εἰς χεῖρας τῶν πεισματωδῶς μαχομένων Ἰταλῶν.

Ἡ ἐπιτυχία τῆς ΧΥ Μεραρχίας συνετελέσθη ἐντὸς 3 ὡρῶν, ἤτοι περὶ τὴν 10ην ὥραν τῆς 14ης Νοεμβρίου.

Κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον δὲν ἐπρόφθασε τὸ πυροβολικόν μας νὰ διανοίξῃ πανταχοῦ ρήγματα ἐπὶ τῶν συρματοπλεγμάτων τῆς ἐχθρικῆς τοποθεσίας, οὐδὲ νὰ ἐξουδετερώσῃ ἁπάσας τὰς φωλεὰς πολυβόλων τοῦ ἐχθροῦ, διότι οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ὁπλῖται μας εὐγενῶς ἁμιλλώμενοι δὲν ἐσταμάτησαν κάπου, ἀλλ' ὥρμησαν ἀκάθεκτοι εἰς μίαν θυελλώδη ἔφοδον καὶ χρησιμοποιήσαντες τὴν χειροβομβίδα καὶ τὴν λόγχην ἀνέτρεψαν τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς ἐχθρικῆς τοποθεσίας.

Οὕτως ἐπετεύχθη τὸ καταπληκτικὸν γεγονὸς νὰ καταληφθῆ τὸ ὀπίσθιον ὅριον τῆς ἐχθρικῆς τοποθεσίας ἐπὶ μετώπου πέντε περίπου χιλιομέτρων.

Τὰ νοτίως τῆς λίμνης Μικρὰ Πρέσπα ἐπωφελήθησαν τῆς εὐκαιρίας νὰ προελάσωσι πρὸς Τσέρνικ (ὕψ. 1338) βορείως τοῦ χωρίου Τρὲν καὶ νὰ συνδεθῶσι μὲ τὸ ἀριστερὸν τῶν βορείως Μικρᾶς Πρέσπας δρώντων τμημάτων τῆς ΧΥ Μεραρχίας. Ἐπὶ πλέον τὰ νοτίως Μικρᾶς Πρέσπας τμήματά μας ἐγκατεστημένα ἐκεῖ ἀπὸ 5 Νοεμβρίου ἐνήργησαν ραγδαίαν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς ἐχθρικῆς φρουρᾶς, ἥτις ἐφρούρει τὴν ὁδικὴν ἐπὶ τοῦ Δέβολη ποταμοῦ σπουδαιοτάτην γέφυραν (ὕψ. 866) αἰφνιδίασαν ταύτην καὶ ἐπέτυχον νὰ καταλάβωσιν ἄθικτον τὴν γέφυραν. Τὸ ἐχθρικὸν τμῆμα ἐπυροδότησε τὴν ἐκ τῶν προτέρων ὑπονόμευσιν τῆς γεφύρας, ἀλλ' εἷς λοχίας, ἰδίᾳ πρωτοβουλίᾳ, ἔσπευ-

---

(α) Ὁ Στρατιωτικὸς κριτικὸς καὶ συγγραφεὺς Στρατηγὸς Καθενιώτης σχολιάζει εὐμενέστατα καὶ μὲ κολακευτικοὺς χαρακτηρισμοὺς τὸν «ἑλιγμὸν» τοῦ Σώματος Στρατοῦ, εἰς τὸ βιβλίον του «Ἐπιτελικαὶ μελέται».

σε καὶ ἔκοψε τὸ πυροδοτικὸν καλώδιον καὶ διέσωσε τὴν γέφυραν.

Διακόσιοι πεντήκοντα περίπου αἰχμάλωτοι, μὲ δεκαπεντάδα ἀξιωματικῶν καὶ πολλὰ λάφυρα (ἐκ πολυβόλων, ὅλμων καὶ παντοίου πολεμικοῦ ὑλικοῦ) ἀπετέλεσαν τὴν συγκομιδὴν τῆς ἡμέρας. Ὁ κῶνος τοῦ Ἰβὰν ἀπεμονώθη καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς παρατηρητήριον καὶ χῶρος ἀναπτύξεως τῶν ἀπειροπληθῶν ὅλμων, ποὺ διέθετε ὁ ἐχθρός. Αἱ ἀπώλειαι τῆς Μεραρχίας δὲν ὑπερέβησαν τοὺς διακοσίους (εἰς νεκροὺς καὶ τραυματίας ἐν συνόλῳ.

Εἰς τὸ κέντρον τῆς ζώνης ἐνεργείας (ἤτοι ἡ ΙΧ Μεραρχία, πλέον Σύνταγμα τῆς Χης τοιαύτης) ἐξεδήλωσε τὴν ἐπίθεσίν της συμφώνως μὲ τὴν διαταγὴν τοῦ Σώματος Στρατοῦ, κατέλαβε τὴν γραμμὴν τῶν προφυλακῶν τοῦ ἐχθροῦ περὶ τὴν 8ην ὥραν καὶ συνεχίσασα τὴν προέλασίν της ἔλαβε τὴν ἐπαφὴν μετὰ τῆς κυρίας γραμμῆς ἀντιστάσεως τοῦ ἐχθροῦ, τὰ μὲν 65ον Σύνταγμα πρὸ τῆς περιοχῆς τοῦ ὑψώματος 1259, τὸ δὲ Ἀπόσπασμα (διότι ἕν ἀπόσπασμα διέθετε ἡ ΙΧ Μεραρχία) τῆς ΙΧης Μεραρχίας πρὸ τῆς περιοχῆς Σάλ. Ἅπασαι αἱ δυνάμεις μας αὗται διέδραμον τὸν εὐρὺν πεδινὸν διάδρομον τάχιστα, καίτοι ἐβάλλοντο ἀπὸ τὸ ἄφθονον ἐχθρικὸν πυροβολικόν, ἀπὸ τὰ πολυβόλα (ἐλαφρὰ καὶ βαρέα) καὶ ἀπὸ τὰς βόμβας τῆς δραστηρίως δρασάσης ἐχθρικῆς ἀεροπορίας.

Τὸ ἡμέτερον Πυροβολικὸν (ὀρειβατικὸν καὶ πεδινὸν) ἐπετύγχανε θαυμασίαν ὑποστήριξιν τοῦ πεζικοῦ μας διὰ συνεχῶν κατὰ κλίμακα μετακινήσεων. (Τὸ πεδινόν μας προωθήθη διὰ μέσου τῶν ἀβάτων εἰς τροχὸν κλιτύων τῆς Μεθορίου, ὡς προωθήθη καὶ μέγα μέρος τοῦ βαρέος Πυροβολικοῦ μας διὰ νὰ περιλαμβάνῃ ὑπὸ τὰ συγκεντρωτικά του πυρὰ τὰς θέσεις τοῦ ἐπὶ τῆς Μόροβας ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ, ὅπερ παρηνώχλει σοβαρῶς τὴν ἡμετέραν διάταξιν).

Κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας ἡ μάχη διεξήγετο μὲ λύσσαν πρὸ τῆς ὠργανωμένης κυρίας γραμμῆς τῆς τοποθεσίας Κοσνίτσε — Ρεσνίτσε, τῆς περιοχῆς Σάλ. Τὸ ὁρμητικὸν πεζικόν μας, καλῶς ὑποστηριζομένου ὑπὸ τοῦ ἐλαφροῦ πυροβολικοῦ μας, ἐξουδετερώσαντος τὴν ἐκεῖ δρῶσαν ἐχθρικὴν μοῖραν Πυροβολικοῦ, διέσπασε τὴν κυρίαν γραμμὴν ἀντιστάσεως, ἐπροχώρησεν εἰς βάθος καὶ κατέλαβε 12 ἐχθρικὰ πυροβόλα. Ἡ τοποθεσία ἦτο καλῶς ὠργανωμένη καὶ ἐπροστατεύετο ὑπὸ συρματοπλεγμάτων. Ταυτοχρόνως πρὸς τ' ἀνωτέρω καθ' ἅ ἐδημιουργήθη ρῆγμα εἰς τὴν κυρίαν γραμμὴν ἀντιστάσεως τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ μετώπου 3 χιλιομέτρων, τὸ 65ον Σύνταγμα διημφισβήτει τὴν κατάληψιν τῶν πρώτων ἐχθρικῶν θέσεων πρὸ τῆς ἀντηρίδος τοῦ ὑψοδ. 1359, ἥτις ἦτο καλῶς ὠργανωμένη.

Εἰς τὸν Νοτίως τῆς διαβάσεως Ντάρτζης τομέα τῆς Χης (ἀριστερᾶς) Μεραρχίας δὲν εἶχε διευκρινισθῆ ἂν ἡ προέλασις διεξήγετο κατὰ τὰς προθέσεις τοῦ Σώματος Στρατοῦ.

Ἐπὶ Μπάταρος (ἄκρον ἀριστερὸν) διεκρίναμεν ἐπίμονον ἀγῶνα τοῦ ἀριστεροῦ συγκροτήματός μας, ἀλλὰ δὲν εἴχομεν ἀναφορὰς ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀγῶνος. Μόνον διὰ τὸ Καζὰν εἴχομεν πληροφορίας ὅτι κατελήφθη. Τὸ ἕτερον (κεντρικὸν) συγκρότημα ἐκ τοῦ 68ου Συντάγματος ἐκινήθη χωρὶς νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἀντίστασιν πρὸς Νίκολιτς, παλαῖον κυρίως κατὰ τῶν ἐδαφικῶν δυσχερειῶν. Τὸ Νίκολιτς εἶχε τὴν σημασίαν ὅτι παρεκάμπτετο ἡ Ντάρτζα. Τὸ τρίτον τέλος

συγκρότημα, λόγω τοῦ διακεκομμένου τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν λοιπῶν ἐδαφικῶν δυσχερειῶν, ἤχθη πρὸς Ἄρζαν, ἥν ἔδει νὰ ἀποφύγη καὶ τὴν ἀπέφυγεν ἐγκαίρως ἀφοῦ κατέλαβε τὰ Δυτικῶς ὑψώματα.

Ἡ Μεραρχία δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παρακολουθήση τὰς ἐνεργείας τῶν συγκροτημάτων της, ἅτινα ὡσαύτως δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τηρήσωσι τὸν ἐπιβεβλημένον σύνδεσμον μὲ τὴν Μεραρχίαν των. Ἕνεκα τούτου ἦτο φυσικὸν νὰ καθυστερήσωσιν αἱ κεκανονισμέναι ἀναφοραί.

Οὕτω διεξήχθησαν αἱ ἐπιθετικαὶ ἐνέργειαι τῆς πρώτης ἡμέρας (14 Νοεμβρίου ἅς παρηκολούθησαν οἱ Διοικηταὶ τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. (Πιτσίκας) τοῦ Γ΄ Σώματος (Τσολάκογλου) καὶ Πυροβολικοῦ Σώματος Στρατοῦ (Μουτούσης) καὶ τὸ Ἐπιτελεῖον τοῦ Σώματος Στρατοῦ (Χρυσοχόου, Χατζαρούλας κ.ἄ.).

Ὁ ἐχθρὸς ἠκολούθει τὴν ἑπομένην τακτικήν: Ἀνθίστατο λυσσαλέως, ἀλλ' ἀνετρέπετο εἰς τὴν ὁρμητικότητά μας. Εὐθὺς ὡς ὑπεχώρει 200 ἕως 300 μέτρα ἵστατο, ἀνασυνεκροτεῖτο ἐν σπουδῇ καὶ ὠργάνωνε ἀντεπίθεσιν μὴ ὑποστηριζομένην παρὰ ἀτελῶς. Ἕνεκα τούτου ἀπετύγχανε καὶ συνεπτύσσετο μὲ ἀπωλείας.

Τ' ἀποτελέσματα τῆς μάχης ἐκρίθησαν παρὰ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Γ΄ Σώματος ὡς ἀρκούντως ἱκανοποιητικά, διότι διὰ τῆς διασπάσεως τῆς κυρίας γραμμῆς ἀντιστάσεως τοῦ ἐχθροῦ ἐδημιουργοῦντο εὐνοϊκαὶ προϋποθέσεις διὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἐπιθέσεως τῶν ἑπομένων ἡμερῶν. Τὰς αὐτὰς ἐντυπώσεις ἐξεδήλωσε καὶ ὁ παριστάμενος διοικητὴς τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ.

Παραδόξως ὅμως περὶ τὸ μεσονύκτιον κληθεὶς εἰς τὸ τηλέφωνον (ἐκ Κοζάνης εἰς Καστοριὰν) ἐπληροφορήθην παρὰ τοῦ Στρατηγοῦ Πιτσίκα ὅτι οὗτος νομίζει ὅτι ἀσφαλῶς θὰ ἀποτύχη ἡ ἐπίθεσις, ἂν συνεχισθῇ, καὶ ὅτι ἐθεώρει ὅτι μόνον διὰ τῆς μεθόδου τῶν διαδοχικῶν προσπαθειῶν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ κάτι ἐλάχιστον. Ἕνεκα τούτου, κατέληξε ὅτι διέταξε τὴν μετάπτωσιν τοῦ πλείστου μέρους τῶν δυνάμεών μας εἰς τὴν ἄμυναν καὶ τὴν συνέχισιν τῆς ἐπιχειρήσεως διὰ διαδοχικῶν προσπαθειῶν, δεδομένου ὅτι ἰσχυρίζετο ὅτι «κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ἐπετεύχθη ἡ λῆψιν ἐπαφῆς» δῆθεν.

Καταπλαγεὶς ἐκ τοῦ ἀκούσματος τούτου ἠρώτησα: «τί εἶχε μεσολαβήσει ἀπὸ τῆς ὥρας ποὺ ἀπεχωρίσθημεν ὥστε νὰ μεταβάλη γνώμην;».

Καὶ χωρὶς νὰ λάβω ἀπάντησιν ἀνήνεγκον, ὅτι ἀπεστάλη ἤδη ἡ διὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς ἐπιθέσεως διαταγή μου πρὸς τὰς Μεραρχίας καὶ ὅτι θὰ ἦτο λίαν δυσχερὲς νὰ στείλω νέαν διαταγὴν ἀντίθετον τῆς προηγουμένης καὶ δὴ ἀφοῦ περιέλθη εἰς χεῖρας μου ἡ διαταγὴ τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ.

Ἡ νέα αὕτη ἐκδήλωσις τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἐπίστευεν εἰς τὴν ἐπίθεσιν, διὰ τὴν διενέργειαν τῆς ὁποίας ἐζήτησεν ὑπεύθυνον ἀναφοράν.

Ὑπερέκαμψα εὐτυχῶς καὶ τὸ πρόσκομμα τοῦτο, ἰσχυρισθεὶς ὅτι καθίστατο τεχνικῶς ἀδύνατος ἡ σύνταξις νέας διαταγῆς καὶ ἡ ἐξαποστολή της εἰς τὰς Μεραρχίας. Πάντως ἦτο δυνατὸν νὰ μοὶ ἐπιρριφθῇ ἡ εὐθύνη τῆς μὴ συμμορφώσεώς μου εἰς διαταγὴν τοῦ προϊσταμένου μου.

Ἡ διαταγή μου διὰ τὴν 15 Νοεμβρίου ὥριζε «τὴν ἐπιδίωξιν τῆς ὁλοκληρώσεως τῶν τεθέντων ἀντικειμενικῶν σκοπῶν τῶν Μεραρχιῶν».

Διετέθησαν ἐνισχύσεις:

Εἰς τὴν Χ Μεραρχίαν διὰ τὸ ἀριστερόν της ἓν τάγμα,

Εἰς τὸ 65ον Σύνταγμα (περιλαμβάνον μόνον δύο τάγματα) ἓν τάγμα.

Εἰς τὴν ΙΧ Μεραρχίαν δύο Τάγματα.

Τὸ 65ον Σύνταγμα ὑπήχθη τακτικῶς ὑπὸ τὴν ΙΧ Μεραρχίαν ἵνα συντονισθοῦν αἱ προσπάθειαι πρὸς διεύρυνσιν τοῦ ἐπιτευχθέντος ρήγματος εἰς τὴν κυρίαν γραμμὴν ἀντιστάσεως τοῦ ἐχθροῦ καὶ πρὸς βαθυτέραν διείσδυσιν μέχρι τῆς ράχεως τῆς Μόροβας.

Εἰς ἐκτέλεσιν τῆς διὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν διαταγῆς:

α) Εἰς τὸ δεξιὸν ἡ ΧΥ Μεραρχία δὲν συνέχισε τὴν ἐπιθετικήν της προσπάθειαν, περιορισθεῖσα εἰς τοπικὰς ἐπιχειρήσεις ἀποκρούσεως ἐκδηλωθεισῶν τοπικῶν ἐπιθέσεων τοῦ ἐχθροῦ. Αὕτη ἀνήνεγκεν ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἀνέπτυξε μεγάλην δραστηριότητα διὰ τοῦ πεζικοῦ καὶ πυροβολικοῦ του καὶ ὅτι προέβλεπε ὡς πιθανὴν τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἔναντί της ἐχθροῦ. Δὲν ἐξετίμησεν ἡ Μεραρχία τὴν πλεονεκτικήν της θέσιν ν' ἀποκρούῃ ἐπιθέσεις τοῦ ἐχθροῦ ἐξορμῶντος ἐκ τῆς κοιλάδος τῆς στενωποῦ κατὰ φύσει ἰσχυρῶν ὑψωμάτων ποὺ κατεῖχε αὕτη. Ὁ ἐχθρὸς εἶχε, πράγματι, συγκεντρώσει εἰς τὴν κοιλάδα ἄφθονον πυροβολικόν, ὅπερ ἔβαλλεν ἢ τυφλῶς ἢ καθοδηγούμενον ἀπὸ τὴν μὴ καταληφθεῖσαν κορυφὴν τοῦ κώνου τοῦ Ἰβάν. Ἐὰν ἡ Μεραρχία προώθει τὸ πυροβολικόν της, τὸ πρόβλημα θὰ ἐλύετο αὐτομάτως, διότι θὰ ἐξουδετεροῦτο ἡ μὴ βαλλομένη ἕως τότε κορυφὴ τοῦ Ἰβάν. Διετάχθη ὅθεν νὰ ἐκτελέσῃ ἀναγνωρίσεις πρὸς προώθησιν τοῦ πυροβολικοῦ της καὶ νὰ καλύπτῃ ἰσχυρῶς τὸ δεξιόν της.

β) Ἡ ΙΧ Μεραρχία (εἰς τὸ κέντρον) ὑποστηριχθεῖσα ἀποτελεσματικῶς ὑπὸ ἀφθόνου Πυροβολικοῦ μας, τολμηρῶς προωθηθέντος, ἐνήργησε συνολικὴν ἐπίθεσιν καὶ διέσπασε τὴν ἐχθρικὴν τοποθεσίαν, καταλαβοῦσα τὸ ὕψ. 1259, συλλαβοῦσα περὶ τοὺς 500 αἰχμαλώτους, ὧν δύο ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ καὶ δεκὰς κατωτέρων καὶ κυριεύσασα 20 πυροβόλα, 300 ἡμιόνους καὶ ἄφθονον ὑλικόν. Τὸ σπουδαιότερον ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι διηυρύνθη κατὰ πολὺ τὸ ρῆγμα τῆς κυρίας τοποθεσίας, πρᾶγμα ὅπερ ἐπέτρεψε νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν ἐπιτυχίαν, νὰ διεισδύσῃ εἰς βάθος πρὸς τὴν περιοχὴν Χήπεντς καὶ νὰ ἐξαρθρώσῃ τελείως τὴν ἐχθρικὴν διάταξιν. Ἡ κατάληψις τοῦ Χήπεντς ἠπείλει τὴν ὑπερκέρασιν τῶν δύο κατὰ βάθος κατεχομένων ὀχυρῶν Ἄρζας καὶ Ντάρτζας.

γ) Εἰς τὸ ἀριστερὸν τοῦ Σώματος Στρατοῦ τὸ μὲν ἀριστερὸν συγκρότημα τῆς Χ Μεραρχίας κατέλαβε τὸ ὕψ. Γκόριτσα καὶ συνέκλινε, ὡς εἶχε διαταγήν, πρὸς τὸ σταυροειδές ὕψωμα. Ὁ ἐχθρὸς ἀντέτασσε κατ' αὐτοῦ συνεχῆ καὶ ἐπίμονον ἀντίστασιν, ἥτις μαζὶ μὲ τὰς δυσχερείας τοῦ λίαν δυσβάτου ἐδάφους ἀνέκοπτε τὴν ταχεῖαν προχώρησίν του.

Τὸ Κεντρικὸν Συγκρότημα κατέλαβε τὸ σταυροειδές, πρᾶγμα ὅπερ ἐξησφάλιζε τὸ ἥμισυ τῆς ὅλης ἐπιτυχίας μας, καθ' ὅσον τὸ

σταυροειδές ὕψωμα (1800 μ.) ἦτο ἰσχυρότατον ἔρεισμα εἰς τὸ νότιον σκέλος τῆς στενωποῦ Ντάρτζα. Τὸ δεξιὸν συγκρότημα ἐμπλακὲν εἰς Ἄρζαν ἐπέτυχεν ἀρκούντως ἱκανοποιητικὴν προχώρησιν.

Τὰ μέχρι σήμερον ἀποτελέσματα ἐδικαίωσαν τὴν πίστιν μου πρὸς τὴν ὑπεροχήν μας ἐπὶ τοῦ ἐχθροῦ καὶ πρὸς τὴν ἀσφαλῆ Νίκην μας.

Αἱ ἀνωτέρω ἐπιτυχίαι μας ἐπέδρασαν εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. καὶ οὕτω ἀπεφύγομεν ἐπέμβασιν τούτου.

ΤΡΙΤΗ ΗΜΕΡΑ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΣΕΩΣ

Ἡ ἀπὸ τῆς νυκτὸς πρὸς τὴν 16 Νοεμβρίου ἐκδοθεῖσαν διαταγήν μου ὥριζε διὰ τὴν τρίτην ἡμέραν «δραστηρίαν ἐπίθεσιν παρὰ τῶν τριῶν Μεραρχιῶν», ἤτοι ὑπὸ μὲν τῆς ΧΥης καὶ Χης πρὸς ὁλοκλήρωσιν τῶν τεθέντων ἀντικειμενικῶν σκοπῶν των, ὑπὸ δὲ τῆς ΙΧης ἐπίθεσιν ἐν τῇ κατευθύνσει Πρόπα — Διάβασις Στενωποῦ — ὕψ. 1878 πρὸς ὑποστήριξιν τῆς Χης Μεραρχίας.

Ἡ ΙΧη Μεραρχία ἐπεφορτίζετο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν καταληφθεῖσαν ράχιν τῆς Μόροβας καὶ νὰ προχωρήσῃ ἀκολουθοῦσα τὴν ράχιν πρὸς Βορρᾶν.

Εἰς ἐκτέλεσιν τούτων ἡ δρᾶσις τῶν Μεραρχιῶν ὑπῆρξε ἡ κάτωθι: Ἡ ΧΥ Μεραρχία, παρὰ τὴν διαταγήν, δὲν ἐξεδήλωσεν ἐνέργειαν, ἀπασχοληθεῖσα μὲ τὴν προπαρασκευὴν τελεσφόρου ἐπιθέσεως διὰ τὴν ἑπομένην, 17ην Νοεμβρίου, καὶ μὲ διάθεσιν αὐτῆ ἐνισχύσεως εἰς πεζικὸν καὶ πρὸ παντὸς εἰς ὀρειβατικὸν Πυροβολικόν. Ἡ Μεραρχία αὕτη λόγῳ τῆς ψυχοσυνθέσεως τοῦ διοικητοῦ της ἦτο διστακτικὴ καὶ εἶχεν ἀνάγκην ἐπεμβάσεώς μου. Ἐπενέβην ὅθεν καὶ κατέπεισα τὸν Μέραρχον, ὅτι ἡ προώθησις τοῦ Πυροβολικοῦ (ἐλαφροῦ καὶ βαρέος) θὰ ἐπέφερε μέγιστα πλεονεκτήματα, εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ μὴ ζητῇ ἐνισχύσεις. Ἀνεκοίνωσα εἰς τὸν ἴδιον ὅτι εἰς τὰς ἄλλας Μεραρχίας τὸ Πυροβολικὸν συνόλου παρακολουθεῖ ὡς ἄμεσος ὑποστήριξις τὸ φίλιον Πεζικόν. Κατόπιν τούτων ἔλαβον τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ προωθεῖτο τὸ Πυροβολικόν του. Ἐν τοσούτῳ δὲν ἐξετέλεσε τὴν ὑπόσχεσίν του, δίνων πίστιν εἰς τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Πυροβολικοῦ τῆς Μεραρχίας του «ὅτι δὲν ὑπῆρχον κεκαλυμμέναι θέσεις διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Πυροβολικοῦ».

Τοῦτο ἀπεδείχθη ἀνακριβὲς κατόπιν ἐπιτοπίου τοπογραφήσεως τῆς περιοχῆς, λαβούσης χώραν μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κορυτσᾶς. Διὰ τὰς παραλείψεις ταύτας διετάχθησαν ἀνακρίσεις.

Ἡ ΙΧ Μεραρχία κατέλαβε τὸν αὐχένα τῆς Πρόπα καὶ τὰ βόρεια ταύτης ἀντερείσματα καὶ ἐκινήθη κατὰ μῆκος τῆς ράχεως πρὸς Βορρᾶν πρὸς κατάληψιν τοῦ Σβέτι — Ἀτάνας, ὅπερ ὁ ἐχθρὸς προσεπάθησε νὰ τηρήσῃ πεισμόνως.

Παρὰ ταῦτα περισχεθὲν κατελήφθη διὰ νυκτερινῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἐμπλοκῆς σώματος πρὸς σῶμα.

Τῆς Χης Μεραρχίας τὸ ἀριστερὸν συγκρότημα κατέλαβε κατόπιν ἀγῶνος τὸ δεύτερον ἀνώνυμον ὕψωμα νοτίως 1878, τὸ Κεντρικὸν ὡλοκλήρωσε τὴν κατάληψιν τοῦ σταυροειδοῦς καὶ κατέλαβε τὸ ὕψ. 1827, ἐπιτευχθέντος ἐξ ὄψεως συνδέσμου μεταξὺ τῶν συγκροτη-

μάτων καὶ τὸ δεξιὸν συγκρότημα κατέλαβε τὴν Ἄρζαν καὶ τὰ βορείως ταύτης ὑψώματα.

Ἡ ἐχθρικὴ ἀεροπορία ἔδρασε ἀνενοχλήτως κατὰ τὴν 2αν ἡμέραν καὶ κατὰ τὴν σημερινὴν τρίτην ἡμέραν τῆς ἐπιθέσεως, βομβαρδίζουσα καὶ πολυβολοῦσα. Εὐτυχῶς οἱ βομβαρδισμοὶ ἐγίνοντο ἀπὸ ὕψους 4.000 μ. καὶ οὕτως ἦσαν ἄστοχοι.

Ἐπίτηδες ἐνδιέτριψα εἰς λεπτομερείας διὰ τὴν μάχην ταύτην καὶ κατέδειξα τὰ ἐπιτευχθέντα καθ' ἡμέραν ἀποτελέσματα διὰ νὰ εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκτιμηθοῦν αἱ παρεμβάσεις τῶν προϊσταμένων μου ἀρχῶν καὶ ἡ ἀντίταξις τῆς ἐμμονῆς μου κατὰ τῶν παρεμβάσεων καὶ ὑπὲρ τῆς συνεχίσεως τῆς μάχης, ἥτις θὰ ἔφερε τὴν ἐπιτυχίαν.

Δέον νὰ τονισθῆ ἐνταῦθα ὅτι ἡ τυχὸν σύμπτυξίς μας εἰς τὰς θέσεις ἐξορμήσεως θὰ ἦτο αἰτία νὰ χάσωμεν ὅλον τὸ βαρὺ πυροβολικόν μας, ὅπερ ἐκυλίσθη ἐκ τῶν ἀβάτων εἰς τροχὸν κλιτύων τῆς μεθορίου καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀνασυρθῆ κατεσπευσμένως.

Ὡσαύτως δέον νὰ τονισθῆ ὅτι ἐὰν ἐφηρμόζετο ἡ μέθοδος τῶν διαδοχικῶν προσπαθειῶν θὰ ἤμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἀμυνώμεθα εἰς τὸ πλεῖστον τοῦ μετώπου, ἤτοι εἰς ἀκάλυπτον καὶ ἀνοργάνωτον ἔδαφος, ὅπου θὰ ὑφιστάμεθα ἀπωλείας αἱματηροτάτας καὶ μόνον ἀπωλείας. Τὸ σπουδαιότερον, θὰ ἀντελαμβάνετο ὁ ἐχθρὸς ὅτι μέτωπον εἴκοσι καὶ πλέον χιλιομέτρων μεταξὺ ἀριστεροῦ ΧΥ Μεραρχίας, καὶ δεξιοῦ ΙΧης, ἦτο ἀκάλυπτον καὶ θὰ ἐπετίθετο μὲ ἅρματα.

Τὴν ἑσπέραν τῆς τρίτης ἡμέρας (16 Νοεμβρίου), τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. χωρὶς νὰ ἔχη τὰς ἐκ τῆς μάχης ἐντυπώσεις ἐκ προσωπικῆς τοῦ Διοικητοῦ του ἢ ἐπιτελῶν του παρακολουθήσεως τοῦ ἀγῶνος, ἐπέμενε ὅπως μεταπέση ἡ ΧΥ Μεραρχία εἰς τὴν ἄμυναν.

Ἀντέταξα καὶ πάλιν ἄρνησιν καὶ ἠπείλησα παραίτησιν. Τώρα εἶχον περισσότερα ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν καὶ ἦσαν ἔκδηλα τὰ ἀποτελέσματα. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ ἀντίδρασις εἰργάζετο καταχθονίως διὰ νὰ μεταπέσωμεν εἰς τὴν ἄμυναν ἢ νὰ συμπτυχθῶμεν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο γνωρίζομεν ἐξ ἀφηγήσεως αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Ἀρχιστρατήγου, λαβούσης χώραν τὴν 6ην Δεκεμβρίου εἰς Κορυτσὰν πλέον. «Εἶχε ὑποβληθῆ πρότασις παρὰ τοῦ συνδέσμου τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου εἰς τὰ Τ.Σ.Δ.Μ. (ἐν Κοζάνη) δι' ἧς ἐγνωμάτευε, ὅτι κρίνει ἐπιβεβλημένην τὴν ἀνακοπὴν τῆς ἐπιθέσεως καὶ τὴν σύμπτυξίν μας εἰς τὴν ΙΒα. Ἕνεκα τούτου τὴν νύκτα τῆς 16 πρὸς 17 Νοεμβρίου διέταξα νὰ λάβη χώραν σύσκεψις τῶν ἐπιτελῶν, διὰ νὰ μοὶ εἰσηγηθοῦν τὰ πρέποντα. Ἀκούσας (ἐξακολουθεῖ ἀφηγούμενος ὁ Ἀρχιστράτηγος) τὰς εἰσηγήσεις, ἀπεφάσισα νὰ καλέσω Ὑμᾶς, Στρατηγὲ Τσολάκογλου, εἰς τὸ τηλέφωνον, διὰ νὰ ἀκούσω τὴν ὑπεύθυνον γνώμην σας. Περὶ τὸ μεσονύκτιον ἤνοιξε τὸ τηλέφωνον καὶ ἐπαρουσιάσθη ὁ ἐπιτελάρχης κ. Χρυσοχόου, ὅστις μοὶ ἀνήνεγκεν ὅτι ἀναπαύεσθε. Ἠρώτησα τὸν κ. Χρυσοχόου, ὅστις ὡς μὴ παρακολουθήσας αὐτοπροσώπως τὴν μάχην ἠρνήθη νὰ εἴπη τὰς προσωπικάς του ἐντυπώσεις. Ἐπροθυμοποιήθη ὅμως νὰ ἀναγνώση εἰς ἐπήκοον ἐμοῦ ἀπὸ τηλεφώνου τὰς προσωπικάς σας, κ. Τσολάκογλου, ἐγγράφους ἐντυπώσεις, ποὺ εἴχετε διατυπώσει εἰς τὴν «ἀπόφασίν» σας διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τῆς ἐπομένης (ὡς γνωστὸν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀποφάσεως τοῦ ἡγήτορος Μεγάλης Μονάδος συντάσσεται ἡ διαταγὴ Ἐπιχειρήσεων). Ἀκούσας

τὰς εὐαρέστους καὶ ἱκανοποιητικὰς ἐντυπώσεις σας ἐκαληνύκτισα τὸν κ. Χρυσοχόου καὶ ἐκατέβασα τὸ τηλέφωνον εἰπὼν πρὸς τοὺς ἐπιτελεῖς μου: Ἀφοῦ ὁ κ. Τσολάκογλου εἶνε εὐχαριστημένος ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα, ἡμεῖς δὲν ἔχομεν κανένα λόγον. Αὐτὸς παρακολουθεῖ αὐτοπροσώπως τὴν μάχην καὶ τὴν διευθύνει. Ὁ προτείνας δὲν ἔχει προσωπικὰς ἐντυπώσεις καὶ κρίνει ἀπὸ τὰς ἀναφοράς. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς μόνον τὰς ἀναφορὰς ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν, χωρὶς νὰ ὑποπτευθῶμεν τὴν ἀνάγκην συμπτύξεως».

Δὲν γνωρίζω πῶς ἐδικαιολογήθη ἡ ὀλεθρία διὰ τὸν Στρατὸν καὶ τὸ Ἔθνος πρότασις περὶ συμπτύξεώς μας, οὔτε ἂν ἐπεβλήθησαν κυρώσεις. Πάντως εἶνε μία εἰσέτι ἀπόδειξις ὅτι ἔλειπε ἡ πίστις πρὸς τὴν ἐπίθεσιν καὶ τὴν νίκην. Ἀπεκρυσταλλώθη ἀνεξιτήλως ἡ προσήλωσις πρὸς τὴν ὀλιγοήμερον ἀντίστασιν..., ἥτις, ὡς εἴπομεν, ἐστηρίζετο εἰς ὡρισμένας προϋποθέσεις, ἃς παρέβλεψαν οἱ ρέποντες πρὸς τὴν ἄμυναν (α).

ΤΕΤΑΡΤΗ ΗΜΕΡΑ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΣΕΩΣ (17 Νοεμβρίου)

Κατὰ ταύτην ἐπετεύχθησαν τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα:

α) Ὅλως αὐτοβούλως ὁ ἡρωικὸς ἀντισυνταγματάρχης Παπαδόπουλος, διοικητὴς τοῦ 28ου Συντάγματος τῆς ΧΥ Μεραρχίας, βαρυνθεὶς τὴν ἀδράνειαν, ὡδήγησε τὰ τμήματά του εἰς χωρίον Γκολομπέρδα, ὁπόθεν ἠπειλεῖτο ἡ ὑπερκέρασις τοῦ Τσαγκόνι καὶ συνεσφίγγετο ἀσφυκτικῶς τὸ Ἰβάν. Ἡ συγκομιδὴ τῆς ἡμέρας ἐπέφερε νὰ συλληφθοῦν 120 αἰχμάλωτοι καὶ νὰ περιέλθουν εἰς χεῖρας μας 4 πυροβόλα, 100 ἵπποι καὶ ἄφθονον ὑλικόν. Ἐπὶ πλέον κατηνέχθη πλῆγμα εἰς τὸ ἠθικὸν τοῦ ἐχθροῦ, διότι ἡ στενωπὸς ἐθεωρεῖτο ἀπόρθητος καὶ ἀπροσπέλαστος (β).

Παρὰ τὰς ἐπιτυχίας τοῦ 28ου Συντάγματος, διέταξα νὰ συμπτυχθῇ ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων Λέσκα, διότι ἦτο πιθανὸν τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικόν, τοῦ ὁποίου διὰ τελευταίαν φορὰν ἐξηρθρώθη ἡ διάταξις, νὰ συγκεντρώσῃ τὰ πυρά του εἰς Γκολομπέρδαν, ὅτε θὰ ἐθρηνοῦμεν πολλὰς ἀπωλείας. Ἄλλωστε δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη νὰ πέσῃ ἐκεῖθεν ἡ τοποθεσία, ἀφοῦ ἦτο ἀσφαλέστατον ὅτι θὰ ἔπιπτε ἐκ τῆς προχωρήσεώς μας κατὰ τὴν ράχιν τῆς Μόροβας, ὡς εἶχε ἁλωθῆ μεγίστη ἔκτασις τῆς ὠργανωμένης τοποθεσίας εἰς τὰς ἀνατολικὰς κλιτῦς τοῦ ὄρους Μόροβα.

β) Ἄλλα τμήματα τῆς ΧΥ Μεραρχίας, ἐτόλμησαν, παρὰ τὸν σοβαρὸν κίνδυνον ποὺ διέτρεχον ἐκ πιθανῆς προσβολῆς τῶν ἐχθρικῶν ἁρμάτων νὰ προσπελάσουν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ μέτωπον κατὰ Βράνεστε καὶ Μπαμπάν. Ἡ τοιαύτη ἐνέργεια ἐφείλκυσε τὰς δριμείας παρατηρήσεις μου ὡς μὴ σύμφωνος πρὸς τὰς διαταγάς μου. Δὲν διετάχθη ἡ σύμπτυξις, διότι ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος νὰ

(α) Ὁ Στρατηγὸς Καθενιώτης εἰς τὸ ἐκδοθὲν τὸ 1947 βιβλίον του λέγει εἰς σελ. 64: «Οὐ μόνον ἡ ἔναρξις τῆς ἐπιθέσεως τῆς Μόροβας ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξακολούθησις αὐτῆς ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὴν φωτισμένην πρωτοβουλίαν τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ».

(β) (Τὴν στενωπὸν ταύτην παρέκαμψε καὶ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος διὰ ν' ἀποφύγῃ τὰς ἀπωλείας).

καταδιωχθῶσι παρὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅτε ἦτο ἐνδεχόμενον ν' ἀντιληφθῇ οὗτος ὅτι ἦτο ἀκάλυπτος εὐρεῖα ζώνη.

γ) Ἡ ΙΧ Μεραρχία προχωροῦσα ἐπὶ τῆς ράχεως κατέλαβε τὴν ὑψηλοτέραν κορυφὴν τοῦ ὄρους Μόροβα, συσφίγγουσα τὴν ὠργανωμένην ἐχθρικὴν τοποθεσίαν πρὸς Χότσιστε καὶ συνεπῶς ἐπλησίαζε τὸ Βράνεστε, περὶ οὗ ἀνωτέρω.

δ) Ἡ Χ Μεραρχία διὰ τοῦ 30 Συντάγματος κατέλαβε τὸ περίκλειστὸν ὀχυρὸν Ντάρτζα, τῆς ὁμωνύμου στενωποῦ.

Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἡ Ι Μεραρχία τοῦ Β΄ Σώματος Στρατοῦ μόλις σήμερον ὑπερέβη τὴν μεθόριον διὰ τοῦ Συντάγματος τοῦ ἡρωικοῦ Κουρκουλάκου καὶ κατέλαβε τὴν Ἐρσέκαν.

Ἡ κατάληψις ταύτης καὶ συνεπῶς ἡ ἀποκοπὴ τῆς ἐγκαρσίας ὁδοῦ Κορυτσᾶ — Λιασκοβίκι, ἀπετέλει σημαντικωτάτην ἐπιτυχίαν τοῦ Στρατοῦ μας καὶ μεγίστην συνδρομὴν διὰ τὸ ὑπ' ἐμὲ Σῶμα Στρατοῦ, ὅπερ ἀντιμετώπιζε πέντε καὶ πλέον ἐχθρικὰς Μεραρχίας.

Ἕνεκα τούτου ἐδοκιμάσαμεν ἄπειρον χαράν, ἡ ὁποία δὲν διήρκεσε πολύ, διότι τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. διέταξε τὴν ἄμεσον ἐκκένωσιν τῆς Ἐρσέκας καὶ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Συντάγματος Κουρκουλάκου εἰς τὴν μεθόριον (α).

Ἡ τοιαύτη ἀπόφασις μαρτυρεῖ τὴν ἀπαισιοδοξίαν, ἥτις ἐπεκράτει εἰς Κοζάνην.

Ἐκ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς Ἐρσέκας ἀπωλέσθη πολύτιμος λεία (ἐκ μηχανοκινήτων μέσων, ἀρβυλῶν καὶ βενζίνης) ἥτις ἐκάη ὡς ἀδυνάτου τῆς συναποκομίσεώς της.

Λέγεται ὅτι ἐπέδρα εἰς τὴν ἐκτίμησίν των ἐπὶ τῆς καταστάσεως ἡ διαπίστωσις ὑπερτέρων κατὰ πολὺ ἐχθρικῶν δυνάμεων ἢ ὅτι εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ αἰφνιδιάσωμεν τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ καταλάβωμεν τάχιστα τὸν κόμβον τῆς Κορυτσᾶς, τὸν ὁποῖον, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, δὲν εἶχαν ὁρίσει οὐδὲ ὡς ἀντικειμενικὸν σκοπόν... Ἀλλ' ὁ ἐχθρός ἔχων ἰσχυρὰς προφυλακάς καὶ καλῶς ὠργανωμένην τοποθεσίαν, ἀντέστη πεισμόνως καὶ ἢ αἰχμαλωτίζετο, ἢ ἀνετρέπετο διὰ τῆς λόγχης. Διὰ τοῦτο καὶ καθυστέρησε ἡ κατάληψις τῆς Κορυτσᾶς.

Ἡμεῖς ἐπιμείναντες ἐνικήσαμεν.

Ἠντλοῦμεν ἐνθάρρυνσιν ἀπὸ τοὺς προθυμοποιουμένους διὰ πᾶσαν θυσίαν ἀξιωματικούς καὶ ὁπλίτας μας καὶ ἐνεπνέομεν εἰς αὐτοὺς ἐγκαρτέρησιν καὶ ἐπίμονον ὁρμήν.

Παρακολουθοῦντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν ἀγῶνα ἐγνωρίζομεν τοὺς

(α) Ὁ Στρατιωτικὸς Ἱστορικὸς Στρατηγὸς Ν. Γρηγοριάδης εἰς τὸ βιβλίον του «Ὁ Παγκόσμιος Πόλεμος» (Τεῦχος Α΄ σελὶς 26 καὶ 27) παρασυρθεὶς ἀπὸ τὴν συνοπτικὴν ἔκθεσιν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, καθ' ἣν ἐτονίζετο ὁ συγχρονισμὸς τῶν ἐνεργειῶν τῶν Μονάδων καὶ ὁ συνδυασμὸς τῶν προσπαθειῶν των ἐξαίρει τὸ γεγονός. Ὤφειλε ὅμως νὰ πληροφορηθῇ ὅτι εἰς τὴν πρᾶξιν ἀφέθη νὰ μάχηται τὸ Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ χωρὶς τὰ λοιπὰ ν' ἀπασχολοῦν τὰς ἐχθρικὰς δυνάμεις. Οὕτω τὸ μὲν Β΄ Σῶμα Στρατοῦ δι' ἑνὸς Συντάγματός του κατέλαβε τὴν Ἐρσέκαν ἀλλὰ τὴν ἐγκατέλειψεν αὐθημερὸν συνεπείᾳ διαταγῆς, τὸ δὲ Α΄ Σῶμα Στρατοῦ μόλις τὴν 4ην Δεκεμβρίου ὑπερέβη τὴν Μεθόριον.

Ἡ ὀρθοτάτη παρατήρησις τοῦ Στρατηγοῦ Γρηγοριάδου θὰ ἦτο ἀκριβὴς ἂν τουλάχιστον ἐπὶ τοῦ προκειμένου διετηρεῖτο ἡ διακατοχὴ τῆς Ἐρσέκας.

λόγους, δι' οὓς ἐβράδυνε αὕτη ἢ ἐκείνη τῶν διαταγῶν μας καὶ ἕνεκα τούτου, ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἀπεγοητευόμεθα, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρείχομεν συνδρομὴν εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς διὰ συμπληρωματικῶν μέσων ἢ διὰ πυρῶν πυροβολικοῦ, ὥστε νὰ ἐπιταχύνεται ἢ νὰ τελεσφορῇ ἡ ἐκτέλεσις. Διετάσσομεν τὰ δυνατὰ νὰ ἐκτελεσθοῦν καὶ ἐπαγρυπνοῦντες ἀντελαμβανόμεθα τίνα ἦσαν τὰ ἐνδεδειγμένα πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μέτρα. Δὲν διετάσσομεν διὰ ν' ἀναμένωμεν τὴν διαπίστωσιν τῆς ἐκτελέσεως ἢ μὴ τῆς διαταγῆς, ἀλλὰ ἠρχόμεθα ἀρωγοὶ εἰς τὴν παραμικρὰν ἀντίδρασιν τοῦ ἐχθροῦ, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐκτελέσεως.

Ἀναμφισβητήτως ἡ Κορυτσὰ ἦτο δυνατὸν πλέον νὰ καταληφθῇ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο πιθανὸν νὰ ἀντεπιτεθῇ ὁ ἐχθρὸς δι' ἁρματικῶν μέσων καὶ νὰ καταγάγῃ ἔστω καὶ μίαν ἐπιτυχίαν, δὲν διέταξα τὴν κατάληψιν, ἀναμένων νὰ διευρυνθοῦν οἱ ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ παρὰ τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ., ὥστε νὰ μὴ ἔχω καὶ ἄλλας εὐθύνας.

ΛΟΙΠΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΣΕΩΣ (18—22 Νοεμβρίου)

Τὴν 18ην Νοεμβρίου ἐπετεύχθησαν τὰ ἑπόμενα ἀποτελέσματα:

1) Ἡ XV Μεραρχία κατόπιν ἐπιμόνου ἐπεμβάσεώς μου διηύρυνε τὸ ρῆγμα Β.Α. τοῦ Ἰβὰν καὶ προωθήθη εἰς τὸ μέτωπον Βράνεστε.

2) Ἡ IX Μεραρχία κατέλαβε τὴν Πρόπαν (1779 μέχρι 1805) καὶ συνέχιζε ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἐπὶ τῆς ράχεως τῆς Μόροβας (πρὸς Βορρᾶν) κίνησίν της καὶ τὴν πρὸς τὴν Μπίγλαν (πρὸς Νότον), ἀφ' ἑτέρου.

3) Ἡ X Μεραρχία ἐπέτυχε τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς καταλήψεως τῶν περὶ τὸ ὑψ. 1878 ὑψωμάτων καὶ προχωρεῖ πρὸς τὸν αὐχένα τῆς Ντάρτζας, καίτοι συνήντησε τὴν ἀντίστασιν νέων καὶ ἀκμαίων ἐχθρικῶν δυνάμεων, αἵτινες βραδύτερον ἐξηκριβώθη ὅτι ἀνῆκον εἰς τὴν 2αν Μεραρχίαν Ἀλπίνων Τριντεντίνα.

Τὴν τοιαύτην ἐνίσχυσιν προεβλέψαμεν μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν (α) τῆς Ἐρσέκας καὶ ἕνεκα τούτου εἴχομεν ἐνισχύσει τὴν X Μεραρχίαν δι' ἑνὸς Συντάγματος Πεζικοῦ (τὸ 50ὸν) διατεθέντος ἡμῖν κατόπιν αἰτήσεώς μας ὑποβληθείσης ἐγκαίρως.

Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἔπρεπε νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὸν ἀγῶνα με-

(α) Ὁ Στρατηγὸς Καθενιώτης εἰς τὸ βιβλίον του «αἱ κυριώτεραι στρατηγικαὶ φάσεις τοῦ 1940—41» παραθέτει ἀπόσπασμα ἐκθέσεως τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, ὅπερ εἶχε τὴν γνώμην νὰ μὴ ἀδρανῇ ἐπὶ 10 ἡμέρας ἀλλὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ «ἐπιτυχῶς εἴτε κατὰ τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἐχθροῦ ἐνεργοῦντος κατὰ τῆς VIII Μεραρχίας εἴτε κατὰ τοῦ δεξιοῦ τοῦ ἐχθροῦ τῆς περιοχῆς Κορυτσᾶς — Μόροβας. Ἐξεδόθησαν λοιπὸν ἁπλῶς διαταγαί τινες ἐπιθετικῶν ἐνεργειῶν πρὸς ἀμφοτέρας τὰς κατευθύνσεις, ἀλλὰ καὶ αὗται ἀναστέλλονται διὰ τῆς διαταγῆς νὰ μὴ ἐγκαταλείψωμεν τὴν τοποθεσίαν Σταυρός. Καὶ ὅταν τὸ δεξιὸν τῆς διατάξεως τοῦ Σώματος ὑπερβαίνῃ τὴν μεθόριον καὶ φθάνει μέχρι τῆς Ἐρσέκας καὶ τὴν καταλαμβάνει διατάσσεται νὰ ἐγκαταλείψῃ ταύτην καὶ καύσῃ τὰς πλήρεις παντοίων ὑλικῶν μεγάλας ἀποθήκας τῆς Ἐρσέκας, πρᾶγμα ὅπερ ἔπραξε διὰ νὰ τὴν ἀνακαταλάβῃ μετά τινας ἡμέρας». Τέλος ὁ στρατηγὸς Καθενιώτης ἀποδίδει τὴν ἀδράνειαν καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Ἐρσέκας εἰς φόβον τῶν ἐχθρικῶν ἁρμάτων, ἅτινα ἀποκαλεῖ παλιοτενεκέδες...

ταξὺ τοῦ 33ου Συντάγματος (εἰς Βράνεστε — Μπαμπὰν) καὶ τῆς ΙΧ Μεραρχίας Μικτὸν Ἀπόσπασμα τῆς ΧΙΙΙ Μεραρχίας (ἐκ 4 Ταγμάτων, δύο ὀρειβατικῶν Μοιρῶν καὶ Μοίρας Πεδινῆς) ἐν τῇ κατευθύνσει Πουλόσκα — Χότσιστε — Ζέμλακ.

Ἀτυχῶς μόνον δύο Τάγματα τοῦ α΄ κλιμακίου ὑπὸ τὸν γενναῖον ἀντισυνταγματάρχην Κυβέλον ἐνεπλάκησαν ἄνευ ὑποστηρίξεως Πυροβολικοῦ, διότι τὸ β΄ κλιμάκιον διελύθη πανικοβληθὲν ἄνευ λόγου καὶ χωρὶς νὰ ὑποστῇ ἀπώλειάν τινα εἴτε ἐξ ἐχθρικῶν ἐπιγείων πυρῶν, εἴτε ἐξ ἐναερίων βομβαρδισμῶν, τοῦ συνθήματος δοθέντος παρά τινος ὑπιάτρου καὶ ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν διοικητῶν τοῦ Συντάγματος Πεζικοῦ καὶ τοῦ Πυροβολικοῦ. Ἡ ΧΙΙΙ Μεραρχία, εἰς ἣν ἀνῆκε τὸ Μικτὸν Ἀπόσπασμα, οὐδόλως ἀντελήφθη τὸ δυσάρεστον τοῦτο γεγονός, ὅπερ ἔλαβε χώραν τὰς προμεσημβρινὰς ὥρας τῆς 18 Νοεμβρίου. Ταυτοχρόνως, οὔτε ἀντελήφθη ὅτι τὸ βαρὺ Πυροβολικόν, ποὺ ἦτο προσηρμοσμένον διὰ νὰ προστατεύσῃ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Μ. Ἀπόσπασμα, δὲν εἶχε ἀσχοληθῆ μὲ τὸ Μικτὸν τοῦτο Ἀπόσπασμα, οὐδὲ ὅτι διελύθησαν δύο Τάγματα καὶ δύο Μοῖραι!!!

Ἡ διάλυσις ἀπεδόθη εἰς τὸ ὅτι ἐχθρικὰ ἀεροπλάνα ἵπταντο εἰς τὸν ὁρίζοντα τοῦ Μικτοῦ Ἀποσπάσματος, ὅπερ ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου ἐνόμιζε ὅτι ἔδει νὰ ἀκινητοποιηθῆ. Οἱ ὑφιστάμενοι ἐμεγαλοποίησαν τὸ πρᾶγμα καὶ εἰς σύνθημα ἑνὸς παράφρονος ἐτράπησαν πρὸς τὰ ὀπίσω.

Ὁ Διοικητὴς τῆς ΧΙΙΙ Μεραρχίας, καίτοι ἐστερεῖτο καθ' ὁλόκληρον τὴν ἡμέραν πληροφοριῶν παρὰ τοῦ Μικτοῦ Ἀποσπάσματος, δὲν ἀνησύχησε. Κατὰ τὴν νύκτα ὅμως ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑποβάλῃ τὸ δελτίον τῆς καταστάσεως καὶ ἕνεκα τούτου ἔσπευσε ὅπως συναντήσῃ τὸ Μικτὸν Ἀπόσπασμα. Ἀλλὰ ποῦ νὰ τὸ συναντήσῃ, ἀφοῦ τὸ μὲν ἥμισυ περίπου ἐμάχετο εἰς τὴν πρώτην γραμμήν, τὸ δὲ μεῖζον ὑπόλοιπον εἶχε διαλυθῆ; Διὰ τοῦτο ἐσχημάτισε τὴν γνώμην ὅτι «ἐχάθη ὁλόκληρος ἡ Μεραρχία του» καὶ ἔκρινεν ὑποχρέωσίν του νὰ ἔλθῃ, περὶ τὴν 3ην μεταμεσονύκτιον ὥραν πρὸς 19 Νοεμβρίου, νὰ μοὶ ἀναφέρῃ αὐτοπροσώπως εἰς Καστοριάν. Ἀτυχῶς δι' αὐτὸν δὲν εἶχε διέλθει ἐκ τοῦ εἰς Κρυσταλλοπηγὴν ἐπιτελείου του, ὅτε θὰ ἐπληροφορεῖτο τὰς ἀκριβεῖς λεπτομερείας ποὺ ἀνεκοίνωσα αὐτοπροσώπως εἰς τὸν ἐπιτελάρχην καὶ τὸ ἐπιτελεῖον του, σπεύσας ἐκ Καστοριᾶς τὴν 8ην ὥραν εἰς Κρυσταλλοπηγὴν καὶ Βατοχώρι.

Ἡ ἐκεῖσε μετάβασίς μου ὑπηγορεύθη ἀπὸ ἀπερίγραπτον διαίσθησίν μου, ὅτι κάτι τὸ ἀνώμαλον συμβαίνει εἰς τὴν ΧΙΙΙ Μεραρχίαν, χωρὶς νὰ ἔχω ἔνδειξίν τινα.

Πράγματι συνδεθεὶς μὲ τὴν ΧΥ Μεραρχίαν, ἐπληροφορήθην ὅτι ἐμάχετο παρὰ τὸ ἀριστερὸν πλευρὸν τῆς Μεραρχίας μέγα τμῆμα τῆς ΧΙΙΙ Μεραρχίας. Ὡσαύτως ἐπληροφορήθην ὅτι οὐδεμία ἐχθρικὴ ἀντεπίθεσις ἐκ Βράνεστε ἐξετοξεύθη, ὡς εἶχε διαδοθῆ εἰς τὴν ΧΙΙΙ Μεραρχίαν. Τὸ αὐτὸ γεγονὸς διεπιστώθη ἀπό τινας ἡμιονηγούς, οἵτινες ἐπανακάμπτοντες ἐκ τοῦ μετώπου τοῦ Κυβέλου (ἀντισυνταγματάρχου), εἶχον συλλάβει αἰχμάλωτον ὁλόκληρον ἐχθρικὴν περίπολον, ἣν ὡδήγουν εἰς Βατοχώρι.

Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἐχθρὸς δὲν ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ ἐξέλθῃ τῶν συρματοπλεγμάτων καὶ νὰ ἐξορμήσῃ ἐναντίον μας.

Περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐπέστρεψα εἰς Καστοριάν, ἀναθέσας τὴν διοίκησιν τῆς XIII Μεραρχίας εἰς τὸν ὑποστράτηγον Μουτούσην, ὡς δραστήριον, ἐνωτισμένον τὸν ἑλιγμόν μου καὶ ὡς γνώστην τοῦ ἐδάφους ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ. Ὁ διορισμός οὗτος ὑπῆρξε ἄκρως ἐπιτυχής, διότι ἀνασυνετάχθη ἡ Μεραρχία ἐντὸς 24ώρου καὶ ἐνηργήθη ἀνάκρισις πρὸς ἐπιβολὴν κυρώσεων, διὰ τὴν ἀταξίαν τῆς 18ης Νοεμβρίου.

Ἀνάγκη νὰ ἐξάρωμεν ἐνταῦθα διὰ τίνα λόγον παρητήθη τὸ Σῶμα τῶν ἀρχῶν του καὶ ἐξετόξευσε ἐπιθετικὴν ἐνέργειαν διὰ τοῦ Μικτοῦ Ἀποσπάσματος μετωπικήν. Τοῦτο ὑπηγορεύθη, διότι ὑπεκλάπη διὰ τοῦ ἀσυρμάτου ἐχθρικὸν ραδιοτηλεγράφημα, ὅπερ ἔλεγεν ὅτι δέον νὰ «ἑτοιμασθῶσι διὰ νὰ συμπτυχθῶσι ἐκ Βράνεστε—Μπαμπάν». Τὴν αὐτὴν πληροφορίαν μετέδωκε Ἀλβανὸς ὑπολοχαγὸς συλληφθεὶς αἰχμάλωτος.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν μᾶς μετεδόθη ἡ ἀνεξακρίβωτος μέχρι σήμερον πληροφορία, ὅτι «φάλαγξ 80 περίπου ἁρμάτων ηὐτομόλησε εἰς Σερβίαν». Τὴν παρουσίαν τῆς φάλαγγος εἴχομεν ἐπισημάνει δυτικῶς Τσαγκόνι καὶ ἀνεμένομεν τὴν ἐπέμβασίν της κατὰ τῶν τμημάτων μας, ἅτινα ἕδρων ἐπὶ πεδινοῦ ἐδάφους.

Τὴν 19ην Νοεμβρίου κατελήφθη ὁ αὐχὴν τῆς Ντάρτζας, ὁλοκληρωθείσης τῆς ὁμωνύμου στενωποῦ καὶ συνεχίσθη ἡ ἐπίθεσις τῆς IXης Μεραρχίας πρὸς Βορράν, ἤτοι πρὸς τὴν στενωπὸν Τσαγκόνι. Ἡ ἐνέργεια αὕτη ὑπεβοηθεῖτο ὑπὸ τμημάτων τῆς IXης Μεραρχίας, καὶ τῶν δύο Ταγμάτων τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Κυβέλου, δρώντων ἐκ τῶν κλιτύων πρὸς τὴν κορυφήν.

Ὁ ἀγὼν οὗτος ἐξηκολούθησε καὶ τὴν 20ὴν καὶ τὴν 21ην Νοεμβρίου. Τὴν πρωίαν τῆς 22ας Νοεμβρίου εἶχεν ἐκτοπισθῆ ὁ ἐχθρός.

Οἱ σκοποὶ ἐπεδιώχθησαν προοδευτικῶς καὶ σταθερῶς, λόγω τῶν ἐδαφικῶν μεγίστων δυσχερειῶν καὶ λόγω τῆς πείσμονος ἀντιστάσεως τοῦ ὑπερτέρου ἀριθμητικῶς ἐχθροῦ, διαρκῶς ἐνισχυομένου μὲ ἀκμαίας δυνάμεις του.

Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν μνημειώδη, προκαλέσαντα δικαιότατα τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Κατελήφθη ἡ Κορυτσὰ τὴν 18ην ὥραν τῆς 22ας Νοεμβρίου παρὰ Τάγματος ἐπίτηδες ἐκπεμφθέντος παρὰ τῆς IX Μεραρχίας ἀπὸ τῆς πρωίας τῆς 22 Νοεμβρίου. Ἡ κατάληψις ἦτο δυνατὸν νὰ συντελεσθῆ 3 καὶ 4 ἡμέρας πρότερον. Ἀνεβάλλετο, διότι διετρέχομεν, ὡς προερρήθη, τὸν κίνδυνον νὰ ἐκτοπισθῶμεν ἐκεῖθεν ὑπὸ ἐχθρικῶν ἁρματικῶν μέσων καὶ νὰ δοκιμάσωμεν μίαν ἀποτυχίαν. Ὡσαύτως ἀνεβάλλετο ἡ κατάληψις τῆς Κορυτσᾶς, ὡς μὴ περιλαμβανομένης εἰς τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς τῆς ἐπιθέσεως, οὓς εἶχεν ὁρίσει τὸ Τ.Σ.Δ.Μ.

Πλὴν τῆς ἀφθόνου λείας πολέμου (εἰς πυρομαχικὰ πεζικοῦ, πυροβολικοῦ, εἰς ὑγειονομικὸν ὑλικόν, εἰς εἴδη ἐπιμελητείας) διατιμηθείσης εἰς 4 ἑκατομμύρια χρυσῶν λιρῶν, ἐξαίρω τὸ ἠθικὸν ἀπόκτημα καὶ τὴν κτηθεῖσαν πεῖραν ἐπὶ τῶν μεθόδων ποὺ ἠκολούθει ὁ ἐχθρός.

Οὕτως ἔληξεν αἰσίως ἡ ἀναληφθεῖσα ἐπιθετικὴ ἐνέργεια καὶ δὴ ἄνευ ἐλευθερίας δράσεως κατόπιν παρεμβάσεων τῶν προϊσταμένων, μὲ τὴν τυραννικὴν δουλείαν τῆς διατηρήσεως τῆς ΙΒα τοποθεσίας, κατ' ἐχθροῦ δυνάμεως τριῶν Μεραρχιῶν, ἐνισχυθέντος διὰ δύο εἰσέτι

Μεραρχιῶν καὶ κατέχοντος ὠργανωμένην τοποθεσίαν ἐπὶ ἐδάφους προσφερομένου δι' ἄμυναν.

Παρ' ὅλα τὰ σφάλματα καὶ τοὺς δισταγμούς, παρὰ τὰς ἐλλείψεις ἐπαρκῶν διοικήσεων καὶ ἐπιτελείων, παρὰ τὴν ἀνυπαρξίαν τῶν συγχρόνων μέσων καὶ ἰδία τῶν ἁρματικῶν, τῶν ἀντιαρματικῶν καὶ τῆς ἀεροπορίας, ἐπετεύχθη ὁ θρίαμβος τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων καὶ ἡ ἀπίστευτος συντριβὴ στρατοῦ Μεγάλης Δυνάμεως, ἐξωπλισμένου τελείως μὲ ὅλα τὰ σύγχρονα μέσα.

Ἡ πόλις τῆς Κορυτσᾶς περιήρχετο διὰ τετάρτην φορὰν ὑπὸ Ἑλληνικὴν Διοίκησιν, χωρὶς ὁ ἐχθρὸς νὰ ἐκκενώσῃ τι ἐκ τῶν ἀποθηκῶν του.

Ὑπερτεσσαράκοντα πυροβόλα παντὸς διαμετρήματος καὶ ὑπερχίλιοι αἰχμάλωτοι καὶ ἄπειρον ὑλικὸν χρησιμώτατον εἰς τὸν Στρατόν μας ἀπετέλεσαν τὴν συγκομιδὴν τοῦ Γ' Σώματος ἐκ τῆς μνημειώδους ταύτης ἐπιτυχίας.

XIII. — ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ

Προβλέπων ὅτι ἀπὸ τῆς 21ης Νοεμβρίου εὑρισκόμεθα εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ἀντιστάσεως τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ τῶν βορείων κλιτύων τῆς Μόροβας καὶ συνεπῶς, ὅτι θὰ συνεπτύσσετο ὁ ἐχθρός, ἀφ' ἑνὸς μὲν διέταξα τὰς Μεραρχίας νὰ γρηγορῶσι, διὰ νὰ ἀποτρέψωσι τὴν ὁμαλὴν ἀπαγκίστρωσιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὴν σύμπτυξίν του, ἀφ' ἑτέρου δὲ προώθησα τὴν Γ' Ὁμάδα Ἀναγνωρίσεως (Ἱππικὸν) ὄπισθεν τοῦ μετώπου τῆς μάχης μὲ τὴν ἐντολήν, ὅπως, ἐκμεταλλευομένη πᾶσαν εὐκαιρίαν, ὑπερβῇ τὴν Μόροβαν ἐξ ὁδεύσεως νοτίως στενωποῦ Τσαγκόνι, τηρήσῃ τὴν ἐπαφὴν μετὰ τοῦ συμπτυχθησομένου ἐχθροῦ καί, ἐνεργοῦσα δραστηρίως, ἐγκαταστήσῃ ἀποσπάσματα ἀσφαλείας ἑκατέρωθεν τῆς λίμνης Μαλίκης. Ἡ περαιτέρω ἐνέργειά της θὰ καθωρίζετο διὰ νεωτέρας διαταγῆς μου, εἴτε ἐξ ἰδίας της πρωτοβουλίας, ἀναλόγως τῆς καταστάσεως. Ταὐτοχρόνως διετάχθη ἡ ΙΧ Μεραρχία, ὅπως προωθήσῃ τὴν ὁμάδα της Ἀναγνωρίσεως δι' ἐκμετάλλευσιν κατὰ μῆκος τῆς κοιλάδος τοῦ Δεβόλι δυτικῶς Μαλίκης.

Αἱ Ὁμάδες Ἀναγνωρίσεως ἐπεφορτίσθησαν τοιαύτας ἐντολάς, διότι τὸ Σῶμα Στρατοῦ δὲν διέθετε ἄλλα ταχυκίνητα μέσα εἴτε μηχανοκίνητα, εἴτε ἁρματικά.

Τὴν πρωΐαν τῆς 22ας Νοεμβρίου διερευνῶντες τὴν κατάστασιν εὕρομεν, ὅτι ἐπεβάλλετο εὐρυτέρα ἐκμετάλλευσις μιᾶς σημαντικωτάτης ἐπιτυχίας μας, ἵνα ἐξαναγκάζηται ὁ ἐχθρὸς νὰ δίδῃ μάχας ἐπὶ τοῦ τυχαίου πεδίου, ὅπου θὰ τὸν συνηντῶμεν καὶ ὅτι δὲν ἔπρεπε ν' ἀφεθῇ ἀνενόχλητους διὰ νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν μάχην ἐπὶ ἐδάφους τῆς ἐκλογῆς του.

Οἱ λόγοι, οἵτινες ἐπέβαλλον τὴν ἐκμετάλλευσιν ἦσαν οἱ ἑξῆς:
α) Ὑπάρχει ἀξιωματικὴ ἀρχή, ἐπιβάλλουσα τὴν τήρησιν τῆς ἅπαξ ληφθείσης ἐπαφῆς μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀπαραβάτως. Συνεπῶς ἔπρεπε νὰ κινηθῶμεν κατὰ πόδας τοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ ἔχωμεν τὴν δέουσαν ἰσχύν, διὰ νὰ πιέζωμεν τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ τὸν καταμαχώμεθα εἰς τὰς συγ-

κρούσεις. β) 'Εάν κατεδιώκομεν τὸν ἐχθρὸν εἰς μέγα βάθος, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῇ οὗτος νὰ ἐγκαταστήσῃ ἄμυναν εἰς τοποθεσίαν, ἀφ' ἧς θὰ ἀπηγόρευε τὴν χρησιμοποίησιν τῆς ὁδοῦ Τσαγκόνι — Κορυτσὰ — 'Ερσέκα θὰ προσελάμβανε ἰδιάζουσαν ἀξίαν ἡ ἐπιτυχία μας εἰς τὸν Γράμμον — Μόροβα — 'Ιβάν. Ἄλλως ἡ ἐπιτυχία μας θὰ ἦτο ἁπλῆ, ἄνευ ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος. γ) Εἰς ἣν περίπτωσιν ἐπετρέπομεν εἰς τὸν ἐχθρὸν νὰ συμπτυχθῇ ἀνενοχλήτως καὶ νὰ παρασκευασθῇ πρὸς μάχην εἰς πεδίον τῆς ἐκλογῆς του, θὰ διεπράττομεν ἔγκλημα κατὰ τῶν ἀνδρείων συμπολεμιστῶν μας, οἵτινες θὰ ὤφειλον νὰ χύσουν ἀφθονίαν αἵματος, διὰ νὰ ἐκτοπίσουν τὸν ἐχθρὸν ἐκ νέου ἐκεῖθεν. Οἰκονομία εἰς θυσίας καὶ κέρδος ἐδάφους μόνον διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως θὰ ἐπετυγχάνετο.

Οὐχ ἧττον ἡ ἐνέργεια τῆς ἐκμεταλλεύσεως ἀντετίθετο εἰς τὴν ἀρχικὴν διαταγὴν τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. πρὸς ἐπίθεσιν, διότι ὥριζε:

«'Εξασφαλιζομένης τῆς ΙΒα διὰ τῶν ἀπαραιτήτων Δυνάμεων, κατάληψις τοῦ ὀρεινοῦ ὄγκου Μόροβα — 'Ιβὰν καὶ ἀπαγόρευσις τῆς ἐγκαρσίας Κορυτσὰ — 'Ερσέκα».

Οὔτε ἡ Κορυτσὰ ἀπετέλει σκοπόν, οὐδὲ ἡ ἐκμετάλλευσις ἐπετρέπετο. Μόνον ἡ ἀμυντικὴ ἐγκατάστασις ἐπεβάλλετο. 'Εν τοσούτῳ ἀπεφάσισα νὰ ἐνεργήσω ἐκμετάλλευσιν εὐρεῖαν. 'Εξέδωκα ὅθεν ἀπὸ τῆς πρωίας τῆς 22 Νοεμβρίου διαταγήν, ὅπως ἡ μὲν ΧΥ Μεραρχία ἐν τῇ κατευθύνσει Πόγραδετς, ἡ δὲ ΧΙΙΙ Μεραρχία ἐν τῇ κατευθύνσει Κορυτσὰ — Μαλίκη — Κάμια ἐνεργήσουν ἄμεσον καὶ δραστηρίαν ἐνέργειαν κατὰ τοῦ ὑποχωροῦντος ἐχθροῦ.

Ἡ διαταγή μου αὕτη δὲν ἐξετελέσθη παρὰ τῶν Μεραρχιῶν, διότι αὗται ἔλαβον, ὡς καὶ τὸ Σῶμα Στρατοῦ, τὰς μεταμεσημβρινὰς ὥρας, τῆς 22 Νοεμβρίου διαταγὴν τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. διατάσσοντος ἀμυντικὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Σώματος Στρατοῦ ἐπὶ τῆς γενικῆς γραμμῆς Μόροβα — 'Ιβὰν καὶ τὴν ἀνάπαυσιν τῶν στρατευμάτων.

Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ νέου προσκόμματος ἐκ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. ἀλλὰ ἀποδεικνύεται ἡ ἐπιμονή του εἰς τὴν ἀρχικὴν ἀπόφασίν του καὶ ἡ προτίμησις εἰς τὴν ἄμυναν.

'Ανέλαβον καὶ πάλιν τὴν εὐθύνην νὰ παρακούσω εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ προϊσταμένου μου πεποιθώς, ὅτι οὕτως ἐπεβάλλετο καὶ ὅτι οὕτως ὡσαύτως θὰ ἐξησφαλίζετο ἡ ζωτικῆς σημασίας ἀρτηρία Φλώρινα — Κορυτσὰ — 'Ιωάννινα.

Ἄλλως ἡ μὲν κατάληψις τῆς Κορυτσᾶς θὰ ἦτο θεωρητικὴ καὶ προσωρινή, τὰ δὲ εὐάρεστα ἀποτελέσματα ἐκ τῆς ἐπιθέσεως σχεδὸν μηδαμινά, ἰσοδυναμοῦντα πρὸς μίαν ἁπλῆν προώθησιν τῆς ΙΒα κατά τινα χιλιόμετρα.

Διέταξα ὅθεν τὴν μὲν ΧΙΙΙ Μεραρχίαν νὰ σχηματίσῃ ἰσχυρὸν Μικτὸν 'Απόσπασμα, διὰ νὰ τὸ κινήσῃ ἀπὸ τῆς 24ης Νοεμβρίου πρὸς τὴν κατεύθυνσιν Ποντικορίγιε — Γραμποβίστα τὴν δὲ ΙΧ Μεραρχίαν ἕτερον Μικτὸν 'Απόσπασμα πρὸς Κοζέλη.

Διὰ νὰ μὴ διατρέξω τὸν κίνδυνον νὰ μηνυθῶ εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐπεφόρτισα τὸν ἐπιτελάρχην μου ν' ἀνακοινώση τηλεφωνικῶς εἰς αὐτὸ τὰς προθέσεις μου, ὥστε ἐὰν δὲν ἐγκριθοῦν αἱ ἐνέργειαί μου νὰ προφθάνω νὰ ἀνακόπτω ταύτας.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον (Διευθυντὴς ΙΙΙ Γραφείου) ἐπροφασίσθη ὅτι ἠγνόει τὰς προθέσεις μου καὶ πρὸ παντὸς καὶ τὴν διαταγὴν τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. πρὸς ἐγκατάστασίν μας εἰς ἄμυναν ἐν τῇ γραμμῇ Μόροβα — Ἰβὰν καὶ οὕτως ἐμμέσως ἐνέκρινε τὰς ἐνεργείας μου (τὴν ἐξαποστολὴν τῶν Ὁμάδων Ἀναγνωρίσεως καὶ μετὰ 24ωρον τὴν κίνησιν Μικτῶν ἰσχυρῶν Ἀποσπασμάτων.

Οὕτω κατόπιν τῆς ἐπιμονῆς μου ἐνηργήθη ἡ ἐκμετάλλευσις τῆς ἐπιτυχίας μας, ἥτις ἐκμετάλλευσις ἐστέφθη μὲ τὰ ἄριστα τῶν ἀποτελεσμάτων.

Ἐκ τῶν κατωτέρω ἐκτεθησομένων θὰ ἀποδειχθῇ πῶς ἐδικαιώθησαν, αἱ προβλέψεις μας καὶ πόσον ἐπωφελὴς ὑπῆρξεν ἡ ταχύτης ἐνεργείας, διότι ἡ Γ' Ὁμὰς Ἀναγνωρίσεως ἐπρόλαβε ἄθικτον τὴν γέφυραν παρὰ τὸ χωρίον Πόγιανη (ἐπὶ τοῦ Δεβόλη ποταμοῦ) ἐκινήθη κατὰ τὴν 23 Νοεμβρίου πρὸς Γραμποβίστα, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ὁποίας ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ ἐχθρικὰ στοιχεῖα ἐπὶ μοτοσυκλεττῶν, ἣν ἐπαφὴν ἐτήρησε καὶ συνεκεντρώθη εἰς Ποντικορίγιε. Ἐὰν καὶ μόνον ἐξησφαλίζοντο σταθερῶς ἡ ὁδὸς Τσαγκόνι — Κορυτσὰ — Ἐρσέκα ἐκαλύπτετο εὐρέως. Ἀλλ' αἱ φιλοδοξίαι μας δὲν περιωρίζοντο ἕως αὐτοῦ. Ἀλλ' ἔπρεπε νὰ συντριβοῦν αἱ κύριαι δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ καταληφθῇ ἐδαφικὴ γραμμή, ἐξυπηρετουμένη μὲ ὀλίγας δυνάμεις μας.

Ἡ Γ' Ὁμὰς Ἀναγνωρίσεως ἐζήτει νὰ ἀνεφοδιασθῇ εἰς τρόφιμα καὶ νομήν, πρᾶγμα ὅπερ ἐγένετο ἐντὸς τῆς νυκτὸς 23 πρὸς 24 Νοεμβρίου. Διετάχθη καὶ πάλιν ὅπως ἐνεργήση δραστηρίως καὶ ἐγκατασταθῇ ὡς ἀπόσπασμα Ἀσφαλείας εἰς Γραμποβίστα.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐκινεῖτο τὸ Μικτὸν Ἀπόσπασμα ΧΙΙΙ Μεραρχίας πρὸς Ποντικορίγιε, ὅπου ἔφθασε τὴν πρωΐαν τῆς ἑπομένης.

Ἡ Γ' Ὁμὰς Ἀναγνωρίσεως προσέκρουσε τὴν 24ην Νοεμβρίου εἰς ἰσχυρὰς ὁμάδας μοτοσυκλεττῶν ἐπὶ τῆς γραμμῆς Τσεράβα — Χαλαρούπ.

Τὴν 24ην Νοεμβρίου παρεσχέθη ἡμῖν ἡ πληροφορία τῆς Ἀγγλικῆς Ἀεροπορίας, ὅτι φάλαγξ ἐχθρική, μήκους 20 περίπου χιλιομέτρων, ὥδευε ἐξ Ἐλβασὰν πρὸς τὸ Λὺν — Πόγραδετς, ἀπέχουσα τοῦ Λὺν περὶ τὰ 30 χιλιόμετρα.

Κατόπιν τῆς πληροφορίας ταύτης δικαιολογεῖται ἡ πρόθεσίς μου νὰ ἐνεργήσωμεν ἄνευ ἀπωλείας στιγμῶν διὰ νὰ πλήξωμεν τὰς ὑποχωρούσας ἐχθρικὰς δυνάμεις, πρὶν προφθάση ὁ ἐχθρὸς νὰ τὰς ἐνισχύση μὲ ἀκμαίας δυνάμεις του.

Ἐκρίθη ὅθεν ἀναγκαῖον ὅπως ἐντὸς τῆς 25ης Νοεμβρίου προωθηθοῦν ἀμφότεραι αἱ Μεραρχίαι ΙΧ καὶ ΧΙΙΙ πρὸς τὰς κατευθύνσεις των.

Ἐπειδὴ δὲ ἐσημειώθη ἀπώλεια χρόνου ἐκ τῆς στερήσεως μηχανοκινήτων καὶ συνεπῶς ταχυκινήτων μέσων, ἥτις ἀπώλεια χρόνου

ηὐνόει τὸν ἐχθρόν, ἔδει νὰ προβλέψωμεν, ὅπως ἐνισχύσωμεν τὰς δρώσας Δυνάμεις μας διὰ νέας καὶ ἀκμαίας Μεραρχίας.

Τοιαύτη ἦτο προσηνατολισμένη ἡ XYII Μεραρχία. (Ἡ XY Μεραρχία ἐθεωρεῖτο ἔχουσα ἀνάγκην ἀναπαύσεως). Ἐζήτησα ὅθεν νὰ διατεθῇ ἡ XYII Μεραρχία, ἥτις διατεθεῖσα ἔλαβε διαταγὴν νὰ συγκεντρωθῇ Ν. Δ. Γραμποβίστας τὸ ταχύτερον δυνατόν.

Τοιουτοτρόπως ἔληγε ἡ ἐκμετάλλευσις διὰ νὰ ἀρχίσῃ ἡ μάχη.

ΜΑΧΗ ΚΑΜΙΑΣ — ΠΟΓΡΑΔΕΤΣ

Μὲ τὴν ἐκτεθεῖσαν τακτικὴν κατάστασιν ἡ μὲν XIII Μεραρχία ἔδρα κατὰ τὸν ἄξονα Ποντικορίγιε — Τσεράβα — Πόγραδετς, ἡ δὲ IX Μεραρχία εἰς τὸν ἄξονα χωρίου Μαλίκη — Κοζέλη — Κορυτσά, μὲ γοργότατον ρυθμόν.

1) Ἡ XIII Μεραρχία, ὁλονὲν πιέζουσα τὸν ἐχθρόν, κατέλαβε τὴν 27ην Νοεμβρίου τὸ ὕψ. 1210 καὶ τὰ Δυτικῶς Χαλαροὺτ ὑψώματα. Τὴν 28 Νοεμβρίου ἐπεξέτεινε δυτικώτερον τὴν διάταξίν της, κατέλαβε διὰ τάγματος τὸ Νοτιοδυτικῶς τοῦ 1292 ἀνώνυμον ὕψωμα, ἐπιτυχοῦσα σύνδεσμον μὲ τὸ δεξιὸν τῆς IX Μεραρχίας, καὶ ἀπώθησε τὰς βορείως τοῦ Μπραντομὶρ ἐχθρικὰς δυνάμεις, προελάσασα εἰς Πισκοπίγιε (Ἐπισκοπή) καὶ ὁλοκληρώσασα τὴν κατοχὴν τῶν νοτίως ρεύματος Τσεράβας ὑψωμάτων.

Τὴν 29 Νοεμβρίου ἐπετέθη μόνον διὰ τοῦ ἀριστεροῦ της πρὸς κατάληψιν τοῦ ὑψ. 1292, ἀποτελοῦντος τὴν κλεῖδα τῆς ὅλης τοποθεσίας τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐπέτυχε μὲν νὰ ἀνατρέψῃ τὸν ἐχθρὸν ἐξ ἐπικαίρων θέσεων, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ θέσῃ πόδα ἐπὶ τοῦ ὑψ. 1292.

Τὴν 30 Νοεμβρίου διὰ μὲν τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ Κέντρου κατέλαβε τὰ βορείως Τσεράβας ὑψώματα καὶ ἀπέρριψε τὸν ἐχθρὸν εἰς τὸ ὑψίπεδον Πόγραδετς, διὰ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ της κατέλαβε τὸ ὕψ. 1292 καὶ τὸ ὕψ. 1542 (Ἰταλικὲς Παράγκες). Ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἡμέρας προελάσασα κατέλαβε τὴν πόλιν τοῦ Πόγραδετς καὶ οὕτως ἐπέτυχε στενὸν διάδρομον βατὸν εἰς ἁρματικὰ μέσα. (α).

2) Ἡ IX Μεραρχία τὴν 25 Νοεμβρίου κατέλαβε τὸ ἀντέρεισμα Γκρεμέτσι καὶ Ντερντούτσια, τὸν αὐχένα Τσερέσνικο — Κάμια καὶ τὰ ὑψώματα Πιργκού.

Τὴν 26 Νοεμβρίου κατέλαβε κατόπιν σκληροῦ ἀγῶνος τὸ βραχῶδες ὕψωμα Βορείως χωρίου Πρεσνίτσα καὶ τὸ ὕψ. 1434. Καίτοι ἡ Μεραρχία ἐνήργει μὲ ταχὺν ρυθμόν, ἠναγκάσθην νὰ συστήσω ἔτι ταχύτερον ρυθμὸν διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσωμεν νὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὰς ἐπερχομένας ἀκμαίας ἐχθρικὰς δυνάμεις, πρὶν θέσωμεν πόδα ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς τῆς Κάμιας, πρᾶγμα ποὺ ἐπεδίωκεν ὁ συμπτυχθεὶς ἐχθρὸς διὰ τοῦ σκληροῦ ἀγῶνος ποὺ ἀντέτασσε. Ὡσαύτως

(α) Ἰσχυρίζονταί τινες, ὅτι δὲν κατελήφθη τὴν ἄνω ἡμερομηνίαν (30 Νοεμβρίου) τὸ Πόγραδετς. Πλὴν τοῦ ὅτι ἔχω προσωπικὴν ἀντίληψιν ἀπὸ ἀποστάσεων 1000 μέτρων ἀπὸ τῆς πόλεως, εἰς ἣν μετέβαινον, ἀλλ' ἠμποδίσθην ἀπὸ πεδινὰς πυροβολαρχίας μας, αἵτινες ἐνήργουν φραγμὸν πρὸς ἀπόκρουσιν ἐχθρικῆς ἀντεπιθέσεως κατὰ βορείας παρυφῆς τοῦ Πόγραδετς, ἔχομεν τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Πρωθυπουργοῦ Μεταξᾶ, ὅστις ἀναγράφει τὸ γεγονὸς τῆς καταλήψεως (Ἰδὲ σελ. 69 Βιβλίον Στρατηγοῦ Καθενιώτη).

συνέστησα ὅπως προωθήσῃ ὁλόκληρον τὴν δύναμιν τῆς ΙΧ Μεραρχίας πρὸς Κάμιαν, ἐπωφελουμένη τῆς εὐκαιρίας ἐκ τῆς ἀφίξεως τῶν Ὁμάδων Ἀναγνωρίσεως τῶν VΙης, VΙΙΙης καὶ ΧΙΙΙ Μεραρχιῶν πρὸς κάλυψιν τοῦ ἀριστεροῦ της πλευροῦ καὶ τῶν Νώτων της, ὠθουμένην πρὸς Ὀσνάτι καὶ τὸν μέσον ροῦν τοῦ Δεβόλη.

Τὴν 27 Νοεμβρίου ἐπέτυχε τὴν κατάληψιν τῆς γενικῆς γραμμῆς ὑψώματα Β. Α. Στρεγκάνι — Ὀσνάτι — 1000 μ. Ν. Δ. ὕψ. 1432. Εἰς τὰ δύο τελευταῖα σημεῖα εὑρίσκετο ἐν ἐπαφῇ μὲ τὸν ἐχθρόν. Τὴν 28 Νοεμβρίου περιωρίσθη εἰς τὰς ἀναγκαίας ἀναγνωρίσεις καὶ μετακινήσεις διὰ τὴν ἐπίθεσιν τῆς ἑπομένης.

Τὴν 29 Νοεμβρίου κατέλαβε τὸ ὕψ. 1548 καὶ τὸ ὕψ. 1652 ἐπὶ τῆς Κάμιας ὕστερα ἀπὸ πεισματώδη ἀντίστασιν τοῦ ἐχθροῦ, καθ' ἣν οὗτος ἀφῆκε εἰς χεῖρας μας δεκάδα ἀξιωματικῶν καὶ ὑπερεκατὸν ὁπλίτας αἰχμαλώτους.

Τὴν 30 Νοεμβρίου ἐπρόκειτο νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ 1532 ἐπὶ τῆς Κάμιας διὰ νὰ ὁλοκληρώσῃ εὐρυτάτην ζώνην τῆς Κάμιας καὶ τοῦ Μόκρες, ἀλλ' ἀνέβαλε τὰς ἐπιχειρήσεις συνεπείᾳ διαταγῆς μου κατόπιν ἐπιμόνου αἰτήσεως τῆς ΧVΙΙης Μεραρχίας, ὅπως χρησιμοποιηθῇ εἰς τὸν ἀγῶνα Κάμιας — Πόγραδετς.

Ἀλλὰ καὶ χωρὶς τὴν διαταγήν μου θὰ ἀνέκοπτε τὰς ἐπιχειρήσεις της ἡ ΙΧ Μεραρχία, λόγῳ τῆς κακοκαιρίας (χιονοθύελλαι). Ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου ὡλοκλήρωσε τοὺς ἀντικειμενικούς της σκοπούς, καταλαβοῦσα τὴν 4 Δεκεμβρίου τὰ ὕψ. 1670, ὕψ. 1370, ὕψ. 1687 καὶ τὰ ἀμέσως **Ἀνατολικῶς Σάρα — Γκράμποβο ὑψώματα.**

3) Ἄφθονον Πυροβολικὸν Βαρὺ καὶ Πεδινὸν διετέθη εἰς τὰς Μεραρχίας παρὰ τοῦ Σώματος Στρατοῦ πρὸς ὑποστήριξιν καὶ προστασίαν τοῦ σκληροῦ ἀγῶνος, ὃν διεξῆγον ἀμφότεραι αἱ Μεραρχίαι πρὸς κατάληψιν φύσει ὀχυροῦ ἐδάφους, ὑποστηριζομένου λυσσωδῶς παρὰ τῶν ἐχθρικῶν Μεραρχιῶν, ποὺ εἶχον ἀνατραπῆ ἐπὶ Μόροβας — Ἰβάν.

Τοιουτοτρόπως ἀμφότεραι αἱ Μεραρχίαι, πρὸ τῆς ἐπελεύσεως καὶ βαρυτέρου χειμῶνος ἔσπευσαν καὶ ἐπέτυχον νὰ ἀποκτήσωσιν ἐδαφικὰ πλεονεκτήματα, ἅτινα θὰ ἐπέτρεπον τὴν ἀσφαλῆ καὶ δι' ὀλίγων δυνάμεων ἐξασφάλισιν τῆς Τοποθεσίας ἐν ἀμύνει κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ τὴν ἐν καιρῷ ἐξόρμησιν διὰ περαιτέρω ἐπιχειρήσεις. Ὡς τοιαύτη Τοποθεσία ἐκρίθη παρ' ἡμῶν ἡ κορυφογραμμὴ Κάμιας καὶ ἀνατολικώτερον τὰ περὶ τὸ Πόγραδετς ὑψώματα μὲ στήριξιν εἰς τὴν Ὀχρίδα. Κίνδυνος ἐξ ἁρματικῶν μέσων δὲν ὑπῆρχε, διότι ὁ μεταξὺ Λίμνης καὶ ὑψωμάτων διάδρομος ἀ π ε φ ρ ά χ θ η ὡς προερρήθη, κατασκευασθεισῶν εὐρειῶν καὶ βαθειῶν ἀντιαρματικῶν τάφρων, ὥστε νὰ ἀποκλείεται ἡ πιθανότης ἐπεμβάσεως ἐχθρικῶν ἁρμάτων.

4) Ἡ ΧVΙΙη (17) Μεραρχία ἐπεφορτίσθη παρὰ τοῦ Σώματος Στρατοῦ μὲ τὴν ἐντολὴν «Νὰ καταλάβῃ τὸ ὕψωμα 1532 καὶ νὰ προελάσῃ πρὸς βορρᾶν, ἀκολουθοῦσα τὴν ράχιν τοῦ ὄρους Μόκρες, μέχρις ὅτου καλυφθῇ τὸ Πόγραδετς ἀπὸ τὰ πυρὰ τοῦ ἐλαφροῦ ἐχθρικοῦ Πυροβολικοῦ».

Κατ' οὐσίαν ἀνετέθη εἰς τὴν Μεραρχίαν ταύτην μέτωπον στενὸν (περὶ τὰ 1000 μ.) καὶ βάθος 4 — 5 χιλιομέτρων.

Τὴν 1ην Δεκεμβρίου κατόπιν ἐμπεριστατωμένης ἀναγνωρίσεως, καὶ μετὰ πρωτοφανῆ προπαρασκευὴν ἀφθόνου Πυροβολικοῦ μας (εἶχεν ἐνισχυθῆ μὲ τὸ ὀρειβατικὸν τῶν 9ης καὶ 13ης Μεραρχιῶν καὶ μὲ Βαρὺ Πυροβολικὸν μὴ Μεραρχιακὸν) ἐξώρμησε τὸ 31ον Σύνταγμα Πεζικοῦ ὑπὸ χιονοθύελλαν καὶ κατέλαβε τὸν πρῶτον του ἀντικειμενικὸν σκοπόν, συλλαβὸν περὶ τοὺς **500** αἰχμαλώτους. Ὁ ἐχθρὸς συνήθιζε νὰ ἀντιτάσσεται μέχρι τῆς ἐκ τοῦ συστάδην πάλης καὶ νὰ πίπτῃ ἢ νὰ αἰχμαλωτίζεται, πρᾶγμα ποὺ ἔπραξε καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

Τὰ νικηφόρα τμήματά μας, ἀντὶ νὰ ἐκμεταλλευθοῦν συντόμως τὴν ἀποκτηθεῖσαν ἐπιτυχία των πρὸς βορράν, τιθέμενα κατὰ πόδας τῶν ὑποχωρούντων, ἀπησχολήθησαν μὲ τὴν περισυλλογὴν τῶν αἰχμαλώτων ἐπὶ ὥρας.

Ὁ ἐχθρὸς ἐκ τῆς σφαλερᾶς ταύτης ἐνεργείας ἀφ' ἑνὸς μὲν ἔλαβε τὸν καιρὸν νὰ ἐγκατασταθῇ ἀμυντικῶς εἰς ἀπόστασιν 1500 μ., ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῶν πυρῶν του τῶν πολυβόλων, τῶν ὅλμων καὶ τοῦ πυροβολικοῦ του ἐπέφερεν ἀπωλείας καὶ σύγχυσιν εἰς τὰς δυνάμεις μας καὶ εἰς τοὺς αἰχμαλώτους Ἰταλούς.

Οἱ τελευταῖοι ἐπωφελήθησαν τῆς συγχύσεως διὰ νὰ τραπῶσι πρὸς σωτηρίαν των καὶ διὰ νὰ δραπετεύσωσιν εἰς τὰς ἐχθρικὰς γραμμάς.

Ὁ Διοικητὴς τῆς Μεραρχίας, παρακολουθῶν τὴν μάχην ἐξ ἐγγυτάτου σημείου πρὸς τὸ 1532, ἀντελήφθη ἢ ἔπρεπε νὰ ἀντιληφθῇ τὴν καθυστέρησιν τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐπιτυχίας. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει δὲν ἐπενέβη, ὡς εἶχεν ὑποχρέωσιν, καὶ οὕτως εἶνε μὲν ἀξιέπαινος, διότι συνεμερίζετο μὲ τοὺς ἄνδρας του τὰς κακουχίας καὶ τοὺς κινδύνους, εἶνε ὅμως ἀξιοκατάκριτος, διότι ἠκολούθει ἀσκόπως ἢ ἀνωφελῶς. Ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ ὅτι ἡ παρακολούθησις τοῦ ἀγῶνος δὲν ἐγίνετο διὰ τοὺς τύπους ἢ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς περιεργείας του, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπεμβαίνῃ ὅταν πρέπει, ἐνασκῶν τὴν ἐκ τοῦ βαθμοῦ του καὶ τῆς θέσεώς του ἐπίδρασίν του ἐπικαίρως. Οὐδὲ ὑφίσταται ὁ προϊστάμενος διὰ νὰ διαπιστώνῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν σφαλμάτων ἢ τῶν ἀκαίρων ἐνεργειῶν, ἀλλὰ ὀφείλει νὰ προλαμβάνῃ τὰ σφάλματα. Διὰ τοῦτο ὑπέστη τὴν θλῖψιν νὰ ἴδῃ τὰ νικηφόρα τμήματα τοῦ 31ου Συντάγματος ν' ἀνατρέπωνται, ἐπανερχόμενα εἰς τὰς ἀρχικὰς γραμμὰς τῆς ἐξορμήσεώς των. Εὐτυχῶς ὅτι τὸ μὲν πεζικὸν δὲν ἀπεθαρρύνθη, οἱ δὲ σύνδεσμοι καὶ αἱ διαβιβάσεις μετὰ τοῦ Πυροβολικοῦ ὑποστηρίξεως καὶ προστασίας δὲν εἶχον ἀποσυνδεθῆ καὶ οὕτως ἐλειτούργουν κανονικῶς. Καὶ ἕνεκα τούτου διετάχθη νέα προπαρασκευὴ καὶ νέα ἐξόρμησις, διὰ νὰ καταληφθῇ πρὸ τῆς ἐπελεύσεως τοῦ σκότους τὸ ὕψ. 1532.

Ἡ ἐπίθεσις δὲν συνεχίσθη τὴν ἑπομένην λόγῳ τῆς χιονοθυέλλης, ἀλλὰ τὴν 3ην Δεκεμβρίου ὑπὸ πυκνὸν στρῶμα χιόνος. Τέλος τὴν 9ην Δεκεμβρίου ἐπερατώθη ἡ ἐπίθεσις τῆς 17ης Μεραρχίας, ἐπιτευχθέντων σχεδὸν πάντων τῶν τεθέντων ἀντικειμενικῶν σκοπῶν.

Ὡς ἐξηκριβώθη βραδύτερον ὁ ἡττηθεὶς ἐχθρὸς ἐπὶ Μόροβας — Ἰβὰν μὲ τὸ σύνολον τῶν δυνάμεών του συμπτυσσόμενος, ἤγετο ἐν πάσῃ σπουδῇ πρὸς Ἐλβασάν. Ὡς ὀπισθοφυλακὴν εἶχε ἀφήσει βο-

ρείως μὲν Μαλίκης τὸ 4ον Σύνταγμα Βερσαλλιέρων, ἐνισχυμένον μὲ ἅρματα καὶ πεζικὸν κινούμενον ἐπ' αὐτοκινήτων, πρὸς Κάμιαν δὲ τὴν 19ην Μεραρχίαν (Βενέτσια)

Ὅταν ἡ κεφαλὴ τοῦ κυρίου ὄγκου τῶν συμπτυσσομένων ἐχθρικῶν δυνάμεων εἶχε διέλθει τὸ ὕψος τῆς ἄνω κοιλάδος τοῦ Σκούμπη, συνηντήθη μὲ μέρος τῆς ἐξ Ἐλβασὰν ἐρχομένης καὶ δι' αὐτοκινήτων μεταφερομένης 48ης Ἰταλικῆς Μεραρχίας (Τάρρο), τὰς πρωϊνὰς ὥρας τῆς 24ης Νοεμβρίου. Ἐκεῖ ἀπεφασίσθη ὅπως: α) ἡ μὲν Μεραρχία Τάρρο συνεχίσῃ δι' αὐτοκινήτων τὴν κίνησίν της πρὸς Τσεράβαν, β) αἱ δὲ Μεραρχίαι (53) Ἀρέτζο, 29η Πιεμόντε καὶ στοιχεῖα τῆς 49ης Πάρμα νὰ κινηθῶσι πρὸς Κάμιαν καὶ δὴ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς 19ης Μεραρχίας Βενέτσια. Τοιουτοτρόπως ἐξηγεῖται ἡ σὺν τῇ προόδῳ τῶν ἡμετέρων αὔξουσα ἐχθρικὴ ἀντίστασις, ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων Τσεράβας, ἐπὶ ὑψ. 1292 καὶ ἐπὶ τῆς ράχεως Μόκρες.

Ἐπὶ πλέον τούτων (ἤτοι τῆς προοδευτικῆς ἀφίξεως ἀθίκτων δυνάμεων) ἡ βραδύτης τῆς προχωρήσεως ὀφείλεται εἰς τὴν κακοκαιρίαν καὶ τὸ δύσβατον τοῦ ἐδάφους.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο δικαιώνει τὴν ἐπίμονον γνώμην μου ὅπως ἐκμεταλλευθῶμεν τὴν ἐξαίρετον ἐπιτυχίαν τῆς μάχης Γράμμος — Μόροβα — Ἰβὰν ἄνευ ἀπωλείας χρόνου.

Πρὸ τοῦ μετώπου τῆς 13ης Μεραρχίας ἐσημειώθη ἡ παρουσία ἁρμάτων χωρὶς νὰ ἐπέμβωσί ποτε εἰς τὸν ἀγῶνα. Πάντως αἱ σημειούμεναι κινήσεις των ἐπέφερον εἰδικώτερον τρόπον τῆς διατάξεώς μας καὶ συνεπῶς ἐπῆλθε καὶ ἐκ τούτου ποία τις ἐπιβράδυνσις εἰς τὴν προχώρησίν μας.

Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἀπεδείχθη, ὅτι τὰ τμήματα τῆς 13ης Μεραρχίας δὲν ἦσαν ἀξιόμαχα εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν λοιπῶν Μεραρχιῶν. Καίτοι ἐπρόκειτο περὶ Μεραρχίας δύο μῆνας πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου ἐπιστρατευθείσης καὶ συγκεντρωθείσης εἰς τὴν Δυτικὴν Θράκην, εἶχεν ἀπολέσει τὴν συνοχὴν καὶ ἀκόμη τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ καθήκοντος, ἐλλείψει καταλλήλων ἡγητόρων καὶ στελεχῶν. Ὁ τρόπος τῆς συγκροτήσεως τῶν τμημάτων της ἐνεφάνιζε ἐξάρθρωσιν. Οὐδεὶς τῶν εὐπόρων καὶ τῶν νεωτέρων ἔτι κλάσεων ὑπηρέτει εἰς μάχιμον Τμῆμα. Πάντες εἶχον καταλάβει τὰς θέσεις τῶν μεταγωγικῶν, ἀφήνοντες εἰς τοὺς ἡλικιωμένους τὴν τιμὴν τοῦ μαχητοῦ. Ἀπόρροια ἦτο ἡ κατὰ τὴν μάχην ἀταξία. Παρὰ πᾶσαν φιλότιμον προσπάθειαν τῆς νέας Διοικήσεως (ὁ παλαιὸς Μέραρχος ἀπεμακρύνθη, ἀφαιρεθείσης τῆς Διοικήσεως) ἡ προχώρησις τῶν τμημάτων της ὑπὸ τὴν ἀντίδρασιν τοῦ ἐχθροῦ καθίστατο προβληματική, ἐπιβάλλουσα εἰς τὸν Μέραρχον νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τοῦ πυρός. Ἐξ ὅλων τούτων προεβάλλετο ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη νὰ μᾶς δοθῇ εὐκαιρία πιστώσεως χρόνου, διὰ νὰ ἀνασυγκροτήσωμεν, ὡς ἀνασυνεκροτήθη, καταστᾶσα ἐφάμιλλος τῶν λοιπῶν ἡ Μεραρχία μας.

Κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις 25 Νοεμβρίου μὲ 10 Δεκεμβρίου συνηντήσαμεν ἀντίστασιν συστηματικωτέραν καὶ συντονιστικωτέραν τῆς παρατηρηθείσης εἰς Μόροβαν.

Τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὴν καταπληκτικὴν ἀριθμητικὴν ὑπεροχὴν

τοῦ ἐχθροῦ καὶ εἰς τὸ δύσβατον τοῦ ἐδάφους, ὅπερ μᾶς ἠνάγκαζε νὰ ἔχωμεν τὰ τμήματά μας ἐπὶ μακρότερον χρόνον ὑπὸ τὰ πυρὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐν τοσούτῳ τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικὸν ὑπεστήριζε συστηματικῶς τὸ ἐχθρικὸν πεζικὸν καὶ ἐξετίθετο εἰς τοὺς κινδύνους τὸ προσωπικὸν καὶ τὸ ὑλικὸν τοῦ πυροβολικοῦ τούτου. Παρεσχέθη παρ' αἰχμαλώτων τινῶν ἡ ἐξήγησις, ὅτι οἱ ἀξιωματικοὶ Ἰταλοὶ πολὺ βαρέως ἔφερον τὸ πάθημά των ἐκ μέρους τοῦ ἀλυγίστου καὶ ἀόπλου Στρατοῦ μας. «Θὰ ἦτο ἀνεκτόν, ἔλεγόν τινες, νὰ ἡττηθῶμεν ἀπὸ τοὺς Γιουγκοσλαύους ὡς πολυαριθμοτέρους παρὰ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας».

Αἱ Μεραρχίαι μας εἶχον πολλὰς ἀπωλείας ἐκ κρυοπαγημάτων καὶ κρυολογημάτων. Τὸ τοιοῦτον δὲν ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς φυσικὸν καὶ νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὑπερβολικὸν ψῦχος, ἀσύνηθες εἰς τὴν Ἑλλάδα μόνον, διότι ἡ 9η Μεραρχία, καίτοι δρῶσα ἐπὶ ὑψηλοτέρων ὀρέων, δὲν εἶχε τὴν ἣν ἀναλογίαν εἶχον αἱ λοιπαὶ δύο Μεραρχίαι καὶ πρὸ παντὸς ἡ 17η Μεραρχία. Αἱ ὀλιγώτεραι περιπτώσεις ὀφείλονται εἰς τὰς καταβληθείσας παρὰ τῶν Διοικήσεων προσπαθείας πρὸς προφύλαξιν.

Κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις πρὸς Κάμιαν — Πόγραδετς ἔχομεν παραδείγματα, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐπεδείχθησαν ἡ πρωτοβουλία τῶν ἡγητόρων, ἡ τόλμη τῶν στρατευμάτων καὶ ἡ ταχύτης ἐνεργείας ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν σύνεσιν.

Ἐπὶ βραχώδους κορυφῆς οἱ ἄνδρες μας ἀνῆλθον δεδεμένοι διὰ σχοινίων φόρτου διὰ νὰ ἐπιπέσουν μὲ τὴν λόγχην κατὰ τῶν ἀνθισταμένων Ἰταλῶν, οὓς ἠχμαλώτισαν.

Εἰς τὸ ὕψωμα 1292, ὅπερ προήσπιζον δεδεμένοι εἰς τὰ πολυβόλα Ἰταλοί, παρέστη ἀνάγκη νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τοῦ ἐπιτεθεμένου τάγματος ὁ Μέραρχος διὰ νὰ φιλοτιμήσῃ τοὺς ἄνδρας νὰ ριφθοῦν διὰ τῆς λόγχης.

Ἀλλαχοῦ ἕτερος Μέραρχος ἐξετέλει αὐτοπροσώπως ἀναγνώρισιν διὰ νὰ ἐκδώσῃ διαταγὴν ταχείας καὶ ἀσφαλοῦς ἐνεργείας μὲ τὰς ὀλιγωτέρας ἀπωλείας.

Θὰ ἦτο μεγίστη παράλειψις ἐὰν δὲν ἐμνημόνευον ἐνταῦθα τὴν αὐτοθυσίαν, τὴν προθυμοποίησιν διὰ πᾶσαν ἐπιχείρησιν καὶ τὴν τολμηράν, ὅσον καὶ εὔστοχον δρᾶσιν τοῦ Πυροβολικοῦ μας παντὸς διαμετρήματος. Οἱ φιλότιμοι καὶ σεμνοὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ πυροβολικοῦ ἐπέδειξαν πρωτοβουλίαν καὶ ἀκριβῆ ἀντίληψιν τῶν τακτικῶν ἀναγκῶν. Ἕνεκα τούτου ἵδρυον πολλάκις παρατηρητήριον εἰς τὰς πρώτας γραμμὰς εἴς τινα περίπτωσιν, καθ' ἣν διημφισβητεῖτο ἡ διακατοχὴ τοῦ Πόγραδετς, τὸ πεδινὸν πυροβολικὸν τολμηρῶς προωθηθὲν ἀνέκοψε τὴν σφοδρὰν ἐπιθετικὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἐχθροῦ καὶ παρέσχε τὸν ὑλικὸν χρόνον εἰς τὸ ἐλάχιστον πεζικόν μας καὶ εἰς στοιχεῖα τοῦ ἀνδρείου Ἱππικοῦ μας νὰ προπαρασκευάσουν τὴν ἐξόρμησίν των πρὸς ἐκδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ. Τὸ πεζικόν μας εἶχε πλήρη ἐμπιστοσύνην ἐπὶ τὸ Πυροβολικόν μας.

Διεμορφώθη ἀδίκως ἡ πεπλανημένη γνώμη ἐνίων τοῦ ἐσωτερικοῦ, ὅτι οἱ Ἰταλοὶ ἐτρέποντο εἰς ἄτακτον φυγὴν ἅμα τῇ ἐμφανίσει φαντάρου μας ἢ τσολιᾶ. Ἐν τοσούτῳ ὁ ἐχθρὸς ἀντετάχθη μὲ πεῖσμα εἰς τὰς ἐπιθέσεις μας καὶ γενικῶς ἐπεδείξατο πολλὰς ἀρετὰς καὶ

ἱκανότητας. Ἡ ὀργάνωσις σχεδίου πυρὸς τοῦ ἀμυνομένου πεζικοῦ του (ὅλμων, βαρέων καὶ ἐλαφρῶν πολυβόλων, ὁπλοπολυβόλων) ἦτο ἐξαίρετος. Παρεχώρει τμῆμα ἐδάφους, ὑπεχώρει ἑκατοντάδας τινὰς μέτρων ἀνασυνετάσσετο καὶ ἐξετόξευε τοπικὴν ἐπίθεσιν ἐπικαιρότατα. Ἡ ἱκανότης του νὰ ἀνασυντάσσηται ἐλάχιστα περαιτέρω τῶν θέσεων, ἐξ ὧν ἐξετοπίσθη, ἦτο ἀξιοθαύμαστος.

Θὰ ἀντιτάξῃ τις τὸν τελικὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι μεθ' ὅλα ταῦτα ἀπέτυχεν.

Ναί. Ἀλλὰ τί πταίει ὁ ἐχθρὸς ἂν εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ ἀντιμετωπίζῃ τὰς Ἑλληνικὰς Δυνάμεις περιφρονούσας τὰ πυρά του καὶ μὲ τρίζοντας τοὺς ὀδόντας ριπτομένας κατ' ἐπάνω του μὲ τὴν λόγχην; Εἰς τί πταίει ὁ ἐχθρὸς ἂν δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ περιεχόμενον εἰς τὸν ἀγῶνα του; Ἦτο δυνατὸν νὰ πιστεύσῃ εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνος του;

Τὴν φιλοτιμίαν του τὴν ἐπέδειξε. Πέραν τούτου οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ διὰ νὰ νικήσῃ ἐκτὸς ἐὰν παρεληροῦσεν ὡς παρελήρει ὁ Ἑλληνικὸς Στρατός, ὅστις ἐπὶ πλέον εἶχε ἐγκολπωθῆ τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος ἢ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ ὅστις, Ἑλληνικὸς Στρατός, ἠγωνίζετο ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἑστιῶν.

★

Τὴν 10 Δεκεμβρίου, ἀφ' οὗ κατενικήθη ὁ ἐχθρὸς καὶ ἐπετύχομεν τοὺς ἀντικειμενικούς μας σκοπούς, ἀνεστάλησαν αἱ ἐπιθετικαὶ ἐπιχειρήσεις καὶ τὸ Σῶμα Στρατοῦ μετέπεσε εἰς τὴν Ἄμυνα συμφώνως διαταγῇ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ὡς θὰ ἐκτεθῇ κατωτέρω.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐπιχειρήσεων ὑπῆρξαν λίαν εὐάρεστα.

Μόνον τὸ ὅτι κατελήφθη ἡ Κάμια, ἣν οἱ Σύμμαχοι τῷ 1918 δὲν κατώρθωσαν νὰ κυριεύσωσι, ἀποτελεῖ μοναδικὴν ἐπιτυχίαν.

Ἐπίτηδες ἐμακρηγόρησα διὰ νὰ κατανοηθῇ παρὰ πάντων πῶς κατέστην ὁ κυριώτερος συντελεστὴς τῆς Νίκης καὶ πρὸ παντὸς τῆς παρατάσεως τοῦ ἀγῶνος, δι' ὃν ὁλόκληρος ὁ Κόσμος ἀπὸ 1ης Νοεμβρίου μέχρι 5ης Δεκεμβρίου ἀπησχολεῖτο εἰς τὸ νὰ ἐγκωμιάζῃ τὰ Ἑλληνικὰ κατορθώματα.

Οἱ Ἄγγλοι Στρατηγοί, οἵτινες συχνὰ ἐπεσκέπτοντο τὴν Κορυτσὰν καὶ τὸ Μέτωπον, ἐνημερωθέντες ἐπὶ τῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἃς ἠγωνίσθημεν καὶ ἐκτιμήσαντες τὴν φυσικὴν ἰσχὺν τῶν ἐχθρικῶν τοποθεσιῶν, ἐξ ὧν ἐξελακτίσθη ὁ ἐχθρός, ἐξεφράζοντο ἐνθουσιωδῶς διὰ τὰ μεγαλουργήματα τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ.

Ὁ κ. Ντόνοβαν, εἷς ἐκ τῶν δώδεκα ἐθνικῶν ἡρώων τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἐκ τοῦ πρώτου Παγκοσμίου πολέμου, ὅταν εἶδε ποῦ καὶ πῶς ἀνερριχήθησαν ἄνδρες μας διὰ νὰ πλήξουν τὸν ἐχθρὸν μὲ τὴν λόγχην καὶ ὅταν ἐβεβαιώθη, ὅτι κατηγάγομεν θριάμβους, χωρὶς νὰ διαθέτωμεν ἀεροπλάνα, ἅρματα καὶ ἀντιαρματικὰ μέσα, ἐπιτεθέντες κατ' ὠργανωμένης ἐχθρικῆς τοποθεσίας, κατεπλάγη, μὲ συνεχάρη καὶ μὲ ηὐχαρίστησε, διότι τῷ παρέσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδῃ ἀσύλληπτα πράγματα.

ΥΠΟΔΕΙΞΕΙΣ (α) ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΝ

Πιστεύων ὅτι εἰς πόλεμον ζωῆς ἢ θανάτου τοῦ Ἔθνους, ἐπεβάλλετο νὰ συνεισφέρῃ ἕκαστος πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο, βλέπων ὅτι εἰς τὴν γειτονικὴν ζώνην ἐνεργείας (πρὸς τὸ ἀριστερὸν τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ) δὲν ἐλάμβανε χώραν, ἡ δέουσα δρᾶσις, οὐχὶ ἐξ ὑπαιτιότητος ἢ ἐκ σφάλματος ἡγήτορός τινος, ἀλλ' ἐλλείψει διαταγῶν τοῦ Γεν. Στρατηγείου. καὶ γνωρίζων ὅτι ἔναντι τοῦ μετώπου τῶν δύο Μεραρχιῶν (10ης καὶ 11ης) δὲν εἶχε σημειωθῆ ὕπαρξις ἐχθρικῶν δυνάμεων,

Ἐνόμισα ὡς καθῆκον μου ν' ἀπευθυνθῶ δι' ἐπιστολῆς μου πρὸς τὸν Ἀρχιστράτηγον καὶ νὰ τὸν κατατοπίσω, ὡς μὴ βλέποντα, λόγῳ τῆς εἰς Ἀθήνας παραμονῆς του, ὅσα ἐβλέπομεν ἡμεῖς ἐπὶ τόπου, ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν δυνατοτήτων μας καὶ τῆς ἐδαφικῆς διαμορφώσεως.

Μὲ ἄλλους λόγους ἐθεώρησα ὑποχρέωσίν μου νὰ θέσω ὑπ' ὄψει τοῦ Ἀρχιστρατήγου ὅλα τ' ἀπαιτούμενα στοιχεῖα διὰ νὰ κρίνῃ ὀρθῶς καὶ λάβῃ ἀπόφασιν.

Τὴν ἐπιστολήν μου, ἧς τὸ περιεχόμενον ἐγνώριζον οἱ ἀντιστράτηγοι Πιτσίκας καὶ Κοσμᾶς, οἱ συνταγματάρχαι Χρυσοχόου καὶ Κορόζης καὶ ἄλλοι ἐνεχείρισα εἰς τὸν κ. Κορόζην πρὸς ἐπίδοσιν τὴν 2αν Δεκεμβρίου.

Διὰ ταύτης εἶχον προτείνει νὰ μὴ συγκροτῶνται αἱ ἀμέσως βορείως τοῦ Ἄψου δυνάμεις μας, ἀλλὰ νὰ ὠθηθοῦν τολμηρῶς πρὸς Τσερεβόντε καὶ Μπούμπεσι, οὗτινος, καταλαμβανομένου θ' ἀπεκόπτετο ὁ πρὸς Πρεμετὴν δρῶν ἐχθρὸς καὶ θὰ ἐξηναγκάζετο ἢ νὰ αἰχμαλωτισθῇ ἢ νὰ ἐκτραπῇ πρὸς τὴν Αὐλῶνα. Ὡς κυρίους λόγους προέβαλον ὅτι οὐδεμία ἀνάγκη ὑπηγόρευε τὴν τακτικὴν τῆς εὐθυγραμμίσεως (β) τοῦ μετώπου, διότι ὁ μεταξὺ Ἄψου ποταμοῦ καὶ Ὀστροβίτσας στενὸς διάδρομος δὲν κινδυνεύει ἀπὸ τὰ πλευρά, δεδομένου ὅτι ὁ μὲν Ἄψος εἶχε ἀποτόμους ὄχθας καὶ ἦτο ἀδιάβατος, ἡ δὲ Ὀστροβίτσα ἦτο χιονοσκεπής. Προσέθετον ὅτι δὲν ἀπητεῖτο ἡ σύμφώνως τοῖς Κανονισμοῖς Μετόπισθεν Ὑπηρεσία διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν δύο Μεραρχιῶν, δεδομένου ὅτι ἠδυνάμεθα νὰ δημιουργήσωμεν ὑπηρεσίαν Ἀνεφοδιασμοῦ ἐνισχύοντες τὰς δύο Μεραρχίας μὲ τὰ μεταγωγικὰ τῶν Σχηματισμῶν τῶν μὴ Μεραρχιακῶν, δύο Σωμάτων Στρατοῦ καὶ ἑπομένως ἐλύετο τὸ πρόβλημα (γ). Τὰ ἀπογυμνού-

---

(α) Εἰς τὸν Στρατὸν ἀπαγορεύονται αἱ ὑποδείξεις πρὸς τὸν ἀνώτερον. Ἑπομένως ὁ ἀναγνώστης ἂς τὰς ἐξηγήσῃ ὡς προτάσεις δικαιολογουμένας ἐκ τοῦ κειμένου.

(β) Περὶ τῆς εὐθυγραμμίσεως ἀσχολεῖται εἰς τὸ βιβλίον του καὶ ὁ Στρατηγὸς Καθενιώτης, ὅστις τὴν κατακρίνει.

(γ) Οἱ κανονισμοὶ εἶνε ἀπόρροια πείρας ἐκ προηγουμένων πολέμων. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀρξαμένου πολέμου ἀνέκυπτον νέαι ὑποχρεώσεις ἐκ τῶν συνθηκῶν τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ἔδει νὰ εἴμεθα προσκεκολλημένοι ἀκάμπτως εἰς τοὺς Κανονισμούς, ἀλλὰ νὰ δημιουργήσωμεν νέας διατάξεις.

μενα τῶν μεταγωγικῶν Τμήματα ἐξυπηρετοῦντο δι' αὐτοκινήτων ὡς διαμένοντα παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδόν.

'Αλλὰ καὶ ἄλλοι στρατηγοὶ καὶ ἐπιτελάρχαι ὡμίλησαν ὑπὸ τὸ αὐτὸ ἢ παραπλήσιον πνεῦμα πρὸς τὸν κ. Κορόζην, ὡς προϊστάμενον τοῦ γραφείου 'Αρχιστρατήγου, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς κάτωθι κρυπτογραφικῆς ἀναφορᾶς τοῦ κ. Κορόζη, ὑποβληθείσης ἐκ Καστοριᾶς εἰς τὸν 'Αρχιστράτηγον.

'Αριθ. Α. II. 7 Κρυπτογραφικῶς — Τηλεγραφικῶς
Φρουραρχεῖον Α.Α.Α. (= 'Αρχιστράτηγον)
'Αθήνας

'Εξ ἐπανειλημμένων ἐπαφῶν μου μὲ κ.κ. 'Αντιστρατήγους Τ.Σ.Δ.Μ. καὶ ἐπιτελάρχας αὐτῶν ἀπεκόμισα ἑξῆς:

"Απαντες ὁμοφώνως ἐκφράζονται ὑπὲρ ἀμέσου ἐπιζητήσεως καταλήψεως κόμβου Κλεισούρα — Τεπελένι πρὸ πλήρους χειμῶνος, ὅστις ἐνσκήπτει συνήθως ἀπὸ 'Ιανουαρίου. Κρίνουσιν ὅτι ἐνέργεια δύο Μεραρχιῶν Νοτίως 'Οστροβίτσας πρὸς βορειοδυτικὰ Κλεισούρας, συνδυαζομένη μὲ ἐνέργειαν Β' Σώματος, ἐξασφαλίζει ἐπιτυχίαν, δεδομένης καταστάσεως ἐχθροῦ καὶ ἀδυναμίας αὐτοῦ, ὅπως ἐξέλθη τῶν κοιλάδων ἐν ὄγκω. 'Αντιστράτηγος Πιτσίκας προσθέτει ὅτι ἐνέργεια δύναται νὰ ἀρχίση ἀμέσως, τιθεμένης 11ης Μεραρχίας ὑπὸ Συγκρότημα «Κ» καὶ ἀκολουθούσης τῆς 15ης Μεραρχίας ἐν τάχει. Θεωρεῖ ἀναγκαίαν προικοδότησιν διὰ Δ' 'Ομάδος. "Ιδιος φρονεῖ ὅτι Συγκρότημα «Κ» δύναται κατὰ δεύτερον λόγον νὰ χρησιμεύση διὰ συγκρότησιν ἰσχυρᾶς ἐφεδρικῆς 'Ομάδος Μεραρχιῶν δυναμένης ἅμα ὀργανώση Μόροβαν, ὅπερ θεωρεῖ ἀναγκαιότατον. 'Αντιστράτηγος Κοσμᾶς μοὶ διετύπωσεν ὡς ἀκολούθως γενικωτέρας σκέψεις:

'Εφ' ὅσον ἐπιχειρήσεις δὲν δύνανται προωθηθῶσιν ἄνευ διακοπῆς, ὥστε ἀντίπαλος ριφθῆ θάλασσαν, εἴτε λόγω ἀνεφοδιασμοῦ μας, εἴτε δι' ἄλλην αἰτίαν, ἀνάγκη ἐξευρεθῆ ἐδαφικὴ γραμμὴ ἐξασφαλίζουσα ἑξῆς: Οἰκονομικὴν κατάληψιν. Βάσιν ἐξορμήσεως διὰ μελλοντικὰς ἐπιχειρήσεις. 'Απαγόρευσιν εἰς ἐχθρὸν συγκεντρώση πέραν ταύτης μεγάλας δυνάμεις. Τοιαύτην τοποθεσίαν εὑρίσκει 'Οχρίδα — 'Οστροβίτσαν — Κλεισούραν — Τεπελένι πρὸς θάλασσαν, ὥστε καλύπτεται εὐρέως 'Αργυρόκαστρον. 'Εκτιμᾶ ὅτι ἀπαιτοῦνται ἓξ Μεραρχίαι ἐν πρώτη γραμμῆ, λοιπῶν κλιμακουμένων μέχρι Φλωρίνης — Καστοριᾶς — Κονίτσης — 'Ιωαννίνων διὰ διαχείμανσιν. Μεραρχίαι χώρου Φλωρίνης — Καστοριᾶς δέον συνάμα νὰ ὦσι ἕτοιμαι ἀχθῶσι καὶ πρὸς 'Ανατολάς. 'Εξαιρετικὴ μέριμνα διὰ καλὴν στάθμευσιν καὶ πλήρη ἐφοδιασμόν, ὥστε ἠθικὸν διατηρηθῆ ἀκμαῖον. "Ιδιος θεωρεῖ δυνατὴν τὴν πρὸς Κλεισούραν ἐπιτυχῆ ἐνέργειαν, ἔστω καὶ διὰ σημερινῶν δυνάμεων Β' Σώματος, ἐφ' ὅσον διαταχθέντα ὑπὸ Σώματος, ὡς ἡ Α.Π. 6 ἀναφορά μου, ἐκτελεσθῶσι. Προσθέτει σκόπιμον προσανατολισμὸν 15ης Μεραρχίας εἰς Κιαφ—έ—κιάριτ.

Τ.Τ. 960 τῇ 3 Δεκεμβρίου 1940
Σύνδεσμος 734
ΚΟΡΟΖΗΣ

Τὸ ἀντίγραφον τῆς ἀνωτέρω τηλεγραφικῆς ἀναφορᾶς του ὁ κ. Κορόζης ἀπέστειλε τῷ ἐπιτελάρχη μου διὰ τῆς ἑξῆς ἐπιστολῆς:

Καστοριὰ 3 Δεκεμβρίου 1940

Κύριε 'Επιτελάρχα,

Σᾶς ἐσωκλείω ἀντίγραφον τηλεγραφήματος, ὅπερ ὑπέβαλον εἰς Γενικὸν Στρατηγεῖον, μὲ τὴν παράκλησιν ὅπως λάβη γνῶσιν ὁ Στρατηγὸς καὶ ὑμεῖς. 'Επὶ πλέον Σᾶς ἀναφέρω ὅτι ὁ κ. 'Αρχιστράτηγος εἰσέρχεται ἐντὸς 2—3 ἡμερῶν εἰς τὴν ζώνην τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. ἐκ κατευθύνσεως 'Ιωαννίνων. Κατόπιν τούτου κρατῶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Στρατηγοῦ, ἥν μοὶ ἔδωκε χθές, εἴτε διὰ νὰ τὴν ἐπιδώσω εἰς τὸν 'Αρχιστράτηγον μόλις τὸν ἴδω, εἴτε διὰ νὰ τὴν ἐπιστρέψω εἰς τὸν στρατηγόν, ἂν διατάξη.

Μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης

ὑπ, ΚΟΡΟΖΗΣ ΑΘΑΝ.

'Η ἀναφερομένη ἐπιστολὴ ἀφεώρα τὰς πρὸς τὸν 'Αρχιστράτηγον προτάσεις μου περὶ προωθήσεως δύο Μεραρχιῶν πρὸς Μπούμπεσι ἐν τῆ κατευθύνσει τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ''Αψου ποταμοῦ καὶ συνεπῶς περὶ παραιτήσεώς μου ἀπὸ τῆς ἀνωφελοῦς εὐθυγραμμίσεως τοῦ μετώπου.

'Ο 'Αρχιστράτηγος ἀφίχθη τὴν 18ην ὥραν τῆς 5ης Δεκεμβρίου εἰς Κορυτσὰν καὶ διέταξε τὴν συγκέντρωσιν τῶν 'Αντιστρατήγων Πιτσίκα, Κοσμᾶ καὶ ἐμοῦ, διὰ τὴν 8.30 ὥραν τῆς ἑπομένης εἰς Κορυτσάν.

Τὴν ἀνωτέρω ὥραν παριστάμεθα οἱ 'Αρχιστράτηγος, 'Αντιστράτηγος Πιτσίκας καὶ ἐγώ, τοῦ Κοσμᾶ μὴ ἀφιχθέντος, ὡς ἀπομεμακρυσμένου τοῦ Σταθμοῦ Διοικήσεώς του.

'Ο 'Αρχιστράτηγος ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν κ. Πιτσίκαν τὸν προσεκάλεσε νὰ ἐκθέση τὴν κατάστασιν τῆς Μονάδος του. Οὗτος, ἀπαντῶν, ἀνήνεγκε τὰ ἀφορῶντα τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. καὶ κατέληξεν εἰπών, ὅτι ἐπεβάλλετο ἡ ταχίστη ἐνέργεια πρὸς κατάληψιν τῆς Κλεισούρας διὰ τολμηρᾶς προωθήσεως τῶν 10ης, 11ης καὶ 15ης Μεραρχιῶν. Τουτέστιν ὡμίλησεν ὑφ' ὅ πνεῦμα προυτάθη παρ' ἐμοῦ, ὡς προερρήθη.

'Ο 'Αρχιστράτηγος πλήρης ὀργῆς παρετήρησε τὸν κ. Πιτσίκα διὰ τῶν ἑπομένων περίπου λόγων: «Δὲν σᾶς ἐπιτρέπω νὰ ἀσχοληθῆτε μὲ ζητήματα ἔξω τῆς ἁρμοδιότητός σας. Αὐτὰ ποὺ εἴπατε εἶνε ἰδικόν μου ζήτημα καὶ μόνον ἐγὼ δικαιοῦμαι νὰ σκεφθῶ σχετικῶς καὶ νὰ ἀποφασίσω ἐπ' αὐτοῦ. Σεῖς εἶσθε ὑπεύθυνος διὰ τὴν Μονάδα ποὺ διοικεῖτε κι' ἐκεῖ νὰ περιορισθῆτε. ''Εχω ἀποφασίσει ἤδη περὶ τοῦ ἐλιγμοῦ μου. Εὐθὺς ἀμέσως θὰ σᾶς ἀνακοινώσω τὰς ἀποφάσεις μου».

'Η πρὸς τὸν στρατηγὸν Πιτσίκαν παρατήρησις ἀπετέλει καὶ ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐπιστολήν μου καὶ ἕνεκα τούτου ἐθλίβην εἰλικρινῶς.

'Επειδὴ τὴν ἀπόρριψιν ἑνὸς λογικοῦ σχεδίου ἀσφαλοῦς ἐπιτυχίας ἐθεώρουν ὡς ἀτύχημα διὰ τὴν Πατρίδα καὶ τὸν Στρατὸν καὶ ἐπειδὴ ἤθελον νὰ ἔχω ἤρεμον τὴν συνείδησιν, ὅτι ἐπετέλεσα πλήρως τὸ καθῆκον μου, ἔλαβον τὸν λόγον καὶ εἶπον μὲ εὐλάβειαν: «Καὶ ἐγὼ ὑπέπεσον εἰς τὸ ὀλίσθημα, κ. 'Αρχιστράτηγε, νὰ προτείνω δι' ἐ-

πιστολῆς σχεδὸν τὰ αὐτά, σκεφθεὶς ὅτι παρεμένετε εἰς Ἀθήνας καὶ δὲν εἶσθε κατατοπισμένος ἐφ' ὅλων τῶν λεπτομερειῶν τοῦ πολυπτύχου ζητήματος. Τώρα ποὺ εὑρίσκεσθε ἐπὶ τόπου θὰ μελετήσετε τὸ ζήτημα καὶ θὰ ἀναγνωρίσητε τὸ ἔδαφος αὐτοπροσώπως καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ μᾶς δικαιώσητε».

«Καὶ σεῖς, ἀπήντησε, ἄσχημα ἐκάματε, ἀλλ' ἐπὶ τέλους τότε εὑρισκόμην εἰς Ἀθήνας».

Τὸ ζωτικώτατον ζήτημα οὔτε ἐμελέτησε, οὐδὲ προέβη εἰς ἀναγνώρισίν τινα ἢ ἐξέτασιν τοῦ πράγματος καὶ διὰ τοῦτο ἔληξεν ἀδόξως, διότι εἶχε ἤδη ληφθῆ ἡ ἀπόφασις «νὰ τηρηθῆ ἡ Μέθοδος τῆς Εὐθυγραμμίσεως τῆς διατάξεως καὶ νὰ ἀπωθῆται ὁ ἐχθρὸς σαρωνομένου τοῦ ἐδάφους».

Αἱ ἀποφάσεις τοῦ Ἀρχιστρατήγου μᾶς ἀνεκοινώθησαν ἐν συνεχείᾳ καὶ εἶνε δυνατὸν νὰ συνοψισθοῦν εἰς τὰ κάτωθι:

Ἡ Ἑλληνικὴ Στρατιὰ θὰ συνεχίσῃ τὴν προέλασίν της διὰ τοῦ ἀριστεροῦ της καὶ τοῦ κέντρου της κατὰ τρόπον ὥστε ἡ γενικὴ διάταξις τῶν Στρατευμάτων, ἥτις ἔχει μέτωπον πρὸς Δυσμὰς καὶ Βορειοδυσμάς, στρεφομένη περὶ τὸ δεξιόν της (περὶ τὸ Πόγραδετς), ὡς πρὸς ἀκίνητον στροφέα, νὰ τείνῃ νὰ εὐθυγραμμίσῃ (α) τὸ μέτωπον μὲ γενικὴν κατεύθυνσιν πρὸς Βορρᾶν.

Τὸ Γ´ Σῶμα Στρατοῦ διατηροῦν τὸ δεξιόν του σταθερὸν καὶ ἀκίνητον στροφέα τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς Στρατιᾶς, ἐπεφορτίζετο νὰ καλύπτῃ τὸ δεξιὸν τῆς Στρατιᾶς, ν' ἀσφαλίζῃ τὴν στήριξιν τοῦ δεξιοῦ του καὶ ν' ἀπαγορεύῃ πᾶσαν ἀπειλὴν τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τῆς Κορυτσᾶς καὶ γενικῶς κατὰ τοῦ πλευροῦ τῆς Στρατιᾶς. Τὸ ἀριστερὸν τοῦ Γ´ Σώματος Στρατοῦ θὰ προωθῆται ἑκάστοτε, ὥστε νὰ καλύπτῃ τὸ δεξιὸν τοῦ γειτονικοῦ Σώματος Στρατοῦ.

Μέσα: 1) Μεραρχίας εἰς διάθεσιν Γ´ Σώματος Στρατοῦ 9η, 10η, 13η καὶ 17η, κατόπιν διαλύσεως τοῦ Συγκροτήματος «Κ».

2) Μὴ Μεραρχιακὰ Σώματα καὶ Σχηματισμοὶ καὶ ἐπὶ πλέον τὸ Γ´ Σύνταγμα Βαρέος Πυροβολικοῦ, ἀποσπασθὲν ἐκ τοῦ πρὸς Βουλγαρίαν Μετώπου.

(Ἡ ΧΥ Μεραρχία (15η) εἶχε διατεθῆ ἀπὸ 4 Δεκεμβρίου εἰς Β´ Σῶμα Στρατοῦ).

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω καὶ τοῦ ἐνσκήψαντος δριμυτάτου ψύχους καὶ τῶν χιόνων καὶ ἐπειδὴ κατωρθώθη νὰ ὁλοκληρωθοῦν οἱ τεθέντες ἀντικειμενικοὶ σκοποὶ τοῦ Γ´ Σώματος, διέταξα, ὡς προεῖπον, τὴν μετάπτωσίν μας εἰς τὴν Ἄμυναν καὶ ἐπηγρύπνουν νὰ καλύπτω τὸ δεξιόν τοῦ Β´ Σώματος, ἂν παρίστατο ἀνάγκη. Ἀτυχῶς, λόγω τῆς ἀκολουθηθείσης μεθόδου δὲν παρέστη ἀνάγκη νὰ καλύψω τὸ δεξιὸν τοῦ γειτονικοῦ Σώματος, διότι ἡ προχώρησις κατέστη βραδυτάτη, ἡ δὲ προώθησις τοῦ Γ´ Σώματος ἦτο βαθεῖα.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 10—12—40 ἕως 9—3—41

Κατὰ τὴν μακράν, ὡς προεβλέπετο, ἀμυντικήν μας ἐνέργειαν,

(α) Πάλιν ἐμμένει εἰς τὴν εὐθυγράμμισιν, ἐνῶ τὸ Ἀλβανικὸν ἔδαφος, ὡς ὀρεινόν, εὐνοεῖ τὰς βαθείας διεισδύσεις.

διετρέχομεν τὸν κίνδυνον νὰ ἴδωμεν ἀμβλυνομένην τὴν ἐπιθετικήν ὁρμὴν τοῦ Στρατοῦ μας. Ἕνεκα τούτου καὶ ἐπειδὴ παρίστατο ἀνάγκη νὰ βελτιώσωμεν τὴν ἀμυντικὴν τοποθεσίαν μας καὶ νὰ περισυλλέξωμεν ἐξ αἰχμαλώτων τὰς ἀναγκαίας πληροφορίας, τὸ Σῶμα Στρατοῦ ἐνήργει περιοδικῶς Τοπικὰς ἐπιθέσεις καὶ πλεῖστα ἐπιθετικὰ Ἐγχειρήματα.

Α΄

Τὴν 4ην Ἰανουαρίου 1941 ἐνηργήθη ἡ περιωρισμένης ἐκτάσεως ἐπίθεσις κατὰ τοῦ ὑψώματος Κορίτσα, ὅπερ εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ ἀπετέλει βάσιν διὰ τὰ πυρὰ ἑκατοντάδος ὅλμων, δι᾽ ὧν παρηνωχλεῖτο ἡ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ Μόκρες ὑφισταμένη καὶ μοναδικὴ ὁδὸς διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐπὶ Μόκρες στρατευμάτων μας.

Ὁ ἐχθρὸς ἀντιληφθεὶς τὴν ἀξίαν τῆς Κορίτσας εἶχε ὀργανώσει τὸ ὕψωμα καὶ ἐνίσχυσε τὴν ὀργάνωσιν διὰ σειρᾶς συρματοπλεγμάτων, καίτοι τὸ ὕψωμα ἦτο φύσει ὀχυρόν, μὲ ἀποτομωτάτας καὶ ἀδιαβάτους κλιτῦς.

Τὰ στρατεύματά μας τῆς ἐπιθέσεως ἠναγκάσθησαν νὰ διέλθουν διὰ μέσου τῶν διόδων, τὰς ὁποίας διήνοιξαν τὰ πυροβόλα μας καὶ ἐρρίφθησαν εἰς ἐκ τοῦ συστάδην πάλην, διαρκέσασαν δύο ὥρας, μὲ τὴν χρῆσιν μόνον χειροβομβίδων καὶ τῆς λόγχης.

Τὸ πυροβολικόν μας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπέμβη, διότι θὰ ἐφόνευεν καὶ ἡμετέρους. Μόνον ἀπαγόρευσιν ἐνήργει, ὥστε ὁ ἀγὼν νὰ ἐντοπισθῇ διὰ τῶν ἀρχικῶν δυνάμεων.

Ἡ ἐκ τοῦ συστάδην πάλη ἀπέβη ὑπὲρ ἡμῶν, συλληφθέντων 160 αἰχμαλώτων καὶ κυριευθέντων πολλῶν ὅλμων, πολυβόλων καὶ ἄλλων λαφύρων.

Β΄

Περὶ τὰ μέσα Φεβρουαρίου διεξήχθη εὐρυτέρα ἐπιχείρησις πρὸς κατάληψιν τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς τῆς Κάμιας (Μνῆμα γραίας, ὑψ. 2300 μ.), ἥτις δὲν εἶχε καταληφθῇ ἀρχικῶς ὡς κεκαλυμμένη διὰ παχέος στρώματος χιόνων πρὸ τῆς 28ης Νοεμβρίου.

Ἐκρίθη ἐπιβεβλημένη ἡ κατάληψις τοῦ ὑψ. 2300, ἐγκριθεῖσα παρὰ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, διότι παρείχοντο βάσεις ἐξορμήσεως ὑπὸ εὐνοϊκωτάτας συνθήκας, εἰς περίπτωσιν ἐπιθέσεως τοῦ Σώματος Στρατοῦ κατὰ τοῦ Ἐλβασὰν καὶ διότι ἐσταθεροποιοῦντο αἱ θέσεις τοῦ ἀριστεροῦ τῆς 9ης Μεραρχίας καὶ τοῦ δεξιοῦ τῆς Χης Μεραρχίας, ἅτινα ἠπειλοῦντο σοβαρῶς ἂν ὁ ἐχθρὸς προελάμβανε τὴν κατάληψιν τοῦ ὑψ. 2300 μ. Ἐπὶ πλέον, ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιθέσεως ἀπέβλεπε εἰς τὸ νὰ ἐπιτευχθῇ ἐπιτυχία τις καὶ δοθῇ εἰς τὸ ἀδημονοῦν Ἐσωτερικὸν πρὸς ἠθικήν του τόνωσιν.

Ἐπωφελήθημεν ὅθεν παρεμπεσούσης καλοκαιρίας διὰ νὰ ἐκτοξεύσωμεν τὴν ἐπίθεσιν, ἥτις ἀπὸ καιροῦ εἶχε μελετηθῇ ἐπισταμένως, δεδομένης τῆς ἰδιαζούσης σημασίας ποὺ ἀπεδίδετο.

Ἀλλ᾽ ὅμως ὅσην σημασίαν ἀπεδίδομεν ἡμεῖς, ἀπέδιδε καὶ ὁ ἐχθρὸς καὶ ἕνεκα τούτου, ἐπετύχομεν μὲν τῶν σκοπῶν μας διὰ τῆς

αἰφνιδιαστικῆς καὶ καλῶς παρασκευασθείσης ἐκτελέσεως, συνηντήσαμεν ὅμως ἀντεπιθετικὰς ἐχθρικὰς ἐνεργείας, ἐπιμόνους καὶ σφοδροτάτας.

Τὰ ἡρωικὰ τμήματα τῆς 9ης Μεραρχίας ἐπάλαιον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐναντίον τῶν λυσσωδῶν ἀντιδράσεων τοῦ ἐχθροῦ καὶ ταυτοχρόνως κατὰ τῶν στοιχείων τῆς φύσεως, λόγῳ τοῦ ἐπακολουθήσαντος δριμυτάτου ψύχους καὶ σφοδρᾶς χιονοθυέλλης. Ὑπὸ αὐτόχρημα βαθύτατον σκότος ἐπικρατοῦν ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ καὶ ἐπὶ τοῦ παχέος, ἐκ τριῶν μέτρων, στρώματος τῆς χιόνος, ἐμονομάχουν ἀξιωματικοί μας κατ' ἀξιωματικῶν τοῦ ἐχθροῦ ἢ ὁπλιτῶν του καὶ ὁπλῖται μας κατ' ἀξιωματικῶν ἢ ὁπλιτῶν τούτου.

Ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς τῆς Κάμιας ἐξετυλίχθησαν ἀπερίγραπτα γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀντιμετώπισαν οἱ ἀφανεῖς ἥρωες τῆς 9ης Μεραρχίας, μὲ συγκλονιστικὴν ἐγκαρτέρησιν, μὲ περιφρόνησιν τῶν κινδύνων καὶ τῶν κακουχιῶν καὶ μὲ ὑπομονὴν καὶ ἐπιμονήν, πιστοὶ εἰς τὸ καθῆκον.

Οἱ ἀκρωτηριασθέντες ἐκ τῶν τραυμάτων ἢ ἐκ τῶν κρυοπαγημάτων μοὶ ἐξέφραζον εἰς τὰ Νοσοκομεῖα, ὅπου περιεθάλποντο, τὴν λύπην των, διότι δὲν ἔδωσαν καὶ ἄλλα μέλη ἢ ὁλόκληρον τὸ «εἶνε» των εἰς τὴν Πατρίδα. Ἡ μάχη αὕτη, ἥτις συνεχίσθη καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν διετηρήθησαν αἱ κτηθεῖσαι θέσεις μέχρι τοῦ μεσονυκτίου πρὸς τὴν 13ην Ἀπριλίου, ὁπότε διεκόπη ἡ μάχη διὰ νὰ συμπτυχθῇ τὸ Σῶμα Στρατοῦ πρὸς τὸν Ἀλιάκμονα καὶ Βενέτικον, θὰ ἀποτελῇ θαυμαστὰς σελίδας εἰς τὴν Ἱστορίαν καὶ μέγαν ἀδάμαντα τῆς 9ης Μεραρχίας, ὡς καταδειχθείσης περιτράνως τῆς ψυχικῆς μας καὶ σωματικῆς ἀντοχῆς.

Γ'

Περὶ τὸ γ' δεκαήμερον τοῦ Μαρτίου ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ κατάληψις τοῦ Τεκέ, κειμένου παρὰ τὸν αὐχένα τοῦ ὄρους Τόμορι, ἔναντι τοῦ ἀριστεροῦ τῆς 16ης Μεραρχίας. Ὁ Τεκὲς ἦτο κέντρον ἀντιστάσεως τοῦ ἐχθροῦ καλῶς ὠργανωμένον ἀμυντικῶς καὶ προστατευόμενον ὑπὸ συρματοπλεγμάτων. Τὴν ἐπιχείρησιν θὰ ἐξετέλει ἡ 16η Μεραρχία, ἐγκατεστημένη ἐπὶ τῶν ὀρεινῶν ὄγκων τοῦ Τομορίτσα, νοτίως ποταμοῦ Δεβόλη. Αὕτη εἶχε δεινοπαθήσει λόγῳ τῶν κακουχιῶν εἰς τὰ ὀρεινὰ ἐκεῖνα μέρη καὶ ἀποπειραθεῖσα κατ' Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον (δὲν ὑπήγετο τότε ὑπὸ τὰς διαταγάς μου) νὰ βελτιώσῃ τὰς θέσεις της καὶ τὰς συγκοινωνίας της, ἀπέτυχε. Ἐπειδὴ ἠθέλομεν νὰ ἐπιδείξωμεν τὴν ἠθικὴν ὑπεροχήν μας καὶ τὴν ἔντεχνον ἐνέργειάν μας, διετάχθη ἡ 16η Μεραρχία νὰ μελετήσῃ ἐμπεριστατωμένως καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν τοπικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Τεκέ, συμμορφουμένη πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ Σώματος προδιαγραφείσας συνθήκας.

Ἡ ἐπιχείρησις διεξήχθη, ὡς εἶχε προσχεδιασθῆ. Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ὁπλῖται μας ἐπέδειξαν τὴν ὁρμήν των, τὴν συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος καὶ τὴν εἰς τὰς τάξεις των συνοχήν, κατὰ τρόπον ἀπαράμιλλον. Ἐντὸς 4 ὡρῶν ἐγένοντο κύριοι τοῦ Τεκέ, κυκλώσαντες αὐτὸ καὶ αἰχμαλωτίσαντες ἅπαντας τοὺς ζῶντας ἀξιωματικούς καὶ ὁπλίτας τοῦ ἐχθροῦ, οὐδενὸς διαφυγόντος. Δεχθέντες τὰς μεταμε-

σημβρινὰς ὥρας ἐχθρικὴν ἀντεπίθεσιν, ἀπέκρουσαν ταύτην καίπερ ὑποστηριχθεῖσαν ὑπὸ ἀφθόνου ἐχθρικοῦ Πυροβολικοῦ.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁμάδες χιονοδρόμων ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Τεκέ ἐκ τῶν ὑπερκειμένων ἀντηρίδων τοῦ ὄρους Τόμορι. Ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι εἶχον παγιδεύσει τὰς προσβάσεις, ὡς γνωρίζοντες ὅτι ἐκεῖθεν ἀνεφωδιάζοντο αἱ ἐχθρικαὶ δυνάμεις τοῦ Τεκέ. Οἱ χιονοδρόμοι προσέκοψαν ἢ περιεπλάκησαν εἰς τὰς παγίδας καὶ οὕτως ἐφονεύθησαν ἢ ἠχμαλωτίσθησαν.

ΕΠΙΘΕΤΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑΤΑ

Τὰ τοιαῦτα ἐγχειρήματα διενηργοῦντο συχνότατα καὶ ἐπετύγχανον τὰ λαμπρότερα τῶν ἀποτελεσμάτων. Οἱ ἄνδρες καὶ τὰ μικρὰ τμήματα ποὺ ἐπεφορτίζοντο μὲ τοιαύτην ἐντολὴν ἐπεδείκνυον τόλμην, ἀξίαν θαυμασμοῦ. Διωλίσθαινον ὅλως ἀθορύβως εἰς τὰ περίκλειστα διὰ συρματοπλεγμάτων ἐχθρικὰ φυλάκια, ἀφήρπαζον ἢ ἀπέπνιγον τοὺς διπλοσκοπούς, εἰσέδυον ἐντὸς τῶν σκεπάστρων τῶν ἀναπαυομένων ἀνδρῶν τοῦ ἐχθροῦ μὲ τὴν χειροβομβίδα ἀνὰ χεῖρας, καλοῦντες ἐπιτακτικῶς τοὺς ἐντὸς τῶν σκεπάστρων νὰ ὑψώσουν τὰ χέρια. Καὶ οὕτως ἢ ἠχμαλώτιζον τὸ φυλάκιον ἢ τὸ ἐφόνευον ἢ συναπέθνησκον ἐνίοτε μετὰ τοῦ ἐχθρικοῦ φυλακίου, διὰ τῆς ἐκσφενδονιζομένης χειροβομβίδος.

Εἰς ἄλλην περίπτωσιν ἀντιμετώπιζον ἄγρυπνον τὸ ἐχθρικὸν φυλάκιον καὶ ἐπηκολούθει πάλη διὰ τῶν χειροβομβίδων, διὰ τῆς λόγχης καὶ τέλος διὰ τῆς μαχαίρας, μέχρις ἐκμηδενίσεως τοῦ φυλακίου ἢ αἰχμαλωτισμοῦ του. Εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις ἀπεκόπτετο τὸ τηλεφωνικὸν καλώδιον παρ' εἰδικῶς ἐπιφορτισμένων ἀνδρῶν μας, ἵνα μὴ εἰδοποιηθοῦν τὰ προϊστάμενα κλιμάκια.

Συνέβη κάποτε ἄνδρες μας νὰ λογχισθοῦν παρ' ἐχθρικῶν ἐνεδρῶν, χωρὶς νὰ ἐκστομίσουν οὐδὲ τὴν παραμικρὰν φωνὴν πόνου ἢ γογγυσμοῦ διὰ νὰ μὴ ματαιωθῇ ἡ ἐπιχείρησις, εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ὁποίας ἀπέβλεπον.

Ἀξιωματικὸς τῆς 9ης Μεραρχίας, ἐντὸς τῆς αὐτῆς νυκτός, μετέβη μετὰ τῶν ἀπαραμίλλων ἀνδρῶν εἰς τρία διαδοχικῶς φυλάκια καὶ συναπεκόμισε αἰχμαλώτους καὶ λάφυρα ἐξ ὅλων τῶν φυλακίων.

Εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν ἠδυνήθη ὁ ἐχθρὸς νὰ μᾶς μιμηθῇ, καίτοι πολλάκις ἀπεπειράθη. Οὗτος ἔφθανε μέχρι τῶν συρματοπλεγμάτων μας, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ διεισδύσῃ. Ἕνεκα τούτου ἔρριπτε χειροβομβίδας καὶ ἐξηφανίζετο. Τὸ μόνον ποὺ κατώρθωσε δὶς ἢ τρίς, εἶνε ὅτι ἠδυνήθη νὰ παρακολουθήσῃ τὰς περιπόλους μας κατὰ πόδας καὶ νὰ ρίπτῃ κατ' αὐτῶν χειροβομβίδας. Δὲν διήρκεσεν ἡ ἐπιτυχία του, διότι αἱ περίπολοι διετάχθησαν νὰ παλινδρομῶσι καὶ εἶτα νὰ ἀναλαμβάνωσι ἐκ νέου τὸ δρομολόγιόν των.

Εἰς τὸν Τομέα τοῦ Πόγραδετς καθ' ὅλην τὴν χειμερινὴν περίοδον ἐσημειοῦτο δρᾶσις ἀγῶνος χαρακωμάτων. Ὁ ἐχθρὸς διαθέτων ἄφθονα ὅπλα (πυροβόλα, ὄλμους, ὀλμίσκους) καὶ πληθώραν πυρομαχικῶν, παρηνώχλει διαρκῶς τὰ Τμήματά μας πρώτης γραμμῆς, ἐπιφέρων ἀπωλείας.

Εἰς ἀντίποινα ἐξεδηλοῦντο ὑπὸ τῶν ἡμετέρων τὰ ἐπιθετικὰ ἐγ-

χειρήματα καὶ βομβαρδισμοὶ Πυροβολικοῦ. Οἱ τελευταῖοι διενηργοῦντο ὁσάκις διεθέτομεν ὀβίδας καὶ διὰ διαμετρημάτων ἐπιτρεπομένων ὑπὸ τῶν διαταγῶν. (Βολὴ διὰ τοῦ βαρέος τῶν 10,5 ἀπηγορεύετο ἔστω καὶ ἂν ὁ στόχος ἦτο σημαντικός), ὡς προοριζομένων τῶν ἐλαχίστων ὑπαρχουσῶν ὀβίδων διὰ τὴν ἐσχάτην στιγμὴν τῆς ἀμύνης. Ἐν τοσούτω, ἐξηκολουθήσαμεν νὰ ὑφιστάμεθα ἀπωλείας ἐκ τῆς ἐχθρικῆς δράσεως καὶ ἕνεκα τούτου ἔδει νὰ ὑποβληθοῦν οἱ ἄνδρες εἰς κόπους, διὰ νὰ μὴ ὑφίστανται αἱματοχυσίαν.

Ἐπεσπεύσθη ὅθεν ἡ πληρεστέρα ὀργάνωσις τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ κάλυψις τοῦ προσωπικοῦ διὰ σκεπάστρων, πρᾶγμα ποὺ ἐπέφερε αἰσθητὴν ἐλάττωσιν τῶν ἀπωλειῶν καὶ ἐνέπνευσε αἴσθημα ἀσφαλείας εἰς τοὺς ἄνδρας.

Διὰ τὴν ταχυτέραν καὶ συστηματικωτέραν ἀποπεράτωσιν τῆς ἐργασίας ταύτης, ἥν ἀπέφευγεν ἐκ ψυχοσυνθέσεως ὁ Ἕλλην στρατιώτης, καθιέρωσα ἠθικὰς ἀμοιβάς, αἵτινες ἀπενέμοντο εἰς τὰς Μονάδας (Λόχος, Τάγμα, Σύνταγμα). Καὶ οὕτως ἐπετεύχθη ὁ περιορισμὸς τῶν ἀπωλειῶν.

Διὰ τὰς συνεχεῖς, καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπεμβάσεις τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας μάχης, περιορίζομαι νὰ τονίσω ὅτι οὐδόλως ἐπηρέασαν τὰς κινήσεις, τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν διάταξιν τῶν τμημάτων μας.

Ἄλλωστε ἡ βολὴ τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας ἦτο τόσον ἄστοχος καὶ τόσον ἄνευ ἀποτελεσματικότητος, ὥστε νὰ μὴ θεωρῆται ὑπολογίσιμος.

Ἡ ἡμετέρα ἀεροπορία, ἐξουδετερωθεῖσα ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, ἦτο ἀνύπαρκτος. Ἑπομένως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποτελέση ἀντικείμενον ἐκθέσεώς τινος. Δὲν δύναταί τις ὅμως νὰ μὴ ἐξάρη τὴν τόλμην τῶν ἀεροπόρων μας, τὴν προθυμοποίησιν δι' ἀνάληψιν οἱασδήποτε ἐντολῆς, τὴν αὐτοθυσίαν των, τὴν εὐγενῆ ἅμιλλάν των καὶ τὴν εὐελιξίαν των.

ΛΟΙΠΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ

Κύριον μέλημά μας ἀπετέλει διαρκῶς ἡ τήρησις ἀμειώτου τοῦ ἠθικοῦ καὶ ἡ συντήρησις τοῦ ἐπιθετικοῦ πνεύματος ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτοθυσίας καὶ τὴν πίστιν ἐπὶ τὴν Νίκην.

Οὐχ' ἧττον αἱ θεωρίαι, αἱ ἐνεργούμεναι τοπικαὶ ἐπιθέσεις καὶ τὰ μικροεγχειρήματα, δὲν εἶνε τὰ μόνα ποὺ ἐπιδροῦν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν παντοιοτρόπως καὶ σκληρότατα δοκιμαζομένων ἀνδρῶν μας.

Ἡ ἔλλειψις μαλλίνων εἰδῶν, τὰ παρατηρούμενα εἰς τὰς Μονάδας μάχης κενά, ὀλιγώτερα ἐξ ἀπωλειῶν καὶ περισσότερα ἐκ κρυοπαγημάτων, ἡ αἰσθητὴ ἔλλειψις πυρομαχικῶν καὶ ἰδία τοῦ Πυροβολικοῦ, αἱ ἀνωμαλίαι εἰς τὴν τακτικὴν τροφοδοσίαν τῶν ἀνδρῶν, ἡ ἀνεπαρκὴς συγκρότησις ἐνίων Μονάδων, ἡ ἔλλειψις ἀεροπλάνων, ἁρμάτων καὶ ἄλλων συγχρόνων ὅπλων, δὲν ἀπήχουν καλῶς εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἡρώων μας.

α') Ἔπρεπε νὰ ἐπιδειχθῆ ἡ στοργὴ τῆς ὑπηρεσίας πρὸς τοὺς ἄνδρας. Ἐγκαίρως ὅθεν ἐζήτησα μάλλινα εἴδη ἀπὸ τὴν «Φανέλλα

τοῦ Στρατιώτου» τῆς Θεσσαλονίκης, Βερροίας, Ἐδέσσης, Γιαννιτσῶν, Φλωρίνης καὶ Καστοριᾶς, ἅτινα ἐστάλησαν μέχρι τέλους Νοεμβρίου, εἰς βαθμὸν νὰ ἐφοδιασθοῦν ὅλοι οἱ ἄνδρες μὲ φανέλλες, πουλόβερ, μάλλινες κάλτσες, κασκόλ, κουκούλας καὶ γάντια. Τὰ λοιπὰ συμπληρώματα (μάλλιναι σκελέαι, μάλλιναι ζῶναι, διπλαῖ φανέλλαι) ἐστάλησαν ἐξ Ἀθηνῶν μέχρι 10 Δεκεμβρίου. Συνεπῶς δὲν ἐπετρέψαμεν νὰ παρατηρηθῇ ἔλλειψις μαλλίνων, δι' ὧν ἐφωδιάσαμεν καὶ Μεραρχίας μὴ ὑπαγομένας ὑπὸ τὰς διαταγάς μας.

β') Διὰ τὴν προφύλαξιν ἐκ τῶν κρυολογημάτων καὶ διὰ τὴν πρόληψιν τῶν περιπτώσεων κρυοπαγημάτων, ἐλήφθησαν ὅλα τὰ ἐπιβαλλόμενα μέτρα. Ὠργανώθησαν εἰδικὰ θεραπευτήρια διὰ τὰ κρυοπαγήματα πρώτου βαθμοῦ καὶ ἐλήφθη εἰδικὴ μέριμνα ὅπως οἱ ἄνδρες μὴ ἐκτίθενται βεβρεγμένοι ἐπὶ μακρὸν εἰς τὸ ὕπαιθρον. Διετάχθησαν συχναὶ ἀντικαταστάσεις τῶν ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ Τμημάτων. Ἱδρύθησαν εἰδικὰ ἀναρρωτήρια, ὅπου παρείχοντο αἱ πρῶται βοήθειαι καὶ ταυτοχρόνως θερμὰ ἀφεψήματα. Τὰ τελευταῖα ἐχορήγουν καὶ σταθμοὶ κατὰ μῆκος τῶν συγκοινωνιῶν διὰ τοὺς ἡμιονηγούς. Οὕτως ἐπετεύχθη ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ματαιωθῇ ἡ διαρροὴ τῶν ἀνδρῶν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ν' ἀναπτυχθῇ ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν ἀνδρῶν λόγῳ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν Διοικήσεων, ποὺ ἐπεδεικνύετο, παρὰ τὰς ἀναποφεύκτους κακουχίας εἰς σκληρὰν διαβίωσιν, εἰς ὑψόμετρα ὑπερβαίνοντα γενικῶς τὰ 1200 μέτρα.

γ') Τὸ Γ' Σῶμα Στρατοῦ ἀντιμετώπισε σοβαρὰς δυσχερείας ἀναχορηγίας καὶ ἀνεφοδιασμοῦ. Τὰ διατιθέμενα μέσα προεβλέφθη νὰ ἐπαρκοῦν διὰ τὰς μεταφορὰς ἐκ Φλωρίνης καὶ Ἀμυνταίου (ἀκραίων σιδηροδρομικῶν σταθμῶν) εἰς τὴν ΙΒα Τοποθεσίαν ἀμύνης (ἐντεῦθεν τῆς Μεθορίου).

Συνεπῶς δὲν ἦσαν ἐπαρκῆ διὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν τὰς ἀνάγκας ἡμῶν, προελασάντων κατὰ 100 εἰσέτι χιλιόμετρα. Ἐπὶ πλέον προσετέθησαν καὶ νέαι Μεγάλαι Μονάδες, αἵτινες ἔδει νὰ ἐξυπηρετοῦνται διὰ τῶν ἰδίων μέσων. Καὶ τοιαῦται ἦσαν τὸ Ε' Σῶμα Στρατοῦ καὶ τὰ Τμήματα τοῦ Β' Σώματος, ἅτινα ἔδρων βορείως Ἐρσέκας...

Ἡ ἀνεπάρκεια αὕτη ἐπέφερε ἀνεπαρκῆ διατροφήν, οὐχὶ διὰ τὰ Μάχιμα στρατεύματα, ἀλλὰ διὰ τὰ βοηθητικὰ τοιαῦτα καὶ τὴν ἔλλειψιν πυρομαχικῶν.

Ἡ ἐπίλυσις τοῦ προβλήματος ἐξέφευγε τῶν δυνατοτήτων μας καὶ ἕνεκα τούτου ἐπετεύχθη διὰ τῆς ἀφίξεως αὐτοκινήτων ἀγγλικῆς προελεύσεως.

Ἀλλὰ καὶ ὁ χειμὼν ἐπεβράδυνε ἢ διέκοπτε τοὺς ἀνεφοδιασμοὺς λόγῳ τῶν χιόνων. Ἔπρεπε νὰ δοθῇ μάχη πρὸς διαρκῆ διάνοιξιν τῶν ὁδῶν κυκλοφορίας. Τὴν μάχην ταύτην ἔδωσε καὶ ἐκέρδισε τὸ Ρυθμιστικὸν Κέντρον τῆς Φλωρίνης καὶ οὕτως ἐκινοῦντο τ' αὐτοκίνητα νύκτα καὶ ἡμέραν ἀπροσκόπτως.

δ') Ἡ 13η Μεραρχία θεωρηθεῖσα ἧττον ἀξιόμαχος τῶν λοιπῶν Μεραρχιῶν, προσέλαβε τάχιστα τὴν προσήκουσαν στρατιωτικὴν συγκράτησιν καὶ τὴν διοικητικὴν ἐπιβολὴν εἰς ὅλα τὰ κλιμάκια, ὥστε μετὰ ὀλιγοήμερον ἀνάπαυσιν νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν 17ην Μεραρχίαν εἰς τὸν σημαντικὸν ρόλον ποὺ τῆς εἶχεν ἀναθέσει τὸ

Γενικὸν Στρατηγεῖον. Ἡ 17η Μεραρχία εἶχεν ὑποστῆ σοβαρὰν μείωσιν τῆς δυνάμεώς της ἐκ τῶν ἀπωλειῶν καὶ τῶν κρυοπαγημάτων. Ἐπὶ πλέον εἶχεν ἀπολέσει πολλὰ τῶν ὁπλοπολυβόλων της καὶ τῶν πολυβόλων.

Κατεβλήθη ὅθεν ἰδιάζουσα μέριμνα διὰ νὰ συμπληρωθῆ ἡ 17η Μεραρχία εἰς ἄνδρας, ἀξιωματικοὺς καὶ ὅπλα καὶ διὰ νὰ ἀνασυγκροτηθῆ προσηκόντως, ὥστε νὰ ἐξυψωθῆ τὸ ἠθικόν της. Μετὰ τὴν πλήρη ἀνασύνταξίν της, διετέθη εἰς τὸ Β΄ Σῶμα, ὡς εἶχε διατεθῆ καὶ ἡ 15η Μεραρχία.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀφίχθη ἐκ τοῦ πρὸς Βουλγαρίαν μετώπου ἡ 6η Μεραρχία (μεῖον Σύνταγμα καὶ μεῖον Ὁμὰς Ἀναγνωρίσεως). Ἐπειδὴ αὕτη ἐστερεῖτο Ὁμάδος Ἀναγνωρίσεως καὶ ἐπειδὴ καὶ ἄλλαι Μεραρχίαι εἶχον ἐλλιπεῖς τὰς Ὁμάδας των εἰς ἄνδρας καὶ ἵππους, διελύθη, ἐγκρίσει τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ἡ Γ΄ Ὁμὰς Ἀναγνωρίσεως, διὰ τὴν συγκρότησιν τῶν λοιπῶν ἐν ταῖς Μεραρχίαις.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ 6η Μεραρχία ἀνασυγκροτηθεῖσα, συμπληρωθεῖσα καὶ ἐνημερωθεῖσα εἰς τὰ πορίσματα τοῦ μετὰ τῶν Ἰταλῶν πολέμου, διετέθη εἰς τὸ Β΄ Σῶμα Στρατοῦ.

Κρίνω ἀναγκαῖον νὰ τονίσω ὅτι, παρὰ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἀνεπάρκειαν τῶν μεταφορικῶν μέσων, ἐχορηγοῦντο εἰς τὸν πληθυσμὸν τῆς Κορυτσᾶς καθημερινῶς δέκα τόννοι σίτου, μέχρι τῆς συμπτύξεώς μας ἐκεῖθεν, ἀνελλιπῶς.

ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΜΟΥ ΩΣ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΣΤΡΑΤΙΑΣ

Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἔδωκα μίαν σμικρογραφίαν τῶν γιγαντιαίων προσπαθειῶν μου καὶ τοῦ Ἐπιτελείου μου ὑπὲρ τῶν ἀπαραμίλλων ἀνδρῶν μας, τῆς ἀρτίας συγκροτήσεως καὶ πληρότητος τῶν ὑπ' ἐμὲ Μονάδων, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ συντηρηθῆ ἀμείωτον τὸ ἠθικὸν καὶ νὰ ἐγκαρτερῶσι πάντες ἐν συνοχῇ καὶ πειθαρχίᾳ.

Ἴσως ἰσχυρισθῆ τις ὅτι οἱ ἄνδρες πάντες εἶχον ἐνωτισθῆ τὰ εὐγενέστερα αἰσθήματα ὑπὲρ τοῦ καθήκοντος καὶ ὑπὲρ Πατρίδος. Δὲν ἔχει τὸ πρᾶγμα οὕτως. Ὑπῆρξαν καὶ ἐξαιρέσεις, καθ' ἃς παρετηρήθησαν αὐτομολίαι πρὸς τὸν ἐχθρὸν ὁπλιτῶν καὶ ἐφέδρου ἀξιωματικοῦ τινος καὶ λιποταξίαι εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Τινὲς τῶν τελευταίων ἐτιμωρήθησαν μὲ τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν. Συνεπῶς παρίστατο ἀνάγκη θεωριῶν καὶ νουθεσιῶν πλὴν τοῦ παραδείγματος τοῦ ἡγήτορος.

Τὸ ὑπ' ἐμοὶ ἐδραττόμην πάσης εὐκαιρίας διὰ νὰ ἐνασκήσω ἅπασαν τὴν ἐπίδρασίν μου ἐπὶ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν, διὰ νὰ ἐμπνεύσω αἰσιοδοξίαν καὶ ἐν γένει ν' ἀντιδράσω ϗατὰ τῆς ἐνεργουμένης παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐντόνου προπαγάνδας διὰ φυλλαδίων ριπτομένων ἀπὸ ἀεροπλάνου, διὰ τῶν ἐγκατεστημένων παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ἔναντι τῶν Μονάδων μας μεγαφώνων κλπ.

Οὕτως ἐξέδωκα τὴν κατωτέρω ἀπὸ 6 Φεβρουαρίου ἡμερησίαν διαταγήν μου, τὸ περιεχόμενον τῆς ὁποίας, ἐνδεικνύει τὰς ἀφορμὰς καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἐκδόσεώς της:

Μονὰς 750 'Επιτελ. Γραφ. ΙΙ

'Αριθ. 5491—147 'Εξαιρετικῶς ἐπείγουσα

ΔΙΑΤΑΓΗ

'Εξ ἀπολύτως θετικῶν πληροφοριῶν τῶν αὐτομόλων καὶ αἰχμαλώτων 'Ιταλῶν καὶ ἐκ κατασχεθέντων ἐπισήμων ἐγγράφων τοῦ ἐχθροῦ πιστοποιεῖται ἡ ποταπὴ προσπάθεια τῶν δολίων 'Ιταλῶν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ἱεράν μας συγκίνησιν καὶ τὴν συγκρατηθεῖσαν ἐκ τῶν περιστάσεων θλῖψιν μας ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ 'Εθνικοῦ Κυβερνήτου 'Ιωάννου Μεταξᾶ.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀποδεικνύει ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τὸ καταπεπτωκὸς φρόνημα τοῦ ἐχθροῦ, ὅπερ ὕπουλοι ἡγέται προσπαθοῦν νὰ ἐξυψώσουν, πλὴν ματαίως ἐπιχειροῦν τὸ τοιοῦτον, διότι καὶ πάλιν θὰ ἀντιμετωπίσουν τὰ ὑπερηφάνως ὀρθούμενα ἀτσαλένια ἀναστήματα τῶν 'Ελλήνων στρατιωτῶν, τὰ εὔστοχα πυρά των καὶ τὰς τετιμημένας λόγχας των, πρὸ τῶν ὁποίων οἱ 'Ιταλοὶ ἐτράπησαν, τρέπονται καὶ θὰ τρέπωνται εἰς φυγήν.

'Απὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι καπηλεύονται τὸν Μέγαν Νεκρὸν διότι ἀγνοοῦν τὴν 'Ελληνικὴν ψυχήν, τὰ ἰδανικά της, τὴν ὑψηλοφροσύνην της καὶ τὴν ὑπερηφάνειάν της.

'Αγνοοῦν νομίζοντες ὅτι ἡμεῖς εἴμεθα ἑτερόφωτοι, ὡς εἶνε οὗτοι. Νομίζουν ὅτι μόνον ὁ 'Ιωάν. Μεταξᾶς ἀντέταξε τὸ τῶν Προγόνων μας ἱστορικὸν «Μολὼν Λαβὲ» ἐνῷ ὁ 'Εθνικὸς Κυβερνήτης τὴν 28ην 'Οκτωβρίου δὲν ὡμίλησε παρὰ ἐκ μέρους τῶν 8 ἑκατομμυρίων 'Ελλήνων. Διότι τὸ σκληρὸν διὰ τὸν ἐχθρὸν «ΟΧΙ» ποὺ ἐβροντοφώνησε τὴν νύκτα ἐκείνην ὁ 'Ιωάν. Μεταξᾶς μὲ σταθερότητα, ὑπερηφάνειαν καὶ ἀξιοπρέπειαν, εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀξιώσεως τῆς 'Ιταλίας εἰς τὸ τελεσίγραφόν της νὰ ὑποδουλώσῃ τὸν 'Ελληνικὸν Λαόν, δὲν ἦτο μόνον θέλησις καὶ ἀποφασιστικότης τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ἀλλ' ἦτο θέλησις καὶ ἀποφασιστικότης τοῦ Ἔθνους, ἦτο 'Ελληνικὴ ἰδέα, ἦτο πίστις, ἦτο θρησκεία, ἦτο παράδοσις τριῶν χιλιάδων ἐτῶν, ἦτο πανελλήνιος ἀξίωσις κατὰ τοῦ ἐπιδρομέως, τοῦ ἐπιβουλευθέντος τὰς ἐλευθερίας μας.

'Αγνοεῖ ὁ ἐχθρὸς ὅτι εἴμεθα σεμνοί, ἀθόρυβοι, γενναιόψυχοι, ὑψηλόφρονες, ἰδεώδεις καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐκδηλώνομεν τὸ πατριωτικὸν αἴσθημα, ποὺ ἐνστίκτως κεῖται ἐρριζωμένον στὴν ψυχήν μας εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ θεωρῆται ἐν λανθανούσῃ καταστάσει. 'Αλλ' ὅταν μᾶς θίξῃ τις εἰς τὰ καίρια, γιγαντούμεθα μὲ αὐτοπεποίθησιν, μὲ πεῖσμα, ὡς Τιτάνες καθ' οἱουδήποτε ἐχθροῦ. Μᾶς ἐξέλαβον σὰν ἄλλους ἐκφυλισμένους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν παραδόσεις, δὲν ἔχουν ἱστορίαν, δὲν ἔχουν Ρήγαν Φεραῖον διὰ νὰ διαλαλήσῃ τὸ «καλύτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωή»,

'Εδοκιμάσαμεν βαθυτάτην θλῖψιν διότι ἐχάσαμεν ἕνα 'Εθνικὸν ἥρωα, ἀλλ' ὅλοι ἐσκέφθημεν ὅτι αἱ παρακαταθῆκαι τῆς πνοῆς τούτου ἔμειναν, ἡ 'Ελλὰς ἔχει τὸν 'Ανώτατόν της Ἄρχοντα, ἔχει τὸν νέον 'Εθνικὸν Κυβερνήτην, ἔχει τὴν ἰδίαν Κυβέρνησιν καὶ πρέπει νὰ ζήσῃ ὡς 'Αθάνατος 'Ελλάς,

Θ' ἀκολουθήσωμεν τὸν δοξασμένον δρόμον μας μὲ τοὺς αὐτοὺς Στρατιωτικοὺς ἡγήτορας καὶ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν αὐτὸν 'Αρχιστράτηγον, ὅστις ἀπὸ τῆς 28 'Οκτωβρίου διὰ τῆς ἡμερησίας διαταγῆς προδιέγραψε τὸ σύν-

θημα «θὰ τοὺς πετάξουμε στὴν θάλασσα» σύνθημα ὅπερ ὅλοι ἔχουμε στὴν ψυχήν μας στρατιῶται ἢ πολῖται, μεγάλοι ἢ μικροί, γυναῖκες ἢ παιδιά.

Δὲν θὰ παράσχωμεν εἰς ἀνιέρους ἀντιπάλους μας τὴν ἱκανοποίησιν νὰ χαιρεκακοῦν, νὰ τρίβουν τὰ χέρια ἀπὸ χαρὰν διότι ἐξέλιπε ὁ Μεταξᾶς.

Ἡ Ἑλλὰς εἶνε Λερναία Ὕδρα. Ἀπέθανε εἷς, ἀλλ' ἡ ὁλότης τοῦ Ἑλληνισμοῦ διατηρεῖ ἀκμαῖον τὸ φρόνημά της, συσπειροῦται περὶ τὸν Βασιλέα της, ἐντείνει τὰς προσπαθείας της καὶ πρὸ παντὸς κρατύνει τὴν ἀκλόνητον πίστιν της ἐπὶ τὴν Νίκην.

Εἶνε ὕβρις καὶ πρὸς τὴν ἱερὰν ψυχὴν τοῦ ἐκλιπόντος καὶ πρὸς τὰ 8 ἑκατομμύρια τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες δὲν εἶνε παρὰ Μεταξάδες εἰς συναισθήματα, εἰς πίστιν καὶ εἰς Ἐθνικὴν αἰσιοδοξίαν, ὅταν ὁ ἐχθρὸς ἰσχυρίζεται ὅτι ἐκεῖνος ποὺ ἤξιζε, ἐξέλιπε.

Οἱ ἀνίεροι Ἰταλοὶ ἐπανηγύρισαν τὸν θάνατον τοῦ Μεταξᾶ ἐνῶ ἡμεῖς τὸν ἐκλαύσαμεν μὲ ἀληθινὴν θλῖψιν,

Θὰ κλαύσουν ὅμως οὗτοι στὸ τέλος, ὅταν ἡμεῖς θὰ πανηγυρίζωμεν τὴν τελικὴν Νίκην, διότι πάντες ἡμεῖς ἐπιστεύομεν μετὰ τοῦ Μεταξᾶ σ' αὐτήν, πάντες εἴχομεν αὐτοπεποίθησιν καὶ πάντες ὡρκίσθημεν καὶ ὁρκιζόμεθα νὰ ὁλοκληρώσωμεν τὸ ἔργον διὰ νὰ τὸ προσφέρωμεν ὡς μνημόσυνον εἰς τὸν ἐκλίποντα.

Θ' ἀποδείξωμεν οὕτως ὅτι αἱ ὑποθῆκαι τοῦ Ἰω. Μεταξᾶ ἦσαν ἰδικαί μας, ἦσαν Ἑλληνικαὶ καὶ ὅτι εἴμεθα ἄξιοι ἐλευθερίας, Ἡ Ἀμερικὴ καὶ ὅλος ὁ κόσμος δὲν θαυμάζει μόνον τὸν Μεταξᾶν. Θαυμάζει τὸν Ἕλληνα. Θαυμάζει τὴν ἰδέαν. Θαυμάζει τὰ ἰδανικά μας. Διὰ τοῦτο μᾶς βοηθεῖ καὶ θὰ μᾶς βοηθήση (α).

Δὲν ἀναφέρω τὴν σύμμαχόν μας κραταιὰν Μεγάλην Βρεταννίαν διότι αὕτη κατὰ καθῆκον μᾶς ἐνισχύει καὶ μᾶς εὐγνωμονεῖ ὡς πρωτοπόρους εἰς τὴν Δόξαν καὶ τὴν Νίκην καὶ ὡς διαψεύσαντες τὸ ἀήττητον τῆς Ἰταλίας,

Ὁ χαμὸς τοῦ Κυβερνήτου ἂς γιγαντώση τὴν θέλησίν μας, ἂς μᾶς φανατίση κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μετερχομένου ἀθέμιτον μέσον καὶ ἂς μᾶς ὁπλίση μὲ πεῖσμα, μὲ ἐγκαρτέρησιν καὶ μὲ τὸ σύνθημα «Δὲν θὰ διασπασθῆ ἡ Ἐθνικὴ Ἑνότης μας».

Ἡ Τελικὴ Νίκη θὰ εἶνε ἰδική μας.

Ἀέρρα στοὺς ἀνάνδρους.

Ἡ παροῦσα νὰ κοινοποιηθῆ ἁρμοδίως καὶ ν' ἀποτελέση ἀντικείμενον διδασκαλιῶν εἰς τοὺς ἄνδρας.

Τ.Τ. 212, τῇ 6 Φεβρουαρίου 1941
Ὁ Διοικητὴς τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ
Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ
Ἀντιστράτηγος

Ἀλλὰ καὶ οἱ Μέραρχοι ὅλως αὐτοβούλως, κατανοοῦντες τὴν σημασίαν τοῦ κλονισμοῦ τοῦ ἠθικοῦ ἐνήργουν τὰ πρέποντα. Ἰδοὺ κατωτέρω τί γράφει ὁ ἀείμνηστος ὑποστράτηγος Γαζῆς εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς Χ Μεραρχίας ἣν διώκει εἰς τὸ μέτωπον ὑπὸ τὰς διαταγάς μου:

«... ἕως ἐδῶ καίτοι ἔχομεν φθάσει εἰς τὰς ἀμέσους παραμονὰς

(α) (Μετὰ τὴν διέλευσιν τοῦ Ντόνοβαν ἐκ τοῦ Μετώπου, οἱ ἄνδρες μας ἐπίστευον εἰς ἀμερικανικὴν βοήθειαν λάθρα δῆθεν παρεχομένην).

τῆς Γερμανικῆς ἐπιθέσεως, οὐδεὶξ ἐν τῇ Μεραρχίᾳ μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὁπλιτῶν, συζητεῖ ἢ ἀνησυχεῖ ἢ καὶ ἀπασχολεῖται μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο. Μόνον ἡ ἄμεσος προσήλωσις εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀποστολῆς των ἐν τῷ Τομεῖ ἀπορροφᾷ ὅλην τὴν προσοχήν των. Καὶ εἶνε ἕτοιμοι καὶ πλήρεις αὐτοπεποιθήσεως καὶ αἰσιοδοξίας ὅτι εὐθὺς ὡς δοθῇ ἡ διαταγή, θὰ ὑπερβοῦν τὰς ἐπὶ τῶν ὀρέων γραμμὰς ἵνα ἐκχυθοῦν πρὸς τὰς κοιλάδας τοῦ Σκούμπη καὶ τοῦ Γενουσίου. Τὴν τοιαύτην ἄλλως τε στάσιν ἔχει ἐμπνεύσει καὶ κατευθύνει ἡ Διοίκησις τῆς Μεραρχίας, ἀκολουθοῦσα ρητὰς καὶ κατηγορηματικὰς ὁδηγίας τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Γ΄ Σ. Στρατοῦ Ἀντιστρατήγου Τσολάκογλου ἐπὶ τούτῳ».

Περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου 1941 ἦτο προφανὴς ὁ κίνδυνος ποὺ ἐπαπειλεῖτο ἐκ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Γερμανικοῦ Στρατοῦ κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐφέρετο ὡς συζητούμενον ἐκτὸς τοῦ Τομέως τοῦ Γ΄ Σώμ. Στρατοῦ, πρᾶγμα ποὺ ἐπληροφορήθησαν ἀξιωματικοὶ τοῦ Σώματος ἀπὸ ἐπισκέπτας τοῦ Τομέως ἢ ἀπὸ μετακινουμένους ἀξιωματικοὺς ἄλλων Σωμάτων.

Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ ἀτμόσφαιρα τοῦ Γ΄ Σώματος διετηρεῖτο ἤρεμος, ἡ δὲ μετάδοσις τῶν πληροφοριῶν εἰς ἀξιωματικοὺς τοῦ Σώματος δὲν ἐλάμβανε μορφὴν ἀνησυχίας, οὐδὲ ἐλάμβανε διαστάσεις, διότι οἱ ἀξιωματικοὶ εἶχον ἐμπιστοσύνην πρὸς τοὺς ἰθύνοντας τὸ Κράτος, ὅτι θὰ ἐχειρίζοντο τὸ ζήτημα μετὰ τῆς ἐπιβεβλημένης προσοχῆς.

Ἐκτὸς τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ συνεζητήθη τὸ ζήτημα τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Γερμανίας καὶ ἔλαβε ἐπικίνδυνον ἔκτασιν. Αἱ συζητήσεις αὗται ἐχαρακτηρίσθησαν ὑπό τινων, ὡς τοῦ Συνταγματάρχου Τσακαλώτου ὡς ἀναφοραὶ ὑποβληθεῖσαι προφανῶς ἱεραρχικῶς μὲ διαμόρφωσιν εὐχῆς «ὅπως ληφθοῦν μέτρα καὶ ἀποτραπῇ ἐνδεχομένη πολεμικὴ περιπέτεια μὲ τὴν Γερμανίαν» καὶ μὲ τὴν προσθήκην ὅτι μόνον κατὰ τῶν Ἰταλῶν πολεμοῦντες θὰ ἠδύναντο νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουν ἀποτελεσματικῶς. Ἀλλ' ὅταν ἓν στράτευμα ἀναφέρῃ τοιουτοτρόπως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ παράσχῃ ἐγγύησιν ὅτι θὰ κατανικήσῃ τούτους οὐχὶ ὅμως καὶ τοὺς ἄλλους. Συνεπῶς δημιουργεῖ ἀνησυχίας ἐκεῖ ὅπου μεταδίδεται.

Τὸ τοιοῦτον μοὶ ἀνηνέχθη εὐθὺς ὡς μετεδόθη, ἤτοι τὴν πρωΐαν τῆς 2ας Μαρτίου. Σκεφθεὶς ἐπ' ὀλίγον ἤχθην εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐκδώσω αὐθωρεὶ τὴν κατωτέρω διαταγήν μου διὰ νὰ ἀσκήσω ὅλην μου τὴν ἐπίδρασιν, ποὺ ἀπορρέει ἐκ τοῦ βαθμοῦ μου καὶ τῆς θέσεώς μου, ὅπως μὴ παρατηρηθοῦν τὰ ἄτοπα ποὺ ἐλέγετο ὅτι παρετηρήθησαν εἰς τὰ λοιπὰ Σώματα, καθ' ὅσον αἱ συνέπειαι θὰ ἦσαν ὀλέθριαι.

Διὰ τὴν διαταγήν μου ταύτην σεμνύνομαι διότι ἐνέπνευσα τοὺς ὑπ' ἐμὲ καὶ τοὺς ἐπέβαλον νὰ παραμείνουν ἀπαθεῖς καὶ ἀπτόητοι εἰς τὴν σκοπιὰν ποὺ ἔταξεν αὐτοὺς ἡ Πατρίς (α).

(α) Ὁ στρατιωτικὸς ἱστορικὸς Στρατηγὸς Γρηγοριάδης διαπιστώσας εἰς τὸ βιβλίον του «Ὁ Παγκόσμιος Πόλεμος» τὸν ἀνησυχητικὸν χαρακτῆρα ποὺ ἔλαβον αἱ συζητήσεις καὶ ἀναφοραὶ τῶν Ἄλφα καὶ Βῆτα Σωμάτων ἀποφαίνεται εἰς σελ. 98: «... Ἡ Ἀνωτάτη Διοίκησις καὶ αἱ Διοικήσεις Μεγάλων Μονάδων δὲν ἔλαβον μέτρα συγκρατήσεως τοῦ ἠθικοῦ. Τοὐναντίον ἐκαλλιεργήθη ὑπὸ διαφόρων ἀνωτέρων καὶ ἀνωτάτων... εἰς τὰ νῶτα τοῦ Στρατοῦ τὸ πνεῦμα ἡττοπαθείας... Μόνον ὁ Στρατηγὸς Γ. Τσολάκογλου, διοικητὴς Τ.Σ.Δ.Μ. ἐν Ἀλβανίᾳ, ἐξέδωκε διαταγὴν ἐμμονῆς εἰς τὸ καθῆκον...»

Μονὰς 750 'Επιτελ. Γραφ. Ι
'Αριθ. Α. Π. 282 'Απόρρητος — Προσωπικὴ

Γενικὴ Διαταγὴ

(Διὰ τοὺς κ.κ. ἀξιωματικοὺς)

Ὅταν ἡ 'Ελλὰς ἐβροντοφώνησε τὸ ἱστορικὸν «Ο Χ Ι» τῆς νυκτὸς τῆς 28ης 'Οκτωβρίου καὶ ἀπεδύθη εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Μεγάλης Δυνάμεως τῆς 'Ιταλίας, δὲν ὑπελόγισεν ὅτι θὰ τὰ εὕρη ὅλα ρόδινα καὶ ὅτι ἀπωθοῦσα τὰς δώδεκα ἐν 'Αλβανία ἐχθρικὰς Μεραρχίας θὰ ἐφησύχαζεν ἐπὶ τῶν δαφνῶν της.

Τοὐναντίον ὑπελόγισε τὰς δυσχερείας, ἀνεμέτρησε τὰς συνεπείας καὶ ἴσως ἐλυπήθη διὰ τὴν τύχην της ποὺ ἐξελέγη παρὰ τοῦ ψευδοκαίσαρος ὡς εὔκολον θῦμα.

'Ορθότατα ἠκολούθησε τὸν ἔνδοξον δρόμον ποὺ ἐχαράχθη μέχρι τοῦδε, διότι αὐτὸς τῆς ἐξασφαλίζει τὴν τιμήν της, αὐτὸς τὴν ἐξυψώνει εἰς τὰ ὄμματα τοῦ Κόσμου, αὐτὸς τῆς προσθέτει τὴν συμπάθειαν τῆς 'Αμερικῆς καὶ μὲ αὐτὸν καὶ μόνον θὰ ἐξασφαλισθοῦν τὸ Μεγαλεῖον της, ἡ ἀνεξαρτησία της καὶ ἡ 'Ελευθερία της.

Εἶχε σκεφθῆ ὡς λύσιν τὸ παράδειγμα τῆς Ρουμανίας, ὅπερ εἶνε ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς Βουλγαρίας χθές. 'Αλλ' ἡ λύσις αὕτη οὔτε σύμφωνος εἶνε πρὸς τὰς παραδόσεις μας, ποὺ μᾶς ἐκληροδότησαν 3 χιλ. χρόνια ἐνδόξου ἱστορίας, οὐδὲ ἐξασφαλίζει τὴν 'Ελευθερίαν καὶ τὴν 'Ανεξαρτησίαν μας.

Προσθέτω εἰσέτι ὅτι ἀπεδύθημεν εἰς δυσχερῆ περιπέτειαν, ἣν ἐχαρακτήρισεν ὁ ἀείμνηστος Μεταξᾶς ὡς σκληρὰν καὶ ἀκανθίνην, χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν πλήρη τὴν συμμαχίαν τῆς 'Αγγλίας, ἡ ὁποία ἕως τότε μίαν ἐγγύησιν εἶχε παράσχει ὡς εἶχε παράσχει καὶ εἰς τὴν Νορβηγίαν.

'Απλῶς κατήλθομεν εἰς τὸν ἀγῶνα μὲ τὴν πίστιν εἰς τὸ Δίκαιον, μὲ τὴν πεποίθησιν εἰς τοὺς ἑαυτούς μας καὶ μὲ τὴν ἀπόφασιν ἢ νὰ νικήσωμεν ἢ νὰ πέσωμεν ἐνδόξως, χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν ὅτι θὰ ἔχομεν τὴν πολύτιμον καὶ σοβαρωτάτην βοήθειαν τῆς Κραταιᾶς 'Αγγλίας, ἣν βοήθειαν πάντες ἀντιλαμβανόμεθα.

Εἴτε ὅμως πέσωμεν πρὸ ἐχθροῦ πενταπλασίου εἴτε πέσωμεν πρὸ εἰκοσαπλασίου τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα εἶνε.

'Αλλ' εὐτυχῶς — χάριτι θεία — ηὐνοήθημεν παρὰ τῆς τύχης καὶ νικῶμεν μὲ τὴν ὁμόθυμον ἐθνικὴν ἑνότητα, μὲ τὴν ἀμετάτρεπτον ἀποφασιστικότητα μέχρι θανάτου καὶ μὲ τὴν στερρὰν θέλησιν νὰ νικήσωμεν.

'Επομένως ὡς οἱ 300 Σπαρτιᾶται δὲν ἐπτοήθησαν ἀντιμετωπίσαντες ἑκατομμύρια Περσῶν, οὕτω καὶ ἡμεῖς δὲν θὰ μειώσωμεν τὰς προσπαθείας μας ἂν διαφανῇ ἐνίσχυσις τῶν 'Ιταλῶν, οὐδὲ θὰ ἀπογοητευθῶμεν. 'Ημεῖς θὰ πράξωμεν τὸ καθῆκον μας παλαίοντες, ὀλιγάριθμοι κατὰ πολυαρίθμων ὡς ὁ Δαυΐδ κατὰ Γολιὰθ μὲ τὴν πίστιν ἐπὶ τὴν Νίκην.

Μὲ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ συμπεράνῃ τις ὅτι γνωρίζω ἢ ὑποπτεύομαι ὅτι οἱ Γερμανοὶ θὰ κατέλθουν εἰς τὸ ἐπίπεδον νὰ μᾶς πλήξουν ἐκ τῶν νώτων. Τοὐναντίον θέλω νὰ ἐλπίζω ὅτι εἶνε γενναιόφρονες ἐφ' ὅσον ἡμεῖς, μὲ ὅλην τὴν συμμαχίαν μας μὲ τοὺς Ἄγγλους δὲν ἐπιτρέπομεν εἰς αὐτοὺς νὰ φέρουν τὰ ἀεροδρόμιά των εἰς Θεσσαλονίκην·

ὁπόθεν θὰ ἔπληττον τὰ ἐν Ρουμανίᾳ Γερμανικὰ συμφέροντα. Ὡσαύτως θέλω νὰ ἐλπίζω ὅτι οἱ Γερμανοὶ χαίρουν, διότι ἡ Ἰταλία ἡττᾶται παρὰ τῆς Μικρῆς Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας τὸ πνεῦμα καὶ τὴν συμβολὴν εἰς τὸν πολιτισμὸν ἐκτιμοῦν καὶ θαυμάζουν, διότι ἀναγνωρίζουν ὅτι μᾶς ἠδίκησε ἡ Ἰταλία προκαλέσασα ἡμᾶς εἰς Πόλεμον.

Ἀλλ' ἂν μᾶς κτυπήσουν, θὰ ἀντιταχθῶμεν ἀνδρικῶς διὰ νὰ σώσωμεν τὴν τιμήν μας, διὰ νὰ φανῶμεν ἄξιοι ἐλευθερίας καὶ διὰ νὰ γίνωμεν σεβαστοὶ καὶ ἀπὸ τοὺς Γερμανούς, οἵτινες διακηρύσσουν ὅτι ἐκτιμοῦν τοὺς ἀξίους νὰ ὑπερασπίσουν τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν των Λαούς.

Ἡ τυχὸν ἀντίληψις νὰ σώσωμεν τὰ τομάρια μας εἶνε ἀπαράδεκτος, διότι τὰ σώζομεν ἐπιφανειακῶς, καθ' ὅσον ἐπικρέμαται καταισχύνη, ὑποδούλωσις καὶ ἐξόντωσις ἀτόμων καὶ Ἐθνῶν.

Εἰς τί λοιπὸν θὰ ὠφελήσῃ ἡ πρόσκαιρος σωτηρία;

Θὰ εἶνε κερδισμένος ὅστις γελάσῃ τελευταῖος. Καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν ὅτι τελευταία θὰ γελάσῃ ἡ Ἀγγλία, ὅ,τι ἀντίξοα καὶ ἂν παρεμβληθοῦν, ἅτινα δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀπογοητεύσουν.

Αἱ σκέψεις αὗται πρέπει νὰ μᾶς ἀφήνουν ἀπαθεῖς καὶ νὰ μᾶς ἐμπνέουν μείζονα ψυχικὴν ἀντοχήν, μείζονα ἐπιμονὴν καὶ τόλμην διὰ τὸ ἔργον μας καὶ ἀπόλυτον αἰσιοδοξίαν. Αὐταὶ πρέπει νὰ διαπνέουν ὅλους καὶ αὐτὰς πρέπει νὰ μεταδίδῃ ὁ ἕνας πρὸς τὸν ἄλλον πρὸς τὸ ἀτομικὸν καὶ γενικὸν συμφέρον μας (α).

Τ. Τ. 212, τῇ 2 Μαρτίου 1941
Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ
Ἀντιστράτηγος

Ὁ ἀντίκτυπος ποὺ εἶχε ἡ ἀνωτέρα διαταγή μου ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν πραγμάτων διότι πάντες διετήρησαν ἀμείωτον τὸ φρόνημά των καὶ ᾐσθάνοντο τὴν ἀνάγκην ἐμμονῆς εἰς τὸ καθῆκον ἐν ζηλευτῇ συνοχῇ. Ἡ συνεχιζομένη Τιτανομαχία ἐπὶ τοῦ Μνήματος τῆς Γραίας (ὕψ. 2.300), ἡ ἐπίθεσις τοῦ Τεκέ, ἡ Μάχη τοῦ Μόκρες, κατὰ τῶν Τμημάτων Ἰταλικῶν καὶ ἡ ἡρωϊκὴ ἀντίστασις Τμημάτων τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ εἰς Πισοδέρι, τῆς 21ης Ταξιαρχίας πεζικοῦ εἰς Ἀπόσκεπον, καὶ Τμημάτων τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. καὶ τῆς 13ης Μεραρχίας εἰς Καστοριὰν ἐναντίον τεθωρακισμένων καὶ μηχανοκινήτων τμημάτων τῶν Γερμανῶν, πιστοποιοῦσι τ' ἀνωτέρω.

Κατωτέρω θὰ ἴδωμεν ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τοὺς ἀγῶνας ὀλιγίστων Ἑλλήνων στρατιωτῶν κατὰ τῶν τεθωρακισμένων καὶ μηχανοκινήτων μέσων τοῦ ἐχθροῦ, ὑποστηριζομένου ὑπὸ ἀφθόνων σμηνῶν ἀεροπλάνων.

Τὰ γεγονότα εἰς τὰ Ἄλφα καὶ Βῆτα Σώματα Στρατοῦ γνωσθέντα εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τῶν ἀναφορῶν, περὶ ὧν ὡμίλησεν ὁ Συνταγματάρχης κ. Τσακαλῶτος, ἐπέφερον δεδικαιολογημένας ἀνησυχίας καὶ ἕνεκα τούτου, ὡς ἐπληροφορήθην βραδύτερον παρὰ τῆς Α.Υ. τοῦ Διαδόχου, ἐπεφορτίσθη, οὗτος ὑπὸ τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως νὰ μεταβῇ εἰς

(α) (Ἐκ τῆς διαταγῆς ταύτης καταφαίνεται καὶ ἡ ἀμετάτρεπτος πίστις μου ἐπὶ τὴν τελικὴν Νίκην τῆς Μεγάλης Βρεταννίας).

τὸ μέτωπον καὶ συγκεντρῶν τὰς 'Ανωτέρας Διοικήσεις νὰ μεταδώσῃ διαταγὴν τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως ὅπως «πειθαρχήσουν καὶ μὴ λιποψυχήσουν εἰς ἣν περίπτωσιν ἐπιτεθῇ ἡ Γερμανία καὶ μᾶς χώσῃ τὸ μαχαίρι στὴν πλάτη».

Οἱ ἀνώτατοι καὶ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τῶν Α΄ καὶ Β΄ Σωμάτων Στρατοῦ, ἐπανέλαβον καὶ πάλιν εἰς τὸν Διάδοχον τὴν θέλησιν αὐτῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν ὅπως «εὑρεθῇ τρόπος καὶ ἀποτραπῇ πολεμικὴ σύρραξις μὲ τὴν Γερμανίαν».

'Η Α.Υ. ὁ Διάδοχος μετὰ ταῦτα ἀφίχθη τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς 4 Μαρτίου εἰς Κορυτσὰν καὶ ἀφοῦ ὥρισε τὴν συγκέντρωσιν τῶν 'Ανωτάτων 'Αξιωματικῶν διὰ τὴν 10 ὥραν τῆς ἑπομένης ἀπεσύρθη εἰς τὸ κατάλυμμά του πρὸς ἀνάπαυσιν.

Τὴν ἑσπέραν (ὥραν 20ὴν) τῆς ἡμέρας τῆς ἀφίξεώς του προσῆλθεν εἰς τὸ Στρατηγεῖον μου διὰ νὰ γευματίσῃ. Πρὸ τοῦ γεύματος μοὶ ἀνεκοίνωσε τὸν σκοπὸν τῆς ἀφίξεώς του καὶ προσέθηκε: «... αὐτὰ εἶχα ἐντολὴν νὰ εἴπω στὰ ἄλλα Σώματα καὶ αὐτὰ εἶπα καὶ τὰ ἴδια θὰ ἐπανελάμβανον καὶ πρὸς σᾶς αὔριον. Δὲν θὰ παραμείνω ὅμως διότι ἐβεβαιώθην ὅτι πνέει ὁ ποθούμενος ἀέρας ἐδῶ. 'Αρκεῖ νὰ μοὶ δώσητε ἓν ἀντίγραφον τῆς διαταγῆς ποὺ ἐξεδώσατε προχθὲς τὴν 2αν Μαρτίου (ἐπρόκειτο διὰ τὴν ἀμέσως ἀνωτέρω καταχωρηθεῖσαν διαταγὴν «περὶ ἐμμονῆς εἰς τὸ καθῆκον».

Τὸ πῶς ἔμαθε τὴν ἔκδοσιν τῆς διαταγῆς μου ταύτης δὲν ἐπληροφορήθην μέχρι σήμερον.

Πράγματι ἐματαιώθη διὰ νεωτέρας διαταγῆς ἡ συγκέντρωσις καὶ τὴν πρωΐαν τῆς ἑπομένης ἀνεχώρησε διὰ τὰς 'Αθήνας μέσω Κοζάνης — Λαρίσης.

Τέσσαρας ὥρας μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἐκλήθημεν διὰ τηλεφωνικῆς Διαταγῆς οἱ 'Αντιστράτηγοι Κοσμᾶς (Α΄ Σώμ.), Παπαδόπουλος (Β΄ Σώμ.), Δεμέστιχας (Ε΄ Σώμ.) καὶ ἐγὼ ἐπειγόντως εἰς 'Αθήνας. Τὴν ἑπομένην ἑσπέραν (6 Μαρτίου) ἐπαρουσιάσθην εἰς τὸν 'Αρχιστράτηγον, ὅστις μοὶ ἀνεκοίνωσεν ὅτι «ἐπεβλήθη ἡ διενέργεια μεταβολῶν εἰς τὰς Διοικήσεις τῶν Α΄ καὶ Β΄ Σωμάτων διότι ἐσημειώθη κίνησις ἀποβλέπουσα νὰ ὑποδειχθῇ εἰς τὸ Κέντρον ὅπως ἐξεύρῃ λύσιν ἀποτρέπουσαν τὴν πολεμικὴν περιπέτειαν μὲ τὴν Γερμανίαν καὶ διότι ἐπετράπη εἰς ὑπ' αὐτὰ ἀξιωματικοὺς καὶ ὁπλίτας νὰ συζητῶσι σχετικῶς». 'Ωσαύτως μοὶ ἀνεκοινώθη, εἰς ἐρώτησίν μου ὅτι ἐκ μέρους τῆς Γερμανίας οὐδεμία ἐγένετο πρότασις, ὡς διεδίδετο καὶ ὅτι ἐὰν γίνῃ τοιαύτη ἡ 'Ελληνικὴ Κυβέρνησις θὰ προήρχετο εἰς εἰλικρινεῖς διαπραγματεύσεις.

Αἱ ἀνακοινώσεις αὗται μοὶ ἐγένοντο ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ὑφυπουργοῦ κ. Μανιαδάκη καὶ τοῦ ἰδιώτου κ. Διάκου καὶ εἶτα ἡ συζήτησις περιεστράφη ἐπὶ τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖον θὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὴν κατάστασιν ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἀναμενομένης ἐνισχύσεως ἐκ μέρους τῶν Ἄγγλων ἐκ τῆς ἐνεργείας τῶν φίλων μας καὶ συμμάχων γειτόνων μας.

Μοὶ παρεσχέθη ἡ βεβαίωσις ὅτι ἡ 'Ελλὰς δὲν θὰ εἶνε μόνη εἰς περίπτωσιν πολέμου μὲ τὴν Γερμανίαν καὶ ὅτι προεβλέπετο θετικῶς, ἐκτὸς τῆς συμμετοχῆς ἑτέρων βαλκανικῶν Κρατῶν (Γιουγκοσλαυΐα — Τουρκία) ἰσχυρὰ ἐνίσχυσις διὰ Βρεταννικῶν Στρατευμάτων, ὑπολογι-

ζομένων εἰς 12—15 Μεραρχίας μὲ συμπληρωματικὰς ἐνισχύσεις 50 χιλιάδων ἀνδρῶν κατὰ μῆνα.

Ὑπέβαλον τὴν πρότασιν νὰ ἀποβιβασθοῦν ταυτοχρόνως αἱ Βρεταννικαὶ Δυνάμεις εἰς Ἀλεξανδρούπολιν, Καβάλαν, Θεσσαλονίκην καὶ Βόλον καθ' ὅσον ἐθεώρουν τὴν σύγχρονον ἄφιξιν καὶ ἀποβίβασιν αὐτῶν ὡς μέσου αἰφνιδιασμοῦ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις ταύτας ἐνόμιζον ὅτι θὰ ἐξησφαλίζετο ἡ δημιουργία ἰσχυροῦ Μετώπου. Εἰς ἀπάντησιν μ' ἐβεβαίωσεν ὁ κ. Ἀρχιστράτηγος ὅτι ἐκεῖ τείνουν αἱ προσπάθειαι τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ἐνῶ τὴν ἑπομένην ἐπληροφορήθην ὅτι ἤρχισε ἡ ἀποβίβασις ἐλαχίστων Βρεταννικῶν Δυνάμεων εἰς Πειραιᾶ.

Ὁ Ἀρχιστράτηγος συνέχισε ὅτι ἡ πρόσκλησις τῶν Ἀντιστρατήγων ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ μελετήσωμεν ἐπὶ τοῦ πρακτέου εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν εἰσελάσουν οἱ Γερμανοί, πρὶν προφθάσουν οἱ Ἄγγλοι νὰ μεταφέρουν τὰς ἐνισχύσεις, περὶ ὧν ἔγινε λόγος.

Ἐπηκολούθησε μελέτη καὶ κατελήξαμεν, δεδομένου τοῦ κεραυνοβόλου τοῦ πολέμου εἰς δύο λύσεις:

— ἢ νὰ συμπτυχθῶμεν εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ Ὀλύμπου (Βενέτικος ποταμὸς — Στενὰ Σαρανταπόρου) πρὸς ἀσφαλῆ ἀντίστασιν γοήτρου καὶ τιμῆς

— ἢ νὰ παραμείνωμεν ἀκλόνητοι εἰς τὰς θέσεις μας ἀλλὰ καὶ Νικηταὶ μιᾶς Αὐτοκρατορίας (τῆς Ἰταλίας) καὶ νὰ καταληφθῶμεν ἐκ τῶν Νώτων παρὰ τῶν Γερμανῶν.

Τὴν ἑπομένην ἡμέραν (7 Μαρτίου) ἐνωρὶς ἐπαρουσιάσθην ἐνώπιον τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Πρωθυπουργοῦ χωριστά. Ἀμφότεροι μὲ συνεχάρησαν διότι εἰργαζόμην πρὸς συντήρησιν τοῦ ὑψηλοῦ φρονήματος καὶ διότι συνεφώνησα διὰ τὴν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Γερμανῶν.

Μεταβὰς εἰς τὸ Γραφεῖον τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ὅπου καὶ πάλιν παρίσταντο οἱ κ.κ. Μανιαδάκης καὶ Διάκος ἔμαθον ὅτι οἱ στρατηγοὶ Κοσμᾶς τοῦ Α΄ Σώματος καὶ Παπαδόπουλος τοῦ Β΄ Σώματος ἀπεστρατεύοντο ἀντικαθιστάμενοι ἀντιστοίχως παρὰ τοῦ Ἀντιστρατήγου Δεμέστιχα καὶ τοῦ ὑποστρατήγου Μπάκου (ὁ κ. Δεμέστιχας εἶχε ἀπομακρυνθῆ ἐκ τοῦ ἰδίου Σώματος πρὸ τριῶν μηνῶν).

Ἐπὶ πλέον τούτων ἀντικατεστάθη καὶ ὁ Διοικητὴς τοῦ Τ.Σ.Η. Ἀντιστράτηγος Δρᾶκος, ἀποστρατευθεὶς ὅλως ἀναιτίως (α) καὶ ὡρίζετο εἰς τὴν θέσιν του ὁ Διοικητὴς τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. ἀντιστράτηγος Πιτσίκας. Ἀντὶ τοῦ στρατηγοῦ Πιτσίκα ὡρίσθην ὁ ὑποφαινόμενος ὡς Διοικητὴς Τμήματος Στρατιᾶς.

Αἱ ἀντικαταστάσεις συνεχρονίσθησαν μὲ τὴν ἐξαπόλυσιν τῆς ἐαρινῆς ἐπιθέσεως τοῦ ἐχθροῦ, ἥτις εὐτυχῶς ἀπεκρούσθη, τοῦ ἐχθροῦ μὴ δυνηθέντος νὰ θέση πόδα, οὐδὲ προσκαίρως ἐπὶ σημείου τῆς Τοποθεσίας μας παρὰ τὰς ὑπερδιπλασίας δυνάμεις ποὺ ἐχρησιμοποίησε ὁ ἐχθρὸς καὶ παρὰ τὸ καταιγιστικὸν πῦρ τοῦ καταπληκτικῶς ὑπεραρί-

(α) Οἱ τρεῖς τιμωρηθέντες δι' ἀποστρατείας Ἀντιστράτηγοι ἐτιμήθησαν διὰ τοῦ Μεγαλοσταύρου, ἀπονεμηθέντος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1947 καὶ οὕτω κατεφάνη ὅτι ἠδικήθησαν τότε.

θμου Πυροβολικοῦ του καὶ τοὺς βομβαρδισμοὺς τῶν 500 ἀεροπλάνων του.

Μετὰ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν τριῶν Ἀνωτάτων Διοικήσεων ὁ Ἀρχιστράτηγος οὐδὲν μέτρον ἔλαβε διὰ νὰ θεραπευθῇ ἡ κατάστασις ποὺ ὑφίστατο εἰς τὸ Α΄ καὶ Β΄ Σώματα.

Ἐὰν ἦτο ἀρκετὴ μία ἀντικατάστασις ἢ μία τιμωρία ἢ μία διαταγὴ διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὰς κακῶς ἔχοντα εἰς Στράτευμα, δὲν θὰ θεωρεῖτο ἡ Διοίκησις ὡς δυσχερέστατον ἔργον.

Ὁ Στρατὸς τῆς Ἠπείρου (Α΄ καὶ Β΄ Σώματα) καλῶς ἢ κακῶς ἐδήλωσε διὰ τῶν ζωηρῶν του στοιχείων ὅτι δὲν θὰ τὸν ἀφήσῃ ἀνεπηρέαστον ἡ νέα περιπέτεια μὲ τὴν Γερμανίαν. Νομίζομεν ὅθεν ὅτι τὸ καθῆκον ἐπέβαλλε νὰ ἐπέμβῃ αὐτοπροσώπως ὁ Ἀρχιστράτηγος καὶ νὰ ἐνασκήσῃ τὴν ὀγκώδη ἐπιρροήν του διὰ νὰ πείσῃ τοὺς διχογνωμοῦντας εἰς τὴν σύμπνοιαν καὶ τὴν ἐμμονὴν εἰς τὸ καθῆκον ἄνευ συζητήσεων.

Τὴν ἑσπέραν τῆς 8ης Μαρτίου ἐπανελθὼν εἰς Κορυτσὰν ἀνεκοίνωσα τ' ἀφορῶντα τὰς ἀντικαταστάσεις τῶν Ἀνωτάτων Διοικήσεων καὶ ἅπαντα τὰ διαμειφθέντα μετὰ τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως, τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ τοῦ Ἀρχιστρατήγου. Ἐπίσης ἐγνωστοποίησα τὴν Ὀνομασίαν μου ὡς Διοικητοῦ Τμήματος Στρατιᾶς (μὲ τὰς Μεραρχίας 9ην, 10ην, 13ην, 15ην καὶ τὴν Μεραρχίαν Ἱππικοῦ).

Τὰ αὐτὰ ἀνεκοίνωσα εἰς τὸν ἐν Φλωρίνῃ Διοικητὴν τοῦ Ρυθμιστικοῦ Κέντρου Ἀντιστράτηγον Παναγᾶκον, εἰς τὸ Στρατηγεῖον τοῦ ὁποίου παρέμεινα ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν πρὸς ἀνάπαυσιν.

Συνεπῶς πάντες γνωρίζουν τὰ ἐκτιθέμενα ἀνωτέρω.

Ἐξαιρετικῶς ὁ Ἀντιστράτηγος Παναγᾶκος, ἐγνώριζε καὶ κάτι ἐπὶ πλέον, διότι μετά τινας ἡμέρας, ἤτοι τὴν 12 μὲ 15 Μαρτίου, εἶχε κατέλθει εἰς Ἀθήνας καὶ ἐπαρουσιάσθη εἰς τὰ αὐτὰ πρόσωπα, εἰς ἃ εἶχα παρουσιασθῆ.

Ὡς γνωστὸν ὁ Πρωθυπουργὸς ἀείμνηστος Κορυζῆς ἐξεφράσθη ὅτι «ὀφείλεται ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ Ἔθνους πρὸς τὸν Στρατηγὸν Τσολάκογλου, διότι προσεχώρησε εἰς τὴν γνώμην τῆς Κυβερνήσεως, διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἀντίστασις κατὰ τῶν Γερμανῶν δὲν θὰ ἐλάμβανε χώραν».

Ἡ ἐαρινὴ ἐπίθεσις τοῦ ἐχθροῦ δὲν ἐπεξετάθη πρὸς τὸν Τομέα τῆς ὑπ' ἐμὲ Στρατιᾶς παρὰ μόνον ἐναντίον Μικτοῦ Ἀποσπάσματος βορείως Ἄψου ποταμοῦ καὶ νοτίως Τομόρι ὄρους. Συνεπῶς δὲν ἔσχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ τῶν Στρατευμάτων μας. Ἐν τοσούτῳ ἔκρινα καθῆκον μου νὰ ἐπισκέπτωμαι τὰς Μονάδας καὶ νὰ ἐμπνέω ἐγκαρτέρησιν.

Ἐπὶ πλέον ἐπροκάλεσα τὴν συγκέντρωσιν ὅλων τῶν Διοικητῶν (Μοίρας, Ἀνεξαρτήτου Τάγματος, Συντάγματος, Διοικήσεων Πεζικοῦ καὶ Πυροβολικοῦ Μεραρχιῶν) εἰς Πίργκου χωρίον (εἰς κέντρον περίπου τῆς Στρατιᾶς) διὰ νὰ τοὺς τηρήσω ἐνημέρους ἐπὶ τῶν ἐνισχύσεων τῶν Ἄγγλων τῶν προβλεπομένων τοιούτων ἐκ μέρους τῆς Γιουγκοσλαυΐας καὶ διὰ νὰ τοῖς συστήσω ἐπαγρύπνησιν ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ τῶν στρατευμάτων.

Πάντες μοὶ παρέσχον τὴν βεβαίωσιν ὅτι δὲν ἐμειώθη τὸ παράπαν

τὸ καὶ ὅτι μὲ ἀπάθειαν ἔβλεπον οἱ ἄνδρες τὴν διὰ μίαν ἡμέραν προσχώρησιν τῆς Σερβίας εἰς τὸν Ἄξονα καίτοι ἐξετίμων τὰς δυσχερείας τοῦ ἀγῶνος.

Τοιουτοτρόπως γραπτῶς καὶ προφορικῶς, ἀλλὰ καὶ ἀδιαλείπτως ἐνήσκουν τὴν ἐπίδρασίν μου.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῆς ἐαρινῆς ἐπιθέσεως ἐβολιδοσκόπησε τὴν ὑπ' ἐμὲ Στρατιὰν ἂν ἠδύνατο νὰ ἀναλάβη ἐπίθεσιν εἰς τὸν Τομέα Κάμια — Πόγραδετς. Ἡμεῖς ἀπηντήσαμεν ὅτι ἤμεθα ἕτοιμοι μὲ πλήρη πεποίθησιν ἐπὶ τὴν ἐπιτυχίαν. Καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα εἴχομεν μελετήσει καὶ καταστρώσει τὰ σχέδια δι' ἑκάστην περίπτωσιν.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον παρὰ ταῦτα δὲν προέβη εἰς τὴν ἀπόφασιν ἐκδηλώσεως τῆς ἐπιθέσεώς μας λόγω ἐλλείψεως Πυρομαχικῶν. (Ἡ ἐπιχείρησις θὰ ἀπήτει κατανάλωσιν τριῶν Μονάδων πυρὸς Πυροβολικοῦ, πρᾶγμα ποὺ θὰ ἐξήντλει τὰ ἀποθέματα.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΕΩΣ ΓΕΡΜΑΝΩΝ

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου δεκαημέρου τοῦ Μαρτίου διετάχθημεν νὰ μελετήσωμεν ὑποχωρητικὸν ἑλιγμὸν πρὸς τὴν Τοποθεσίαν Βενέτικος ποταμὸς — Ἀλιάκμων ποταμὸς διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν συνδεδυασμένης ἐπιθέσεως Ἰταλῶν καὶ Γερμανῶν καὶ ν' ἀναφέρωμεν τὸν χρόνον ποὺ ἀπητεῖτο διὰ τὸν ὑποχωρητικὸν ἑλιγμόν.

Τὸ Τμῆμα Στρατιᾶς μετὰ ἐμπεριστατωμένην μελέτην κατέληξεν ὅτι θὰ ἐπεράτωνε ἁπάσας τὰς κινήσεις καὶ τὴν ἀμυντικήν του ἐγκατάστασιν ἐπὶ τῆς νέος Τοποθεσίας (Γραμμὴ Ὀλύμπου) ἐντὸς 15 ἡμερῶν τὸ πολύ.

Προσέθετε ὅμως ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπολογισθῇ μείωσίς τις τοῦ ἠθικοῦ καὶ ἐλάττωσις τῆς δυνάμεώς μας κατὰ 10—15% λόγω τοῦ ὅτι μέγα μέρος τῆς δυνάμεως τῆς Στρατιᾶς κατήγετο ἐκ τῶν ἐκκενωθησομένων περιοχῶν καὶ συνεπῶς θὰ ἐσημείωνεν ἀναπόφευκτον διαρροὴν πρὸς τὰς ἑστίας.

Ἡ συμφωνία τῆς Γιουγκοσλαυϊκῆς Κυβερνήσεως μὲ τὴν Γερμανίαν ἐνεφάνισε προφανῆ κίνδυνον κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νώτων καὶ πλευρῶν τῆς Στρατιᾶς, καὶ ὑπηγόρευσε τὴν ἀνάγκην ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ μελετηθῇ ἡ πρὸς Σερβίαν κάλυψίς μας, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ προετοιμασθῇ ἡ δυνατότης ταχυτέρας καὶ εὐχερεστέρας ἐκτελέσεως τοῦ προμνησθέντος ὑποχωρητικοῦ ἑλιγμοῦ, διὰ τῆς ἐκκενώσεως τῆς περιοχῆς μας ἀπὸ παντὸς μὴ ἀπαραιτήτου ὑλικοῦ ἐκστρατείας.

Πληθώρα ὑλικῶν ἐκ λαφύρων, μόνιμα συνεργεῖα ἐπισκευῆς αὐτοκινήτων, περιττὰ ἀρχεῖα ἀπεστάλησαν συμφώνως πρὸς τὸ πρόγραμμα προτεραιότητος εἰς Φλώριναν διὰ τῶν ἐπιστρεφόντων κενῶν αὐτοκινήτων καὶ ἐκεῖθεν σιδηροδρομικῶς πρὸς Νότον.

Ἡ ἐπελθοῦσα μεταβολὴ τῆς πολιτικῆς τῆς Γιουγκοσλαυΐας ἐχαλάρωσε τὰ μέτρα ἀποσυμφορήσεως, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπενεχθῇ διακοπὴ πλήρης. Ἄλλως τε ἀνεμένομεν τὰς τελικὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἀρχιστρατήγου ἂν θὰ συνετελεῖτο ὁ ὑποχωρητικὸς ἑλιγμὸς ἢ θὰ προετίμα νὰ παραμείνωμεν ἐπὶ τῶν θέσεών μας Νικηταὶ μιᾶς Αὐτοκρατορίας.

ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΜΑΣ ΑΠΟ 6ης ΑΠΡΙΛΙΟΥ

Α΄ ΕΠΙΤΕΥΞΙΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΥΟΥΣ

Τὴν πρωΐαν τῆς 6ης 'Απριλίου 1941 (Κυριακὴ) τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. ἐπληροφορήθη ἐκ ραδιοφωνικῆς, τὸ πρῶτον, ἐκπομπῆς καὶ ἀκολούθως ἐκ τηλεφωνικῆς μὲ τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐκπομπῆς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐπιθέσεως τῆς Γερμανίας ἐναντίον τῆς 'Ελλάδος καὶ τῆς Γιουγκοσλαυΐας.

'Ως πρῶτον μέλημα ἐθεώρησα τὴν ἐπιδίωξιν ἐπιτεύξεως συνδέσμου καὶ ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ὁμόρων Γιουγκοσλαυϊκῶν Στρατιωτικῶν 'Αρχῶν πρὸς ἐνημέρωσιν καὶ συνεργασίαν. Τὴν προσπάθειάν μας ταύτην ἀνεκοινώσαμεν εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ὅπερ συμφωνῆσαν, παρεκάλεσε νὰ τὸ τηρῶμεν ἐνήμερον ἐπὶ τῶν ἀπόψεων καὶ τῶν πληροφοριῶν τῆς γειτονικῆς Μεγάλης Μονάδος τῶν Σέρβων.

'Επετύχομεν τὸν σύνδεσμον ἀπὸ τῶν πρωινῶν ὡρῶν μετὰ τοῦ Γιουγκοσλαυϊκοῦ φυλακίου τῆς Μονῆς τοῦ ὁσίου Ναοὺμ διοικούμενον παρ' ἀξιωματικοῦ, ὑποσχεθέντος νὰ διαβιβάση ἱεραρχικῶς τὴν πρότασιν καὶ ἐπιθυμίαν μας περὶ ἐπικοινωνίας καὶ συνδέσμου. 'Εκ παραλλήλου ἐπεδιώξαμεν τὸν διὰ Φλωρίνης σύνδεσμον μὲ τὸν Στρατιωτικὸν Διοικητὴν Μοναστηρίου, ὅν καὶ ἐπετύχομεν; ἀλλὰ οὗτος ἠγνόει νὰ ἐπιτύχη σύνδεσμον μὲ τὴν γειτονικὴν Μεραρχίαν καὶ τὴν Στρατιὰν ὡς μὴ γνωρίζων τοὺς Σταθμοὺς Διοικήσεως τούτων.

Πάντως ἐπροθυμοποιήθη νὰ μεριμνήση ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσεν.

'Ηναγκάσθημεν ὅθεν νὰ ἀποστείλωμεν περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 6ης 'Απριλίου τὸν ἐπιτελῆ μας ἐπίλαρχον Βλάχον εἰς Μοναστήριον ἵνα ἐκεῖθεν μεριμνήση οὗτος διὰ τὸν ἀπρόσκοπτον σύνδεσμον.

Τὴν 1.30 ὥραν τῆς 7 'Απριλίου ἐπετεύχθη σύνδεσμος τηλεφωνικὸς τῆς Σερβικῆς Στρατιᾶς, ποὺ εἶχε ὡς ἕδραν τὸ Τέτκοβον (Καλκαντελὲν) μετὰ τοῦ 'Αντιστρατήγου Παναγάκου, ἑδρεύοντος εἰς Φλώριναν, καὶ μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἐπετεύχθη τηλεφωνικὴ συνδιάλεξις τοῦ 'Αρχηγοῦ τοῦ 'Επιτελείου τῆς Σερβικῆς Στρατιᾶς κ. 'Αβακούμοβιτς μετὰ τοῦ 'Επιτελάρχου μου κ. Χρυσοχόου.

'Ο Σέρβος στρατηγὸς ἀνεκοίνου ὅτι τὴν 4.30 ὥραν (καθ' ἡμᾶς 5.30 ὥρα) θὰ ἐξεδηλοῦτο Γιουγκοσλαυϊκὴ ἐπίθεσις εἰς τὸν Τομέα τῆς Στρούγκας μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν κατάληψιν τοῦ αὐχένος Θάν. 'Υπέβαλεν τὴν εὐχὴν καὶ τὴν παράκλησιν ὅπως ἐπιτεθῶμεν καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ κατευθύνσει Τσερβενάκια — Θὰν διὰ νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ ἐκμηδένισις τοῦ ἐχθροῦ καὶ ταυτοχρόνως νὰ ἐκδηλωθῆ ἡ συμμαχικὴ ἀλληλεγγύη. 'Εν τέλει ὥστε προσωπικὴν συνάντησιν τῶν δύο 'Επιτελαρχῶν εἰς Θὰν πρὸς ρύθμισιν τῆς περαιτέρω δράσεως πρὸς ἀπόρριψιν τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν θάλασσαν.

Δὲν θὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὴν ἀπόλυτον αἰσιοδοξίαν τοῦ στρατηγοῦ 'Αβακούμοβιτς, ὀφειλομένην εἰς τὴν πλήρη ὑποτίμησιν τοῦ ἐχθροῦ, οὐδὲ θὰ σχολιάσω ὅτι ἠγνόει οὗτος τὴν ἀνυπαρξίαν τῆς Μεραρχίας Μοναστηρίου, ὡς θὰ ἴδωμεν.

Θὰ ἐξάρω ὅμως τὴν εὔστοχον ἀπάντησιν τοῦ Ἐπιτελάρχου μου ἔχουσαν οὕτω: «Καίτοι ἡ μετάβασις ἐκ τῆς ἀμυντικῆς διατάξεως εἰς ἐπιθετικὰς ἐπιχειρήσεις ἀπαιτεῖ πίστωσιν χρόνου, ἐν τοσούτω λόγω τῆς ἐξαιρετικῆς καταστάσεως καὶ τῆς ὑπάρξεως προμελετημένων σχεδίων ἐπιθέσεως πρὸς Τσερβενάκια καὶ περαιτέρω πρὸς τὴν ἄνω κοιλάδα τοῦ Σκούμπη, θὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ ἐξαπόλυσις τῆς αἰτουμένης ἐπιθέσεως μέχρι τῆς μεσημβρίας σήμερον, τῆς μιᾶς Μεραρχίας μας καὶ μέχρι τῶν πρωινῶν ὡρῶν τῆς αὔριον τῆς ἑτέρας Μεραρχίας μας. Ἡ ἀναλαμβανομένη ἐπίθεσις θὰ ἐνεργηθῆ κατ' ἰσχυρῶς ὠργανωμένης εἰς μέγα βάθος Τοποθεσίας, προστατευομένης ὑπὸ διαδοχικῶν σειρῶν συρματοπλεγμάτων. Ἐν πάση περιπτώσει ἡ προσπάθεια τῶν γιουγκοσλαυϊκῶν δυνάμεων θὰ ἐλαφρύνη τὸν ἀγῶνα μας».

Τοιαύτη ὑπῆρξε ἡ συνεννόησις καὶ ἀφοῦ ἐνέκρινα τὰ ὑποσχεθέντα, ἐξεδόθησαν διαταγαὶ σχετικῶς, ἀφοῦ προηγουμένως εἰδοποιήθησαν οἱ Μέραρχοι καὶ ὁ Διοικητὴς Πυροβολικοῦ τῆς Στρατιᾶς περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως τηλεφωνικῶς.

Συγχρόνως ἐγένετο ἡ δέουσα σύστασις ὅπως ἐπιδειχθῆ εἰς τοὺς νέους Συμμάχους ἡ πλήρης ἀλληλεγγύη καὶ ἡ ζητουμένη ἀμέριστος συνδρομή μας.

ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΟΚΡΕΣ (7—8 Ἀπριλίου)

Ἀπὸ τῆς 3ης ὥρας τῆς 7 Ἀπριλίου, καθ' ἣν ἀνεκοινώθη εἰς τοὺς Μεράρχους τηλεφωνικῶς παρὰ τοῦ ὑποφαινομένου, ἐπιβεβαιωθεῖσα ἀκολούθως ἐγγράφως ἡ διαταγὴ τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. περὶ ἐπιθέσεως κατὰ μῆκος τῆς ράχεως τοῦ Μόκρες πρὸς Τσερβενάκια, ἡ μὲν 13η Μεραρχία ἤρχισε προσανατολίζουσα τὰς δυνάμεις της δι' ἐπίθεσιν, τὸ δὲ Βαρὺ Πυροβολικὸν προσηνατολίζετο καὶ ἀνεφωδιάζετο ἐσπευσμένως.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, εἰς ὃ ἀνεφέρθημεν, ἐνέκρινε τὰς ἐνεργείας μας καὶ ἀφῆκε πλήρη πρωτοβουλία.

Ἡ ἐπίθεσις τῆς 13ης Μεραρχίας ἐξεδηλώθη τὴν 13ην ὥραν διὰ δύο Ταγμάτων τοῦ 22ου Συντάγματος Πεζικοῦ καὶ μέρους τοῦ 18ου Συντάγματος. Τὰ τμήματά μας ἐξώρμησαν ἀκάθεκτα μὲ τὴν διακρίνουσαν ταῦτα ὁρμητικότητα, ἐνισχυόμενα ἀπὸ τὴν σκέψιν ὅτι εἰς τὰ νῶτα τοῦ ἐχθροῦ ἔδρα ὁ Συμμαχικὸς Στρατὸς τῶν Σέρβων, καὶ ἀποκόψαντα ἢ ὑπερπηδήσαντα τὰ συρματοπλέγματα, κατέλαβον τὴν κυρίαν γραμμὴν ἀντιστάσεως τοῦ ἐχθροῦ εἰς ὑψ. 1116 καὶ 1315, συλλαβόντα περὶ τοὺς 600 αἰχμαλώτους. Ἐπηκολούθησαν ἐχθρικαὶ ἀντεπιθέσεις, ἀποκρουσθεῖσαι πᾶσαι μὲ βαρυτάτας διὰ τὸν ἐχθρὸν ἀπωλείας. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἀπώλειαι τῆς 13ης Μεραρχίας ἦσαν λίαν αἰσθηταί, διότι ὑπέστη τὴν ἀντιπροπαρασκευαστικὴν βολὴν τοῦ ἐχθρικοῦ Πυροβολικοῦ κατὰ τῶν συγκεντρουμένων ἐν πλήρει ἡμέρα τμημάτων μας ἐπὶ τῆς γραμμῆς ἐξορμήσεως, πρᾶγμα ὅπερ ἠνάγκασε τὸν διοικητὴν Πεζικοῦ τῆς Μεραρχίας νὰ ὑποβάλη πρότασιν, ὅπως ἀναβληθῆ ἡ ἐπίθεσις.

Τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. ἀντιληφθὲν ἀπὸ τῶν πρώτων μεταμεσημβρινῶν ὡρῶν, ὅτι δὲν διενηργεῖτο ἡ ἀναγγελθεῖσα παρὰ τοῦ κ. Ἀβακούμοβιτς

ἐπίθεσις τῶν Γιουγκοσλαύων, καὶ ἔχον πλήρη ἀντίληψιν τῆς ἰσχύος τοῦ ἔναντί του ἐχθροῦ, ὡς πολλαπλασίως ὑπερέχοντος ἀριθμητικῶς, ἐπεδίωξε νὰ συνδεθῇ ἀφ' ἑνὸς μὲν μὲ τὸν κ. 'Αβακούμοβιτς, ἵνα τὸν ἐνημερώσῃ, ἀφ' ἑτέρου δὲ μετὰ τῶν εἰς Στρούγκαν Σερβικῶν στρατευμάτων, ἵνα προτρέψῃ, ἐν ὀνόματι τῆς ἀμοιβαίας ἀλληλεγγύης, ὅπως ἐκτοξεύσουν τὴν διαταχθεῖσαν ἐπίθεσιν ἐκ Στρούγκας πρὸς ἀντιπερισπασμόν.

Τὴν 14.30' ὥραν (τῆς 7 'Απριλίου) κατωρθώθη νὰ ἐπικοινωνήσωμεν τηλεφωνικῶς μετὰ τοῦ κ. 'Αβακούμοβιτς, ὅστις μᾶς ἐβεβαίωσεν ὅτι ἡ περιβόητος ἐπίθεσίς των ἐκ Στρούγκας θὰ ἐξεδηλοῦτο τὴν 17.30' ὥραν καὶ μᾶς συνέστησε νὰ συνδεθῶμεν μετὰ τοῦ εἰς Στρούγκαν Μεράρχου, πρᾶγμα ὅπερ ἐπεφορτίσθη ὁ ἐπίλαρχος Βλάχος.

Πράγματι, τὴν 17.30' ὥραν τὰ παρατηρητήριά μας ἐσημείωσαν βορείως τοῦ Λύν, ἐπὶ τῶν ἀλβανογιουγκοσλαυϊκῶν συνόρων, ἐκρήξεις πυροβολικοῦ καὶ ὅλμων, αἵτινες προοδευτικῶς ἠραιοῦντο καὶ μετὰ ἡμίωρον ἔπαυσαν!

'Ο ἐπίλαρχος Βλάχος, μάτην ἐπεζήτησε νὰ συναντηθῇ μετὰ τοῦ Μεράρχου Στρούγκας. Μὲ τὸ Μοναστήριον διεκόπη καὶ ὁ τηλεφωνικὸς σύνδεσμος τῆς Μεραρχίας Στρούγκας. 'Ο περὶ οὗ ὁ λόγος ἐπιτελής μας, μοὶ ἀνήνεγκεν ὅτι ἐπεκράτει σύγχυσις καὶ πανικὸς εἰς ὅλην τὴν Νότιον Σερβίαν, ἐκ βεβαίας δῆθεν πληροφορίας ὅτι οἱ Γερμανοὶ κατέλαβον τὸν Περλεπὲν καὶ ὅτι τὸ Μοναστήριον καὶ ἡ Στρούγκα ἐξεκενώθησαν, τοῦ Στρατοῦ τρεπομένου πρὸς τὰ ὀρεινά, εἴτε πρὸς Φλώριναν διὰ νὰ σωθῇ.

Εἰς τὴν Μονὴν τοῦ 'Οσίου Ναούμ, κατέφθασαν φυγάδες ἀξιωματικοὶ καὶ ὁπλῖται, ὁ στολίσκος ἐλαφρῶν πολεμικῶν σκαφῶν ἐν τῇ λίμνῃ 'Οχρίδος αὐτοεβυθίσθη καὶ 3 στρατηγοὶ μετὰ πολλῶν ἀξιωματικῶν εἶχον καταφύγει εἰς Φλώριναν.

Γενικῶς, οὐδαμοῦ εὑρέθη ὁ ὑπευθύνως ἀναλαβὼν τὴν πρὸς Θὰν ἐπίθεσιν, δεδομένου ἄλλωστε ὅτι ἡ Μεραρχία Στρούγκας, καίτοι ἀπὸ μηνὸς εἶχον κληθῆ οἱ ἔφεδροί της, οὔτε τὴν ἐπιστράτευσιν ἐπεράτωσεν, οὔτε τὴν συγκρότησιν Μεραρχίας ἐπεδίωξεν. Οἱ ἔφεδροι ἦσαν ἢ ἀνυπόδητοι, ἢ ἀσκεπεῖς, ἢ ἄοπλοι.

'Η κατάστασις κατόπιν τούτων διεγράφετο κρίσιμος διὰ τὴν 13ην Μεραρχίαν, ἥτις ἐγκαταλείψασα τὴν ἀμυντικήν της διάταξιν, ἐτόλμησε νὰ συγκεντρωθῇ ὑπὸ τὰ πυρὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ εἰσχωρήσῃ ἐντὸς τῆς ἐχθρικῆς Τοποθεσίας, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ ἀπησχολεῖτο μέρος τοῦ ἔναντί της ἐχθρικοῦ Στρατοῦ μὲ τὰ ἐπιτιθέμενα Γιουγκοσλαυϊκὰ στρατεύματα.

Τὸ Τμῆμα Στρατιᾶς πεισθὲν ὅτι εὑρίσκεται πρὸ πλήρους ἀποσυνθέσεως τοῦ εἰς τὴν Νότιον Σερβίαν Στρατοῦ καὶ ἔχον ὑπ' ὄψει λεπτομερῆ ἀναφορὰν τοῦ διατρέξαντος τὴν ἀπὸ Μοναστηρίου μέχρι Στρούγκας περιοχὴν ἐπιτελοῦς μας, ἀ π ε φ ά σ ι σ ε ν' ἀναστείλῃ τὰς ἐπιθετικάς της ἐνεργείας, δι' ἃς μόνον του τὸ Τμῆμα Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας δὲν εἶχε τὰς δυνατότητας, οὐδὲ τὰ πυρομαχικά.

'Η ἀναστολὴ ὅμως τῶν ἐπιχειρήσεων ἦτο δυσχερεστάτη ἐν πλήρει ἐμπλοκῇ μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, δυναμένου νὰ ἐκτελέσῃ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀνασχετικὴν βολήν, πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἀποσύρσεως τῶν

δυνάμεών μας. Διὰ τοῦτο παρεσχέθησαν λεπτομερεῖς ὁδηγίαι εἰς τὰς Μεραρχίας καὶ διετάχθη τὸ Πυροβολικόν μας νὰ ἐκτελῇ ἀνασχετικὰ πυρά, διὰ νὰ μὴ δυνηθῇ ὁ ἐχθρός νὰ καταδιώξῃ τὰς ἡμετέρας δυνάμεις.

Ἡ 13η Μεραρχία ἤκουσε μὲ λύπην της τὴν σύμπτυξιν, διότι ὑπελόγισε μεγίστας ἐπιτυχίας τὴν ἑπομένην. Ἀλλ' ὅταν ἤκουσεν ὅτι οἱ Σέρβοι διελύθησαν, ἐπωφελήθη τῆς νυκτὸς πρὸς τὴν 8ην Ἀπριλίου καὶ ἐπανέφερε τὰς δυνάμεις της εἰς τὰς ἀρχικὰς θέσεις, μὲ ἀμυντικὴν στάσιν.

Ἡ 9η Μεραρχία, λόγω τῆς ἀποστάσεως μὲ τὰς Μονάδας της καὶ τῆς εὐρύτητος τοῦ Μετώπου, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνακόψῃ τὴν διαταχθεῖσαν ἐπίθεσιν διὰ τὴν 8ην Ἀπριλίου. Διότι πολλὰ τμήματά της μὴ εἰδοποιηθέντα, ἐξαπέλυσαν τὴν ἐπίθεσιν καὶ συνεκρατήθησαν βαθμηδόν καὶ κατ' ὀλίγον, μέχρι τῆς μεσημβρίας τῆς 8ης Ἀπριλίου.

Ὑπὸ τοιαύτας θλιβερὰς συνθήκας, διεκόπη ἡ ὑπὸ εὐνοϊκωτάτους ὅρους ἀναληφθεῖσα ἐπιθετικὴ ἐνέργεια, ὡς ἀρξαμένη μὲ ἐνθουσιασμὸν καὶ μὲ ὑψηλὸν φρόνημα καὶ μὲ πεποίθησιν, ὅτι θὰ ἀνετρέπετο ὁ ἐχθρός, ριπτόμενος εἰς τὸ πῦρ τῶν Σέρβων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ ἐχθρὸς ὑπέστη ἅπαξ ἔτι τὴν ἠθικὴν ἐπιβολὴν τοῦ Στρατοῦ μας καὶ τὴν κατάπληξιν, ἐξ ὧν ἐβράδυνε νὰ συνέλθῃ, ἐφ' ὅσον δὲν ἐτόλμησε ἐπὶ σειρὰν ἡμερῶν νὰ μᾶς παρενοχλήσῃ.

Ἡ μάχη ἐπὶ τοῦ ὄρους Μόκρες θὰ ἀποτελῇ εἰς τὴν ἱστορίαν τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ ὑπ' ἐμὲ Τμῆμα Στρατιᾶς δὲν ἐπηρεάσθη ἀπὸ τὴν εἰσβολὴν τῶν Γερμανῶν, οὐδὲ ἀπὸ τὸν διαφαινόμενον κίνδυνον κυκλώσεως.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐνέκρινε τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν, ὡς ἐπιβαλλομένην ἐκ τῆς ψυχρᾶς λογικῆς καὶ τῆς συνέσεως. Ταυτοχρόνως, ἐτηρήθη ἐνήμερον τῶν πληροφοριῶν ποὺ ἠρυόμεθα, ὡς θὰ ἴδωμεν παρακατιόντες.

ΚΑΛΥΨΙΣ ΤΩΝ ΠΛΕΥΡΩΝ ΜΑΣ ΚΑΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΑΠΕΙΛΗΣ

Τὴν μεσημβρίαν τῆς 7ης Ἀπριλίου διέταξε τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον νὰ μετασταθμεύσῃ ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ εἰς Φλώριναν, τιθεμένη εἰς τὴν διάθεσίν του. Εἰς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ταύτης διέταξα καὶ ἐτέθη τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας εἰς κίνησιν.

Τὴν πρωίαν τῆς 8ης Ἀπριλίου, δυνάμει νεωτέρας διαταγῆς τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ἐπανεφέρετο ὑπὸ τὰς διαταγάς μου μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ χρησιμοποιηθῇ πρὸς κάλυψιν τοῦ ὑπ' ἐμὲ Τμήματος Στρατιᾶς καὶ ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, ἀπ' Ἀνατολῶν, κατὰ γερμανικῆς ἀπειλῆς.

Ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ ἐπεφορτίσθη παρ' ἡμῶν νὰ ἐγκατασταθῇ ἐπὶ τῆς γραμμῆς Βάρνους — Βέρνον, μὲ τὸ δεξιόν της εἰς τὸ Νυμφαῖον, ὅπου θὰ συνεδέετο μὲ τὸ ἀριστερὸν τῶν Βρεταννικῶν δυνάμεων, αἵτινες ἐγκαθίστων μέτωπον πρὸς Βορρᾶν ἱππαστὶ τῆς στενωποῦ Κλειδίου (Κιλὶ — Δερβὲν Βεύης) ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὰς Δυνάμεις τοῦ Τ.Σ.Κ.Μ. (ὑποστράτηγος Καράσος).

Τὴν Μεραρχίαν Ἱππικοῦ ἐπροικοδότησα πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς της μὲ τὰ κάτωθι συμπληρωματικὰ μέσα:

— Τῆς 21ης Ταξιαρχίας Πεζικοῦ (ἕν Σύνταγμα).

— Μοίρας Πεδινοῦ Πυροβολικοῦ τῶν 75.

— Μικτῆς Μοίρας Βαρέος Πυροβολικοῦ (85 καὶ 155).

— Ὁμάδος Σκαπανέων μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων ἐκρηκτικῶν ὑλῶν διὰ τὴν ἀνατίναξιν τῶν προπολεμικῶς ὀργανωθεισῶν ὑπονομεύσεων πρὸς καταστροφὴν τῶν τεχνικῶν ἔργων τῆς ὁδοῦ Φλωρίνης — αὐχὴν Πισοδερίου.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς καλύψεώς μας ἀπὸ Βορρᾶ, ἔθηκα εἰς ἐνέργειαν τὰ ἑπόμενα μέτρα:

α) Ἐπεξέτεινα τὸ δεξιὸν τῆς 13ης Μεραρχίας, ἀνατολικῶς τῆς λίμνης Ὀχρίδος πρὸς ἀπαγόρευσιν τῆς ἐκ Σερβίας πρὸς Πισκοπίγιε διαβάσεως.

β) Ἐνίσχυσα τὴν ἀμέσως Δυτικῶς τῆς Μεγάλης Πρέσπας ὑφισταμένην προκάλυψιν ἐπὶ τῆς Μεθορίου καὶ ἐπὶ τῆς ἁμαξιτῆς Μοναστήριον — Κορυτσά, διὰ τῆς 16ης ὁμάδος Ἀναγνωρίσεως καὶ διὰ δύο ἀντιαρματικῶν πυροβόλων.

γ) Διέθεσα τὴν 21ην Ὁμάδα Ἀναγνωρίσεως βορείως χωρίου Ἅγιος Γερμανός, ἀνατολικῶς τῆς Μεγάλης Πρέσπας καὶ ἐπὶ τῆς Μεθορίου, πρὸς ἀπαγόρευσιν τῆς πεπατημένης ὁδοῦ ἐκ Σερβίας, ἐνισχύσας ταύτην δι' ἑνὸς ἀντιαρματικοῦ πυροβόλου.

Διὰ τῶν μέτρων τούτων ἐξησφαλίζετο στοιχειώδης κάλυψις.

Ἀξιωματικὸς τοῦ Ἐπιτελείου μου, μεταβὰς πρὸς συνάντησιν μετὰ τοῦ Βρεταννοῦ Στρατηγοῦ Οὐΐλσων καὶ τοῦ Ὑποστρατήγου Καράσου εἰς Κοζάνην, ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν ὅτι τὸ ἀριστερὸν τῶν Βρεταννικῶν Δυνάμεων δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπεκταθῇ μέχρι Νυμφαίου, ὡς διέταξε τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, περιορισθησόμενον ἑκατέρωθεν τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ τῆς στενωποῦ Κλειδίου.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, εἰς ὅ ἀνηνέχθημεν διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ τακτικὸς σύνδεσμος, διέταξε νὰ τὸν ἐπιδιώξωμεν ἡμεῖς. Ἠναγκάσθημεν ὅθεν νὰ διατάξωμεν ὅπως ἐπεκταθῇ ἡ 21η Ταξιαρχία Πεζικοῦ μέχρις ὅτου συναντήσῃ τὸ ἀριστερὸν τῶν Βρεταννικῶν δυνάμεων. Οὕτω, τὸ μέτωπον τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ἄψου καὶ διὰ τοῦ ὄρους Τομόρι — Κάμια — Μόκρες — Ὀχρίς — λίμνη Μεγάλη Πρέσπα — Βαρνούς — Πισοδέρι — Βίτσι — Νυμφαῖον, ἔφθανε πλησίον στενωποῦ Κλειδίου, ὅπου ὁ σύνδεσμος μετὰ τῶν Βρεταννῶν.

ΜΑΧΗ ΠΙΣΟΔΕΡΙΟΥ

Οἱ Γερμανοὶ κατέλαβον τὴν 9ην Ἀπριλίου τὴν Φλώριναν καὶ κινηθέντες πρὸς Πισοδέρι, ἔλαβον ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἐκεῖ δυνάμεών μας τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ.

Τὴν πρωΐαν τῆς 10ης Ἀπριλίου, οἱ Γερμανοὶ ἐξεδήλωσαν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ αὐχένος Πισοδερίου, ἀποκρουσθεῖσαν εὐχερῶς. Βραδύτερον ἐπεχείρησαν καὶ ἑτέραν κροῦσιν κατὰ μῆκος τοῦ βορείως τῆς ὁδοῦ ἀντερείσματος, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀπεκρούσθησαν. Εἶτα δὲν ἐπα-

νελήφθη ἐπίθεσις παρὰ τοῦ ἐχθροῦ, περιορισθέντος εἰς ἀνταλλαγὴν πυρῶν.

Τὴν ἑπομένην ἡμέραν ἐπανελήφθη ἡ ἐπίθεσις ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι αἱ ἡμέτεραι ἔφιπποι ὁμάδες ἐκινήθησαν πρὸς ὑπερκέρασιν τοῦ δεξιοῦ πλευροῦ τοῦ ἐχθροῦ, πρᾶγμα ὅπερ τὸν ἠνάγκασε νὰ συμπτυχθῇ εἰς Φλώριναν.

Κατόπιν τούτου ἔφιπποι περίπολοι ἡμετέρων, προωθηθεῖσαι τολμηρῶς πρὸς ἐξερεύνησιν τοῦ ἐδάφους καὶ ἀναγνώρισιν, εὗρον τὰ ὑψώματα πέριξ τῆς Φλωρίνης ἐγκαταλελειμμένα. Κατευθυνθεῖσαι πρὸς χωρίον Ἀλώνα, ἐκινδύνευσαν νὰ πέσουν εἰς παγίδα τοῦ ἐχθροῦ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπηλλάγησαν μέν, πλὴν ὑπέστησαν ἀπωλείας.

Ἔκτοτε οὐδεμίαν προσπάθειαν κατὰ Πισοδερίου ἐσημείωσε ὁ ἐχθρός μέχρι τῆς 14ης Ἀπριλίου.

ΜΕΤΡΑ ΠΡΟΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΙΝ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΚΙΝΔΥΝΟΥ

Ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τῆς 7ης Ἀπριλίου, ὡς προεξετέθη, ἡ κατάρρευσις τοῦ Γιουγκοσλαυϊκοῦ Στρατοῦ εἰς τὴν περιοχὴν Περλεπές — Μοναστήριον — Στρούγκα, ἐνεφανίζετο ὑπὸ ὅλας τὰς πληροφορίας ὡς τ ε τ ε λ ε σ μ έ ν ο ν γ ε γ ο ν ό ς.

Αἱ περὶ τῶν Γερμανῶν πληροφορίαι, ἔφερον αὐτοὺς ὡς καταλαβόντας τὴν ἑσπέραν τῆς 6ης Ἀπριλίου τὸ Κριβολάκ καὶ ὅτι ἐσημειώθη κίνησις φάλαγγος μηχανοκινήτου νοτίως Περλεπέ, τὰς μεσημβρινὰς ὥρας τῆς 7ης Ἀπριλίου. (Ἡ τελευταία πληροφορία ἐπεβεβαιώθη παρὰ τῆς Ἀγγλικῆς ἀναγνωριστικῆς Ἀεροπορίας).

Τὸ Μοναστήριον, ὡς γνωστόν, ἐπανικοβλήθη ἀπὸ τῆς 7ης Ἀπριλίου, ἡ δὲ λεγομένη Μεραρχία Στρούγκας, οὔτε συνεπλήρωσε τὴν ἐπιστράτευσίν της, οὐδὲ παρέδωκε τὰ εἰς τὰς ἀποθήκας πυροβόλα εἰς τὸ Σύνταγμά της. Περὶ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς 7ης Ἀπριλίου, ἐλάχιστα τμήματα τῆς Μεραρχίας ταύτης συνεκρατοῦντο εἰς τὰς τάξεις των. Τὰ λοιπὰ ἔλαβον τὴν πρὸς τὰ ὀρεινὰ ἄγουσαν, διαλυθέντα. Τέλος, ἐβεβαιώθην ὅτι οὐδὲν ὑπῆρχε πρὸς ἀντίστασιν ἀπὸ Κριβολάκ μέχρι Μοναστηρίου.

Κατόπιν τούτων, ἔκρινα καθῆκον μου ν' ἀναφέρω τῷ Ἀρχιστρατήγῳ ἀπὸ τηλεφώνου αὐτοπροσώπως τὴν δημιουργηθεῖσαν δυσάρεστον τακτικὴν κατάστασιν, ἥτις ἐξειλίσσετο ραγδαίως εἰς βάρος μας.

Ὁ Ἀρχιστράτηγος μοὶ ἀπήντησεν ὅτι ἔπρεπε ν' ἀναμείνωμεν τὴν διευκρίνησιν τῆς καταστάσεως καὶ μ' ἐπεφόρτισε νὰ παρακολουθῶ τὴν ἐξέλιξιν καὶ νὰ τὸν ἐνημερώνω.

Ἐγὼ ἐπιμένων ἀνταπήντησα: «Τίνα μεγαλυτέραν διευκρίνησιν νὰ περιμένωμεν, καθ' ὃν χρόνον βλέπομεν ὅτι ἡ Στρατιὰ τῶν Σέρβων ἐνόμιζεν ὅτι ἔχει μίαν Μεραρχίαν εἰς Στρούγκαν, ἡ ὁποία ἦτο ἡμιανύπαρκτος.

Καὶ αὐτοὶ οἱ Μέραρχοι εἰσέτι ἐξηπάτων τὰς προϊσταμένας των Ἀρχάς, διαβεβαιοῦντες ὅτι ἦσαν ἕτοιμοι, ἐνῶ δὲν ἦσαν. Πῶς ν' ἀντισταθῇ ἕνας τέτοιος Στρατὸς στοὺς Γερμανούς;

Ὁ Ἀρχιστράτηγος ἐπανέλαβε ὅτι θὰ ἀναμείνωμεν μέχρι τῆς αὔριον.

Περὶ τὴν 11ην ὥραν τῆς 8ης 'Απριλίου τὸ 'Επιτελεῖον μου ἀνήνεγκε πρὸς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ὅτι κατελήφθη ἀπὸ πρωίας τὸ Μοναστήριον, ὅτι ἐκινοῦντο μηχανοκίνητα ἐκ Μοναστηρίου πρὸς Στρούγκαν καὶ πόλιν 'Αχρίδα, ὅτι ἐπεκράτει πλήρης σύγχυσις εἰς τὴν φρουρὰν τῆς 'Αχρίδος καὶ ἐζήτησε τὴν ἔκδοσιν διαταγῆς πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς δημιουργηθείσης νέας καταστάσεως.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἀνησυχῆσαν ἐζήτησε τὰς ἀντιλήψεις μας καὶ τὰς προτάσεις μας. Παρεσχέθη ἀμέσως ἡ ἀπάντησις, ὅτι δύο λύσεις ὑπάρχουν:

— 'Η πρώτη λύσις εἶνε ν' ἀναληφθῆ ἀμέσως ὁ ὑποχωρητικὸς ἑλιγμός, διὰ τὸν ὁποῖον ἦτο ἕτοιμον τὸ Τμῆμα Στρατιᾶς.

— 'Η δευτέρα λύσις ἦτο νὰ παραμείνωμεν εἰς τὰς θέσεις μας ἢ καὶ ν' ἀναλάβωμεν ἐπιθετικὰς ἐνεργείας κατὰ τῶν 'Ιταλῶν, ὥστε, ὅταν φθάσωσιν οἱ Γερμανοί, νὰ αἰχμαλωτίσωσι πρῶτον τὸ Στρατηγεῖον μου, ἀκολούθως τὰ Στρατηγεῖα τῶν Μεραρχιῶν καὶ τελικῶς τὰ μαχόμενα Τμήματά μας, νικηφόρα κατὰ τῶν 'Ιταλῶν.

Προσετίθετο, ὅτι τοιαύτη ἦτο ἡ ληφθεῖσα ἀπὸ συμφώνου ἀπόφασίς μας τὴν 7ην Μαρτίου, ὡς προερρήθη.

Εἰς ἀπάντησιν μᾶς ἐγένετο γνωστὸν ὅτι ὁ 'Αρχιστράτηγος θὰ ἐμελέτα τὴν κατάστασιν καὶ θὰ ἐξέδιδε τὰς διαταγάς του. Τὸ τοιοῦτον ἦτο ἀδικαιολόγητον, διότι ἡ κατάστασις ἦτο γνωστὴ καὶ ἡ ὑποχρέωσις ὑφίστατο ὅπως ἀντιμετωπισθῆ αὕτη ὡς διαμορφοῦται ἑκάστοτε καὶ ἐπικαίρως, ἵνα μὴ τροποποιηθῆ καὶ πάλιν, ὁπότε ἀπαιτεῖται ἀναλόγως λῆψις μέτρων.

Μία μόνον δικαιολογία ἐχώρει, μήπως δὲν ἐπίστευεν ὁ 'Αρχιστράτηγος εἰς τὰς ἐκθέσεις περὶ τῆς καταστάσεως. 'Αλλὰ καὶ ἡ ὑπόνοια αὕτη ἤρθη, διότι εἰς τὸ ἐπίσημον ἀνακοινωθὲν τῆς νυκτὸς τῆς 8ης πρὸς τὴν 9ην 'Απριλίου, ὡμολόγησε τὴν ἐπικίνδυνον τροπὴν τῆς καταστάσεως, εἰς τὰ πλευρὰ καὶ νῶτα τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. (α).

'Ατυχῶς καὶ μετὰ τὴν ὁμολογίαν ταύτην, δὲν ἔλαβε τὰ ἐπιβαλλόμενα μέτρα πρὸς ἀντίδρασιν εἰς τὰς ἐχθρικὰς ἐνεργείας. Ἕνεκα τούτου, τὴν πρωίαν τῆς 9ης 'Απριλίου, τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. ἐπανέλαβε τὴν αἴτησίν του περὶ παροχῆς ὁδηγιῶν ἐκ μέρους τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ὅπερ ἀπήντησεν ὅτι ἡ ἀπόφασις θὰ ἐξαρτηθῆ ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν συσκέψεων ποὺ διεξάγονται μὲ τὴν Κυβέρνησιν.

Εἰς τὰς 'Αθήνας ἐλάμβανον χώραν, ὡς ἐπληροφορούμεθα ἐξ ἀκριτομυθιῶν τῶν τηλεφωνητῶν, ἀτέρμονες συζητήσεις μετ' ἁρμοδίων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, προσώπων, ἅτινα ἔλεγον τὴν γνώμην των χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὴν κατάστασιν καὶ χωρὶς νὰ δύνανται νὰ ἐκτιμοῦν τὰς ὀλεθρίας ἐκ τῆς ἀναβλητικότητος συνεπείας. Καὶ οὕτω, παρὰ τὰς συνεχεῖς ὀχλήσεις, δὲν ἐλήφθη ἀπόφασις τὴν 9ην 'Απριλίου.

(α) 'Ο Στρατάρχης τῆς 'Αγγλίας Οὐέϊβελ εἰς τὴν ἔκθεσίν του, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν ἐφημερίδα «Βῆμα» τῆς 10 'Ιουλίου 1947, γράφει τὰ ἑξῆς: «Τὴν 8ην 'Απριλίου κατέστη πρόδηλον ὅτι ἡ γιουγκοσλαυϊκὴ ἀντίστασις εἰς τὸν Νότον εἶχε καταρρεύσει καὶ ὅτι ἡ ὁδὸς ἀπὸ Μοναστήριον ἦτο ἀνοικτὴ εἰς τοὺς Γερμανούς».

Συνεπῶς ἐδημιουργεῖτο εἰς τὸν 'Αρχιστράτηγον νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν διαγνωσθεῖσαν νέαν τακτικὴν κατάστασιν ἀμελλητί.

Τὸ ὑπ' ἐμὲ Τμῆμα Στρατιᾶς, πιστεῦον ὅτι θᾶττον ἢ βράδιον θὰ ἀναληφθῆ ὁ ὑποχωρητικὸς ἐλιγμός, ἤρξατο κατευθῦνον πρὸς Γρεβενὰ τὰ ἀποθέματα τροφίμων καὶ πυρομαχικῶν ἐκ Κορυτσᾶς καὶ ἐκ Φλωρίνης, προπαρεσκεύασε τὰς καταστροφάς, ἐξεκένωσε τὰ Νοσοκομεῖα, ἐκλιμάκωσε τὰς ἐφεδρείας του καὶ ἐνημέρωσε τὰς Μεραρχίας του περὶ τοῦ διεξαχθησομένου πιθανῶς ἐλιγμοῦ.

Τὰς πρωινὰς ὥρας τῆς 10ης 'Απριλίου, ἀνώτερος ἀξιωματικὸς τοῦ 'Επιτελείου τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, συμφωνῶν μὲ τὰς προτάσεις μου, ὑπέδειξεν εἰς τὸν 'Επιτελάρχην μου τὴν γνώμην ὅτι «ἐὰν ὁ 'Αρχιστράτηγος εἶχε ἐπίσημον ἀναφοράν μου ἐπὶ τῶν προτάσεών μου, θὰ εἰσηκούετο παρὰ τῆς Κυβερνήσεως».

Εἰς ἀπάντησιν τῶ ὑπηγορεύθη αὐτοστιγμεί συνταχθεῖσα παρ' ἐμοῦ, παρισταμένου εἰς τὴν τηλεφωνικὴν στιχομυθίαν, ἀναφορά, περιλαμβάνουσα περίπου τὰ ἑξῆς:

«'Η εὐκαιρία ἀντιδράσεως κατὰ τῆς ἐχθρικῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἀναλήψεως ὑποχωρητικοῦ ἐλιγμοῦ πρὸς τὴν γραμμὴν τοῦ 'Ολύμπου, παρῆλθεν ἀνεπιστρεπτεί. 'Η ἀδράνεια τριῶν ἡμερῶν ἀποβαίνει εἰς βάρος τοῦ ἠθικοῦ τῶν Στρατευμάτων, ἅτινα νικηφόρα καὶ ἐνθουσιώδη, κατεδικάσθησαν εἰς τὸ νὰ παρίστανται θεαταὶ τοῦ ἐχθροῦ, ὑπερκερῶντος τὰ πλευρά των καὶ κυκλοῦντος τὰ νῶτα των. Πᾶσα στιγμὴ ἀναβλητικότητος δολοφονεῖ ἥρωάς μας».

'Η ἀναφορὰ αὕτη ἐθεωρήθη παρὰ τοῦ παραλήπτου ἐπιτελοῦς ὅτι μέλλει νὰ ἐνισχύση τὰς ἀπόψεις τοῦ 'Αρχιστρατήγου εἰς τὰς καταβαλλομένας προσπαθείας του. Ἕνεκα τούτου ἔσπευσε νὰ ἐπιδώση ταύτην τῷ 'Αρχιστρατήγῳ.

Παρὰ ταῦτα, οὔτε τὴν 10ην, οὐδὲ τὴν 11ην 'Απριλίου ἐξεδόθη ἀπόφασίς τις.

Δέον νὰ ὁμολογήσωμεν ἐνταῦθα εἰς ἐπιβεβλημένην παρένθεσιν, ὅτι ἡ γνωσθεῖσα εἴδησις περὶ διεισδύσεως τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ 'Αξιοῦ, ἡ ἐπακολουθήσασα συνθηκολόγησις τοῦ Τ.Σ.Α.Μ. ἐντὸς τῆς νυκτὸς πρὸς τὴν 9ην 'Απριλίου, ἡ κατάληψις τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ κατάληψις τοῦ Μοναστηρίου, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν παρατηρουμένην ἀδράνειαν ἀντιμετωπίσεως τοῦ ἐκ τῶν νώτων μας ἐμφανιζομένου κινδύνου, ἐδημιούργησαν ἀνησυχητικὴν ἀτμόσφαιραν ἀπηχοῦσαν εἰς τὸ ἠθικόν.

Παρὰ ταῦτα ὅμως ἐπέτυχον νὰ συγκρατήσω τὴν κατάστασιν, ὑποδαυλίζων ἐν ψυχραιμίᾳ τὴν αἰσιοδοξίαν καὶ διαδηλῶν μὲ ἐνθουσιασμόν, ὅτι ἡ παραμονὴ τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. εἰς Τομόρι — Κάμια — Πόγραδετς, εἶνε ἐνδεικτικὴ τῆς ἀποφασιστικῆς ἀντιμετωπίσεως ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου τῆς καταστάσεως. Συνίστων δὲ συχνὰ νὰ ἔχη πλήρη ἐμπιστοσύνην πρὸς τὴν 'Ανωτάτην Διοίκησιν καὶ προσέθετον ὅτι καθὼς ὁ 'Ελληνικὸς Στρατὸς καὶ ὁ 'Ελληνικὸς Λαὸς ἀπεδύθη εἰς δυσχερῆ ἀγῶνα ἐναντίον μιᾶς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ 28 'Οκτωβρίου, μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ θυσιασθῆ ὑπὲρ τῆς 'Ελευθερίας του, οὕτω καὶ σήμερον πρέπει νὰ φανατισθῆ ἐναντίον τῶν Γερμανῶν, δεδομένου ὅτι θὰ ἀγωνισθῶμεν παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Μεγάλης Βρεταννίας, τῆς ὁποίας τέκνα μᾶς ἐνισχύουν.

Τὰ ἐκπεμπόμενα συνθήματά μου περὶ αἰσιοδοξίας καὶ ἐγκαρτε-

ρήσεως εὕρισκον ἀπήχησιν εἰς τὴν πλειονότητα τῶν ἀγωνιστῶν καὶ συνεκρατήθη τὸ ἠθικόν. Ἂν δὲ παρετηρήθησαν περιπτώσεις ἀνησυχίας καὶ νευρικότητος, τοῦτο προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀποκορύφωσιν τῆς ἀγανακτήσεως ἐναντίον τῆς ἀδρανείας καὶ ἀναποφασιστικότητος, αἵτινες ὡδήγουν τὸν Νικητὴν Στρατὸν εἰς τὴν καταισχύνην ἀντὶ τῆς Δόξης.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, εἰς οὐδὲν τμῆμα ἐξεδηλώθη μέχρι 15 Ἀπριλίου ἡ παραμικρὰ ἔνδειξις κλονισμοῦ τοῦ ἠθικοῦ καὶ τῆς πειθαρχίας.

Η ΣΥΜΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ Τ.Σ.Δ.Μ.

Τὴν 11ην ὥραν τῆς 12ης Ἀπριλίου ἐλήφθη ἡ ὑπ' ἀριθμ. 1445 τηλεφωνικὴ διαταγὴ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ἥτις ὥριζε ὥραν ἐνάρξεως τοῦ προμελετηθέντος ὑποχωρητικοῦ ἑλιγμοῦ τὴν 23ην ὥραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας καὶ μὲ προοίμιον τὴν φράσιν:

«Μὴ ἐξευρεθείσης ἄλλης λύσεως ἐντέλλομαι...».

Ἡ ἀπόφασις αὕτη τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν τακτικὴν κατάστασιν τῆς στιγμῆς ποὺ ἐξεδόθη, ἀλλὰ εἰς τὴν τοιαύτην τῆς 8ης Ἀπριλίου, χωρὶς νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον θὰ ἀντιμετωπίζετο ἡ τροποποιηθεῖσα εἰς βάρος μας κατάστασις καὶ χωρὶς ν' ἀφήσῃ πρωτοβουλία ἂν ἡ ἀναδίπλωσις θὰ ἐγίνετο πρὸς τὴν κατεύθυνσιν Ἐρσέκας.

Πρῶτος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς συμπτύξεως ὡρίσθη ἡ κατάληψις τῆς Τοποθεσίας:

Ἄψος — Κιαφεκιαρὶτ — Γράμμος — Δυτικὸς κλάδος Ἀλιάκμονος — Σμίξη — Σινιάτσικο.

Προσετίθετο ἡ διαταγὴ ὅτι ἡ κάλυψις τοῦ πλευροῦ μας ἀνατολικῶς Βέρνου Σινιάτσικο ἀνετίθετο εἰς τὸ Τ.Σ.Κ.Μ. (ὑποστράτηγος Καράσος).

Ἐδῶ κρίνω σκόπιμον νὰ κάμω μίαν παρένθεσιν, διὰ νὰ τονίσω τὴν σημασίαν ποὺ εἶχε ἡ φράσις τῆς διαταγῆς «Μὴ ἐξευρεθείσης ἄλλης λύσεως...» καὶ τὴν ἐντύπωσιν ποὺ ἐδημιούργει τὸ μέρος τῆς διαταγῆς ποὺ ἐπεφόρτιζε τὸ Τ.Σ.Κ.Μ. (Καράσος) ὅπως καλύπτῃ τὸ πλευρόν μας:

α΄) Τὸ πρῶτον ζήτημα καταδεικνύει ὅτι ὁ Ἀρχιστράτηγος ἀνεζήτει ἄλλας λύσεις καὶ ἐν τῇ ἐπιδιώξει πρὸς ἐπίτευξιν τῆς λύσεως ἀπωλέσθη πολύτιμος χρόνος. Ἕνεκα τούτου διετάχθη μὲ καθυστέρησιν ὁ ὑποχωρητικὸς ἑλιγμός.

Ἀναμφισβητήτως θὰ ἐρωτήσῃ τις, διατὶ δὲν ἐλήφθη ἡ ἀνταποκρινομένη εἰς τὴν 8ην Ἀπριλίου αὐτοστιγμεὶ απόφασις καὶ ἐν τῷ μεταξὺ νὰ ἀναζητῆται ἄλλη, καλυτέρα λύσις. Ἀσφαλῶς ὁ Ἀρχιστράτηγος προετίμα τὴν λύσιν τῆς μὴ συμπτύξεώς μας καὶ συνεπῶς τῆς παραμονῆς εἰς τὰς θέσεις μας, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι δὲν ἐχρειάζετο πλέον τὴν συμβολήν μας εἰς τὴν περαιτέρω ἀντίστασιν.

Ἀλλὰ τότε, πῶς εἶνε δυνατὸν ὁ Ἀρχιστράτηγος μετά τινας ἡμέρας νὰ διατάσσῃ τὰ ἐν Ἠπείρῳ στρατεύματα ὅπως «ἀντισταθῶσι μέχρις ἐσχάτων»;

β´) Τὸ δεύτερον ζήτημα, καθ' ὅ ἐπεφορτίσθη τὸ Τ.Σ.Κ.Μ. νὰ καλύπτη τὸ πλευρόν μας, δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ Τμῆμα τοῦτο τῆς Στρατιᾶς εὑρίσκετο εἰς τὴν θέσιν του ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰς εἰς Κλειδίον Βρεταννικὰς Δυνάμεις. Ὡς θὰ ἴδωμεν, τὴν ὥραν τῆς ἐκδόσεως τῆς διαταγῆς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, τὸ Τ.Σ.Κ.Μ. (Καράσος) ὥδευεν μὲ σύντονον πορείαν πρὸς Κοζάνην — Σιάτισταν καὶ πρὸς Σινιάτσικο, ἥτις πορεία εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ πρωΐας τῆς 11ης Ἀπριλίου, ἤτοι πρὸ 24ώρου.

Ἀπεκρύβη ὅθεν ἡ ἀλήθεια καὶ δὲν μᾶς ἀνεκοινώθη ἡ ἀληθὴς κατάστασις.

Μετὰ τὴν μικρὰν ταύτην παρένθεσιν ἐπανέρχομαι ἤδη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὑποχωρητικοῦ ἑλιγμοῦ:

Ἐξεδόθη διαταγὴ ὑπὸ τύπον ὁδηγιῶν, περιλαμβάνουσα ὅλον τὸν ἑλιγμόν, μέχρι τῆς νέας Τοποθεσίας:

— Ἡ σύμπτυξις τῆς πρώτης ἡμέρας (νὺξ πρὸς τὴν 13 Ἀπριλίου) ἀπέβλεπε νὰ φέρη τὰς Μεραρχίας ἐπὶ τῆς γραμμῆς Ὀστροβίτσα — ὑψ. Δυτικῶς Μαλίκης — στενὸν ΒΑ τῆς λίμνης Μαλίκη, ἐπὶ τῶν βατῶν εἰς ἅρματα σημείων τοῦ ὁποίου εἶχε προπαρασκευασθῆ ἀντιαρματικὴ ἄμυνα ἀπὸ μακροῦ χρόνου.

— Ἡ τῆς δευτέρας ἡμέρας (νὺξ πρὸς 14 Ἀπριλίου) ἐπὶ τῆς γραμμῆς ὑψώματα Δυτικῶς διαβάσεως Κιαφέκιαριτ, ὑψώματα Νοτίως Μοσχοπόλεως — Μόροβα — Ἰβάν.

— Ἡ τῆς τρίτης ἡμέρας (νὺξ πρὸς τὴν 15 Ἀπριλίου) ἀπέβλεπε νὰ φέρη τὴν 16ην Μεραρχίαν ἐπὶ τῆς στενωποῦ τοῦ Κιαφέκιαριτ, τελικοῦ χώρου συμπτύξεώς της, τὴν 10ην Μεραρχίαν ἐπὶ τῶν ἀμέσως ἀνατολικῶς τῆς στενωποῦ ταύτης ὑψωμάτων, τὴν 9ην Μεραρχίαν ἐπὶ τῆς γνωστῆς της ΙΒα Τοποθεσίας καὶ τὴν 13ην Μεραρχίαν ἐπὶ τῆς διαβάσεως Ἱεροπηγῆς καὶ τὴν Μεραρχίαν Ἱππικοῦ ἐπὶ τῆς διαβάσεως Γαύρου, μὲ τὸ δεξιόν της ἐπὶ Βέρνου — Νυμφαῖον — Κλειδί.

— Ἡ τῆς τετάρτης ἡμέρας (νὺξ πρὸς 16 Ἀπριλίου) ἀπέβλεπε εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Μεραρχιῶν ἐπὶ τῶν ὁριστικῶν των θέσεων, ὑπὸ τὴν κάλυψιν τῶν Ὁμάδων Ἀναγνωρίσεως καὶ τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ καὶ ἐν συνδέσμῳ ἀνατολικῶς μὲ τὸ Τ.Σ.Κ.Μ. (Καράσος).

— Ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ τὴν 16ην Ἀπριλίου θὰ συνεπτύσσετο ὄπισθεν τῆς νέας τοποθεσίας, συγκεντρουμένη εἰς τὴν περιοχὴν Σιατίστης ὡς ἐφεδρεία τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ.

— Προεβλέπετο ἡ πραγματοποίησις τῆς καταλήψεως δύο συγχρόνως τοποθεσιῶν παρ' ἑκάστης Μεραρχίας.

— Ὡρίζοντο αἱ προπαρασκευασθεῖσαι καταστροφαί, διὰ ν' ἀποκλεισθῆ ἡ παρακολούθησις τῶν κινήσεών μας ὑπὸ ταχυκινήτων βαρέων μέσων (ἰδία ἁρμάτων).

— Ἡ 16η Μεραρχία ὑπήχθη ἀπὸ 15 Ἀπριλίου ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Τ.Σ.Η.

— Σ.Δ. τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. εἶχεν ὁρισθῆ παρὰ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου ἀπὸ 13 Ἀπριλίου τὰ Γρεβενά.

Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἑλιγμοῦ ἐντὸς 12 ὡρῶν ἀπὸ τῆς λήψεως τῆς Διαταγῆς ἦτο φυσικῶς ἀδύνατος, διότι δὲν παρείχετο ὁ ὑλικὸς χρόνος διὰ τὴν διαβίβασιν καὶ ἀνάγνωσιν τῆς Διαταγῆς παρὰ τῶν Με-

ραρχιῶν. Ἐν τοσούτῳ διετάχθη ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου καὶ ἐξετελέσθη χάρις εἰς τὴν προνοητικότητα τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. νὰ ἐκδώσῃ ὁδηγίας ἐν ἀναμονῇ τῆς διαταγῆς.

Αἱ Μεραρχίαι πᾶσαι ἐπέτυχον τὴν διακοπὴν τῆς μάχης κατὰ τὴν καθορισθεῖσαν ὥραν καὶ ἐτέθησαν εἰς κίνησιν πρὸς τὰ ὀπίσω, καλυπτόμεναι ὑπὸ τῶν ὀπισθοφυλακῶν των καὶ τῶν ἔτι ὄπισθεν ἀπομεινάντων στοιχείων τῆς ἐπαφῆς τῶν Ὁμάδων Ἀναγνωρίσεως, χωρὶς νὰ ἀντιληφθῇ ὁ ἐχθρός. Ἡ σύμπτυξις συνετελεῖτο κανονικώτατα καὶ ἄνευ ὀχλήσεως.

Ἡ 13η Μεραρχία κατὰ τὸν ἑλιγμόν της τὴν νύκτα 13 πρὸς 14 Ἀπριλίου διετήρησεν εἰς τὴν περιοχὴν Βορειοδυτικῶς Σιδέντσας κάλυψιν ἐκ τοῦ 11)18ου Συντάγματος, οὐλαμοῦ πεδινοῦ καὶ οὐλαμοῦ ἀντιαρματικοῦ ὑπὸ τύπου προφυλακῶν.

Τὴν πρωίαν τῆς 14ης Ἀπριλίου ἐσημειώθη παρὰ τῆς δυνάμεως ταύτης ἐχθρικὴ κίνησις λόχου Βερσαλλιέρων ἐπὶ μοτοσυκλεττῶν. Ὁ Διοικητὴς τοῦ Τάγματος ἐνεργῶν λίαν ψυχραίμως καὶ συνετῶς, ἀφῆκε τὸν Λόχον νὰ πλησιάσῃ εἰς τὰ δραστικὰ πυρά του καὶ εἶτα διέταξε τὴν ἐκτέλεσιν πυρῶν. Τὸ τοιοῦτον συνετέλεσε νὰ διαλυθῇ ὁ ἐχθρικὸς Λόχος, ὑποστὰς ἱκανὰς ἀπωλείας καὶ ἐγκαταλείψας 26 αἰχμαλώτους εἰς χεῖρας μας.

Τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. εὑρισκόμενον τὰς προμεσημβρινὰς ὥρας τῆς 13ης Ἀπριλίου εἰς Καστοριάν, ἔλαβε τὰς ἀναφορὰς τῶν Μεραρχιῶν καὶ ἐμόρφωσε τὴν γνώμην ὅτι διενηργεῖτο ὁ ἑλιγμὸς κανονικῶς καὶ ἀπροσκόπτως.

Τὸ Ἐπιτελεῖον μου μετὰ τοῦ Ἐπιτελάρχου ἀνεχώρησε διὰ Γρεβενὰ ἵνα ρυθμίσῃ τὰς λεπτομερείας ἐγκαταστάσεως ἐπὶ τῆς νέας Τοποθεσίας, ὁ δὲ ὑποφαινόμενος μετέβην εἰς Ἱεροπηγήν, ἵνα παρακολουθήσω ἂν κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας συνήπτετο μάχη τις.

Κατὰ τὴν ἐπάνοδόν μου εἰς Καστοριὰν ἐπληροφορήθην παρὰ τῶν Καστορίων, ὅτι διεδόθη ἡ φήμη καθ' ἣν οἱ Γερμανοὶ καταλαβόντες τὸ Ἀμύνταιον, ἀφ' ἑνὸς μὲν κατεδίωκον τὰς Βρεταννικὰς Δυνάμεις πρὸς Κοζάνην, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατηυθύνοντο διὰ Κλεισούρας πρὸς Καστοριάν. Τὸ δεύτερον δὲν ἐπίστευσα, διότι εἴχομεν ἀπὸ καιροῦ τῆς εἰρήνης προπαρασκευάσει σοβαρὰς καταστροφὰς ἔργων τεχνικῶν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀμυνταίου — Κλεισούρα καὶ εἴχομεν ἐσχάτως ἐπιφορτίσει τμήματα Μηχανικοῦ δι' ὑπονόμευσιν. Διὰ νὰ ἀρυσθῶ θετικὰς πληροφορίας, ἔσπευσα πρὸς Κορησσὸν καὶ Κλεισούραν μετὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ μου καὶ ὅταν ἔφθασα εἰς Κορησσόν, ἀντελήφθην ὁμάδας ἀνδρῶν διαρρεούσας ἐν ἀταξίᾳ πρὸς Δυσμάς. Οἱ ἄνδρες οὗτοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐλάχιστοι ἔφεδροι ἀξιωματικοί, μ' ἐπληροφόρησαν ὅτι ὑπεχώρησαν πράγματι αἱ Βρεταννικαὶ Δυνάμεις ἀπὸ τῆς 19ης ὥρας τῆς 12ης Ἀπριλίου καὶ ὅτι αὐτοὶ οὗτοι εἶχον τεθῆ εἰς κίνησιν πρὸ διημέρου πρὸς Δυσμάς, χωρὶς νὰ προηγηθῇ σύγκρουσίς τις.

Κατόπιν τούτων μετέβην εἰς Βογατσικόν, ὅπου ἡ 20ὴ Μεραρχία. Ἐκεῖ ἐπληροφορήθην ὅτι τὸ Τ.Σ.Κ.Μ. (Καράσος) διετάχθη παρὰ τοῦ Στρατηγοῦ Οὐΐλσων νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν γραμμὴν Κέλλη — Πιπερίτσα — Ὀσμάνακος — Βέρμιον καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ ἐπὶ τῆς

γενικῆς γραμμῆς Αὐχὴν Κλεισούρας — Σινιάτσικο — Βούρινος, τιθεμένη εἰς κίνησιν ἀπὸ 11 Ἀπριλίου.

Ἐδῶ θὰ κάμω μίαν παρένθεσιν, διὰ νὰ ὑπομνήσω ὅτι δὲν ἀνεκοινώθη τὸ σπουδαῖον τοῦτο γεγονὸς εἰς ἡμᾶς, οὐδὲ εἰς τὴν διαταγὴν συμπτύξεώς μας. Τοὐναντίον, τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον μᾶς ἐδημιούργει πεπλανημένας ἐντυπώσεις.

Ἡ σύμπτυξις τοῦ Τ.Σ.Κ.Μ. ἔλαβε χώραν ἐν μεγάλῃ σπουδῇ, ἥτις ἐπέφερε ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν, αἵτινες ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν καταπόνησιν, ἐπήνεγκον κλονισμόν τινα τοῦ ἠθικοῦ (α).

Ἐπειδὴ διέγνωσα ἀπορίας τῶν ἀξιωματικῶν ἐπὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως, συνέστησα τὴν πειθαρχίαν εἰς τοὺς ὀργανικοὺς δεσμοὺς καὶ ἀφηγήθην πρὸς ἐγκαρδίωσιν τὰς τελευταίας ἐπιτυχίας τῆς 13ης Μεραρχίας εἰς Μόκρες καὶ τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ εἰς Πισοδέρι.

Τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. συνδεθὲν τηλεφωνικῶς μετὰ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου ἀνήνεγκε τὴν κανονικὴν μέχρι τῆς στιγμῆς διεξαγωγὴν τοῦ ὑποχωρητικοῦ ἑλιγμοῦ καὶ τὴν δημιουργηθεῖσαν δυσάρεστον καὶ κρίσιμον διὰ τὰ Τμήματά μου γενικὴν κατάστασιν, ἐκ τῆς ὑποχωρήσεως τῶν Βρεταννικῶν Δυνάμεων ἐκ Κλειδίου. Τέλος, ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου ἐπὶ τοῦ τρόπου καθ' ὅν καλύπτει ἡμᾶς τὸ Τ.Σ.Κ.Μ. (Καράσος), ἐγκατασταθὲν εἰς Κλεισούραν καὶ Σιάτισταν.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα του ὅτι τὸ Τ.Σ.Κ.Μ. θὰ δυνηθῇ νὰ παράσχῃ τὴν ἀνατεθεῖσαν ἀσφάλειαν τοῦ πλευροῦ μας.

Ἡ ἀπάντησις αὕτη τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου εἶνε σκόπιμος, διὰ νὰ μὴ ἀποδοθῇ εἰς αὐτὸ ἡ εὐθύνη ἐκ τῆς συμπτύξεως τῶν Βρεταννῶν ἐκ Κλειδίου. Ὡς γνωστόν, ὁ Ἀρχιστράτηγος, εἰς τὴν ἐπίσημον ἔκθεσίν του, ἀναφέρει τὴν σύμπτυξιν, ἀλλὰ δὲν τὴν δικαιολογεῖ, λέγων ὅτι ἡ γερμανικὴ πίεσις δὲν ἦτο τοιαύτης σφοδρότητος, ὥστε ἡ κατάστασις νὰ ὑπαγορεύῃ σύμπτυξιν. Δὲν ὁμιλεῖ ὅμως ἂν ἔλαβε μέτρα καὶ τίνα, διὰ νὰ προλάβῃ τὴν λανθασμένην κίνησιν τῶν ὑπὸ τὰς διαταγάς του Βρεταννικῶν Δυνάμεων. Ὁ ἡγήτωρ δὲν ὑφίσταται διὰ νὰ διαπιστώνῃ τὰ λάθη, ἀλλὰ διὰ νὰ τὰ προλαμβάνῃ.

Ἤδη τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον βεβαιοῖ ὅτι πιστεύει εἰς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ πλευροῦ μας διὰ ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἐμερίμνησε καὶ διὰ τὴν ἔνδοξον Στρατιὰν τῆς Κορυτσᾶς (β).

(α) Ὁ Στρατάρχης Οὐέϊβελ εἰς τὴν προρρηθεῖσαν ἔκθεσίν του γράφει: «Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐξελίξεως (τῆς συμπτύξεως) κατέστη φανερὸν ὅτι ἡ 12η καὶ 20ὴ Μεραρχίαι (τοῦ Τ.Σ.Κ.Μ.) διελύοντο. Ταχέως ἀποδιωργανώθησαν τελείως καὶ μόνον ὀλίγα τμήματα διετήρουν ποιάν τινα μαχητικὴν ἀξίαν. Τοῦτο δὲν ὠφείλετο εἰς ἔλλειψιν ἀνδρείας ἢ μαχητικοῦ πνεύματος, ἀλλ' εἰς τὴν ἔλλειψιν συγχρονισμένου ἐξοπλισμοῦ καὶ εἰς διὰ βοδαμαξῶν μεταφοράς των, αἵτινες εἶνε ἀκατάλληλοι εἰς μακρὰς κινήσεις...».

(β) Ὁ Στρατάρχης Οὐέϊβελ εἰς τὴν ἔκθεσίν του γράφει:

«... Τὴν ἑσπέραν τῆς 10ης Ἀπριλίου δυνάμεις τοῦ στρατηγοῦ Μάκεϊ (ἐννοεῖ τῆς στενωποῦ Κίλι — Δερβέν, ἤτοι τοῦ Κλειδίου — Βεύης) ὑπέστησαν ἐπίθεσιν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν. Ἡ ἐπίθεσις αὕτη ἀνεπτύχθη τὴν ἑπομένην εἰς τὴν πρώτην σοβαρὰν σύγκρουσιν, ἥτις διήρκεσε δύο ἡμέρας

'Ολίγον μετὰ τὸ μεσονύκτιον πρὸς τὴν 14ην 'Απριλίου, ὁ διοικητὴς τοῦ Τ.Σ.Κ.Μ. συνδεθεὶς τηλεφωνικῶς μὲ ἐπληροφόρησε ὅτι τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς 13ης 'Απριλίου, περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ὁ ἐχθρὸς ἐπέτυχε νὰ καταλάβη ἀσθενῶς κατεχόμενον ἐπίκαιρον ὕψωμα βορείας αὐχένος Κλεισούρας καὶ νὰ προσβάλη κατὰ πλευρὸν ἐκεῖθεν τὰς ἀμυνομένας δυνάμεις του, αἵτινες ἐσημείουν διαρροὴν καὶ ἀπροθυμίαν δι' ἀγῶνα.

Εἰς ἀπάντησιν ἠξίωσα τὴν ἀποκατάστασιν τῆς καταστάσεως, ἀφοῦ διετίθεντο δυνάμεις Μεραρχίας. Ὑπέδειξα ὅτι δὲν γίνεται πάντοτε ἡ ἄμυνα τοῦ αὐχένος διὰ τῆς ἱππαστὶ καταλήψεως τούτου, ἀλλὰ καὶ διὰ καταλήψεως τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ αὐχένος μὲ μέτωπον παράλληλον πρὸς τὴν ὁδὸν ἵνα καταστῆ δυνατὴ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς διελεύσεως ἁρμάτων καὶ μηχανοκινήτων (ὡς γνωστὸν ὁ ἐχθρὸς δὲν εἶχε δυνατότητας νὰ ἐνεργῆ διὰ τῶν ὀρεινῶν μερῶν ἀλλὰ μόνον διὰ τῶν ἁμαξητῶν ὁδῶν).

Ὁ ὑποστράτηγος Καράσος μ' ἐβεβαίωσε ὅτι θὰ ἐκδοθοῦν διαταγαὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα ὡς ἀνωτέρω. Τότε μοὶ ἐδόθη ἡ ἀφορμὴ νὰ συστήσω ὅπως μὴ ἀρκεῖται εἰς τὰς διαταγὰς ἀλλὰ νὰ ἐπεμβαίνη καὶ

(11 καὶ 12 'Απριλίου).

Καίτοι ἡ ἐχθρικὴ ἐπίθεσις συνεκρατήθη καὶ προεκλήθησαν εἰς τὸν ἐχθρὸν βαρεῖαι ἀπώλειαι, ἦτο φανερὸν ὅτι ἡ τοποθεσία 'Ολύμπου — Βερροίας — 'Αμυνταίου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κρατηθῆ μονίμως... ὡς ἐκτεταμένη γραμμή..., χωρὶς νὰ σταθεροποιηθῆ δι' ἔργων ἐλλείψει χρόνου. Τὸ ἀριστερὸν τῆς στενωποῦ Βεύης καλύπτεται ὑπὸ μιᾶς 'Ελληνικῆς Μεραρχίας 'Ιππικοῦ, κατεχούσης εὐρύτατον μέτωπον. Μεταξὺ τῆς Μεραρχίας 'Ιππικοῦ καὶ τῶν ἐν 'Αλβανίᾳ 'Ελληνικῶν Δυνάμεων ὑπῆρχε εὐρὺ διάκενον, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἐχθρὸς ἠδύνατο νὰ εἰσχωρήσῃ...».

α') Διὰ τῆς ἐκθέσεως ταύτης ἀποκαλύπτεται ὅτι ἀπεφασίσθη ἡ ἐγκατάλειψις τῆς γραμμῆς 'Ολύμπου — Βερροίας — 'Αμυνταίου οὐχὶ τὸ ἀπόγευμα τῆς 12ης 'Απριλίου, ἀλλὰ πρότερον, ὅτε καὶ διετάχθησαν αἱ 12η καὶ 20ὴ Μεραρχίαι νὰ συμπτυχθοῦν ἐκ Βερμίου καὶ Πιτερίτσας πρὸς Σιάτισταν καὶ Κλεισούραν. Συνεπῶς μεγεθύνεται ἡ παράλειψις τοῦ 'Αρχιστρατήγου νὰ προλάβη τὴν μὴ σύμπτυξιν τῶν Βρεταννικῶν Δυνάμεων, διότι ἡ σύμπτυξις συνετέλει πρὸς κύκλωσιν τῶν εἰς Κορυτσὰν δυνάμεών μας.

β') Ὁ Οὐέϊβελ παραδέχεται ὅτι συνεκρατήθη ὁ ἐχθρὸς τὴν 12ην 'Απριλίου. 'Εν τοσούτῳ, τὴν νύκτα πρὸς τὴν 13ην 'Απριλίου συνεπτύχθη, χωρὶς νὰ λάβη ὑπ' ὄψει ὅτι οὕτως ὑπερφαλαγγίζοντο ἑπτὰ Μεραρχίαι.

Τὴν ὑπερφαλάγγισιν ὅμως τῶν ἰδικῶν του δυνάμεων διαρκῶς ἐπρόσεχε μέχρις ὑπερβολῆς. Οὕτως, ἐφοβεῖτο διὰ τὴν ἀτελῆ κάλυψιν εὐρέος μετώπου ὑπὸ τῆς 'Ελληνικῆς Μεραρχίας 'Ιππικοῦ καὶ τὰ διάκενα ἔτι ἀριστερώτερα. 'Αλλ' οἱ φόβοι του εἶνε ὅλως ἀδικαιολόγητοι, διότι ἡ Μεραρχία 'Ιππικοῦ ἀπέκρουσε τὰς ἐπιθέσεις τῶν Γερμανῶν τελεσφόρως.

γ') Ὅσα λέγει ὁ Στρατάρχης ἀποβλέπουν εἰς τὸ νὰ δικαιολογήση τὴν σύμπτυξιν εἰς τὰ στενὰ Σαρανταπόρου. Διότι, ναὶ μὲν ἡ Μεραρχία 'Ιππικοῦ εἶχεν ἐπιφορτισθῆ μὲ εὐρὺ μέτωπον, ἀλλ' εἰς τὴν οὐσίαν ἀπέφρασσε μίαν κυρίαν ἀρτηρίαν καὶ μίαν δευτερεύουσαν, ἐνισχυμένην διὰ Ταξιαρχίας Πεζικοῦ καὶ Βαρέος Πυροβολικοῦ.

Καὶ ὁ Στρατάρχης δὲν ἠγνόει ὅτι ὁ ἐχθρὸς εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ ἐνεργῆ μόνον εἰς τὰς κυρίας συγκοινωνιακὰς ἀρτηρίας καὶ οὐχὶ εἰς τὰς ὀρεινὰς διαβάσεις.

δ') Παρὰ τὰ ἐκτιθέμενα τοῦ Στρατάρχου Οὐέϊβελ, μέχρι τῆς 15ης 'Απριλίου οὐδαμόθεν ἠνωχλήθησαν παρὰ τοῦ ἐχθροῦ αἱ ἐν 'Αλβανίᾳ δυνάμεις τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. καὶ ὅπου ἐπεχείρησε νὰ εἰσχωρήση ἀπεκρούσθη.

Συνεπῶς ἡ σύμπτυξις τοῦ Οὐΐλσων συνετέλεσε εἰς τὸ νὰ κυκλωθῆ τὸ Τ.Σ.Δ.Μ.

αὐτοπροσώπως εἰς ζητήματα τῆς σπουδαιότητος τῆς πτώσεως τῆς Κλεισούρας.

Ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω τὰ εἰς αὐχένα Κλεισούρας τμήματα τῆς 20ῆς Μεραρχίας δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντιτάξωσι οὐδὲ ἐπὶ ὥραν, ἀντίστασιν.

Ἀντιλαμβανόμενος ἤδη τὸν σοβαρὸν κίνδυνον ποὺ διέτρεχον αἱ Μεραρχίαι μου μετὰ τὴν ἀδικαιολόγητον — κατὰ τὸν Ἀρχιστράτηγον — ὑποχώρησιν τῶν Βρεταννικῶν Δυνάμεων ἐκ τοῦ στενωποῦ Κλειδίου, καὶ δυσπιστῶν πρὸς τὰ Τμήματα τοῦ Τ.Σ.Κ.Μ. (Καράσου) ὡς ὑποστάντα κλονισμὸν ἀπεφάσισα τὰ ἑπόμενα:

α) Ν' ἀναστείλω τὴν κίνησιν στοιχείων τινων Βαρέως Πυροβολικοῦ ποὺ ἐπρόκειτο νὰ διέλθουν ἐκ Καστοριᾶς περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 14ης Ἀπριλίου.

β) Νὰ σταματήσω τὴν κίνησιν οἱουδήποτε τμήματος πεζικοῦ ἢ πολυβόλων, τὸ ὁποῖον θὰ διήρχετο ἐκ Καστοριᾶς ἐντὸς τῆς 14ης Ἀπριλίου.

γ) Νὰ μεταφέρω διὰ φορτηγῶν αὐτοκινήτων δυνάμεις πεζικοῦ ἐκ τῶν Μεραρχιῶν μου, αἵτινες δυνάμεις ἦσαν δεδοκιμασμέναι καὶ μὲ ὑψηλὸν φρόνημα, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἀντιταχθῶσι κατὰ τοῦ ἐπερχομένου κινδύνου ἐκ τῆς προελάσεως τῶν Γερμανῶν.

Διὰ τὰ δύο πρῶτα ἀντικείμενα ἐπεφορτίσθησαν ἐπιτελεῖς μου, διὰ τὸ τρίτον ζήτημα στερούμενος διαθεσίμων αὐτοκινήτων ἀφ' ἑνὸς μὲν παρεκάλεσα τὸν ὑποστράτηγον Καράσον ὅπως ἀποστείλη ὅσα περισσότερα διέθετε φορτηγὰ αὐτοκίνητα εἰς Μπίγλισταν, ἀφ' ἑτέρου ἐπεφόρτισα ἀξιωματικὸν τοῦ Ἐπιτελείου ὅπως κατευθύνη τὰ συναντώμενα κενὰ αὐτοκίνητα τῆς ὑπ' ἐμὲ Στρατιᾶς πρὸς τὴν Μπίγλισταν.

Ταυτοχρόνως διέταξα τὴν 13ην Μεραρχίαν ὅπως συγκεντρώση ἑτοίμας πεζικὰς δυνάμεις εἰς τὴν προμνησθεῖσαν κωμόπολιν καὶ ἀποστείλη ἄνευ ἀπωλείας χρόνου ταύτας, δι' αὐτοκινήτων πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς ἐκ τῆς διαβάσεως τῆς Κλεισούρας ἀπειλῆς. Ἀξιωματικὸς τοῦ Ἐπιτελείου θὰ ἐνημέρωνεν εἰς Καστοριὰν τὰ τμήματα.

Τὸ ὑπ' ἐμὲ Τμῆμα Στρατιᾶς κατέστησε ἐνήμερον τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐπὶ τῆς καταστάσεως καὶ ἐπρότεινε ὅπως διαταχθῇ ἡ εἰς τὴν περιοχὴν Νεαπόλεως — Κιβωτοῦ, Βρεταννικὴ μηχανοκίνητος Ταξιαρχία νὰ ἀχθῇ εἰς Κλεισούραν διὰ ν' ἀπαγορεύση τὴν διάβασιν εἰς τὸν ἐχθρόν. Ἐπίσης ἀνήνεγκεν τὰ ληφθέντα μέτρα πρὸς μεταφορὰν δυνάμεων δι' αὐτοκινήτων.

Τὴν πρωΐαν τῆς 14ης Ἀπριλίου μετέβην εἰς Καστοριὰν διὰ νὰ ἐξακριβώσω τὴν κατάστασιν καὶ διὰ νὰ ἐνασκήσω τὴν ἐπίδρασίν μου πρὸς πείσμονα ἀντίστασιν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ.

Τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας ἐπανέκαμψα ἀφοῦ προηγουμένως λόχος βαρέων πολυβόλων τυχαίως διερχόμενος ἐγκατεστάθη παρὰ τὸ χωρίον Δίσπηλιο, χρησιμοποιῶν τὸν χάνδακα διαρροῆς ὑδάτων ἐκ τῆς λίμνης ὡς παθητικὸν ἀντιαρματικὸν κώλυμα.

Παρ' ἀξιωματικοῦ τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ, διακομίσαντος δύο Ἄγγλους ἀεροπόρους τραυματίας ἐπληροφορήθημεν τὸ κρίσιμον τῆς καταστάσεως τῆς 21ης Ταξιαρχίας (ἐγκατεστημένης εἰς Νυμφαῖον

μέχρι τῆς στενωποῦ Κλειδίου). Αὕτη κυκλωθεῖσα ἀπεδεκατίσθη παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ἢ ἠχμαλωτίσθη, τοῦ Συνταγματάρχου Χονδροῦ αὐτοκτονήσαντος. Ἡ καταστροφὴ ἀπεδίδετο εἰς παράλειψιν τῶν Βρεταννῶν νὰ εἰδοποιήσουν τὸ ἐν συνδέσμω Σύνταγμα περὶ τῆς ἀποχωρήσεώς των ἐκ Κλειδίου καὶ συνεπῶς ἐκυκλώθη τὸ 80ὸν Σύνταγμα ἐν ἀγνοίᾳ τελοῦν περὶ τῆς συμπτύξεως τῶν Βρεταννικῶν Δυνάμεων.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον μᾶς ἐγνωστοποίησε ὀλίγον πρὸ μεσημβρίας τῆς 14ης Ἀπριλίου ὅτι διετάχθη ἡ Βρεταννικὴ Ταξιαρχία ὅπως διαθέση τμῆμα Μηχανοκινήτων εἰς Κλεισούραν. Οὕτω τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἀφ' ἑνὸς μὲν δεικνύει τὸ ἀπαιτούμενον ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν τήρησιν τοῦ αὐχένος Κλεισούρας παρ' ἡμετέρων, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν πιστεύει εἰς τὴν δυνατότητα τῶν τμημάτων Τ.Σ.Κ.Μ. (Καράσου) νὰ ἀντισταθοῦν τελεσφόρως.

Ἡ Βρεταννικὴ Ταξιαρχία δὲν ἐξετέλεσε τὴν διαταγὴν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου δικαιολογουμένη ὅτι ἡ διαταγὴ δὲν ἦτο κατηγορηματική, διότι ὥριζε νὰ διαθέση δυνάμεις «ἐὰν ἠδύνατο» καὶ ἐπειδὴ δὲν «ἠδύνατο» δὲν θὰ τὴν ἐξετέλει...

Τὸ ἀπόγευμα τῆς 14ης Ἀπριλίου τὸ ἐπιτελεῖον μου ἐπληροφορήθη ὅτι ἡ εἰς τὴν Σιάτισταν 12η Μεραρχία τοῦ Τ.Σ.Κ.Μ. ἤρχισε ἀποσυνδέουσα τὰ τηλεφωνικά της δίκτυα. Ἀποταθέντες πρὸς τὸν ὑποστράτηγον Καράσον, ἐλάβομεν τὴν ἀπάντησιν ὅτι δὲν ἦτο ἀληθὴς ἡ πληροφορία μας.

Πάντως οἱ Βρεταννοί, οἵτινες ἐνίσχυον τὴν Τοποθεσίαν Ἀμύνης τῆς Στενωποῦ Σιατίστης δι' ἀντιαρματικῶν μέσων καὶ βαρέων πολυβόλων ἀπεχώρησαν ἐκ τῆς θέσεώς των πρὸ μεσημβρίας χωρὶς νὰ προηγηθῆ μάχη, οὐδὲ νὰ ἐμφανισθῆ που ἐχθρός.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν (14 Ἀπριλίου) ἅπασαι αἱ Μεραρχίαι τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. διῆλθον ἐν ἠρεμίᾳ καὶ παρεσκεύασαν τὴν κίνησίν των πρὸς τὰ ὀπίσω συμφώνως πρὸς τὸ προδιαγεγραμμένον σχέδιον. Ἡ 13η Μεραρχία ἐπεβίβασε ἐπὶ τῶν ἀποσταλέντων αὐτοκινήτων ἓν τάγμα πεζικοῦ καὶ λόχου βαρέων πολυβόλων διὰ νὰ μεταφερθοῦν εἰς Δισπηλιὰ Καστοριᾶς.

Καθ' ἅπασαν τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας ταύτης ἡ ἐχθρικὴ ἀεροπορία (Γερμανικὴ) ἐπέδειξε ἀσυνήθη δραστηριότητα καθ' ὅλον τὸ λον τὸ μῆκος τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Καστοριᾶς μέχρι Γρεβενῶν σφυροκοποῦσα ἀποτελεσματικῶς ἕκαστον σημεῖον ταύτης εἰς κάθε στιγμήν. Ἰδιαίτατα ἐβομβαρδίζοντο οἱ Βρεταννικοὶ καταυλισμοὶ Σχηματισμῶν των εὐκόλως ἐπισημαινομένων, ὑποστάντες σοβαρωτάτας ζημίας καὶ ἱκανὰς ἀπωλείας. Ἰδιαίτετα ἐβομβαρδίσθη τὸ παρὰ τὴν Κιβωτὸν Μηχανοκίνητον Σύνταγμα τῶν Βρεταννῶν, ὅπερ ἠρνήθη νὰ ἀχθῆ εἰς Κλεισούραν καὶ δύναταί τις εἰπεῖν ὅτι κατεστράφη τὸ ὑλικόν των τελείως, ὡς ἔχω προσωπικὴν ἀντίληψιν.

Κατὰ τὴν διαδρομήν μου ἐκ Καστοριᾶς εἰς Γρεβενὰ ἤτοι εἰς χρονικὸν διάστημα δύο ὡρῶν, ἐσημείωσα εἴκοσι σμήνη, εἰς διάφορα σημεῖα, νὰ βομβαρδίζουν μικρὰς φάλαγγας διαρρεόντων, καταυλισμούς, χωρία, αὐτοκίνητα καὶ φάλαγγας βοηλάτων ἁμαξῶν, εἰς τρόπον ὥστε οὐ μόνον νὰ ἐπιφέρουν καταστροφὰς καὶ ἀπωλείας, ἀλλὰ καὶ νὰ διακόπτουν τὰ τηλεφωνικὰ καὶ τηλεγραφικὰ δίκτυα καὶ νὰ παρακωλύουν τοὺς ἐφοδιασμούς.

Περὶ τὴν 19ην ὥραν τῆς 14 Ἀπριλίου ἐλήφθη διαταγὴ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου καθορίζουσα περίπου τὰ ἑξῆς:

— Τίθεντα ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. (Τσολάκογλου) τὸ μὲν Τ.Σ.Κ.Μ. (Καράσος) ἀπὸ τῆς λήψεως τῆς διαταγῆς, ἡ δὲ Βρεταννικὴ Ταξιαρχία ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου πρὸς τὴν 15 Ἀπριλίου.

— Διὰ τῶν ἄνω δυνάμεων τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν κατάστασιν κατὰ τὴν ἄνω κοιλάδα τοῦ Ἁλιάκμονος.

— Ὁ Σταθμὸς Διοικήσεως τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. νὰ τεθῇ εἰς λειτουργίαν ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου πρὸς τὴν 15 Ἀπριλίου.

Εἰς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ταύτης διέταξα καθορίσας τὸν ρόλον τοῦ Τ.Σ.Κ.Μ. (Καράσου) καὶ τῆς Βρεταννικῆς Ταξιαρχίας καὶ ἐνημερώσας τὰς συμπτυσσομένας Μεραρχίας μου περὶ τῆς τακτικῆς καταστάσεως τῆς στιγμῆς, καίτοι ἤμην πεπεισμένος ὅτι ἦτο ἀνεκτέλεστος ἡ διαταγὴ τοῦ Γεν. Στρατηγείου, ἐκδοθεῖσα κατόπιν ἑορτῆς, χωρὶς ν' ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν τακτικὴν κατάστασιν τῆς στιγμῆς διότι:

α) Ἡ 20ὴ Μεραρχία δὲν ἠμύνθη τῆς Κλεισούρας ὅπως ἔπρεπε ἂν πιστεύσῃ τις εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ Συνταγματάρχου Δέδε διοικητοῦ 21ης Ταξιαρχίας.

β) Ἡ 12η Μεραρχία μιμηθεῖσα τοὺς Βρεταννοὺς ἐγκατέλειψε τὴν στενωπὸν Σιατίστης χωρὶς νὰ ἐμφανισθῇ ἐχθρικὴ ἀπειλή.

γ) Ἡ Βρεταννικὴ Ταξιαρχία δοκιμασθεῖσα σκληρῶς καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ ὑποστᾶσα ἀπωλείας καὶ καταστροφὰς ὑλικοῦ συνεπτύχθη νοτίως Γρεβενῶν ἐπὶ τῇ βάσει προγενεστέρων διαταγῶν πρὶν ληφθῇ ἡ ἀνωτέρω διαταγὴ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου.

Κατ' ἐμὴν γνώμην ἐὰν ἡ περὶ ἧς πρόκειται διαταγὴ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου ἐξεδίδετο ἀπὸ τῆς μεσημβρίας τῆς 14 Ἀπριλίου (ἑπτὰ ὥρας ἐνωρίτερον) θὰ ἀντιμετωπίζετο τελεσφόρως ὁ ἐχθρὸς καὶ θὰ προελαμβάνετο ἡ ἐπακολουθήσασα ἐκτροπὴ τῶν Μεραρχιῶν μου, πρὸς τὰ ὀρεινὰ καὶ δύσβατα μέρη τῆς Ἄνω Πίνδου.

Μετὰ τὴν ἔκδοσιν ὅλων τῶν ἀναγκαίων διαταγῶν, τὸ Στρατηγεῖον μου ἀνεχώρησε τὴν 22αν ὥραν (τῆς 14 Ἀπριλίου) διὰ Καλαμπάκαν, ἥτις ὡρίσθη Σταθμὸς Διοικήσεώς μου.

Ἡ ὁδὸς εἰς ἀπόστασιν τριῶν χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν Γρεβενῶν ἦτο ἀποφεφραγμένη ὑπὸ φάλαγγος Βρεταννικῶν Αὐτοκινήτων, ἥτις ἐκινεῖτο λίαν βραδέως καὶ μὲ ἐσβεσμένους τοὺς φανοὺς τῶν αὐτοκινήτων, λόγω τῆς διαρκοῦς σχεδὸν παρουσίας ἐχθρικῆς ἀεροπορίας εἰς τὸν ὁρίζοντα. Ἅμα τῇ ἡμέρα (15 Ἀπριλίου) ἀντελήφθημεν ὅτι εἴμεθα ἐνσφηνωμένοι εἰς μακρὰν φάλαγγα αὐτοκινήτων περιλαμβάνουσαν ὁλόκληρον τὴν μάχιμον δύναμιν τῆς Βρεταννικῆς Ταξιαρχίας.

Τὸ Στρατηγεῖον μου φθάσαν εἰς Ἐλευθεροχώριον ἐσταμάτησε, τῇ διαταγῇ μου, διὰ νὰ μελετήσῃ τὴν δημιουργηθεῖσαν νέαν κατάστασιν καὶ νὰ ἐκδώσῃ νέας διαταγάς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μελέτης ἐπαρουσιάσθη ὁ ὑποστράτηγος Καράσος, ὅστις ἀνήνεγκεν ὅτι τόσον ἡ 12η Μεραρχία, ὅσον καὶ ἡ 20ὴ τοιαύτη κατέλαβον τὰ ὀρεινὰ δυτικῶς τοῦ εἰς τὸ ὕψος Νεαπόλεως — Ἁλιάκμονος καὶ συνεπῶς αἱ διαβάσεις Σιατίστης καὶ Κλεισούρας ἦσαν ελεύθεραι εἰς τὸν ἐχθρόν. Προσέθεσε δὲ ὅτι δὲν εἶχε ἀναγνώσει τὴν ἀπὸ τῆς νυκτὸς ἐκδοθεῖσαν διαταγήν μου, ὡς ἀποφασίσας νὰ συμπτυχθῇ.

Τότε τῷ ἐπέστησα τὴν προσοχήν του ὅπως μεριμνήσῃ διὰ τὴν συγκράτησιν τῶν Μεραρχιῶν του, πάσῃ θεσία. Τόσον ὁ ὑποστράτηγος Καράσος, ὅσον καὶ τὸ ἐπιτελεῖον του μοὶ ἀνήνεγκεν ὅτι δὲν ὑπάρχει τοιαύτη δυνατότης καὶ ὅτι ἡ κατάστασις ἦτο ἀθεράπευτος, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἐσπευσμένην σύμπτυξιν ἐκ Βερμίου καὶ Πιπερίτσας. Τότε τὸν διέταξα νὰ σταματήσῃ εἰς Μελίσσι καὶ νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν ἀνασύνταξιν τῶν διαρρεόντων στελεχῶν καὶ ἀνδρῶν, καὶ ἔσπευσα πρὸς Καλαμπάκαν, ἵνα ἐκεῖθεν κατευθύνω τὰς κινήσεις τῶν ἀποκλεισθεισῶν Μεραρχιῶν μου Δυτικῶς Καστοριὰν καὶ ἠναγκασμένων νὰ τραπῶσι πρὸς τὰ ὀρεινά.

Ἀφιχθεὶς εἰς Καλαμπάκαν, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τοῦ ἀσυρμάτου ἐπεχείρησα νὰ συνδεθῶ μὲ τὰς Μεραρχίας μου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀνήνεγκον τῷ Γενικῷ Στρατηγείῳ τὴν δυσάρεστον τροπὴν τῆς καταστάσεως, καθ' ἥν ἀμαχητὶ τὸ Τ.Σ.Κ.Μ. διελύθη ἢ ἐτράπη πρὸς τὰ ὀρεινά, καὶ ἡ Ταξιαρχία τῶν Βρεταννῶν ἀπεχώρησε πρὸς Ἐλασσόνα πρὶν ληφθῇ ἡ διαταγὴ τῆς ὑπαγωγῆς της πρὸς τὰς διαταγάς μου.

Τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἀδυνατοῦν νὰ πράξῃ ἄλλως συνεφώνησε ὅπως προσπαθήσω νὰ κατευθύνω τὰς ἐκτραπείσας τῆς κατευθύνσεώς των Μεραρχίας μου πρὸς Μέτσοβον.

Τὴν ἡμέραν ταύτην, καθ' ἥν ἀπεκόπη ἡ ὁδὸς Καστοριὰ — Γρεβενὰ ὑπὸ τοῦ προχωρήσαντος ἀμαχητὶ ἐχθροῦ ἐκ Κοζάνης πρὸς Νεάπολιν, ἡ μὲν 13η Μεραρχία συνῆπτε τὴν μάχην Καστοριάς, ἡ δὲ 12η Ταξιαρχία τὴν μάχην Ἀποσκέπου ὡς θὰ ἴδωμεν.

Οὕτως ἡ σύμπτυξις τῶν Μεραρχιῶν τοῦ τετιμημένου Τμήματος Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας κατέληξε εἰς τὸ νὰ ἀποκοποῦν καὶ νὰ ριφθοῦν εἰς σκληρὰν περιπέτειαν ἀνὰ τὰ δύσβατα τῆς Ἄνω Πίνδου ἐστερημέναι τροφῶν καὶ νομῆς καὶ σφυροκοπούμεναι ὑπὸ τῆς ἐχθρικῆς Ἀεροπορίας.

Τοῦτο ἀποδοτέον διότι καθυστέρησε ἡ ἔκδοσις Διαταγῆς ἐπὶ 4 ἡμέρας ὑπαγορευομένη ὑπὸ τῆς διαμορφωθείσης καταστάσεως τῆς 8ης Ἀπριλίου. Ἐὰν ἀντεμετωπίζετο ἡ κατάστασις, ὡς ἐπεβάλλετο, ἐπικαίρως, τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. θὰ εὑρίσκετο ἐγκατεστημένον ἐν ἀμύνῃ ἐπὶ τοῦ Δυτικοῦ κλάδου τοῦ Ἁλιάκμονος, θὰ ἀνθίστατο καὶ θὰ ἐτίμα ἅπαξ ἔτι τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα.

Οὐχ ἧττον ἡ θλιβερὰ τροπὴ τῆς καταστάσεως δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν ἀναβλητικότητα λήψεως ἀποφάσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐγκληματικὸν σφάλμα νὰ μὴ προλάβῃ τὴν σύμπτυξιν τῶν Βρεταννῶν ἐκ Κλειδίου, ἥν σύμπτυξιν ὁμολογεῖ εἰς τὴν ἔκθεσιν ὅτι δὲν ὑπηγόρευε ἡ κατάστασις.

Ἔπρεπε νὰ διαμαρτυρηθῇ εἰς τοὺς Βρεταννοὺς λέγων ὅτι ἡ Στρατιὰ Κορυτσᾶς εὑρίσκετο εἰσέτι μὲ τὸν ἐχθρὸν εἰς Πόγραδετς — Κάμιαν καὶ Τομορίτσαν. Συνεπῶς ἡ ὑποχώρησίς των, ἐκ τοῦ Κλειδίου τὴν 19ην ὥραν τῆς 12 Ἀπριλίου ἐλάμβανε χώραν τέσσαρας ὥρας πρὸ τῆς διακοπῆς τῆς μάχης τῶν ἀκροτάτων στοιχείων τῆς Στρατιᾶς Κορυτσᾶς. Πῶς ὅθεν θὰ ἠδύναντο νὰ ὑποχωρήσουν διὰ νὰ ἔλθουν εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ Ὀλύμπου ἀφοῦ ἡ ὁδὸς Ἀμυνταίου — Καστοριᾶς θὰ ἠνοίγετο εἰς τοὺς Γερμανούς;

Μόνον μία ἐκδοχὴ δικαιολογεῖ τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ὅτι ἐκ

τῶν προτέρων ἀπεδέχθη τὴν ἀσφαλῆ καταστροφὴν τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Κορυτσᾶς, τὴν διάλυσίν του ἢ τὴν αἰχμαλωσίαν του, ὡς τερματισθέντος πλέον τοῦ περαιτέρω ἀγῶνος.

Εἶνε εὐτύχημα ὅτι τὸ ὑπ' ἐμὲ Τμῆμα Στρατιᾶς ἐπεράτωσε τὴν ἱεράν του ἀποστολήν, ἀφοῦ εἰσηγήθη ἐγκαίρως τὰ ἐπιβαλλόμενα καὶ ἀφοῦ συνεκρούσθησαν συγχρόνως ἡ μὲν ἐμπροσθοφυλακή του εἰς Καστοριὰν μὲ τοὺς Γερμανούς, ἡ δὲ ὀπισθοφυλακή του εἰς Τσαγκόνι μὲ τοὺς Ἰταλούς, ὅπου συνέλαβε 100 αἰχμαλώτους.

Δὲν υἱοθετήθησαν αἱ εἰσηγήσεις του. Τοῦτο ἀφορᾷ τὴν ἀδέκαστον ἱστορίαν ποὺ θὰ κρίνῃ τὰς ἐνεργείας ἑκάστου.

Κρίνω σκόπιμον νὰ ὑπογραμμίσω τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἠθικὸν τοῦ τμήματος Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας διετηρήθη ἀμείωτον μέχρι τῆς 16ης Ἀπριλίου. Δὲν ἐκλονίσθησαν οἱ ἄνδρες οὔτε ἀπὸ φήμας, οὔτε ἀπὸ διαδόσεις, οὔτε ἀπὸ τὴν παρουσίαν τῶν Γερμανῶν εἰς τὰ νῶτα των.

Ἀπόδειξιν τρανὴν ἀποτελοῦν αἱ μάχαι Καστοριᾶς καὶ Ἀποσκέπου καίτοι μὲ ἐλαχίστας δυνάμεις.

ΜΑΧΗ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

Ὡς προεξετέθη, λόχος βαρέων πολυβόλων ἐγκατεστάθη εἰς Δισπηλιὸ (Καστοριᾶς) διὰ νὰ ἀντιταχθῇ ἐναντίον τῶν σημειωθέντων προκεχωρημένων ἀσθενῶν ἐχθρικῶν στοιχείων ἐκ μοτοσυκλεττιστῶν κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς 14 Ἀπριλίου. Ὁ λόχος οὗτος τελῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ λοχαγοῦ Μανωλέσου, ἀπέκρουσε τὰ ἐχθρικὰ στοιχεῖα καὶ ἐγκατεστάθη ἀμυντικῶς Ἀνατολικῶς Δισπηλιό. Ἐνήμερος ὅτι θὰ μετεφέροντο ἐκ Μπιγλίστης ἐνισχύσεις καὶ ὅτι ἐκινοῦντο πρὸς Ἄργος Ὀρεστικὸν ἄλλαι δυνάμεις, εἶχε τὴν ἐμπνευσμένην πρωτοβουλίαν νὰ διαβιβάζῃ πληροφορίας διὰ σημειωμάτων πρὸς τὰ τμήματα ταῦτα διὰ τῶν πρὸς Μπίγκλισταν κατευθυνομένων αὐτοκινήτων περὶ τῆς τακτικῆς καταστάσεως καὶ περὶ τῶν ἐπιβαλλομένων μέτρων Ἀνατολικῶς Δισπηλιό.

Δι' ἑνὸς τοιούτου σημειώματος ἐπληροφορήθη ὀλίγον μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς νυκτὸς 14 πρὸς 15 Ἀπριλίου καὶ ὁ Μέραρχος τῆς 13ης Μεραρχίας κινούμενος ἐπ' αὐτοκινήτου πρὸς γέφυραν Μανιάκη (2 χιλιόμ. Δυτικῶς Καστοριᾶς) τὴν τόσον ραγδαίως διαμορφωθεῖσαν κρίσιμον κατάστασιν.

Φθάσας εἰς γέφυραν Μανιάκη συνεκρότησε Μικτὸν Ἀπόσπασμα ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Συνταγματάρχου Λιόση, ὅπερ κατηύθυνε εἰς Δισπηλιό.

Ἐνῷ χρόνῳ ἐτίθεντο εἰς ἐνέργειαν μὲ πᾶσαν δραστηριότητα αἱ ἀποφάσεις τοῦ Ὑποστρατήγου Μουτούση, ἐνεφανίσθη ἐκεῖ ὁ ταγματάρχης τοῦ ἐπιτελείου 20ῆς Μεραρχίας Λασκαρίδης ἐπιφορτισμένος νὰ μεταδώσῃ τὰς διαταγὰς τῆς Μεραρχίας του πρὸς τὰς ἀναμενομένας ἐνισχύσεις. Οὗτος ἐπέδειξε σημεῖα ἀδικαιολογήτων δισταγμῶν καὶ ἀντιφάσεις καὶ ἕνεκα τούτου ἀπεπέμφθη παρὰ τοῦ Διοικητοῦ 13ης Μεραρχίας.

Τὸ ἀπόσπασμα Λιόση ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν μεταφερθεισῶν δι' αὐτοκινήτων πεζικῶν δυνάμεων τῆς 13ης Μεραρχίας, ἤτοι μιᾶς Διλο-

χίας ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Δήμου καί τινων πολυβόλων, ἐκ τῆς Ὁμάδος ἀναγνωρίσεως τῆς αὐτῆς Μεραρχίας ἐπίτηδες κατευθυνθείσης ἐκεῖ καὶ ἐκ τοῦ λόχου βαρέων πολυβόλων Μανωλέσου.

Διαρκούσης τῆς νυκτὸς ἐνισχύθη: ἀπὸ μίαν πεδινὴν πυροβολαρχίαν ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Τούσαν, ἀπὸ μίαν Μοῖραν πεδινοῦ (8 πυροβόλων) ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Βαλλίδην, ἀπὸ μίαν Ὁμάδα Βαρέος Πυροβολικοῦ (2 πυροβολαρχίαι τῶν 105, μία τῶν 85 καὶ μία τῶν 155) ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Κομπόκην.

Ἐπὶ πλέον διετέθη τὸ Τάγμα Πολυβόλων ταγματάρχου Μανιτάκη, ἀλλὰ τοῦτο ἠρνήθη, ἰσχυριζόμενον ὅτι ἔχει ἄλλην διαταγήν.

Τὸ Μ. Ἀπόσπασμα Λιόση χρησιμοποιῆσαν τὸν λόχον Μανωλέσου ὡς δείκτην, ἐπεράτωσε πρὸ τῆς 15 Ἀπριλίου τὴν ἀμυντικήν του ἐγκατάστασιν καὶ μετὰ τοῦτο ἤρχισε καθορίζον τὸ σχέδιον πυρός του.

Τὴν 8ην ὥραν τῆς 15 Ἀπριλίου, ὁ ἐχθρὸς διαβὰς τὴν ὁδικὴν γέφυραν (2½ χιλ. Ἀνατολικῶς Δισπηλιό), ἣν κατὰ τὴν νύκτα ἐπεσκεύασε, ὡς καταστραφεῖσαν, ἔλαβε τὴν πρώτην ἐπαφὴν καὶ ἤρχισε παρασκευάζων τὴν ἐπίθεσίν του διὰ τοῦ πυροβολικοῦ ἐνῶ συγχρόνως συνεκέντρωνε δυνάμεις εἰς τὴν γραμμὴν ἐξορμήσεώς του. Οὕτως ἐντὸς μιᾶς ὥρας ἐξαπέλυσε τὴν ἐπίθεσίν του διὰ πεζικῶν δυνάμεων προστατευομένων ὑπὸ ἁρμάτων, ἅτινα κατ' ἀραιὰ διαστήματα ἐκινοῦντο κατὰ τῶν θέσεών μας.

Ἡ πεδινὴ Πυροβολαρχία, τὰ ἀντιαρματικά μας μέσα καὶ τὰ αὐτόματα ὅπλα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἐπιβραδύνουν τὴν προχώρησιν τοῦ ἐχθροῦ. Αἱ ἐπεμβᾶσαι ὅμως βαρεῖαι πυροβολαρχίαι μας ἀνέκοψαν πλήρως τὴν περαιτέρω κίνησιν.

Ὁ ἐχθρὸς μετὰ σπουδῆς μετέφερε πεζικὰς δυνάμεις δι' αὐτοκινήτων, αἵτινες ἀποβιβαζόμεναι πέραν τῆς ὁδικῆς γεφύρας προήλαυνον πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν πρώτων γραμμῶν. Ὡσαύτως ἀπεβίβαζον πυροβολαρχίας ἐκ τῶν αὐτοκινήτων, αἵτινες ἀνεπτύσσοντο πέραν τῆς γεφύρας.

Κατὰ τῶν πυροβολαρχιῶν τούτων, κατὰ τῶν αὐτοκινήτων τοῦ ἐχθροῦ καὶ κατὰ τῶν ἁρμάτων ἔβαλλον αἱ βαρεῖαι πυροβολαρχίαι μας, καταστρέψασαι πολλὰ ἅρματα καὶ κατασιγήσασαι ἐχθρικὰς πυροβολαρχίας, πρᾶγμα ποὺ ἐπέδρασε εἰς τὸ νὰ ἀτονήσῃ ἡ ἐπιθετικὴ προσπάθεια.

Τὴν 10 ὥραν ἀφίχθη Μοῖρα Ὀρειβατικοῦ ὑπὸ τὸν Ταγματάρχην Παπαρρόδου, ὅστις ἐπροθυμοποιήθη νὰ προωθηθῇ ὡς πυροβολικὸν ἀμέσου ὑποστηρίξεως.

Ἀντιθέτως τάγμα τοῦ Συντάγματος Μπαρμπάνου ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Γκιὼν διαταχθὲν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Μουτούση νὰ προωθηθῇ πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς γραμμῆς τοῦ Μ. Ἀποσπάσματος, δὲν ἐπροθυμοποιήθη, ἰσχυρισθὲν ὅτι ἦτο κατάσκοπον.

Τὴν 11ην ὥραν ἐπανέλαβεν ὁ ἐχθρὸς τὴν ἐπιθετικὴν προσπάθείαν του κατὰ Δισπηλιὸ κατόπιν 15λέπτου προπαρασκευῆς Πυροβολικοῦ, σημειώσας κίνησιν πρὸς Μηλίτσαν καὶ Ἀμπελοκήπους, ἤτοι πρὸς ὑπερκέρασιν τοῦ δεξιοῦ πλευροῦ.

Τὸ Πυροβολικόν μας ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπροξένει μεγάλας ἀπωλείας εἰς τὰ κινούμενα ἐχθρικὰ τμήματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐσφυροκόπει τὰ

ἅρματα καὶ τὰς ἀποκαλυπτομένας ἐχθρικὰς πυροβολαρχίας εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ ἀποτύχῃ καὶ ἡ δευτέρα ἐπίθεσις.

Τὴν 15ην ὥραν ἐπέτυχε ν' ἀπωθήσῃ ὁ ἐχθρὸς τὴν Ὁμάδα Ἀναγνωρίσεως ὑπερκεράσας τὸ δεξιόν της ὡς ἀστήρικτον, ἐλλείψει δυνάμεων. Κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ὁμάδος ἀναγνωρίσεως ἡ ἴλη τοῦ ἰλάρχου Χατζηλιάδη ἠμύνθη καρτερικώτατα, τοῦ ἰλάρχου πεσόντος μετὰ πλείστων ἱππέων του.

Τὸ γεγονὸς τῆς ὑπερκεράσεως τοῦ δεξιοῦ τοῦ Ἀποσπάσματος ἐπεδείνωσε τὴν κατάστασιν τῶν ἀνθισταμένων καὶ συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐξουδετερωθῇ ἡ Μοῖρα τοῦ ἡρωϊκοῦ Παπαρρόδου πεσόντος ἐπὶ τῶν πυροβόλων του.

Ἐν τοσούτῳ αἱ λοιπαὶ δυνάμεις μας ἦσαν ἀποφασισμέναι νὰ ἀντισταθοῦν σθεναρώτατα.

Τὴν 17ην ὥραν ὁ ἐχθρὸς ἐνήργησε συνδεδυασμένην ἐπίθεσιν κατὰ μέτωπον καὶ κατὰ πλευρὸν ὑποστηριζομένην ὑφ' ἁρμάτων, ἀφθόνου πυροβολικοῦ καὶ σμήνους 40 βομβαρδιστικῶν, ἅτινα κυρίως ἐσφυροκόπησαν ἀπὸ μικροῦ ὕψους τὸ Βαρύ μας Πυροβολικόν, ὅπερ ἐκονιορτοποιήθη ἀνατιναχθέντων τῶν βλητοφόρων.

Τὰ ἐχθρικὰ ἅρματα εἶχον ὡς ἀντίπαλον τὰ ἐλαφρά μας πυροβόλα, ἅτινα ὁσημέραι ἐκυκλοῦντο καὶ διέθετον ἐλάχιστα πυρομαχικά. Ἕνεκα τούτου τὰ ἅρματα εἰσέδυσαν εἰς τὰς γραμμάς μας, ἐξουδετέρωσαν τοὺς ἀκροβολιστάς μας καὶ διηυκόλυνον οὕτω τὸ πεζικόν των νὰ πλησιάζῃ καὶ κυκλώνῃ τὸ ἀκλόνητον εἰς τὰς θέσεις του πεζικόν μας καὶ ἐλαφρὸν πυροβολικόν μας.

Οἱ λοχαγὸς Μανωλέσος καὶ ὑπολοχαγὸς Τούσας ἀνήνεγκον τὴν δεινὴν κατάστασιν δηλώσαντες, ὅτι θὰ παραμείνουν εἰς τὰς θέσεις των μέχρις ὅτου φονευθῶσι ἢ αἰχμαλωτισθῶσι. Παρέμειναν πράγματι, καίτοι ἐξαντλήσαντες τὰ πυρομαχικά των μέχρις ἑνός, αἰχμαλωτισθέντες.

Ἡ ἐξιστόρησις τῆς μάχης ταύτης ἐγένετο διὰ νὰ ἀποδειχθῇ τὸ φρόνημα τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὁπλιτῶν τῆς ὑπ' ἐμὲ Στρατιᾶς καὶ ὁ φανατισμὸς ποὺ εἶχον πάντες ἐμπνευσθῇ κατὰ τῶν Γερμανῶν ποὺ ἐπεβουλεύθησαν τὴν ἐλευθερίαν μας καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν μας.

Φαντάζεται πᾶς τις τὴν σφοδρότητα τῆς ἀντιστάσεώς μας εἰς ἣν περίπτωσιν εἴχομεν συμπτυχθῇ ἀπὸ 8ης Ἀπριλίου, ὡς εἶχον εἰσηγηθῇ.

ΜΑΧΗ ΑΠΟΣΚΕΠΟΥ

Ἡ 21η Ταξιαρχία συμπτυχθεῖσα ἐκ τῶν παρὰ τὸ Νυμφαῖον καὶ Ἀνατολικῶς τούτου θέσεών της καὶ περισυλλέξασα τὰ ὑπολείμματα τῶν ὑπὸ τὸν Συνταγματάρχην Χονδρὸν δυνάμεών της ὕστερα ἀπὸ τὴν κύκλωσιν τῶν Γερμανῶν, κατέλαβε νοτίως Βέρνου θέσεις, διὰ νὰ ἐπιδιώξῃ ἐκεῖθεν τὸν σύνδεσμόν της μετὰ τῆς ἐπὶ τοῦ αὐχένος Κλεισούρας 20ῆς Μεραρχίας.

Ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ συνδέσμου ἀντελήφθη ἡ 21η Ταξιαρχία ὅτι τὰ τμήματα τῆς 20ῆς Μεραρχίας δὲν ἀντέταξαν ἄμυναν κατὰ τῶν Γερμανῶν, ἀλλὰ ἐτράπησαν πρὸς Δυσμὰς ἀπὸ τῶν πρωϊνῶν ὡρῶν τῆς 14 Ἀπριλίου (ὅρα ἔκθεσιν Συνταγματάρχου Δέδε).

Τότε ἠναγκάσθη νὰ συμπτυχθῇ πρὸς τὸν αὐχένα 'Αποσκέπου ἵνα ἐκεῖθεν καλύπτῃ τὴν εἰς Γαῦρον Μεραρχίαν 'Ιππικοῦ. Πρὸς τοῦτο ἠκολούθησε δρομολόγιον βορείως τῆς λίμνης Καστοριᾶς καὶ ἔφθασε εἰς 'Απόσκεπον τὴν πρωΐαν τῆς 15ης 'Απριλίου.

Εἰς τὸν αὐχένα ποὺ κατέλαβε θέσεις μὲ μέτωπον πρὸς Νότον καὶ συνεδέθη μετὰ τῆς Μεραρχίας 'Ιππικοῦ, ἣν κατετόπισε ἐπὶ τῆς καταστάσεως.

Περὶ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας φάλαγξ ἐχθρικὴ προερχομένη ἐκ Κλεισούρας ἠκολούθησε δρομολόγιον κατὰ μῆκος τῆς βορείας ὄχθης τῆς λίμνης Καστοριᾶς καὶ προσέκοψε εἰς τὴν ἀντίστασιν τῆς 21ης Ταξιαρχίας.

Μάτην οἱ Γερμανοὶ ἐνήργησαν ἐπανειλημμένως ἐπιθέσεις ἵνα ἀνατρέψουν τὰ ἐλάχιστα τμήματα τῆς 21ης Ταξιαρχίας μας, διότι ταῦτα ἦσαν ἀποφασισμένα νὰ ἀποκρούσουν τὸν ἐχθρόν.

Μετὰ τὴν ἐπέλευσιν τῆς νυκτὸς πρὸς τὴν 16ην 'Απριλίου ἡ 21η Ταξιαρχία συμμορφουμένη πρὸς διαταγὴν τῆς Μεραρχίας 'Ιππικοῦ, διέκοψε τὴν μάχην χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ συνεπτύχθη διὰ Δενδροχωρίου εἰς "Ανθηρον.

Καὶ πάλιν παρέχεται ἡ ἀπόδειξις ὅτι ἐὰν ὁλόκληρος ἡ Στρατιὰ Κορυτσᾶς συνεπτύσσετο ἐγκαίρως, ὡς ἄλλως τε ἐπέβαλλε ἡ κατάστασις, θὰ ἐπαρουσίαζε μεγαλουργήματα εἰς τὴν λυσσώδη ἀντίστασίν της.

Η ΣΥΜΠΤΥΞΙΣ ΠΡΟΣ ΗΠΕΙΡΟΝ

Τὸ ἀπόγευμα τῆς 15ης 'Απριλίου ἀφίκετο εἰς Καλαμπάκαν ὁ διοικητὴς τῆς 11ης Μεραρχίας προερχόμενος ἐκ Μετσόβου, ὅστις μᾶς ἐπληροφόρησεν ὅτι ἡ Μεραρχία του ἀπεσπάσθη ἐκ τοῦ Β΄ Σώματος Στρατοῦ, εἰς ὃ ἀνῆκε καὶ μετεκινήθη, διαταγῇ τοῦ Τ.Σ.Η. (Πιτσίκας) πρὸς Μέτσοβον ἵνα καλύψῃ τῆς πρὸς τὰ 'Ιωάννινα καὶ γενικῶς πρὸς τὴν "Ηπειρον κατεύθυνσιν ἐκ Καλαμπάκας. 'Επὶ πλέον μᾶς ἐπληροφόρησε ὅτι εἶχε διαθέσει δύο ἐκ τῶν 7 ταγμάτων της εἰς τὴν Μόργκανην γέφυραν αἰτήσει τῶν Βρεταννῶν. 'Επειδὴ δὲ ἤδη ὁ λόγος τῆς διαθέσεώς των ἐξέλιπε, παρεκάλεσε νὰ διαθέσωμεν αὐτοκίνητα διὰ τὴν ἐπαναφοράν των εἰς Μέτσοβον.

Τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. διέθεσε ἱκανὸν ἀριθμὸν αὐτοκινήτων, ἀλλὰ μόνον τὸ ἓν τάγμα ἐπεβιβάσθη αὐτῶν, τὸ δέ ἕτερον διελύθη ἀφ' οὗ ἠρνήθη νὰ ὑπακούσῃ.

Μέχρι τῆς νυκτὸς τῆς 15ης 'Απριλίου ἀφ' ἑνὸς μὲν κατεβάλλετο προσπάθεια πρὸς ἐπικοινωνίαν μὲ τὰς ἐκτραπείσας ἀνὰ τὰ ὀρεινὰ Μεραρχίας καὶ ἀφ' ἑτέρου συνεκεντρώσαμεν ἐκ τῶν διαρρευσάντων τμημάτων τὰ διατηροῦντα τὴν μαχητικότητά των (μεταξὺ τῶν ὁποίων πολυβολαρχία βαρέων πολυβόλων καί τινα στοιχεῖα Βαρέος Πυροβολικοῦ) καὶ ἐπλαισιώσαμεν μὲ στελέχη, ἅτινα ἔλαβον διαταγὴν νὰ ἐνισχύουν τὰς τάξεις διὰ τῶν διατηρούντων τὸ φρόνημά των ἀκλόνητον, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς γεφύρας Μόργκανης.

Τὴν 8ην ὥραν τῆς ἐπομένης (16 'Απριλίου) ἐπιτελὴς τοῦ Τ.Σ.Κ. Μ. (Καράσος) μοὶ ἀνήνεγκεν ὅτι τὸ Στρατηγεῖον τοῦ Τ.Κ.Σ.Μ. συν-

επτύχθη εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν Μόργκανης ἄνευ διαταγῆς καὶ ἀναμένει ἔγκρισιν.

Τὴν 9.30΄ ὥραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀφίκετο εἰς τὸ Στρατηγεῖον μου Βρεταννὸς Ταξίαρχος, ὅστις μοὶ παρέσχεν τὴν πληροφορίαν ὅτι προετίθετο νὰ δώσῃ μάχην εἰς τὰ ὑψώματα Καλαμπάκας — Μόργκανης μὲ δύο ταξιαρχίας καὶ εἶτα θὰ συμπτυχθῇ πρὸς Λάρισαν. Ἕνεκα τούτου ἐζήτησε:

— Νὰ ἐκκενωθῇ ἡ περιοχὴ Καλαμπάκας — Τρικάλων ἐκ τῆς παρουσίας Ἑλληνικῶν Σχηματισμῶν καὶ γενικῶς ἐκ τῶν διαρρεόντων ἀνδρῶν διὰ νὰ μὴ ἐμποδισθοῦν οἱ ἑλιγμοί του.

— Νὰ ἀνατιναχθῇ τὸ τοῦνελ τῆς Κατάρας.

— Νὰ μετακινηθῶ ἐντὸς δύο ὡρῶν πρὸς Ἰωάννινα, διότι θὰ ἀποκοπῇ ἡ ὁδὸς ἀπὸ τῆς παρευλέσεως τοῦ ἀνωτέρω χρονικοῦ διαστήματος.

Εἰς ἀπάντησιν ἐξέφρασα τὴν ἀπορίαν μου διατί ἀπεφάσισε νὰ συνάψῃ μάχην εἰς Καλαμπάκαν ἐν ᾧ εἰς τὴν γέφυραν Ἐλευθεροχωρίου καὶ γενικῶς εἰς τὸν Βενέτικον ποταμὸν μὲ τὰς ἀποτόμους ὄχθας ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναχαιτισθῇ ὁ ἐχθρός. Διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ τοῦνελ ὑπέμνησα ὅτι βορείως Ἰωαννίνων εὑρίσκοντο ὁλόκληρα δύο Σώματα Στρατοῦ καὶ συνεπῶς δὲν ἐπεβάλλετο ἡ καταστροφή.

Ἀμέσως ἀνήνεγκον εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον τὰς ἀπόψεις τῶν Βρεταννῶν καὶ τὴν ἀπάντησιν ποὺ τοῖς ἔδωκα. Ὁ Ἀρχιστράτηγος πρὸς τοῦτο διέταξε νὰ συμπτυχθῶ πρὸς Ἰωάννινα.

Τοιουτοτρόπως συνεπτύχθη τὸ ὑπ' ἐμὲ Στρατηγεῖον τοῦ Τ.Σ. Δ.Μ. εἰς Ἰωάννινα καὶ ἠκολούθησε τὸ Στρατηγεῖον Καράσου.

Ὅταν διηρχόμην ἐκ τῆς γεφύρας Μόργκανης, εὗρον τὴν ὀπισθοφυλακὴν τῶν Βρεταννῶν ἑτοίμην ν' ἀναχωρήσῃ δι' αὐτοκινήτου πρὸς Λάρισαν καὶ ἠπόρουν διὰ τὴν ἀνακολουθίαν τοῦ Βρεταννοῦ Ταξιάρχου.

Ἡ πραγματικότης δὲν μὲ διέψευσε, διότι ἐδυσπίστουν εἰς τὰ λόγια τοῦ Βρεταννοῦ Ταξιάρχου, διότι ἡ Καλαμπάκα ἐξεκενώθη ἀπὸ τὰς Βρεταννικὰς δυνάμεις, περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 16ης Ἀπριλίου χωρὶς νὰ ἐμφανισθῇ που ὁ ἐχθρός.

Ἐκεῖ ἐπληροφορήθημεν ὡσαύτως ὅτι οἱ φυγάδες εἶχον ἐμφανίσει ἀναρχικὴν κατάστασιν, διότι ἐσημειώθησαν περιπτώσεις καθ' ἃς ἐβλήθησαν ἐν κινήσει αὐτοκίνητα.

Εἰς Μέτσοβον ἔφθασα τὰς πρώτας μεταμεσημβρινὰς ὥρας καὶ ἐπληροφορήθην ὅτι ἐπετεύχθη τηλεφωνικὸς σύνδεσμος μετὰ τῶν συμπτυσσομένων Μεραρχιῶν ὡς καὶ διὰ τοῦ ἀσυρμάτου καὶ ὅτι εἰς κοινὴν συνεργασίαν οἱ Μέραρχοι καθώρισαν σχέδιον συμπτύξεως.

Οὕτω κατὰ τὸ σχέδιον ἡ 10η Μεραρχία ἐκινήθη ἐκ Νεστορίου πρὸς Ἑπταχώριον Ζούζουλας, ἡ 9η Μεραρχία ἐξ Ὤμορφης Ἐκκλησιᾶς πρὸς Ἑπτάλοφον, καὶ αἱ λοιπαὶ Μεγάλαι Μονάδες (13η Μεραρχία — Μεραρχία Ἱππικοῦ — 21 Ταξιαρχία, δι' Ἀνθούσης καὶ Αὐγερινοῦ πρὸς Ἑπτάλοφον.

Ἡ κίνησις τῶν Μεραρχιῶν συνεχίσθη τὰς ἄλλας ἡμέρας πρὸς Μέτσοβον, ἀλλ' ἡ διαρροὴ ἦτο μεγίστη. Οἱ ἐκ Μακεδονίας καὶ Θράκης καταγόμενοι ἄνδρες, μαθόντες ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἀπέλυον τοὺς

αἰχμαλώτους, ἀποστέλλοντες εἰς τὰς ἑστίας των, διέρρευσαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἔλλειψις δρομολογίων ἢ μᾶλλον αἱ δυσχερέστεραι καὶ κοπιωδέσταται πορεῖαι διὰ μέσου δυσβάτων καὶ χιονοσκεπῶν μερῶν, ἡ παντελὴς ἔλλειψις τροφίμων, ἡ στέρησις νομῆς διὰ τὰ κτήνη καὶ ἡ συνεχὴς σφυροκόπησις τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας ἐπέφερον τὴν διάλυσιν καὶ τὴν διαρροήν.

Ἰδιαιτέραν ὅλως ἐπίδρασιν καὶ κλονισμὸν ὑπέστησαν οἱ ἄνδρες μας ὅταν συνήντησαν ὁμάδας διαρρεόντων ἐκ Κλεισούρας καὶ Χιμάρας ὅλως ἀδικαιολογήτως, διότι δὲν εἶχον ὑποστῆ τὸν Γερμανικὸν κλοιὸν οὐδὲ τὴν μάχην τοῦ ἐχθροῦ.

Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ἡ XIII Μεραρχία τὸ γεγονὸς τοῦτο εἰς τὸ Ἡμερολόγιόν της:

17 Ἀπριλίου Σ. Δ. Πεντάλοφος.

«.......... καθ' ὁδὸν συνηντῶντο σήμερον διάφοροι διαρρέουσαι ὁμάδες ὁπλιτῶν Στρατιᾶς Ἠπείρου, οἵτινες εἶχον ἤδη ἐγκαταλείψει τὰς ἐν τῷ μετώπῳ θέσεις των τοὐλάχιστον ἀπὸ τῆς 10ης Ἀπριλίου καὶ ἔβαινον πρὸς τὰς ἑστίας των (Μακεδονία — Θεσσαλία)».

Ὑπογραμμίζω τὸ γεγονὸς τοῦτο, διότι παρέχεται ἡ ἀπόδειξις ὅτι οἱ ἄνδρες τῆς Στρατιᾶς Ἠπείρου εἶχον κλονισθῆ ἀπὸ τὰς φήμας καὶ διαδόσεις, ἐν ᾧ ὁ κ. Εἰδικὸς Ἐπίτροπος ἐπισείων τὴν περιγραφὴν τῆς 9ης Μαΐου 1941 γενομένην διὰ τῶν ἐφημερίδων μὲ τίτλον «Διατὶ συνθηκολόγησεν ὁ Στρατὸς» ἀπέδιδε τὴν εὐθύνην τοῦ κλονισμοῦ τοῦ ἠθικοῦ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Τ.Σ.Η. εἰς ἐμέ. Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω καθίσταται ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ ὑπ' ἐμὲ Στρατιὰ οὔτε ἀπὸ φήμας, οὔτε ἀπὸ διαδόσεις, οὔτε ἀπὸ πεμπτοφαλαγγίτας ἐπηρεάσθη, ἀλλὰ παρέμεινε ἀπαθὴς καὶ ἀκλόνητος, καίτοι ἔβλεπε τὰ πλευρὰ καὶ τὰ νῶτα κυκλωμένα.

Ἀνωτέρω ἐπωφελήθημεν τῆς εὐκαιρίας νὰ τονίσωμεν ποῦ ὠφείλετο ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο Στρατιῶν καὶ τίς εἶχεν ὑποχρέωσιν νὰ συγκρατήσῃ πάντας εἰς τὸ καθῆκον.

Ὑπάρχει δόγμα εἰς τοὺς Στρατοὺς καθ' ὃ «ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ διαγωγῆς τῶν ἀνδρῶν ἀντικατοπτρίζεται ἡ θέλησις καὶ ἡ ἀξία τοῦ Ἡγήτορος».

Ἂς μὲ κρίνουν ὅθεν οἱ ἱστορικοὶ τοῦ μέλλοντος ἐκ τῆς ἐγκαρτερήσεως καὶ πλήρους ἀφοσιώσεως τῶν ἀνδρῶν μου καὶ τῶν ἀξιωματικῶν μου καὶ ἐκ τοῦ φανατισμοῦ ποὺ ἐξεδήλωσαν ἐναντίον τῶν Γερμανῶν.

Ἀντιθέτως οἱ ἱστορικοὶ τοῦ μέλλοντος θὰ διαπιστώσουν ὅτι:

α) Διελύθησαν ἀμαχητὶ αἱ 12η καὶ 20ὴ Μεραρχίαι τοῦ Τ.Σ.Κ.Μ.

β) Διελύθησαν αἱ 9η, 10η, 13η καὶ Ἱππικοῦ Μεραρχίαι καὶ ἡ 21η Ταξιαρχία τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. ὑπαιτιότητι τῆς ἀναβλητικότητος τῶν Ἀθηνῶν νὰ δώσουν λύσιν εἰς ὡμολογημένην τακτικὴν κατάστασιν τῆς 8ης Ἀπριλίου.

γ) Διέρρεον ἄνδρες καὶ διελύοντο τμήματα ἀπὸ 10ης Ἀπριλίου εἰς τὸ μέτωπον Κλεισούρας — Χιμάρας.

Τί θὰ προκύψῃ ἐξ αὐτοῦ;

"Οτι τὸ Κέντρον τῶν 'Αθηνῶν ἐθεώρει τερματισθέντα τὸν πόλεμον καὶ δὲν ἐμερίμνα διὰ τὴν διάσωσιν καὶ τὴν συνοχὴν τοῦ Στρατοῦ μας.

Δὲν ἐπίστευεν εἰς τὴν Νίκην, διότι αὕτη δὲν θὰ ἐπετυγχάνετο ἐκ τῆς διαλύσεως Μεγάλων Μονάδων ἀνταποκρινομένων εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου Στρατοῦ.

Ποῦ εἶνε τὸ ἐνδιαφέρον διὰ δύο χανομένας Στρατιάς;

'Αλλὰ τοὐλάχιστον διατί νὰ μὴ ἔδιδε τὴν πρωτοβουλίαν εἰς δεδοκιμασμένους Στρατηγοὺς νὰ ἀντιμετωπίζωσι τὴν ἑκάστοτε κατάστασιν, ὡς εὑρισκόμενοι ἐγγὺς τῶν πραγμάτων καὶ συγχρόνως νὰ ἔχωσι τὴν εὐθύνην τῶν ἐνεργειῶν των;

Διὰ νὰ συνεχίσωμεν, ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν πικρὰν διαπίστωσιν, ὅτι πέριξ τῶν Διοικήσεων τῶν περιπλανωμένων καὶ σκληρῶς δοκιμαζομένων ἀνὰ τὴν Πίνδον Μεραρχιῶν, παρέμειναν οἱ ἐκ Παλαιᾶς 'Ελλάδος καταγόμενοι.

Τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. ἀνήνεγκεν πρὸς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐκ Μετσόβου τὴν ἀπελπιστικὴν κατάστασιν τῶν Μεραρχιῶν του, μεθ' ὧν εἶχε συνδεθῆ καὶ ἀκολούθως ἐπεκοινώνησε μὲ τὸ Τ.Σ.Η., ὁ Διοικητὴς τοῦ ὁποίου μ' ἐκάλεσεν εἰς 'Ιωάννινα, ὅπου αὐθημερὸν μετέβην (ἑσπέραν τῆς 16 'Απριλίου).

'Εκεῖ ἐπληροφορήθην τὴν ἀπροσδόκητον δεινὴν κατάστασιν τοῦ Τ.Σ.Η. λόγῳ τῆς σοβαρᾶς ἐκτάσεως, ἣν ἔλαβε ἡ διαρροὴ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἀκόμη τῶν στελεχῶν καὶ ἡ διάλυσις ὁλοκλήρων τμημάτων.

Τὴν πρωΐαν τῆς 17 'Απριλίου ἔκρινα καθῆκον μου νὰ ἀνακεφαλαιώσω ἅπασαν τὴν τακτικὴν κατάστασιν καὶ νὰ ἀναφέρω τὴν ὠμὴν ἀλήθειαν αὐτοπροσώπως εἰς τὸν 'Αρχιστράτηγον (μέρος τῆς στιχομυθίας μας ταύτης κατετέθη παρὰ τοῦ μάρτυρος ταγματάρχου Γαργαροπούλου). Τῷ ὄντι συνεδέθην καὶ ἀνέπτυσσον τὴν κατάστασιν. 'Αλλ' αὕτη ἐφαίνετο ὅτι δὲν τὸν ἐνδιέφερε, διότι μὲ διέκοπτε διὰ νὰ ἐρωτήσῃ ἂν ἔφυγον ἐκ Καλαμπάκας οἱ Βρεταννοί, ἂν ὁ καιρὸς ἦτο συννεφώδης διὰ νὰ εὐκολύνωνται οἱ "Αγγλοι εἰς τὴν σύμπτυξιν χωρὶς νὰ ἐνοχλῶνται ἀπὸ τὰ ἐχθρικὰ ἀεροπλάνα. Θέλων νὰ ἔχω ἤρεμον τὴν συνείδησίν μου ἐπέμενον νὰ τῷ ἀναπτύσσω τὴν τραγικὴν κατάστασιν τῶν Μονάδων μου, ἀλλ' ὅμως καὶ πάλιν μὲ διέκοπτε. 'Επρότεινα τότε ὅπως ἔρθῃ διὰ μίαν ὥραν εἰς 'Ιωάννινα διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν. Εἰς ἀπάντησιν μοὶ εἶπε ὅτι δὲν τὸ θεωρεῖ ἀπαραίτητον, διότι εὑρισκόμεθα ἡμεῖς οἱ δεδοκιμασμένοι πλησίον τῶν πραγμάτων καὶ ὅτι δὲν ἐζήτει παρὰ ὑπομονὴν δύο ἡμερῶν ἵνα προβῇ εἰς τὰς προσηκούσας ἐνεργείας διὰ τὴν λύσιν τῆς καταστάσεως.

Μετ' ὀλίγην ὥραν ἐπληροφορούμην ὅτι ἐλάμβανε χώραν ζωηρὰ κίνησις 'Ανωτέρων στελεχῶν πρὸς ἐπιβολὴν λύσεως διὰ τῆς ἀμέσου συνθηκολογήσεως μὲ τοὺς Γερμανοὺς τοῦ μαχομένου Στρατοῦ, ἄνευ συγκαταθέσεως τοῦ 'Αρχιστρατήγου.

'Η λύσις ἐφέρετο ἐνισχυομένη ὑπὸ ἐπιτελῶν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου.

Τὰ αὐτὰ ἐξηκρίβωσε καὶ ὁ 'Επιτελάρχης μου, ὅστις τὰ ἀναφέρει καὶ εἰς τὴν ἐπίσημον ἔκθεσίν του καί τινες τῶν ἐπιτελῶν μου.

'Ο Μητροπολίτης 'Ιωαννίνων, ἔχων τὴν γνώμην ὅτι παρίστατο ἄμεσος ἀνάγκη νὰ γίνῃ συνθηκολόγησις, ἀνηνέχθη εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν 'Αρχιστράτηγον καὶ ἐξελιπάρει ἅπαντας τοὺς Στρατηγοὺς καὶ ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς πρὸς τοῦτο. Πρὸς τὸν κ. Πιτσίκαν ἀπετάθη ἐγγράφως καὶ προφορικῶς.

Λαβὼν γνῶσιν τῶν κινήσεων τούτων καὶ ἐνημερωθεὶς παρὰ τοῦ 'Αγίου 'Ιωαννίνων σχετικῶς συνεζήτησα μετὰ τῶν Στρατηγῶν Πιτσίκα καὶ Πλατῆ διαδοχικῶς διὰ τὴν διαμορφωθεῖσαν κατάστασιν.

'Αμφότεροι οἱ ἀνωτέρω στρατηγοὶ συνεφώνουν ὅτι παρίστατο ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν λύσιν τῆς ἀνακωχῆς καὶ ὅτι ἀνέμενον διαταγὴν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου.

'Επειδὴ δὲν ἔβλεπον ἀπολύτως ἄμεσον τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνακωχῆς, καὶ ἐπειδὴ ἐπίστευον ὅτι ὁ 'Αρχιστράτηγος θὰ ἔλυε, ὡς ὑπεσχέθη, ἐντὸς δύο ἡμερῶν τὴν κατάστασιν συνεφώνησα μετ' αὐτῶν καὶ ἀπῆλθον εἰς Βοτονάσι, ὅπου ὡρίσθη Σταθμὸς Διοικήσεώς μου ὡς διοικητοῦ τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Τ.Σ.Η. Τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. διελύετο, ἀλλὰ θὰ παρέμενεν ἀθάνατον εἰς τὴν ἱστορίαν.

'Ως μέσα μοὶ ἐδόθησαν αἱ δυνάμεις τῆς ΧΙ Μεραρχίας μὲ ἀποστολὴν τὴν τοιαύτην τῆς ΙΙης Μεραρχίας καὶ αἱ ὑπαχθησόμεναι, ὑπὸ τὰς διαταγάς μου συμπτυσσόμεναι ἀνὰ τὴν Πίνδον Μεραρχίαι, ἃς θὰ ὑπεδεχόμην.

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου ἐξ 'Ιωαννίνων εἰς Βοτονάσι ἀνεκοίνωσα τὰ πορίσματά μου καὶ τὴν ἐκτίμησίν μου περὶ τῆς τροπῆς τῶν πραγμάτων εἰς τὸν 'Επιτελάρχην μου καὶ τὸν Διευθυντὴν τοῦ ΙΙΙ 'Επιτελικοῦ Γραφείου.

Καὶ ὁ 'Επιτελάρχης μου καὶ ὁ Διευθυντὴς τοῦ ΙΙΙ Γραφείου ἐξέφρασαν τὴν πεποίθησίν των ὅτι τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον θὰ ἐξεύρῃ τὴν λύσιν καὶ οὕτω θὰ ἀποφευχθῇ ἡ πραξικοπηματικὴ λύσις, ἣν ἐπιθυμεῖ ἡ ὁλότης τῶν ἀξιωματικῶν.

'Ο 'Επιτελάρχης μου, ἐλπίζων ὅτι ἦτο δυνατὴ ἡ ἀποφυγὴ πραξικοπήματος, μοὶ ὑπέβαλε τὴν πρότασιν νὰ ἐγκρίνω ὅπως μεταβῇ εἰς 'Αθήνας ἵνα ἐκθέσῃ τὴν κατάστασιν καὶ ἐπιζητήσῃ ἐκεῖθεν λύσιν. 'Ενέκρινα τὴν πρότασίν του καὶ τὸν διέταξα ὅπως, πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ "Εθνους, ἐκθέσῃ ὠμῶς τὴν κατάστασιν εἴς τε τὸν 'Αρχιστράτηγον καὶ τὸν Πρωθυπουργόν, ἵνα πεισθοῦν ὅπως ἀποτρέψουν τὸν ἐξευτελισμὸν καὶ τὴν ἀτίμωσιν, ποὺ θὰ ὑποστοῦν οἱ ἄνδρες περιερχόμενοι εἰς χεῖρας τῶν 'Ιταλῶν.

Δὲν πρέπει νὰ φανῇ παράδοξον τοῦτο, λεγόμενον σήμερον. Κατὰ τὰς ἀγωνιώδεις ἐκείνας στιγμὰς ὅλοι οἱ Νικηταὶ τῆς 'Ιταλίας εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ μὴ ἀτιμασθῶσι ἀπὸ τοὺς ἡττηθέντας, καὶ νὰ μὴ παράσχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ καυχησιολογοῦν ὅτι μᾶς ἐνίκησαν. Εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν ποὺ διεβιοῦμεν τότε, εἶχε ἀποκορυφωθῆ ἡ ἀνωτέρω ἀξίωσις τῶν Νικητῶν καὶ εἶχε κατ' ἐπανάληψιν ἐκφρασθῆ παρ' αὐτῶν.

Πολλοὶ ἀξιόλογοι καὶ ἀξιόπιστοι μάρτυρες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ ἐξέχουσα φυσιογνωμία τοῦ ὑπερόχου ἐκείνου 'Ιεράρχου 'Ιωαννίνων, μετέδωκαν τὰς κρατούσας τότε σκέψεις καὶ τὰς κυριαρχούσας ἀντιλήψεις τοῦ νικητοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ τῆς

Μεγαλωνύμου ἐκείνης Ἑλληνικῆς γωνίας καὶ ἐτόνισε σθεναρῶς καὶ εἰλικρινῶς «οὐ μόνον τὴν ζωήν του, ἀλλὰ καὶ τὴν τιμήν του θὰ ἔδιδε διὰ νὰ γίνῃ ἀνακωχὴ καὶ νὰ ἀποτραπῇ ἡ ἀτίμωσις τῶν ἀνδρῶν».

Ὁ ὑπερπατριώτης οὗτος Ἱεράρχης ἀπεκλήθη «ρασοφόρος τις», ἐν ᾧ ἦτο, εἶνε καὶ θὰ εἶνε «ὁ Ἱεράρχης — θρῦλος», ὅστις ἠνάλωσεν ὁλόκληρον τὴν ζωήν του διὰ τὴν πατρίδα, διὰ τὴν πίστιν καὶ διὰ τὴν Βόρειον Ἤπειρον. Δὶς ἢ τρὶς κατεδικάσθη ἐπὶ Τουρκοκρατίας, εἰς θάνατον καὶ ἐπεκηρύχθη ἡ κεφαλή του παρὰ τῶν Ἀλβανῶν καὶ Ἰταλῶν, διότι δὲν περιωρίσθη εἰς τὰ ἱερατικά του καθήκοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμόχθησε ἐπὶ 50ετίαν πρὸς συντήρησιν καὶ διατήρησιν τοῦ Ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης τῶν Βορειοηπειρωτῶν.

Εἰς κάθε πατριωτικὴν κίνησιν τῶν καταδικασμένων εἰς δουλείαν ὑπερηφάνων Βορειοηπειρωτῶν μετεῖχεν ἐνεργῶς, ἐνθουσιωδῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς.

Μετὰ τὴν παρένθεσιν ταύτην ἐπανέρχομαι εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς προτάσεως τοῦ κ. Χρυσοχόου, ἐπιτελάρχου μου, ὅστις κινούμενος πρὸς Ἄρταν τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς 17ης Ἀπριλίου καὶ περὶ τὴν Λεβάδειαν τὰς πρωϊνὰς ὥρας τῆς 18ης ἀντελήφθη τὴν διάλυσιν, ἣν περιγράφει εἰς τὴν ἔκθεσίν του ὡς ἕπεται:

«........ κινούμενος πρὸς Ἀθήνας ἀντελήφθην τὸ μέγεθος τῆς διαλύσεως τοῦ Στρατοῦ καθ' ὅσον μέχρις Ἄρτης μὲν ἡ ὁδὸς ἦτο κατάμεστος φυγάδων εἰς πυκνὰς ὁμάδας ὁδευόντων, πυροβολούντων καὶ λαφυραγωγούντων, ἀπ' Ἄρτης δὲ μέχρι Γεφύρας Ἀχελώου, ὅπου φρουρὰ ἀπηγόρευε τὴν δίοδον τῶν φυγάδων, ἐκινοῦντο κατὰ μικρὰς ἀποστάσεις ὁμάδες τὸ πλεῖστον ἀσκεπῶν καὶ ἀόπλων. Εἰς τὴν περιοχὴν Λεβαδείας — Θηβῶν ἡ κατάστασις ἦτο αἰσχρά, εἰς Θήβας δὲ εὑρέθην πρὸ διαδηλώσεως χιλιάδων ὁπλιτῶν ζητούντων νὰ τοῖς δοθῶσιν αὐτοστιγμεὶ αἱ διαταχθεῖσαι παρὰ τοῦ Γεν. Στρατηγείου ἀόριστοι ἄδειαι».

Καθίσταται πρόδηλον, ὅτι διὰ νὰ φθάσουν νοτίως Ἄρτης μέχρι Γεφύρας Ἀχελώου οἱ διαρρέοντες, ἕπεται ὅτι ἐγκατέλειψαν τὰς θέσεις των πρὸ μιᾶς ἑβδομάδος, διὰ νὰ κινοῦνται δὲ μεταξὺ Ἰωαννίνων — Ἄρτης, πρὸ 5 — 6 ἡμερῶν. Μὲ ἄλλους λόγους ἡ διάλυσις τοῦ Τ.Σ.Η εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ 9 ἢ 10 Ἀπριλίου. Διὰ τίνας λόγους ἐκλονίσθη ἐκ θεμελίων τὸ Τμῆμα Στρατιᾶς Ἠπείρου καὶ ἐξησθένησεν ἡ ἀνθεκτικότης καὶ ἡ ἐγκαρτέρησις τοῦ Ἕλληνος στρατιώτου; Τὴν ἀπάντησιν δίδουν αἱ ἐκθέσεις τῶν ἡγητόρων τοῦ Τ.Σ.Η. ὡς θὰ ἴδωμεν.

ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ Τ.Σ.Η.

(20 Φεβρουαρίου — 19 Ἀπριλίου)

1) Ἔχει ἐκτεθῆ ἀνωτέρω ὅτι περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου ἔφθασε μέχρι τοῦ Μετώπου ἡ πληροφορία ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ ἀντιτάξῃ τὸ δεύτερον «ΟΧΙ» ἐναντίον τῶν Γερμανῶν. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀνησύχησε στελέχη καὶ διοικήσεις, αἵτινες ἀνταλλάξασαι σκέ-

φεις, κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα «ν' ἀποτραπῇ ἡ δευτέρα αὕτη πολεμικὴ περιπέτεια».

Τὰ ἐπακολουθήσαντα θλιβερὰ γεγονότα δὲν διέψευσαν τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Τ.Σ.Η. (Α΄ καὶ Β΄ Σώματα).

Ἡ πτῶσις τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ συνθηκολόγησις τοῦ Τ.Σ.Α.Μ., ἡ ραγδαιοτάτη κατάρρευσις τῆς νοτίου Σερβίας, ἡ ἀγγελθεῖσα εἰσβολὴ τῶν Γερμανῶν εἰς Φλώριναν ἀπεγοήτευσαν τὰ στελέχη καὶ τοὺς ἄνδρας, ἀντιλαμβανομένους τὸ ἄσκοπον τοῦ ἀγῶνος.

Ἡ ἀντικατάστασις δεδοκιμασμένων ἡγητόρων διὰ νέων Διοικητῶν οὐδόλως συνετέλεσε διὰ τὴν θεραπείαν τῆς ἀσθενείας, διότι τὴν 11ην Ἀπριλίου οἱ νέοι Διοικηταὶ Σωμάτων, συγκαλέσαντες τοὺς Μεράρχους των, ἐλάμβανον τὴν συγκατάθεσίν των ὅπως ζητήσωσι ἀπὸ τὸν Ἀρχιστράτηγον τὴν λῆψιν ριζικῶν μέτρων. Οἱ Σωματάρχαι μεταβάντες εἰς Ἰωάννινα ἀνέπτυξαν τὰς ἀντιλήψεις των καὶ τὰς τῶν Μεράρχων των πρὸς τὸν διοικητὴν τοῦ Τ.Σ.Η. (Πιτσίκας), ὥστε οὗτος νὰ πεισθῇ νὰ ὑποβάλῃ τὴν ἀπὸ 11 Ἀπριλίου τηλεγραφικὴν ἀναφορὰν πρὸς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἔχουσαν οὕτω·

«Σωματάρχαι μοὶ γνωστοποιοῦσι ὅτι τελευταῖα γεγονότα κατόπιν Γερμανικῆς εἰσβολῆς ἐπηρέασαν Στράτευμα. Φρονοῦσιν ὅτι ἐνέργεια ὑποχωρητικοῦ ἐλιγμοῦ εἰς μέγα βάθος δὲν εἶνε ἄμοιρος κινδύνων ἀδόξου διαλύσεως Στρατοῦ. Παρακαλοῦσι νὰ ἐξευρεθῇ λύσις ἐξασφαλίζουσα σωτηρίαν καὶ γόητρον Νικητοῦ Στρατοῦ μας

Ὑπογρ. Ἀντιστρ. Πιτσίκας».

Ἀνάγκη νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ Διοικητὴς τοῦ Τ.Σ.Η. οὔτε παρετήρησε τοὺς θέλοντας νὰ τὸν πείσωσι Διοικητὰς Σωμάτων οὐδὲ ἔθεσε κεραίαν τινα ἰδικήν του εἰς τὴν τηλεγραφικὴν ἀναφοράν. Οἱ Σωματάρχαι γνωστοποιοῦν, φρονοῦν καὶ παρακαλοῦν. Ὁ ἴδιος δὲν ἔχει γνώμην, ἀλλὰ διαβιβάζει.

2) Τὴν 13ην Ἀπριλίου διετάχθη καὶ ἐξετελέσθη μερικὴ σύμπτυξις τοῦ Β΄ Σώματος Στρατοῦ, ἥτις εἶχεν ὡς συνέπειαν νὰ ἐπεκταθῇ ἡ διαρροὴ καὶ νὰ ἀνυποτακτήσῃ ἡ 5η Μεραρχία, τραπεῖσα πρὸς Νότον. Ἐπακολούθημα ὑπῆρξεν ἡ ἄδικος ἀφαίρεσις τῆς Διοικήσεως ἀπὸ τὸν Ὑποστράτηγον Παπαστεργίου.

Θὰ ἀπορῇ τις διατὶ οἱ ἀξιωματικοὶ δὲν προελάμβανον τὴν διαρροήν. Οὗτοι εἶχον ἐκδηλωθῇ περὶ τοῦ ἀσκόπου τοῦ περαιτέρω ἀγῶνος ἐν τῇ πεποιθήσει, ὅτι θὰ ἐπιζητεῖτο καὶ θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ δέουσα λύσις. Ἑπομένως ὡς ἐκτεθειμένοι ἔναντι τῶν ὁπλιτῶν των ἠδυνάτουν νὰ ἀποτρέψωσι τὴν διαρροήν, διότι δὲν εὕρισκον πειστικοὺς λόγους νὰ ἐπιβληθῶσι ἐπὶ τῶν ὁπλιτῶν.

3) Οἱ διαρρέοντες ἄνδρες, σχηματίζοντες ὁμάδας μικρὰς ἢ μεγάλας εἰς συνεχῆ φάλαγγα, ἐτρέποντο πρὸς Ἰωάννινα — Ἄρταν καὶ πρὸς Κόνιτσαν — Γρεβενά. Κατὰ τὴν κίνησίν των ὑφίσταντο συνεχεῖς καὶ ἀδιακόπους προσβολὰς τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας.

Αἱ ἀπώλειαι κατὰ τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα ὑπερέβαινον τὸ σύνολον τῶν ἀπωλειῶν μας εἰς τὸ Ἀλβανικὸν Μέτωπον ἀπὸ 28 Ὀκτωβρίου 1940 μέχρι 10 Ἀπριλίου 1941.

Κατὰ τῶν φυγάδων ἢ τῶν διαλυομένων τμημάτων ἐτίθεντο εἰς καταδίωξιν συντεταγμέναι Μονάδες, ἀλλ' αἱ προσπάθειαί των ἔμενον

ἀτελεσφόρητοι. Ἕνεκα τούτου οἱ ἀξιωματικοὶ (μόνιμοι καὶ ἔφεδροι) ἐξυπηρέτουν τὰς κενὰς θέσεις σκοπευτῶν τῶν πολυβόλων ἢ ὁπλοπολυβόλων διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ πυρὸς τῆς ἀμύνης μας.

Ἀλλὰ καὶ πρὸ τοιαύτης καταστάσεως ἡ Ἀνωτάτη Διοίκησις ἔμεινεν ἀσυγκίνητος. Ὁ Στρατηγὸς ὅμως Πιτσίκας ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην τὴν 14ην Ἀπριλίου νὰ ἀποστείλη εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν Συνταγματάρχην Πυροβολικοῦ Γρηγορόπουλον, ὑπαρχηγὸν τοῦ Ἐπιτελείου του, διὰ νὰ ἐκθέση ἐν πάση λεπτομερεία τὴν κατάστασιν τῷ Ἀρχιστρατήγῳ καὶ πείση τοῦτον «πρὸς ἐξεύρεσιν λύσεως, ἥτις θὰ συνετέλει νὰ ἀποφευχθῇ ἡ ἀτίμωσις ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας».

Τ' ἀποτελέσματα τῆς ἀποστολῆς τοῦ κ. Γρηγοροπούλου ἐκτίθενται εἰς λεπτομερῆ ἔκθεσίν του, ἥτις ὑπάρχει εἰς τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον καὶ ἥτις θὰ σᾶς ἐκπλήξη, διότι φέρονται ὡς σύμβουλοι τοῦ Ἀρχιστρατήγου ἀναρμόδια πρόσωπα, ἄνευ στρατιωτικῶν γνώσεων.

Εἰς τὰς ὑφισταμένας τοῦ Τ.Σ.Η. Μονάδας ἐκοινοποιήθη ἡ κάτωθι διαταγή, ἐξ ἧς προκύπτει ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἀρχιστρατήγου:

Ἀριθ. Α.Π. 9318)1311

Α΄ καὶ Β΄ Σώματα Στρατοῦ

Ὁμάδα Μεραρχιῶν

Γνωστὸς ἀξιωματικός Ἐπιτελείου μου ἀποσταλεὶς εἰς Ἀθήνας ἀναφέρει: Ἀνάγκη ἐπιτακτικὴ νὰ διατηρήσωμεν συνοχὴν Στρατοῦ ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας. Κατὰ διάστημα τοῦτο θὰ λάβωσι χώραν γεγονότα, ὧν καλὴ ἔκβασις θὰ εἶνε συνέπεια τῆς καταστάσεως τοῦ Τ.Σ.Η., τοῦ μόνου ἄλλωστε ἀτοῦ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κράτους. Ἐκλιπαρεῖ καταβολὴν πάσης ἐνεργητικότητος ἐκ μέρους Διοικήσεων Ἐπιτελείου καὶ στελεχῶν πρὸς συγκράτησιν Στρατοῦ. Ἐνεργήσατε πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην μὲ ὅλον τὸν πατριωτισμὸν ποὺ σᾶς διέπει.

Τ.Τ. 127, τῇ 16 Ἀπριλίου 1941, ὥρα 22α

Ἀντιστράτηγος ΠΙΤΣΙΚΑΣ

4) Τὰ ἄξια ἐρεύνης ζητήματα ἐκ τῆς διαταγῆς ταύτης εἶνε:

— Πῶς ἐδέχθη ὁ Ἀρχιστράτηγος συζήτησιν ἐφ' ὅσον ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς διέταξε τὴν ὁλοκαύτωσιν; Ἔρχεται οὕτως εἰς ἀντίφασιν, διαβεβαιῶν ἐπίτευξιν λύσεως.

— Τὰ γεγονότα ποῦ ἐβεβαίωσεν ὁ Ἀρχιστράτηγος ὅτι θὰ λάβουν χώραν.

Μήπως ἐννοεῖ τὴν διάλυσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ποὺ ἀπεκλήθη ἀποσυμφόρησις, ἢ τὴν διάλυσιν τῶν ἀεροδρομίων, ἢ τὴν διάλυσιν τοῦ Ναυτικοῦ, ποὺ ἐβεβαίωσε ὁ Ἀντιναύαρχος Οἰκονόμου, ἢ τέλος τὴν ἀποχαιρετιστήριον διαταγὴν τοῦ κ. ὑφυπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν, ἥτις μαρτυρεῖ προετοιμασίαν τῶν βαλιτσῶν;

Τὴν 15ην Ἀπριλίου διετάχθη παρὰ τοῦ Τ.Σ.Η. γενικὴ ἀπαγκίστρωσις καὶ σύμπτυξις ἐπὶ διαδοχικῶν τοποθεσιῶν, μὲ τελικὴν τοιαύτην τὴν Ἑλληνοαλβανικὴν Μεθόριον. Αὕτη ἤρχισε καὶ συνετελεῖτο ἄνευ ὀχλήσεως ἐκ μέρους τοῦ ἐπιγείου ἐχθρικοῦ Στρατοῦ, ἀλλ' ἡ ἐχθρι-

κὴ ἀεροπορία ὑπέβαλε εἰς πολλὰς δοκιμασίας τὰ συμπτυσσόμενα τμήματα, ἐπιφέρουσα εἰς αὐτὰ ὡς καὶ εἰς τοὺς διαρρέοντας πολλὰς ἀπωλείας. Παρὰ τὴν ἀτολμίαν τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας ἐπὶ ἑξάμηνον, ἤδη κατήρχετο εἰς μικρὸν ὕψος. Ἡ δρᾶσις της ἐξικνεῖτο κατὰ μῆκος τῶν ἀρτηριῶν μέχρι τῆς Ἄρτης καὶ ἐπεξετείνετο εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία καὶ ἐναντίον ἀτόμων τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δοκιμάζηται σκληρῶς ἡ ἡρωικὴ Ἤπειρος.

Ἂν καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς συμπτύξεως δὲν συνήπτοντο μάχαι, λόγω τοῦ ὅτι ὁ ἐχθρὸς δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ λάβη ἐπαφὴν παρὰ εἰς δύο ἢ τρία σημεῖα, ἡ διαρροὴ ἐλάμβανε διαστάσεις, οἱ δὲ φυγάδες ἐδείκνυον ἀναρχικὰς τάσεις.

Τὴν 18ην Ἀπριλίου ὁ Στρατηγὸς Πιτσίκας ἀπηύθυνε τὰς κάτωθι τηλεγραφικὰς ἀναφοράς του:

Ἀριθ. Α.Π. 9373)1365

Γενικὸν Στρατηγεῖον
καὶ Πρόεδρον Κυβερνήσεως
Ἀθήνας

Κατάστασις ἔφθασε εἰς ἀπροχώρητον. Τμήματα 17ης Μεραρχίας ἐγκαταλείπουσι τοποθεσίαν Λογγάριστα, καλύπτουσαν ἀριστερὸν Ὁμάδος Μεραρχιῶν. Α΄ Σῶμα ἀναφέρει ὁμοίως διαρροὴν ἀνδρῶν 8ης Μεραρχίας. Ἑνδεκάτη Μεραρχία, καλύπτουσα Μέτσοβον, διαρρέει. Πρὸς Θεοῦ, σώσατε Στρατὸν ἀπὸ τοὺς Ἰταλούς.

Τ.Τ. 197, τῇ 18 Ἀπριλίου 1941
Ἀντιστράτηγος ΠΙΤΣΙΚΑΣ

Διὰ τοῦ τηλεγραφήματος τούτου τὸ Τ.Σ.Η. φαίνεται προσπαθοῦν νὰ συγκαλύψη τὴν πραγματικὴν κατάστασιν. Διότι ἐνῶ εἰς τὸ προοίμιον χαρακτηρίζει τὴν κατάστασιν φθάσασαν εἰς τὸ «ἀπροχώρητον» καὶ εἰς τὸν ἐπίλογον ἐπικαλεῖται ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τὴν «σωτηρίαν» τοῦ Στρατοῦ ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τῶν Ἰταλῶν, τὸ κείμενον ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀλίγας γραμμάς.

Ὡσαύτως τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Στρατηγὸς Πιτσίκας ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸν διὰ νὰ ἐκλιπαρήση τὸν σωσμὸν τοῦ Στρατοῦ, ἀποδεικνύει ὅτι κάτι σοβαρὰ ἀπέκρυπτεν ἀπὸ τοὺς προϊσταμένους του.

Δικαιολογεῖται ἐν μέρει ἡ ἀπαισιοδοξία του ἀπὸ τὴν διαρροὴν τῆς Ἑνδεκάτης Μεραρχίας, ἥτις ἐκάλυπτε τὰ Ἰωάννινα καὶ τὰ νῶτα τοῦ εἰς Ἤπειρον Στρατοῦ.

Τὴν σημασίαν τῆς ἐκμηδενίσεως τῆς ἀντιστάσεως τῆς Ἑνδεκάτης Μεραρχίας ἐξετίμα δεόντως τὸ Τ.Σ.Η., διότι θὰ ἐκυκλοῦτο ὁλόκληρος ἡ Στρατιὰ Ἠπείρου. Καὶ ἂν δὲν ἔσπευσε νὰ ἐνισχύση τὸν Τομέα Μετσόβου, τοῦτο ἦτο ἀνεξάρτητον τῆς θελήσεώς του, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν εἶχε διαθεσίμους δυνάμεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν διέθετε τὸν ὑλικὸν χρόνον πρὸς ἐνίσχυσιν. Ἤξευρε ὅτι ἡ ἐνίσχυσις θὰ ἔφθανε κατόπιν ἑορτῆς.

'Εὰν δὲ ἐνθυμηθῶμεν τὴν ἔκθεσιν τοῦ Στρατηγοῦ Γιαλίστρα, καθ' ἣν ὁ κ. Πιτσίκας διηγεῖτο τὸ παράδοξον καὶ ἀνεξήγητον, «ὅτι τὰ Τμήματά του, καίτοι ἔχουν ἀρκετὸν ἠθικὸν διὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς 'Ιταλούς, χάνουν τὴν μαχητικότητά των ὅταν πρόκειται ν' ἀντιμετωπίσουν τοὺς Γερμανούς», θὰ ἐξαγάγωμεν τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ κ. Πιτσίκας δὲν ἐνίσχυε τὸ Μέτσοβον, διότι τὰ διατασσόμενα τμήματά του δὲν ἐπροθυμοποιοῦντο νὰ μεταβῶσιν ἐκεῖ.

Τὴν 24ην ὥραν τῆς 18ης 'Απριλίου πρὸς τὴν 19ην ὑπέβαλε τὸ Τ.Σ.Η. καὶ δευτέραν ἀναφοράν, ἔχουσαν οὕτω:

'Αριθ. Α.Π. 9388)1380

Πρόεδρον Κυβερνήσεως
'Αρχιστράτηγον
'Αθήνας

'Εν συνεχεία πρὸς προηγουμένας μου ἀναφοράς, ἀναφέρω ὅτι, συνεχιζομένου τοῦ πολέμου εἰς τὸ 'Αλβανικὸν μέτωπον θεωρῶ ἀσφαλῆ τὴν εἴσοδον 'Ιταλικῶν Στρατευμάτων εἰς τὸ 'Εθνικὸν ἔδαφος, λόγω καταπτώσεως ἠ θ ι κ ο ῦ ἐκδηλωθείσης ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ Στρατοῦ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας καὶ κατὰ συνέπειαν ἀδυναμίας συγκρατήσεως ἐχθροῦ. Εἴσοδος αὕτη εἶνε δυνατὸν ἐξιχθῆ ἐπὶ μεγάλου βάθους, ἀρνουμένης 'Ιταλίας συζητήση ἀνακωχήν, ἐφ' ὅσον δύναται νὰ προχωρῆ ἀκωλύτως. Συνέπειαι τοιαύτης ἐκβάσεως ἐκτὸς διαλύσεως Στρατοῦ καὶ τῆς ἀδίκου ἐκλείψεως τοῦ ἐπιτελεσθέντος μέχρι τοῦδε ἔργου θὰ εἶνε ὀδυνηρόταται διὰ τὸ Ἔθνος, δυνάμεναι ἐπιδράσωσιν ἀποτελεσματικῶς ἐπὶ τύχης 'Εθνικῶν ἐδαφῶν. Πᾶσα παρερχομένη ὥρα εἶνε εἰς βάρος μας, δυναμένη νὰ παράσχη ἐχθρὸν σοβαρώτατα πλεονεκτήματα.

Τ.Τ. 197, τῇ 18 'Απριλίου 1941, ὥρα 24η

'Αντιστράτηγος ΠΙΤΣΙΚΑΣ

Τὸ τηλεγράφημα τοῦτο συνετάγη τῇ συστάσει τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ 'Αρχηγοῦ σήμερον Πολιτικοῦ Κόμματος κ. Κανελλοπούλου.

Τὸ ἀνωτέρω τηλεγράφημα πιστοποιεῖ τὴν κρατοῦσαν τότε γενικὴν γνώμην, ἄνευ ἐξαιρέσεως, περὶ τῶν πλεονεκτημάτων τῆς συνάψεως ἀνακωχῆς. Δέον νὰ μεταφερθῆτε εἰς τὴν ἀσφυκτικὴν καὶ ἀγωνιώδη ἐκείνην ἀτμόσφαιραν, νὰ βλέπητε τὴν διαρροὴν καὶ τὴν ἀναρχίαν, ν' ἀκοῦτε τὰς ἐπικλήσεις καὶ κατάρας κατὰ τῶν Στρατηγῶν, νὰ ἀντιλαμβάνεσθε τὸ ἄφθονον καὶ ἄσκοπον χύσιμον αἵματος καὶ τότε θὰ δικαιολογήσητε τὰς ἀνησυχίας τῶν ἡγητόρων, ἐκ πατριωτικοῦ πόνου μήπως ἀπαλειφθῇ ἢ ἀμαυρωθῇ ἡ 'Εποποιΐα. 'Επὶ πλέον, ἀκούοντες τοὺς 'Ηπειρώτας, τότε θὰ ἐξήγετε τὸ συμπέρασμα ὅτι πρέπει νὰ συμβάλητε ὑπὲρ τῆς ἀνακωχῆς, διὰ νὰ μὴ ὑποδουλωθοῦν.

'Η ἀναφορὰ τοῦ κ. Πιτσίκα ἀποκαλύπτει ὅσα ἔκρυβε προηγουμένως, διότι πιστοποιεῖ ὅτι «ἡ κατάπτωσις τοῦ ἠθικοῦ ἐξεδηλώθη ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ Στρατοῦ».

Παρέλειψε ὁ κ. Πιτσίκας ν' ἀναφέρῃ ὅτι διελύθησαν ὁλόκληρα Τάγματα καὶ διέρρευσε τὸ πλεῖστον τῶν δυνάμεών του, ἐπομένως ἐμειώθη τὸ ἠθικόν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῆς δυνάμεώς τους.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν (18 Ἀπριλίου) περὶ τὴν 9ην ὥραν, ὁ στρατηγὸς Πιτσίκας ἐπέτυχε, παρὰ τὰς ἀπαγορευτικὰς διαταγὰς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ὅπως μὴ γίνηται χρῆσις τῶν τηλεφώνων, τὴν τηλεφωνικὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν Πρωθυπουργὸν Κορυζῆν, ὅστις, πεισθεὶς ἀπὸ τὰς ἐκκλήσεις τοῦ κ. Πιτσίκα καὶ τὰς πειστικὰς ἐκθέσεις του, ὑπεσχέθη ὅτι μέχρι μεσημβρίας (18 Ἀπριλίου), θὰ ἔπεμπε τὴν διαταγὴν συνθηκολογήσεως. Τ' ἀνωτέρω μοὶ ἀνεκοίνωσεν ἀπὸ τηλεφώνου περὶ τὴν 10ην ὥραν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς ὁ κ. Πιτσίκας.

Τοιαύτην ἐπίδρασιν εἶχε ἡ ὑπόσχεσις τοῦ Πρωθυπουργοῦ Κορυζῆ, ὥστε ἠνάγκασε τὸν κ. Πιτσίκαν νὰ καλέσῃ εἰς τὸ Στρατηγεῖον του τὸν δεκανέα Κανελλόπουλον Παν., Καθηγητὴν Πανεπιστημίου καὶ Πολιτευτήν.

Ὁ ἐν λόγῳ δεκανεὺς ὑπηρέτει εἰς τὸ ὑπ' ἐμὲ Γ' Σῶμα Στρατοῦ ὡς ἐθελοντής, ἀπὸ τὰ τέλη Νοεμβρίου περίπου μέχρι τέλους καὶ ἀνήκε εἰς τὴν 13ην Μεραρχίαν. Παρὰ τοῦ κ. Πιτσίκα ἐκλήθη διὰ νὰ συντάξῃ τὸ σχέδιον πρωτοκόλλου συνθηκολογήσεως. Λόγῳ τῆς γνωσθείσης αὐτοκτονίας τοῦ ἀειμνήστου Κορυζῆ, ἡ συνομιλία μὲ τὸν στρατηγὸν Πιτσίκαν περιεστράφη εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς καταστάσεως ἣν εὗρον ἀπελπιστικὴν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως».

Ὡσαύτως τὴν 18ην Ἀπριλίου ὁ στρατηγὸς Πιτσίκας ἀπηύθυνε διαταγὴν πρὸς τὸ Γ' Σῶμα ἔχουσαν οὕτω:

Ἀριθ. Πρ. 9374)1366

Πρὸς τὸ Γ' Σῶμα Στρατοῦ

I.— Ἡ ἑνδεκάτη Μεραρχία Πεζικοῦ ἀναφέρει ὅτι ἡ δύναμις τριῶν ταγμάτων καὶ Ὁμάδος Ἀναγνωρίσεως τυγχάνει ἀνεπαρκὴς πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς της καὶ δυσανάλογος πρὸς τὸ διατεθὲν πυροβολικόν, ἐπὶ πλέον δὲ ὅτι τὸ ἠθικὸν τῶν ταγμάτων τούτων ἔχει ὑποσκαφθῇ ἐκ τῆς παρατηρηθείσης καὶ παρατηρουμένης ἀτάκτου συμπτύξεως διαφόρων στρατιωτικῶν τμημάτων τῶν Τ.Σ.Δ.Μ. καὶ Τ.Σ.Κ.Μ.

II.— Ὅσον ἀφορᾷ τὴν αἰτουμένην ἐνίσχυσιν εἰς Πεζικόν, αὕτη τυγχάνει ἀδύνατος ἐντεῦθεν ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας. Δύναται ὅμως νὰ ἐπιτευχθῇ αὕτη σχετικῶς διὰ τῶν πρὸς Μέτσοβον συμπτυσσομένων τμημάτων ἐκ περιοχῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἐφ' ὅσον ληφθῶσι μέτρα ἀνασυγκροτήσεως τούτων ὑπὸ Διοικήσεως Σώματος καὶ τῶν ὑφισταμένων αὐτοῦ διοικήσεων, αἵτινες δύνανται πρὸς τοῦτο νὰ χρησιμοποιήσωσιν ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς τῶν διαλυθέντων στρατηγείων καὶ Μονάδων.

III.— Ὡς πρὸς τὴν δυσανάλογον ποσότητα Πυροβολικοῦ, τὸ Σῶμα Στρατοῦ νὰ τηρήσῃ εἰς περιοχὴν Μετσόβου τὸ κατὰ τὴν κρίσιν του ἀπαραίτητον, τὸ δὲ ὑπόλοιπον νὰ ὠθήσῃ εἰς περιοχὴν Γεφύρας Μπαλτούμας, ἀναφέρον σχετικῶς.

IV.— Ὅσον ἀφορᾷ τέλος τὸ ἠθικόν, διὰ τὴν συγκράτησιν τούτου, εἰς ὃ ἐπίπεδον ἐπιβάλλει ἡ τιμὴ καὶ τὸ συμφέρον τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Στρατεύματος, τὸ Σῶμα Στρατοῦ ὀφείλει νὰ λάβῃ δρακόντεια μέτρα,

καταδικάζον παραδειγματικῶς πᾶσαν πρᾶξιν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν πειθαρχίαν.

Τ.Τ. 197 τῇ 18 'Απριλίου 1941

'Αντιστράτηγος ΠΙΤΣΙΚΑΣ.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ ἑνδεκάτη Μεραρχία ὑπέβαλλε τὴν ἀναφερομένην ἀνωτέρω ἀναφοράν της δὲν ὑπήγετο ὑπὸ τὰς διαταγάς μου. Ἄλλως τε ὅταν συνέτασσε τὴν περὶ οὗ πράκειται ἀναφορὰν διέθετε τρία τάγματα, ἐνῶ τώρα (18 'Απριλίου) ποὺ ἐλήφθη ἡ διαταγὴ διέθετε μόνον δύο τάγματα, τοῦ τρίτου διαλυθέντος (α).

Ἐφ' ὅσον ἡ XI Μεραρχία ἐθεώρει τὰ τρία τάγματα ἀνίσχυρα νὰ ἀντικατασταθοῦν φαντάζεται πᾶς τις πῶς ἐθεώρει τὰ δύο τάγματα...

Ὁ κ. Διοικητὴς τῆς ἑνδεκάτης Μεραρχίας (κ. Δημάρατος) ἀνήνεγκεν ἀπὸ 16 'Απριλίου ἐπισήμως τὸν κλονισμὸν ποὺ ὑπέστησαν τὰ τμήματά του δεδικαιολογημένως ἢ ἀδικαιολογήτως. Ἀπὸ προγενεστέρας ἡμέρας εἶχε κλονισθῆ τὸ ἠθικὸν τῶν Α΄ καὶ Β΄ Σωμάτων. Ἔλαβε ἆραγε τὸ Τ.Σ.Η. τὰ ὑποδεικνυόμενα εἰς τὸ Γ΄ Σῶμα, ὡς ἀνωτέρω, δρακόντεια μέτρα, πρὸς συγκράτησιν τοῦ ἠθικοῦ, ἢ τὰ ὑπεδείκνυεν εἰς τοὺς ἄλλου καὶ αὐτὸ ἀπρακτοῦσε;

Ὡς γνωστὸν ὁ ὑποστράτηγος Μπάκος τῇ ὑποδείξει τοῦ Τ.Σ.Η. ἢ κατ' ἰδίαν πρωτοβουλίαν ἐξετέλεσεν ἀρκετὸν ἀριθμὸν ὁπλιτῶν καὶ ἀκόμη ἀξιωματικῶν πρὸς συγκράτησιν τοῦ ἠθικοῦ, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσεν. Μᾶλλον ἐπιδείνωσις τῆς καταστάσεως ἐπῆλθε, διότι οἱ ἀνυπότακτοι ἔστρεφον τὰ ὅπλα κατὰ τῶν ἀξιωματικῶν, ποὺ ἐπεχείρουν νὰ τοὺς ἐπαναφέρουν εἰς τὴν τάξιν, καὶ κατὰ τῶν συντεταγμένων τμημάτων, ἐπυροβόλουν κατὰ τῶν αὐτοκινήτων καὶ ἐλαφυραγώγουν ἢ ἐλήστευον τὰ χωρία καὶ πάντας τοὺς συναντωμένους πολίτας καὶ ὁπλίτας.

Εἰς τὴν διαταγὴν ταύτην ὁμολογεῖται ἐπισήμως ἡ ἀδυναμία τοῦ Τ.Σ.Η. νὰ ἐνισχύσῃ τὸ Μέτσοβον. Συνεπῶς προσπάθεια ὅπως ἀποδειχθῇ ἂν εὑρίσκωνται εἰς τὰ Α΄ καὶ Β΄ Σώματα ἀκμαῖαι δυνάμεις — καὶ εὑρίσκοντο ἀσφαλῶς — δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μὲ ἐπιβαρύνῃ διότι δὲν εἶχον ἁρμοδιότητα νὰ μεταφέρω εἰς Μέτσοβον δυνάμεις. Ἐκεῖνος ποὺ ἦτο ἁρμόδιος, ὡμολόγησε ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ τὸ ἐνισχύσῃ.

Κατὰ κοινὸν δόγμα εἰς τὸν Στρατὸν δὲν ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχουν εἰς Ἁγίους Σαράντα ἢ εἰς Κόνιτσαν, ἢ βορείως τῆς Μεθορίου διαθέσιμοι καὶ ἀκμαῖαι δυνάμεις διὰ νὰ ἰσχυρισθῇ τις ὅτι ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς Μέτσοβον, ἀλλὰ «πρέπει αἱ διαθέσιμοι αὗται δυ-

---

(α) Ὁ στρατιωτικὸς ἱστορικὸς στρατηγὸς Γρηγοριάδης εἰς τὸν «ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ τεῦχος Α΄» καὶ εἰς σελ. 81 γράφει:

«... Ἀλλ' ἡ συνοπτικὴ ἔκθεσις τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου ἀποσιωπᾶ ὅτι ἡ XI Μεραρχία εἶχε πλέον διαλυθῆ καὶ μόνον δύο τάγματα αὐτῆς, τὰ μόνα συντεταγμένα ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς πλέον ἀποσυνθέσεως, ἦσαν διατιθέμενα ἀκόμη διὰ νὰ ἐκτελέσουν τὸ καθῆκον των...».

νάμεις νὰ ἔχουν ἑτοιμότητα Μάχης εἰς χρόνον καὶ χῶρον ὡρισμένους», τούτεστι πλησίον τοῦ Μετσόβου καὶ τὴν στιγμὴν ποὺ χρειάζονται πρᾶγμα ποὺ ὁ ἁρμόδιος ἐδήλωσεν ἀδυναμίαν νὰ πράξῃ.

Τὸ Τ.Σ.Η. ἐκτιμῶν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνισχύσεως τοῦ μετώπου τοῦ Μετσόβου συνέστησε διὰ τῆς διαταγῆς του ν' ἀνασυγκροτηθοῦν τὰ εἰς Πίνδον περιπλανώμενα τμήματα, εὐθὺς ὡς κατέφθανον. Ἀλλ' εἰς αὐτὸ ὅλοι ἐστηρίζομεν τὰς ἐλπίδας μας, αἵτινες ἀπεδείχθησαν φροῦδαι, διότι καὶ καθυστέρησαν νὰ φθάσουν καὶ εἶχον διαλυθῆ ὡς προεξετέθη καὶ ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἐβεβαιώθημεν.

Τὴν 19ην Ἀπριλίου τὸ Τ.Σ.Η. (Πιτσίκας) ἀπηύθυνε τὸ ἑπόμενον κρυπτογράφημα:

Ἀριθ. Π. 9404)1396

Πρόεδρον Κυβερνήσεως
Ἀρχιστράτηγον
Ἀθήνας

Παρακαλῶ κοινοποιήσατε ἐπειγόντως ἀποφάσεις ἡμῶν ἐπὶ Α. Π. 9388)1380 τῆς 18—4—41 ἀναφορᾶς μου.

Ἀντιστράτηγος ΠΙΤΣΙΚΑΣ.

Τὸ σύντομον τοῦτο τηλεγράφημα διαγράφει ὅλην τὴν ἀγωνίαν τοῦ στρατηγοῦ κ. Πιτσίκα λόγω τῆς παγερᾶς σιγῆς τοῦ Κέντρου.

Ἀλλ' ἐπί τινος ἀναφορᾶς ἐζήτει ἀπάντησιν καὶ τίς ὁ λόγος τῆς σπουδῆς ἐφ' ὅσον ἐγνώριζε ὅτι ὁ Πρωθυπουργὸς ἐκηδεύετο;

Ἐζήτει ἀπάντησιν ἐπὶ τῆς ὑποβληθείσης τὸ μεσονύκτιον τῆς 18 πρὸς 19 Ἀπριλίου ἀναφορᾶς του, ἣν κατεχωρήσαμεν καὶ εἰς ἣν ἐξέφραζε ἀπεριφράστως τὴν γνώμην, ὅτι ἐπεβάλλετο ἡ συνθηκολόγησις ὡς συμφέρουσα εἰς τὸ Ἔθνος καὶ τὸ Στράτευμα» καὶ ὅτι «Ἀπεκλείετο ἄλλη λύσις».

Ὁ λόγος τῆς σπουδῆς δὲν ἐξάγεται ἐκ τοῦ κρυπτογραφήματος. Πάντως ἐπέδρασεν ἡ ραγδαίως ἐξελισσομένη κατάστασις καθ' ἣν ἡ μὲν θύρα τοῦ Μετσόβου ἦτο ἡμιανοικτή, ἡ δὲ διάλυσις τοῦ Στρατοῦ καὶ αἱ συνεπεία ταύτης ἐκκλήσεις πάντων τῶν ἡγητόρων ἐλάμβανον δυσάρεστον τροπήν.

Τοῦτο ἀπορρέει καὶ ἐκ τῆς κατωτέρω διαταγῆς τοῦ κ. Πιτσίκα, ἐκδοθείσης τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῇ ὑποδείξει καὶ τοῦ κ. Κανελλοπούλου, ὡς οὗτος ἀνεκοίνωσε λέγων ὅτι, «συνετάχθησαν ἔγγραφα καὶ πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω, ἀφοῦ διηρευνήθη ἡ ἀπελπιστικὴ κατάστασις».

Ἀριθ. 32)20 Ἐξαιρετικῶς ἐπείγουσα

ΔΙΑΤΑΓΗ

Πολλοὶ τῶν διοικητῶν τῶν Μεγάλων Μονάδων, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὴν κατάστασιν διαρροῆς τῶν Μονάδων των, μοῦ ὑποβάλλουν αἰτήσεις,

προτάσεις ἢ ἐκκλήσεις περὶ συνθηκολογήσεως ἢ περὶ λήψεως μέτρων πρωτοβουλίας ἄνευ διαταγῶν τῶν προϊσταμένων μοι 'Αρχῶν.

Τὸ τοιοῦτον ἀντίκειται πρὸς τὰς ἀρχάς μου, πρὸς τὸν ὅρκον μου καὶ πρὸς τὸν στρατιωτικόν χαρακτῆρα μου. Ἔχω ἐκθέσει δι' ἐπανειλημμένων ἀναφορῶν μου πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν 'Αρχιστράτηγον τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀνωτέρω διοικητῶν Μεγάλων Μονάδων καὶ τὰς ἰδικάς μου καὶ ἔχουν οὕτω (Κυβέρνησις καὶ 'Αρχιστράτηγος) ὅλα τὰ στοιχεῖα νὰ λάβουν ἀποφάσεις καὶ θὰ λάβουν τοιαύτας λίαν συντόμως. Συνεπῶς οἱ διοικηταὶ τῶν Μεγάλων Μονάδων καὶ οἱ ὑπ' αὐτοὺς ἐν ἀναμονῇ τῶν ληφθησομένων ἀποφάσεων, ν' ἀσχοληθοῦν ἐντατικῶς εἰς τὴν τήρησιν τῆς τάξεως, συνοχῆς καὶ πειθαρχίας τῶν Μονάδων, ἐξορκίζοντες τοὺς πάντας νὰ πειθαρχήσουν καὶ νὰ ἔχουν μικρὰν ὑπομονήν, διότι οὕτω μόνον οἱ ὅροι πιθανῆς ἀνακωχῆς θὰ εἶνε ἀνεκτοὶ καὶ ὑποφερτοί. 'Ο ἐπισυμβὰς αἰφνίδιος θάνατος τοῦ ἀειμνήστου Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως πιθανῶς νὰ ἀναβάλῃ ἐπὶ μίαν ἢ δύο ἡμέρας τὴν λῆψιν τῆς ἀποφάσεως.

Θὰ τηρῶ τοὺς προαναφερθέντας Διοικητὰς Μεγάλων Μονάδων ἐνημέρους τῆς ἐξελίξεως τῶν γεγονότων.

Τ.Τ. 197, τῇ 19 'Απριλίου 1941

'Ο Διοικητὴς τοῦ Τ.Σ.Η.

ΠΙΤΣΙΚΑΣ.

'Η ἀνωτέρω διαταγὴ ἀποκαλύπτει ὅτι πολλοὶ Διοικηταὶ Μεγάλων Μονάδων ὑπέβαλον εἰσηγήσεις πρὸς συνθηκολόγησιν καὶ πρὸς ἀνεξαρτοποίησιν τοῦ κ. Πιτσίκα. Τίνες εἶνε οὗτοι, ἐνῶ οἱ στρατηγοί Δεμέστιχας, Κατσιμῆτρος, Μάρκου καὶ Ρουσόπουλος ἀρνοῦνται, ὅτι ἀπέστειλαν ποτὲ τοιαύτας ἀναφοράς; Οἱ στρατηγοὶ τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. δὲν ὑπέβαλον, ὡς εἶμαι βέβαιος, οὐδὲ ἠδύναντο εἰς τὰ μέρη ποὺ εὑρίσκοντο νὰ ὑποβάλωσιν. Μόνον ὁ εἰλικρινὴς καὶ τίμιος στρατιώτης ἀείμνηστος Μπάκος ἀναφέρει εἰς τὴν ἔκθεσίν του ὅτι διαρκῶς καὶ σθεναρῶς προέτεινε τὴν συνθηκολόγησιν, ἥν ἔβλεπε ὡς ἐπιβαλλομένην, ὡς τὴν ἔβλεπε καὶ ὁ στρατηγὸς Πιτσίκας. 'Ο στρατηγὸς Μπάκος βεβαιοῖ ὅτι πάντες οἱ Μέραρχοί του ἦσαν δεδηλωμένοι ὑπὲρ τῆς ἀνακωχῆς, ὡς ἐξυπηρετούσης τὰ 'Εθνικὰ συμφέροντα καὶ πάντες τὸν εἶχον ἐξουσιοδοτήσει ὅπως ὁμιλῇ καὶ ἐκ μέρους των ὑπὲρ τῆς ἀνακωχῆς.

Διὰ πρώτην φορὰν ἀναφέρεται ἀνωτέρω ἡ σκέψις δῆθεν τῆς Κυβερνήσεως περὶ συνθηκολογήσεως, ἐνῶ ἡ Κυβέρνησις οὔτε ἐσκέφθη, οὐδὲ ἔπρεπε νὰ σκεφθῇ περὶ ταύτης. 'Επομένως ἡ φράσις τῆς διαταγῆς ἀντιπροσωπεύει προσωπικὰς γνώμας τοῦ στρατηγοῦ Πιτσίκα.

Καθίσταται ἀπορίας ἄξιον πῶς καθορίζεται ὁ χρόνος λήψεως ἀποφάσεως (μία ἢ δύο ἡμέραι) ἵνα καταστοῦν «ἀνεκτοὶ οἱ ὅροι». Διὰ τίνος μέσου; Μήπως ἐκ τῆς ἀποδημήσεως τῆς Κυβερνήσεως;

Διὰ τῆς ἀνωτέρω διαταγῆς ἐντέλλεται νὰ ἐξορκίζωμεν τοὺς πάντας διὰ νὰ πειθαρχήσουν καὶ νὰ ὑπομείνουν. Δὲν συνιστᾷ τὰ δρακόντεια μέτρα ποὺ συνίστα πρὸ 24ώρου. Διὰ τίνα λόγον ἄραγε; Μήπως σήμερον ἐπείσθη ὅτι δὲν διετίθεντο ἀπολύτως ἀφωσιωμένα καὶ πειθαρχημένα τμήματα δι' ὧν ἦτο δυνατὴ ἡ ἐπιβολή; Ἄν εἶνε κατα-

φατικὴ ἡ ἀπάντησις τότε ἐθελοτυφλοῦσε τὸ Τ.Σ.Η. Ἂν εἶνε ἀποφατικὴ αὕτη, τότε διατὶ διέτασσε τὰ σκληρὰ μέσα;

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν (19 Ἀπριλίου) τὸ Τ.Σ.Η. ὑπέβαλε τὴν κάτωθι ἀναφορὰν ἀντικατοπτρίζουσαν ἐν λεπτομερείαις τὴν ὅλην κατάστασιν.

Ἀριθ. Π. 9415)1407

Πρόεδρον Κυβερνήσεως

Ἀρχιστράτηγον

Ἀθήνας

Λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναφέρω τὰ ἀκόλουθα:

I.— Ἡ κατάστασις ἀπὸ ἀπόψεως ἠθικοῦ, ἐκτεθεῖσα διὰ σειρᾶς ἀναφορῶν μου μέχρι σήμερον πρὸς τὴν Ὑμετέραν ἐξοχότητα καὶ τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, βαίνει ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν ἐπὶ τὰ χείρω. Μὲ βαθύτατον πόνον καὶ αἱμάσσουσαν τὴν καρδίαν διαπιστώνω τὸ τραγικὸν τοῦτο γεγονὸς καθ' ἑκάστην. Σωρεῖαι ἀναφορῶν τῶν διαφόρων διοικήσεων μοὶ περιέρχονται ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τοῦ 24ώρου, παρουσιάζουσαί μοι τὴν κατάστασιν ταύτην. Εἶνε πρωτοφανὲς τὸ κατάντημα τοῦτο ἑνὸς Στρατοῦ, ὅστις μέχρι πρὸ ὀκτὼ ἡμερῶν ἀκόμη δὲν ἐγνώριζε κάματον ψυχικὸν καὶ σωματικὸν νὰ παρουσιάζηται σήμερον ῥάκος.

Δὲν πρόκειται μόνον περὶ ὁπλιτῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ στελεχῶν ἀκόμη. Ἔχει καθήσει ἔμμονος ἰδέα εἰς τὴν ὁλότητα σχεδὸν τοῦ Στρατεύματος, ἀξιωματικῶν καὶ ὁπλιτῶν, ὅτι ὁ πόλεμος εἶνε ἄσκοπος, ὅτι πᾶσα ἀντίστασις εἶνε ματαία καὶ ὡς μόνη διέξοδος δὲν ἀπομένει εἰμὴ μόνον ἡ συνθηκολόγησις. Μέχρι τοιούτου σημείου ἔχει εἰσχωρήσει τὸ μικρόβιον τοῦτο εἰς τὸν Στρατόν μας, ὥστε νὰ παρατηρῆται τὸ θλιβερὸν φαινόμενον Συντάγματα Πεζικοῦ, ἅτινα δὲν ἐγνώριζον τί θὰ πῆ θυσία, κάματος καὶ δισταγμός, νὰ ἀρνοῦνται νὰ παραμείνωσιν ἐν προφυλακαῖς κατὰ τὴν σύμπτυξιν μὴ ὑπαρχούσης κἂν ἐπαφῆς μὲ τὸν ἐχθρόν.

II.— Ἡ κατάστασις αὕτη, χειροτερεύουσα ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν, μὲ ἀπελπίζει καὶ μὲ θέτει εἰς ἄκραν ἀνησυχίαν ὅταν σκέπτωμαι, ὅτι εὐθὺς ὡς ληφθῆ ἡ ἐπαφὴ μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἐν τῇ τελικῶς καταληφθησομένῃ τοποθεσίᾳ τῶν συνόρων καὶ πρὸ αὐτῆς ἀκόμη, ὁ Στρατὸς εἶνε ἐνδεχόμενον ν' ἀπορρίψῃ τὰ ὅπλα καὶ νὰ δώσῃ οὕτω τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἄρῃ ὁ ἐχθρὸς νίκας καὶ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ἐθνικοῦ ἐδάφους.

Συνέβη δυστυχῶς τὸ τοιοῦτον μόλις προχθὲς εἰς Κιάφα — Κιαρὶτ καὶ δὴ εἰς τὸ 5ον Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστόν, ἐκράτησεν ἐπὶ ἑξαήμερον τὰς σφοδροτέρας ἐχθρικὰς ἐπιθέσεις εἰς ὑψοδείκτην 731.

III.— Αὐτὴ εἶνε ἡ κατάστασις τοῦ Στρατοῦ σήμερον καὶ οὕτω προβλέπεται νὰ ἐξελιχθῇ. Τὰ αἴτια τοῦ καταντήματος τούτου εἶνε πολλαπλᾶ, ἐκφεύγοντα τῆς παρούσης. Ἐπείγει ἡ θεραπεία τῆς καταστάσεως, διότι θὰ εὑρεθῶμεν ἐντὸς ὀλίγου πρὸ θλιβερᾶς εἰκόνος τοῦ Στρατοῦ μας, ὅστις εἶνε ἄξιος, ἐν τούτοις, καλυτέρας τύχης. Κατὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν διεπεραιώθησαν καὶ Μονάδες συντεταγμέναι, τώρα ὑπάρχει φόβος νὰ μὴ παρουσιασθῇ τὸ φαινόμενον τοῦτο.

Λύσιν δὲν δύναμαι νὰ προτείνω, οὔτε ν' ἀναλάβω τὴν προτεινομένην ὑφ' ὅλων τῶν ὑπ' ἐμὲ Διοικήσεων, τῆς ἀνεξαρτητοποιήσεώς μου διὰ νὰ συνθηκολογήσωμεν μετὰ τοῦ ἐχθροῦ. Εἶμαι στρατιώτης καὶ θὰ ὑπακούσω εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν Προϊσταμένων μου, ἃς ἀναμένω ἐναγωνίως.

Τ.Τ. 197, τῇ 19 'Απριλίου 1941

'Αντιστράτηγος ΠΙΤΣΙΚΑΣ.

Καὶ πάλιν διαπιστοῦται ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναφορᾶς ὅτι σωρεῖαι ἀναφορῶν ἀπηυθύνοντο πρὸς τὸ Τ.Σ.Η. πρᾶγμα ποὺ ἀρνοῦνται ἤδη καὶ ἰδιαίτατα ὁ κ. Ρουσόπουλος. 'Ωσαύτως ἀποδεικνύεται ὅτι ὅλαι αἱ ὑπ' αὐτὸν Διοικήσεις ἐπρότειναν τὴν λύσιν τῆς ἀνεξαρτητοποιήσεώς του. Δεδομένου ὅτι ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Γ΄ Σώματος δὲν ἐπεβλήθη οὐδεμία ἀναφορά, ἔπεται ὅτι ἅπασαι αἱ διοικήσεις τῶν Α΄ καὶ Β΄ Σωμάτων ἐπρότεινον τὴν λύσιν ταύτην καὶ σήμερον τὴν ἀρνοῦνται.

'Ο Στρατηγὸς Πιτσίκας ἐνῷ προχθὲς μόλις εἶχε ἀναφέρει, ὅτι ἡ κατάστασις ἔφθασε «εἰς τὸ ἀπροχώρητον» ἤδη ἀναφέρει ὅτι χειροτερεύει ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν."Ενεκα τούτου ἴσως νὰ εἶχε χαρακτηρισθῆ ὡς ὑπερβολικὸς καὶ δὲν ἐγίνετο πιστευτὸς εἰς 'Αθήνας.

'Ο αὐτὸς στρατηγὸς ὁμολογεῖ ὅτι ἀδυνατοῦσε νὰ ἐξηγήση πῶς ὁ Στρατὸς περιῆλθεν εἰς τὸ θλιβερὸν κατάντημα νὰ ἐμφανίζεται ράκος.

'Εκ τῆς ἀνωτέρω ἀναφορᾶς προκύπτει, ὅτι συντάγματα πεζικοῦ ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν ἠρνοῦντο νὰ ἐγκαταστήσουν προφυλακάς, μὴ ὑπαρχούσης κἂν ἐπαφῆς μὲ τὸν ἐχθρόν.

"Εν ἄλλο Σύνταγμα ἀπὸ τὰ διαπρέψαντα ἀπέρριψε τὰ ὅπλα καὶ ἐτράπη εἰς τὰ ὄρη. Τοῦτ' αὐτὸ φοβεῖται ὁ Διοικητὴς τοῦ Τ.Σ.Η. δι' ὅλα τὰ ὑπολειφθέντα τμήματα τῶν Α΄ καὶ Β΄ Σωμάτων, μήπως ἀπορρίψουν τὰ ὅπλα καὶ τραποῦν εἰς φυγήν.

'Η ὁλότης τοῦ Στρατοῦ, κατὰ τὸν Διοικητὴν τοῦ Τ.Σ.Η., εἶχε τὴν ἔμμονον ἰδέαν, ὅτι ἡ συνέχισις τοῦ πολέμου ἦτο ἄσκοπος καὶ ἡ ἀντίστασις κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ματαία. 'Εν τοσούτω καθηγηταὶ Πανεπιστημίου (Μπαλῆς — Τριανταφυλλόπουλος) καὶ πολιτευταὶ (Τσάτσος Θεμ., Μυλωνᾶς, Κύρκος), ἐβεβαίωσαν ἐνόρκως τὰ ἀντίθετα καὶ ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ κ. Πιτσίκα, ἤτοι ὅτι ὁ Στρατὸς ἤθελε δῆθεν τὴν συνέχισιν τοῦ ἀγῶνος καὶ τὸ «ὁλοκαύτωμα» εἰσέτι. Εἰς τὴν συνείδησιν ἑκάστου ἐναπόκειται νὰ κρίνη καὶ νὰ πιστεύση.

Διὰ τὰ αἴτια τοῦ καταντήματος, λέγει ὁ κ. Πιτσίκας εἰς τὴν ἀναφοράν του, εἶνε πολλαπλᾶ καὶ ἐν τοσούτω ἡ εὐθύνη δι' ὅλα ἐπιρρίπτεται εἰς ἐμέ, ὅστις ἤμην ἀμέτοχος ὡς θὰ ἀποδειχθῆ, καὶ ἀνεμίχθην τὸ μεσονύκτιον τῆς 19 πρὸς 20 'Απριλίου.

'Επὶ πλέον ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Στρατὸς μας εἶνε ἄξιος καλυτέρας τύχης, ἂν δὲν θεραπευθῆ διὰ τῆς συνθηκολογήσεως ἡ θλιβερὰ κατάστασις, μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι δὲν ἀναλαμβάνει ὁ ἴδιος νὰ θεραπεύση τὴν κατάστασιν. 'Αναμένει ἕτερον θεράποντα «μὲ ἀγωνίαν», προφα-

νῶς διότι γνωρίζει ὅτι δὲν ζητοῦνται ἐν Ἑλλάδι εὐθῦναι δι' «ἀδράνειαν».

Τέλος καὶ πάλιν ἐκφράζει φόβους μὴ ὁ ἐχθρὸς προχωρήσῃ εἰς τὸ Ἐθνικὸν ἔδαφος. Οἱ φόβοι οὗτοι ἦσαν γενικοὶ καὶ ἂν ἐζητεῖτο παρὰ τῆς ὁλότητος ἡ συνθηκολόγησις, τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὸ ὅτι ἐπιστεύετο, ὅτι ἦτο πρὸς τὸ Ἐθνικόν μας συμφέρον. Μὲ ἄλλους λόγους καὶ πάλιν ὁ πατριωτισμὸς ἐπεκράτει.

Ἂς ἐξετάσωμεν ἤδη πῶς ἔβλεπον τὴν κατάστασιν οἱ πολῖται Ἠπειρῶται, οἵτινες παρηκολούθουν τὴν κατὰ μάζας ἐξ Ἰωαννίνων διέλευσιν τῶν διαρρεόντων ἐκ τῶν ἀνδρείων πολεμιστῶν τοῦ Ἀλβανικοῦ μετώπου.

Τὴν συνισταμένην ὅλων ἀπετέλει ὁ Σεβασμιώτατος Ἰωαννίνων Σπυρίδων, ὅστις ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸν τὸ ἑπόμενον τηλεγράφημα, ὅπερ θὰ μᾶς φέρῃ εἰς τὴν τότε κρατοῦσαν ἀτμόσφαιραν τῆς καταστάσεως καὶ ζωντανεύει τὰς τότε ἀντιλήψεις.

Ἀλέξανδρον Κορυζῆν, Πρωθυπουργὸν
Ἀθήνας

Ἐπερχομένη ἐξέλιξις γεγονότων ἐπιβάλλει ἐπιτακτικὸν καθῆκον ἀπευθύνω ὑστάτην ἔκκλησιν. Πᾶσα ἀναβολὴ ἀπειλεῖ κατάρρευσιν μετώπου, διαπόμπευσιν τετιμημένου νικητοῦ Στρατοῦ, καταδίκην ἴσως ὁριστικὴν μεγαλωνύμου τμήματος Ἑλληνικῆς Πατρίδος. Ἐξορκίζω ἐπιτρέψητε αὐθωρεὶ ἐλευθέραν ἐνέργειαν Στρατιᾶς Ἠπείρου, μὴ ἐπηρεάζουσαν ἄλλως κινήσεις, δυναμένην ἴσως ἐξασφαλίσῃ ἑνότητα τυχὸν σύμπαντος Ἑλληνισμοῦ καὶ ἀποτρέψῃ ἐκδικητικὴν μανίαν καὶ κατακτητικὴν βουλιμίαν Ἰταλῶν.

Ἰωάννινα, 16 Ἀπριλίου 1941
Ἰωαννίνων ΣΠΥΡΙΔΩΝ.

Τὴν ἑπομένην τῆς ὑποβολῆς τοῦ ἄνω τηλεγραφήματος προσελθὼν ὁ ἱεράρχης εἰς τὸ Στρατηγεῖον τοῦ Τ.Σ.Η. μὲ συνήντησε καὶ μοὶ εἶπε ὅτι εἶχεν ἔλθει ἐκεῖ διὰ νὰ ζητήσῃ ἀεροπλάνον ἵνα μεταβῇ παρὰ τὰ γηρατειά του εἰς Ἀθήνας. Κατὰ τὴν συνάντησιν ταύτην διεξετραγώδησε τὴν κρισιμωτάτην καὶ ἄνευ προηγουμένου δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ ἐνώσω τὰς προσπαθείας ὅπως τῷ δοθῇ ἀεροπλάνον διὰ νὰ ἐκθέσῃ τὴν κατάστασιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν αὐτοπροσώπως. Μετέβην παρὰ τῷ Διοικητῇ τοῦ Τ.Σ.Η. καὶ τὸν παρεκάλεσα πρὸς τοῦτο. Ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν ὅτι διελύθη τὸ ἀεροδρόμιον δυνάμει εἰδικῆς διαταγῆς. Τὴν ἀπάντησιν ταύτην μετέδωκα εἰς τὸν Ἰωαννίνων Σπυρίδωνα καὶ τὸν ἀπεχαιρέτησα.

Ὁ Σεβασμιώτατος Ἰωαννίνων, συνέταξε αὐθημερὸν (17 Ἀπριλίου) τὴν κάτωθι ἐπιστολὴν ἣν ἀπηύθυνε πρὸς τὸν κ. Πιτσίκαν.

Ἐν Ἰωαννίνοις, τῇ 17 Ἀπριλίου 1941
Διοικητὴν Τ.Σ.Η. Ἀντιστράτηγον Πιτσίκαν

Ἐνταῦθα

Κατόπιν τῶν πολυώρων προφορικῶν διαβημάτων μου, αἰσθάνομαι τὸ ὑπέρτατον καθῆκον ν' ἀπευθύνω πρὸς ὑμᾶς καὶ μίαν ὑστάτην ἔγγραφον

κλησιν. Ἡ ραγδαία ἐξέλιξις τῶν γεγονότων καθιστᾶ πολύτιμον καὶ τὴν τελευταίαν ὥραν καὶ τὸ τελευταῖον λεπτὸν τῆς ὥρας.

Ὁ κίνδυνος τῆς καταρρεύσεως τοῦ Μετώπου, τῆς ἀτιμώσεως ἑνὸς τετιμημένου καὶ ἐνδόξου Στρατοῦ, τῆς εἰσβολῆς ὀρδῶν κατεχομένων ἀπὸ ἐκδικητικὴν βουλιμίαν, τῆς διασπάσεως τῆς ἑνότητος τοῦ Ἔθνους διὰ διπλῆς Κατοχῆς, τῆς ὁριστικῆς ἴσως καταδίκης ἑνὸς τμήματος τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τρεῖς χιλιετηρίδας ἀπετέλεσεν τὴν κοιτίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, προβάλλει τόσον ἔντονος, ὥστε πᾶς δισταγμὸς καὶ πᾶσα ἀναβολὴ συνεπάγεται τεραστίας εὐθύνας καὶ δὴ ὄχι μόνον ἔναντι τῆς Ἱστορίας.

Σᾶς παρεκάλεσα, σᾶς ἱκέτευσα, χωρὶς ἀτυχῶς νὰ κατορθώσω νὰ ὑπερνικήσω τοὺς δισταγμούς σας. Ἐν τέλει ἐξελιπάρησα διὰ τοῦ στρατηγοῦ Τσολάκογλου τὴν παραχώρησιν ἀεροπλάνου, ἵνα, ἀψηφῶν κινδύνους καὶ κόπους παρὰ τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν κλονισθεῖσαν ὑγείαν μου, μεταβῶ εἰς Ἀθήνας.

Τολμήσατε, στρατηγέ, αἱ στιγμαὶ εἶνε πολύτιμοι.

Μὴ θελήσητε νὰ συνδέσητε τὸ ὄνομά σας μὲ τὴν μεγαλυτέραν συμφορὰν καὶ τὴν θλιβερωτέραν ἀτίμωσιν, ἣν ἀνέγραψάν ποτε αἱ σελίδες τῆς Ἱστορίας.

Εἰς ἐμὲ δυστυχῶς δὲν ἀπομένει ἄλλο τι, εἰμὴ νὰ δεηθῶ τοῦ σταυρωθέντος Χριστοῦ νὰ σᾶς φωτίσῃ ἵνα καταστήσητε ἐλαφρότερον τὸ μαρτύριον τοῦ σταυρουμένου Ἔθνους.

Ἰωαννίνων ΣΠΥΡΙΔΩΝ.

Τὸ πνεῦμα ἀνησυχιῶν ποὺ ἐκράτει τότε διαγράφεται μὲ ὅλην τὴν ἀγωνίαν καὶ μὲ ὅλον τὸν πατριωτικὸν πόνον, ποὺ ἔβλεπε τοὺς κινδύνους τῆς ἀτιμώσεως, τῆς διασπάσεως τῆς ἑνότητος, τοῦ ἐξανδραποδισμοῦ τῆς Ἠπείρου ἀπὸ τὴν μανίαν τῆς ἐκδικήσεως καὶ τὴν βουλιμίαν τῶν ὀρδῶν.

Τὴν ἀτίμωσιν ἔβλεπεν ὁ Ἱεράρχης ὡς τὴν θλιβερωτέραν ἐκ τῆς ἱστορίας.

Δέον νὰ τονισθῇ ὡσαύτως ὅτι ὁ Σεβάσμιος Ἱεράρχης ἐγνώριζε τὸ μέγεθος τῆς διαρροῆς καὶ τῆς κρισιμότητος τῆς καταστάσεως ἀπὸ τὰς πληροφορίας ὅλων τῶν Ἠπειρωτῶν, ποὺ παρηκολούθουν τὸ δρᾶμα καὶ μετέβαινον εἰς τὸν Ἱεράρχην διὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν.

Ὡσαύτως ἐγνώριζε διὰ τίνας λόγους οἱ Ἰταλοὶ θὰ ἠτίμαζον τοὺς Ἕλληνας ὡς καλῶς εἶχε ἐκτιμήσει τὴν μανίαν τῶν Ἀλβανικῶν ὀρδῶν καὶ τὴν διάσπασιν τῆς Ἐθνικῆς ἑνότητος τῶν Ἠπειρωτῶν.

Ἄξιον ἐξάρσεως εἶνε τὸ γεγονὸς ὅτι κατεβάλλετο προσοχὴ νὰ μὴ ἐπηρεασθοῦν αἱ κινήσεις τῶν Βρεταννῶν ἀπὸ τὰς τυχὸν ἐνεργείας τῆς Στρατιᾶς Ἠπείρου. Ὁ Σεβασμιώτατος Ἱεράρχης εἰς τὸ τηλεγράφημά του περιέλαβε τὴν φράσιν «μὴ ἐπηρεαζούσας ἄλλως κινήσεις».

Τὸ μόνον ποὺ διέφυγε τὴν προσοχὴν τοῦ Ἱεράρχου εἶνε ὅτι ἀποφαίνεται «ὅτι πᾶς δισταγμὸς καὶ πᾶσα ἀναβολὴ συνεπάγεται τεραστίας εὐθύνας» ἐνῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ἀπραξία καὶ ἡ ἀδράνεια μᾶλλον ἀμείβονται, ὡς προερρήθη.

Θὰ παραθέσω ἐνταῦθα ἀποσπάσματα ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ διὰ νὰ ἀντιληφθῇ πᾶς τις τὴν διαμορφωθεῖσαν κατάστασιν διὰ λεπτομερεστάτων περιγραφῶν καὶ διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι αἱ ἀντιλήψεις ποὺ ἐκράτουν εἰς τὴν διάχυτον κοινὴν γνώμην τῶν Ἠπειρωτῶν πατριωτῶν, ἐπρεσβεύοντο καὶ ἀπὸ τὴν ὁλότητα τοῦ Στρατοῦ Ἠπείρου καὶ δὴ πρὸς τὸ συμφέρον τὸ Ἐθνικόν:

17 Ἀπριλίου (Μεγάλη Πέμπτη)

Τὴν πρωΐαν τῆς σήμερον, γράφει ἡ ἔκθεσις τοῦ κ. Μπάκου, ὁ Διοικητὴς τῆς 5ης Μεραρχίας, πληροφορηθεὶς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Τ.Σ.Η. ὅπως ἐγκατασταθῇ ἡ Μεραρχία του εἰς τὴν γραμμὴν Τσάρτσοβα — Λεσκοβίκι, ἐξήτησε τὴν λῆψιν ὡρισμένων μέτρων καὶ εἰ δυνατὸν τὴν μεταφορὰν τῆς Μεραρχίας εἰς Κρήτην, διότι ἐφοβεῖτο ἀναρχίαν καὶ τὴν παρουσίασίν του εἰς τὸν Διοικητὴν τοῦ Τ.Σ.Η., ἵνα ἀναφέρῃ τοὺς λόγους προσωπικῶς. Ἠτήσατο ὡσαύτως τὴν συνδρομὴν τοῦ Στρατηγοῦ Μπάκου πρὸς ἀποσόβησιν συμφορῶν. Μεταβὰς εἰς Ἰωάννινα ἀνέφερε τὴν κατάστασιν καὶ ἐπανελθών, ἐξέφραζε διὰ καυστικῶν φράσεων τὰς ἐντυπώσεις του, ἃς ἀποφεύγω νὰ διατυπώσω.

Ὁμιλεῖ περὶ κατάντιας ἀβούλων, ἐξ ἧς θ' ἀπορρεύσῃ συμφορά, ἐὰν ἄλλοι δὲν ἀνελάμβανον πρωτοβουλίαν. Πάντως ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ἀνάγκης τὸ Τ.Σ.Η. διέταξε τὴν εἰς Καλπάκι συγκέντρωσιν τῆς Της Μεραρχίας.

Ἡ σύμπτυξις ἐξακολουθεῖ χωρὶς ἡ πίεσις τοῦ ἐχθροῦ νὰ εἶνε σθεναρά. Αὕτη ἰδιαιτέρως ἐξεδηλοῦτο εἰς τὸ δεξιὸν τοῦ Σώματος ἐν τῇ κατευθύνσει τοῦ Μικτοῦ Ἀποσπάσματος Γιανναχοπούλου, ὅπερ κυριολεκτικῶς διελύθη.

Κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀφίχθη ἱκέτης εἰς τὸν Σταθμὸν Διοικήσεώς μου ὁ Ἐθνεργάτης Μητροπολίτης Ἰωαννίνων. Οὗτος κυριολεκτικῶς μὲ ἱκέτευσε ν' ἀναλάβω τὴν πρωτοβουλίαν συνθηκολογήσεως μὲ τοὺς Γερμανούς, «Σώσατε, πρὸς Θεοῦ, τὴν δυστυχισμένην Ἤπειρον, ἱκέτευε, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν καὶ ὀλίγα λεπτὰ διὰ τὸ Ἔθνος μας» Τελικῶς κατέληγε, ἱκετεύων, νὰ ληφθῇ μία ἀπόφασις ἔστω καὶ ὑπὸ μόνου τοῦ Β' Σώματος διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Πατρίδος. Ἡ πρότασις τοῦ Μητροπολίτου συνεζητήθη παρουσίᾳ τοῦ κληθέντος ἐπιτελάρχου μου. Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἀπελπιστικῆς καταστάσεως ἐξουσιοδότησα τὸν Μητροπολίτην νὰ μεταβῇ εἰς τὸν Διοικητὴν τοῦ Α' Σώματος, ὑφ' ὃν ἐδεχόμην νὰ ταχθῶ πρὸς λῆψιν πάσης ἀπὸ κοινοῦ ἀποφάσεως, ἥτις θὰ ἐξησφάλιζε τὴν τιμὴν τοῦ Νικητοῦ Στρατοῦ καὶ τὴν μὴ παράδοσιν εἰς τοὺς Ἰταλούς. Πάντως ἡ ψυχὴ ὅλων ἐπόθει ὅπως ἡ τυχὸν ληφθησομένη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἀπόφασις εὕρῃ τὸν Ἑλληνικὸν Στρατὸν ἐκεῖθεν τῶν Ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων. Ὅλα τ' ἀνωτέρω καθίστων ἐν σκέψει ἐπιβεβλημένην τὴν ἀπόφασιν πρωτοβουλίας, ὅπως σώσω ἐκ τῆς ἀτιμώσεως τὸ Β' νικηφόρον μου Σῶμα Στρατοῦ. Οἱ διαρρέοντες διέτρεχον τὰ μετόπισθεν ἐνσπείροντες τὴν διάλυσιν καὶ ἔφεδροι ἀξιωματικοί, ἄβουλοι καὶ ἄνευ ἀντιδράσεως, παρηκολούθουν τοὺς διαρρέοντας.

18 Ἀπριλίου (Μεγάλη Παρασκευή).

Τὰ γεγονότα ἐξελίσσονται ραγδαίως, τόσον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς Γερμανικῆς ἀπειλῆς, ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως διαρροῆς Μονάδων.

Μία καὶ μόνη σκέψις ἐβασάνιζε τοὺς πάντας: Νὰ εὑρεθῶσι ἐντεῦθεν τῶν συνόρων, πρὶν ἢ καταστραφοῦν αἱ μοναδικαὶ γέφυραι τῆς Μέρτζανης, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἡ ἐχθρικὴ ἀεροπορικὴ ἐπίθεσις ἐξεδηλοῦτο καθημερινῶς καὶ μετὰ λύσσης. Πρό τινος εἶχε καταστραφῆ ἡ παρὰ τὰς γεφύρας ἀντιαεροπορικὴ πυροβολαρχία τῶν 88.

Οἱ ἀξιωματικοὶ εἶχον μεταβληθῆ εἰς ἀγρονόμους προσπαθοῦντες νὰ συγκρατήσωσι τοὺς φεύγοντας.

Ὁ Στρατηγὸς Ρουσόπουλος ἀναφέρων τὴν διαρροήν, ἐτόνιζεν ὅτι μετεβλήθη εἰς ἀγροφύλακα. Ὁ ταγματάρχης Πυροβολικοῦ Σχοινᾶς προσελθὼν μοὶ ἀνέφερεν, ὅτι ἡ διαρροὴ ἐπεκτείνεται ἄνευ προηγουμένου.

Τὸ Ἀπόσπασμα Γιαννακοπούλου ἀπεδείχθη, ὅτι διελύθη οὐχὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ λόγω φυγῆς τῶν ἀνδρῶν. Ἐκ τοῦ Συντάγματος ἀπέμειναν πυρῆνες ὑπὸ τοὺς ἀρίστους ταγματάρχας Ἀντωνόπουλον καὶ Κώνσταν. Ἐκ τοῦ Πυροβολικοῦ, ποὺ ἦτο προσκεκολλημένον εἰς τὸ Ἀπόσπασμα, ἔμεινεν ἓν πυροβόλον... Ἡ κατάστασις ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν καθίσταται φρικώδης. Οἱ στρατιῶται ἐπιτίθενται κατὰ τῶν ἀξιωματικῶν, ὧν ἁρπάζουσι τὰς ἀποσκευὰς μετὰ τῶν κτηνῶν καὶ τρέπονται πρὸς τὰς ἑστίας των (Θεσσαλίαν — Μακεδονίαν — Στερεάν). Ὁ Συνταγματάρχης Γριβέας, λόγω ἀνταρσίας τοῦ Συντάγματός του ἀπὸ τῆς Μεγάλης Τρίτης (15 Ἀπριλίου) ἐζήτησε τὴν ἀντικατάστασίν του ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς θλίψεώς του.

Εἰς τὰ 16ον καὶ 19ον Συντάγματα ὅμοιαι ἀνταρσίαι. Εἰς τὰ 50ὸν καὶ 33ον Συντάγματα αὐτόμολοι καὶ φυγάδες. Εἰς τὰ Συντάγματα τῆς 17ης Μεραρχίας (Ρουσοπούλου) διέρρεον καὶ τὰ τμήματα τῆς γραμμῆς συνεκροτοῦντο ἀπό... ἐλαχίστους πειθαρχικούς.

Εἰς τὸ 8ον Σύνταγμα αὐτόμολοι καὶ δηλώσεις «δὲν πολεμᾶμε τοὺς Γερμανούς». Οἱ διάφοροι φυγάδες, καταλαμβάνοντες τὴν κεντρικὴν ὁδὸν διασπείρουν ἐμπόδια, ὑποχρεώνοντες τὰ αὐτοκίνητα ἐφοδιασμοῦ νὰ σταματήσουν καὶ τὰ διατάσσουν ἀπειλητικῶς νὰ τοὺς μεταφέρουν ὀπίσω (πρὸς Ἰωάννινα). Οὕτως ὁ ἐφοδιασμὸς καθίσταται προβληματικὸς μέχρις ἀνυπαρξίας.

Περὶ πάντων τούτων καὶ τῶν λαμβανομένων μέτρων ἐτηρεῖτο ἐνήμερον τὸ Τ.Σ.Η. καὶ διὰ προσωπικῶν ἀναφορῶν καὶ διὰ τηλεφωνημάτων. Ἄλλως τε, ὁ αἰτήσει τοῦ Σώματος Στρατοῦ ἀφιχθεὶς ἐπιτελὴς τοῦ Τ.Σ.Η. ἀπὸ τῆς 16 Ἀπριλίου εἰς τὸν Σταθμὸν Διοικήσεώς μου ταγματάρχης Καραβίας ἐνημέρωνε τοῦτο. Οὐδεμία ὅμως ἀπόφασις ἐλαμβάνετο.

Ὥρα 10η (τῆς 18 Ἀπριλίου)

Ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀφορήτου καταστάσεως, ἥτις ἐπαρουσίαζε τὸν Διοικητὴν τοῦ Β΄ Σώματος ἀνίκανον νὰ λάβη ἀπόφασίν τινα, ἢ νὰ προκαλέση θετικὴν τοιαύτην καὶ συνεπῶς νὰ καταδείξη τὸ ἐπιβαλλόμενον ἐνδιαφέρον ἀνωτάτου Διοικητοῦ, καλουμένου νὰ σώση τὸν Στρατόν του, ὅστις οὐδὲν ἦτο δυνατὸν ἄλλο νὰ προσφέρη καὶ ὅστις ἤγετο μοιραίως πρὸς τὴν ἀτίμωσιν, ἀπεφάσισα πρὸ πάσης πρωτοβουλίας νὰ

ὑπερβῶ διὰ πρώτην φορὰν τὴν Ἱεραρχίαν καὶ νὰ καταστήσω προσωπικῶς γνώστην τῆς ἀπελπιστικῆς καταστάσεως τὸν Ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν, μεθ' οὗ μὲ συνέδεε φιλία καὶ ἀλληλοεκτίμησις, καὶ νὰ ζητήσω τὴν ἐπέμβασίν του. Πράγματι προσῆλθε εἰς τὸ τηλέφωνον καὶ τῷ ἀνέφερον ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: «Κύριε Ὑπουργέ, αἱ στιγμαὶ δὲν δέχονται ἀναβολήν. Σᾶς ἐξορκίζω ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, ἐν ὀνόματι ἑνὸς Στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἔφθασε εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς Δόξης του, νὰ λάβετε ἀποφάσεις, διότι θὰ κλαύσωμεν ἐρείπια χειρότερα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐγὼ κλαίω ἤδη πρῶτος. Ἐὰν ὑπάρχη κανεὶς ποὺ δύναται νὰ μὲ ἀντικαταστήση καὶ νὰ φέρη τὸν ἀκάνθινον στέφανον, ἂς ἔλθη ἵνα ταχθῶ ὑπὸ τὰς διαταγάς του ὡς στρατιώτης». Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ὑπουργοῦ ἦτο ἡ ἑξῆς: «Σᾶς ὁρκίζομαι ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, ὅτι θὰ κάμω γιὰ Σᾶς καὶ γιὰ τὸν Νικηφόρον Στρατὸν ὅ,τι μπορῶ».

Ἐπηκολούθησε τὸ κάτωθι τηλεγράφημα:

Ἀριθ. 501)18.4.41
Τὸ Β' Σῶμα Στρατοῦ
Πρὸς
Τὸν Ὑπουργὸν Στρατιωτικῶν, Ἀρχιστράτηγον καὶ Τ.Σ.Η.

Ἀνέφερα ἐπανειλημμένως, καὶ ἀναφέρω μετὰ παρρησίας, ὅτι κατάστασις ἐξελίσσεται ραγδαίως ἐπὶ τὰ χείρω. Διαρροή, ἀνυπακοή, ἐγκατάλειψις ἀξιωματικῶν ἐπιτείνεται παρ' ὅλα ληφθέντα μέτρα καὶ τυφεκισμούς. Ἐξορκίζω Ὑμᾶς ἐν ὀνόματι Θεοῦ λάβετε ἄμεσον ἀπόφασιν ἵνα μὴ θρηνήσωμεν ἐρείπια ἄνευ προηγουμένου. Οἱοσδήποτε νομίζει ὅτι δύναται νὰ φέρη τὸν σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου ἱκανώτερος ἐμοῦ ἂς ὀρθολογήση καὶ ἂς ἔλθη νὰ κλαύση αὐτὸς τὴν καταστροφήν, διότι τὰ δάκρυα τὰ δικά μου ἐστείρευσαν.

Ὑποστράτηγος Μπάκος

Τὸ τηλεγράφημα τοῦτο μετεδόθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Ἐπιτελάρχου μου εἰς τὸν Συνταγματάρχην τοῦ ΙΙΙ Γραφείου τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου Κιτριλάκην τὴν 11ην ὥραν. Οὐδεμία ἀπάντησις ἐδόθη ἐπὶ τούτου θετικὴ ἢ ἀρνητική.

Ἀντιθέτως ἐξεδόθη διαταγὴ τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου ἀπαγορεύουσα τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν. Τὴν ἑπομένην ἐπληροφορήθην τὸν θάνατον τοῦ Πρωθυπουργοῦ (ἀργότερον δὲ ὅτι βάσει τῆς τηλεγραφικῆς ὡς ἄνω ἀναφορᾶς, συνεκροτήθη Ὑπουργικὸν Συμβούλιον μὲ ἀποτέλεσμα λόγω ἀρνήσεως τοῦ Βασιλέως ὅπως ἀποδεχθῆ τὴν προτεινομένην ὑπὸ τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν συνθηκολόγησιν, τὴν αὐτοκτονίαν τοῦ Κυβερνήτου τῆς Χώρας).

Τὴν 12ην ὥραν ὁ Ἐπιτελάρχης τοῦ Α' Σώματος (Βαγενᾶς) ἐζήτησε τὸν ἐπιτελάρχην, ἵνα καθορισθῆ συνάντησις τοῦ Στρατηγοῦ Δεμέστιχα μετὰ τοῦ Ὑποστρατήγου Μπάκου εἰς ἣν παρίσταντο καὶ οἱ ἐπιτελάρχαι, συνεφωνήθη δὲ τοιαύτη συνάντησις τὴν 22αν ὥραν εἰς Καλπάκι. εἰς τὸ ἐκεῖ καταφύγιον πρὸς ἀποφυγὴν σχολίων ἐκ τῆς συναντήσεως. Σημειωτέον ὅτι ἀπὸ τῆς Μεγάλης Τρίτης (15 Ἀπριλίου) τὸ Α' Σῶμα

Στρατοῦ εἶχε προτείνει εἰς τὸν 'Αρχιστράτηγον, καθ' ὑπέρβασιν τῆς ἱεραρχίας, συνθηκολόγησιν.

Τὸ τηλεγράφημα τοῦ στρατηγοῦ Δεμέστιχα εἶχεν ὡς ἑξῆς:

'Αριθ. Α. Π. 11121)1569)475
'Αρχιστράτηγον
'Αθήνας

Δημιουργηθεῖσα κατάστασις θὰ ἐπιφέρῃ ἀναποφεύκτως αἰχμαλωσίαν, ἀτίμωσιν καὶ ἄδοξον διάλυσιν Στρατοῦ, ὧν δὲν εἶνε ἄξιος.

῞Απασα ἡ ἱεραρχία Σώματος Στρατοῦ προτείνει συνθηκολόγησιν, ὡς μόνην ἀπομένουσαν λύσιν ἄμεσον ἀνακωχὴν μετὰ Γερμανῶν, ἐπὶ ὅρῳ μὴ εἰσόδου 'Ιταλῶν 'Ελληνικὸν ῎Εδαφος.

Α' Σῶμα Στρατοῦ (Φρουραρχεῖον Δ. Α.)
'Αντιστράτηγος Δεμέστιχας

Κοινοποίησις
Τ.Σ.Η. (ὑ.τ.ἀ.)
Β' Σῶμα Στρατοῦ

Τὴν 14ην ὥραν ὁ Διοικητὴς τοῦ Τ.Σ.Η. (Πιτσίκας) ἐπληροφορήθη ἀνακριβῶς τὴν σύμπτυξιν βαθυτέραν τοῦ πρέποντος καὶ νομίσας ὅτι ἐγκατελείφθη ἡ γραμμὴ Λεγκαρίτσα, ἐκάλεσεν εἰς τὸ τηλέφωνον τὸν ἐπιτελάρχην μου καὶ οὕτω διημείφθη μεταξύ των, ἐπὶ παρουσίᾳ μου καὶ τῇ ἐγκρίσει μου ἡ ἑξῆς συζήτησις:

'Ερώτησις: Πῶς ἔχει ἡ κατάστασις; 'Εγκατελείφθη ἡ Λεγκαρίτσα;

'Απάντησις: Μένουμε καὶ θὰ μένουμε. 'Εγκατεστήσαμεν προγεφύρωμα εἰς τὸ Λεσκοβίκι. Συντάγματα στασιάσαντα τὰ ὡδηγήσαμεν εἰς τὴν γέφυραν Σκορδέλη.

'Ερώτησις: Θὰ κρατήσουν;

'Απάντησις: ῍Αν τὸ ἐγνώριζα θὰ ἤμην εὐτυχής. Δὲν μπορῶ νὰ σᾶς ἀναφέρω τίποτε, ὅταν ὁ ὑποστράτηγος Ρουσόπουλος φωνάζῃ ὅτι διαρρέει...

'Ερώτησις: Δύο ἡμέρας θέλω νὰ κρατήσετε.

'Απάντησις: Στρατηγέ, ἡμεῖς θέλουμε τέσσερες, διότι δὲν θέλομε οὐδὲ εἷς στρατιώτης νὰ μείνῃ ἐκεῖθεν τῶν συνόρων...

'Ερώτησις: Πρό τινων ὡρῶν μὲ πῆρε ὁ Πρωθυπουργὸς καὶ μοῦ εἶπε νὰ κρατήσουμε, διότι σὲ λίγες ὧρες θὰ ληφθῇ ἀπόφασις (προφανῶς ὑπηνίσσετο τὸ συγκληθὲν 'Υπουργικὸν Συμβούλιον).

'Απάντησις: Στρατηγέ, ἡμεῖς γνωρίζομεν διοικητὴν Στρατιᾶς 'Ηπείρου, ποὺ πολεμᾷ.

῞Ολοι οἱ ἀξιωματικοὶ ζητοῦν νὰ τοὺς ἐξασφαλίσητε τὴν τιμήν. Δὲν θέλουμε ἀτιμωτικὴν διάλυσιν καὶ παράδοσιν.

Μὴ πιστεύων πλέον, καὶ ἀποδίδων τοῦτο εἰς παράλυσιν ἐγκυμονοῦσαν τὸν κίνδυνον ἀ τ ι μ ώ σ ε ω ς, ἦλθον εἰς τὴν ἀδήριτον ἀνάγκην ν' ἀναλάβω μετὰ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Α' Σώματος, τὴν συνθηκολόγησιν πρὸς πρόληψιν ἀτιμωτικῆς καταρρεύσεως.

Τὴν ἀπόφασίν μου ταύτην ἀνεκοίνωσα εἰς τὸν Ἐπιτελάρχην μου, ὅστις μοὶ εἰσηγήθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξουσιοδοτηθῶ ἐν λευκῷ καὶ ἀπὸ τοὺς Μεράρχους μου καὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιτελεῖς μου, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅπως συζητηθῇ ὑπὸ πάντων μήπως ὑπάρχῃ καὶ ἄλλη λύσις.

Πράγματι ἐζήτησα ἀπὸ τὸν στρατηγὸν Ρουσόπουλον, ἥτις μοὶ ἐδόθη ἀσυζητητί. Οἱ Μέραρχοι Μάρκου καὶ Σπηλιωτόπουλος ἀνέφερον τὴν ἀνάγκην ταύτην ἀπὸ τῆς Μεγάλης Τρίτης (15 Ἀπριλίου) πρὸς τὸν ἐπιτελάρχην μου αὐτοπροσώπως καὶ τηλεφωνικῶς περὶ ἀνάγκης λήψεως ἀποτελεσματικῆς ἀποφάσεως. Τὰς ἀναφορὰς ταύτας ὁ Συνταγματάρχης Τσακαλῶτος διεβίβασε τηλεφωνικῶς εἰς Ἰωάννινα, ὅπου εὑρισκόμην παρὰ τῷ Διοικητῇ τοῦ Τ.Σ.Η. ὡς ἕπεται:

Ἀριθ. 8622)15.4.41

Ὁ Ἐπιτελάρχης Τσακαλῶτος

Πρὸς

τοὺς Στρατηγοὺς Πιτσίκαν καὶ Μπάκον

Στρατηγὸς Μάρκου καὶ Μέραρχος Σπηλιωτόπουλος ἐτηλεφώνησαν ἵνα σᾶς ἀναφέρω ἐπὶ λέξει: Κατάστασις στρατιωτῶν των τοιαύτη, ὥστε ἀδύνατον ἀναλάβωσι ἀγῶνα. Δὲν εἶνε ὥρα πλέον συνδεδυασμένων ἐλιγμῶν. Ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν κατάστασις χειροτερεύει. Ἀνάγκη λήψεως ταχείας καὶ ἀποτελεσματικῆς ἀποφάσεως. Νὰ ἐπιδοθῇ εἰς στρατηγὸν Μπάκον.

Τσακαλῶτος

Ἐπὶ πλέον τὴν 16ην ὥραν συνεκέντρωσα τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ Στρατηγείου καὶ τοῖς ἐξετέθη ἡ κατάστασις (τὴν ἐγνώριζον), ἡ πρόσκλησις τοῦ κ. Δεμέστιχα, αἱ ἱκεσίαι τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων καὶ ἡ ἀπόφασίς μου νὰ ζητήσωμεν συνθηκολόγησιν πρὸς Γερμανούς, ἐὰν ἡ Κυβέρνησις δὲν ἐλάμβανε ἀμέσως ἀποφάσεις. Κατέληγον ὅτι εἰς τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν ἠγόμην, κατόπιν ματαιώσεως τῆς προσπαθείας τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων παρὰ τῷ Στρατηγῷ Πιτσίκα.

Ἅπαντες συνεφώνησαν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλη λύσις, ἵνα περισωθῇ ἔναντι τῶν Ἰταλῶν τὸ γόητρον τοῦ νικηφόρου Στρατοῦ μας. Ἅπαντες ἔβλεπον τὸ φάσμα τῶν στρατιωτῶν νικητῶν ν' ἀπορρίπτωσι τὰ ὅπλα καὶ νὰ καταδιώκωνται ὑπὸ τῶν χθὲς ἡττημένων, ὡς κακοποιοὶ καθ' ὁμάδας.

Διησθανόμεθα τὰς ἐπικειμένας ληστείας, τοὺς βιασμούς, τὰς καταστροφὰς τῶν ἐχθρῶν, ὧν εἴχομεν ἤδη εἰκόνα ἀπὸ τὴν προηγουμένην τῶν Ἰταλῶν ὀλιγοήμερον καὶ προσωρινὴν διαμονὴν εἰς τὰ καταληφθέντα χωρία.

Ἀντελαμβανόμεθα τὴν πεῖναν τῶν στρατιωτῶν καὶ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον διήρχοντο ἀπὸ τὴν δυστυχῆ Ἤπειρον.

Οὐδεμία ἄλλη λύσις ἀπέμεινε εἰς ἡμᾶς , παρὰ μία ἔντιμος συνθηκολόγησις ὑπὸ τοὺς καλυτέρους δυνατὸν ὅρους.

Ὅλοι μέχρι καὶ τοῦ Ἀρχιστρατήγου (ἂν γίνῃ ἀνάκρισις θ' ἀποδειχθῇ περιτράνως) δὲν εὕρισκον ἄλλην λύσιν παρὰ ταύτην, ἀλλ' ὅμως τὸ Κέντρον, ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον, δὲν ἀνελάμβανε πρωτοβουλίαν,

ἄφηνε ὅμως νὰ νοηθῇ ὅτι δύνανται νὰ τὴν ἀναλάβουν οἱ ἐπὶ τόπου Διοικηταί, προφανῶς λόγῳ ἀνειλημμένων ὑποχρεώσεων.

Παρίσταντο κατὰ τὴν συγκέντρωσιν οἱ συνταγματάρχαι Μπαλῆς (πυροβολικοῦ), Ἠλιόπουλος (Μηχανικοῦ), Ἀντισυνταγματάρχαι πεζικοῦ Παπαχαραλάμπους, Τζίμας, πυροβολικοῦ Ζαΐμης Θρ. Μηχανικοῦ Λέντζος Κ., Στεφανόπουλος Χρ., ἀρχίατρος Φραγκούλης, Ἐπιμελητὴς Γιαούρτας Ἀθαν., Ταγματάρχαι πεζικοῦ Μακαρίτης, μηχανικοῦ Σύρμας καὶ Τζατζέρης, οἱ ἀπουσιάζοντες ἀντισυνταγματάρχαι Γιαταγάνας καὶ ταγματάρχης Πετρόπουλος ἐνημερώθησαν ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ των ἐξ ἀναγνωρίσεως καὶ συνεφώνησαν καὶ οὗτοι.

Τὴν 22.15′ ὥραν διηρχόμην ἐκ Καλπακίου ἔνθα συμφώνως συνεννοήσει μας εἶχεν ὁρισθῇ ἡ συνάντησις μὲ τὸν κ. Δεμέστιχαν. Μετὰ ἡμισείας ὥρας συζήτησιν καθ' ἣν συνεζητήθησαν ὅλαι αἱ ἀπόψεις τῆς παρουσιαζομένης καταστάσεως ἀπεφασίσαμεν ν' ἀποστείλωμεν τηλεγράφημα πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τάσσοντες προθεσμίαν ἀποφάσεως. Ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως θὰ ἀνελαμβάνετο πλήρης πρωτοβουλία μὲ σχηματισμὸν προσωρινῆς Κυβερνήσεως ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Ἰωαννίνων, τοὺς στρατηγοὺς σωματάρχας Ἠπείρου (δοθέντος ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἐκδηλώσει σαφῶς προθέσεις ἀναχωρήσεως) καὶ τὴν συνθηκολόγησιν μὲ τοὺς Γερμανούς, μὲ βάσιν τὴν ἔντιμον εἰρήνην καὶ τὴν μὴ παράδοσιν εἰς τοὺς Ἰταλούς.

Μετὰ ταῦτα ἐκλήθησαν ὁ Ἐπιτελάρχης μου καὶ ὁ συνοδεύων τὸν Διοικητὴν Α′ Σώματος Στρατοῦ Ἀντισυνταγματάρχης Πόρτολος καὶ συνετάγη τὸ συνημμένον τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς τηλεγράφημα, ὅπερ παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ στρατηγὸς Δεμέστιχας δι' ἀποστολήν. Πάντως ἐτίθετο ρητῶς ὅτι αἱ ἀποφάσεις τοῦ Τ,Σ.Η., ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐπιχειρήσεις πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς θὰ ἐξετελοῦντο μέχρι τελευταίας στιγμῆς. Ἐπὶ πλέον ὁ στρατηγὸς Δεμέστιχας θὰ μοὶ ἀπέστελλε ὡς ἀντιπρόσωπόν του τὸν Συνταγματάρχην Μαυρογιάννην διὰ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Μητροπολίτου.

Πράγματι ἐντὸς τῆς νυκτὸς ἀφίχθη ὁ συνταγματάρχης Μαυρογιάννης. Ἀργότερον ἐγνώσθη ὅτι τὸ τηλεγράφημα δὲν ἀπεστάλη ὡς εἶχε, ἀλλ' ἕτερον τροποποιηθέν. Τὸ μὴ ἀποσταλὲν τηλεγράφημα εἶχεν ὡς ἑξῆς:

Πρόεδρον Κυβερνήσεως

Ἀρχιστράτηγον

Ὑπουργὸν Στρατιωτικῶν

Ἀθήνας

Κατάστασις Στρατοῦ δὲν ἐγγυᾶται περαιτέρω συνέχισιν πολέμου, οὐδὲ κἂν ἀμυντικοῦ. Ἐπράξαμεν πᾶν ἀνθρωπίνως δυνατὸν διὰ τὴν Νίκην καὶ τελευταίως διὰ τὴν πρόληψιν πλήρους διαλύσεως. Κατάστασις δὲν ἐπιδέχεται ἀναβολήν. Ἐπανειλημμέναι ἐκκλήσεις δὲν ἔτυχον ἀπαντήσεως. Πρὸς πρόληψιν ἀτιμώσεως ἐνδόξου Στρατοῦ διὰ διαλύσεως καὶ παραδόσεως εἰς Ἰταλούς, ὧν μέχρι χθὲς ἦτο νικητής. Πρὸς πρόληψιν ἀναρχίας καὶ κρατικῆς διαλύσεως, εἰς περίπτωσιν ἀποσυνθέσεως Στρατου, ἥτις ἐπίκειται ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν, ἐπιβάλλεται ὅπως κατάστασις λυθῇ ἐντὸς δώδεκα ὡρῶν. Τοῦτο ἀπαιτεῖ δι' ἡμῶν σύσσωμος ὁ Στρα-

τὸς Ἠπείρου. Ἐν πλήρει ἐπιγνώσει τῆς σοβαρότητος τοῦ ἀνωτέρω διαβήματος, ἐπιβαλλομένου ὑπὸ τῆς καταστάσεως, παρακαλοῦμεν προλάβητε ἐπερχομένην καταστροφήν. Ἐν ἐναντία περιπτώσει Στρατὸς Ἠπείρου θέλει ἀναλάβη τὴν εὐθύνην ἐνώπιον Θεοῦ καὶ Πατρίδος.

Δεμέστιχας

Μπάκος

19 Ἀπριλίου (Μέγα Σάββατον)

Ἡ ἐχθρικὴ ἀεροπορία καθίστατο ἀφόρητος. Τριακόσια καὶ πλέον ἀεροπλάνα ὑπερίπταντο ἡμερησίως τοῦ Τομέως τοῦ Σώματος σφυροκοποῦντα πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν καὶ ἐπεκτείνοντα τὸν πανικόν. Πᾶσα ζωὴ ἐνεκροῦτο κατὰ τὴν ἡμέραν.

Προσπαθήσας νὰ ἐπικοινωνήσω μετὰ τῶν Μεράρχων μου κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐδέχθην πολυβολισμοὺς καὶ βομβαρδισμοὺς συνεχεῖς ἱπταμένου ἀεροπλάνου, ὅπερ μὲ καθήλωσεν ἐπὶ τρίωρον. Δυστυχῶς οἱ εἰς τὰς Μεραρχίας ἀποσταλέντες ἐπιτελεῖς μου, ἐπανελθόντες προσεκόμισαν ἀναφορὰς τῶν Μεράρχων, ὅτι οἱ στρατιῶται εὑρίσκοντο εἰς ἀδυναμίαν ν' ἀντισταθῶσι, λόγω πανικοῦ καὶ ἀπορίας διὰ τί πολεμοῦν, ἀφ' οὗ οἱ Γερμανοὶ ἔφθασαν εἰς τὴν Κατάραν τοῦ Μετσόβου.

Σημειωτέον ὅτι, ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ καθαρῶς στρατιωτικοῦ πνεύματος καὶ ἵνα μὴ θεωρηθῶσιν αἱ πράξεις τοῦ Σώματος Στρατοῦ, ὡς ἔχουσαι ἄλλον σκοπὸν πλὴν τῆς σωτηρίας τοῦ Στρατοῦ, ἐπέτρεψα ἢ μᾶλλον ἐξουσιοδότησα τὸν ταγματάρχην Σύνδεσμον τοῦ Τ.Σ.Η. Καραβίαν, νὰ ἐνημερώσῃ τὸν Διοικητὴν τούτου, οὐ μόνον περὶ τῆς τακτικῆς καταστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποφασισθέντων περὶ συνθηκολογήσεως. Ἄλλως τε ὁ κ. Πιτσίκας ἦτο πληροφορημένος ἀπὸ τῆς προτεραίας ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Δεμέστιχα.

Αἱ ὑποβαλλόμεναι ἀναφοραὶ περὶ ἠθικοῦ καὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς διαλύσεως δὲν εἶνε δυνατὸν παρὰ μόνον ἀμυδρὰν τῆς καταστάσεως εἰκόνα νὰ παρουσιάζωσι, διότι εἶνε ἀδύνατος ἡ σκιαγράφησις εἰς κρυπτογραφήματα μιᾶς καταστάσεως ἄνευ προηγουμένου, καὶ διότι λόγω τοῦ νοητοῦ ἀτομικοῦ ἐγωϊσμοῦ, ἡγήτορες μέχρι χθὲς νικηταὶ δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀναφέρωσιν ὅλην των τὴν φθοράν, οὐδὲ νὰ μεταφέρωσι τὰς συζητήσεις τῶν στρατιωτῶν καί... στελεχῶν, οἵτινες διηρωτῶντο «δὲν ὑπάρχει εἷς ἔντιμος ἀξιωματικὸς διὰ νὰ μᾶς σώσῃ;» Πᾶσα ἄλλη ἐκ τῶν ὑστέρων ἐκδοχὴ εἶνε ἀπολύτως ψευδής. Τοῦτο μαρτυρεῖ δυστυχῶς ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὑπεδέχθησαν οἱ στρατιῶται τὴν ἀνακωχὴν διὰ πυροβολισμῶν, ὡς ἐκτίθεται κατωτέρω, καὶ χειροφιλημάτων ὁπλιτῶν μὲ τὴν φράσιν «Στρατηγέ, μᾶς ἔσωσες»...

Ἰδοὺ καὶ τηλεφωνικὴ ἀναφορὰ τῆς 17ης Μεραρχίας (Ρουσσοπούλου):

Ἀριθ. Α.Π. 41 Β' Σῶμα Στρατοῦ

Κατάστασις διαρρεόντων τμημάτων καὶ ἐκτὸς γραμμῆς ἀνδρῶν... κακίστη. Πυροβολισμοὶ συνεχεῖς. Κόπωσις μεγίστη. Φρόνημα μηδαμινὸν ἀνδρῶν καὶ ἀξιωματικῶν. Δυνατότης ἀντιστάσεως ὑπολοίπων

τμημάτων ἀμφίβολος. Παρακαλῶ ληφθῶσι μέτρα λύσεως πρὸς πρόληψιν συμφορᾶς...

Ρουσόπουλος Ὑποστράτηγος.

Τὰ συμπεράσματα ἐκ τῆς ἀνωτέρω περικοπῆς τῆς ἐκθέσεως τοῦ στρατηγοῦ Μπάκου, ἀνδρὸς τιμίου καὶ εἰλικρινοῦς μὲ ἀδαμάντινον χαρακτῆρα καὶ μὲ σθένος τῆς ἀναλήψεως τῶν εὐθυνῶν, συνοψίζονται εἰς τὰ ἑξῆς:

α) Ὁ Ἱεράρχης Ἰωαννίνων μεταβὰς τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς 17ης Ἀπριλίου εἰς τὸν Σταθμὸν Διοικήσεως Β΄ Σώματος (Μπάκου) καθικέτευε νὰ ληφθῇ ἀπόφασις «ἔστω καὶ ὑπὸ μόνου τοῦ Β΄ Σώματος Στρατοῦ...». Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι κατὰ τὴν συνάντησίν μας, λαβοῦσαν χώραν τὰς πρωϊνὰς ὥρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας οὐδεμίαν τῷ παρέσχον ἐνθάρρυνσιν, συγκατάθεσιν ἢ ὑπόσχεσιν.

β) Ὅλη ἡ σκέψις, ὅλη ἡ προσπάθεια, ὅλη ἡ ἀγωνία περιεστρέφοντο εἰς τὸ πῶς θὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ Τιμὴ τοῦ Νικηφόρου Στρατοῦ, πῶς δὲν θὰ παραδοθοῦν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς (ἀπὸ φανατισμὸν καὶ φόβον ἀντεκδικήσεως) καὶ πῶς θὰ ἐμποδισθῇ ὁ ἐχθρὸς νὰ θέσῃ πόδα εἰς τὸ Ἐθνικὸν ἔδαφος.

γ) Ἡ διαρροὴ ἐλάμβανε διαστάσεις ἀπελπιστικάς. Ὁ πανικὸς ὑφιστάμενος «ἐπεξετείνετο», ὡς βεβαιοῖ ὁ στρατηγὸς Μπάκος. Ἡ 5η Μεραρχία ἐζήτει νὰ μεταφερθῇ εἰς Κρήτην, ἀνυποτακτήσασα.

Τὰ Συντάγματα 16, 19, 33, 50, 8, 5 ἐσημείουν ἀνταρσίας, φυγάδας καὶ αὐτομόλους.

Ὁλόκληρος ἡ 17η Μεραρχία διελύθη καὶ τὰ ὑπολειφθέντα τμήματα εἶχον μηδαμινὸν φρόνημα καὶ ἀμφίβολον ἱκανότητα ἀντιστάσεως.

Ἐκ τῶν ἑπτὰ ταγμάτων τῆς 11ης Μεραρχίας διελύθησαν τὰ πέντε.

Ἡ 8η Μεραρχία εἶχε διαρροὰς (τοῦ Α΄ Σώματος).

Τὸ 8ον Σύνταγμα ἔρριψε τὸ σύνθημα «δὲν πολεμοῦμε τοὺς Γερμανούς».

... Συνεπῶς τὰ ὑπολειφθέντα ἐν συνοχῇ τμήματα τῶν Μεραρχιῶν τοῦ Β΄ Σώματος ἦσαν πανικόβλητα καὶ ἐλάχιστα ἄνευ δυνατότητος ἀντιστάσεως. Ὅλοι οἱ πολῖται ἐφώναζον «δὲν ὑπάρχει εἷς ἔντιμος ἀξιωματικὸς νὰ μᾶς σώσῃ;».

δ) Πρὸς ἐπιδείνωσιν τῆς καταστάσεως οἱ στρατιῶται ἐδείκνυον ἀναρχικὰς τάσεις, διότι διήρπαζον τὰς ἀποσκευὰς τῶν ἀξιωματικῶν, καθ' ὧν ἐπετίθεντο, ἐλήστευον τοὺς χωρικοὺς καὶ ἐξηνάγκαζον τ' αὐτοκίνητα ἀνεφοδιασμοῦ νὰ ἐκφορτώνουν τὸ φορτίον διὰ νὰ τοὺς μεταφέρουν πρὸς Ἰωάννινα. Πρὸς πρόληψιν τῆς ἀναρχίας οἱ στρατηγοὶ Δεμέστιχας καὶ Μπάκος μετὰ τῶν ἐπιτελαρχῶν των συνέταξαν τελεσίγραφον πρὸς τὴν Κυβέρνησιν.

ε) Ὁ ὑφυπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ὑπεσχέθη πρὸς τὸν ἐπιστήθιον φίλον του «ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ» ὅτι θὰ ἐνήργει ὅ,τι μποροῦσε. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον τῆς Μεγάλης

Παρασκευῆς συνετάχθη μὲ τὸ μέρος τοῦ ἀειμνήστου Κορυζῆ, ὑποστηρίξαντος τὴν ἀνακωχήν.

στ) Ὁ διαρκὴς φόβος τοῦ στρατηγοῦ Μπάκου ἦτο ὅτι θὰ ἐθρηνοῦμε ἐρείπια ἄνευ προηγουμένου. Ὅλοι οἱ Μέραρχοι τοῦ Β΄ Σώματος καὶ οἱ ἐπιτελεῖς τούτου συνεφώνησαν μὲ τὸν στρατηγόν των ὅτι ἡ μόνη δυνατὴ καὶ ἐπιβεβλημένη λύσις εἶνε ἡ τῆς ἀνακωχῆς. Κανεὶς δὲν ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ ὁλοκαυτώματος καὶ ὑπὲρ τῆς μεταβολῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς ἓν ἀπέραντον «Νεκροταφεῖον».

ζ) Ἡ τηλεφωνικὴ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρχε, ἀλλὰ κατὰ διαταγὴν τοῦ Κέντρου ἐστράφη τὸ σχετικὸν κομβίον καὶ οὕτω κανεὶς δὲν παρηνωχλεῖτο ἀπὸ ἐπουσιώδεις καὶ ἀσημάντους ἀναφορὰς ἀφορώσας τὴν Τιμὴν τοῦ Νικητοῦ Στρατοῦ.

η) Ὁ Στρατηγὸς Δεμέστιχας εἰς τὴν τηλεγραφικὴν ἀναφοράν του καθ' ὑπέρβασιν τῆς ἱεραρχίας, τῆς 15 Ἀπριλίου, τονίζει ὅτι «ἅπασα ἡ ἱεραρχία τοῦ Σώματος προτείνει συνθηκολόγησιν».

θ) Ὁ Στρατηγὸς Πιτσίκας τὴν 14ην ὥραν τῆς 18 Ἀπριλίου, ἔλεγε πρὸς τὸν κ. Τσακαλῶτον «δύο μέρες θέλω νὰ κρατήσητε» προδήλως ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν καὶ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ ἀνθίστατο τὸ Μέτσοβον ἀπὸ τῆς κατευθύνσεως τῶν Γερμανῶν ὡσαύτως δύο ἡμέρας. Ἀλλ' οὗτος ἐπανελθὼν ἐκ τῆς εἰς Γερμανίαν αἰχμαλωσίας του ἐδήλωσεν εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἀσύρματος» ὅτι ἡ συνέχισις τῆς ἀντιστάσεως ἦτο δυνατὴ διὰ περίοδον 8—10 ἡμερῶν, ἀπὸ 20 Ἀπριλίου, ἤτοι μέχρι τῆς 28ης Ἀπριλίου. Πότε ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν;

ι) Ὁ κ. Τσακαλῶτος ἀπαντῶν ἀπὸ τηλεφώνου πρὸς τὸν κ. Πιτσίκαν ἔλεγε: «Ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ ζητοῦν νὰ τοῖς ἐξασφαλίσητε τὴν τιμήν. Δὲν θέλουμε ἀτιμωτικὴ διάλυσι καὶ παράδοσι». Εἶνε προφανὲς ὅτι οἱ ἀξιωματικοὶ ἤθελον τ' ἀνωτέρω ἐπειδὴ ἠδυνάτουν νὰ τὰ κερδίσουν διὰ τῆς μάχης. Ποῦ εὑρίσκονται αἱ ἀκμαῖαι δυνάμεις διὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἀντιστάσεως μέχρι 28 Ἀπριλίου;

Ἄλλως τε ἐκ τοῦ τελεσιγράφου τηλεγραφήματος ποὺ συνέταξαν τὴν νύκτα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς εἰς Καλπάκι οἱ στρατηγοὶ Δεμέστιχας καὶ Μπάκος μετὰ τῶν συνταγματαρχῶν Τσακαλώτου καὶ Πορτόλου, προκύπτει ὅτι ὁ Στρατὸς δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ «συνεχίση τὸν πόλεμον οὐδὲ κἂν ἀμυντικὸν» καὶ ἕνεκα τούτου διαψεύδονται οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ κ. Πιτσίκα περὶ συνεχίσεως τοῦ πολέμου.

ια) Ὁ Στρατηγὸς Μπάκος, ἰδανικὸς στρατιώτης, ἐξουσιοδότησε τὸν κ. Καραβίαν ὅπως ἐνημερώνη τὸν Διοικητήν του κ. Πιτσίκαν ἐπὶ τῶν ἐκνόμων ἐνεργειῶν του καὶ τῶν διαβημάτων του πρὸς ἐπίτευξιν τῆς συνθηκολογήσεως. Ἐν τοσούτω ὁ κ. Πιτσίκας συνίστα διὰ διαταγῶν «δρακόντεια μέτρα» ποὺ θὰ ἐλάμβανον οἱ Σωματάρχαι κατὰ τῶν ἀντιπειθαρχικῶν κινήσεων. Γνώστης ἤδη τῶν ἀσυμβιβάστων πρὸς τὴν πειθαρχίαν ἐχθρικῶν κινήσεων τῶν Δεμέστιχα καὶ Μπάκου, ὁ διοικητὴς τοῦ Τ.Σ.Η. δὲν λαμβάνει κανὲν μέτρον ἐναντίον των.

Ἱδράνει καὶ ἐσιώπα. Ἐπὶ πλέον ἤθελε καὶ ἀνέμενε ἕτερον δραστήριον «διὰ νὰ βγάλη τὸ φίδι ἀπὸ τὴν τρύπα» καὶ νὰ λυτρωθῆ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν.

ιβ) Ὁ στρατηγὸς Δεμέστιχας ἀπέστειλεν εἰς τὸ Β΄ Σῶμα τὴν νύκτα τῆς 18ης πρὸς 19ην Ἀπριλίου τὸν συνταγματάρχην Μαυρογιάννην ὡς ἀντιπρόσωπόν του κατόπιν τῆς συμφωνίας τῶν δύο Σω-

ματαρχῶν εἰς Καλπάκι. Ἐν τοσούτῳ οὐδεὶς γνωρίζει μέχρι σήμερον διατὶ ἐστάλη ὁ Μαυρογιάννης, οὐδὲ ἠσχολήθη σχετικῶς τὸ Δικαστήριόν σας.

ιγ) Ἐχθρικὸν ἀεροπλάνον ἠσχολήθη ἐπὶ τρεῖς ὥρας μὲ ἕν αὐτοκίνητον (τοῦ Στρατηγοῦ Μπάκου) ρίπτον πολυβολισμοὺς καὶ βομβαρδίζον συνεχῶς τὴν περιοχὴν τοῦ αὐτοκινήτου ἐπὶ 3 ὥρας. Φαντάζεται πᾶς τις τὴν θραῦσιν ποὺ ἔκαμαν ἐναντίον τῶν φαλάγγων τῶν φυγάδων.

ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Ἀπὸ τὰς ἀναφορὰς τοῦ Στρατηγοῦ Πιτσίκα ἐξάγεται ὅτι ἦτο ἀπελπιστικὴ ἡ κατάστασις καὶ ὅτι ὁ Στρατὸς κατήντησε ράκος.

Ἀλλὰ καὶ αἱ ἀναφοραὶ τοῦ στρατηγοῦ Μάρκου, τοῦ Μεράρχου Σπηλιωτοπούλου (ἀπὸ 15 Ἀπριλίου) καὶ τοῦ στρατηγοῦ Ρουσοπούλου ἀπὸ 19 Ἀπριλίου, πιστοποιοῦν τὴν ἀδυναμίαν τῶν εναπομενόντων εἰς χεῖρας των τμημάτων ν' ἀναλάβωσι ἀγῶνα τινά.

Τοῦτ' αὐτὸ τηλεγραφεῖ ὀλίγον πρόωρως καὶ καθ' ὑπέρβασιν τῆς ἱεραρχίας ὁ Ἀντιστράτηγος Δεμέστιχας ἀπὸ 15 Ἀπριλίου, προσθέτων ὅτι ἅπασα ἡ ἱεραρχία τοῦ Σώματος Στρατοῦ ζητεῖ ἄμεσον ἀνακωχήν.

Ἀλλ' ἀμφότεροι οἱ στρατηγοὶ Δεμέστιχας καὶ Μπάκος, εἰς τὸ τελεσιγραφικόν των τηλεγράφημα τῆς νυκτὸς τῆς 18 πρὸς 19 Ἀπριλίου, τονίζουν ὅτι «ἡ κατάστασις δὲν ἐγγυᾶται περαιτέρω συνέχισιν τοῦ ἀγῶνος».

Ἡ κρισιμότης τῆς καταστάσεως ἐπεδεινώθη ἀπὸ τὰς ἀναρχικὰς τάσεις πολλῶν φυγάδων καὶ ἀπὸ τὴν αὐτομόλησιν ἀνδρῶν πρὸς τὸν ἐχθρόν.

Γενικῶς ἡ διαρροὴ ἦτο μεγίστη, ἡ δὲ ἀπροθυμία τῶν ἀνδρῶν χαρακτηριστικὴ ὅταν ἐπίκειται σύγκρουσις.

Ἡ λύσις τῆς ἀνακωχῆς εἶχε καθήσει ὡς ἔμμονος ἰδέα εἰς τὸν ἐγκέφαλον ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν, οἵτινες εἶχον γνῶσιν τῆς σοβαρότητος τῆς καταστάσεως, ἥν αἱ ἀναφοραὶ καὶ τὰ κρυπτογραφήματα δὲν ἐσκιαγράφουν ἐπακριβῶς, ὡς τονίζει ὁ στρατηγὸς Μπάκος εἰλικρινῶς.

Ἐκεῖνο ποὺ εἶνε ἐκπληκτικόν, εἶνε τὸ σύνθημα «δὲν πολεμοῦμε τοὺς Γερμανούς», διότι εὑρίσκεται ἄντικρυς εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὸν φανατισμὸν τοῦ ὑπ' ἐμὲ Τμήματος Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας ἐναντίον τῶν Γερμανῶν, ἀποδειχθέντα ἀπὸ τὴν ἀποτελεσματικὴν ἀντίστασιν τμημάτων τῆς Μεραρχίας Ἱππικοῦ εἰς Πισοδέρι καὶ ἀπὸ τὴν λυσσώδη ἀντίστασιν τμημάτων τοῦ αὐτοῦ Τμήματος Στρατιᾶς εἰς Ἀπόσκεπον καὶ Καστοριὰν ἐναντίον γερμανικῶν δυνάμεων, καίτοι οἱ ἄνδρες ἀντελαμβάνοντο ὅτι εἴχομεν κυκλωθῆ (α).

(α) 1.— Ὁ Μέραρχος Λάββας βεβαιοῖ ὅτι στὴν νύκτα τῆς 14 πρὸς 15 Ἀπριλίου διέρρευσε ἐκ τῆς 1ης Μεραρχίας σημαντικὸν ποσοστὸν καὶ οἱ λόχοι τῶν Συνταγμάτων εἶχαν ἀπομείνει μὲ δύναμιν 40—50 ἀνδρῶν ἰσοδύναμον διμοιρίας» (ὅρα «Ἐθνικὸν Κήρυκα» 28—6—46).

2.— Ὁ Ὑποστράτηγος Βάρσος στρατιωτικὸς Διοικητὴς Μεσολογγίου

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐπεκράτουν σύγχυσις καὶ χάος. Ἡ Κυβέρνησις εἶχε διατάξει τὰς πολιτικὰς καὶ δικαστικὰς ἀρχὰς ὅπως ἀχθοῦν πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἐγκαταλείπουσαι τὰς θέσεις των. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἐμιμήθησαν τὰ Σώματα Χωροφυλακῆς, ὡς καὶ ὅσοι ἐκ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ διέθετον τὰ μέσα ἀναχωρήσεως καὶ διαμονῆς, μακρὰν τῶν ἑστιῶν των καὶ ἤθελον ν' ἀποφύγουν τὰς συνεπείας τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς.

Τοῦτο ὑπῆρξεν ἀφορμὴ ἐπικρατήσεως ἀνὰ τὴν ὕπαιθρον χαώδους καταστάσεως, διότι τὰ κακοποιὰ στοιχεῖα ἦσαν ἐλεύθερα νὰ καταληστεύουσι τὸν φιλήσυχον κόσμον. Τὴν κατάστασιν ταύτην ἐπεδείνωσεν ἡ καθ' ὁμάδας διέλευσις τῶν διαρρεόντων. Αἱ λεηλασίαι, οἱ ἐκβιασμοί, αἱ διαρπαγαὶ καὶ αἱ βιοπραγίαι ἂν μὴ καὶ οἱ φόνοι, ἦσαν ἐκ τῶν συνήθων φαινομένων.

Ὁ αἰφνίδιος θάνατος τοῦ Πρωθυπουργοῦ Κορυζῆ ἐκορύφωσε τὴν σύγχυσιν καὶ τὰς ἀνησυχίας τοῦ κοινοῦ, ὅπερ εἶχε διπλοῦν πόνον, τὸν Ἐθνικὸν καὶ τὸν διὰ τὰ εἰς τὸ Μέτωπον τέκνα του. Δὲν ὁμιλῶ διὰ τοὺς ἀτομικοὺς κινδύνους ἐκ τῶν συχνῶν καὶ ἐκνευριστικῶν ἐναερίων ἐπιδρομῶν, καθ' ὅσον ἀντιμετωπίζοντο μὲ ἐγκαρτέρησιν.

Ἡ κοινὴ γνώμη βλέπουσα τὴν παγερὰν σιγὴν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ἀντελήφθη τὴν Ἐθνικὴν συμφορὰν καὶ τὴν κρισιμότητα τῆς καταστάσεως. Δὲν ἠδύνατο νὰ διαγνώσῃ τὸν βαθμὸν τῆς κρισιμότητος. Τὸν κατενόησε ἀπὸ τὴν αὐτοκτονίαν τοῦ Πρωθυπουργοῦ, εἰς στιγμὰς ποὺ ἡ Κυβέρνησις ἤθελεν ν' ἀπομακρυνθῇ τῶν Ἀθηνῶν.

Πρὸς τοῦτο εἶχε τὸ βαρυσήμαντον ὡς καὶ συγκεκριμένον γεγονός, τῆς ἀποκληθείσης «ἀποσυμφορήσεως» τῶν Ἐμπέδων, τῶν Νοσοκομείων καὶ γενικῶς τῶν στρατιωτικῶν Κέντρων, ἀπὸ τοὺς ἐφέδρους ὁπλίτας ἢ ἀξιωματικοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς κληρωτούς, ἔνιαι κλάσεις τῶν ὁποίων ἡμέρας ἢ καὶ ὥρας τινας προηγουμένως, εἶχον κληθῆ εἰς τὰς τάξεις τοῦ Στρατοῦ. Μάλιστα κλάσις τις, ἐνῶ εἶχε προαγ-

---

βεβαιοῖ ὅτι «εἰς Ἀγρίνιον καὶ Μεσολόγγιον ὑπῆρχον Κέντρα Ἐφοδιασμοῦ, Νοσοκομεῖα καὶ Ἔμπεδον κενὸν ὁπλιτῶν διότι ἀπεστάλησαν εἰς Τ.Σ.Η. καὶ εἰς τὰς ἑστίας των. Δι' Ἀγρινίου καὶ Μεσολογγίου διέρρεον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην (16—21 Ἀπριλίου) χιλιάδες ὁπλιτῶν καὶ ἀξιωματικῶν καθημερινῶς, ἀνήκοντες εἰς μονάδας τοῦ μετώπου, οὐχὶ ὅμως εἰς συγκροτημένα τμήματα. Ἀρχικῶς ἐπὶ τινας ἡμέρας ἠμποδίσαμεν τὴν διέλευσιν» (ὅρα «Ἐθνικὸν Κήρυκα» Ἀπριλίου 1946). Συνεπῶς ἐκτιμᾶ τις τὸ μέγεθος τῆς καταρρεύσεως.

3.— Ὁ Ὑφυπουργὸς Στρατιωτικῶν Παπαδήμας εἰς τὸν «Ἐθνικὸν Κήρυκα» τῆς μὲν 22ας Ἀπριλίου 1946 δηλοῖ ὅτι «ἡ στρατιωτικὴ κατάστασις τῆς 15ης Ἀπριλίου 1941, (Μεγάλην Τρίτην) ἦτο αὐτόχρημα τραγική» καὶ ὁμολογεῖ ὅτι «ἐπρόκειτο τὴν ἑσπέραν τῆς Μεγάλης Πέμπτης ν' ἀναχωρήσῃ ἡ Κυβέρνησις». Εἰς ἄλλο δὲ φύλλον γράφει περὶ τῆς Μεγάλης Τρίτης «... φοβοῦμαι μὴ νομισθῇ ὅτι προσπαθῶ ν' ἀποδείξω ὅτι τὴν διάλυσιν τὴν ἔκαμε ὁ κ. Παπάγος καὶ ὄχι ἐγώ. Κάθε ἄλλο... Ἐξιστορῶ ἁπλῶς τὰ γεγονότα. Ἁπλούστατα εἴχομεν ἤδη νικηθῆ, ἡ αὐλαία εἶχε πέσει καὶ δὲν ὑπελείπετο παρὰ ἡ ἐλπὶς καὶ ἡ βεβαιότης μας ὅτι τελικῶς καὶ διὰ τῶν Ἄγγλων πάλιν θὰ ἐνικούσαμεν. Ἡ κάθε μας σκέψις τότε ποὺ ἐμεῖς θὰ ἐφεύγαμεν αὔριον, ἦτο πῶς νὰ γλυτώσουμε ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον κοσμάκη».

γελθῆ ὅτι ἐκαλεῖτο εἰς τὸ Μεσολόγγιον διὰ τὴν 14ην Ἀπριλίου, εἰδοποιήθη διὰ νεωτέρας διαταγῆς ὅτι ἀνεστάλη ἡ προσέλευσίς της.

Τοῦτ' αὐτὸ συνέβαινε εἰς τὴν Ἀεροπορίαν καὶ τὸ Ναυτικόν. Πολλοὶ τῶν τυχόντων ἀορίστων ἢ κανονικῶν ἀδειῶν διήρχοντο ἐκ Μετσόβου κινούμενοι πρὸς τὰς ἑστίας των καὶ οὕτως ἐγένοντο ἀντιληπτοὶ παρὰ τῶν πιστῶν εἰς τὰς σκοπιάς των ἀνδρῶν τῆς Ἑνδεκάτης Μεραρχίας.

Δὲν κάμνω λόγον διὰ τὴν ψυχικὴν ἐπίδρασιν καὶ τὸν ψυχικὸν ἀντίκτυπον, διότι εἶνε εὐνόητος ἡ πικρία τῶν δεινοπαθησάντων ἐπὶ ἑξάμηνον εἰς σκληρὰς μάχας καὶ τῶν ἐγκαρτερησάντων ἀθορύβως πρὸ κακουχιῶν ἐκ τοῦ δριμυτάτου χειμῶνος καὶ στερήσεων καὶ καμάτου, ὅταν ἔβλεπον τοὺς ὑπηρετοῦντας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ν' ἀπολύωνται τῶν τάξεων τοῦ Στρατοῦ.

Ὁ Ναύαρχος Οἰκονόμου ἐβεβαίωσεν ὅτι τὸ Ναυτικὸν ἔλαβε τὴν ἀπόρρητον Διαταγὴν περὶ διαλύσεως ἀπὸ 12—13 Ἀπριλίου.

Ἡ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀειμνήστου Κορυζῆ ἀκυβερνησία, ἡ ἀπροθυμία τοῦ πολιτικοῦ κόσμου ὅπως βοηθήσῃ τὸν Βασιλέα καὶ ἡ διστακτικότης ἢ ἡ ἄρνησις τῶν προσκαλουμένων διὰ τὸ πρωθυπουργικὸν ἀξίωμα ἢ τὰ ὑπουργικὰ χαρτοφυλάκια, ἐπεδείνωσαν τὴν κατάστασιν καὶ ἐπέτειναν τὴν σύγχυσιν.

Τὸ ἄξιον ὅπως ὑπογραμμισθῇ, εἶνε ὅτι καθ' ὅν χρόνον διελύοντο διὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον λόγον τὰ Ἔμπεδα, ἡ Ἀεροπορία καὶ τὸ Ναυτικόν, τὸ ὑπ' ἐμὲ Τμῆμα Στρατιᾶς, καίτοι ἐγγὺς τοῦ προφανοῦς κινδύνου τῶν πλευρῶν καὶ τῶν νώτων του, παρέμενε ἀτάραχον εἰς τὰς θέσεις του τῆς Τομορίτσας, τῆς Κάμιας, τοῦ Μόκρες καὶ τοῦ Πόγραδετς, ἔχον ἀκλόνητον ἠθικὸν καὶ εἶτα ἀμέσως συνῆψε λυσσώδεις μάχας ἐναντίον τῶν Γερμανῶν (10, 11 καὶ 15 Ἀπριλίου).

Τὴν ἑσπέραν τῆς 17ης Ἀπριλίου ἡ Κυβέρνησις μὲν ἦτο ἑτοίμη πρὸς ἀναχώρησιν, ὁ δὲ ὑφυπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ἐξέδωκε τὴν ἀποχαιρετιστήριον Διαταγήν του. Διὰ τίνας λόγους ἀνεβλήθη ἡ ἀναχώρησις δὲν ἐγνώσθη.

Τὴν ἑπομένην ἡμέραν (τὰς προμεσημβρινὰς ὥρας) ὁ Πρωθυπουργὸς ὑπεσχέθη αὐτοπροσώπως τῷ Διοικητῇ τοῦ Τ.Σ.Η. τὴν ἄμεσον συνθηκολόγησιν.

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι πολλοὶ τῶν ἐνδεδειγμένων διὰ τὸ Πρωθυπουργικὸν ἀξίωμα ἐδίσταζον πρὸ τῶν πατριωτικῶν των εὐθυνῶν νὰ δεχθοῦν τοῦτο, διότι τότε τοιουτοτρόπως διηνοίγετο ὁ ὁρίζων καὶ τοσαύτην ἀνθρωπίνην προοπτικὴν πάντες εἶχον, ὡς φυσικόν. Σήμερον ἐλησμονήθη τὸ γεγονὸς τοῦτο, διότι διηυρύνθη ὁ ὁρίζων καὶ προεξετάθη ἡ προοπτική. Ἕνεκα τούτου ἐλάχιστοι ἐνθυμοῦνται ὅτι τὸ μέγιστον τῶν κωλυμάτων ἀπετέλει τότε ἡ τύχη τῶν τέκνων τῆς Πατρίδος, ποὺ εὑρίσκοντο ἀγκιστρωμένα εἰς τὴν ἁρπάγην τῶν τεθωρακισμένων μέσων καὶ τῶν ἀεροπλάνων τοῦ ἐχθροῦ.

Διὰ τοῦτο ἐξεφράσθησαν πολλοὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὁ Στρατὸς ὁλοκαύτωμα καὶ νὰ μεταβληθῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς ἀπέραντον Νεκροταφεῖον, δεδομένου μάλιστα ὅτι ἦσαν δῆθεν οἱ ἄνδρες προδιατεθειμένοι ν' ἀποθάνουν μέχρις ἑνός, ὡς ἐλαφρᾷ τῇ συνειδήσει ἐτόνιζον, ἐνῷ ὡς ἀνωτέρω ἀπεδείξαμεν, οἱ ἄνδρες δὲν ἤθελον πλέον συνέχισιν τοῦ

ἀγῶνος. Ἤθελον νὰ σώσουν τὴν ζωήν των, τὴν τιμήν των καὶ τὸ γόητρον τοῦ Στρατοῦ δι' ἑλιγμοῦ τῆς συνθηκολογήσεως.

Κανεὶς δὲν ἐσκέπτετο τὸ «ὁλοκαύτωμα». Εἶπεν ὁ κ. Τσακαλῶτος ὅτι οἱ ἄνδρες ἦσαν χρήσιμοι διὰ νὰ συνεχίσουν εἰς Κρήτην τὸν πόλεμον καὶ εἶτα στὴν Αἴγυπτον, στὸ Ἔλ - Ἀλαμέϊν, στὰ βουνὰ τῆς Ἑλλάδος, στὸ Ρίμινι καὶ τώρα στὰ σύνορα.

Οἱ Στρατηγοὶ Πάγκαλος καὶ Μερεντίτης εἶπον εἰς τίνας περιστάσεις γίνεται τὸ ὁλοκαύτωμα καὶ παρὰ πόσον μικρῶν μονάδων.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Βασιλεὺς εἰς τὸ διάγγελμά Του καθορίζει ὅτι ἡ θέλησις ἡμῶν, τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ἦτο ἡ ἀντίστασις τοῦ Στρατοῦ μέχρις ἐσχάτων, πρᾶγμα ὅπερ ἀποκλείει τὸ ὁλοκαύτωμα.

Διὰ νὰ σχηματισθῇ σαφὴς γνώμη περὶ τῆς καταστάσεως εἰς τὸ ἐσωτερικόν, θὰ παραθέσω ἀπόσπασμα τῆς ἐκθέσεως τοῦ Ἐπιτελάρχου μου, ὑποβληθείσης τὸ 1943 εἰς τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον Στρατοῦ:

«... σελ. 193 φθάσας εἰς Ἀθήνας περὶ τὴν 16ην ὥραν τῆς 18ης Ἀπριλίου μετέβην εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ὅπου ἐπληροφορήθην ὅτι πρὸ ὀλίγων λεπτῶν ηὐτοκτόνησε ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως.

Μέχρις ὅτου ἐπικοινωνήσω μὲ τὸν συνεργαζόμενον μετὰ τῆς Α.Μ. τὸν Βασιλέα, Ἀρχιστράτηγον, οἱ ἐπιτελεῖς αὐτοῦ μοὶ ἐξέφρασαν τὴν ἀπογοήτευσίν των, διὰ τὴν ἐπιδεικνυομένην ἀβουλίαν. Μοῦ ἐξέθηκαν ὅτι κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν νὰ πείσωσι τὸν Ἀρχιστράτηγον νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ μαχομένου Στρατοῦ καὶ μοῦ ἐπέδειξαν τηλεγράφημα τοῦ Τ.Σ.Η. καὶ τῶν Διοικητῶν τῶν Α' καὶ Β' Σωμάτων Στρατοῦ (Δεμέστιχα καὶ Μπάκου) ἐκλιπαρούντων τὴν ἄμεσον λύσιν, διότι τὴν ἑπομένην θὰ εἶνε ἀργά. Μοῦ ἐτόνισαν ὅτι δὲν θὰ ληφθῇ οὐδεμία ἀπόφασις, διότι ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεύς, ἐμμένων εἰς τοὺς ὅρους τῆς ὑπογραφείσης συμφωνίας, δὲν δέχεται, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ ὑπογραφῇ συνθηκολόγησις, ἔστω καὶ ἂν καταστραφῇ καὶ συλληφθῇ αἰχμάλωτος ὅλος ὁ Στρατός, καίτοι εἶνε πεπεισμένος περὶ τοῦ ἀδυνάτου πάσης ἀντιστάσεως. Μοὶ προσετέθη δὲ ὅτι ὁ Ἀρχιστράτηγος, ἀρνούμενος νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν συνθηκολόγησιν, ἐξεφράσθη εἰπὼν «διατὶ δὲν τὴν κάνουν μόνοι των οἱ ἐκεῖ στρατηγοί» καὶ ὅτι ἡ ἀπάντησις αὐτὴ διεβιβάσθη εἰς τὸν Διοικητὴν τοῦ Τ.Σ.Η. μὲ σύστασιν ἐκτελέσεως, δι' ἣν θὰ ἐκάλυπτον τοῦτον ὅλοι οἱ ἐπιτελεῖς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου.

Ἐπληροφορήθην ἐπίσης παρὰ τῶν αὐτῶν ἐπιτελῶν ὅτι τὴν προηγουμένην ἡμέραν ἐπρόκειτο νὰ ἀναχωρήσῃ ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Κυβέρνησις εἰς Κρήτην, ὅτι εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον ἐπῆλθον διαφωνίαι τῶν ὑπουργῶν, τῶν περισσοτέρων ταχθέντων ὑπὲρ τῆς συνθηκολογήσεως καὶ ὅτι κατόπιν τῆς διενέξεως, κατ' οὐσίαν δὲν ὑπῆρχε Κυβέρνησις.

Παρουσιασθεὶς εἰς τὸν Ἀρχιστράτηγον ἐξέθηκα αὐτῷ τὴν κατάστασιν καὶ τῷ ἐτόνισα ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ λῆψις ἀμέσου ἀποφάσεως, ἐξορκίσας ὅτι πρέπει νὰ προληφθῇ ἡ εἰς Ἰταλίαν μεταφορὰ τοῦ Νικητοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ. Ὁ Ἀρχιστράτηγος μοὶ ἀπήντησεν ὅτι διατελεῖ ἐν πλη-

φει γνώσει τῆς καταστάσεως, ἀλλ' ὅτι αὐτός, τυγχάνων 'Αρχιστράτηγος ὄχι μόνον τῶν 'Ελληνικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν Βρεταννικῶν (ἐν 'Ελλάδι) Στρατευμάτων, δὲν δύναται νὰ προβῇ εἰς λῆψιν ἀποφάσεως συνθηκολογήσεως, τουλάχιστον πρὸ τῆς πλήρους ἀποχωρήσεως τῶν Βρεταννικῶν Στρατευμάτων ἐξ 'Ελλάδος.

Εἰς ἐρώτησίν μου πότε προεβλέπετο ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ συντελεσθῇ αὕτη, ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν ὅτι θὰ συντελεσθῇ μέχρι τῆς 5ης Μαΐου.

'Υπουργός, μέλος τῆς Κυβερνήσεως, μὲ ἐπληροφόρει ὅτι ἡ κυριαρχοῦσα σκέψις δέον νὰ εἶνε ὅτι πρέπει νὰ μείνωμεν πιστοὶ σύμμαχοι τῆς 'Αγγλίας καὶ ἂν καταστραφοῦν ὅλαι αἱ πόλεις τῆς 'Ελλάδος θὰ ἀνεγερθῶσι νέαι μετὰ τὴν Νίκην (α).

Μοῦ ἐτόνισεν ἅμα ὅτι, ὡς ἐξειλίχθη ἡ κατάστασις δέον νὰ δεχθῶμεν τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ 'Ελληνικοῦ Στρατοῦ ὡς ἀναπόφευκτον καὶ τὸν 'Ιταλικὸν ζυγὸν προτιμότερον τοῦ Γερμανικοῦ τοιούτου.

'Εξ ὅλων τούτων ἐσχημάτισα τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ κατάστασις εἶχε περιέλθει εἰς ἀδιέξοδον. Οὐδεὶς ἀπὸ τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ 'Αρχιστρατήγου διετήρει καὶ τὴν παραμικρὰν ἐλπίδα ἀντιστάσεως τοῦ Στρατοῦ ἢ ἀντιδράσεως εἰς τὴν πλήρη διάλυσιν τούτου. 'Η Κυβέρνησις καὶ ὁ 'Αρχιστράτηγος δὲν ἀνελάμβανον τὴν εὐθύνην τῆς ἀνακωχῆς, δεσμευμένοι ἐκ τῶν ὑποχρεώσεων τῆς συμμαχίας, συνεμερίζοντο ὅμως τὴν κοινὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ πᾶν ἀπώλετο, ἡ καταστροφὴ εἶνε ἄνευ προηγουμένου καὶ ὁ μέχρι τοῦδε νικηφόρος Στρατὸς εἰς τὸν πόλεμον, ἄγεται εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν. Μόνον ὁ ἀπὸ μηχανῆς Θεὸς ἠδύνατο νὰ δώσῃ τὴν λύσιν τῆς καταστάσεως. 'Εν ὄψει ὅλων τῶν ἀνωτέρω ἐπείσθην πλέον ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη διέξοδος καὶ ἐπεζήτησα νὰ συνδεθῶ τηλεφωνικῶς μὲ τὸν Διοικητὴν τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, ἵνα τῷ ἐκθέσω τὴν ἀπάντησιν τοῦ 'Αρχιστρατήγου. Δυστυχῶς ὅμως ὁ τηλεφωνικὸς σύνδεσμος δὲν κατέστη δυνατός, διότι λόγῳ τῶν βομβαρδισμῶν τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας εἰς περιοχὴν 'Ιωαννίνων τὰ καλώδια εἶχον ἀποκοπῆ. Κατέφυγον τότε εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἀποστολῆς τῆς ἀναφορᾶς μου διὰ τοῦ ἀσυρμάτου καὶ πρὸς τοῦτο συνέταξα τοιαύτην παρακαλέσας τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ι 'Επιτελικοῦ Γραφείου τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου νὰ μὲ διευκολύνῃ εἰς τὴν κρυπτογράφησιν καὶ ἀποστολήν.

Τὸ ἀποσταλὲν τηλεγράφημα περὶ τὴν 20ὴν ὥραν τῆς 18 'Απριλίου ἔχει περίπου ὡς ἑξῆς: «'Αφιχθεὶς εἰς 'Αθήνας εὗρον τὴν κατάστασιν χαώδη. 'Ο Πρωθυπουργὸς ηὐτοκτόνησε ὀλίγα λεπτὰ πρὸ τῆς ἀφίξεώς μου. Διαδίδεται εὐρέως ὅτι κατὰ χθεσινὸν 'Υπουργικὸν Συμβούλιον οἱ ὑπουργοὶ διεφώνησαν, ματαιωθείσης τῆς ἀναχωρήσεως τῆς Κυβερνήσεως εἰς Κρήτην. 'Ο 'Αρχιστράτηγος διατελῶν ἐν πλήρει γνώσει τῆς καταστάσεως ἀδυνατεῖ προέλθῃ εἰς μονομερῆ ἀνακωχὴν πρὸ τῆς ἀποχωρήσεως ἐξ 'Ελλάδος τῶν Βρεταννικῶν Στρατευμάτων, ἅτινα ἔχουσι ταχθῆ ὑπὸ δια-

---

(α) 'Εκ τῶν ὑστέρων ἀποδεικνύεται ἡ οἰκτρὰ πλάνη τοῦ 'Υπουργοῦ ἐκείνου, ὁ ὁποῖος τίς οἶδε ποῖα ὄνειρα ἔκαμνε διὰ τὰς 'Εθνικάς μας διεκδικήσεις καὶ διὰ τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν καταστροφῶν, δεδομένου ὅτι οὐδὲν τῶν ζητημάτων τούτων ἐπεδίκασε ὑπὲρ' ἡμῶν ἡ 'Αγγλία.

ταγάς του καὶ ὧν ἡ ἀποχώρησις προβλέπεται νὰ συντελεσθῇ μέχρι 5ης Μαΐου.

Κατόπιν τούτου δὲν ἀπομένει ἄλλη λύσις πρὸς ἀπαλλαγὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Στρατοῦ, εἰμὴ ἡ λύσις τοῦ Μητροπολίτου 'Ιωαννίνων».

Μὴ ἐπιτρεψάσης τῆς ὑγείας μου τὴν ἄμεσον ἀναχώρησιν πρὸς ἐπιστροφήν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐξεδόθη διαταγὴ ἀποσπάσεώς μου εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ἐπληροφορήθην τὴν ἑπομένην πρωΐαν παρὰ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ι Γραφείου ὅτι ἀποκατασταθείσης τῆς τηλεφωνικῆς ἐπικοινωνίας ἀνεζητήθην παρὰ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ μετὰ τὴν λῆψιν τῆς τηλεγραφικῆς ἀναφορᾶς μου...... Μάτην καθ' ὅλην τὴν πρωΐαν τῆς 19 'Απριλίου ἐπεζήτησα νὰ συνδεθῶ τηλεφωνικῶς μὲ τὸν Διοικητήν μου καὶ μὴ ἐπιτυχὼν τοῦτο ἀπέστειλα τὴν μεσημβρίαν δευτέραν τηλεγραφικὴν κρυπτογραφικὴν ἀναφοράν, διὰ τοῦ αὐτοῦ, ὡς καὶ τὴν πρώτην φορὰν μέσου ἔχουσαν ἐν περιλήψει τὰ ἑξῆς: «'Η λύσις τῆς καταστάσεως ἀνάγεται εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ Τ.Σ.Π. 'Ο Διοικητὴς τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ ἵνα ἀναλάβῃ πρωτοβουλίαν δέον πρότερον νὰ ἐξουσιοδοτηθῇ ὑπὸ τῶν λοιπῶν Σωματαρχῶν ἀναθετόντων αὐτῷ τὴν ἐνέργειαν, ὡς ἔχοντι μέτωπον πρὸς τοὺς Γερμανούς».

'Ως ἐπληροφορήθην βραδύτερον ἡ ὡς ἄνω δευτέρα τηλεγραφικὴ ἀναφορά μου περιῆλθεν εἰς τὸ Γ' Σῶμα μετὰ μεσονύκτιον τῆς 19 πρὸς 20 'Απριλίου καὶ ἀποκρυπτογραφηθεῖσα παρεδόθη εἰς τὸν στρατηγὸν Διοικητὴν τοῦ Σώματος περὶ τὴν 2αν ὥραν τῆς 20 'Απριλίου».

'Εκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς, καταφαίνεται ἡ ἀπογοήτευσις τῶν 'Επιτελῶν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ὥστε νὰ ἐκφράζωνται μὲ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς ἀβουλίας, ποὺ ἐπεδεικνύετο, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑγιὴς ἀντίληψις τῶν 'Επιτελῶν ὅπως τὸ Κέντρον ἐνδώσῃ εἰς τὴν ἀξίωσιν τοῦ ἀγωνισθέντος Στρατοῦ ἐκ τοῦ λόγου ὅτι οὐδόλως θὰ ὠφελοῦσε ἡ περαιτέρω ἀντίστασις καὶ κατ' οὐδὲν θὰ παρέβλαπτε τὰς κινήσεις τῶν Βρεταννῶν πρὸς ἀποχώρησιν ἀποφασισθεῖσαν ἀπὸ 14ης 'Απριλίου.

Οἱ ἐπιτελεῖς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου ἐβεβαίουν καὶ τὸ γεγονὸς καθ' ὃ πάντες οἱ ἡγήτορες καὶ ἐπιτελεῖς τῶν 'Αθηνῶν ἀπὸ τοῦ Βασιλέως ἦσαν πεπεισμένοι περὶ τοῦ ἀδυνάτου πάσης περαιτέρω ἀντιστάσεως.

Οἱ 'Επιτελεῖς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου ἀνεκοίνωσαν εἰς τὸν κ. Πιτσίκαν τὴν ἀπάντησιν τοῦ 'Αρχιστρατήγου «διατὶ δὲν κάμνουν τὴν ἀνακωχὴν οἱ ἐκεῖ στρατηγοὶ» καὶ προσέθηκαν ὅτι ὅλοι θὰ τὸν ἐκάλυπτον διὰ τῆς ἀψευδοῦς μαρτυρίας των.

'Αλλὰ καί τινες ὑπουργοὶ ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῆς συνθηκολογήσεως. Οἱ λοιποὶ διεφώνουν.

Κατὰ τὴν ταπεινήν μου γνώμην δὲν ὁμολογεῖται σήμερον ἡ ἀλήθεια, διότι ἡ διαμορφωθεῖσα κατάστασις ὑπαγορεύει τοῦτο.

Καὶ ὁ 'Αρχιστράτηγος καί τινες ὑπουργοὶ εἶχον παραδεχθῆ τὴν αἰχμαλωσίαν ὡς φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς ἐπιθέσεως δύο αὐτοκρατοριῶν. 'Εν τῇ περιπτώσει ταύτῃ προβάλλω τὴν δικαίαν ἀξίωσιν νὰ ἀναγνωρισθῇ εἰς ἐμὲ ἡ διάσωσις τοῦ "Ανθους τοῦ Στρατοῦ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ αἰχμαλωσία εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ Μετώπου εἶχε τὴν ἔννοιαν τῆς ἀτιμώσεως, τοῦ ἐξευτελισμοῦ, τῶν δημιουργῶν τοῦ Ἔπους ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ τῆς ἐξοντώσεως διὰ τῶν καταναγκαστικῶν ἔργων, ἡ ἀναγνώρισις αὕτη θὰ ἔχῃ ἀνυπολόγιστον ἀ ξ ί α ν δι' ἐμέ.

Τέλος, διὰ νὰ συμπληρωθῇ πλήρως ἡ θλιβερὰ εἰκὼν τοῦ ἐσωτερικοῦ, σᾶς ὑπενθυμίζω τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Στρατηγοῦ Παγκάλου, καθ' ἣν ὁ Ἄγγλος Στρατηγὸς Οὐΐλσων τῷ ἐπρότεινε τὴν Ἀρχιστρατηγίαν τὴν 19 Ἀπριλίου 1941. Εἰς ἐρώτησιν τοῦ Στρατηγοῦ Παγκάλου «διατὶ προτείνετε τοῦτο εἰς ἐμέ, ἀφοῦ ἔχετε Ἀρχιστράτηγον τὸν κ. Παπάγον», ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν: «Μά εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν βρίσκομε κανένα, διότι δὲν ὑπάρχει τίποτε».

Τὸ συμπέρασμα εἶνε ὅτι ἐπεκράτει χαώδης κατάστασις εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἐπιταθεῖσα ἐκ τῆς παγερᾶς σιγῆς τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου καὶ ἐκ τῆς αὐτοκτονίας τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν γενικὴ ἀναρχία.

Ἡ διάλυσις τῶν Ἐμπέδων, τῶν ἀεροπορικῶν καὶ τῶν Ναυτικῶν βάσεων (α) εἶχε κακὸν ἀντίκτυπον εἰς τὰς ψυχὰς τοῦ πιστοῦ εἰσέτι καὶ ἐμμένοντος εἰς τὸ καθῆκον Στρατοῦ. Ὡς γνωστόν, ἡ διάλυσις ἔλαβε χώραν καθ' ὃν χρόνον τὸ ὑπ' ἐμὲ Τμῆμα Στρατοῦ παρέμενε ἀπτόητον εἰς τὰς ἐπάλξεις του.

Εἰς τὸ Κέντρον ἐπεκράτει ἀβουλία, κατὰ τοὺς Ἐπιτελεῖς Γενικοῦ Στρατηγείου.

Ἡ Κυβέρνησις, πλὴν τῶν διαφωνησάντων Ὑπουργῶν, ἤθελε νὰ μείνωμεν πιστοὶ εἰς τὴν συμμαχίαν μὲ τὴν Ἀγγλίαν, καίτοι ἦτο πεπεισμένη ὅτι ὁ Στρατὸς ἀδυνατοῦσε νὰ ἀντισταθῇ καὶ ὅτι θὰ ἠχμαλωτίζετο καὶ θὰ κατεστρέφετο.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ Α΄ ΣΩΜΑΤΟΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

Παραθέτω κατωτέρω ἀποσπάσματα τῆς ἐκθέσεως τοῦ Α΄ Σώματος, ἵνα σχηματίσητε γνώμην:

... Ἅπασαι αἱ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς 10ης Ἀπριλίου καὶ ἐντεῦθεν ἀσκούμεναι ἐπ' ἐμοῦ καθημερινῶς πιέσεις ὡρισμένων κύκλων ἢ ἄλλων ἀνευθύνων παραγόντων, πρὸς ἐκνόμους ἐνεργείας, ἔμενον ἄκαρ-

---

(α) Διὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἡ περιωρισμένη προοπτικὴ τῆς Κυβερνήσεως θὰ ὑπομνήσω δήλωσιν τοῦ Ναυάρχου Οἰκονόμου, καθ' ἣν μίαν ἑβδομάδα πρὸ τῆς αὐτοκτονίας τοῦ Πρωθυπουργοῦ διετάχθη ἡ διάλυσις τῶν Ναυτικῶν Βάσεων καὶ καθωρίσθη μικρὸς ἀριθμὸς ἀξιωματικῶν ποὺ θὰ ἠκολούθουν εἰς Αἴγυπτον μὲ τὴν προσθήκην ὅτι τυχὸν μετάβασις ἄλλου τινος θὰ ἐθεωρεῖτο ὡς τυχοδιωκτισμός.. Ὁ Ναύαρχος Δελαγραμμάτικας γράφων πρὸς τὴν ἐφημερίδα «Ἑστίαν» δι' ἄλλην ὑπόθεσιν τονίζει τὰ ἑξῆς: «... ὡς πρὸς τὸν ἑαυτόν μου θεωρῶ καθῆκον νὰ εἴπω ὅτι ἤμην ἀνέκαθεν τῆς ἰδέας ὅτι ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ — καὶ ἰδίως οἱ ἀνώτεροι — ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσουν τὴν Κυβέρνησιν εἰς Κρήτην καὶ Αἴγυπτον. Αὐτὴν τὴν ἄποψιν ὑπεστήριξα πεισμόνως εἰς τὸ κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου συνελθὸν ἀνώτατον Συμβούλιον. Ἀτυχῶς ἐπεκράτησε ἡ ἀντίθετος γνώμη διατυπωθεῖσα εἰς τὴν ἀπὸ 11 Ἀπριλίου διαταγὴν τὴν ὁποίαν — ἄγνωστον πῶς — ἐπείσθη νὰ ὑπογράψῃ ὁ τότε Ὑπουργὸς (περὶ διαλύσεως Ναυτικῶν βάσεων καὶ καθορισμοῦ τῶν ὀνομάτων ποὺ θὰ ἠκολούθην)...». Ὅρα «Ἑστίαν» 10ης Ἰουνίου 1947.

ποι καὶ εἰς ἅπαντας ἐτόνιζον τὴν ἀνάγκην σιδηρᾶς πειθαρχίας...

... Ἐν στιγμῇ βιαιότητος τῆς συζητήσεως ἀπεκάλυψε (ἔφεδρος συνταγματάρχης) ὅτι ἐντὸς 24ώρου θὰ συνήπτετο ἀνακωχὴ καὶ πᾶς ἀντιτιθέμενος εἴτε ὁ Διοικητὴς τοῦ Τ.Σ.Η. ἢ οἱοσδήποτε ἄλλος θὰ συνελαμβάνετο.....

Τὸ Σῶμα Στρατοῦ τότε ἀπέστειλε τὸ κάτωθι διὰ τοῦ ἀσυρμάτου τηλεγράφημα πρὸς τὸ Τ.Σ.Η. καὶ πρὸς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον.

Ἀριθ. 496

Φρουραρχεῖα ΒΑ καὶ Θ (Τ.Σ.Η. καὶ Γενικὸν Στρατηγεῖον)

Λύσις καταστάσεως ἐπείγει. Σημειοῦνται ἀντιπειθαρχικὰ κρούσματα. Μετὰ 24ωρον θὰ εἶνε ἀργά.

Τ.Τ. 825, τῇ 19 Ἀπριλίου 1941
Φρουραρχεῖον ΔΑ (Δεμέστιχας)

Τὴν ἑσπέραν τῆς 19 Ἀπριλίου... ἀπέστειλα εἰς Ἰωάννινα τὸν ἐπιτελάρχην μου ἵνα ἀναφέρῃ τὰ γεγονότα... Οὗτος ἐπανελθὼν μοὶ ἀνέφερε τὰ κάτωθι:

... β) Ὁ Διευθυντὴς τοῦ ΙΙΙ Γραφείου τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, εἶχε διαβιβάσει πρὸς τὸν στρατηγὸν Πιτσίκαν τηλεφωνικῶς, ἐκ μέρους τοῦ Ἀρχιστρατήγου, καὶ παρουσία δεκάδος ἀξιωματικῶν τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου ὅτι τῷ ἀφίετο πλήρης πρωτοβουλία ἐνεργείας (παράβαλε ἔκθεσιν Χρυσοχόου).....

... δ) ὅτι ὁ Διοικητὴς 8ης Μεραρχίας καθ' ὑπέρβασιν τῆς ἱεραρχίας εἶχε ἀποταθῇ ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν Διοικητὴν τοῦ Τ.Σ.Η., προτρέπων τοῦτον νὰ προβῇ εἰς ἐκνόμους ἐνεργείας συνθηκολογήσεως καὶ ὅτι ὁ Μέραρχος οὗτος εἶχε προβῇ ἐμμέσως εἰς παρόμοια διαβήματα, ὡς καὶ ὁ Διοικητὴς τοῦ Πυροβολικοῦ τοῦ Σώματος Στρατοῦ.....

Τὴν πρωΐαν τῆς 20 Ἀπριλίου ἐπληροφορήθην ὅτι ἄνδρες τοῦ 11ου Συντάγματος (4η Μεραρχία), 85ου Συντάγματος (8η Μεραρχία) καὶ 34ου Συντάγματος (11η Μεραρχία) διέρρεον πρὸς τὰ ὀπίσω.....

... Τὴν 11ην ὥραν τῆς 20 Ἀπριλίου ἐλήφθη τὸ κάτωθι τηλεγράφημα τῆς 8ης Μεραρχίας.

Ἀριθ. 6362

Α' Σῶμα Στρατοῦ

Ἀναφέρω ἀδύνατον κρατηθῇ τελικὴ τοποθεσία λόγῳ καταπτώσεως ἠθικοῦ ἁπασῶν Μονάδων, ἰδία κατόπιν χθεσινοῦ ἰσχυροῦ βομβαρδισμοῦ. Ἀπεκδύομαι πάσης εὐθύνης δι' ἐπερχομένην καταστροφήν. Ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τερματισμοῦ καταστάσεως ἐντὸς τῆς σήμερον.

Τ.Τ. 712 τῇ 20 Ἀπριλίου 1941, ὥρα 10η
Ὑποστράτηγος Κατσιμῆτρος

Τὸ Α' Σῶμα Στρατοῦ διέταξε τὸν Διοικητὴν τοῦ Στρατονομικοῦ Ἀποσπάσματος τὴν 18ην Ἀπριλίου ὅπως «πάντα συλλαμβανόμενον φυγάδα... θὰ τυφεκίζητε ἐπὶ τόπου ἄνευ διαδικασίας»...

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ὁλόκληρος ἡ 8η Μεραρχία καὶ ἄλλα Συντάγματα Πεζικοῦ εἰ-

χον ὑποστῇ κλονισμὸν ἠθικόν, ὥστε νὰ εὑρίσκωνται ἐν ἀδυναμίᾳ νὰ ἀντιταχθῶσι κατὰ τῶν Ἰταλῶν.

Ὁ Ὑποστράτηγος Κατσιμῆτρος, καθ' ὑπέρβασιν ἱεραρχίας, συνίστα ἐκνόμους ἐνεργείας. Ὁμοίας συνίστα καὶ ὁ Συνταγματάρχης Διοικητὴς Πυροβολικοῦ Α΄ Σώματος, Μαυρογιάννης.

Τὸ Α΄ Σῶμα Στρατοῦ ἔφθασε εἰς τὸ σημεῖον νὰ διατάξῃ (τὴν 18ην Ἀπριλίου), τὸν τυφεκισμὸν παντὸς φυγάδος, ἐπὶ τόπου. Δὲν ἐτυφεκίσθη ὅμως κανείς, διότι ἔλειπον τὰ συντεταγμένα καὶ νομιμόφρονα τμήματα.

Ἡ ἔκθεσις Α΄ Σώματος ἀποκαλύπτει τὴν ὕπαρξιν κύκλων καὶ ἄλλων παραγόντων, οἵτινες ἔπαιζον ρόλον πεμπτοφαλαγγίτου ἢ προπαγανδιστοῦ καὶ οἵτινες ἐπίεσαν καὶ αὐτὸν τὸν Διοικητὴν τοῦ Σώματος, χωρὶς νὰ συλληφθῶσι.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΜΕΤΣΟΒΟΥ

Ἐκ τῆς διερευνήσεως τῆς καταστάσεως τοῦ Τ.Σ.Η. καὶ τῶν δύο Σωμάτων του ἐτονίσθη κατὰ κόρον ἡ ἀξία τοῦ κλονισμένου ἠθικοῦ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἡ ἔκτασις τῆς διαρροῆς τῶν τμημάτων ὅλων τῶν Μεγάλων Μονάδων, ὥστε οἱ Στρατηγοὶ καὶ οἱ Μέραρχοι ν' ἀπεκδύωνται πάσης εὐθύνης διὰ τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς λόγω ἀδυναμίας ὅλων νὰ ἀντιμετωπίσωσι καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἰταλούς. Ὡς ὑπεγραμμίσθη, τὸ μικρόβιον τῆς ἀποσυνθέσεως ἐκαλλιεργεῖτο ἀπὸ τὰ τέλη Φεβρουαρίου, χωρὶς νὰ ἐπέμβῃ ἡ Ἀνωτάτη Διοίκησις πρὸς συγκράτησιν τοῦ ἠθικοῦ.

Ὡς γνωστόν, οἱ Κανονισμοὶ τονίζουν: «Διατηρεῖται τὸ ἠθικὸν Στρατεύματος, ὅταν ὁ ἡγήτωρ ἐξασκῇ ἐπιβολήν, ὅταν δεικνύῃ διαρκὲς ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς ὑφισταμένους του καὶ ὅταν προβάλλῃ ἑαυτὸν ὡς παράδειγμα».

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐνησκήθη ἡ ἐπιβολὴ διὰ τῆς ἀδίκου ἀποδειχθείσης σήμερον ἀντικαταστάσεως τριῶν Στρατηγῶν καὶ εἶτα ἀφέθη ὁ ἐκδηλωθεὶς Στρατὸς εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἁρπάγην τῶν προπαγανδιστῶν.

Δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν ὅμως ἂν τὸ ἠθικὸν τῶν Α΄ καὶ Β΄ Σωμάτων Στρατοῦ ἦτο ἀκμαιότατον ἢ κλονισμένον ἐπικινδύνως, εἰς ἃς θέσεις εὑρίσκοντο τὴν πρωίαν τῆς 20ῆς Ἀπριλίου, διότι ὁ κίνδυνος τῆς αἰχμαλωσίας, ἤτοι τῆς ἀτιμώσεως, ἦτο ὁ αὐτὸς εἴτε μὲ ἀκμαῖον φρόνημα ἦτο, εἴτε μὲ τὸ κλονισμένον.

Λέγω τοῦτο, διότι τὸ Μέτωπον τοῦ Μετσόβου εἶχε μηδαμινὴν δυνατότητα ἀντιστάσεως, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ συνεπῶς οἱ Γερμανοί ἐντὸς ἡμισείας ἡμέρας θὰ κατελάμβανον, σχεδὸν ἀμαχητί, τὰ Ἰωάννινα καὶ θὰ εὑρίσκοντο τὰ ὑποτιθέμενα δύο ἀκμαῖα Σώματα ἐν τῷ μέσῳ δύο πυρῶν καὶ ἐστερημένα μέσων ἀνεφοδιασμοῦ καὶ ἀναχορηγίας, ὡς καὶ τῶν συγκοινωνιῶν.

Ἑπομένως, διὰ νὰ εἶνε δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς ἀντιστάσεως ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν βορείως Μεθορίου, ἀπητοῦντο τὰ ἑξῆς:

α΄) Νὰ μὴ κλονισθῇ τὸ ἠθικὸν τῶν Α΄ καὶ Β΄ Σωμάτων. β΄) Νὰ

μὴ μειωθῆ ἡ δύναμις τῶν τμημάτων των, ἐκ τῆς διαρρεύσεως καί, γ΄) Νὰ ἀνθίστατο ἀποτελεσματικῶς τὸ μέτωπον τοῦ Μετσόβου. Διὰ νὰ συνετελεῖτο τὸ τελευταῖον, ἔπρεπε νὰ ἐνισχυθῆ ἐγκαίρως τὸ Μέτσοβον, ὁπότε θὰ ἐνεῖχεν ἀξίαν ἐκεῖνο ποὺ συχνάκις ἐρωτᾶται, ἤτοι ἡ ἀκμὴ τοῦ ἠθικοῦ τῶν πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς δύο Σωμάτων Στρατοῦ.

Ὡς σᾶς ἀπέδειξα, τὸ ἠθικὸν τοῦ Στρατοῦ εἶχε κλονισθῆ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν Μονάδων ἐμειώθη σημαντικῶς, ὥστε πανταχόθεν νὰ δηλοῦται ἡ ἀδυναμία τῆς περαιτέρω ἀντιστάσεως.

Διὰ τοῦτο καὶ τὸ Τ.Σ.Η. δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνισχύση τὸ μέτωπον Μετσόβου, τοῦ ὁποίου τὴν σημασίαν ἐξετίμα πλήρως, διότι ἐὰν ἔπιπτε τὸ Μέτσοβον, θὰ ἔπιπτον καὶ τὰ δύο Σώματα Στρατοῦ, ποὺ ἔδρων ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν.

Τὸ Τ.Σ.Η. εἰς τὴν διαταγήν του τῆς 18ης Ἀπριλίου πρὸς τὸ Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ ὁμολογεῖ τὴν ἀδυναμίαν του πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Μετσόβου, ἥτις ἀδυναμία π ρ ο έ κ υ π τ ε ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξίαν ἐπαρκῶν δυνάμεων καὶ ἀπὸ τὴν μὴ προθυμοποίησιν τῶν ἐλαχίστων διαθεσίμων ὅπως συγκρουσθοῦν μὲ τοὺς Γερμανούς.

Ὡσαύτως, ἡ μὴ προθυμοποίησις τῶν ἀνδρῶν ὅπως πολεμήσουν μὲ τοὺς Γερμανούς, ἦτο ἀπόρροια προπαγάνδας σατανικῶς δρασάσης, ὥστε νὰ πιστεύη ἕκαστος τῶν ἀνδρῶν ὅτι μόνον ἡ ἀνακωχὴ ἦτο ἡ ἐπιβεβλημένη ἐνέργεια.

Ἀξιόλογοι μάρτυρες, Στρατηγοί, Πάγκαλος, Μερεντίτης, Πετρίτης, Παναγᾶκος, Γεωργαντᾶς, Ναύαρχος Οἰκονόμου, πρώην ὑφυπουργὸς Ἐξωτερικῶν κ. Ρέντης, Συνταγματάρχαι Ζουμπουλάκης καὶ Μπαλῆς, Ἀντισυνταγματάρχαι Πόρτολος καὶ Βλάχος, κατέθεσαν ὅτι εἰς τὴν κατάστασιν ποὺ ἔφθασαν τὸ Τ.Σ.Η. καὶ τὰ δύο Σώματα Στρατοῦ καὶ εἰς τὸ χάος τοῦ ἐσωτερικοῦ, ὑπηγορεύετο ἡ σύναψις ἀνακωχῆς. Ὁ Στρατηγὸς Γυαλίστρας ἐπεβεβαίωσεν ὅτι καὶ ὁ κ. Πιτσίκας ἐθεώρει ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην τὴν σύναψιν ἀνακωχῆς.

Ὁ τέως Πρωθυπουργὸς καὶ Ἀρχηγὸς τῶν Φιλελευθέρων κ. Σοφούλης ἐδήλωσεν ὅτι «ἐὰν διαταχθοῦν ἀνακρίσεις, θ' ἀποδειχθῆ ὅτι τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἤθελε τὴν συνθηκολόγησιν», ὡς ἀπεδείχθη ἀκριβῶς ἐκ τῶν ἐκθέσεων τοῦ Α΄ Σώματος Στρατοῦ καὶ τοῦ Συνταγματάρχου Χρυσοχόου.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ Γ΄ ΣΩΜΑΤΟΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

Ὡς προεῖπον, τὸ Τ.Σ.Δ.Μ. μετωνομάσθη εἰς Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ καὶ διετάχθη νὰ διοικῆ τὴν εἰς τὸν Τομέα Μετσόβου 11ην Μεραρχίαν, ἐν ἀναμονῆ τῶν ἐκτραπεισῶν ἀνὰ τὴν Πίνδον Μεραρχιῶν. Πρὸ μεσημβρίας τῆς 17ης Ἀπριλίου, ἀνεχώρησα μετὰ τοῦ Ἐπιτελείου μου ἐξ Ἰωαννίνων διὰ Βοτονάσι, ὅπου ὡρίσθη Σταθμὸς Διοικήσεώς μου καὶ ὅπου ἐγκατεστάθην μετὰ μεσημβρίαν.

Ἡ ὑπὸ τὰς διαταγάς μου 11η Μεραρχία ἦτο ἐγκατεστημένη ἀμυντικῶς ἐπὶ τῶν αὐχένων τῆς Πίνδου, Κατάρας καὶ Ζυγοῦ.

Οἱ ἄνδρες τῆς 11ης Μεραρχίας εἶχον τὸν σάρακα νὰ θεωροῦν ὡς ἄσκοπον τὸν περαιτέρω ἀγῶνα καὶ ματαίας τὰς ἐφεξῆς θυσίας καὶ ἕνεκα τούτου τὰ Τάγματα τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο διελύθησαν, τῶν ἀν-

δρῶν τραπέντων πρὸς τὰς ἑστίας των. Ἐκ τῶν ἑπτὰ Ταγμάτων ὑπελείφθησαν δύο, ἅτινα ἦσαν ἐγκατεστημένα τὸ μὲν ἓν ἱππαστί τῆς ἁμαξιτῆς Καλαμπάκα — Ἰωάννινα ἐπὶ τῆς Κατάρας, τὸ δὲ ἕτερον ἀπέφρασσε τὴν ἡμιονικὴν Μαλακάσι — Μέτσοβον, ἐπὶ τοῦ Ζυγοῦ. Ἑκάτερον τούτων δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναμένῃ ἀμοιβαίαν ὑποστήριξιν, διότι τὸ ἔδαφος εἶνε ἀνώμαλον καὶ διακεκομμένον, πρᾶγμα ποὺ καθίστα τὴν ἐνίσχυσιν ἀδύνατον.

Ἡ διάλυσις τῶν Ταγμάτων τῆς 11ης Μεραρχίας ἦτο ἀναπόφευκτος, παρὰ τὰς δραστηρίας ἐπεμβάσεις τοῦ Μεράρχου, διότι οἱ ἄνδρες ἐπηρεάσθησαν ἀπὸ τὴν διάλυσιν δύο Τμημάτων Στρατιᾶς (7 Μεγάλων Μονάδων) καὶ ἐκ τῆς διαλύσεως τῶν Ἐμπέδων τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Τὸ ἠθικὸν τῶν δύο ὑπολειφθέντων ταγμάτων διετηρεῖτο εἰς ὑποφερτὸν βαθμὸν ἀκμαῖον κατὰ τὴν 18ην Ἀπριλίου ἀλλ' ἡ ἐπικρατοῦσα πανταχου ἀγωνία ἐκορυφοῦτο εἰς τὸ μέτωπον διότι ἦτο προφανὴς ἡ ἐπερχομένη καταστροφὴ καὶ ἄδηλος ἡ τύχη τῶν ἀγωνιστῶν.

Περὶ τὴν 11 ὥραν τῆς 18ης Ἀπριλίου Ἀνώτατοι καὶ Ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ καὶ τοῦ τέως Τ.Σ.Κ.Μ. ἐπαρουσιάσθησαν ἐνώπιόν μου διὰ νὰ μὲ παρακαλέσουν νὰ εὐσπλαγχνισθῶ τὰ ἐμπεπιστευμένα εἰς χεῖρας μας Τέκνα τῆς Πατρίδος, ἅτινα διαρρέοντα ἢ παραμένοντα εἰς τὰς τάξεις των ἀπεδεκατίζοντο ὑπὸ τῶν ἐχθρικῶν ἀεροπλάνων ἀσκόπως.

Μεταξὺ τῶν παρουσιασθέντων ἦσαν οἱ Ὑποστράτηγοι Καράσος, Κότας, Δάβαρης καὶ Κονδύλης, οἱ Συνταγματάρχαι Παπαδόπουλος Κ., Δημακόπουλος, ὁ ἀντισυνταγματάρχης Χατζαρούλας καὶ ἄλλοι ἐπίλεκτοι ἀξιωματικοί, οἵτινες ἐπίστευον ὅτι διὰ τῆς τυχὸν πρωτοβουλίας μου θὰ διεσώζετο τὸ γόητρον τοῦ Νικητοῦ Στρατοῦ.

Ἐπειδὴ εἶχα τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ ἔφθανον ἀκμαῖα τμήματα ἐκ τῶν ἀνὰ τὴν Πίνδον περιπλανωμένων ἡρωϊκῶν Μεραρχιῶν μου, ὅτε θὰ ἐνισχύετο τὸ Μέτωπον τοῦ Μετσόβου καὶ ὅτι θὰ ἔφθανεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀγωνιώντων ἀνδρῶν του καὶ τῶν ἀξιωματικῶν του ὁ Ἀρχιστράτηγος ἀπήντησα εἰς τοὺς παρουσιασθέντας τὰ ἑξῆς:

«Συμμερίζομαι τὸ ἐνδιαφέρον σας ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν σας. Συμμερίζομαι ὡσαύτως τὴν ἀγωνίαν σας, ἥτις εἶνε καὶ ἰδική μου ἀγωνία. Ἀναγνωρίζω ὅτι εἰς τὸ διάβημά σας οὔτε ὑστεροβουλία, οὔτε λιποψυχία ὑπάρχει, διότι ἔχω προσωπικὴν ἀντίληψιν διὰ τοὺς πλείστους ἀπὸ σᾶς ὅτι δὲν ἐπτοήθητε πρὸ προφανῶν κινδύνων. Νομίζω ὅμως ὅτι δὲν ἐφθάσαμεν εἰσέτι εἰς τὸ ἀπροχώρητον, διότι ἐὰν δύναμις ἑνὸς Συντάγματος προστεθῇ ἐκ τῶν Μεραρχιῶν μας εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ Μετσόβου, ἡ κατάστασις θὰ λάβῃ ἀλλοίαν τροπήν, διότι θὰ ἀντιταχθῶμεν ἀποτελεσματικῶς καὶ ἴσως κερδίσωμεν χρόνον δι' ἄλλας ἐνισχύσεις. Ἐπὶ πλέον ὁ ἐχθρὸς δὲν ἔλαβε ἀκόμη ἐπαφὴν μαζί μας. Ἑπομένως παρακαλῶ νὰ ἔχητε ὑπομονὴν καὶ νὰ συστήσητε καὶ εἰς τοὺς ὑφ' ὑμᾶς ἐγκαρτέρησιν. Ταυτοχρόνως σᾶς παρακαλῶ νὰ διερευνήσητε ἐπισταμένως μίαν εἰσέτι φορὰν τὴν κατάστασιν διὰ νὰ ἴδητε ἂν ἐπιβάλληται ἡ προτεινομένη λύσις σας ἢ ἡ συνέχισις τοῦ ἀγῶνος. Ἐφιστῶ τὴν προσοχήν σας ἐπὶ τόπου διότι μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ τὸν τερματισμὸν τοῦ ἀγῶνος ἐνδέχεται νὰ λησμονήσητε σεῖς

οἱ ἴδιοι τὴν φρικτὴν εἰκόνα ποὺ ἐκτυλίσσεται σήμερον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν σας καὶ νὰ ἐπικρίνητε τὴν τυχὸν ἐνέργειάν μας ὡς λίαν πρόωρον. Εἰς ἣν περίπτωσιν καταλήξητε εἰς τὴν σήμερον προτεινομένη λύσιν μετὰ κρίσιν 24ωρον, νὰ ἔλθητε αὔριον νὰ μοὶ ἀναφέρητε».

Πάντες οὗτοι τὴν ἑπομένην (19 Ἀπριλίου) ἐπανελάμβανον ὅτι ἐθεώρουν ἐπιβεβλημένην τὴν συνθηκολόγησιν ὡς Ἐθνικῶς συμφέρουσαν καὶ ἔκρινον ὅτι καθιστάμεθα δολοφόνοι τῶν συμπολεμιστῶν μας εἰς ἐναντίαν περίπτωσιν.

Παρὰ τὴν ἀνυστερόβουλον καὶ ἐπίμονον ἐπίκλησιν τούτων, ἐδίσταζον. Δὲν ἠδυνάμην νὰ κρίνω ἂν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν δωδεκάτην ὥραν.

Αἱ ἐλπίδες μου ἐβασίζοντο εἰς τὰς κινουμένας Μεραρχίας μου, μήπως εἶχον τμήματα ἀκμαῖα.

Μοὶ ἀνηγγέλθη ἓν γεγονὸς (τὰς πρωϊνὰς ὥρας τῆς 19 Ἀπριλίου) ὅπερ ἦλθε διὰ νὰ ἐπιτείνη τὴν στενοχωρίαν μου καὶ τὴν ἀγωνίαν μου.

Τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον τηλεγράφημα τοῦ ἐπιτελάρχου μου δι' οὗ ἐπληροφορούμην ὅτι ἐπεκράτει ἀναποφασιστικότης καὶ ἀβουλία (α) εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον, ὡς τονίζεται εἰς τὴν ἔκθεσιν τοῦ Ἐπιτελάρχου μου.

Μεθ' ὅλα ταῦτα ὅλοι μας ἤμεθα ἱκανοποιημένοι καὶ ἐστηρίζομεν τὰς ἐλπίδας μας εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν δύο ταγμάτων τῆς 11ης Μεραρχίας. Ἤρκει νὰ ἐδεικνύομεν τὴν ἀποφασιστικότητά μας καὶ τὸ πεῖσμα μας, ὡς τὸ ἐδείξαμεν εἰς Καστοριάν. Ἡ πραγματικότης ὅμως μᾶς διέψευσε δυστυχῶς.

Διότι τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς 19 Ἀπριλίου αἱ ἐχθρικαὶ (Γερμανικαὶ) δυνάμεις ἔκαμνον προσπέλασιν πρὸς τὰς γραμμάς μας ἀναπτυχθεῖσαι ἑκατέρωθεν τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ Καλαμπάκας — Ἰωαννίνων καὶ ἐσημείωσαν πολλὰς ἀναγνωριστικὰς κινήσεις, ἐγγὺς τῶν γραμμῶν μας εἰς ἀποστάσεις κυμαινομένας ἀπὸ 500—800 μέτρα. Κατὰ τῶν ἀναγνωρίσεων τούτων δὲν ἔβαλον οἱ φαντάροι μας καίτοι εἶχον σημειωθῆ εἰς τὰς δραστικὰς ἀποστάσεις. Τὸ πυροβολικόν μας ὅμως ἔσπευσε νὰ ρίψη ὀβίδας κατὰ τῶν σημαντικῶν στόχων. Τότε οἱ φαντάροι μας ἠξίωσαν ὅπως μὴ ρίψη τὸ πυροβολικὸν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, διότι εἰς ἐναντίαν περίπτωσιν, «θὰ ἔστρεφον τὰ ὅπλα καὶ τὰ ὁπλοπολυβόλα κατὰ τῶν πυροβολητῶν μας».

Κατόπιν τῆς θλιβερᾶς ταύτης διαπιστώσεως ἡ 11η Μεραρχία μοὶ ἀνήνεγκε ὅτι ἡ θύρα πρὸς Μέτσοβον ἦτο κατ' οὐσίαν πλέον ἀνοικτὴ εἰς τὸν ἐχθρόν, τῶν ἀνδρῶν μὴ δεχομένων νὰ ἀντιτάξωσι τὴν ἀναμενομένην ἀντίστασιν, οὐδὲ κἂν καὶ μετριωτάτην τοιαύτην.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΧΘΡΟΥ

Γερμανοί: Ἡ φάλαγξ ποὺ διέσπασε εὐχερῶς τὴν Κλεισούραν καί συνεκρούσθη μὲ τμήματα τοῦ Τμήματος Στρατιᾶς Δυτικῆς Μακεδονίας (Τσολάκογλου) εἰς Καστοριὰν τὴν 15ην Ἀπριλίου, καθὼς

(α) Τὴν διαπιστωθεῖσαν παρὰ τοῦ Ἐπιτελάρχου μου «ἀβουλίαν» ἐπαναλαμβάνει ὁ Στρατηγὸς Γρηγοριάδης εἰς τὸ βιβλίον του «Ὁ Παγκόσμιος Πόλεμος», σελ. 99.

καὶ μικροτέρα φάλαγξ, ἥτις ἐκινήθη ἐκ Κοζάνης διὰ τῆς στενωποῦ Σιατίστης πρὸς Νεάπολιν — Γρεβενὰ ἠκολούθησαν κατὰ πόδας τὰ συμπτυσσόμενα Μηχανοκίνητα Βρεταννικὰ στρατεύματα πρὸς Καλαμπάκαν, ἥν κατέλαβον τὴν ἑσπέραν τῆς 16 Ἀπριλίου. Αἱ καταστροφαὶ τῶν γεφυρῶν σχεδὸν οὐδόλως καθυστέρουν τὰς κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ.

Αἱ ἐχθρικαὶ αὗται δυνάμεις δὲν ἐκινήθησαν πρὸς Λάρισαν, καὶ τοῦτο ἀπεδόθη εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν ὁδικῶν γεφυρῶν καὶ κυρίως τῆς ἐπὶ τοῦ Πηνειοῦ τοιαύτης.

Πρὸς Λάρισαν ἤγοντο αἱ ἀπὸ Φλωρίνης καὶ Βεύης κινηθεῖσαι ἐχθρικαὶ δυνάμεις πρὸς Σαραντάπορον, ὡς καί τις μικρὰ φάλαγξ, ἥτις ἐξεπέμφθη ἐξ Ἐλαιοχωρίου πρὸς Δεσκάτην καὶ Ἐλασσόνα.

Τὴν πρωΐαν τῆς 17 Ἀπριλίου ὁ ἐχθρὸς εἰσῆλθεν εἰς Λάρισαν καὶ τὴν 19ην Ἀπριλίου ἤγετο πρὸ τοῦ Μετώπου τῶν Βρεταννικῶν εἰς Θερμοπύλας.

Ἐκ Καλαμπάκας ὁ ἐχθρὸς ἐκινήθη πρὸς Μέτσοβον τὴν 18 Ἀπριλίου κατὰ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας τῆς ὁποίας ἐσημειώθησαν παρὰ τῶν εἰς Κατάραν προφυλακῶν μας ἐλαφραί τινες μηχανοκίνητοι ὁμάδες εἰς μακρυνὴν ἀπόστασιν.

Κατὰ τὰς μεταμεσημβρινὰς ὥρας τῆς 19ης Ἀπριλίου ἐχθρὸς προωθήθη διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ἀναγκαίας ἀναγνωρίσεις του διὰ τὴν ἐπίθεσιν.

Ἡ δύναμις καὶ ἡ σύνθεσις τῶν πρὸς Μέτσοβον κινηθέντων ἐχθρικῶν τμημάτων δὲν ἐξηκριβώθη τότε ἐλλείψει ἀεροπλάνου. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνακωχὴν διεπιστώθη ἡ παρουσία μιᾶς τεθωρακισμένης Μεραρχίας καὶ μιᾶς μηχανοκινήτου τοιαύτης.

Ἀπὸ 17—19 Ἀπριλίου ἔλαβον χώραν πλεῖσται ἀπὸ ἀέρος ἀναγνωρίσεις κατὰ μῆκος τῆς ἀμυντικῆς μας γραμμῆς καὶ τῆς ὁδοῦ Μετσόβου — Ἰωάννινα, τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων πρὸς Βορρᾶν καὶ τῆς ἀρτηρίας Ἰωάννινα — Πρέβεζα — Ἄρτα — Ἀγρίνιον — Μεσολόγγιον, πρὸς ἐξακρίβωσιν, προφανῶς, τυχὸν κινήσεών μας, πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Τοποθεσίας Μετσόβου.

Ὡσαύτως παρετηροῦντο συνεχεῖς δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐπιδρομαὶ σμηνῶν ἀεροπλάνων (ἀπὸ 16—19 Ἀπριλίου) κατὰ τῶν ὑποτιθεμένων Κέντρων Ἀνεφοδιασμοῦ τῆς Στρατιᾶς Ἠπείρου καὶ τῶν συγκοινωνιῶν της, ἤτοι κατὰ τῆς Πρεβέζης, Φιλιππιάδος — Ἄρτης — Ἀγρινίου — Μεσολογγίου — Πατρῶν. Συνεπῶς ἐκινδύνευον νὰ ἀφανισθῶσι αἱ ἄνω πόλεις ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην.

Ἰταλοί: Αἱ ἰταλικαὶ δυνάμεις ἀριθμητικῶς διπλάσιαι τῶν ἡμετέρων, ἔχασαν τὴν ἐπαφὴν τῶν συμπτυχθεισῶν Μεραρχιῶν τοῦ Τ. Σ.Η. Εἶτα ἐπεδίωξαν ταύτην κατὰ τοὺς ἄξονας τῶν ὁδικῶν ἀρτηριῶν δι' ἐλαφρῶν μηχανοκινήτων μέσων, ὡς ἀδυνατούντων τῶν βαρέων νὰ κινηθῶσι λόγῳ τῶν καταστροφῶν.

Εἰς τὰς ὀρεινὰς διαβάσεις ἦτο δύσκολος ἡ λῆψις ἐπαφῆς.

Ἕνεκα τούτου ὄχλησις καὶ πίεσις κατὰ τῶν ἡμετέρων ἠσκεῖτο κατὰ τὸν ἄξονα τῶν κυρίων ἀρτηριῶν. Ἠσκεῖτο ὅμως ὀχληρὰ πίεσις παρὰ τῶν ἀεροπορικῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων, αἵτινες ἐσημείωσαν ἀπὸ 13ης Ἀπριλίου ἀσυνήθη δραστηριότητα καὶ ἐξαιρετικὴν τόλμην, ἐναν-

τίον τῶν καλῶς συγκεκροτημένων τμημάτων μας καὶ πρὸ παντὸς ἐναντίον τῶν ἀτερμόνων φαλάγγων τῶν διαρρεόντων ἀνδρῶν μας, οἵτινες ἀκαθοδήγητοι, δὲν ἐλάμβανον μέτρα προστασίας των ἢ μειώσεως τῶν ἀπωλειῶν των. Τοιουτοτρόπως ἔσχομεν σοβαρωτάτας ἀπωλείας, αἵτινες ὑπερέβησαν τὸ σύνολον τῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου μέχρι 10ης Ἀπριλίου ἀπωλειῶν μας κατὰ τὰς μάχας.

Ἡ ἀπόλυτος κυριαρχία τῆς ἰταλικῆς ἀεροπορίας δὲν ὑπῆρξεν ἀφορμὴ σοβαρωτάτων ἀπωλειῶν μας μόνον, ἀλλ' ὑπῆρξεν ὁ ἀποφασιστικὸς παράγων πρὸς δημιουργίαν εἰς τοὺς νικητὰς τῆς χθὲς ἀπογοητευτικῶν ἐντυπώσεων.

Οἱ ἀνδρεῖοι μαχηταί μας δὲν ἐπτοήθησαν ποτὲ ἀπὸ τὰς διαρκεῖς καὶ ἐκνευριστικὰς ἐπιδρομὰς καὶ τὸν ἐξαπολυόμενον σίδηρον κατὰ τῶν κεφαλῶν των.

Ἀπεγοητεύοντο ὅμως ἤδη ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν μας, καίτοι ἐνισχύθημεν ἀπὸ τὰς Βρεταννικὰς δυνάμεις, καὶ ἠγανάκτουν ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν στοργῆς καὶ ἐνδιαφέροντος ἀπὸ τὸ Κέντρον. Ἠσθάνοντο μόνωσιν καὶ ἀπορφανισμὸν ἐκεῖνοι, ποὺ ἔδρεψαν δάφνας ἐπὶ ἑξάμηνον.

Τίς ἀπὸ τοὺς ἀπαραμίλλους σκαπανεῖς τῶν μεγαλουργημάτων τῆς Ἀλβανίας, ποὺ ἀκούει σήμερον ἐμὲ ἢ θὰ ἀναγνώσῃ τὰς ἀνωτέρω γραμμὰς δὲν ἠτένιζεν εἰς τὸν ὁρίζοντα, διὰ νὰ ἴδῃ ἔστω καὶ ἓν φίλιον ἀεροπλάνον;

Τὸ ἓν τοῦτο μοναδικὸν ἀεροπλάνον θὰ ἐνέπνεε αἴσθημα ἀσφαλείας, θὰ ἐγιγάντωνε τὰς ψυχὰς τῶν μαχητῶν καὶ θὰ ἐσκόρπιζε ὑπομονὴν καὶ ἐλπίδας.

Ἡ τοιαύτη κατάστασις ἡρμηνεύθη παρὰ τῶν Ἡρώων ὡς τερματισμὸς τοῦ Ἀγῶνος, ὡς ἀσκόπου... (α).

ΣΤΑΘΜΙΣΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ
(Ἑσπέρα 19ης Ἀπριλίου)

Ἐκ τῆς καθόλου διερευνήσεως τῆς καταστάσεως κατέληγον εἰς τὸ θλιβερὸν συμπέρασμα, ὅτι τὸ ἠθικὸν τῶν Α' καὶ Β' Σωμάτων εἶχε κλονισθῆ εἰς ἐπικίνδυνον βαθμόν, ἡ διάλυσις τῶν Μονάδων ἔλαβε τεραστίας διαστάσεις καὶ τὰ ὑπολειφθέντα τμήματα ἠρνοῦντο νὰ πολεμήσουν. Εἶχε προχωρήσει τὸ μικρόβιον μέχρι τελείας δηλητηριάσεως. Ἑπομένως ἔπρεπε ν' ἀναμένωμεν τὸν ἐξευτελισμόν μας. Ἔπρεπε νὰ προετοιμασθῶμεν νὰ ἀκούωμεν τὰς κομπορρημοσύνας τοῦ Μουσολίνι, ὅτι μᾶς ἐνίκησε καὶ ὅτι ἡ πλήρης ἧττα μας εἶνε ἀπόρροια τῆς Ἐαρινῆς Ἐπιθέσεως;

Οἱ ἄνδρες γενικῶς ἐπίστευον ὅτι θὰ ἀτιμασθῶσι παρὰ τῶν Ἰταλῶν, διότι οὗτοι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνεχθῶσι τοὺς Νικητὰς ἥρωάς μας.

Ἀπὸ Ἐθνικῆς ἀπόψεως ἐπιστεύετο ὅτι θὰ ἀπολεσθῇ ὁλόκληρος ἡ ἔνδοξος Ἤπειρος (Στρατηγὸς Πιτσίκας — Σεβασμιώτατος Ἰωαννίνων — ἅπαντες ἀξιωματικοὶ Β' Σώματος Στρατοῦ).

(α) Καὶ πράγματι εἶχε θεωρηθῆ τερματισθεὶς ὁ ἀγὼν εἰς τὸ Κέντρον. Ὁ Ὑφυπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ἀπεκάλυψε ἐκ τῶν ὑστέρων, ὡς προερρήθη, ὅτι τὴν 15 Ἀπριλίου «εἴχομεν ἡττηθῆ, ἡ αὐλαία ἔπεσε...».

Οἱαδήποτε ὅμως καὶ ἂν ἦτο ἡ κατάστασις τῶν Α΄ καὶ Β΄ Σωμάτων, ἔστω καὶ καλυτέρα ἀφ' ὅ,τι ἦτο, ἐφ' ὅσον ἐξέλιπον αἱ π ρ ο ϋ π ο θ έ σ ε ι ς τῆς π ε ρ α ι τ έ ρ ω δ ι ε ξ α γ ω γ ῆ ς τῶν ἐ π ι χ ε ι ρ ή σ ε ω ν (α) εἰς Μέτσοβον, ὁ κίνδυνος τῆς πλήρους κυκλώσεως τῶν Α΄ καὶ Β΄ Σωμάτων ἦτο βέβαιος, ὡς ἔχει τονισθῆ ἀνωτέρω.

Δὲν συζητῶ τὸ γεγονὸς τοῦ κλονισμοῦ τοῦ ἠθικοῦ ὅλων τῶν Μονάδων, διότι ἡ «Συνοπτικὴ Ἔκθεσις τοῦ Πολέμου 40—41», ἐκδοθεῖσα παρὰ τοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου, ὁμολογεῖ τὸν κλονισμὸν λέγουσα:

«... Αἱ ὑπὸ τὸ Τμῆμα Στρατιᾶς Ἠπείρου Διοικήσεις τῶν ἐν Ἠπείρῳ Ἑλληνικῶν Δυνάμεων, ἔχουσαι ὑπ' ὄψει των ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν κάμψιν τοῦ ἠθικοῦ τῶν ὑπ' αὐτὰς Μονάδων, ἐκ τῆς ὅλης καταστάσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ κρίνουσαι ὡς ἄσκοπον τὸν περαιτέρω ἀγῶνα, προέβησαν αὐτοβούλως εἰς τὴν κατάθεσιν τῶν ὅπλων».

Διατὶ νὰ καμφθῇ ἐκ τῆς ὅλης καταστάσεως; Τί ἔπραξε ἡ Ἀνωτάτη Διοίκησις διὰ νὰ προλάβῃ τὴν κάμψιν τοῦ ἠθικοῦ καὶ τὴν κρίσιν τοῦ Ἀγῶνος ὡς ἀσκόπου; Προδήλως καθυστέρησε τὴν σύμπτυξιν τοῦ Τ.Σ.Δ.Μ. ἐκ Κάμιας — Πόγραδετς — Κορυτσᾶς ἐπὶ 4 ἡμέρας «διὰ νὰ ἐξεύρῃ λύσιν»!!! καὶ δὲν ἐπρόλαβε τὴν σύμπτυξιν τῶν Βρεταννῶν ἐκ τῆς στενωποῦ Βεύης (Κίλι — Δερβέν), ἥτις, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ἦτο ἀδικαιολόγητος (ἡ πίεσις τοῦ ἐχθροῦ χαλαρά), διὰ νὰ διαλυθοῦν δύο Τμήματα Στρατιᾶς (6 Μεραρχίαι καὶ 1 Ταξιαρχία).

Εἶτα διελύθησαν τὸ Ἐσωτερικόν, αἱ Ἀεροπορικαὶ καὶ Ναυτικαὶ Βάσεις, πρᾶγμα ποὺ εἶχε μέγαν ἀντίκτυπον εἰς τὴν ψυχὴν τῶν Μαχητῶν.

Ἐπιμένω εἰς τὸ ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ καμφθῇ τὸ ἠθικόν, διότι ἔχω τὸ προηγούμενον ὅτι αἱ Μεραρχίαι μου, καίτοι ἔβλεπον προφανῆ τὸν κίνδυνον ἐκ τῶν Γερμανῶν εἰς τὰ πλευρά καὶ εἰς τὰ νῶτα των, ἔμεναν ἀπτόητοι.

Προέκυψεν τὸ ζήτημα ὅτι ὑπῆρχε Διαταγὴ τοῦ Βασιλέως ἀπὸ 15ης Ἀπριλίου μὲ παραλήπτην τὸ Τ.Σ.Η., ἥτις διέτασσε τὴν συνέχισιν τοῦ Ἀγῶνος καὶ ἀπηγόρευεν τὴν σκέψιν τῆς συνθηκολογήσεως.

Ἡ διαταγὴ αὕτη δὲν μοὶ ἐκοινοποιήθη. Διὰ τούτου δὲν θέλω νὰ ἀποσείσω τὰς εὐθύνας, διότι παραδέχομαι ὅτι ὑπῆρχε ἡ ἀρχικὴ καὶ βασικὴ Διαταγὴ τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Βασιλέως, ἀπορρέουσα ἀπὸ τὰς παραδόσεις τριῶν χιλιάδων ἐτῶν περὶ Πολέμου κατὰ τῶν ἐπιβουλευομένων τὰς ἐλευθερίας μας καὶ περὶ τῆς Νίκης.

Ἡ Διαταγὴ αὕτη, ἔχω τὴν γνώμην σήμερον, ὅτι ἀποτελεῖ ἀπάντησιν τοῦ Ἀνωτάτου Ἄρχοντος, εἰς τὴν πρόωρον πρότασιν τοῦ Τ.Σ.Η., ὅπως ἐξευρεθῇ τρόπος συνθηκολογήσεως «κρινομένης ἔκτοτε ὡς συμφερούσης Ἐθνικῶς» παρ' ὅλης τῆς Ἱεραρχίας τοῦ Τ.Σ.Η.

(α) Τὸ γεγονὸς ὅτι ἐξέλιπον αἱ προϋποθέσεις τῆς περαιτέρω διεξαγωγῆς τῶν ἐπιχειρήσεων παραδέχεται ὡς ἀληθὲς καὶ ὁ στρατιωτικὸς συγγραφεὺς καὶ ἱστορικὸς Στρατηγὸς Γρηγοριάδης εἰς τὸν «Παγκόσμιον Πόλεμον» (Τεῦχ. Α΄).

Ἄν κρίνῃ τις ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Στρατηγὸς Πιτσίκας ἐπανῆλθεν ἐπὶ τῆς προτάσεώς του:

α΄) Διὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ ὑπαρχηγοῦ τοῦ Ἐπιτελείου του κ. Γρηγοροπούλου ὅπως διαφωτίσῃ τὸ Κέντρον ἐπὶ τῶν λόγων ποὺ ὑπαγορεύουσι τὴν συνθηκολόγησιν καί,

β΄) Ἐκ τῆς ὑποβολῆς συνεχῶν ἀναφορῶν, δι' ὧν ἐπανήρχετο εἰς τὴν ἀρχικὴν πρότασίν του τῆς συνθηκολογήσεως, ὡς προτιμοτέρας πάσης ἄλλης λύσεως, ἡ Διαταγὴ τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως εἶχε περιωρισμένην διάρκειαν χρόνου ἢ εἶχε ἀτονήσει. Ἄλλως ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν μέτρα ἐναντίον τοῦ κ. Πιτσίκα.

Ἐπειδὴ ἐξ ἑτέρου γνωρίζομεν ἐκ τῶν ὑστέρων ὅτι ὁ Στρατηγὸς Πιτσίκας παρεπονεῖτο ες τὸν Στρατηγὸν Γυαλίστραν ὅτι ἐστερεῖτο διαταγῶν «Σ τ ρ α τ ι ω τ ι κ ο ῦ π ε ρ ι ε χ ο μ έ ν ο υ» ἔπεται ὅτι ἐθεώρησε τὴν διαταγὴν ἐκείνην ἀλλέως πως.

Διαταγαὶ στρατιωτικοῦ περιεχομένου εἶνε ἐκεῖναι ποὺ διαγράφουν τὸ σχέδιον ἐπιχειρήσεων, κατὰ τρόπον ὥστε ν' ἀντιμετωπίζεται προσηκόντως ἡ κατάστασις.

Αἱ λοιπαὶ διαταγαὶ ἐμπίπτουν εἰς τὸν κύκλον τῶν παραινέσεων ἢ ἐνθαρρύνσεων, εἰς ἅς πλειστάκις αἱ διοικήσεις κατὰ τὸ προστάδιον, κατὰ τὴν ἐξέλιξιν μιᾶς μάχης καὶ μετὰ τὰ αἴσια ἢ μὴ ἀποτελέσματα προσφεύγουν.

Αὗται ὅμως (αἱ δεύτεραι) μόναι, ἄνευ παραλλήλων καὶ θετικῶν μέτρων, ποὺ περιλαμβάνονται εἰς τὰς διαταγὰς στρατιωτικοῦ περιεχομένου, ἀποτελοῦν καθαρὰν φιλολογίαν ἢ «κουρουφέξαλα», ὡς τὰ ἐχαρακτήρισεν ὁ Στρατηγὸς Πάγκαλος.

Ὅσον ἀφορᾷ ἐμέ, δὲν ἀνέμενον διαταγὰς μὲ στρατιωτικὸν περιεχόμενον ἢ ὄχι, διότι ἐπίστευον ὅτι τὸ καθῆκον μας ἐπέβαλλε τὴν συνέχισιν τοῦ Ἀγῶνος, διότι ἤμην ἀπὸ τοὺς συντελεστὰς τῆς Νίκης καὶ τῆς παρατάσεως τοῦ Ἀγῶνος καὶ διότι ἤμην τῆς δεδηλωμένης γνώμης ν' ἀντιτάξωμεν τὸ δεύτερον «Ὄχι».

Ὡσαύτως ἐξετίμησα ἀπὸ τὸ πρῶτον ἐξ Ἀθηνῶν τηλεγράφημα τοῦ Ἐπιτελάρχου μου, ὅτι δὲν ὤφειλε νὰ ἐκδοθῇ διαταγὴ τῆς Κυβερνήσεως ἢ τοῦ Ἀρχιστρατήγου πρὸς συνθηκολόγησιν, ἔστω καὶ ἂν ἤδη τὰ Βρεταννικὰ στρατεύματα εὑρίσκωνται Νοτίως Λαμίας καὶ δὲν ἐπηρεάζωνται ἐκ τῆς καταλήψεως τῶν Ἰωαννίνων. Λέγω ταῦτα, διότι ὅλοι μετ' ἐμοῦ ᾐσθανόμεθα εὐγνωμοσύνην πρὸς τὰ Βρεταννικὰ στρατεύματα καὶ δὲν ἠθέλομεν νὰ ἐπιδεινωθῇ ἡ θέσις τούτων ἐκ τῆς τυχὸν ἀνακωχῆς.

Μετὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ Πρωθυπουργοῦ Κορυζῆ δὲν ὑπῆρχε Κυβέρνησις καὶ ἑπομένως ἦτο φυσικὸν νὰ ἀναβληθῇ ἡ λῆψις ἀποφάσεως περὶ τοῦ πρακτέου. Ἡ νέα Κυβέρνησις θ' ἀνεζήτει τὴν λύσιν τοῦ ἐκλιπόντος Πρωθυπουργοῦ, ἥν ὑπεσχέθη οὗτος εἰς τὸν Διοικητὴν τοῦ Τ.Σ.Η.

Ἐξεταστέον ἤδη, ἂν θὰ εἴχομεν τὸν ὑλικὸν χρόνον ν' ἀναμείνωμεν τὴν κυβερνητικὴν ἀπόφασιν. Δὲν τὸν εἴχομεν, ὡς ἦτο προφανές. Ἔπρεπε νὰ τὸν κερδίσωμεν διὰ τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῶν ἐπιτεθησομένων Γερμανῶν, ἀλλ' ὡς προείπομεν, δὲν εἴχομεν δυνατότητά τινα.

Ἐπομένως ἡ ἀπόφασις τῆς νέας Κυβερνήσεως θὰ ἔφθανε κατόπιν ἑ ο ρ τ ῆ ς.

Ἐπίδρασιν μεγίστην ἐνήσκησε ἐπὶ τῶν σκέψεών μου, ἡ κρίσις τοῦ Στρατηγοῦ Πιτσίκα περὶ τῶν πλεονεκτημάτων τῆς ἀνακωχῆς, ἥτις κρίσις ἦτο κοινὴ πεποίθησις ὁλοκλήρου τοῦ Στρατοῦ, λόγω τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς ἀτμοσφαίρας ποὺ εὑρίσκετο.

Ἔκρινα χρέος μου νὰ διερευνήσω μήπως ἐπεβάλλετο «ὁλοκαύτωμα», τὸ ὁποῖον κανεὶς ἀπὸ τὸ Τ.Σ.Η. δὲν εἶχε σκεφθῆ νὰ εἰσηγηθῆ ἢ νὰ πράξη.

Ἡ ὑποχρέωσίς μου ἀπέρρεε ἐκ τῆς παρουσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα Βρεταννικῶν Δυνάμεων.

Ὁλοκαύτωμα κατὰ τύπους θὰ ἐλέγετο, διότι εἶχε διαλυθῆ (α) ὁ Στρατὸς καὶ οἱ ὑπολειφθέντες ἐδήλουν ὅτι δὲν θὰ ἐμάχοντο.

Ἐν πάση περιπτώσει τὸ ὁλοκαύτωμα δικαιολογεῖται εἰς μικρὰ τμήματα, ἡ θυσία τῶν ὁποίων θὰ συνετέλει εἰς σωτηρίαν τῶν πολλῶν (ὀπισθοφυλακαί, πλαγιοφυλακαί, προφυλακαί, φρουρὰ γεφύρας κλπ). Τὸ ὁλοκαύτωμα εἰς ὁλόκληρον γενεὰν καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ Ἐθνικοῦ ἐδάφους εἰς ἀπέραντον Νεκροταφεῖον δὲν εἶνε δικαίωμα τοῦ κάθε στρατηγοῦ. Ὅλοι μας εἴχομεν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι οὕτως ἢ ἄλλως θὰ συνελαμβανόμεθα ὡς αἰχμάλωτοι, εἴτε εἴχομεν φθάσει εἰς τὰς ἑστίας μας, εἴτε παρεμένομεν εἰς Ἤπειρον. Καὶ τὰς συνεπείας τῆς αἰχμαλωσίας περιεγράψαμεν ἀνωτέρω.

Ὡσαύτως ἐπεβάλλετο τὸ ὁλοκαύτωμα «ἀσυζητητί» ἂν αἱ Βρεταννικαὶ δυνάμεις ἠγκιστροῦντο εἰς τὸ μέτωπον Καλαμπάκα — Λάρισα καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαγκιστρωθῶσι ἀπὸ τὴν ἐμπλοκὴν τοῦ ἐχθροῦ.

Δὲν θὰ ἐδικαιολογεῖτο, οὐδὲ θὰ συνεχωρεῖτο ποτὲ ἡ κατάθεσις τῶν ὅπλων ἐκ μέρους μας, ἥτις θὰ διηυκόλυνε τὰς ἐχθρικὰς Στρατιὰς νὰ ἐπιπέσουν κατὰ τῶν Βρεταννῶν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου δύο Γερμανικαὶ Μεραρχίαι καὶ ὁλόκληρος ἡ Στρατιὰ τῶν Ἰταλῶν δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν παντάπασιν κατὰ τῶν Βρεταννῶν, συγκρατηθεῖσαι Βορείως Ἰωαννίνων.

Τὸ πρόβλημα ποὺ προέκυπτεν ἐνώπιόν μου δὲν ἦτο ἡ συνθηκολόγησις, διότι αὕτη προϋποθέτει δυνατότητα ἀντιστάσεως καὶ ταυτοχρόνως παραίτησιν ἀπὸ τῆς περαιτέρω αἱματοχυσίας. Ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη ὅτι ὁ ἐχθρὸς δὲν εἶχεν κἂν ὑποπτευθῆ ὅτι εἴχομεν ἀδυναμίαν νὰ συνεχίσωμεν τὸν ἀγῶνα.

Τὸ πρόβλημα κυρίως ποὺ ἀντιμετώπιζον ἦτο ἡ τύχη τῶν Μεραρχιῶν τοῦ ὑπ' ἐμὲ Τ.Σ.Δ.Μ. (9η, 10, 13η, Μεραρχία Ἱππικοῦ καὶ Ταξιαρχία Πεζικοῦ), τοῦ Τ.Σ.Κ.Μ. (12η καὶ 20ὴ) καὶ ἡ τύχη τῶν Α΄ καὶ Β΄ Σωμάτων Στρατοῦ.

Δὲν εἶχον ἁρμοδιότητά τινα διὰ τὰ τελευταῖα. Εἶχον ὅμως συνεί-

---

(α) Ὁ Ἱστορικὸς κριτικὸς στρατηγὸς Γρηγοριάδης εἰς σελίδα 99 τοῦ βιβλίου του λέγει: «... Ἀλλὰ τώρα κυριωτάτη τῶν αἰτιῶν τῆς διαλύσεως τοῦ Νικητοῦ Στρατοῦ ὑπῆρξε ἡ ὑποδειχθεῖσα ἤδη ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπισήμου Συνοπτικῆς ἐκθέσεως ἀβουλία τοῦ Ἀρχιστρατήγου... εἰς τὴν ὁποίαν προσετίθετο ἡ τόσον ἄστοχος ἐκλογὴ τῶν Ἀθηνῶν ὡς ἕδρας τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου...».

δησιν καὶ συνησθανόμην στοργὴν καὶ εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς λαξεύσαντας τὸ ἄγαλμα τῆς Δόξης κατὰ μιᾶς αὐτοκρατορίας. Ἠσθανόμην πόνον διὰ τοὺς ἐγκαταλελειμμένους τούτους ἥρωας. Ἰδοὺ τὸ πρόβλημα, ἰδοὺ ἡ ἀγωνία μου, ἥτις ἐκορυφοῦτο ἀπὸ τὴν ἀμφιβολίαν ἂν ἔφθασε ἢ οὗ ἡ δωδεκάτη ὥρα.

Ἐνῶ εἶχον τοιούτους ἀγωνιώδεις διαλογισμούς, ἐκλήθην ἀπὸ τηλεφώνου τὴν 21ην ὥραν τῆς 19ης Ἀπριλίου παρὰ τοῦ Ὑποστρατήγου Μπάκου, διὰ πρώτην φορὰν ἀφ' ἧς εἶχον ἀφιχθῆ εἰς τὴν περιοχὴν Ἠπείρου. Οὗτος μοὶ ἀνεκοίνωσε τὴν ἀπόφασιν ποὺ ἔλαβε ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Ἀντιστράτηγον Δεμέστιχαν πρὸς συνθηκολόγησιν μετὰ τῶν Γερμανῶν, ὡς ἐπιτακτικὴν καὶ ἀναπόφευκτον ἀνάγκην τοῦ Στρατοῦ, καὶ μὲ ἠρώτησε ποῦ εὑρίσκετο ὁ Σταθμὸς Διοικήσεώς μου διὰ ν' ἀποστείλη ἀντιπροσώπους του νὰ μὲ κατατοπίσουν ἐπὶ τῆς φρικώδους καταστάσεως, εἰς ἣν εἶχον περιέλθει.

Ἀπήντησα ὅτι ἤμην διστακτικὸς διὰ τὴν συνθηκολόγησιν καὶ ἐγνώρισα αὐτῷ τὸν Σταθμὸν Διοικήσεώς μου. Τέλος τὸν ἐνεθάρρυνα λέγων ὅτι ἀναμένω τὰς κινουμένας πρὸς Μέτσοβον Μεραρχίας μου, διὰ νὰ λάβω ἐκεῖθεν ἀκμαίας ἐνισχύσεις, ποὺ ἤλπιζον ὅτι θὰ ἀλλάξουν τὴν τροπὴν τῶν πραγμάτων.

Περὶ τὴν 2αν ἕως 3ην ὥραν τῆς 20ῆς Ἀπριλίου, ἀφίχθησαν εἰς τὸν Σταθμὸν Διοικήσεώς μου ὁ Σεβασμιώτατος Ἰωαννίνων Σπυρίδων καὶ ὁ Συνταγματάρχης Πυροβολικοῦ κ. Μπαλῆς, συναποκομίζοντες τὴν κατωτέρω ἐπιστολὴν τοῦ Ὑποστρατήγου Μπάκου, μέ τινα ἄλλα σχέδια, περὶ ὧν θὰ ὁμιλήσω μετέπειτα.

«Μεγάλο Σάββατο 19 Ἀπριλίου 1941

Ἀγαπητὲ Γιῶργο,

Ὅπως ἐμείναμε σύμφωνοι πρὸ ὀλίγου εἰς τὸ τηλέφωνο, σὲ ἐξουσιοδοτοῦμε καὶ γὼ καὶ ὁ κ. Δεμέστιχας ν' ἀναλάβης ὡς ἀρχαιότερος τὴν Διοίκησιν τῆς Στρατιᾶς Ἠπείρου καὶ νὰ ἔλθης ἀμέσως εἰς συνθηκολόγησιν μὲ τοὺς Γερμανούς. Σύσσωμος ὁ Στρατὸς Ἠπείρου εἶνε σύμφωνος σ' αὐτό. Μὲ τὸν Δεμέστιχα ἐμείναμε ἀπολύτως σύμφωνοι χθὲς βράδυ, συναντηθέντες εἰς Καλπάκι, ν' ἀποστείλωμεν τὸ κάτωθι τελεσίγραφον (πρόκειται περὶ τοῦ τηλεγραφήματος σελ. 81) στὸν Πρόεδρον Κυβερνήσεως, Ἀρχιστράτηγον καὶ Ὑπουργὸν Στρατιωτικῶν. Ἡ προθεσμία ἐξέπνευσε καὶ πρέπει νὰ ἐνεργήσωμεν δραστηρίως καὶ κεραυνοβόλως, διότι δὲν πρέπει ν' ἀνεχθῶμεν νὰ μᾶς προδίδουν οἱ ἐν Ἀθήναις ἀνάλγητοι καὶ ἀργυρώνητοι. Ἀλλ' οὔτε πρέπει ν' ἀνεχθῶμεν τὸ αἶσχος νὰ μᾶς διοικῆ ὁ ἀνόητος Κοτζιᾶς καὶ νὰ κανονίζη τὴν τύχην τῆς Πατρίδος καὶ τῶν σφαγιαζομένων τέκνων της. Γιῶργο, πράβα ἀδίστακτα. Αἱ στιγμαὶ εἶνε μεγάλαι καὶ ἱστορικαὶ καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς θὰ μᾶς εὐγνωμονῆ μιὰ μέρα.

Ἰδοὺ πῶς πρέπει νὰ ἐξελιχθοῦν κατὰ σειρὰν τὰ γεγονότα:

1) Ἀνάληψις τῆς Διοικήσεως τῆς Στρατιᾶς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ Ἀντιστρατήγου Τσολάκογλου καὶ κοινοποίησις σχετικῆς διαταγῆς εἰς τὰ Σώματα Στρατοῦ καὶ Μεραρχίας, δι' ἧς θὰ καθίστατο γνωστὸν ὅτι θὰ ζητήση ἀνακωχὴν παρὰ τῶν Γερμανῶν.

2) Σχηματισμὸς Κυβερνήσεως ἢ Διευθυντηρίου ἐν 'Ιωαννίνοις, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Μητροπολίτου 'Ιωαννίνων καὶ μέλη Τσολάκογλου, Δεμέστιχας, Μπάκος.

'Αμέσως μετά, διάγγελμα πρὸς τὸν 'Ελληνικὸν Λαόν.

Γιῶργο, σὲ ἐξορκίζω νὰ μὴ διστάσης καθόλου, διότι κάθε παρερχομένη στιγμὴ ἀποβαίνει εἰς ὄλεθρον καὶ ἀτίμωσιν. Ἂν δὲν τὸ κάνωμεν ἡμεῖς αὐτὸ θὰ τὸ κάνη κανένας νέος Μπατίστα καὶ θὰ μᾶς ἐξευτελίση. 'Η διαρροὴ ἔχει ἀρχίσει νὰ λαμβάνη ἀνησυχητικὴν ἔκτασιν καὶ ἐὰν αὔριον τὴν ἑσπέραν δὲν ἔχη λυθῆ τὸ ζήτημα τῆς συνθηκολογήσεως θὰ θρηνήσωμεν καταστροφὴν ἄνευ προηγουμένου.

Γιῶργο, καὶ πάλιν σ' ἐξορκίζω νὰ μὴ διστάσωμεν πρὸ οὐδενός. Ὅλοι οἱ Μέραρχοι, ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, εἶνε μαζί μας. Σὲ συγχαίρω καὶ σὲ ἀσπάζομαι ἀδελφικὰ καὶ ὁ Θεὸς καὶ ἡ Παναγία μαζί μας.

(ὑπ.) Γεώργ. Μπάκος, 'Υποστράτηγος»

Προσηρτημένως πρὸς τὴν ἐπιστολὴν ἦσαν ἀντίγραφον τοῦ τελεσιγράφου, περὶ οὗ ἡ ἐπιστολὴ καὶ σχέδιον τηλεγραφήματος πρὸς τὸν Χίτλερ, ὅπερ ἐφέρετο δῆθεν μέλλον νὰ ὑπογραφῆ παρὰ τῶν μελῶν τοῦ Διευθυντηρίου.

Οἱ ἐκ μέρους τοῦ Στρατηγοῦ Μπάκου ἀφιχθέντες περιέγραφον μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα τὴν κατάστασιν, ὥστε ν' ἀναγκασθοῦν οἱ Στρατηγοὶ νὰ ἀποστείλουν τὸ τελεσίγραφον.

'Ο Μητροπολίτης 'Ιωαννίνων Σπυρίδων, ἐπεκαλεῖτο πᾶν ἱερὸν καὶ πατριωτικόν, ἵνα τολμήσω πρὸς ἄμεσον συνθηκολόγησιν, μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ συντελέσωμεν νὰ διασωθῆ τὸ γόητρον τοῦ Στρατοῦ, νὰ παύση ἡ ἄσκοπος αἱματοχυσία καὶ νὰ προληφθῆ ὁ ἀ φ α ν ι σ μ ὸ ς τοῦ Ἔθνους.

'Απήντησα ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ σπεύσωμεν, διότι ἐπεθύμουν νὰ σταθμίσω διὰ μίαν ἔτι φορὰν τὴν κατάστασιν, διὰ ν' ἀποφασίσω.

Τὴν πρότασιν τῆς ἀναλήψεως τῆς Διοικήσεως τῆς Στρατιᾶς καὶ τοῦ σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως ἀπέκρουσα ἀμέσως. 'Ο Μητροπολίτης μοὶ ἀνταπήντησε ὅτι ὅλα τὰ θεωρεῖ ἐπουσιώδη, καίτοι δὲν ἠρωτήθη παρὰ τοῦ Στρατηγοῦ Μπάκου, ἐκτὸς τῆς ἀνακωχῆς, διὰ τὴν ὁποίαν ὡς σύμφορον εἰς τὴν Πατρίδα, θυσιάζει τὰ πάντα, καὶ αὐτὴν τὴν τιμήν του, ὡς ἐνώπιόν σας ἐπανέλαβε τοῦτο.

'Εξήγησα ὅτι ἀπέκρουσα τὰς προτάσεις τοῦ Μπάκου, πλὴν τῆς ἀνακωχῆς, διότι ἤθελον, ὡς Στρατιώτης, νὰ ἀντιμετωπίσω τὴν σκληρὰν πραγματικότητα δι' ἐντίμου Στρατιωτικῆς πράξεως, ἂν θὰ κατέληγον εἰς ταύτην.

'Ο σχηματισμὸς Κυβερνήσεως εἰς 'Ιωάννινα καὶ ἡ ἀνάμιξις τῆς Πολιτικῆς εἰς τὴν ἀνακωχήν, ἐφρόνουν καὶ ἐφοβούμην ὅτι θὰ ἦτο ἀφορμὴ διασπάσεως τῆς 'Εθνικῆς 'Ενότητος καὶ ἀπομακρύνσεώς μας ἀπὸ τὴν συμμαχίαν τῆς 'Αγγλίας, μετὰ τῆς ὁποίας συνεταυτίσαμεν τὴν τύχην τῆς 'Ελλάδος.

Ἕνεκα τούτου, οὔτε τὴν προτεινομένην διαταγὴν ἐξέδωκα, οὔτε Διάγγελμα πρὸς τὸν λαὸν συνέταξα. 'Απέβλεπον εἰς τὸ 'Εθνικὸν συμ-

φέρον, εἰς τὴν τιμὴν τῶν ὅπλων καὶ εἰς τὴν διάσωσιν τῶν συμπολεμιστῶν μου.

Τὴν 2αν ὥραν τῆς 20ῆς 'Απριλίου ἐλήφθη καὶ τὸ δεύτερον κρυπτογραφικὸν τηλεγράφημα τοῦ 'Επιτελάρχου μου (ὅρα ἀνωτέρω ἀπόσπασμα ἐκθέσεώς του) ἐξ 'Αθηνῶν, ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τοῦ ὁποίου ἐσχημάτισα τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον δὲν ἀπέστεργε τὴν συνθηκολόγησιν καὶ ἐνισχύθην εἰς τὴν ἤδη ἐσχηματισμένην γνώμην μου, ὅτι δὲν διέτασσε τὴν ἀνακωχήν, διότι ἦτο δεσμευμένον μὲ συμφωνίας καὶ ἀπὸ τὴν ὑποχρέωσιν ποὺ συνησθάνετο πρὸς τὰ προασπίζοντα τὸ 'Εθνικόν μας ἔδαφος Βρεταννικὰ Στρατεύματα.

'Η τελευταία ἐλπίς μας ἦτο ἢ νὰ φθάσουν αἱ Μεραρχίαι μου ἐκ τῆς Πίνδου, ὅπου περιπλανῶνται, ἔστω καὶ μὲ ἐλάχιστα ἀκμαῖα τμήματα, ἢ νὰ μὴ ἀρχίσῃ ἡ ἐπίθεσις τοῦ ἐχθροῦ ἐντὸς τῆς 20ῆς 'Απριλίου.

'Αλλὰ δυστυχῶς ἀπεδείχθη ἡ ἐλπὶς φρούδη, διότι:

α΄) 'Αφ' ἑνὸς μὲν μοὶ ἀνηνέχθη ἐκ Βομβούσης τὴν 4ην ὥραν τῆς πρωίας 20 'Απριλίου, ὅπου ἔφθασε ἡ 13η Μεραρχία, ὅτι ἅπαντα τὰ τμήματα τῶν κινουμένων πρὸς Μέτσοβον Μεραρχιῶν διελύθησαν, τῶν ἀνδρῶν τραπέντων πρὸς τὰς ἑστίας των. Οἱ ἀκολουθοῦντες τὰς Μεραρχίας ἐλάχιστοι ἄνδρες δὲν ἔχουν ἀξίαν ἀξιόμαχον, ὡς νήστεις, μὲ κάματον λόγῳ τῶν χιόνων καὶ τοῦ δυσβάτου τῶν ὁδεύσεων καὶ ὡς σκληρῶς δοκιμασθέντες ἀπὸ τὰς προσβολὰς τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας ἐπὶ συνεχεῖς ἡμέρας.

'Αμέσως ἐκάλεσα εἰς τὸ τηλέφωνον τὸν Στρατηγὸν Πιτσίκαν, διὰ νὰ τῷ ἀναφέρω τὴν κρισιμότητα τῆς καταστάσεως καὶ νὰ διαπιστώσω τὰς διαθέσεις του. Οὗτος, καίπερ δεχόμενος τὴν ἀνάγκην τῆς συνθηκολογήσεως, ἐπέμενε ν' ἀναμείνωμεν μέχρι τοῦ ἀπογεύματος ὁπότε, ὡς ἔλεγε, θὰ ἐλάμβανον ὅλοι οἱ Στρατηγοὶ ἀπὸ κοινοῦ ἀπόφασιν, καλούμενοι εἰς 'Ιωάννινα. 'Αλλ' ὅταν τὸν ἐπληροφόρησα ὅτι δὲν θὰ ἔχωμεν τὸν ὑλικὸν χρόνον διὰ ν' ἀναμένωμεν, διότι θὰ μᾶς προλάβουν τὰ γεγονότα, οἱ Γερμανοὶ θὰ ἐπιτεθοῦν, θὰ εὕρουν ἀνοικτὴν τὴν θύραν καὶ θὰ προχωροῦν πρὸς 'Ιωάννινα, ἀρνούμενοι νὰ συζητήσουν ἀνακωχήν, τότε ὁ Στρατηγὸς Πιτσίκας ἀπήντησε: «Ξέρω καὶ γώ; Ἴσως νὰ ἔχῃς δίκαιον».

β΄) Τὴν 8ην ὥραν τῆς 20 'Απριλίου (Κυριακὴ Πάσχα) ὁ διοικητὴς τῆς 11ης Μεραρχίας μοὶ ἀνεκοίνωσεν τηλεφωνικῶς, ὅτι ἤρχισε ἡ προχώρησις τοῦ ἐχθροῦ πρὸς τὰς γραμμάς μας καὶ ὅτι οἱ ἄνδρες δεικνύουν τὴν γνωστὴν ἀπὸ χθὲς ἀπροθυμίαν πρὸς ἀντίστασιν, προσθέσας ὅτι θὰ κατεξευτελισθῶμεν εἰς τὰ ὄμματα τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὅτι θὰ καταρρακωθῇ τὸ γόητρον τοῦ Στρατοῦ, ἂν δὲν ληφθῇ ἀπόφασις τὴν στιγμὴν ἐκείνην.

Η ΑΠΟΦΑΣΙΣ

Ὕστερον ἀπὸ τὰς ἀγωνιώδεις καὶ δραματικὰς στιγμὰς ποὺ διῆλθον τὴν νύκτα ἐκείνην καὶ ὑπὸ τοιαύτας ὡς ἀνωτέρω συνθήκας, εὑρέθην ἀντιμέτωπος 'Ιστορικοῦ διλήμματος:

Ἢ ν' ἀφήσω νὰ συνεχισθῇ ὁ ἀγὼν καὶ νὰ γίνῃ ὁλοκαύτωμα

Ἢ ὑπείκων εἰς τὰς παρακλήσεις ὅλων τῶν ἡγητόρων τοῦ Στρατοῦ ν' ἀναλάβω τὴν πρωτοβουλίαν τῆς συνθηκολογήσεως.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ συνέχισις τῆς ἀντιστάσεως ἦτο θεωρητικὴ καὶ «τρόπος τοῦ λέγειν» διότι οἱ ἄνδρες ἠρνοῦντο τὴν μάχην. Ὡς ἐτονίσθη εἶχον ἐκλείψει αἱ προϋποθέσεις τῆς περαιτέρω διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου. Καὶ τὸ πρακτικὸν ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο νὰ ὁδηγηθῆ ὁλόκληρος Γενεὰ τοῦ Ἔθνους εἰς βέβαιον σφαγιασμὸν καὶ ἀσφαλῆ ἐξόντωσιν.

Διότι ὁ ἐχθρὸς καὶ ἀπὸ ἀέρος καὶ ἀπὸ ξηρᾶς θὰ ἤρχιζε ἀπηνῆ βομβαρδισμὸν καὶ ταυτοχρόνως θὰ ἔρριπτε ἀλεξιπτωτιστὰς εἰς Δρίσκον καὶ νοτίως Ἰωαννίνων διὰ νὰ ὑποσκελίσῃ πᾶσαν κίνησιν ἐκ Μετσόβου πρὸς Ἰωάννινα καὶ ἐξ Ἰωαννίνων πρὸς Ἄρταν καὶ νὰ ἐξουδετερώσῃ τυχὸν ἀντίστασιν τοῦ Ἀράχθου (γέφυρα Μπαλυτούμας), πρᾶγμα ποὺ θὰ ἐπέφερε ἀπωλείας μας.

Περὶ τιμῆς δὲν ὡμίλησα διότι ἡ ἀτίμωσις ἦτο ἀσφαλής.

Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν θὰ προσεποιούμην ὅτι εἴχομεν τὴν δυνατότητα συνεχίσεως τοῦ πολέμου καὶ ὅτι ἤθελον νὰ τερματισθῆ ἡ περαιτέρω αἱματοχυσία ἑκατέρωθεν. Θὰ ἐλάμβανε χώραν εἷς ἑλιγμὸς ἄνευ ἀπωλειῶν καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ διασωθῆ ἡ τιμὴ τῶν ὅπλων, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ νεότης.

Ἐὰν ἐθυσιάζετο ὁ Στρατὸς μὲ τὴν συνέχισιν τοῦ ἀγῶνος καὶ ὁ ὑπολειπόμενος ἠχμαλωτίζετο παρὰ τῶν Ἰταλῶν μὲ τίνας θὰ συνεχίζετο ὁ ἀγὼν εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς Ἐλ—Ἀλαμέϊν, εἰς τὸ Ρίμινι, εἰς τὰ βουνὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς καὶ εἰς τὰ σύνορα σήμερον; (δήλωσις συνταγματάρχου Τσακαλώτου).

Ἡ πρώτη λύσις ἦτο εὐκολωτέρα δι' ἐμὲ ὡς μὴ βαρύνουσα μὲ εὐθύνας.

Θὰ ἐπέστρεφον εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς ἐθνικὸς ἥρως ὡς ἦλθον καὶ ἄλλοι στρατηγοί.

Οὐχ' ἧττον θὰ ἦτο βεβαρημένη ἡ συνείδησίς μου ὅταν θὰ ἐπληροφορούμην τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν συμπολεμιστῶν μου, τὰ καταναγκαστικὰ ἔργα ποὺ θὰ τοῖς ἐπεβάλλοντο εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ ἴσως τὰς ἀτιμώσεις. Πῶς θὰ ἠρέμει ἔπειτα ἡ συνείδησίς μου;

Ἐπροτίμησα νὰ βαδίσω τὸν ἀνηφορικὸν δρόμον τοῦ μαρτυρίου διὰ νὰ ἔχω ἤρεμον τὴν συνείδησίν μου καὶ νὰ αἰσθάνωμαι τὴν ὑπερηφάνειαν ὅτι:

— ἔσωσα τοὺς συμπολεμιστάς μου

— ἔσωσα τὴν τιμὴν τῶν ὅπλων

— συνεμερίσθην τὸν πόνον τῶν στρατιωτῶν μου παραμένων κοντά των, εἰς τὰ βλέμματα τῶν ὁποίων ἐδιάβαζα τὴν ἀγωνίαν.

Ὅσοι ἔζησαν τὰς δραματικὰς ἐκείνας ἡμέρας, ἐκεῖνοι μόνον ἠμποροῦν νὰ ἀντιληφθοῦν τί σημαίνει «ἀγωνία», τὴν ὁποίαν ὁ Συνταγματάρχης Τσακαλῶτος ἀπεκάλεσε συναισθηματισμὸν τῶν στρατιωτῶν.

Ὅσοι διώκησαν Στρατόν, κατὰ τὸν πόλεμον, ἐκεῖνοι νοιώθουν τὴν σημασίαν τῆς στοργῆς, τοῦ ἐνδιαφέροντος, τοῦ καθήκοντος τοῦ Ἡγήτορος διὰ τοὺς ἄνδρας του.

Ἐνεθυμήθην τὴν σεβαστὴν θέλησιν τῶν ἀθανάτων Νεκρῶν μας, οἵτινες ἔπεσον διὰ τὴν τιμὴν τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων.

Κλίνω εὐλαβὲς τὸ γόνυ πρὸ τῆς σκιᾶς αὐτῶν καὶ ὁμολογῶ ἐνώ-

πιόν των ὅτι ἡ συνθηκολόγησις ἦτο ἀποτέλεσμα σθεναρᾶς ἀντιμετωπίσεως τῆς σιδηρᾶς πραγματικότητος καὶ ἀπέβλεπε εἰς τὴν διάσωσιν τῆς τιμῆς τῶν ὅπλων.

Συνεπῶς ἀπεφάσισα τὴν συνθηκολόγησιν ἀφοῦ κατέστη ἀνθρωπίνως ἀδύνατος ἡ περαιτέρω διεξαγωγὴ τοῦ Πολέμου καὶ ἀφοῦ ἐπείσθην ὅτι ἡ πτῶσις τῶν 'Ιωαννίνων, ἤτοι ἡ κύκλωσις τοῦ Τ.Σ.Η., θὰ συνετελεῖτο ἢ οὕτως ἢ ἄλλως ἐντὸς τῆς 20 'Απριλίου.

Δημιουργὸς τῆς ἐποποιΐας εἰς τὰ ἀφιλόξενα 'Αλβανικὰ ἐδάφη καὶ συντελεστὴς τῆς παρατάσεως τοῦ ἀγῶνος, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ σκεφθῶ τὸν τερματισμὸν τοῦ ἀγῶνος διὰ τῆς συνθηκολογήσεως. Τουναντίον αἱ προσπάθειαί μου ὅλαι ἔτεινον διὰ νὰ κερδίσωμεν ἡμέρας καὶ ὥρας, διὰ νὰ δυνηθοῦν αἱ Βρεταννικαὶ Δυνάμεις ν' ἀποχωρήσουν καὶ νὰ καταφθάσουν αἱ ἀνὰ τὴν Πίνδον περιπλανώμεναι Μεραρχίαι μου εἰς Μέτσοβον πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ κατὰ τῶν Γερμανῶν μετώπου μας.

Τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν εἴχομεν φθάσει κατὰ τὸν Στρατηγὸν Πιτσίκαν «εἰς τὸ ἀπροχώρητον» ἐν τοσούτω δὲν ἐνέδωκα εἰς παρακλήσεις τῶν 'Ηγητόρων νὰ ζητήσω νὰ δοθῇ λύσις, διότι ὑφίστατο δυνατότης ἀντιστάσεως ἐπὶ τῆς γραμμῆς Κατάρας. Καὶ τοῦτο ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ κερδίσωμεν χρόνον. Τὸν ἐκερδίσαμεν, διότι ὁ ἐχθρὸς ἠδράνησε εἰς Καλαμπάκαν ἢ προπαρεσκεύαζε τὸ σχέδιον ἐπιθέσεως κατὰ Μετσόβου καὶ 'Ιωαννίνων.

Ὅταν ὅμως ἐνημερώθην παρὰ τοῦ 'Επιτελάρχου μου ἐξ 'Αθηνῶν περὶ τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Γενικοῦ Στρατηγείου.

Ὅταν οἱ φαντάροι τῶν ταγμάτων ἐπὶ τῆς γραμμῆς Κατάρας — Ζυγοῦ ἔδειξαν στασιαστικὴν κίνησιν καὶ ἠπείλησαν τοὺς πυροβολητάς μας.

Ὅταν ἐξουσιοδοτήθην παρὰ τῶν Α΄ καὶ Β΄ Σωμάτων ὅπως συνθηκολογήσω ἐκ μέρους των καὶ πρὸ παντὸς ὅταν ἐβεβαιώθην ὅτι αἱ ἀναμενόμεναι Μεραρχίαι μου δὲν εἶχον ἀξιόμαχον ἀξίαν τινα

ΕΤΟΛΜΗΣΑ

Μεταχειρίζομαι τὴν λέξιν «Τόλμη» διότι, ὡς εἶπεν καὶ ὁ στρατηγὸς Πάγκαλος, ἡ ἀπόφασις διὰ «συνθηκολόγησιν» εἶνε γενναιοτέρα πρᾶξις ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν ἐπὶ τοῦ πεδίου ἀνδρείαν.

«Τολμήσας» δὲν ὑπελόγισα εὐθύνας. Περιβληθεὶς μὲ τὸν 'Ανώτατον στρατιωτικὸν βαθμὸν, εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκπροσωπῶ τὸν ἀπουσιάζοντα Προϊστάμενόν μου καὶ νὰ κρίνω εἰς τίνας θυσίας θὰ ὑπεβάλλοντο τὰ εἰς χεῖρας μου ἐμπεπιστευμένα Τέκνα τῆς Πατρίδος. Δὲν μοὶ ἐπετρέπετο νὰ τὰ ἀγνοήσω καὶ νὰ ἀδιαφορήσω, ὅπως ἠδιαφόρησαν ἄλλοι. Οὐδὲ διαταγὰς ἐζήτησα.

'Αλλοίμονον ἂν εἰς κάθε ἀντίξοον περίστασιν κάθε στρατηγὸς ἐζήτει διαταγάς. 'Επὶ τοῦ προκειμένου ἔλειπε ὁ ὑλικὸς χρόνος τῆς προκλήσεως διαταγῆς, διότι θὰ μᾶς ἐπρολάμβανον τὰ γεγονότα, τοῦ 'Αρχιστρατήγου ὄντος μακρὰν μὲ ἀποκεκομμένα τὰ μέσα διαβιβάσεων. 'Αλλὰ καὶ ἂν ἐζήτησε ἐπανειλημμένως διαταγὰς ὁ Στρατηγὸς Πιτσίκας, τὶ ἐπέτυχε; 'Ηγωνία καὶ ἕνεκα τούτου ἐτηλεγράφει ἐκ νέου ὅτι «ἀνέμενε ἐναγωνίως τὴν ἀπάντησιν τοῦ Κέντρου».

Μέχρι σήμερον δὲν μετενόησα διὰ τὸ τόλμημά μου. Τοὐναντίον

αἰσθάνομαι ὑπερηφάνειαν, διότι ἔσωσα τὴν τιμὴν τῶν ὅπλων, ἔσωσα τοὺς ἀνδρείους συμπολεμιστάς μου ἀπὸ βέβαιον θάνατον καὶ ἀπὸ τὴν ἀτίμωσιν, χωρὶς νὰ παραβλάψω τὸν Συμμαχικὸν ἀγῶνα.

Μὴ ἐπηρεασθῆτε, ἀπὸ τὸ σήμερον ἐπικρατοῦν πνεῦμα εἰς ἐλαχίστους ἀξιωματικούς. Οὗτοι θέλουσι νὰ ἐξισωθῇ ἡ εἰς τὰ καταφύγια τοῦ ξενοδοχείου «Μεγάλης Βρεταννίας» ὑπηρεσία των μὲ ἐκείνην τῶν 'Αλβανικῶν ὀρέων. Οἱ αὐτοὶ ἐλάχιστοι προσπαθοῦν νὰ λησμονηθῇ ἡ ἐποποιΐα, διὰ νὰ ἰσοπεδωθοῦν μὲ τοὺς Νικητὰς ἥρωας. Οἱ καταχθόνιοι σκοποί των εἶνε πρωτοφανεῖς, διότι ἄλλως δὲν θὰ δύνανται νὰ ἐμφανισθοῦν πρὸ τῶν συντελεστῶν τῆς Νίκης καὶ πρὸ τῶν πρωτεργατῶν τῆς παρατάσεως τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ 15 ἡμερῶν ποὺ ἐπίστευον οὗτοι εἰς ὁλόκληρον ἑξάμηνον πρὸς ἔκπληξιν τοῦ Κόσμου.

Διὰ νὰ σᾶς μεταφέρω εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ περικεκλεισμένου χώρου τοῦ 'Ηπειρωτικοῦ μετώπου; ὅπως ἀντιληφθῆτε τὸν πνέοντα τότε ἄνεμον θὰ σᾶς παραθέσω τὰ ἑξῆς:

α΄) Πῶς ἔκρινε ὁ στρατηγὸς Πιτσίκας τὴν συνθηκολόγησιν

Οὗτος πληροφορηθεὶς παρ' ἐμοῦ τὴν 10ην ὥραν ὅτι ἀπεστάλησαν κήρυκες εἰς τοὺς Γερμανοὺς πρὸς σύναψιν ἀνακωχῆς, ἀπηύθυνε τὸ κάτωθι τηλεγράφημα:

'Αριθ. Πρωτοκόλλου 9421)1413, ὥρα 12 καὶ 30'

Πρόεδρον Κυβερνήσεως
Γενικὸν Στρατηγεῖον
'Α θ ή ν α ς

Ταύτην τὴν στιγμὴν ἀντιστράτηγος Τσολάκογλου μὲ πληροφορεῖ ὅτι ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν στρατηγῶν Δεμέστιχα καὶ Μπάκου καὶ πολλῶν ἄλλων διοικητῶν Μεγάλων Μονάδων, ἀπέστειλαν κήρυκας πρὸς Γερμανούς. Τῆς κινήσεως μετέχει ὁ Μητροπολίτης 'Ιωαννίνων. Διὰ λόγους ἐθνικῶν συμφερόντων νομίζομεν ὅτι ζήτημα δέον νὰ ἀναληφθῇ ὑπὸ Κυβερνήσεως πρὸς ἐπωφελεστέραν ρύθμισιν.

Τ.Τ. 197 τῇ 20 'Απριλίου 1941

'Αντιστράτηγος ΠΙΤΣΙΚΑΣ.

Ἡ κυριαρχοῦσα ἀντίληψις τῆς ὁλότητος τοῦ Στρατοῦ ἦτο ὅτι ἡ συνθηκολόγησις ἐνεῖχε πλεῖστα πλεονεκτήματα, ὥστε νὰ τὴν χρωματίζῃ ὁ κ. Πιτσίκας ζωηρὰ ὅτι θὰ ἐξυπηρετοῦντο τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα ἐπωφελέστερον ἂν ἀνελάμβανε ἡ Κυβέρνησις τὴν διαχείρισιν.

'Αλλὰ καὶ ὁ στρατηγὸς Γιαλίστρας, ζήσας ὥρας τινὰς εἰς τὸ περιβάλλον ἐκεῖνο, συνεφώνησε εἰς τὸ ὅτι ἐπεβάλλετο ἡ συνθηκολόγησις, ἥτις εἶνε ἐπωφελὴς διὰ τὸ Ἔθνος. Θὰ καθίστατο ἐπωφελεστέρα ἂν ἡ Κυβέρνησις υἱοθέτει τὴν ἐνέργειαν, ἀναλαμβάνουσα τὴν διαχείρισιν.

Σήμερον, ἐχάσαμεν τὸ πρῖσμα, μὲ τὸ ὁποῖον ἐβλέπομεν τὴν

σκληρὰν πραγματικότητα, καὶ ἐπρομηθεύθημεν ἕτερον καὶ οὕτω βλέπομεν τὰ πράγματα παρηλλαγμένα. Διὰ τοῦτο δύο στρατιωτικοὶ κατέχοντες ἀνωτάτας θέσεις, εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Στρατεύματος ἐξέθεσαν ἐκπληκτικὰ πράγματα. Ἠγνόουν τὴν κατάστασιν τῆς Κατάρας κατὰ τὴν 19 Ἀπριλίου, ἠγνόουν τὸ μέγεθος τῆς διαρροῆς τῶν Α' καὶ Β' Σωμάτων, ἠγνόουν τὸν ἀριθμόν, εἰς ὅν ἀνῆλθον αἱ ἀπώλειαι τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος!

Ὁ στρατηγὸς Πιτσίκας οὔτε πρὸς τὸν στρατηγὸν Γιαλίστραν, οὔτε πρὸς τὸν συνταγματάρχην Ζουμπουλάκην, οὔτε πρὸς τὸν ἀντισυνταγματάρχην Μουσοῦρον ἐξεστόμισεν ἐπίκρισιν ἐναντίον μου. Τοὐναντίον ἐδήλου ὅτι ἔκρινε ἐπιβεβλημένην τὴν ἀνακωχὴν καὶ ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ δικαιολογηθῆ πρὸς τούτους, διότι δὲν προέβη ὁ ἴδιος εἰς τὴν συνθηκολόγησιν, προβάλλων τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ἐξ ἰδιοσυγκρασίας δὲν ἠδύνατο ν' ἀναλάβη τὰς εὐθύνας.

Ὁ Διοικητὴς τοῦ Τ.Σ.Η. συνεταξίδευσε ἐξ Ἰωαννίνων πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐπὶ ἓν 24ωρον μετὰ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Κανελλοπούλου, τότε δεκανέως. Ὁ τελευταῖος κατέθεσεν ὅτι οὐδεμίαν ἤκουσε ἐπίκρισιν ἢ κατάκρισιν τοῦ στρατηγοῦ Πιτσίκα ἐναντίον μου.

Ἀλλὰ καὶ ὁ συνταγματάρχης Καλφαρέντζος κατέθεσε, ὅτι ὁ Διοικητὴς τοῦ Τ.Σ.Η. ἀφιχθεὶς τὴν πρωίαν τῆς 22 Ἀπριλίου εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἔλεγε: «ὅτι δὲν μποροῦσε τίποτε νὰ κάμη καὶ ἔνιπτε τὰς χεῖρας». Δὲν κατεφέρθη ἐναντίον μου καὶ ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ δικαιολογῆται.

β') Πῶς ἔκρινε τότε ὁ Ἀρχιστράτηγος τὰ γεγονότα.

Τὸν Ἀρχιστράτηγον εἶδον οἱ στρατηγοὶ Γιαλίστρας καὶ Παναγάκος καὶ ὁ καθηγητὴς Κανελλόπουλος. Ἅπαντες οὗτοι ὁμιλήσαντες διὰ τὴν συνθηκολόγησιν δὲν ἤκουσαν ἐπίκρισίν τινα ἐναντίον μου. Μόνον θλῖψιν ἐξεδήλωνεν ὁ Ἀρχιστράτηγος, ὡς ἐθλιβόμεθα καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ «κατάντημά» μας, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι προῆλθε ἀπὸ τὰ πλήγματα δύο Αὐτοκρατοριῶν.

Συνεπῶς ἂν ἀκούητε σήμερον διαφορετικὴν ἀντίληψιν, αὕτη εἶνε ἐπινόησις ἐφετεινή, ἀποβλέπουσα εἰς ἰδιοτελεῖς σκοποὺς ἢ προερχομένη ἐκ λήθης.

γ') Πῶς ἔκριναν οἱ Μαχηταὶ τοῦ Ἀλβανικοῦ Ἔπους τὴν ἀνακωχήν.

Λογίζομαι εὐτυχὴς διότι ἅπαντες οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὸ ζήτημα ἐκ τῶν ἀνδρείων καὶ ἀπαραμίλλων μαχητῶν ἔκριναν τὴν ἀνακωχὴν ὡς ἀδήριτον ἀνάγκην.

Οἱ Ἡγήτορες Μεγάλων Μονάδων ὑποχρεοῦνταν νὰ παρακολουθῶσι ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῶν ὑπ' αὐτοὺς Τμημάτων διὰ νὰ προλαμβάνουν τὰ σφάλματα τῶν κατωτέρων, διὰ νὰ προωθῶσι ἢ διὰ νὰ συγκρατῶσι τὰ τμήματά των καὶ τέλος διὰ νὰ ἐκμεταλλεύωνται ἐπικαίρως καὶ ἄνευ ἀπωλείας χρόνου τὰ τυχὸν σφάλματα τοῦ ἐχθροῦ.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ ἐχθρὸς δὲν ἀντελήφθη τὴν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν, εἰς ἥν εὑρισκόμεθα τὴν ἑσπέραν τῆς 19ης Ἀπριλίου. Ἡμεῖς προσεποιήθημεν ὅτι εἴχομεν δυνατότητας ἀντιστάσεως, ἀλλὰ

ἐπροτείνομεν τὴν παῦσιν τῆς περαιτέρω αἱματοχυσίας ἀποστείλαντες κήρυκας.

Ὁ ἐχθρὸς ἂν ἦτο ἱκανός, ἔπρεπε ν' ἀπορρίψη τὰς προτάσεις μας καὶ νὰ ἐκτοξεύση τὴν παρασκευασθεῖσαν ἐπίθεσίν του, ὅτε διὰ τῆς μάχης θὰ ἐπετύγχανε πλείονα τῶν ἐπιτευχθέντων διὰ τῆς ἀνακωχῆς.

Ἰδοὺ τὸ κέρδος τῆς Ἀνακωχῆς.

Ὁ στρατηγὸς Πάγκαλος, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ στρατιωτικὸν καύχημα τῆς Ἑλλάδος, ἐτόνισεν:

— ὅτι ἡ συνθηκολόγησις εἶνε προτιμοτέρα τῆς παραδόσεως καὶ γενναιοτέρα πρᾶξις τῆς ἀτομικῆς ἀνδρείας.

— ὅτι εἶνε δύσκολος ἡ ἀνάληψις εὐθυνῶν, ἅς ἐχαρακτήρισε ὡς παράπτωμα τιμωρούμενον διὰ τῆς πειθαρχικῆς ποινῆς τῆς μηνιαίας φυλακίσεως.

— ὅτι ὁ Στρατὸς ἀπέθανε διὰ τῆς διαλύσεως ὑπὸ τύπον ἀποσυμφορήσεως.

— ὅτι ἂν τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον ἐπεθύμει παράτασιν τῆς ἀντιστάσεως ἔπρεπε νὰ μὴ διαλύση τὰς 7 Μεγάλας Μονάδας τοῦ ΤΣΔΜ καὶ ΤΣΚΜ, ἀλλὰ νὰ φροντίση νὰ τὰς ἀγάγη ἐγκαίρως εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ Ὀλύμπου. Δι' ὅλα ταῦτα νομίζω ὅτι εἶμαι ἄξιος ἐπαίνων καὶ οὐχὶ κατηγορίας δεινῆς, διότι καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ καθηγητὴς Μπαλῆς, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ ἀπηνέστερος καὶ δηλητηριωδέστερος κατήγορος ἐναντίον μου, ὡμολόγησεν ὅτι «ἂν περιωριζόμην εἰς τὴν σύναψιν τῆς ἀνακωχῆς, χωρὶς νὰ σχηματίσω βραδύτερον Κυβέρνησιν, θὰ εἶχον πολλοὺς τίτλους τιμῆς».

Ἡ Κυβέρνησις, κατὰ τοὺς Κανονισμούς, καθορίζει τοὺς σκοποὺς τοῦ πολέμου. Εἰς τὸν Ἀρχιστράτηγον ἐναπόκειται τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν μέσων, δι' ὧν θὰ ἐπιδιωχθῆ ὁ τεθεὶς σκοπὸς τοῦ πολέμου. Τὰ μέσα ταῦτα εἶνε:

ΕΠΙΘΕΣΙΣ
ΑΜΥΝΑ
ΥΠΟΧΩΡΗΤΙΚΟΣ ΕΛΙΓΜΟΣ
ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΩ

Συνεπῶς οὔτε τὸ ὁλοκαύτωμα, οὔτε ἡ συνθηκολόγησις, περιλαμβάνονται εἰς τοὺς ὅρους τῶν μέσων.

Ἕνεκα τούτου παρεπονεῖτο ὁ Διοικητὴς τοῦ Τ.Σ.Η. δι' ἔλλειψιν διαταγῶν στρατιωτικοῦ περιεχομένου. Ἕνεκα τούτου προέβαινε εἰς ἐπικλήσεις καὶ ἐξορκισμούς. Ὁμοίως ἕνεκα τούτου ἐπετρέπετο ἡ συζήτησις ἐπὶ τῶν διαταγῶν χωρὶς ἔλεγχον ἀπὸ τὸ Κέντρον.

Δὲν ἐπεκτείνομαι διὰ τὴν οὐσιώδη παράλειψιν τοῦ Ἀρχιστρατήγου νὰ εὑρίσκηται πολὺ μακρὰν τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς, διότι ἀνεπτύχθη ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Παγκάλου, Μερεντίτου, Πετρίτου καὶ Παναγάκου.

Ἡ παρουσία τοῦ Ἀρχιστρατήγου ἐγγὺς τοῦ πεδίου Μάχης θὰ τὸν ἄφηνεν ἀνεπηρέαστον ἀπὸ τὰς πολιτικὰς ἐπιδράσεις διὰ νὰ βλέ-

πη τὴν κατάστασιν μὲ τὸ πρῖσμα τοῦ συμφέροντος τοῦ μαχομένου Στρατοῦ, τὸν ὁποῖον θὰ ἐτόνωνεν ἠθικῶς.

Τὸ ὅτι ἡ σύναψις τῆς ἀνακωχῆς ἦτο ἐπωφελὴς ἀπὸ ἐθνικῆς μας ἀπόψεως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν δυσαρέσκειαν ποὺ ἐξέφρασεν ὁ Μουσολίνι εἰς τὸν λόγον του, τὴν 10ην Ἰουνίου 1941, εἰπὼν τὰ ἑξῆς:

«... Τὰ Ἑλληνικὰ Στρατεύματα ἐπολέμησαν μὲ ἀνδρείαν, ὀφειλομένην εἰς τὸ βαρὺ μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Ἰταλικοῦ Λαοῦ... ἀπεσύροντο διὰ μαχῶν τῶν ὀπισθοφυλακῶν των καὶ ἐζήτησαν τὴν τελευταίαν στιγμὴν δι' ἑλιγμοῦ ἐμπνευσθέντος ἀπὸ τὰς πονηρίας τοῦ Ὀδυσσέως νὰ σταματήσουν τὰ Ἰταλικὰ στρατεύματα εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἀλβανίας».

Διὰ τῆς πικροχόλου ἐκφράσεως ταύτης ὑπονοεῖ τὸ «τόλμημά» μου πρὸς ἐπίτευξιν τῆς συνθηκολογήσεως. Δικαιότατα ἐχαρακτήρισε ὁ Μουσολίνι τὸ διάβημά μου, ὡς ἑλιγμόν, διότι τοιοῦτος ἦτο ἀφοῦ ἐπέτυχεν νὰ ἐμποδίσῃ τὰ Ἰταλικὰ στρατεύματα νὰ εἰσβάλουν εἰς τὸ Ἐθνικὸν ἔδαφος, πρᾶγμα ποὺ θὰ ἐπέτρεπε τὴν καυχησιολογίαν τοῦ ψευδοκαίσαρος, ὅτι ἡ νίκη ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς ἐαρινῆς ἐπιθέσεως.

Μέχρι τῆς 21ης ὥρας τῆς νυκτὸς πρὸς τὴν 20ὴν Ἀπριλίου μὲ κανένα ἀπολύτως δὲν συνεζήτησα περὶ τοῦ πρακτέου. Μὲ κανένα ἐκ τῶν Σωματαρχῶν ἢ Μεράρχων δὲν συνεδέθην τηλεφωνικῶς. Πάντα τὰ γραφέντα ὅτι ἀντήλλαξα γνώμας μὲ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον, εἶνε ἀποκύημα τῆς φαντασίας τοῦ γράψαντος. Παρηκολούθην ἀγρύπνως τὴν κατάστασιν καὶ τὴν διηρεύνων ὥστε ἡ ἀπόφασις νὰ εἶνε ἀνεπηρέαστος.

Μὲ τὰς ἀντιπειθαρχικὰς κινήσεις, ποὺ ἐσημειώθησαν εἰς τὰ Α΄ καὶ Β΄ Σώματα, ἤμην ἐντελῶς ἀμέτοχος ὡς καὶ πάντες οἱ ὑπ' ἐμὲ ἀξιωματικοὶ παντὸς βαθμοῦ.

Ἀπόδειξιν ἀδιάσειστον ἀποτελεῖ ἡ κατωτέρω πρὸς τὸν Ἀντιστράτηγον Δεμέστιχα ἀπευθυνθεῖσα παρὰ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Β΄ Σώματος ἐπιστολὴ κατὰ τὰς μεταμεσημβρινὰς ὥρας τῆς 19ης Ἀπριλίου, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προκύπτει σαφῶς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἠγνοεῖτο ἡ παρουσία μου εἰς τὸν Ἠπειρωτικὸν κλοιόν. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἀγαπητὲ Παναγιώτη,

Τὸ πρωῒ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ συναντηθοῦμε ἀτυχῶς καὶ χάσαμε μιὰ μέρα, λόγω τῆς κολάσεως τοῦ πυρὸς τῶν ἀεροπλάνων. Ἐκινήσαμε μὲ τὸν Μαυρογιάννη (σύνδεσμος τοῦ Α΄ εἰς τὸ Β΄ Σῶμα) καὶ τὸν Μητροπολίτη Ἰωαννίνων καὶ τὸν Μπαλῆν γιὰ νὰ ἔλθωμεν αὐτοῦ. Ἀλλ' εἰς τὸ Χάνι Νεγράδες μᾶς καθήλωσαν κυριολεκτικῶς τὰ ἀεροπλάνα καὶ ἐσωθήκαμε ὡς ἐκ θαύματος. Κατόπιν τούτων δὲν ἔκρινα σκόπιμον νὰ διακινδυνεύσωμεν, ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ὅλοι καὶ σὲ μιὰ ἀνάπαυλα μικρή, ἀπεφάσισα νὰ τοὺς γυρίσω ὅλους ἐδῶ, λόγω τῆς μικρᾶς διαδρομῆς. Ἤδη πρέπει νὰ ἐπωφεληθῶμεν τοῦ σκότους καὶ νὰ κινηθῶμεν ἀποφασιστικῶς πλέον, χωρὶς τὸν παραμικρὸν δισταγμόν, διότι χάνομεν τὸ πᾶν καὶ δὲν θὰ περισώσωμεν τίποτε παρὰ μόνον τὴν ἀτίμωσιν καὶ τὴν ἀναρχίαν, ἡ ὁποία ἂν δὲν ἐξεδηλώθη σήμερα θὰ ἐκδηλωθῇ αὔριον μὲ τὴν σφοδρὰν καὶ ἀδιάκοπον δρᾶσιν τῆς ἀεροπορίας, ἡ ὁποία θὰ μεταβάλῃ

τὴν σύμπτυξιν εἰς φυγήν. Δὲν ἀπομένει ἄλλη λύσις παρὰ νὰ ἔλθῃς ἀπόψε ἐδῶ καὶ νὰ ἐγκατασταθῇς εἰς Ἰωάννινα ἀπόψε μέχρι μεσονυκτίου καταργουμένου τοῦ Πιτσίκα, ὅστις μᾶς περιπαίζει κατὰ κυριολεξίαν. Καταργουμένου τούτου θ' ἀναλάβῃς σὺ τὴν Στρατιάν. Θὰ ἐπακολουθήσῃ ἀμέσως σχηματισμὸς Κυβερνήσεως καὶ διάγγελμα πρὸς τὸν λαόν, καὶ ἀμέσως ἐκκίνησις πρεσβείας ἐξ Ἀξιωματικῶν διὰ συνάντησιν μὲ τοὺς Γερμανούς. Σὲ ἐξορκίζω εἰς τὴν φιλοπατρίαν σου νὰ μὴ διστάσῃς καὶ νὰ ἔλθῃς ἀμέσως ἀφοῦ ἐκθέσῃς τὰς σκέψεις μας εἰς τοὺς ἐπιτελεῖς σου. Ἐδῶ θὰ ποῦμε περισσότερες λεπτομέρειες καὶ φεύγεις δι' Ἰωάννινα. Ὁ Πιτσίκας μᾶς ἐπληροφόρησε ὅτι συμφωνεῖ μαζῦ μας, ὁπότε τὸ πρᾶγμα εἶνε εὐκολώτερον καὶ ἀκίνδυνον διὰ τὸν Πιτσίκαν, διότι ἢ τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς ἢ παραμερίζει καὶ ἀναλαμβάνομεν ἡμεῖς τὰς εὐθύνας. Πάντως μὴ διστάσῃς οὔτε στιγμὴ νὰ ἔλθῃς ἐδῶ. Ἐὰν δὲν ἔλθῃς χάνεται τὸ πᾶν καὶ θὰ φέρῃς ἔναντι τῆς ἱστορίας ἀκεραίαν τὴν εὐθύνην.

Σὲ ἀσπάζομαι καὶ σὲ περιμένω μὲ ἀγωνίαν

Τ.Τ. 152 τῇ 19.4.41 Γιῶργος (ΜΠΑΚΟΣ)

Τὴν 17 ὥραν τῆς 17ης Ἀπριλίου (Μεγάλη Πέμπτη) ὁ Ὑφυπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ἐξέδωκεν ἐν Ἀθήναις τὴν «ἀποχαιρετιστήριόν του Ἡμερησίαν Διαταγὴν» ἐπὶ τῇ προόψει ὅτι τὴν ἑσπέραν ἐκείνην θὰ ἀνεχώρει ἡ Κυβέρνησις. Ὡς γνωστὸν ἐματαιώθη ἡ ἀναχώρησις διαφωνησάντων ὑπουργῶν τινων.

Παραθέτω κατωτέρω ἀποσπάσματα τῆς Ἡμερησίας ταύτης διαταγῆς:

Ἀξιωματικοί, ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται,

Ὅτε τὴν 28 Ὀκτωβρίου ὁ πρεσβευτὴς μιᾶς μεγάλης αὐτοκρατορίας... ἐζήτησε τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Χώρας μας ὁλόκληρον τὸ Ἔθνος μας ἠγέρθη σύσσωμον κατὰ τοῦ ἐπιδρομέως Ἰταλοῦ προτιμῶν ἔνδοξον θάνατον παρὰ ἀτίμωσιν καὶ ὑποδούλωσιν. Οὐδείς, ὅμως, καὶ τότε ἐφαντάσθη ὅτι θὰ νικήσωμεν. Ἐν γνώσει ὅτι τὴν ἑπομένην σμήνη Ἰταλικῶν ἀεροπλάνων θὰ κατέστρεφον τὸ πᾶν εἰς τὴν χώραν μας καὶ ὅτι τεθωρακισμέναι φάλαγγες θὰ εἰσήρχοντο ἐντὸς τῶν ἐδαφῶν μας ἐπροτιμήσαμεν τὸν θάνατον παρὰ τὴν ὑποδούλωσιν. Καὶ ἐπὶ πλέον καὶ οὐδεὶς θὰ ἐφαντάζετο ὅτι τὰ ἀεροπλάνα τῶν Ἰταλῶν δὲν θὰ συνωδεύοντο καὶ ὑπὸ ἑτέρων σμηνῶν τῆς συμμάχου της Γερμανίας... Ὁ Θεὸς ἔκαμε τὸ θαῦμα του. Χάρις εἰς τὴν μὴ ἄμεσον ἐπέμβασιν τῶν γερμανικῶν δυνάμεων, εἰς τὴν πλήρη ἀνικανότητα τῶν Ἰταλῶν καὶ τὴν βοήθειαν εἰς ἀεροπλάνα, ὑλικὰ καὶ τρόφιμα τῆς Ἀγγλίας... καὶ κυρίως χάρις καὶ εἰς τὴν ἰδικήν σας ἀνδρείαν, ὁ ἐχθρός, οὐ μόνον ἀπεκρούσθη, ἀλλὰ καὶ τὸν κατεδιώξατε κατησχυμένον μακρὰν... Σύσσωμος ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς ἐξηγέρθη καὶ κατὰ τοῦ δευτέρου ἐπιδρομέως... ὅλων ὁ νοῦς καὶ ἡ σκέψις... στρέφονται πρὸς σᾶς, Ἀνδρεῖοι, οἵτινες νικηταὶ τοῦ ἑνὸς ἐπιδρομέως ἐπλήττεσθε καὶ ἀπὸ τὰ πλευρά σας παρὰ τοῦ συμμάχου του... Διὰ τοῦτο συνεχίζομεν τὸν πόλεμον καὶ θὰ τὸν συνεχίσωμεν καὶ ἐδῶ εἰς Πελοπόννησον καὶ ἔτι μακρύτερα... Διὰ τὴν συνέχειαν τοῦ

πολέμου ἐπιβάλλεται ἐντεῦθεν ἡ ἀναχώρησις τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Κυβερνήσεως. Ἀκολουθῶν τούτους ἀποχωρίζομαι Ὑμῶν...

Ἐν Ἀθήναις τῇ 17 Ἀπριλίου 1941, ὥρα 17η.

Ἐπίτηδες παρέθεσα περικοπὰς τῆς Διαταγῆς διὰ νὰ πεισθῆτε ὅτι:

α) Ὅλοι εἰς τὸ Κέντρον ἐνόμιζον ὅτι θὰ ἐτερματίζετο ὁ πόλεμος περὶ τὰς 8, 10 ἢ 15 Νοεμβρίου 1940. Θὰ ἀνεμένομεν εἰς τὴν Τοποθεσίαν Ἀμύνης τὸν ἐχθρόν, θὰ ἀνθιστάμεθα, δύο, τρεῖς, πέντε ἡμέρας λυσσωδῶς καὶ θὰ συνεπτυσσόμεθα εἰς τὸ Βέρμιον κλπ. Ἐπίσης ἐγίνετο κακὸς ὑπολογισμὸς τῆς δυνατότητος τῶν ἀεροπλάνων.

Εἰς τὴν πραγματικότητα ἡμεῖς ἐτολμήσαμεν νὰ ἐπιτεθῶμεν καὶ ἀνελάβομεν τὴν εὐθύνην ὅτι θὰ νικήσωμεν, ὡς ἐνικήσαμεν παρὰ τὰ παραβληθέντα προσκόμματα.

β) Ὁ κ. Παπαδήμας καὶ ἴσως καὶ ἄλλοι τοῦ Κέντρου ἀπέδωσαν τὰς νίκας μας εἰς τὴν «ἀνικανότητα τῶν Ἰταλῶν καὶ δὴ πλήρη...» Τὸ πρᾶγμα δι' ὅσους εἶδον τοὺς Ἰταλοὺς δὲν ἔχει οὕτω, διότι πλὴν τῆς ἀδιαφιλονικήτου ἀνδρείας τοῦ Στρατοῦ ὁ «ἀσυνήθης καὶ ἀριστοτεχνικὸς» ἑλιγμὸς τοῦ Γ΄ Σώματος κατὰ τὸν ἀείμνηστον στρατηγὸν Καθενιώτην εἶνε ἄγνωστος εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐν ᾧ ὁ Ὑπαρχηγὸς τοῦ ἐδάφους ἔκτοτε τὸν εἶδε καὶ τὸν ἐξεθείασεν. Ἀλλὰ μήπως ἦλθε τις εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης διὰ νὰ παρακολουθήσῃ;

γ) Ὁ κ. Παπαδήμας ἀποδίδει τὰς νίκας χάρις «τῆς ἐνισχύσεως εἰς ἀεροπλάνα, ὑλικὰ καὶ τρόφιμα τῆς Ἀγγλίας». Ἀντιθέτως ὁ Ἀρχιστράτηγος παρεπονεῖτο εἰς τὴν Κορυτσὰν ὅτι δὲν μᾶς «δίδουν τίποτε» (ἐλέχθη ἐνώπιον τῶν στρατηγῶν Μουτούση, Ζυγούρη, Γαζῆ καὶ ἄλλων ἀνωτέρων.

δ) Ἡ Κυβέρνησις εἶχε ἑτοιμασθῆ νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ Κρήτην τὴν 18ην ὥραν τῆς Μεγάλης Πέμπτης (17 Ἀπριλίου). Ἐματαιώθη ἡ ἀναχώρησις, διότι διεφώνησαν τινὲς τῶν Ὑπουργῶν.

ΠΩΣ ΣΥΝΕΤΕΛΕΣΘΗ Η ΑΝΑΚΩΧΗ

Ὡς προεξετέθη τὴν ἐπίσπευσιν πρὸς τὴν τελικὴν ἀπόφασιν τῆς συνθηκολογήσεως προεκάλεσε ἡ τηλεφωνικὴ ἀναφορὰ τοῦ Διοικητοῦ τῆς 11ης Μεραρχίας, ἀφ' οὗ ἐβεβαιώθημεν ὅτι ἤρχιζεν ἡ ἐκτόξευσις τῆς ἐπιθέσεως τῶν Γερμανῶν κατὰ τῆς ἀνυπάρκτου ἀντιστάσεώς μας.

Ἔρριψα τὸν κῦβον τὴν 8.10΄ ὥραν καὶ διέταξα τοὺς 1) συνταγματάρχην Πυροβολικοῦ Μπαλῆν Ν., 2) ἔφεδρον ἐκ μονίμων ἀντισυνταγματάρχην Πυροβολικοῦ Λαγᾶν Γεώργιον καὶ 3) ἐπίλαρχον Βλάχον Κ. νὰ μεταβοῦν ἐπ' αὐτοκινήτου ὡς κήρυκες, ἐφωδιασμένοι διὰ τῶν ἀπαιτουμένων διαπιστευτηρίων καὶ νὰ ἐπιδιώξουν τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἑπομένων ὅρων διὰ τὴν σύναψιν τῆς ἀνακωχῆς, (οἱ ὅροι ἐγράφησαν εἰς σημείωμα, οὗτινος ἀντίγραφον ἐδόθη εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν κηρύκων), πρὸς τερματισμὸν τῆς περαιτέρω αἱματοχυσίας.

1) Νὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ τιμὴ τῶν ὅπλων λόγῳ τῶν ἐπιτευχθέντων παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ μεγαλουργημάτων καὶ τῆς ἐπιδειχθείσης ἀνδρείας.

2) Ν' ἀποφευχθῇ ἡ εἴσοδος ἰταλικῶν στρατευμάτων εἰς τὸ Ἑλληνικόν μας ἔδαφος.

3) Ν' ἀποφευχθῇ ἡ αἰχμαλωσία τοῦ Στρατοῦ μας καὶ ἰδιαίτατα εἶνε ἀπαράδεκτος ἀπολύτως ἡ περίπτωσις τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τοῦ παραμικροτέρου Ἑλληνικοῦ Τμήματος παρὰ τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ, καὶ

4) Νὰ μὴ ἀφοπλισθῇ ὁ Στρατός μας, εἰ δυνατόν.

Οἱ κήρυκες προπαρεσκευάσθησαν συντόνως, τῇ συνδρομῇ τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Πυροβολικοῦ Χατζαρούλα ἐπιτελαρχεύοντος, καὶ ἀνεχώρησαν περὶ τὴν 9ην ὥραν.

Ὁ Διοικητὴς τῆς 11ης Μεραρχίας ἐπληροφορήθη ἐξ ἀκριτομυθίας ἀξιωματικοῦ τινος τὴν προετοιμασίαν τῶν κηρύκων καὶ ἐπειδὴ ὑπελόγισε, ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ τῶν ἀξιωματικῶν ποὺ θὰ ἀπεστέλλετο θὰ καθυστέρει μέχρι τῆς ἐμφανίσεώς της πρὸ τῶν Γερμανῶν, προέβη ὅλως αὐτοβούλως εἰς τὴν προαποστολὴν δύο ἀξιωματικῶν του πρὸς ἀναγγελίαν τοῦ γεγονότος εἰς τοὺς Γερμανούς.

Ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Μεράρχου ὑπηγορεύθη ἐκ τῆς ἀνάγκης νὰ μὴ λάβῃ τὸ ἀδοξότερον τέλος ὁ πόλεμος διὰ τῆς ἀνενοχλήτου εἰσβολῆς τῶν Γερμανῶν, ἀντιλαμβανομένων πλέον τὴν ἀνύπαρκτον ἀντίστασιν. Ἐπὶ πλέον ἐνδιεφέρετο ὁ Μέραρχος νὰ συντελεσθῇ ἡ συνθηκολόγησις καὶ νὰ ἀποτραπῇ ἡ εἰσέλασις τῶν Γερμανῶν εἰς Ἰωάννινα ὅτε, ὡς ἐπίστευε, θὰ ἠρνοῦντο οἱ Γερμανοὶ τὰς διαπραγματεύσεις καὶ συνεπῶς θὰ ὑφιστάμεθα τὴν ἀτίμωσιν καὶ τὸν ἐξευτελισμόν.

Ἔδωκε διαταγὴν ὅθεν ὅπως σπεύσουν οἱ δύο του ἀξιωματικοὶ διὰ νὰ μὴ προφθάσουν οἱ Γερμανοὶ καὶ πλησιάσουν καὶ ἀντιληφθοῦν τὰς κενὰς ὑπερασπιστῶν γραμμάς μας, πρᾶγμα ποὺ ἐπέτυχε ὁ Μέραρχος τοῦ σκοποῦ του. Οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι τῆς ἑνδεκάτης Μεραρχίας εὐθὺς ὡς ἔφθασαν οἱ πραγματικοὶ κήρυκες, ἀφέθησαν ἐλεύθεροι νὰ ἐπανακάμψουν εἰς τὰς γραμμάς μας.

Ἡ ἐπιτροπὴ τῶν κηρύκων, διὰ τοῦ Προέδρου της συνταγματάρχου Μπαλῆ, κατέστησε γνωστὸν εἰς τὸν Ἀνώτατον Γερμανὸν ἀξιωματικὸν τὸν σκοπὸν τῆς ἀφίξεώς της, καὶ ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν, ὅτι θὰ διεβιβάζοντο τηλεφωνικῶς οἱ ὅροι, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων εἶχε δηλώσει ἡ Ἐπιτροπὴ ὅτι ἦτο διατεθειμένη νὰ συζητήσῃ. Παρεκλήθη δὲ τελικῶς ν'ἀναμείνῃ ἡ Ἐπιτροπὴ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Στρατηγοῦ του. Μετὰ τὴν ἀναμονὴν 4 ὁλοκλήρων ὡρῶν ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τῆς ἐπιτροπῆς αὐτὸς οὗτος ὁ Γερμανὸς Μέραρχος στρατηγὸς Ντῆτριχ, ὅστις ἤκουσε τοὺς ἀξιωματικούς μας μὲ φαινομενικὴν εὐμένειαν καὶ συμφωνήσας εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς ἀπῆλθε διὰ νὰ τηλεγραφήσῃ εἰς τὸν Προϊστάμενόν του σχετικῶς ὡς εἶπεν. Μετὰ δίωρον ἐπανῆλθε καὶ ἠρώτησε νὰ πληροφορηθῇ τὸν βαθμὸν ποὺ ἔφερα. Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς ἀπήντησε ὅτι ἤμην Ἀντιστράτηγος. Τότε ὁ Ὑποστράτηγος Ντῆτριχ εἶπε:

«Ἀντὶ νὰ συζητῶμεν ἐδῶ, θὰ πᾶμε μαζὶ στὸν Στρατηγόν σας, ὅστις τυγχάνει ἀνώτερος ἐμοῦ».

Ἐπέβησαν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Γερμανοῦ καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς τρεῖς ἕτεροι ἀξιωματικοὶ Γερμανοὶ ἐπ' αὐτοκινήτων καὶ ἔφθασαν εἰς Βοτονάσι, ὅπου τὸ Στρατηγεῖον μου.

Ἐκεῖ ἀντελήφθην ὅτι ὁ Γερμανὸς Μέραρχος προσεπάθει νὰ μάθη ἂν καὶ αἱ κινούμεναι ἀνὰ τὴν Ἄνω Πίνδον Δυνάμεις μας ὑπήγοντο ὑπὸ τὰς διαταγάς μου καὶ ἂν θὰ εἰδοποιηθοῦν καὶ αὗται διὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Δεδικαιολογημένως ἐδείκνυον ἀνησυχίας διὰ τὰς εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ ἐχθροῦ κινουμένας Μεραρχίας μου, αἵτινες, διέθετον ἀριθμὸν ἀνδρῶν, οἵτινες παρέμενον εἰς τὰ Τμήματά των, ἦτο ὅμως ἄγνωστος ὁ βαθμὸς τῆς μαχητικότητός των. Ἡ ἐχθρικὴ ἀεροπορία ἀνεγνώρισε τὰς δυνάμεις, ἃς ἐσφυροκόπει, ἠγνόει, ὅμως, ἂν ἦσαν ἀξιόμαχοι.

Ἐπωφελήθην τοῦ γεγονότος τούτου καὶ ἐπέμεινα εἰς τοὺς ὅρους, τοὺς ὁποίους ἐδέχθη ὁ Γερμανὸς Μέραρχος προθύμως. Καὶ οὕτω συνετάχθη τὸ πρῶτον Πρωτόκολλον, ὅπερ καὶ μόνον ἀναγνωρίζω. Τὰ λοιπὰ δὲν ἀναγνωρίζω, διότι τὰ ὑπέγραψα ὑπὸ τὸ κράτος τῆς βίας καὶ χωρὶς τὴν προϋποτιθεμένην ἐλευθερίαν γνώμης.

Ὑπογράφων τὸ πρῶτον πρωτόκολλον εἶχον τὴν πεποίθησιν, ὅτι αἱ ὑπογραφαὶ τῶν Γερμανῶν στρατηγῶν ἀπετέλουν συμβόλαιον ἀπαραβίαστον, διότι ἄλλως ἐθίγετο ἡ τιμὴ τοῦ στρατιωτικοῦ λόγου, διὰ τὴν ὁποίαν τιμὴν ἰσχυρίζοντο ὅτι ἠγωνίζοντο. Δὲν ὑπέθετον ὅτι θὰ κατερράκωνον οἱ Γερμανοὶ τὰ πάντα διὰ νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὴν ἐκδικητικὴν μανίαν τῶν Ἰταλῶν καὶ δὴ παρὰ πᾶσαν ἔννοιαν τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου.

Ἡ ὑπογραφὴ τοῦ σχεδίου τοῦ συνταχθέντος πρώτου Πρωτοκόλλου ἔλαβε χώραν τὴν 18ην ὥραν τῆς 20 Ἀπριλίου καὶ ἐτέθη εἰς ἰσχὺν κοινῇ συμφωνίᾳ ἀπὸ 23 ὥρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας, ὅτε ὑπεγράφησαν τὰ καθαρὰ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Γλῶσσαν καὶ εἰς τὴν Γερμανικὴν τοιαύτην.

Τὸ περὶ οὗ πρόκειται Πρωτόκολλον ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ

Οἱ ὑπογεγραμμένοι στρατηγοὶ ἀνδρείων Στρατῶν Γερμανίας καὶ Ἑλλάδος κ.κ. Ντῆτριχ καὶ Τσολάκογλου ἀντιπροσωπεύοντες τοὺς ἀντιστοίχους Στρατούς, συνελθόντες εἰς Βοτονάσι, συνωμολόγησαν τὰ κάτωθι:

1ον) Παύουν αἱ ἐχθροπραξίαι εἰς Ἤπειρον καὶ Δυτικὴν Μακεδονίαν μεταξὺ τῶν Γερμανικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ Στρατευμάτων ἀπὸ 18ης ὥρας τῆς σήμερον Κυριακῆς 20ῆς Ἀπριλίου 1941 καὶ ἐντὸς ὀλίγου παύουν αἱ ἐχθροπραξίαι (εἰς Ἀλβανίαν) μεταξὺ τῶν Ἑλληνικοῦ καὶ Ἰταλικοῦ Στρατευμάτων μερίμνῃ τοῦ Γερμανοῦ Ἀρχιστρατήγου ἐν Ἑλλάδι.

2ον) Ἐπιτρέπεται ἡ διέλευσις Γερμανικοῦ Στρατοῦ ἀπὸ τῆς ἕως τῆς αὔριον Δευτέρας 21ης Ἀπριλίου 1941 διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ἰταλικῶν Δυνάμεων ἐν τῷ Ἀλβανικῷ Μετώπῳ, ἵνα διευκολυνθῇ ἡ ἐκτέλεσις τῶν κάτωθι συμφωνηθέντων.

α) Τὰ Ἑλληνικὰ Στρατεύματα ὑποχρεοῦνται ν' ἀποσυρθοῦν μέχρι τῶν παλαιῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων εἰς χρονικὸν διάστημα δέκα ἡμερῶν.

β) Αἱ Στρατιαὶ Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας θ' ἀποστρατευθοῦν, τῶν

ἀνδρῶν παραδιδόντων τὸν ὁπλισμὸν εἰς ἀποθήκας ὁριζομένας ὑπὸ τῆς Στρατιᾶς Ἠπείρου καὶ εἶτα θὰ μεταβοῦν εἰς τὰς ἑστίας των.

γ) Οἱ ἀξιωματικοὶ θὰ φέρωσι τὴν ἐξάρτυσιν καὶ τὸν ὁπλισμόν των τιμητικῶς μὴ θεωρούμενοι αἰχμάλωτοι. Ἡ ἐν γένει θέσις καὶ κατάστασις τῶν Μονίμων Ἀξιωματικῶν θὰ παραμείνη ἀμετάβλητος, ρυθμιζομένη συμφώνως πρὸς τοὺς Ἑλληνικοὺς Νόμους παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, τῆς διαδόχου τῆς σημερινῆς καταστάσεως.

δ) Ὁ ἐφοδιασμὸς τῶν Στρατιῶν θὰ συνεχισθῆ μερίμνη αὐτῶν.

Ἐφ' ᾧ συνετάγη τὸ παρὸν εἰς διπλοῦν εἴς τε τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Γερμανικὴν εἰς Βοτονάσι τὴν 18ην ὥραν τῆς 20 Ἀπριλίου 1941.

Ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς — Ὁ Ἕλλην στρατηγὸς

(ὑπ.) Ντῆτριχ — (ὑπ.) Τσολάκογλου

Παρατήρησις

Τὸ πρωτόκολλον τοῦτο συνετάγη ἐκ τοῦ προχείρου, παρόντων τῶν συνταγματάρχου Μπαλῆ, ἀντισυνταγματαρχῶν Χατζαρούλα καὶ Λαγᾶ, ἐπιλάρχου Βλάχου καὶ ἐφέδρου ὑπιλάρχου Μπαλτατζῆ, ὅστις διηρμήνευεν ὡς γερμανομαθής.

Πλεῖστοι ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἐπιτελείου μου παρηκολούθουν τὰς ἀνταλλασσομένας συνομιλίας ἐκ τοῦ παραπλεύρως διαδρόμου ἐξ ἐνδιαφέροντος ἢ ἐκ περιεργείας. Ἂν ἐλέγετο κάτι ἔξω τοῦ σκοποῦ τοῦ πρωτοκόλλου θὰ ἐγίνετο ἀκουστὸν παρὰ πολλῶν, διότι ἐγὼ ὡμίλουν Ἑλληνικὰ καὶ μόνον καὶ διότι θὰ ἐγίνετο ἀντιληπτὸν εἰς τοὺς Γερμανομαθεῖς Λαγᾶν καὶ Μπαλτατζῆν, οἵτινες θὰ τὸ διέδιδον ὕστερον ἀπὸ τὴν πάροδον τοσούτου χρόνου.

Συνεπῶς εἶνε ψευδὲς καὶ κακόηθες τὸ ἀναγραφὲν εἴς τινας ἐφημερίδας καὶ ἐκεῖθεν παραληφθὲν ὅτι δῆθεν ἐγένετο νύξις εἰς τὴν συζήτησιν μὲ τὸν στρατηγὸν Γερμανὸν περὶ σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως καὶ δὴ ὅτι ἔλαβον τὴν Κυβέρνησιν, ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ἀνακωχῆς.

Ἐὰν συνέβαινε παρόμοιον τούτου, εἶμαι βέβαιος, ὅτι θὰ ἐξετοξεύετο διὰ τῶν ραδιοφώνων ἀνὰ τοὺς αἰθέρας τῆς ὑφηλίου διὰ νὰ δείξουν οἱ Γερμανοὶ ὅτι προσχωροῦν καί... Ἕλληνες εἰς τὸν ἄξονα.

Ἄλλως τε κατέστη γνωστὸν ἀπὸ ἀνευρεθείσας ἐκθέσεις τῶν Γερμανῶν ὅτι μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν εὗρον, ἔστω καὶ ἕνα, προδότην.

Τὸ Τ.Σ.Η. ἐπληροφορήθη τὴν ἄφιξιν τοῦ Γερμανοῦ Μεράρχου Ντῆτριχ εἰς Βοτονάσι καὶ ἕνεκα τούτου ἀπέστειλε Ἀνώτερον ἐπιτελῆ του διὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὰς διαπραγματεύσεις καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ Πρωτοκόλλου. Ἡ ὑπογραφὴ τῆς ἀνακωχῆς ἐκοινοποιήθη διὰ διαταγῆς τοῦ Τ.Σ.Η. ὑπογραφείσης ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Ἐπιτελείου Ὑποστρατήγου Πλατῆ.

Τὴν ἑσπέραν τῆς 20ῆς Ἀπριλίου ἀνήνεγκον τὴν σύναψιν τῆς ἀνακωχῆς καὶ τοὺς ὅρους ταύτης εἰς τὸ Γενικὸν Στρατηγεῖον διὰ τοῦ ἀσυρμάτου.

Τὴν ἑπομένην ἡμέραν (21 Ἀπριλίου) ἡ Γερμανικὴ τεθωρακισμένη Μεραρχία τοῦ Ντῆτριχ, περιλαμβάνουσα βαρέα ἅρματα καὶ βαρὺ Πυροβολικόν, διῆλθεν ἐκ τῶν γραμμῶν μας λίαν πρωῒ καὶ ἤχθη εἰς Πέραμα,

ὅπου ἐσταμάτησε. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ ἰταλικὴ ἀεροπορία ἀποθρασυνθεῖσα ἐνήργει σφοδρὰν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν πόλεων καὶ χωρίων καὶ ἀπεδεκάτιζε τὰς διαρρεούσας φάλαγγας καὶ οὕτω δὲν ἠδύνατο ἡ γερμανικὴ μεραρχία νὰ προχωρήση διὰ νὰ μὴ ὑποστῆ βομβαρδισμὸν ἐκ μέρους τῶν Ἰταλῶν κατὰ λάθος.

Ἐξ ὑποκλοπῆς ἰταλικῶν ραδιοτηλεγραφημάτων ἐπληροφορήθημεν ὅτι ἰταλικά τινα ἀεροπλάνα ἀνεγνώρισαν τὴν γερμανικὴν φάλαγγα καὶ ἐσημείωσαν τὰς κινήσεις της.

Τὴν 16ην ὥραν τῆς 21 Ἀπριλίου ἀφιχθέντες ἀεροπορικῶς ὁ ἐπιτελάρχης τοῦ στρατάρχου Λὶστ καὶ ὁ Μέραρχος Ντῆτριχ προσῆλθον εἰς τὸ ἐν Ἰωαννίνοις Στρατηγεῖον τοῦ Τ.Σ.Η., ὅπου εὑρισκόμην ἐκείνην τὴν στιγμὴν (Τὸ κατεστραμμένον ἀεροδρόμιον Ἰωαννίνων ἐπεσκεύασαν προχείρως τμήματα Γερμανῶν ἀλεξιπτωτιστῶν, οἵτινες ἔπεσαν παρὰ τὸ ἀεροδρόμιον ἀπὸ πρωΐας).

Οἱ Γερμανοὶ στρατηγοί, παρουσιασθέντες ἐνώπιόν μου, ἐζήτησαν τροποποίησιν τοῦ πρωτοκόλλου συνθηκολογήσεως τῆς χθές. Κατὰ τὴν συζήτησιν, καθ' ἣν κατ' ἀρχὴν ἠρνήθην νὰ δεχθῶ τροποποίησιν, παρίσταντο οἱ στρατηγοὶ Μπάκος, Βραχνός, Μάρκου, ὁ συνταγματάρχης Γρηγορόπουλος καὶ ὁ ἀντισυνταγματάρχης Λαγᾶς. Καὶ ἐνῶ ἤμην διατεθειμένος νὰ ἐξακολουθήσω ἀρνούμενος οἱ διερμηνεῖς ἐσημείωσαν ὑπαινιγμοὺς διατυπουμένους μέ πᾶσαν ἐπιφυλακτικότητα, καθ' οὓς ἡ ἄρνησίς μου θὰ ἔδιδε ἀφορμὴν νὰ καταγγελθῆ ἡ ἀνακωχή, χάριν τῶν Ἰταλῶν. Τὸ τοιοῦτον, ὅπερ ἀντελήφθη καλῶς καὶ ὁ συνταγματάρχης Γρηγορόπουλος, μὲ συνεκράτησεν ὅπως μὴ εἶμαι ἀνένδοτος. Ἕνεκα τούτου, βλέπων τὴν ἐπιμονὴν τῶν Γερμανῶν διεμαρτυρήθην διὰ τὰς νέας ἀξιώσεις των καὶ τὴν παραβίασιν τοῦ ἀρχικοῦ πρωτοκόλλου καὶ ἀφοῦ ἐδήλωσα ὅτι ὑποκύπτω «ὡς αἰχμάλωτος ἄνευ ἐλευθέρας γνώμης», ἐνέδωκα.

Ἄλλως τε τὸ προτεινόμενον δεύτερον πρωτόκολλον οὔτε αἰχμαλωσίαν περιέχει, οὔτε τὴν τιμὴν τῶν ὅπλων ἔθιγε.

Τοῦτο (τὸ δεύτερον) εἶχε ὡς ἕπεται:

Ἐν Μετώπῳ τῇ 21 Ἀπριλίου 1941

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΣ

Μεταξὺ τῆς ἀνωτέρας Διοικήσεως τῶν Γερμανικῶν ἐν Ἑλλάδι Στρατευμάτων, ἀντιπροσωπευομένης ἀπὸ τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Ἀντιστράτηγον Γκρέϊτζεμπεργκ καὶ τῆς Ἀνωτέρας Διοικήσεως τῆς Βασιλικῆς Ἑλληνικῆς Στρατιᾶς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας, ἀντιπροσωπευομένης ἀπὸ τὸν Ἀντιστράτηγον Τσολάκογλου συνεφωνήθησαν τὰ κάτωθι:

1) Ἡ ἀνωτάτη Διοίκησις τῶν Γερμανικῶν Στρατευμάτων ἐν Ἑλλάδι ἀποδέχεται τὴν ἄνευ ὅρων παράδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς Βασιλικῆς Στρατιᾶς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας.

2) Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βασιλικὴν Στρατιὰν Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας, εἶνε αἰχμάλωτοι πολέμου. Τὰ ὅπλα, ὁλόκληρον τὸ πολεμικὸν ὑλικὸν εἶνε λεία πολέμου τοῦ Γερμανικοῦ Στρατοῦ.

3) Ἡ ἀνωτέρα Διοίκησις τῶν ἐν Ἑλλάδι Γερμανικῶν Στρατευμά-

των ἀναγνωρίζει, ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ Στρατεύματα ἠγωνίσθησαν γενναίως καὶ ἐκράτησαν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν μαχῶν τὴν στρατιωτικὴν τιμήν. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ διατηροῦν τὸν ὁπλισμόν των καὶ τὰς ἐξαρτύσεις των (σπαθὶ — πιστόλι).

4) Ἡ Ἀνωτέρα Διοίκησις Ἑλληνικῶν Στρατευμάτων ἀφ' ἑνὸς θὰ μεριμνήση δι' ὅλων τῶν μέσων νὰ παύσουν αἱ ἐχθροπραξίαι, νὰ παύση διασπορὰ καὶ καταστροφὴ ὑλικοῦ, αἱ δὲ ὁδοὶ αἱ εὑρισκόμεναι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Στρατιᾶς, νοτίως τῆς ζώνης διαχωρισμοῦ (ἰδὲ παράγραφον 9) νὰ ἐπισκευασθῶσι ἀμέσως. Ἡ ἀνωτέρα Γερμανικὴ Διοίκησις ἀφ' ἑτέρου θὰ διατάξῃ τὴν παῦσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν εἰς τὰ Γερμανικὰ Στρατεύματα εὐθὺς ὡς τὸ πρωτόκολλον τοῦτο ἀναγνωρισθῇ καὶ ὑπογραφῇ.

5) Ὁ ἔκπλους παντοειδῶν πλοίων ἐκ τῶν λιμένων περιοχῆς Στρατιᾶς Ἠπείρου δέον ν' ἀπαγορευθῇ ἀμέσως. Ἡ Ἀνωτέρα Ἑλληνικὴ Διοίκησις θὰ μεριμνήση, ἵνα τὰ ἐν τοῖς λιμέσι εὑρισκόμενα πλοῖα παραμείνωσι αὐτόθι μέχρι νεωτέρας διαταγῆς ὑπὸ ἐπίβλεψιν Ἑλληνικῶν Στρατευμάτων.

6) Οἱ Ἕλληνες αἰχμάλωτοι πολέμου θὰ παραμείνωσι πρὸς τὸ παρὸν εἰς στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Μετὰ τὸ πέρας τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἐν Ἑλλάδι προβλέπεται ἡ ἀπελευθέρωσις ἁπάντων τῶν μονίμων καὶ ἐφέδρων ἀξιωματικῶν, ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν.

7) Ἡ Ἀνωτέρα Ἑλληνικὴ Διοίκησις θέλει μεριμνήση, ἵνα τὰ Ἑλληνικὰ Τμήματα παραμείνωσι ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Ἀξιωματικῶν των ὡς καὶ διὰ τὴν λῆψιν μέτρων διὰ τὴν κανονικὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τῆς Ἀνακωχῆς. Ὁ ἐφοδιασμὸς καὶ ἡ ἰατρικὴ περίθαλψις τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ στρατευμάτων θὰ γίνηται μερίμνη τῆς Ἀνωτέρας Ἑλληνικῆς Διοικήσεως.

8) Ἡ Ἀνωτέρα Ἑλληνικὴ Διοίκησις νὰ ὁρίσῃ πληρεξούσιον ἐπιτελικὸν σύνδεσμον πρὸς διακανονισμὸν τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὅρων παραδόσεως μετὰ σχετικοῦ Γερμανοῦ συνδέσμου ὁρισθησομένου βραδύτερον. Ὁ σύνδεσμος οὗτος θὰ ἐπιδώσῃ τὸ ταχύτερον δυνατὸν μίαν συνολικὴν κατάστασιν, ἐμφαίνουσαν τὴν δύναμιν ἐξοπλισμῶν καὶ στρατιωτικὴν συγκρότησιν τῆς τέως Στρατιᾶς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας.

9) Μὲ τὴν Βασιλικὴν Ἰταλικὴν Ἀνωτέραν Διοίκησιν ἐν Ἀλβανίᾳ θὰ ὁρισθῇ ζώνη διαχωρισμοῦ, ἵνα ἐπιτευχθῇ μία ταχεῖα παῦσις ἐχθροπραξιῶν ἐφ' ὁλοκλήρου τοῦ Μετώπου καὶ ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν ἄνευ προστριβῶν ἐκτέλεσις τῆς παραδόσεως.

Ποῖον πολεμικὸν ὑλικὸν καὶ τίνα ὅπλα θὰ παραδοθῶσιν εἰς Ἀνωτέραν Ἰταλικὴν Διοίκησιν θέλει διακανονισθῇ βραδύτερον.

Ὁ Στρατηγὸς Διοικητὴς τῆς Ἑλληνικῆς Στρατιᾶς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας	Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τῶν ἐν Ἀθήναις Γερμανικῶν Στρατευμάτων
(ὑπ.) ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ	(ὑπ.) Γκρέϊτζεμπεργκ

Παρὰ τὴν ὑπογραφὴν δύο πρωτοκόλλων, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ Γερμανοὶ

ἐβεβαίουν, ὅτι θὰ παύσουν αἱ ἐχθροπραξίαι μὲ τοὺς Ἰταλούς, συνεχίζετο ὁ πόλεμος καὶ πρὸ παντὸς αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἰταλικῶν ἀεροπλάνων.

Ὁ ἐπιτελής μου ἀντισυνταγματάρχης Χατζαρούλας, κοινῇ συμφωνίᾳ, εἶχε μεταβῆ εἰς Λάρισαν, ἵνα ὑποδείξῃ τὰς κατεχομένας παρ' ἡμῶν καὶ τῶν Ἰταλῶν γραμμὰς καὶ τοὺς γνωστούς μας Σταθμοὺς Διοικήσεων τῶν Ἰταλῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἀποσταλοῦν γερμανικὰ ἀεροπλάνα διὰ νὰ εἰδοποιήσουν τοὺς Ἰταλοὺς πρὸς κατάπαυσιν τοῦ πυρός. Ἐν τοσούτῳ καὶ πάλιν συνεχίζετο τὸ πῦρ.

Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων παρεκάλεσα τοὺς Γερμανοὺς Στρατηγοὺς ὅπως σπεύσουν νὰ διατάξουν τὴν εἰς τὸ Πέραμα—Ἰωαννίνων γερμανικὴν Μεραρχίαν νὰ ἀχθῇ πρὸς Βορρᾶν διὰ νὰ παρεντεθῇ μεταξὺ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν ἰταλικῶν Δυνάμεων πρὸς παῦσιν τοῦ πυρός, πρᾶγμα, ὅπερ ἐπετεύχθη τὴν ἑπομένην 22αν Ἀπριλίου παρὰ τῆς μεραρχίας τοῦ Ντῆτριχ.

Ἡ ἰταλικὴ ὅμως ἀεροπορία, ἐξηκολούθει τὸ δολοφονικὸν ἔργον της, καίτοι ἐσημειώθη ἀπὸ τῶν μεταμεσημβρινῶν ὡρῶν τῆς 21ης Ἀπριλίου ἡ προχώρησις τῶν γερμανικῶν φαλάγγων.

Ἐπειδὴ τεθωρακισμένη μεραρχία τοῦ Ντῆτριχ ἤχθη πρὸς τὴν μεθόριον, κατέφθασεν εἰς Ἰωάννινα τὴν 22 Ἀπριλίου ἑτέρα μεραρχία γερμανική, ἥτις παρέμεινεν εἰς Κατάραν — Μέτσοβον, συγκεντρωμένη ἀπὸ πρωΐας τῆς **21 Ἀπριλίου.**

Οἱ Γερμανοὶ εἶχον ἕτοιμα τμήματα ἀλεξιπτωτιστῶν διὰ νὰ κατευθύνουν ἀναλόγως τῆς καταστάσεως κατὰ τὴν ἐπίθεσιν πρὸς Μέτσοβον. Ἓν τμῆμα τούτων ἔπεσε εἰς τὸ ἀεροδρόμιον τῶν Ἰωαννίνων τὴν πρωΐαν τῆς 21 Ἀπριλίου.

Συνεπῶς ὁ προβαλλόμενος ἰσχυρισμός, ὅτι δῆθεν θὰ ἐπεβραδύνετο ἡ προέλασις τῶν Γερμανῶν ἐκ τῆς καταστροφῆς τῆς σήραγγος τῆς Κατάρας, ἀποδεικνύεται ἀμφίβολος, ἂν μὴ ἀβάσιμος. Εἴτε οὕτως, εἴτε ἄλλως, τὰ Ἰωάννινα θὰ κατελαμβάνοντο ἐντὸς τῆς 20ῆς Ἀπριλίου. Ἡ πλήρης κύκλωσις τῆς Στρατιᾶς Ἠπείρου θὰ συντελεῖτο.

ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑ δὲν προβλέπεται οὔτε διὰ τοῦ δευτέρου πρωτοκόλλου. Εἶμαι ὑπερήφανος διότι μὲ τὸν «ἑλιγμὸν» κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Μουσολίνι, ἐπέτυχα τὴν τιμὴν τῶν ὅπλων καὶ τὴν διάσωσιν τῶν ἡρώων τῆς Ἀλβανίας, χάριν τῶν ὁποίων εἶμαι πρόθυμος νὰ ὑφίσταμαι ἀγογγύστως, ὅσα ἀδίκως ὑφίσταμαι.

Ἐνταῦθα ὀφείλω νὰ τονίσω ὅτι οἱ Ἰταλοὶ ὅσους συνέλαβον (περὶ τοὺς 150) ὡδήγησαν εἰς τὴν Ρώμην ὅπου τοὺς ἠνάγκασαν νὰ παρελάσουν καὶ βραδύτερον, κατόπιν ἡμετέρων ἐνεργειῶν, τοὺς ἀφῆκαν ἐλευθέρους ἐνταῦθα.

Κρίνω σκόπιμον νὰ ὑπογραμμίσω ὅτι εἰς τὸ μέτωπον τοῦ Μετσόβου ἐπρόκειτο νὰ ἐπιτεθοῦν δύο γερμανικαὶ μεραρχίαι (ἀριθ. 2).

22 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

Τὴν 22 Ἀπριλίου μετὰ μεσημβρίαν προσῆλθον καὶ πάλιν δύο ἕτεροι Γερμανοὶ στρατηγοί, οἵτινες ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐζήτουν νέαν τροποποίησιν τῶν ὅρων τοῦ πρωτοκόλλου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἤθελον νὰ μᾶς εἰσηγη-

θοῦν ὅπως ἀποστείλωμεν καὶ πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ Ἰταλικοῦ μετώπου κήρυκας πρὸς σύναψιν ἀνακωχῆς, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἄλλέως ἀδυνατοῦσαν νὰ πείσουν τοὺς Ἰταλοὺς νὰ παύσουν αἱ ἐχθροπραξίαι.

Τότε ἔκρινα σκόπιμον (καὶ ἦσαν σύμφωνοι οἱ παριστάμενοι στρατηγοὶ Δεμέστιχας, Βραχνός, οἱ συνταγματάρχαι Γρηγορόπουλος, Δημακόπουλος καὶ Μπαλοδῆμος, ὁ ἀντισυνταγματάρχης Χατζαρούλας,, ὁ ἐπίλαρχος Βλάχος καὶ ἄλλοι) νὰ ἀρνηθῶ πᾶσαν νέαν τροποποίησιν τῶν ὅρων τοῦ πρωτοκόλλου καὶ νὰ διαμαρτυρηθῶ διὰ τὰς ἐμμέσως διατυπουμένας ἀπειλὰς τῶν Γερμανῶν.

Κατόπιν τῆς κατηγορηματικῆς ἀρνήσεώς μου, μοὶ παρεσχέθη προθεσμία τριῶν ὡρῶν ὅπως σκεφθῶ καὶ ἀποφασίσω, καὶ ἀπεσύρθησαν οἱ Γερμανοί. Οὐσιαστικῶς ἤθελον οἱ Γερμανοὶ νὰ ζητήσωσι ὁδηγίας ἀπὸ τὸν Προϊστάμενόν των.

Μετὰ τὴν ἐκπνοὴν τῆς τριώρου προθεσμίας προσῆλθον καὶ πάλιν εἰς τὸ Γραφεῖον μου οἱ Γερμανοὶ στρατηγοί, εἰς οὓς ἐνεχείρισα τὴν κάτωθι ἔγγραφον δήλωσίν μου συνταχθεῖσαν παρὰ τῶν Ἐπιτελῶν καὶ ἐγκριθεῖσαν παρ' ἐμοῦ.

«Ὁ Ἕλλην Διοικητὴς Στρατιᾶς, τυγχάνων ἤδη αἰχμάλωτος τῶν Γερμανῶν μεθ' ὅλων τῶν ὑπ' αὐτόν, καὶ κατόπιν τοῦ δὶς τροποποιηθέντος πρωτοκόλλου, δὲν ἔχει πλέον οὔτε ἐξουσιοδότησιν, οὔτε ἐλευθερίαν σκέψεως καὶ ἐνεργείας διὰ νέας τροποποιήσεις καὶ ἕνεκα τούτου δηλοῖ ὅτι ἡ Γερμανικὴ Διοίκησις δύναται νὰ λάβῃ οἷα τὸ Διεθνὲς Δίκαιον ἐπιβάλλει μέτρα, διὰ τὸν παραδοθέντα εἰς αὐτὴν Στρατόν. Ἐπικαλεῖται τὴν ἀσυλίαν τῶν αἰχμαλώτων καὶ τὴν προστασίαν τοῦ γενναιόφρονος Γερμανικοῦ στρατοῦ, ὑφ' ὃν ἐτέθη ἀπὸ διημέρου, καὶ παρακαλεῖ ὅπως προστατευθοῦν οἱ αἰχμάλωτοι, οἱ ὁποῖοι διετάχθησαν συμφώνως μὲ τὸ ἀπὸ χθὲς ὑπογραφὲν πρωτόκολλον νὰ συγκεντρώσουν τὰ ὅπλα εἰς ἀποθήκας.

(Ἐκ τοῦ Γραφείου τῆς Ἑλληνικῆς Στρατιᾶς)».

Μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἐδέχθησαν οἱ Γερμανοὶ τὴν δικαίαν αἴτησίν μου «περὶ μὴ τροποποιήσεως τῶν ὅρων τῆς ἀνακωχῆς» καὶ ἐπέμειναν ἀνενδότως ὅπως ἀποσταλοῦν κήρυκες εἰς τὴν ἰταλικὴν πλευράν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐδέχθημεν ἐφ' ὅσον οἱ Γερμανοὶ ἐβεβαίουν ὅτι δὲν θὰ κατέπαυε τὸ πῦρ κατ' ἄλλον τρόπον.

Κατόπιν τούτων ἀπεστάλη ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ συνταγματάρχου Μηχανικοῦ Σύρρου Σπ., πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς τὴν 21 ὥραν τῆς 22 Ἀπριλίου 1941.

Ἡ Ἰταλικὴ Διοίκησις ἐδέχθη τὴν «ἄνευ ὅρων παράδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν ἐν Ἠπείρῳ Δυνάμεων ὡς αὕτη προσεφέρθη εἰς τὴν Γερμανικὴν Διοίκησιν καὶ ὑπὸ τὰς ἰδίας συνθήκας, ὑφ' ἃς ἡ Ἑλληνικὴ Διοίκησις προσέφερε ταύτας εἰς τὴν Γερμανικὴν Διοίκησιν», ὡς λέγει πρακτικόν, ὑπογραφόμενον παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Τζελόζο καὶ τοῦ συνταγματάρχου Σύρρου (ὥρα 3 ἑλληνικὴ καὶ ὥρα 2 ἰταλικὴ τῆς 23 Ἀπριλίου).

23 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

Ὁ Στρατάρχης Λὶστ ἐν γνώσει ἁπάντων τούτων, ἀπεφάσισε τὴν σύνταξιν νέου κοινοῦ πρωτοκόλλου μεταξὺ ἡμῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Γερ-

μανῶν καὶ τῶν Ἰταλῶν ἀφ' ἑτέρου. Τὸ τοιοῦτον μᾶς ἐγνώσθη τὴν νύκτα πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς τῆς ἐπιτροπῆς ποὺ ἀπεστάλη εἰς τοὺς Ἰταλοὺς μὲ τὴν προσθήκην ὅτι παρεκαλούμεθα νὰ προετοιμασθῶμεν ὅπως μεταδῶμεν εἰς Θεσσαλονίκην ἀεροπορικῶς ὅπου μετέβημεν τὴν μεσημβρίαν τῆς 23 Ἀπριλίου.

Εἰς Θεσσαλονίκην εὑρίσκοντο ἐπιτροπαὶ τῶν μὲν Γερμανῶν ὑπὸ τὴν Προεδρίαν τοῦ ἀντιστρατήγου Γιὸντλ τῶν δὲ Ἰταλῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἀντιστρατήγου Φερέρο. Οὗτοι μοὶ ἐνεχείρισαν ἕτοιμον νέον πρωτόκολλον καὶ μὲ παρεκάλεσαν νὰ ἐγκατασταθῶ μετὰ τῆς ἀκολουθίας μου εἰς παρακείμενον Γραφεῖον πρὸς μετάφρασιν καὶ μελέτην.

Πρὶν διατυπώσω τὰς ἀντιρρήσεις μου ἐπὶ τῶν ὅρων τοῦ πρωτοκόλλου τούτου, ἀπέστειλα πρὸς τὸν ἀντιστράτηγον Γιὸντλ τὴν κάτωθι ἔγγραφον διαμαρτυρίαν μου:

«Ὁ Ἕλλην Διοικητὴς τῆς Στρατιᾶς Ἠπείρου καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας, τυγχάνων ἔστω καὶ προσκαίρως αἰχμάλωτος τῶν Γερμανῶν, μεθ' ὅλου τοῦ ὑπ' αὐτὸν Στρατεύματος, δὲν δύναται ν' ἀποφασίσῃ ἐλευθέρως, ἀλλὰ εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ ὑπακούῃ εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Γερμανικῆς Διοικήσεως, ἥτις θὰ ὑπέχῃ τὰς εὐθύνας. Οὐχ' ἧττον δὲν δύναται ἢ νὰ σημειώσῃ τὴν διὰ τρίτην φορὰν ἐπὶ τὰ χείρω διὰ τὸν Ἑλληνικὸν Στρατὸν τροποποίησιν τῶν ὅρων τῆς ἀνακωχῆς, δι' ὃ καὶ διαμαρτύρεται.

Ὡσαύτως διαμαρτύρεται διότι μέχρι σήμερον ἡ Ἰταλικὴ Ἀεροπορία θερίζει τὰ κινούμενα ἢ ἐν στάσει ὅλως ἀνύποπτα καὶ πολλάκις ἄοπλα Ἑλληνικὰ Τμήματα καὶ τὸν ἄμαχον πληθυσμὸν τῆς ἡρωϊκῆς Ἠπείρου, παρὰ τὴν ὑπογραφὴν συμβάσεων Παραδόσεως».

Ὁ Γερμανὸς στρατηγὸς ἐλογομάχησε ζωηρῶς μὲ τὸν Ἰταλὸν στρατηγὸν διὰ τὴν τελευταίαν διαμαρτυριαν μου. Ἡ δὲ κατάληξις ἦτο νὰ μοὶ δηλώσῃ ὁ στρατηγὸς Γιόντλ, «ὅτι εἶχον δίκαιον» καὶ ὅτι διέταξε «νὰ παύσουν τὰ πυρὰ τὸ ἐνωρίτερον, δυνατὸν σήμερον».

Διὰ τὸ πρῶτον μέρος τῆς διαμαρτυρίας μου οὐδὲν εἶχε ν' ἀπαντήσῃ. Τὸ παραδοθὲν πρὸς μελέτην σχέδιον πρωτοκόλλου περιεῖχε ἐπαχθεῖς καὶ ἀνεφαρμόστους ὅρους. Οὕτως ὑπῆρχον ὅροι:

α') Οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν Ἐπιτελείων, τῶν Στρατηγείων καὶ Σχηματισμῶν ἔδει νὰ συγκεντρωθῶσιν εἰς στρατόπεδα.

β') Θὰ μετεῖχον βαρείας εὐθύνας ἂν τὰ τμήματα μετεκινοῦντο ἐκ τῆς θέσεως εἰς ἣν εὑρίσκοντο κατὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 23 πρὸς 24 Ἀπριλίου.

γ') Εἴχομεν ὑποχρέωσιν νὰ ἐπιβληθῶμεν εἰς τὰ στρατεύματα τῶν Ἰονίων Νήσων ὅπως παραδοθοῦν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς κλπ.

Διὰ τοὺς α' καὶ β' ὅρους ἐπέτυχον νὰ διαγραφῶσιν.

Διὰ τὸν γ' ὅρον ἠρνήθην ν' ἀναλάβω εὐθύνην διότι τὰ ἐκεῖ στρατεύματα δὲν ὑπήγοντο ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Τ.Σ.Η. Ἑπομένως ἤμην ἀναρμόδιος.

Τοιουτοτρόπως τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον πρωτόκολλον ἔλαβε τὴν μορφὴν (τύποις καὶ οὐσία) τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2 Πρωτοκόλλου.

ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ὁ Ναύαρχος Οἰκονόμου ἐρωτηθεὶς περὶ τῆς συνθηκολογήσεως ἀπήντησε:

«Ἐφ' ὅσον τὸ μέτωπον Μετσόβου ἔφθασε εἰς τὸ ἔσχατον ὅριον τῶν δυνατοτήτων του ἔπρεπε ὁ ἁρμόδιος ἐκεῖ Διοικητὴς τῆς Στρατιᾶς νὰ ἐπιζητήση τὴν πλέον σωτηρίαν καὶ πλεονεκτικωτέραν λύσιν, ἀναλαμβάνων σθεναρῶς τὴν πρωτοβουλίαν. Τούτου μὴ ἀναλαβόντος, θὰ εὑρίσκετο ἄλλος μὲ σθένος, ἔστω καὶ ἐὰν ὁ στρατηγὸς Τσολάκογλου δὲν ἀνελάμβανε».

Ὁ πολιτευτὴς καὶ τέως Ὑπουργὸς Ναύαρχος Στράτος κατέθεσε ὅτι «θὰ ἦτο ἀντάξιος ὁ ἡγήτωρ ἐκεῖνος, ὅστις θ' ἀνέμενε διαταγὰς κατὰ τὰς ἀνεπιδέκτους ἀναβολῆς τραγικὰς ἐκείνας στιγμάς. Ἐφ' ὅσον θὰ ἔσωζε 300.000 ἀνδρῶν καὶ τὴν τιμὴν τῶν ὅπλων καὶ θὰ ἀπέτρεπε τὴν ταπείνωσιν καὶ τὴν ἀτίμωσιν, ἔπρεπε νὰ τολμήση».

Ὁ τέως Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Ρέντης κατέθεσε:

«Ὁ Στρατὸς ἐξήντλησε πᾶν ὅ,τι ἡ τιμὴ καὶ τὸ καθῆκον ὑπαγορεύουν καὶ ἔφθασε εἰς τὸ ἔσχατον ὅριον τῶν δυνατοτήτων του. Ὤφειλε συνεπῶς νὰ συνθηκολογήση ἐφ' ὅσον ἔβλεπε ὅτι ἡ λύσις αὕτη ἦτο συμφερωτέρα τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἀτιμώσεως. Διαταγὴ οὔτε ἔπρεπε νὰ ἐκδοθῆ, οὔτε νὰ προκαλῆται τοιαύτη».

Ὁ διεθνὴς Τύπος σχολιάζων τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰς ἡμέραν ὕστερον ἀπὸ τὴν ἀνακωχήν, διεπίστου ὁμοφώνως ὅτι ἡ γενομένη ἀνακωχὴ ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα ἀναποδράστου ἀνάγκης στρατιωτικῆς, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ὁποίας εὑρέθη ἕνας ἡρωικὸς Στρατὸς μαχόμενος ἐναντίον δύο Αὐτοκρατοριῶν.

Πλήρη ἐξήγησιν τῶν συνθηκῶν ὑφ' ἃς εὑρέθη ὁ Στρατός μας διὰ νὰ συνθηκολογήση, παρέχει ἡ ὑπὸ τοῦ Στρατηγοῦ Πλατῆ, Γενικοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν τῆς ἀποδημησάσης Κυβερνήσεως καὶ Ἀρχηγοῦ τοῦ Ἐπιτελείου τῆς Στρατιᾶς Ἠπείρου, μέχρι 20ῆς Ἀπριλίου, γενομένη ἀνακοίνωσις πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν. Αὕτη, ἐκδοθεῖσα τὴν 25 Ἀπριλίου καὶ δημοσιευθεῖσα εἰς τὰς ἐφημερίδας τῶν Ἀθηνῶν τὴν 26ην Ἀπριλίου, ἤτοι δύο ἡμέρας πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν Γερμανῶν εἰς Ἀθήνας, ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Κυκλοφοροῦν φῆμαι ὅτι τελευταία ἀτυχὴς ἔκβασις τῶν πολεμικῶν γεγονότων ἀποδίδεται ἐν μέρει, ὑπὸ τῶν ἀγνοούντων τὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς εὑρέθη ὁ Στρατός μας, εἰς τὸ Σῶμα τῶν Ἀξιωματικῶν. Εὑρισκόμενος ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἡρώων τῆς Στρατιᾶς Ἠπείρου κατὰ τὰς σκληρὰς τελευταίας ἡμέρας, εἶμαι εἰς θέσιν νὰ διαβεβαιώσω τὸν γενναῖον Ἑλληνικὸν Λαὸν ὅτι ἅπαντες, βαθμοφόροι καὶ ὁπλῖται ἐξετέλεσαν μετ' ἐξαιρετικῆς αὐταπαρνήσεως τὸ καθῆκον των, γράψαντας εἰς τὴν Στρατιωτικὴν Ἱστορίαν τῆς Πατρίδος νέας σελίδας δόξης.

Ἡ ἀτυχὴς ἔκβασις τῶν πολεμικῶν γεγονότων δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν λιποψυχίαν ἢ ἄλλην αἰτίαν κανενός, ἀλλ' εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς εὑρέθη ἀντιμέτωπος τῶν στρατῶν δύο Αὐτοκρατοριῶν 150 ἑκατομμυρίων.

Νικητὴς ἐν τῷ Ἀλβανικῷ μετώπῳ, εὑρέθη αἴφνης, κατόπιν ἑξαμήνου σκληροῦ ἀγῶνος εἰς τὰ ἀφιλόξενα βουνὰ τῆς Ἀλβανίας, ὑποχρεωμένος, κατόπιν τῆς συμπτύξεως τοῦ Νοτιοσλαυϊκοῦ στρατοῦ, ν' ἀντιμετωπίσῃ εἰς τὰ νῶτα του πλέον, νέον στρατὸν πολυάριθμον, μὲ ἄφθονα μηχανικὰ μέσα καὶ μὲ ἰσχυροτάτην ἀεροπορίαν.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ἠναγκάσθη νὰ συμπτυχθῇ ἐπὶ βάθους 150 χιλιομέτρων, σφυροκοπούμενος συνεχῶς ὑπὸ τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας χωρὶς νὰ διαθέτῃ τὴν παραμικρὰν προστασίαν ἀέρος.

Ἡ διὰ στρατηγικοὺς λόγους ἐνεργηθεῖσα τελευταία ἐπιχείρησις τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ διεξήχθη χωρὶς νὰ περιέλθῃ οὐδὲ ἕνας στρατιώτης εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ, κατὰ τρόπον, ὅστις θὰ προκαλέσῃ τὸν θαυμασμὸν ὅλου τοῦ κόσμου, ὅταν γνωσθῶσιν αἱ ἀκριβεῖς συνθῆκαι τοῦ ἀγῶνος τούτου.

Εὑρεθεὶς δὲ τέλος μὲ ἀποκεκομμένας τὰς πρὸς τὰ ὀπίσω συγκοινωνίας, μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεφοδιασθῇ καὶ ἐπικοινωνήσῃ λόγῳ τῶν συχνῶν βομβαρδισμῶν τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας, βλέπων καταστρεφομένας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην καὶ πιεζόμενος ὑπὸ δύο ἰσχυρῶν ἀντιπάλων ἐκ Βορρᾶ καὶ ἐξ Ἀνατολῶν, ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ, ὅταν πλέον ἡ περαιτέρω συνέχισις τοῦ ἀγῶνος κατέστη παντελῶς ἀδύνατος.

Ἑλληνικὲ Λαέ, δύνασαι νὰ εἶσαι ὑπερήφανος διὰ τὰ Τέκνα σου. Ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς ἐπολέμησε μετὰ θαυμαστῆς γενναιότητος, προκαλέσας τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν ἀντιπάλων του καὶ ἂν τελικῶς ἐκάμφθη ὑπὸ τὰ ἀνηλεῆ κτυπήματα στρατοῦ πολυαρίθμου καὶ διαθέτοντος ἄφθονα μηχανικὰ μέσα, τοῦτο δὲν μειώνει τὰ λαμπρὰ κατορθώματά του, τὰ ὁποῖα ἐπετέλεσε κατὰ τὸν ἑξάμηνον ἐπικὸν ἀγῶνα του.

Ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν

Ὑποστράτηγος ΠΛΑΤΗΣ».

Οἱ σύμμαχοί μας Βρεταννοὶ οὐδέποτε, εἰς οὐδεμίαν περίστασιν, ἀπὸ ἐπισήμου ἢ ἀνεπισήμου βήματος ἢ στόματος, ἐξέφρασαν παράπονον ἢ ἐπίκρισιν διὰ τὴν ἀνακωχήν.

Ὡς κατὰ τὴν διαδικασίαν προέκυψε, οἱ Βρεταννοὶ στρατιωτικοὶ ἐν Ἑλλάδι ἦσαν μέχρι τοῦ Μεγάλου Σαββάτου προκατειλημμένοι ἐκ συκοφαντιῶν ἴσως κακῶν Ἑλλήνων ἢ τουλάχιστον κακῶς πληροφορημένοι περὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν πολεμικῶν γεγονότων εἰς τὸ Μέτωπον. Καὶ παρεκλήθη ὁ στρατηγὸς Παναγάκος, ἀφιχθεὶς τὴν μεσημβρίαν τῆς 19 Ἀπριλίου ἐκ τοῦ Μετώπου τῆς ὑπ' ἐμὲ Στρατιᾶς προερχόμενος, ἵνα παραστῇ εἰς συμβούλιον ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως, εἰς ὃ παρίσταντο πλὴν τοῦ Ἀρχιστρατήγου καὶ ἄλλων ἡμετέρων, ὁ Ἄγγλος στρατηγὸς Οὐΐλσων, διὰ νὰ ἐκθέσῃ τὰ γεγονότα.

Πράγματι, ὁ στρατηγὸς Παναγάκος παρέστη καὶ ἀφηγήθη τὰς ἡρωικὰς συγκρούσεις τῶν ἡμετέρων ἐναντίον τῶν Γερμανῶν εἰς Πισοδέρι, Ἀπόσκεπον καὶ Καστοριάν, μὲ λύσσαν καὶ πνεῦμα αὐτοθυσίας. Ἀφηγήθη τὰ ἀνηλεῆ κτυπήματα τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας κατὰ τῶν πυροβολαρχιῶν μας, κονιορτουμένων εἰς στιγμὰς ἐκτελέσεως πυρῶν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Περιέγραψε τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἐχθρικῶν ἁρμάτων, ἐναντίον τῶν ὁποίων προέβαλλεν ὁ Στρατὸς μόνον τὰ στήθη του, ἐλ-

λείψει ἀντιαρματικῶν μέσων. Ἐζωγράφισε μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα τὸ διαρκὲς καὶ ἀνηλεὲς σφυροκόπημα τῶν φαλάγγων μας, τῶν ἀνεφοδιαστικῶν μέσων μας, τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ χωρίων ἐκ μέρους τῆς ἀνενοχλήτως δρώσης ἐχθρικῆς ἀεροπορίας εἰς βάθος 200 χιλιομέτρων, καθημερινῶς καὶ ἀδιαλείπτως δι' ὅλης τῆς ἡμέρας. Οἱ διοικητικοὶ σύνδεσμοι, αἱ ἐπικοινωνίαι ἐξηρθρώνοντο ἀνεπανορθώτως, ὥστε νὰ παραλύῃ ἡ Διοίκησις.

Καὶ ὑπεγράμμισε τέλος τὴν σχηματισθεῖσαν ἐντύπωσίν του, καθ' ἣν ὁ ἐχθρὸς φαίνεται τόσον ἰσχυρός, ὥστε νὰ νομίζῃ τις ὅτι οἱονδήποτε κώλυμα θὰ τὸ ἀνέτρεπε, ἔστω καὶ ἂν τὰ ἑλληνικὰ τμήματα ἔχουν προθυμοποιηθῆ νὰ ἀποδώσουν ὠφέλιμον ἔργον, ὅσον εἶνε ἀνθρωπίνως δυνατὸν νὰ ἐπιτύχουν, πίπτοντα ἐνδόξως.

Ὁ στρατηγὸς Οὐΐλσων μὲ εἰλικρινῆ κατάπληξιν ἤκουσε τὰς σκληρὰς δοκιμασίας μας καὶ μὲ ἀνυπόκριτον θαυμασμὸν τοὺς ἄνευ προηγουμένου ἡρωισμούς μας καὶ ἔκρινε χρέος του νὰ ἐκφράσῃ τὰ ἑπόμενα:

«Λυποῦμαι, διότι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην στεροῦμαι μέσων ὅπως σᾶς ἐνισχύσω, ὡς ἔπρεπε, εἴτε εἰς ἅρματα, εἴτε εἰς ἀντιαρματικὰ μέσα, εἴτε εἰς ἀεροπορίαν. Καὶ αἱ ἰδικαί μου μεραρχίαι, ἐξ ἴσου μὲ τὰς ἰδικάς σας, δοκιμάζονται σκληρότατα. Ἐπείσθην πλήρως καὶ ἀναγνωρίζω ὅτι ἡ Ἑλλὰς προσέφερε εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα πᾶν τὸ ἀνθρωπίνως δυνατὸν μὲ ἀξιοθαύμαστον ἀνδρείαν καὶ αὐταπάρνησιν, ὑπερβᾶσα τὰ ὅρια ἀντοχῆς. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἐξιλεώθη ἡ Ἑλλάς. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀξιώσωμεν ἀπὸ τὸν στρατόν της τίποτε ἐφεξῆς, διότι εἶνε ἄοπλος».

Ὅταν ἔληξε τὸ συμβούλιον καὶ ἀπεχώρησεν ὁ στρατηγὸς Οὐΐλσων, ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεύς, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν στρατηγὸν Παναγάκον εἶπε: «Στρατηγὲ Παναγάκο, ἔχετε προσφέρει πολλὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν Πατρίδα, ἡ πολυτιμοτέρα ὅμως πασῶν εἶνε ἡ προσφερθεῖσα ἀπόψε. Ἡ Πατρὶς θὰ σᾶς εὐγνωμονῇ». Κατόπιν πάντων τούτων ἐκφράζω τὴν ἀπορίαν μου διὰ τίνας λόγους παρεπέμφθην εἰς δίκην. Μήπως διὰ νὰ ἀπαλειφθῇ τὸ Ἀλβανικὸν Ἔπος;

Ἡ ἀνακοίνωσις πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν τοῦ στρατηγοῦ Πλατῆ, ἐπιβεβαιοῖ ὅτι ἡ συνθηκολόγησις ὑπηγορεύθη ὑπὸ ἀδηρίτου ἀνάγκης καὶ ὅτι ἐζητήθη σύναψις ἀνακωχῆς ὅταν ἐξέλειπε ἡ παραμικρὰ δυνατότης περαιτέρω ἀντιστάσεως, καὶ ἀποκαλύπτει μίαν ἄλλην πλευρὰν τῶν συνθηκῶν, ἃς ἀντιμετώπισε τὸ Τ.Σ.Η.

Φέρει εἰς φῶς τὴν ἀποκοπὴν τῶν συγκοινωνιῶν πρὸς τὰ Μετόπισθεν καὶ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ στρατοῦ ν' ἀνεφοδιάζηται, λόγω τῶν ἀδιακόπων προσβολῶν τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας.

Διὰ τῆς ἐγκύρου ταύτης ὁμολογίας ἀνατρέπεται ἡ ἀπὸ αἰῶνος καθιερωθεῖσα ἔννοια τοῦ «ἀνοικτοῦ χώρου». Διότι μὲ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τελειότητα τῶν συγχρόνων πολεμικῶν μέσων, εἶνε δυνατὸν νὰ ἐμφανίζηται χῶρος τις ὡς «ἀνοικτὸς» ὡς μὴ ἐπιτευχθείσης πλήρους τακτικῆς κυκλώσεως, ἐνῶ κατ' οὐσίαν κατέστη «κλειστὸς», ὡς συμβαίνει εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν. Ἀφήνω ἄνευ συζητήσεως τὸ ζήτημα τοῦ «ἀνοικτοῦ χώρου», ὅστις διὰ στιγμιαίας πτώσεως ἀλεξιπτωτιστῶν καθίσταται ἀπὸ πάσης ἀπόψεως «κλειστός».

Ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ στρατηγοῦ Πλατῆ ὁμιλεῖ περὶ ἀποπείρας δυσφημήσεως τοῦ Σώματος τῶν Ἀξιωματικῶν.

Ἡ δυσφήμησις αὕτη προέρχεται ἀπὸ πρόσωπα, ἅτινα δὲν μετέσχον εἰς τὸν ἐπικὸν ἀγῶνα καὶ ἅτινα ἔχουν συμφέρον νὰ ὑποτιμηθῇ ἀφ' ἑνὸς ἡ ἀξία τῶν ἐπιτευχθέντων μεγαλουργημάτων καὶ νὰ ὑπερτιμηθῇ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὑπηρεσία των, ἵνα οὕτως ἰσοπεδωθοῦν οἱ ἥρωες ἀγωνισταὶ μὲ ταῦτα.

Ἴσως νὰ εἶνε τὰ ἴδια πρόσωπα, ποὺ καταχθονίως ἐνεργοῦντα, ἐτήρουν ἐν ἀνωνυμίᾳ τοὺς διαπρέψαντας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς καὶ τοὺς παρ' αὐτῶν καλουμένους «Ἐθνικοὺς ἥρωας».

Τὰ πρόσωπα ταῦτα ἀπηγόρευον τὴν δημοσίευσιν τῶν ὀνομάτων τῶν ἀφθάστων μαχητῶν καὶ συμμαχήσαντα μὲ τοὺς φυγομαχήσαντας καὶ ἔχοντα συνεπίκουρον τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ἥτις ἐπιφέρει λήθην, προσπαθοῦν νὰ καρπωθοῦν τὰ ἐκ τοῦ θριάμβου τῶν σεμνῶν ἡρώων ὀφέλη.

Αἱ προσπάθειαι τῶν καταχθονίων τούτων προσώπων δὲν πρόκειται νὰ καρποφορήσουν ἐπὶ μακρόν, διότι θὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ ἐπιτηδειότης των, ἀναλαμπούσης τῆς ἀληθείας πολὺ συντόμως.

Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς θὰ ἀντιληφθῇ σαφῶς ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς Νίκης καὶ τῆς ἑξαμήνου παρατάσεως (α) τοῦ ἀγῶνος ἐναντίον τῆς Ἰταλίας, δὲν ἐπῆλθεν «εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε».

Τοῦτο προῆλθε ὡς συνισταμένη τῶν προσπαθειῶν τῶν ἡγητόρων καὶ τῆς ἀπαραμίλλου διαγωγῆς τῶν ὁπλιτῶν. Οἱ μὲν ἡγήτορες ἐνεψύχωνον τοὺς ἄνδρας, παρεῖχον ἑαυτοὺς ὑπόδειγμα, συνελάμβανον ἄριστα σχέδια, ὡδήγουν τοὺς ἄνδρας καὶ κατηύθυναν τὰ πυρά. Οἱ δὲ ὁπλῖται, κατόπιν τῆς παραγγελίας τῶν οἰκείων των, ἥτις ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ «ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς», ἐπεδείκνυον τυφλὴν προσήλωσιν καὶ ἀπεριόριστον πειθαρχίαν καὶ ἐπροθυμοποιοῦντο πρὸς πᾶσαν θυσίαν, καταστάντες ἰδεώδεις ἐκτελεσταί.

Πάντες γνωρίζομεν ὅτι ἐστερούμεθα συγχρόνων πολεμικῶν μέσων, εἰς τρόπον, ὥστε, ἐν συγκρίσει μὲ τὸν ἐχθρόν, ποὺ ἦτο τελείως ὡπλισμένος μὲ τὰ σύγχρονα μέσα, νὰ θεωρούμεθα ἄοπλοι.

Τὸ νὰ ὁδηγήσῃ τίς ἀόπλους ἐναντίον ὑπεραρίθμων ἐνόπλων δὲν εἶνε εὔκολον πρᾶγμα.

Ἡ δυσκολία αὐξάνει ἂν οἱ ἔνοπλοι προστατεύωνται ὑπὸ συρματοπλεγμάτων, ἂν ἐξασφαλίζωνται μέσα εἰς σκυρόδετα ἔργα ἢ μέσα εἰς χαλύβδινα ἅρματα καὶ ἂν ὑποστηρίζωνται ἀπὸ ἄφθονον ἀεροπορίαν, ἀνενοχλήτως δρῶσαν.

Τοιουτοτρόπως οἱ ἄοπλοι, ὅσον ἀνδρεῖοι καὶ ἂν εἶνε καὶ ὅσον ἂν παρωθοῦνται ἀπὸ τὸ ἐφήμερον συναίσθημα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, δυσκόλως, ἂν μὴ οὐδαμῶς, θὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν ἐνόπλων.

(α) Τονίζεται ἐπανειλημμένως ἡ παράτασις διότι αὕτη δὲν ἀνεμένετο ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸ Γενικὸν Ἐπιτελεῖον, ἀλλ' εἶνε ἀπόρροια τοῦ ἐπιθετικοῦ μας πνεύματος, ὡς προεξετέθη. Ἐσχάτως ἀπεδείχθη εἰς Νυρεμβέργην ὅτι ὁ Χίτλερ λόγῳ τῆς ἐπιτευχθείσης παρατάσεως ἀπεφάσισε περὶ τὰ τέλη Μαρτίου 1941 τὴν ἀναβολὴν ἐπὶ 5 ἑβδομάδας τῆς ἐπιθέσεως «Βαρβαρόσσα» ἤτοι κατὰ τῆς Ρωσίας.

'Αλλ' ἂν ἅπαξ οἱ ἄοπλοι προβοῦν εἰς τόσον παρακεκινδυνευμένον διάβημα, οὐδέποτε θὰ ἐπαναλάβουν τοιαύτην «τρέλλαν».

Τούτων οὕτως ἐχόντων, γνωρίζομεν ὅλοι ὅτι εἰς τὴν πραγματικότητα ἐπανελήφθη πολλάκις ἡ ἀποκλεισθεῖσα τρέλλα. Τοῦτο ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ ἡγήτορες (μόνιμοι καὶ ἔφεδροι ἀξιωματικοὶ) ἐπέτυχον τὰ ἑξῆς:

α) Κατέκτησαν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἀνδρῶν των (διὰ τῆς εὐψυχίας των, διὰ τοῦ ἐπιδεικνυομένου ἐνδιαφέροντός των πρὸς προφύλαξιν τῶν ἀνδρῶν καὶ συνεπῶς πρὸς μείωσιν τῶν ἀπωλειῶν, καὶ τέλος διὰ τοῦ παραδείγματός των).

β) 'Απέφευγον τοὺς κινδύνους ἐκ τῶν ἁρμάτων καὶ ἐκ τῶν ἀεροπλάνων (διὰ τῶν καθορισθεισῶν καὶ ἐφαρμοσθεισῶν νέων μεθόδων Μάχης).

γ') Προσέβαλλον τὸ ἀσθενές σημεῖον τοῦ ἐχθροῦ, συγκεντροῦντες κατ' αὐτοῦ ἰσχυρότερα τοπικῶς (6) μέσα (λόγῳ τῆς ὀξείας ἀντιλήψεως τῶν ἡγητόρων, τῆς ἐπιτηδειότητός των καὶ τῆς εὐελιξίας των).

δ') 'Επετύγχανον τὸν αἰφνιδιασμὸν τοῦ ἐχθροῦ (χρησιμοποιοῦντες καταλλήλως τὸ ἔδαφος καὶ καταλλήλους σχηματισμούς).

ε') Καθωδήγουν τοὺς ἄνδρας εἰς τὸ νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ γλίσχρα μέσα των κατὰ τὸν ἀποδοτικώτερον τρόπον.

Κατόπιν τούτων, καμμία προσπάθεια δὲν θὰ κατορθώση νὰ μειώση τὴν ἀξίαν τῶν παρασχεθεισῶν ὑπηρεσιῶν ἐκ μέρους τῶν ἀξιωματικῶν (μονίμων καὶ ἐφέδρων).

Πρό τινος χρόνου ἐλέχθη, πρὸς δυσφήμησιν τῶν ἀξιωματικῶν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπωλειῶν τῶν ὁπλιτῶν εἶνε πολὺ ἀνώτερος, ἐκείνου τῶν ἀπωλειῶν τῶν ἀξιωματικῶν. Πράγματι, ὁ πρῶτος ἀριθμὸς εἶνε πολὺ πολλαπλάσιος τοῦ δευτέρου καὶ εἶνε δυνατόν, προτρέχων τίς νὰ ἀπατηθῆ καὶ νὰ ἐξαγάγη δυσμενὲς διὰ τοὺς ἀξιωματικοὺς συμπέρασμα.

'Αλλ' ὅταν ἐμβαθύνη τίς εἰς τὴν σκέψιν, θὰ εὕρη ὅτι αἱ ἀπώλειαι τῶν ὁπλιτῶν πρέπει νὰ εἶνε μεγάλαι καὶ τῶν ἀξιωματικῶν μικραί, διότι τὸ σύνολον τῶν συμμετεχόντων εἰς τὰς μάχας τῶν μὲν ὁπλιτῶν εἶνε μέγιστον, τῶν δὲ ἀξιωματικῶν ἐλάχιστον. ('Ως παράδειγμα ἂς ληφθῆ λόχος μὲ 5 ἀξιωματικοὺς καὶ 200 ὁπλίτας. Αἱ ἀπώλειαι δὲν μπορεῖ νὰ εἶνε 1 ἀξιωματικὸς καὶ 1 στρατιώτης, οὐδὲ 5 ἀξιωματικοὶ καὶ 5 ὁπλῖται).

'Επιβάλλεται ὅθεν ν' ἀναζητήσωμεν τὴν ἀναλογίαν τῶν ἀπωλειῶν ἐπὶ τῇ βάσει 100 μαχομένων ἢ ἀξιωματικῶν ἢ ὁπλιτῶν, διὰ νὰ ἀνεύρωμεν τὴν ἀλήθειαν.

'Επὶ τῇ βάσει τοιούτου ὑπολογισμοῦ εὑρίσκομεν:

α) 'Απώλειαι φονευθέντων μονίμων ἀξιωματικῶν 384, ἤτοι 8%, τραυματίαι 473, ἤτοι 9,85%. β) 'Απώλειαι φονευθέντων ἐφέδρων ἀξιωματικῶν 404, ἤτοι 2%, τραυματίαι 785, ἤτοι 3,9%. γ) 'Απώλειαι φονευθέντων ὁπλιτῶν 12.620, ἤτοι 3%, τραυματίαι 41.217, ἤτοι 9,8%.

Συνεπῶς καὶ ἐντεῦθεν ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ ἀξιωματικοὶ ἐξεπλή-

---

(6) Διὰ τοῦτο ἐσχηματίσθη παρὰ τῷ ἐχθρῷ ἡ πεπλανημένη ἐντύπωσις ὅτι αἱ ἐπιτιθέμεναι ἑλληνικαὶ δυνάμεις ἦσαν ὑπεράριθμοι τῶν Ἰταλικῶν, πρᾶγμα ἀνακριβές.

ρωσαν τὸ καθῆκον των, διαψεύσαντες τοὺς συκοφάντας των.

Ἐδόθη ἀφορμὴ ἀνωτέρω νὰ τονίσω, ὅτι ἐνῶ πάντες οἱ ἡγήτορες εἰσηγοῦντο τὴν συνθηκολόγησιν ὡς μοναδικὴν λύσιν, διὰ νὰ ἐξέλθωμεν ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδον, ποὺ εἶχε φθάσει ἡ κατάστασις, κανεὶς δὲν εἰσηγήθη ὁλοκαύτωμα.

Πάντες εὕρισκον συμφέρουσαν ἐθνικῶς τὴν συνθηκολόγησιν. Λέγων πάντες, ἐννοῶ τὴν σωρείαν τῶν συντασσόντων τὰς ἐκκλήσεις πρὸς τὸν Διοικητὴν τοῦ Τ.Σ.Η. καὶ ὅλους τοὺς ἐν τῷ μετώπῳ εὑρισκομένους καὶ συμμεριζομένους τὰς σκληροτάτας δοκιμασίας τῆς κρισίμου καταστάσεως καὶ τὴν ἀγωνίαν τῶν ἀνδρῶν των.

Ἀλλὰ μήπως τὸ ἐσωτερικὸν ἐξεδήλωσε ἀπόφασιν δι' ὁλοκαύτωμα; Λίαν ἐνωρὶς ἡ Κυβέρνησις ἔλαβε τὰ πρῶτα μέτρα διαλύσεως τῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δυνάμεων. Τὰ πλοῖα τοῦ Στόλου αὐτοβυθίζονται, κατόπιν διαταγῆς ἐκδοθείσης μίαν ἑβδομάδα περίπου πρὸ τῆς αὐτοκτονίας Κορυζῆ, τὰ πυροβολεῖα καταστρέφονται καὶ ὁ θρυλικὸς «Ἀβέρωφ», ἐν τῇ κρατούσῃ γενικῇ συγχύσει τῶν πάντων κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, σώζεται καὶ ἀποπλέει τῇ πρωτοβουλίᾳ ἑνὸς σημαιοφόρου, εἰς Κρήτην καὶ μετέπειτα εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ναυτῶν τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ διατάσσεται, ἀπὸ 13ης Ἀπριλίου, νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὰς ἑστίας του, μὲ τὴν ἐντολὴν «νὰ μὴ μεταβῇ τις ἐκ τούτων εἰς Αἴγυπτον, διότι ἡ πρᾶξις των θὰ ἐχαρακτηρίζετο ὡς τυχοδιωκτική».

Τὴν νύκτα τῆς 18ης πρὸς 19ην Ἀπριλίου (μετὰ τὴν αὐτοκτονίαν τοῦ Κορυζῆ) καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Βασιλέως οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ τῆς χώρας καὶ λαμβάνουν γνῶσιν τῆς «ἀπελπιστικῆς καταστάσεως τοῦ Μετώπου», κατὰ τὸν ἀρχηγὸν τῶν Φιλελευθέρων καὶ τέως Πρωθυπουργὸν κ. Σοφούλην.

Οὐδεὶς ἀναλαμβάνει τὴν εὐθύνην τῆς ἀναλήψεως τῆς Ἀρχῆς. Ὁ στρατηγὸς Μαζαράκης φέρεται ὡς ὑποψήφιος Κυβερνήτης, ἀλλὰ καὶ οὗτος, μετὰ τὴν μελέτην τῆς καταστάσεως, καταθέτει τὴν ἐντολήν, πρὶν ἐπιστρέψῃ ὁ στρατηγὸς Γιαλίστρας καὶ πρὶν συναφθῇ ἡ ἀνακωχή.

Μετὰ τὴν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς περιγραφὴν τῶν γεγονότων εἰς τὸ Μέτωπον καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, οὐδαμοῦ διαφαίνεται διάθεσις ὁλοκαυτώματος. Τοὐναντίον ὅλοι, παριστάνοντες τὸν Βασιλικόν, ἐγκατέλειψαν τὸν Βασιλέα ἐντελῶς μόνον.

Ὡσαύτως δὲν ἐσημειώθη πουθενὰ περίπτωσις, δικαιολογοῦσα τὸ ὁλοκαύτωμα. Ἐὰν παρίστατο τοιαύτη ἀνάγκη, ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ τῆς χώρας θὰ προσεφέροντο νὰ ἡγηθοῦν τῆς τοιαύτης θυσίας, πρὸς χάριν τοῦ Λαοῦ καὶ πρὸς χάριν τοῦ συμμαχικοῦ ἀγῶνος. Τὸ διακηρύσσω πρὸς τιμὴν τῶν πολιτικῶν τῆς χώρας.

Συνεπῶς, πᾶν σχετικὸν περὶ τοῦ ὅτι ὁ Στρατὸς καὶ ὁ Λαὸς ἤθελον νὰ ὁλοκαυτωθοῦν, εἶνε ἀποκύημα τῆς φαντασίας καὶ νωπὴ ἐπινόησις, ἀποβλέπουσα εἰς ἰδιοτελεῖς σκοπούς. Δὲν ὑπῆρχε ἔννοια σκοποῦ, ἀλλ' ἄσκοπος αἱματοχυσία.

Ἐπαναλαμβάνω ἅπαξ ἔτι, ὅτι οὐδόλως ἐπεδεινώθη ἢ ἐπεβαρύνθη ἐκ τῆς ἀνακωχῆς ἡ κίνησις τῶν Βρεταννῶν πρὸς ἀποχώρησιν. Αἱ δύο γερμανικαὶ μεραρχίαι, ποὺ ἐπρόκειτο νὰ μᾶς ἐπιτεθοῦν εἰς Μέ-

τσοβον καὶ Ἰωάννινα καὶ ὁλόκληρος ὁ ἐν Ἀλβανίᾳ ἰταλικὸς στρατός, ἐκρατήθησαν βορείως Ἰωαννίνων. Αἱ δυνάμεις, ποὺ ἦσαν προσηνατολισμέναι πρὸς Σαραντάπορον — Λάρισαν — Λαμίαν, αὐταὶ μόνον κατεδίωξαν τοὺς Βρεταννούς.

Αἱ τακτικαὶ τῶν στρατῶν τῶν Μεγάλων Κρατῶν, ἀφοῦ προηγουμένως θέτουν αὐστηρότατα δόγματα πειθαρχίας, ἐν τέλει καθορίζουν:

«Ἀπομένει ἐν τούτοις εἰς τοὺς ἡγήτορας τῶν Μεγάλων Μονάδων (Μεραρχίας — Σώματος Στρατοῦ — Στρατιᾶς) τὸ δικαίωμα καὶ ἡ εὐθύνη νὰ παραβαίνωσι πάντα ταῦτα, ὅταν, εὑρισκόμενοι εἰς τὸν χῶρον τῆς μάχης, ἀντιλαμβάνωνται ὅτι ἡ παράβασις θὰ ἦτο ἱκανὴ νὰ περισώσῃ πᾶν ὅ,τι εἶνε δυνατὸν κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν νὰ περισωθῇ.

Ἐκ τῶν δογματικῶς καθοριζομένων, ὡς ἀνωτέρω, ὀλίγων γραμμῶν, καθιεροῦται ἡ ἀξιωματικὴ ἀρχὴ «νὰ γίνηται παράβασις», ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ περισωθῇ πᾶν ὅ,τι εἶνε δυνατόν.

Ἡ περίπτωσις ἡ ἰδική μου δὲν περιέσωσε μόνον τὸ δυνάμενον νὰ περισωθῇ, ἀλλὰ κάτι ἐπὶ πλέον. Ἔσωσε τὸ πᾶν. Ἔσωσε τὴν τιμὴν τῶν ὅπλων καὶ ἔσωσε τοὺς ἀλκίμους πολεμιστάς μας.

Δὲν εἶνε ἄγνωστον εἰς ὑμᾶς ὅτι «ἡ σωτηρία τοῦ Λαοῦ ἀποτελεῖ τὸν ὑπέρτατον Νόμον τῶν Κρατῶν, ἅτινα θέλουν νὰ ζήσουν». Καὶ ἐπειδὴ ἡ Ἑλλὰς ἤθελε, θέλει καὶ θὰ θέλῃ νὰ ζήσῃ, δὲν ἔπρεπε νὰ χαθοῦν τὰ τέκνα της.

Οἱ Σοφούλης, Πάγκαλος, Μερεντίτης, Πετρίτης, Ρέντης, Παναγάκος, Γιαλίστρας, Κανελλόπουλος, Τσάτσος, Γεωργαντᾶς, Τσακαλῶτος, ἐξέφρασαν τὴν ἀπορίαν των, διότι δὲν παρεπέμφθη ἡ ὑπόθεσίς μου εἰς τὸ Στρατοδικεῖον.

Μάλιστα ὁ Πρόεδρος κ. Σοφούλης, τοῦ ὁποίου τὸ κῦρος εἶνε βαρυσήμαντον ὡς ἀρχηγοῦ ἱστορικοῦ κόμματος καὶ ὡς διατελέσαντος Πρωθυπουργοῦ, προσέθηκε: «Δὲν ἔπρεπε νὰ εἶνε οὗτοι ἐδῶ κατηγορούμενοι, ἔπρεπε νὰ εἶνε ἄλλοι» καὶ κατέληξε: «Τὸ Στρατηγεῖον δὲν ἔδιδε ἀπάντησιν εἰς τὸ μέτωπον, οὔτε μποροῦσε νὰ διατάξῃ συνθηκολόγησιν, καίτοι τὴν ἔκρινε ἐπιβεβλημένην ἐκ τῆς ἀδηρίτου ἀνάγκης».

Ὁ κ. Ρέντης προσέθεσε: «Τὸ Κράτος δὲν συνθηκολόγησε, ἀλλὰ τὸ Τμῆμα Στρατιᾶς συνθηκολόγησε, εὑρεθὲν εἰς ἀδυναμίαν περαιτέρω ἀντιστάσεως. Καὶ κατὰ τοῦτο ἦτο πολύτιμος ἡ ὑπηρεσία, τὴν ὁποίαν προσέφερε ὁ στρατηγὸς Τσολάκογλου».

Θὰ ὑπομνήσω τὴν ἀντικειμενικὴν κρίσιν, τὴν ὁποίαν οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοί μας ἐκληροδότησαν ὡς ὑποθήκην μέλλουσαν ν' ἀποτελῇ τὴν βάσιν τῶν σκέψεών μας καὶ τῶν ὑπὲρ Πατρίδος πράξεών μας.

Α΄

Ὁ Θουκυδίδης εἰς κεφάλαιον ΥΙ, παράγραφος 81 λέγει:

«Πᾶσι δὲ ἀνεπίφθονον τὴν προσήκουσαν σωτηρίαν ἐκπορίζεσθαι».

Ἤ τ ο ι

Τὸ νὰ ἐξευρίσκῃ τίς τὴν προσήκουσαν σωτηρίαν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ μομφήν τινα.

Β΄

Ὁ Πλούταρχος, «Ἀλκιβιάδου βίος», κεφάλαιον XXXI παράγρα-

φος 16 λέγει:

«Δι' ὅ καὶ δίκην προδοσίας ἐν Λακεδαίμονι φεύγων 'Αναξίλαος, ἐφάνη τῷ λόγῳ τὸ ἔργον οὐκ αἰσχύνων. ῎Εφη γάρ οὐκ ὢν Λακεδαιμόνιος, ἀλλὰ Βυζάντιος, οὐδὲ τὴν Σπάρτην κινδυνεύουσαν, ἀλλὰ τὸ Βυζάντιον, ὁρῶν (τῆς μὲν πόλεως ἀποτετειχισμένης, μηδενὸς δ' εἰσαγομένου, τὸν δ' ὄντα σῖτον ἐν τῇ πόλει, Πελοποννησίων καὶ Βοιωτῶν ἐσθιόντων, Βυζαντίων δὲ πεινώντων σὺν τέκνοις καὶ γυναιξὶν) οὐ προδόναι τοῖς πολεμίοις, ἀλλὰ πολέμων καὶ κακῶν ἀπαλλάξαι τὴν πόλιν, μιμούμενος τοὺς ἀρίστους Λακεδαιμονίους, οἷς ἕν καλὸν ἁπλῶς καὶ δίκαιον ἐστί, τὸ τῆς Πατρίδος συμφέρον. Οἱ μὲν οὖν Λακεδαιμόνιοι ταῦτ' ἀκούσαντες ἠδέσθησαν καὶ ἀπέλυσαν τὸν ἄνδρα».

῎Η τ ο ι

Ὁ 'Αναξίλαος, ἀρχηγὸς τῶν Βυζαντίων, ἀποστατήσας τὸ Βυζάντιον ἐκ τῶν 'Αθηναίων, συνεμάχησε μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους. Οἱ 'Αθηναῖοι ἐξαπέστειλαν τὸν 'Αλκιβιάδην καὶ ἐπολιόρκησε τὸ Βυζάντιον, ὅπερ παρὰ τὰς ἐπικουρίας τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἐκινδύνευεν ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν νὰ ἁλωθῇ (ἡ ἅλωσις εἶχε φρικτὰς συνεπείας, διότι ἡ πόλις ἔπρεπε νὰ καταστραφῇ ἀνασκαπτομένη, οἱ δὲ κάτοικοι ἔπρεπε νὰ ἐξανδραποδισθοῦν). Ὁ 'Αναξίλαος βλέπων ὅτι, ἀποτειχισθείσης τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἐπέκειτο ἡ καταστροφὴ καὶ ὅτι τὸν ὀλίγον σῖτον, ποὺ ὑπῆρχεν εἰς τὴν πόλιν, τὸν ἔτρωγον οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Βοιωτοὶ καὶ συνεπῶς τὰ τέκνα τῶν Βυζαντίων καὶ αἱ γυναῖκες των ἔμεναν νήστεις, ἐδέχθη τὰς προτάσεις πρὸς συνθηκολόγησιν τοῦ 'Αλκιβιάδου, ὅστις δὲν ἐπεθύμει νὰ ὑποστῇ τὸ Βυζάντιον τὰς συνεπείας τῆς ἐγγιζούσης ἁλώσεώς του. Διὰ τοῦτο εἰσήχθη ὁ 'Αναξίλαος εἰς δίκην βραδύτερον ἐν Σπάρτῃ καὶ ἀπολογούμενος εἶπε:

«'Εγὼ δὲν εἶμαι Λακεδαιμόνιος, ἀλλὰ Βυζάντιος. Δὲν ἔβλεπα τὴν Σπάρτην κινδυνεύουσαν, ἀλλὰ τὸ Βυζάντιον. Δὲν ἐπρόδωσα τὴν Πατρίδα μου, ἀλλ' ἀπήλλαξα ταύτην ἀπὸ τοὺς πολέμους καὶ τὴν καταστροφήν, μιμούμενος τοὺς ἀρίστους τῶν Λακεδαιμονίων, οἱ ὁποῖοι ἕνα καλὸν καὶ δίκαιον θεωροῦν: τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος των».

Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀκούσαντες ταῦτα ηὐχαριστήθησαν καὶ ἀπέλυσαν τὸν ἄνδρα.

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

Τῶν ἀντιπαραταχθεισῶν δυνάμεων ἐν 'Αλβανίᾳ

Α΄
ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥΣ

1) 28 'Οκτωβρίου — 13 Νοεμβρίου 1940

ΙΤΑΛΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

7 Μεραρχίαι Πεζικοῦ (Τζούλια — Φερράρα — Σιένα — Πιεμόντε — 'Αρέτσο — Βενέτσια — Πάρμας).

1 Τεθωρακισμένη Μεραρχία (Κενταύρων)

3 Συντάγματα 'Ιππικοῦ

1 Σύνταγμα Γρεναδιέρων

1 Σύνταγμα Βερσαλλιέρων

Ὡσαύτως μετεκινοῦντο 3—4 Μεραρχίαι ἐκ τῆς βορείου Ἀλβανίας πρὸς τὸ μέτωπον εἴτε μεταφερόμεναι ἐξ Ἰταλίας.

ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

2 Μεραρχίαι Πεζικοῦ (ΥΙΙΙ καὶ ΙΧ)
2 Ταξιαρχίαι Πεζικοῦ (ΙΙΙ καὶ ΙΥ)
2 Τάγματα Πεζικοῦ Δαβάκη
Ὡσαύτως ὠθοῦντο πρὸς τὸ Μέτωπον ἡ Μεραρχία Ἱππικοῦ, μέρος τῆς Ι Μεραρχίας καὶ ἡ Χ Μεραρχία.

2) Περίοδος 14 Νοεμβρίου — 28 Δεκεμβρίου 1940

ΙΤΑΛΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

8 νέαι Μεραρχίαι (Τάρο — Μπάρι — Τριντεντίνα — Πουστέρια — Μοντένα — Κουνεένσε (Ἀλπὶν) — Ἄπου — Μπρένερο)
Νέαι Μονάδες Ἱππικοῦ
1 Σύνταγμα Βερσαλλιέρων (τὸ 2ον)
Ἡ Μεραρχία Τζούλια ἐνισχύθη δι' ἑνὸς πλήρους Συντάγματος (8 δὶς Ἀλπίν).
Ἡ Μεραρχία Φερράρα ἐνισχύθη διὰ τριῶν ταγμάτων (1)36, ΙΙΙ)35, 1)25).
Ἐν συνόλῳ 16 Μεραρχίαι, 2 Συντάγματα Βερσαλλιέρων, 1 Σύνταγμα Γρεναδιέρων, 3 Συντάγματα Ἱππικοῦ καὶ τάγματά τινα Μελανοχιτώνων.

ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

6 νέαι Μεραρχίαι (ΧΙ, ΧΙΙΙ, ΧΥΙΙ, ΙΙ, ΙΙΙ, ΙΥ)
Ἐν συνόλῳ 11 Μεραρχίαι, 2 ταξιαρχίαι, 1 Μεραρχία Ἱππικοῦ.

3) Περίοδος 28 Δεκεμβρίου 1940 — 31 Μαρτίου 1941

ΙΤΑΛΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

11 νέαι Μεραρχίαι (Καλλιάρι — Πινερόλο — Φλωρεντία — Καζάλε — Μεσσήνα — Λενιάνο — Σφορτσέσκα — Κούνεο — Φόρλι — Λύκων Τοσκάνης — Κυνηγῶν Ἄλπεων).
2 νέα Συντάγματα Βερσαλλιέρων
Ἐν συνόλῳ 27 Μεραρχίαι, 3 Συντάγματα Ἱππικοῦ, 4 Συντάγματα Βερσαλλιέρων, 1 Σύνταγμα Γρεναδιέρων, Ὁμὰς ταγμάτων Μελανοχιτώνων.

ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

14 Μεραρχίαι Πεζικοῦ (Ι, ΙΙ, ΙΙΙ, ΙΥ, Υ, ΥΙ, ΥΙΙΙ, ΙΧ, Χ, ΧΙ, ΧΙΙΙ, ΧΥ, ΧΥΙ, ΧΥΙΙ)
1 Μεραρχία Ἱππικοῦ
(Αἱ ΙΙΙ καὶ ΙΥ Ταξιαρχίαι διελύθησαν, τῶν ἀνδρῶν πληρωσάντων τὰ κενὰ τῶν Μεραρχιῶν).

Β΄

Πίναξ συγκριτικὸς κατὰ χρονικὰς περιόδους καὶ ζώνας ἐνεργείας

1) Περίοδος 28 'Οκτωβρίου — 13 Νοεμβρίου εἰς τὴν ΗΠΕΙΡΟΝ

ΙΤΑΛΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ: 3 Μεραρχίαι (Φερράρα — Σιένα — Κενταύρων)

ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ: 1 Μεραρχία (ΥΙΙΙ) καὶ 1 Ταξιαρχία Πεζικοῦ (ΙΙΙ).

ΕΙΣ ΠΙΝΔΟΝ

ΙΤΑΛΙΚΑΙ: 1 Μεραρχία 'Αλπινιστῶν (Τζούλια 7 ταγμάτων)

ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ: Δύο τάγματα πλέον πυροβολαρχία.'Ενισχύθησαν ἀπὸ τὴν Μεραρχίαν 'Ιππικοῦ καὶ μέρος 1 Μεραρχίας.

ΕΙΣ ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ

ΙΤΑΛΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ: 3 Μεραρχίαι (Πάρμα-Πιεμόντε-Βενέτσια)

ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ: 1 Μεραρχία (ΙΧ) καὶ 1 Ταξιαρχία (ΙΥ) ἀναπτυσσομένη εἰς ΧΥ Μεραρχίαν.

2) 14 Νοεμβρίου — 19 Νοεμβρίου

'Επὶ ΙΒΑΝ — ΜΟΡΟΒΑ — ΓΡΑΜΜΟΣ

ΙΤΑΛΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ: 5 Μεραρχίαι (Πάρμα—Πιεμόντε—Βενέτσια — 'Αρέτσο — Τριντεντίνα)

ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ: 3 Μεραρχίαι (ΙΧ, Χ, ΧΥ) καὶ μέρος τῆς ΧΙΙΙ Μεραρχίας.

Γ'

Περίοδος 24 Νοεμβρίου — 10 Δεκεμβρίου 1940

ΕΙΣ ΠΟΓΡΑΔΕΤΣ — ΚΑΜΙΑ

α) ΙΤΑΛΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ: 'Ολόκληρος ὁ ὄγκος τῶν Στρατευμάτων ποὺ συνεπτύχθησαν ἐκ Μόροβας — 'Ιβὰν πλὴν τῆς Μεραρχίας Πάρμας, ἥτις διελύθη τελευταίως. 'Επὶ πλέον 1 νέα Μεραρχία (Τάρο) καὶ ἓν νέον Σύνταγμα Βερσαλλιέρων.

β) ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ: Μέχρι 30 Νοεμβρίου μόνον 2 Μεραρχίαι (ΙΧ καὶ ΧΙΙΙ) καὶ μετέπειτα προσετέθη ἡ ΧΥΙΙ Μεραρχία.

Δ'

Κατὰ τὴν ἐαρινὴν ἐπίθεσιν (9—24 Μαρτίου) μεταξὺ 'Αώου καὶ Ἄψου ποταμῶν.

ΙΤΑΛΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ: 12 Μεραρχίαι πλέον 400 πυροβόλα καὶ 300 'Αεροπλάνα (Καλλιάρι — Τζούλια — Πούλιε — Πινερόλο — Πουστέρια — Μοντένα — Μπάρι — Σιένα — Λύκων Τοσκάνης — Κυνηγῶν Ἄλπεων — Σφορτσέσκα — Κενταύρων).

ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ: 6 Μεραρχίαι (Ι, Υ, ΥΙ, ΧΙ, ΧΥ, ΧΥΙΙ) πλέον 180 πυροβόλα (96 ὀρειβατικά, 36 πεδινά, 48 βαρέα).

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Μετὰ τὴν σύναψιν τῆς ἀνακωχῆς τόσον οἱ Σωματάρχαι καὶ οἱ Μέραρχοι (πλὴν ἐνίων, οἵτινες ἀπὸ τῆς νυκτὸς τοῦ Μεγάλου Σαββάτου εἶχον λάβει τὴν πρὸς 'Αθήνας ἄγουσαν, συναποκομίζοντες τὰς ἀποσκευάς των), ὅσον καὶ τὰ 'Επιτελεῖα τούτων παρεμείναμεν παρὰ τὰ Στρατόπεδα συγκεντρώσεως, κοντὰ εἰς τοὺς νομιμόφρονας ἄνδρας μας διὰ νὰ συμμεριζώμεθα τὸν πόνον των καὶ διὰ νὰ μεριμνῶμεν διὰ τὴν ταχυτέραν ἀπελευθέρωσίν των καὶ τὴν μεταγωγήν των εἰς τὰς ἑστίας των.

'Εν τῇ τοιαύτῃ μερίμνῃ ἀσχολούμενοι, ἀντελήφθημεν ὅτι ἦτο δυνατὸς ὁ μετριασμὸς τοῦ πόνου ἐκ τῆς «σκλαβιᾶς» καὶ τῶν ὠμοτήτων τῶν Κατακτητῶν, ἀπὸ περιστατικά, κατὰ τὰ ὁποῖα συνηντήσαμεν τὴν συναντίληψιν τῶν 'Αρχῶν Κατοχῆς πρὸς κατάπαυσιν τῶν ὠμοτήτων καὶ τὴν εἰλικρινῆ προσπάθειαν τούτων πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἀδικοπραγιῶν ποὺ συχνάκις παρετηροῦντο. Οὕτω:

α) Εἰς τὴν Πρέβεζαν ἦσαν ἀποθηκευμένα τὰ ἐφόδια, δι' ὧν θὰ διετρέφοντο οἱ εἰς τὰ πρόσκαιρα στρατόπεδα ἀξιωματικοὶ καὶ ὁπλῖται μας. Ταῦτα ἐγκατελείφθησαν ἀφρούρητα παρὰ τῶν ἁρμοδίων καὶ διηρπάζοντο. 'Επειδὴ ὁ στρατὸς ἐκινδύνευε νὰ μείνῃ νηστικός, ἀπηυθύνθημεν πρὸς τὰς 'Αρχὰς Κατοχῆς, αἵτινες εἰς εἰσήγησίν μας ἐπέτρεψαν νὰ ἀποστείλωμεν ἔνοπλον Τμῆμα πρὸς φρούρησιν τῶν ἀποθηκῶν καὶ ἐπιβολὴν τῆς τάξεως.

β) 'Αξιωματικοὶ καὶ ὁπλῖται μας ἐληστεύοντο παρὰ τῶν Γερμανῶν χωρὶς δυστυχῶς νὰ ἀνθίστανται δεόντως οἱ ληστευόμενοι. Τοῦτ' αὐτὸ ἔλαβε χώραν ἐντὸς τοῦ ἐν Φιλιππιάδι ξενοδοχείου, ὅπου ἐστεγάζετο τὸ Στρατηγεῖον Α΄ Σώματος καὶ εἰς τὸ Μέτσοβον ὅπου ἐστάθμευεν τὸ Β΄ Σῶμα Στρατοῦ. Εἰς ἔντονον διαμαρτυρίαν μου πρὸς τὸν Γερμανὸν μέραρχον ἐδόθησαν ἀμέσως διαταγαὶ πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν αὐθαιρεσιῶν. Τὸ γεγονὸς τοῦτο παρέσχεν ἡμῖν καὶ ἀφορμὴν νὰ διαπιστώσωμεν ὅτι ἐχρειάζετο ἀντίταξις ἀντιστάσεως.'Εξεδώσαμεν ὅθεν διαταγήν, διὰ τῆς ὁποίας τὸ σφάλμα ἐπερρίπτετο εἰς τὴν παράλειψιν τῶν ληστευθέντων νὰ ἀντισταθῶσιν ἀνδρικῶς κατὰ τῶν θρασέων ἀδικοπραγούντων, παρὰ τὰ διεθνῶς παραδεδεγμένα.

γ) Οἱ 'Ιταλοὶ προσεπάθουν νὰ ἐπιρρίψουν εἰς ἡμᾶς τὴν εὐθύνην τῆς παραβιάσεως τῶν ὅρων τῆς ἀνακωχῆς ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁλόκληρος ὁ στρατός μας εὑρέθη νοτιώτερον τῆς γραμμῆς διαχωρίσεως μεταξὺ γερμανικῆς καὶ ἰταλικῆς κατοχῆς καὶ συνεπῶς εὑρέθη ἐντὸς

τῆς κατεχομένης ζώνης ὑπὸ τῶν Γερμανῶν. Ὡς γνωστὸν ἡμεῖς δὲν εἴχομεν εὐθύνην τινὰ καθ' ὅσον ἐξεδώσαμεν διαταγὴν νὰ σταματήσουν ὅπου εὑρίσκοντο τὰ στρατεύματά μας κατὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 23 Ἀπριλίου. Ἂν δὲν εὑρέθη τίς εἰς τὴν ἰταλικὴν ζώνην τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὸν διατεθέντα χρόνον ἀπὸ 20—23 Ἀπριλίου παρὰ τῆς ἰταλικῆς Διπλωματίας, ἥτις ἐπροτίμησε τὴν διατήρησιν τοῦ γοήτρου τοῦ στρατοῦ της ἐκ τῆς τηρήσεως ἑνὸς «τύπου» καὶ ἐπέδειξε τὴν ἐκδικητικήν της μανίαν κατὰ τῶν ἀόπλων στρατευμάτων καὶ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ, τοὺς ὁποίους ἐβομβάρδιζε καὶ ἐπολυβόλει μὲ τὰ ἀεροπλάνα της ἐπὶ διήμερον.

Ὡσαύτως οἱ Ἰταλοὶ ἠπείλουν ἡμᾶς ὅτι θὰ εἰσήρχοντο εἰς Ἰωάννινα ἐὰν δὲν ἐξαναγκάσωμεν τὸν στρατὸν τῶν Ἰονίων Νήσων νὰ καταθέση τὰ ὅλα. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲν διεπραγματεύθημεν τὴν Ἀνακωχὴν ἐκ μέρους ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, ὡς κατ' ἐπανάληψιν ἰσχυρίσθησάν τινες ἀλλ' ἐκ μέρους τοῦ στρατοῦ ἐν Ἠπείρῳ καὶ Δυτικῇ Μακεδονίᾳ.

Οὕτως οὔτε τὸν εἰς Ἰονίους Νήσους στρατὸν διετάξαμεν νὰ παύση τὰς ἐχθροπραξίας, οὐδὲ εἰς τὰς ἰταλικὰς ἀξιώσεις ἀπεδώσαμεν σημασίαν.

Τουναντίον διεμαρτυρήθημεν εἰς τὰς Γερμανικὰς Ἀρχὰς διὰ τὰς ὑπερφιάλους καὶ ἀπειλητικὰς ἀξιώσεις τῶν Ἰταλῶν καὶ ἐπεστήσαμεν τὴν προσοχὴν τούτων ἐπὶ τῆς κακοπιστίας των, καταγγείλαντες, ὅτι ἐνήργουν ἐν Ἰωαννίνοις προπαγάνδαν πρὸς προσεταιρισμὸν τῶν ἀσθενῶν χαρακτήρων ἵνα διασπασθῇ ἡ Ἐθνικὴ ἑνότης.

Ἐκ τῶν συζητήσεων μετὰ τῶν Γερμανῶν καὶ ἐκ τῶν ἀποφάσεών των ἀντελήφθημεν ὅτι ἐσόβει ἐχθροπάθεια καὶ ὅτι δὲν ἦτο δύσκολον νὰ ἔχωμεν τὴν ὑποστήριξιν τῶν Γερμανῶν κατὰ τῶν ἀθεμίτων σχεδίων τῶν Ἰταλῶν. Οἱ Γερμανοὶ μᾶς ἐνεθάρρυνον, ὑποσχόμενοι ὅτι θὰ ἦσαν συμπαραστάται μας.

δ) Εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ ἰδιαίτατα εἰς Ἰωάννινα καθίστατο καταφανὴς ἡ ἀνάγκη νὰ προστατευθῇ ὁ πληθυσμὸς ἀπὸ τὰς τάσεις πρὸς αὐθαιρεσίας καὶ ὠμότητας τῶν ὁπλιτῶν Γερμανῶν, τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον αἱ Διοικητικαὶ καὶ Δικαστικαὶ Ἀρχαὶ εἶχον ἐγκαταλείψει τὰς θέσεις των, καὶ κατὰ συνέπειαν οἱ πολῖται δὲν εἶχον ποῦ νὰ προσφύγουν. Εἰς κάθε παράστασίν μας αἱ γερμανικαὶ ἀρχαὶ ἐπεδείκνυον τὴν συναντίληψίν των καὶ τὴν συνδρομήν των.

Ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ (Θεσσαλίας — Γρεβενῶν — Ἠπείρου — Αἰτωλοακαρνανίας) τῆς Ἑλλάδος κατέφθανον πληροφορίαι ὅτι ἐπεκράτει χάος καὶ ὅτι τὰ πάντα ἔβαινον πρὸς τὴν ἀποσύνθεσιν καὶ τὴν ἀναρχίαν. Αἱ πληροφορίαι ἐγίνοντο πιστευταὶ διότι ἐγνωρίζομεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς ἀναρχικὰς τάσεις τῶν φυγάδων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀνάκλησιν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀνδρῶν τῆς Χωροφυλακῆς πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ συνεπῶς ὅτι ἡ ζωή, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τοῦ φιλονόμου πληθυσμοῦ τῆς ὑπαίθρου χώρας εὑρίσκοντο εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κάθε κακοποιοῦ.

Τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ἀταξίαν ἐπεδείνωσε τὸ γεγονός, ὅτι πολλαὶ οἰκογένειαι πρὸς ἀποφυγὴν τῶν συνεπειῶν τοῦ πολέμου καὶ τῶν μαχῶν

ἐκινήθησαν πρὸς νότον. Αὗται ἔπιπτον εἰς χεῖρας τῶν φυγάδων ἢ τῶν κακοποιῶν τῆς κοινωνίας στοιχείων καὶ ἐληστεύοντο.

Τὰ γεγονότα ταῦτα καὶ ἡ ἐπίγνωσις τοῦ μεγέθους τῆς Ἐθνικῆς συμφορᾶς καὶ τῶν μαρτυρίων τοῦ Λαοῦ ἐκ τῆς Κατοχῆς διέγραφον μέσα εἰς τὴν ψυχήν μας μελανὸν τὸ ἄμεσον μέλλον τῆς Ἑλλάδος, δεδομένου ὅτι διὰ τὸ ἀπώτερον μέλλον εἴχομεν τὴν πίστιν ὅτι θὰ ἐνίκα ἡ Μεγάλη Βρεταννία καὶ συνεπῶς θὰ ἀποκαθίστατο ἐνδόξως ἡ Πατρίς μας. Διὰ τὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου, πρέπει νὰ τονίσω, ἐγὼ τουλάχιστον εἶχον ἐκδηλωθῆ προφορικῶς καὶ ἐγγράφως καὶ ὁ τέως Πρόεδρος καὶ καθηγητὴς Κανελλόπουλος ἐβεβαίωσεν ὅτι συνομιλῶν μαζί μου ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν τὴν 8ην Μαΐου 1941 ἤκουε διαρκῶς αἰσιοδόξους λόγους περὶ ἐπανόδου τῶν Ἄγγλων καὶ περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ Λαοῦ ἐκ τῆς δουλείας.

Ἡ σκέψις ὅλων μας ἐφέρετο πρὸς τὴν προφανῶς ἀπειλουμένην Ἐθνικὴν Ἑνότητα λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἦτο ἐγκαταλελειμμένος εἰς τὴν τύχην του ἀκαθοδήγητος καὶ ἀνυπεράσπιστος. Οὐδενὸς τὴν ἀντίληψιν διέφευγε τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς θὰ ὑπέφερε τὰ πάνδεινα μέσα εἰς σκληροὺς κατακτητὰς καὶ εἰς τὴν προπαγανδιστικὴν κίνησιν δύο προαιωνίων ἐχθρῶν ποὺ ἐπιβουλεύονται τὰ Ἐθνικά μας ἐδάφη καὶ τὴν ἐλευθερίαν μας.

Τὸ πνεῦμα ἀνησυχιῶν, οἱ φόβοι μας καὶ ἴσως ἡ ἀπαισιοδοξία μας διὰ τὸ ἐγγὺς μέλλον τοῦ Λαοῦ δὲν ἐγεννήθησαν τώρα μέσα μας. Διέπνεον τὰ στήθη ὅλων πρὸ τῆς Ἀνακωχῆς καὶ ἐξηκολούθουν ὀγκούμενοι εἰς φάσματα καὶ μετὰ τὴν Ἀνακωχήν, εἰς τρόπον, ὥστε νὰ βλέπωμεν ὅτι ἀνέκυπτεν ἡ ἀνάγκη κάποιας ἀορίστως συλλαμβανομένης ἀντιστάσεως κατόπιν ἐπισταμένης μελέτης καὶ συστηματικῆς ὀργανώσεως.

Προχείρως ἐπῆλθεν εἰς τὴν μνήμην μας τὸ παράδειγμα τοῦ Σχολαρίου ἔναντι τοῦ Κατακτητοῦ τῆς Βασιλευούσης, ἀλλὰ καὶ τόσων εὐγενῶν ὁμογενῶν καὶ τῶν ἁρματωλῶν εἰσέτι, οἵτινες πάντες ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς καθυποταγῆς εἰργάζοντο διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Ἔθνους ἐπὶ αἰῶνας, χωρὶς ν' ἀπολείπη τούτους ἡ ἐλπὶς καὶ ἡ ὑπομονή, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ φοβοῦνται μήπως παρεξηγηθοῦν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὁμοεθνεῖς.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας καὶ μέσα εἰς τοιαύτας, ὡς ἀνωτέρω, σκέψεις εὗρεν ἡμᾶς ἡ ἀπὸ 26 Ἀπριλίου γενομένη πρότασις τοῦ ἀντιστρατήγου Μπίλετς περὶ συγκροτήσεως Κυβερνήσεως.

Ἡ πρότασις αὕτη κατ' ἀρχὰς μᾶς ἐξέπληξε διότι οὐδαμοῦ, οὐδέποτε ἐγένετο λόγος σχετικῶς μὲ τοιοῦτον ζήτημα μετὰ τῶν Γερμανῶν. Εὐθὺς ἀμέσως ἐγνώσθη ὅτι ἐξ ἀκριτομυθίας τῶν γερμανομαθῶν ποὺ συνωμίλουν μὲ διαφόρους Γερμανοὺς ἀξιωματικοὺς ἐπληροφορήθησαν αἱ Ἀρχαὶ Κατοχῆς τὴν κίνησιν τοῦ στρατηγοῦ Μπάκου μετ' ἄλλων ἀξιωματικῶν πρὸς σχηματισμὸν κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως, ἥτις προυτάθη καὶ εἰς ἐμὲ τὴν νύκτα πρὸς τὴν 20ὴν Ἀπριλίου καὶ ἀπερρίφθη ἀσυζητητί. Τοὺς λόγους ἀνέπτυξα εἰς τὸ Α' μέρος, οἵτινες συνοψίζονται εἰς τὸ ὅτι δὲν ἐπέτρεπα εἰς ἐμαυτὸν νὰ προσχωρήση ὅλως ἀτίμως εἰς τὸ πλευρὸν τῶν ἐπιβουλευθέντων τὴν ἐλευθερίαν μας Ἰταλῶν καὶ Γερμανῶν, γινόμενος ἐχθρὸς ἐκείνων ποὺ ἠγγυήθησαν τὴν ἀκεραιότητα τῆς Πατρίδος μου, καὶ ἐθυσίαζον τέκνα των πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ πατρίου μας ἐδάφους.

῎Αλλως τε οὐδὲν δικαίωμα εἶχον σχετικῶς, παρὰ μόνον τὴν στρατιωτικὴν ἐνέργειαν τῆς ᾿Ανακωχῆς, ἐν εἴδει ἐλιγμοῦ, καὶ μόνον ταύτην ὡς στρατιωτικὴν πρᾶξιν.

Μετὰ τὴν μικρὰν ταύτην παρένθεσιν ἐπανέρχομαι ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς προτάσεως τοῦ Γερμανοῦ στρατηγοῦ, ἣν ἐμελέτησα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Δεμέστιχα καὶ ἐπιτελῶν ἀξιωματικῶν. Πρὶν καταλήξωμεν εἰς οἱονδήποτε συμπέρασμα, προσεκαλέσαμεν τὸν ᾿Αρχιεπίσκοπον ᾿Ιωαννίνων ἵνα τὸν συμβουλευθῶμεν.

῾Ο ὑπερπατριώτης οὗτος καὶ σοφὸς ῾Ιεράρχης μᾶς ἐτόνισεν, ὅτι ἐθεώρει ἐπιβεβλημένον τὸν σχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἕνεκα τούτου μᾶς παρώτρυνε νὰ τεθῶμεν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ᾿Εθνικῶν συμφερόντων, συνεχίζοντες ἰδιότυπον ἀγῶνα, ὡς τὸν ἀπεκάλεσε, πρὸς διάσωσιν τοῦ κινδυνεύοντος ν' ἀφανισθῇ ῾Ελληνισμοῦ, ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τῶν ἐπικινδύνων προπαγανδῶν, ἀπὸ τὴν βάρβαρον βίαν τῶν κατακτητῶν, ἀπὸ τὴν πεῖναν καὶ ἀπὸ τὴν ἐξαπλουμένην ἀναρχίαν. Μὲ ἀπερίγραπτον πικρίαν ἐπρόσθεσεν ὅτι ἐνόμιζεν ἠπιωτέραν καὶ σχεδὸν ἀνεκτὴν τὴν ἐν ᾿Ηπείρῳ κατάστασιν, ἐὰν αἱ Διοικητικαὶ ἐν ᾿Ιωαννίνοις ἀρχαὶ δὲν εἶχον ἐγκαταλείψει τὰς θέσεις των.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Μητροπολίτου ᾿Ιωαννίνων διηρευνήσαμεν τὸ ζήτημα καὶ ἀπεφάνθημεν:

α) ὅτι εἰς χεῖρας μας ἦσαν μέχρι προχθὲς πάντα τὰ ῞Οσια καὶ ῾Ιερὰ ἐμπεπιστευμένα. Συνεπῶς οὔτε παρεξήγησις χωρεῖ οὐδὲ δύναται νὰ τεθῇ ἐν ἀμφιβόλῳ ἡ ἐθνική μας συνείδησις. ᾿Αφορμὰς πρὸς παρεξηγήσεις δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ δώσωμεν, διότι εἴχομεν πλήρη αὐτοπεποίθησιν ὅτι οὐδὲν τὸ ἀντιπατριωτικὸν θὰ πράξωμεν.

β) ὅτι δὲν εἴχομεν δικαίωμα νὰ ἀρνηθῶμεν παρεχομένας παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐκχωρήσεις, αἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐξαιρετικὸν προνόμιον τοῦ ῾Ελληνισμοῦ. Τίνα δικαιολογίαν θὰ εἴχομεν ἔναντι τοῦ Πανελληνίου, ἀποποιούμενοι τὸ προνόμιον τοῦτο;

Δεδομένου ὅτι διὰ τῆς εἰς ἡμᾶς μεταβιβάσεως δικαιωμάτων του ἐστερεῖτο ὁ ἐχθρὸς τοῦ συνόλου τούτων, δὲν ἦτο μία ἐπιτυχία μας;

᾿Ελέχθη πολλάκις ὅτι ἔπρεπε ν' ἀφήσωμεν νὰ μεταβληθῇ ἡ ῾Ελλὰς εἰς ἀπέραντον νεκροταφεῖον διὰ νὰ ἐπιβαρυνθοῦν οἱ Γερμανοὶ μὲ ὅλας τὰς εὐθύνας!

Δὲν εἶμαι σύμφωνος μὲ τὴν νοοτροπίαν ταύτην. Τὴν ῾Ελλάδα δὲν ἀποτελεῖ μόνον τὸ αἱματοβαμμένον χῶμα Της, ἀλλὰ τὰ ὀκτὼ ἑκατομμύρια ῾Ελλήνων καὶ ῾Ελληνίδων, ἅτινα δὲν ἔπρεπε νὰ καταστραφοῦν καὶ νὰ ἐξοντωθοῦν. Οὔτε ἔχει τις τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίσῃ τὸν ἐξαφανισμόν των. Μόνον εἷς νεώτερος Δευκαλίων θὰ ἠδύνατο νὰ προβάλῃ παρομοίαν ἀξίωσιν νὰ ἐξαφανισθῇ ὁ ῾Ελληνισμὸς διὰ νὰ γεννηθῇ ἄλλος.

῎Αν ὑποθέσωμεν ὅτι ἐπραγματοποιοῦμεν τὰς κακῆς ποιότητος παραδοξολογίας, ἀπὸ ποῖον θὰ ἐζητούσαμεν εὐθύνας; Μὲ τίνας εὐθύνας θὰ ἐπεβαρύνετο ἡ Γερμανία σήμερον εἰς τὴν δεινὴν κατάστασιν ποὺ εὑρίσκεται; Μὲ ποῖα ἀνταλλάγματα θὰ ἐξηγοράζοντο αἱ θυσίαι μας; Καὶ παρὰ τίνος θὰ ἐξηγοράζοντο; Εἰς τί θὰ ἐχρησίμευεν εἰς ἡμᾶς ἡ ἐκ μέρους μας ἀπόδοσις εὐθυνῶν εἰς τὴν Γερμανίαν ποὺ κεῖται σήμερον ὡς αὐτόχρημα πτῶμα;

Έτεροι εξέφερον την γνώμην ότι διά του σχηματισμού Κυβερνήσεως διεμορφούτο ή γνώμη παρά τη Συμμάχω μας «Μεγάλη Βρεταννία» ότι εγκατελείπετο ή περαιτέρω αντίστασις της Ελλάδος. Άλλα διατί νά μορφωθή τοιαύτη εντύπωσις; Τίνα πρόσωπα απετέλεσαν την Κυβέρνησιν; Οι έως χθες αποκαλούμενοι Εθνικοί ήρωες, οίτινες ήσαν ανεπίδεκτοι μομφής ή υποψίας και εγνωσμένου πατριωτισμού. Εάν δ- θεν ή έν Αιγύπτω Κυβέρνησις διεφώτιζε προσηκόντως την Σύμμαχόν μας δεν θα υπήρχε κίνδυνος μορφώσεως κακής δι' ημάς γνώμης. Ατυχώς ησχολήθη νά μας κατασυκοφαντήση εξ ιδιοτελών υπολογισμών και μικροχαρούς αντιλήψεως. Εάν δεν ήθελε να αναλάβη ευθύνας δι' ημάς, διατί να μή κάμη μίαν δοκιμαστικήν απόπειραν να στείλη να συμμορφωθώμεν προς παραγγελίαν της; Εις ήν περίπτωσιν δεν ανταπεκρινόμεθα εις την διαταγήν της τότε θα εδικαιούτο να μας κατηγορήση.

Αλλά τί λέγω; Πώς θα συνίστα εαυτήν ή έν Αιγύπτω Κυβέρνησις εάν δεν εκατηγόρει ημάς; Και τί είδους αξίωσις είνε αύτη να αφήση τους συγκροτήσαντας Κυβέρνησιν εις Αθήνας να εκτιμηθούν παρά του Λαού, ως εργασθέντες προς εξυπηρέτησίν του;

γ) Ότι έπρεπε να ερωτηθούν οι λοιποί Στρατηγοί και Μέραρχοι. Πάντες ούτοι απήντησαν ότι ή ύπαρξις Κυβερνήσεως με μέλη αδιαβλήτων και αναμφισβητήτων ελληνοπρεπών φρονημάτων απετέλει εθνικήν ανάγκην. Διά τό εθνωφελές ταύτης δεν υπήρχε δευτέρα γνώμη. Εθεωρήθη μάλιστα παρ' όλων ή πρότασις των Γερμανών ως περιέχουσα την έννοιαν μεγίστην παραχωρήσεως προνομίου. Επειδή δε ή πρότασις σχηματισμού Κυβερνήσεως συνωδεύετο με την υπόσχεσιν, ότι ταχέως θα ρυθμισθή τό ζήτημα της απελευθερώσεως των αξιωματικών και όπλιτών εκ των Στρατοπέδων, εθεωρήθη έτι πλεονεκτική.

Επικουρικώς έφθασε και ή εξ ακριτομυθίας Γερμανού πληροφορία ότι ή Ελλάς εκινδύνευε να γίνη προτεκτοράτον των Ιταλών αν δεν ευρίσκετο Κυβέρνησις, ήτις να θέση τάξιν εις την ανάστατον Ελλάδα. Ωσαύτως εκινδύνευε να κυβερνηθή από πρόσωπα φιλοδοξούντα την εξουσίαν και αθεράπευτα από απόψεως εθνικής συνειδήσεως, τύπου Διαμάντη ή άλλων πού προέκυψαν κατά την διαδικασίαν.

Ή τελευταία πληροφορία διαρκώς επεβεβαιούτο. Ό κ. Λούβαρις εξέθεσεν απολογούμενος διατί δεν ωρκίσθη ως υπουργός μαζί μου και πόσην αντίδρασιν εκ μέρους των Ιταλών συνήντησαν οι Γερμανοί κατά τον σχηματισμόν της Κυβερνήσεώς μου.

Ό Ναύαρχος Οικονόμου και ό τέως υπουργός Ρέντης κατέθεσαν σχετικώς τί επεδίωκον οι Ιταλοί και πώς εξεφράζοντο οι Γερμανοί διά τούτο.

Ωσαύτως είχομεν λόγους να πιστεύωμεν, ως προερρήθη, ότι οι Γερμανοί είτε εξ εχθροπαθείας έναντι των Ιταλών, είτε δι' άλλους λόγους θα παρίσταντο υποστηρικταί μας, πράγμα πού θα μας ηυκόλυνε να δολιευώμεθα τους εισβολείς. Λέγω τούτο διότι θα ηδυνάμεθα να παραστέκωμεν συνήγοροι των εθνικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων του σκλάβου — φευ — Ελληνικού Λαού και θα επωφελούμεθα εκ της επιδεικνυομένης υπό των Γερμανών αδυναμίας διά την Κυβέρνησίν μας. Ζημίαν δεν θα υφίστατο ή Ελλάς εκ της αποδοχής της προτάσεως.

Διὰ νὰ κατανοηθῆ ἡ τοιαύτη νοοτροπία μας δέον νὰ μεταφερθῆ τις εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου εἴχομεν ἀπομονωθῆ ἄνευ συνδέσμου τινὸς μὲ τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ οὔτε καὶ μὲ τὰς Πάτρας, μὲ τὴν Ἄρταν, μὲ τὸ Μεσολόγγιον.

Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων ἁπάντων ἐκρίναμεν ὅτι ἤμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἐπωμισθῶμεν τὰς μεγάλας προσπαθείας τῆς διακυβερνήσεως τῆς ὑπὸ ξενικὸν ζυγὸν τελούσης Πατρίδος μας, συνεχίζοντες ὑπὸ ἄλλην μορφὴν τὸν εἰς Ἀλβανίαν Ἀγῶνα καὶ νὰ αὐτοθυσιασθῶμεν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεών της, εἰς ἣν περίπτωσιν συνελαμβανάμεθα δολιευόμενοι τοὺς Κατακτητάς.

Τὸ ξεκίνημά μας ἦτο ἁγνῶς πατριωτικόν.

Ἄνευ ταπεινῆς σκέψεως.

Ἄνευ ἑτέρου ἐλατηρίου.

Μὲ τὴν πίστιν ἐπὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Ἔθνους καὶ ἐπὶ τὴν διάσωσιν τῆς φυλῆς. Ἐπὶ τὴν ἐπιβίωσιν. Τὴν σκέψιν καὶ τὰς ψυχάς μας ἀπησχόλει ἡ Πατρίς, δεδομένου ὅτι εἴχομεν ἐνστερνισθῆ ὅσα διεκηρύττομεν.

Δὲν ἐφοβήθημεν τὴν παρεξήγησιν, διότι ἤμεθα οἱ δημιουργοὶ τῆς Νίκης καὶ οἱ συντελεσταὶ τῆς παρατάσεως τοῦ ἀγῶνος καὶ μὲ δεδηλωμένην γνώμην τῆς πίστεώς μας ἐπὶ τὴν τελικὴν Νίκην τῆς Ἀγγλίας.

Μὲ σύμβολα τὸν Σταυρὸν καὶ τὴν Κυανόλευκον, μὲ πατριωτικοὺς παλμοὺς καὶ μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ δέουσα κατανόησις ἐπὶ τὴν ἱερότητα τοῦ ἔργου μας ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν καὶ ἀπὸ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ Κυβέρνησιν, ὑπελογίσαμεν ὅτι συνεταυτίζοντο αἱ ἐπιδιώξεις μας, αἵτινες συνωψίζοντο εἰς τὰ ἑπόμενα ἄρθρα τῆς πίστεώς μας μὲ τοὺς σκοποὺς τοῦ Ἔθνους:

Α) Διατήρησις τῆς Ἐθνικῆς Ἑνότητος

Β) Ἐξυπηρέτησις τοῦ Λαοῦ ἵνα δυνηθῆ νὰ ἀνταπεξέλθη τὰς κρισίμους περιστάσεις τοῦ χειμαζομένου Ἔθνους

Γ) Διατήρησις παρὰ πάντων ἀκλονήτου τῆς πίστεως ἐπὶ τὴν Τελικὴν Νίκην τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐπὶ τὸ εὐοίωνον μέλλον τῆς Ἑλλάδος

Δ) Ἀντίταξις ἀντιστάσεως κατὰ τῆς βίας τῶν εἰσβολέων

Ε) Πρόληψις τῆς ἐξαχρειώσεως καὶ ἐξαθλιώσεως τῶν πάντων δι' αὐστηρᾶς ἐπαγρυπνήσεως καὶ διὰ τονώσεως τοῦ φρονήματος.

ΣΤ) Παγίωσις τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας πρὸς περιφρούρησιν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ περιουσία τοῦ Λαοῦ

Ζ) Νὰ συντηρηθοῦν οἱ ὑπάλληλοι καὶ νὰ διατηρηθοῦν εἰς τὶν προσήκουσαν περιωπὴν ὡς ὄργανα τοῦ Κράτους.

Η) Προστασία τῆς φυλῆς ἀπὸ τοὺς κινδύνους τῶν παντοίων ξενικῶν προπαγανδῶν καὶ ἰδίως τῆς ἰταλικῆς, βουλγαρικῆς καὶ κουτσοβλαχικῆς.

Θ) Διατήρησις τῆς Ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας εἰς τὸ προσῆκον ὕψος.

Ι) Δυνατότης τῆς εἰς Αἴγυπτον Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως νὰ παρέχη ἡμῖν τὰς κατευθύνσεις της, ποὺ ἀφοροῦν γενικώτερα ἐθνικὰ συμφέροντα καὶ τοὺς ἐπιδιωκτέους σκοπούς της πρὸς τοὺς ἀδιαβλήτους πάσης ὑποψίας ἐθνικοὺς ἥρωας τῆς χθές.

Ἐν ᾧ ἀπεφασίζομεν τ' ἀνωτέρω, ἐτελοῦμεν ἐν ἀγνοίᾳ ὅτι ἡ ανα-

χωρήσασα εἰς Κρήτην Κυβέρνησις διέταξε τὴν ἀπρόσκοπτον λειτουργίαν τῆς Κρατικῆς μηχανῆς μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς Γενικοὺς Γραμματεῖς ἢ Γενικοὺς Διευθυντάς.

Ὡσαύτως ὁ πολιτικὸς κ. Παπανδρέου εἶχε σκεφθῆ καὶ εἶχεν συστήσει εἰς τὸν τότε Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Χρύσανθον τὴν ἀναβίωσιν τῶν παραδόσεων τοῦ Γένους. Τοῦτ' ἔτσι ν' ἀναλάβη τὴν διαχείρισιν τῶν ζητημάτων τῆς ἐξουσίας ἡ Ἐκκλησία. Ἀλλ' ἀτυχῶς δὲν ἐπραγματοποιήθη τοῦτο.

Διὰ τοῦτο, ἔνιοι πατριῶται, ὅλως αὐτοβούλως κατέβαλον ἀξιόλογον προσπάθειαν, ὅπως προλάβουν τὴν ἐξάρθρωσιν τῆς Κρατικῆς μηχανῆς καὶ ὅπως περιφρουροῦντες τὰ ὅσια καὶ ἱερὰ ἐξυπηρετήσουν τὸν λαόν, ποὺ ἐπεδίδετο εἰς τὰ εἰρηνικά του ἔργα.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ Δήμαρχος Ἀθηναίων Πλυτᾶς, Νομάρχης Ἀττικοβοιωτίας Πεζόπουλος, Ὑφυπουργὸς Ἐπισιτισμοῦ Ζαφειρόπουλος, Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Καβράκος καὶ ἅπαντες οἱ Γενικοὶ Διευθυνταὶ ἢ γενικοὶ Γραμματεῖς τῶν Ὑπουργείων, οἵτινες εἴτε ἐξυπηρέτουν τὸ κοινόν, εἴτε ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰς Γερμανικὰς Ἀρχὰς Κατοχῆς, εἰς ἃς προσεφέρθησαν νὰ δέχωνται ἀπ' εὐθείας τὰς αἰτήσεις τούτων διὰ νὰ μὴ ἐνοχλῆται ὁ πληθυσμός.

Ἡ κοινὴ Γνώμη ἐπεθύμει τότε νὰ μὴ νεκρωθῆ ἡ Κρατικὴ μηχανὴ οὐδὲ ἡ Ἐθνικὴ Οἰκονομία, ἵνα οὕτω παλαίσῃ ὁ λαὸς πρὸς ἐξοικονόμησιν τοῦ ἐπιουσίου.

Ἀπόδειξιν τρανωτάτην ἀποτελεῖ τὸ γεγονός, ὅτι πλῆθος ἐπιτροπῶν ἐκπροσωπουσῶν σωματεῖα, συλλόγους, ἐπιμελητήρια, συνομοσπονδίας, ἀνώτερα πνευματικὰ ἱδρύματα, ἀνωτέρας πολιτικὰς καὶ δικαστικὰς Ἀρχάς, προσῆλθεν εἰς τὸ Πρωθυπουργικόν μου γραφεῖον διὰ νὰ ὑποβάλῃ τὰ συγχαρητήριά του, διὰ τὸ ἀναληφθὲν βαρύτατον πατριωτικὸν ἔργον καὶ νὰ δηλώσῃ ὅτι τασσόμενον παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Κυβερνήσεως θὰ τὴν βοηθήσῃ μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις του πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ ταύτης.

Σωρεῖαι ἀναφορῶν ὡσαύτως ὑπεβλήθησαν ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω πνεῦμα.

Μία ἐκ τούτων εἶνε καὶ ἡ τῆς Συγκλήτου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὑπογραφεῖσα παρὰ τοῦ Πρυτάνεως Φωτεινοῦ, ἀντιπρυτάνεως Μπαλῆ καὶ ὅλων τῶν μελῶν τῆς Συγκλήτου. Ὑπογραμμίζω ταύτην διότι ὁ Καθηγητὴς κ. Μπαλῆς, λησμονήσας τὴν ὑπογραφήν του καὶ τὰς διαβεβαιώσεις του πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, κατέθεσεν ὅτι ἡ κοινὴ Γνώμη τότε δὲν ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην ὑπάρξεως Κυβερνήσεως.

Ἀντιπροσωπίαι τῶν Βιοτεχνικῶν ὀργανώσεων τῆς Ἑλλάδος παρουσιασθεῖσαι ἐνώπιόν μου τὴν 6ην Ἰουνίου 1941, ἐπέδιδον ψήφισμα ἀναφέρον μεταξὺ ἄλλων:

«Ἀποδοκιμάζομεν μετ' ἀποτροπιασμοῦ καὶ ἀγανακτήσεως τὰς ὑπὸ εὐαρίθμων ταραξιῶν ἐκδηλωθείσας ἀσχημίας ἐναντίον τῶν στρατευμάτων τῆς Κατοχῆς. Συγχαίρομεν τὴν Ὑμετέραν ἐξοχότητα καὶ τοὺς ἐκλεκτούς σας συνεργάτας διὰ τὴν πατριωτικὴν προσπάθειαν τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς φιλτάτης Πατρίδος. Ὑπογραφαί: Γεωργᾶτος Ἄγγ., Δ. Μιχαηλίδης, Κ. Χιωτάκης, Ι. Παπαγιάννης, Θ. Βοσινάκος, Δ. Χαλοῦλος, Θ. Παπάζογλου, Κ. Ἰγγλέσης, Γ. Ποῦλος, Ι.

Σιστοβάρης, Ι. Εὐαγγελίδης, Κ. Παπαδόγιαννης κλπ.». (Ἰδὲ «Ἀσύρματον» 6 Ἰουνίου 1945).

(Σημ.: Παρεμπιπτόντως θὰ εἴπω ἐνταῦθα ὅτι ἡ τοιαύτη ἀναφορὰ τῶν Ἐπαγγελματιῶν—Βιοτεχνῶν δὲν ἤρεσεν εἰς τὸν ὑποφαινόμενον διότι ἀπεδείκνυεν ὅτι οἱ Βιοτέχναι ἐλάμβανον θέσιν ὑπὲρ τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς καὶ συνεπῶς ἐθεώρουν τὴν Κυβέρνησίν μου ὡς φιλογερμανικήν! Ἠναγκάσθην, ὅθεν, ἀπαντῶν, νὰ ἀναπτύξω ὅτι ἐδεχόμην τὸ ψήφισμά των ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἀπεδοκιμάζοντο αἱ ἄσκοποι ἀσχημίαι κατὰ τῶν Γερμανῶν, ποὺ μποροῦν νὰ προκαλέσουν λυπηρὰ ἀντίποινα ἐναντίον ἀθώων ἀντὶ τῶν ὑπευθύνων, καὶ ὅτι δὲν θὰ παύσῃ πᾶς τίμιος καὶ φιλόπατρις πολίτης τὸν συνεχιζόμενον ἀγῶνα μέχρις ἀπελευθερώσεως τῆς Πατρίδος μας).

Ὡσαύτως παραθέτω ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τοῦ Προέδρου τῆς Μονίμου Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς Παμπροσφυγικοῦ Συνεδρίου (ἕδρα Ἀθῆναι — Θεμιστοκλέους 7), ζητοῦντος νὰ μετάσχῃ τῆς Κυβερνήσεως:

Ἐν Ἀθήναις, 30 Ἀπριλίου 1941

Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον κ. Γεώργ. Τσολάκογλου — Στρατηγὸν
Πρόεδρον Κυβερνήσεως Ἐνταῦθα

Ἐξοχώτατε Κύριε Πρόεδρε,

Ἡ Μόνιμος Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Παμπροσφυγικοῦ Συνεδρίου, ὡς ἐκπρόσωπος τῶν ἐν Ἑλλάδι Προσφύγων, δράττεται τῆς εὐκαιρίας τῆς ὑφ' Ὑμῶν ὡς Προέδρου τῆς Ἐθνικῆς Κυβερνήσεως ἀναλήψεως τῆς διακυβερνήσεως τῆς Χώρας, ὅπως εὐχαριστήσῃ Ὑμᾶς διότι διὰ τῆς πράγματι σθεναρᾶς χειρονομίας Σας ἡ χώρα ἀπέκτησε Κυβέρνησιν νόμιμον καὶ Ἐθνικήν, πρᾶγμα ποὺ ἡ Χώρα ἐστερεῖτο ἀπὸ τῆς 4ης Αὐγούστου 1936.
Ἐξοχώτατε,

Ὁ προσφυγικὸς κόσμος ἀποτελεῖ καὶ αὐτὸς ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ Ἐθνικοῦ Συνόλου. Θὰ ἦτο εὐτυχὴς ὅπως καὶ αὐτὸς διὰ τῶν νομίμων ἐκπροσώπων του, συντελέσῃ κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὸ βαρὺ ἔργον τῆς ἀνορθώσεως τῆς Χώρας,
Ἐξοχώτατε,

Σᾶς παρακαλοῦμεν ὅπως δεχθῆτε εἰς ἰδιαιτέραν ἀκρόασιν τὸ πενταμελὲς Προεδρεῖον μας, ἵνα σᾶς ἐκθέσωμεν ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπόψεις μας.

Μετὰ πάσης τιμῆς καὶ σεβασμοῦ
Διὰ τὴν ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν ὁ Πρόεδρος
Ν. Π. ΘΕΟΛΟΓΟΣ, Δικηγόρος

Ὡσαύτως, παρουσιάσθη ἐπιτροπὴ ἐκ προσφύγων, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κ.κ. 1) Ἀντων. Ἀθηνογένους τέως Ὑπουργοῦ καὶ Ἀντιπροέδρου Βουλῆς, 2) Μιχ. Ἀργυροπούλου πρώην Βουλευτοῦ, 3) Ἐμμ. Ἐμμανουηλίδου, πρώην Ὑπουργοῦ, 4) Ἀνασ. Μπακάλμπαση, πρώην Ὑπουργοῦ, 5) Ἀχιλλέως Παπαδάτου, πρώην Ὑπουργοῦ, 6) Ἀποσ.

'Ορφανίδου, πρώην Ὑπουργοῦ, 7) Δημοσθ. Ἐλευθεριάδου, πρώην Ὑπουργοῦ, 8) Μιχ. Τσιγδέμογλου, πρώην Βουλευτοῦ καὶ Δημάρχου, 9) Κωνστ. Γιαβάσογλου, πρώην Γερουσιαστοῦ, 10) Σταυρ. Χούρσογλου, πρώην Βουλευτοῦ, 11) Νικ. Μανούση, πρώην Βουλευτοῦ, 12) Λαμπρ. Λαμπριανίδη, πρώην Βουλευτοῦ, 13) Σταμ. Χατζήμπεη, πρώην Βουλευτοῦ, 14) Κωνστ. Λαμέρα, Προέδρου Μικρασιατικοῦ Συλλόγου «'Ανατολή», 15) Σωκρ. Σινανίδου, Δημοσιογράφου καὶ 16 Δημ. Παρθένη — Μιλάνου.

Ὡσαύτως, τρανωτάτην ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι πάντες ἤθελον τὴν ὕπαρξιν Κυβερνήσεως ἀποτελεῖ ἡ γνώμη τῶν ἀρχηγῶν πολιτικῶν κομμάτων τῆς Χώρας καὶ ἄλλων προσωπικοτήτων. Οὗτοι κληθέντες παρ' ἐμοῦ εἰς τὸ Πρωθυπουργικὸν γραφεῖον, ἵνα λάβωσι γνῶσιν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐσχηματίσθη ἡ Κυβέρνησις καὶ περὶ τῶν ἐπιδιώξεων ταύτης ἀπεφάνθησαν πάντες ὅτι:

'Εθεώρουν προτιμοτέραν τὴν Κυβέρνησιν ἀπὸ τὸ Προτεκτορᾶτον.

'Επέδειξαν κατανόησιν τῆς σοβαρότητος τῆς πατριωτικῆς χειρονομίας, ποὺ ἔκαμα καὶ μὲ ἐνεθάρρυναν εἰς τὸ πατριωτικὸν ἔργον, ποὺ ἀνέλαβα καὶ ἐξέφρασαν τὴν πεποίθησίν των, ὅτι ἡ Πατρὶς θὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ὑπάρξεως Κυβερνήσεως.

'Εκ τῶν προσκληθέντων προσῆλθον καὶ συνεφώνησαν κατὰ τὰ ἀνωτέρω οἱ κ.κ. Πάγκαλος, Γονατᾶς, Μάξιμος, Ροῦφος, Παπανδρέου, Κανελλόπουλος, Μόδης, Τσαλδάρης, Σβῶλος, Τζερμιᾶς, Καρτάλης, Κούνδουρος, Χατζηγιάννης, Βάρδας, 'Οθωναῖος, Καθενιώτης, 'Αλεξάνδρου, Μερκούρης, Στεφανόπουλος, Πρωτοσύγκελλος, Μοσχονᾶς, Λαπαθιώτης, Τουρκοβασίλης, Ράλλης Πέτρος καὶ οἱ Καθηγηταὶ Πανεπιστημίου 'Εξαρχόπουλος, Σακελλαρίου, Λούβαρις, Πίντος, Δένδιας κ.ἄ.

'Εκ τούτων διῆλθον ὡς μάρτυρες κατὰ τὴν δίκην μας:

α) 'Ο Καθηγητὴς καὶ τέως ἀντιπρόεδρος Κανελλόπουλος, ὅστις κατέθεσεν ὅτι:

«Συνωμίλησα ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν μὲ τὸν κ. Τσολάκογλου χωρὶς νὰ μοί εἴπῃ λέξιν δυναμένην νὰ ἐκληφθῇ ὡς Γερμανοφιλία ἢ ἡττοπάθεια. Διαρκῶς μοὶ ἔλεγε ὅτι θὰ ἐφρόντιζε νὰ μειωθῇ ἡ ἐπὶ τοῦ λαοῦ πίεσις τοῦ Κατακτητοῦ καὶ ἐπίσης τὰ δεινὰ τῆς Κατοχῆς καὶ ὅτι νικώσης τῆς 'Αγγλίας πολὺ γρήγορα θὰ ἔλθουν οἱ Βρεταννοὶ νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν». Καὶ προσέθηκε, χαρακτηριστικῶς (ὁ κ. Τσολάκογλου), «ὅτι οἱ Ἄγγλοι λόγω τῶν πολυτίμων ὑπηρεσιῶν, ποὺ προσεφέραμεν εἰς τὸν ἀγῶνα οὔτε παρεξήγησαν, οὔτε ἐθίγησαν ἐκ τῆς ἀνακωχῆς καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς Κυβερνήσεως, ἥτις θὰ τοὺς ἐξυπηρετήσῃ».

'Επὶ τοῦ προκειμένου ἔχω νὰ ὑπομνήσω τὴν κατάθεσιν τοῦ κ. Περικλ. Παπαδοπούλου, μάρτυρος ὑπερασπίσεως ἑνὸς τῶν συγκατηγορουμένων μου, ὅστις εἶπε:

«'Από τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Μαΐου 1941 ὁ Πρωθυπουργὸς Τσολάκογλου συνεκάλεσε πολλὰ ἔγκριτα πρόσωπα, ἅτινα σὺν τῷ χρόνῳ ἀπετέλεσαν Φιλικὴν Ἑταιρίαν, ἧς ἐτύγχανον Γραμματεὺς καὶ ἥτις εἶχεν ὡς σκοπὸν — καὶ τὸν ἐξεπλήρωσε — νὰ παράσχῃ τὸν τόνον τῆς 'Εθνικῆς 'Αντιστάσεως κατὰ τῶν Κατακτητῶν».

Καὶ οἱ μάρτυρες Ρέντης καὶ Γράψας ὡμίλησαν σχετικῶς ὡς καὶ οἱ συγκατηγορούμενοι Πολύζος καὶ Ρουσόπουλος.

β) Ὁ τέως Πρωθυπουργὸς Παπανδρέου ὡμολόγησεν, ὅτι τὸν κατέστησα κοινωνὸν τῶν προθέσεών μου καὶ ὅτι συνεφώνησε περὶ τῆς ἁγνότητος τούτων. Ἰσχυρίσθη δὲ ὅτι δὲν μοὶ ἀνεκοίνωσε τὴν προτίμησίν του, ὅπως ἡ Ἐκκλησία ἔχῃ τὴν ἐξουσίαν καὶ ὄχι στρατιωτικὴ Κυβέρνησις, διότι δῆθεν εὑρίσκετο πρὸ τετελεσμένου γεγονότος.

Κατὰ τὴν γνώμην μου ἐλησμόνησεν ὅτι μὲ ἐνεθάρρυνε καὶ ὅτι μοὶ συνέστησε νὰ «ὑποκρίνωμαι» εἰς τοὺς εἰσβολεῖς διὰ νὰ δυνηθῶ νὰ ἐξυπηρετήσω τὸν λαόν.

Ἐλησμόνησεν, ἐπίσης, ὅτι ἤθελε νὰ μὲ βοηθήσῃ μὲ ὅλην τὴν ψυχήν του, ὡς ηὔχετο νὰ ἐπιτύχω εἰς τὸ ἀναληφθὲν ἔργον. Ἐφ' ᾧ τὴν 31 Μαΐου 1941, καθ' ἣν ἡ Κυβέρνησις εὑρίσκετο πρὸ ἀδιεξόδου λόγῳ τῆς κλοπῆς τῆς Γερμανικῆς σημαίας ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως ἔσπευσε τὴν 14.30' ὥραν ὑπὸ καυστικώτατον ἥλιον νὰ μὲ συμβουλεύσῃ πῶς ἔπρεπε νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα διὰ νὰ μὴ ἐξαναγκασθῶ εἰς παραίτησιν, ἥτις θ' ἀπέβαινεν «ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ Τόπου» ὡς μοί εἶπεν.

Διατί ἄραγε τότε νὰ μὴ μὲ συμβουλεύσῃ νὰ φύγω, ἐφ' ὅσον ἦτο τῆς γνώμης ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ σχηματίσω Κυβέρνησιν; Μήπως ἤθελε τὸ κακόν μου; Ἄπαγε τῆς βλασφημίας. Ἤθελε νὰ ἐπιτύχω διὰ νὰ ἀνακουφισθῇ ὁ λαός. Διὰ τοῦτο ἔσπευσε νὰ μὲ συνδράμῃ. Σήμερον λέγει τ' ἀντίθετα! Ὁ λόγος τῆς τοιαύτης καταθέσεως τοῦ κ. Παπανδρέου ὀφείλεται εἰς τωρινὴν ἐπινόησιν διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ποινικὴν δίωξίν μας, τὴν ἐγκάθειρξιν καὶ τὴν παραπομπήν μας εἰς δίκην.

γ) Ὁ διακεκριμένος ἐκπρόσωπος τοῦ ὀρθοδόξου Λαϊκοῦ Κόμματος, μοναδικὸς Οἰκονομολόγος καὶ τέως Πρωθυπουργὸς καὶ Ὑπουργὸς κ. Μάξιμος συμπαρίστατο μετὰ τοῦ κ. Παπανδρέου εἰς τὸ γραφεῖον καὶ ἤκουσε τὰ πλεῖστα τῶν διαμειφθέντων μετ' ἐκείνου. Οὗτος διεβεβαίωσεν ὅτι μὲ ἐνεθάρρυναν διὰ τὸ ἀναληφθὲν Κυβερνητικὸν ἔργον. Καὶ προσέθηκε: «Μόνον ἐγώ, ποὺ ἐγνώριζον τὴν νοοτροπίαν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν Γερμανῶν, εἶχον ἀμφιβολίας περὶ τοῦ ἔργου σας, στρατηγὲ Τσολάκογλου, καὶ σᾶς ἐτόνισα ὅτι θὰ εὕρητε πολλὰς δυσκολίας καὶ κινδύνους, ὅταν θὰ καταδολιεύησθε τοὺς Γερμανούς».

δ) Ὁ στρατηγὸς Πάγκαλος κατέθεσεν ὅτι πάντες ἐφρόνουν κατὰ Μάϊον τοῦ 1941, ὅτι ἡ ὕπαρξις Κυβερνήσεως, ἀποτελουμένης ἀπὸ ἐπίλεκτα μέλη, δὲν ἦτο ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν Χώραν.

ε) Ὁ τέως βουλευτὴς Θεσσαλονίκης καὶ δικηγόρος Τζερμιᾶς κατέθεσεν ὅτι ἀπρόσκλητοι μετέβησαν περὶ τοὺς 15 πολιτευόμενοι εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ συγχαρέντες αὐτόν, ἐδήλωσαν ὅτι εἶνε πρόθυμοι νὰ τὸν συνδράμουν εἰς τὸ δυσχερές, ἀλλὰ πατριωτικώτατον ἔργον του.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐφημερίδων ἀποδεικνύεται, ὅτι ἐκρίνετο ὡς ἀναγκαιοτάτη ἡ ὕπαρξις Κυβερνήσεως.

Ἡ «Καθημερινὴ» εἰς τὸ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 30 Ἀπριλίου φύλλον ἀφιερώνει κύριον ἄρθρον, οὗτινος κατωτέρω παρέχομεν ἀποσπάσμα-

τα. Εἰρήσθω ἐν παρόδω, ὅτι ἡ Κυβέρνησις ὠρκίσθη 4 ὥρας μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐφημερίδος ταύτης.

«Ἀπὸ σήμερον ὁ τόπος θὰ ἔχη Κυβέρνησιν νόμιμον, προεδρευομένην ἀπὸ γενναῖον ἀξιωματικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, τὸν στρατηγὸν Γεώργιον Τσολάκογλου, διοικητὴν μιᾶς Στρατιᾶς, ἡ ὁποία διεκρίθη εἰς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας. Συνεργάται τοῦ νέου Πρωθυπουργοῦ εἰς τὸ τραχὺ ἔργον τῆς ἀνορθώσεως καὶ περισυλλογῆς, εἶνε καθὼς θὰ ἴδη ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸν ἐν ἄλλη στήλη δημοσιευόμενον κατάλογον τῶν νέων ὑπουργῶν, διακριθέντες ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ καὶ πολῖται διακεκριμένοι, οἱ ὁποῖοι προθύμως ἐπωμίζονται τὸ ἔργον, πράγματι δυσχερὲς καὶ ἐπίπονον, τῆς οἰκοδομήσεως. Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ βοηθήση ὁλοψύχως τὴν προσπάθειαν, διότι γνωρίζει ὅτι ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν της ἐξαρτᾶται ἡ εὐημερία καὶ ἡ εὐτυχία τῆς Χώρας ἐν μέσω τῆς συμφορᾶς, τὴν ὁποίαν κατέλιπεν ἡ πολεμικὴ περιπέτεια... Εἰς τὰς προγραμματικὰς δὲ δηλώσεις του ὁ νέος Πρωθυπουργὸς συνώψισε εἰς ὀλίγα περιεκτικὰ κεφάλαια τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἡ νέα Κυβέρνησις θεωρεῖ ὡς πρωταρχικὰ εἰς τὴν μέριμναν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον της. Εἰς τὰς παραπλεύρως στήλας ὁ ἀναγνώστης θὰ ἴδη τὰ ἑπτὰ κεφάλαια τοῦ ἐπείγοντος ἐνδιαφέροντος τοῦ νέου ὑπουργείου καὶ θὰ συμφωνήση ὅτι ὄντως αὐτὰ ἀποτελοῦν τὰς θεμελιώδεις προϋποθέσεις διὰ τὴν ἐπάνοδον τῆς Χώρας εἰς ἕνα ρυθμὸν τάξεως καὶ παραγωγικῆς δραστηριότητος»... (πρόκειται περὶ τῶν κάτωθι ἑπτὰ κεφαλαίων: 1) ἐπίλυσις τοῦ ζητήματος τῆς θέσεως τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὁπλιτῶν, οἵτινες παρέμενον εἰς στρατόπεδα καὶ ἔπρεπε νὰ ἀπελευθερωθοῦν. 2) Ἡ βοήθεια τῶν ἀναπήρων καὶ παθόντων ἐν πολέμω καὶ γενικῶς ἡ παροχὴ κοινωνικῆς προνοίας. 3) Ἡ ἐπίλυσις τοῦ ζητήματος τοῦ ἐπισιτισμοῦ τῆς Χώρας. 4) Ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐθνικῆς καὶ ἰδιωτικῆς οἰκονομίας τῆς Χώρας. 5) Ἡ παροχὴ ἐργασίας εἰς πάντας καὶ ἡ ἐνίσχυσις τῆς γεωργίας καὶ βιομηχανίας. 6) Ἀποκατάστασις τοῦ συγκοινωνιακοῦ ζητήματος. 7) Ἡ ἀπόλυτος τήρησις τῆς τάξεως καὶ Ἀσφαλείας)... «Θὰ ἠθέλαμεν, τερματίζοντες τὰς ὀλίγας αὐτὰς λέξεις, νὰ τονίσωμεν πόσην ἱκανοποίησιν ἐμπνέει εἰς ὁλόκληρον τὸν Λαὸν ἡ φράσις αὐτή, διὰ τῆς ὁποίας καταλήγει ἡ προκήρυξις τοῦ νέου Πρωθυπουργοῦ: Ἐφεξῆς, μακρὰν παντὸς ξένου συμφέροντος, καὶ ὁδηγούμενοι ἁπλῶς καὶ μόνον ἀπὸ τὸ ἀκραιφνὲς ἑλληνικὸν συμφέρον, ἂς προσπαθήσωμεν νὰ ζήση ἡ Ἑλλὰς καὶ νὰ ἐξασφαλισθῆ ἐκ νέου εἰς τὸν Λαόν της ἡ εἰρήνη καὶ ἐργασία... Ἰδοὺ πράγματι ἓν σύνθημα ἄξιον τῶν στιγμῶν».

Καὶ αἱ λοιπαὶ ἐφημερίδες ἐχαιρέτησαν τὸν σχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐδήλωσαν ὅτι μὲ ἱκανοποίησιν διεπίστωνον ὅτι θὰ ἐξυπηρετηθῆ ὁ Λαὸς ἀπὸ φιλοπάτριδα πρόσωπα.

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Σπύρος Μελᾶς ἔγραψε χρονογράφημα τὴν 30 Ἀπριλίου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ στρατηγὸς» μὲ τὰ ἑπόμενα:

«Ἡ φυσιογνωμία τοῦ στρατηγοῦ Τσολάκογλου, ποὺ ἀνεδέχθη χθὲς τὸ πρωθυπουργικὸ ἀξίωμα ἐμπνέει τὴν πιὸ δικαιολογημένη ἐμπιστοσύνη στὴν κοινὴ γνώμη τῆς Ἑλλάδος. Ἡ φήμη πῆρε τὸ ὄνομά του στὰ φτερά της ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου. Μαχηταί, μετόπισθεν, λαός, τὸν ἐγνώρισαν κατὰ τὰ εὐτυχέστερα γεγονότα τοῦ ἀγῶνος, στὰ χιονισμένα Ἀλβανι-

κὰ βουνά! Τὸν εἶδα, διοικητὴ Σώματος, ἐπάνω στὴν ἀκμὴ τῆς μάχης στὴ Χότιστε, στ' ἀντερείσματα τῆς Μόροβας μὲ τὰ προκεχωρημένα κλιμάκια τῶν Μονάδων του καὶ δύο ἀπὸ τοὺς μεράρχους του νὰ διευθύνη τὴν ἐπίθεσι. Ψηλός, μελαχροινός, λεβεντάνθρωπος, γενναῖος, νηφάλιος, καρτερικός, ἦθος ἀπόλυτα στρατιωτικό, λακωνικότης στὴν ἔκφρασι. Ἐνεργητικός, ταχὺς καὶ ἀκούραστος. Ἡ ἑπταήμερη μάχη τῆς Μόροβας τὸν ἔφερε στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν μας. Ὁ ἀδιάκοπος πόλεμος ὁλοκλήρων μηνῶν, στὶς χιονισμένες κορυφογραμμὲς τῆς ἀφιλόξενης ὀροσειρᾶς τῆς Κάμιας, ἐστερέωσε τὴν ἐκτίμησι τοῦ Στρατοῦ καὶ Λαοῦ στὸ πρόσωπό του. Ἡ ἄψογη καὶ ἀνώδυνη σύμπτυξις τοῦ δεξιοῦ μας στὸ Ἀλβανικὸ μέτωπο, ὅταν αἱ περιστάσεις ἐπέβαλαν τὴν κίνησι αὐτὴ ἀποτελεῖ ἰδικό του τίτλο. Ἡ ἀτυχὴς ἐξέλιξις τῶν ἐπιχειρήσεων, τὶς τελευταῖες ἑβδομάδες, τὸν βρῆκαν στὰς ἐπάλξεις ἄγρυπνο φρουρὸ τῆς τιμῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατεύματος καὶ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Ἔθεσε τέρμα στὸν ἀγῶνα μὲ ἀξιοπρεπῆ συνθηκολόγησι. Ἀπ' τὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας ἔρχεται τώρα στὴν Κυβέρνησι τοῦ τόπου, γιὰ ν' ἀναλάβη ἕνα ἄλλο ἀγῶνα, πολὺ σπουδαιότερο, ποὺ θ' ἀπαιτήση ἐξαιρετικὴ δραστηριότητα. Τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς προσαρμογῆς της στὰ δεδομένα τῆς νέας καταστάσεως. Αὐτὸ τὸ ἔργο δὲν εἶνε τυχαῖο. Ἡ χώρα μας ἀποτελεῖ σήμερα μέρος μιᾶς πανευρωπαϊκῆς ὀργανώσεως ποὺ τὴν διέπουν ἀρχαὶ σαφεῖς καὶ ἀποκρυσταλλωμέναι, πρὸς τὰς ὁποίας οἱ Ἕλληνες καλούμεθα νὰ προσανατολίσωμεν τὸν ρυθμὸν τῆς ζωῆς μας. Καὶ θὰ χρειασθῆ προσπάθεια σύντονος, εἰλικρινής, γοργὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ γιὰ νὰ λυθοῦν ὅλα τὰ προβλήματα ποὺ θέτουν οἱ ἀνάγκες αὐτοῦ τοῦ νέου προσανατολισμοῦ. Στοὺς πλατεῖς ὤμους του πρόκειται νὰ σηκώση ὁ στρατηγὸς τὸ βάρος τοῦ σοβαροῦ τούτου ἔργου. Οἱ Ἕλληνες ὅλοι ἀνεξαιρέτως, ἔχομεν καθῆκον νὰ τὸν συντρέξωμεν ὁ καθένας ἀπὸ τῆς πλευρᾶς του, νὰ ἐκπληρώση τὴν ἀποστολήν του. Ἑνωμένοι γύρω του, πειθαρχημένοι, ἂς ἐργασθοῦμε, στὴν κατεύθυνσι ποὺ ἐπιβάλλουν οἱ πραγματικὲς καταστάσεις, γιὰ νὰ διευκολύνουμε, ὅσο μποροῦμε, τὴν προσπάθειάν του. Ἡ καλή μας θέλησις, ἡ ἀφοσίωσίς μας στὸ καθῆκον καὶ ἡ ἐργατικότης μας, εἶνε ἀπαραίτητα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐπιτυχία του, ποὺ θὰ εἶνε κι' ἐπιτυχία τοῦ συνόλου».

Δὲν ἔτυχε νὰ συναντήσω ἔκτοτε ἀπὸ τὴν Χοτιστε καὶ ἀπὸ τὴν Κορυτσὰν τὸν κ. Μελᾶν διὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσω δι' ὅσα καλὰ γράφει δι' ἐμὲ καὶ διὰ νὰ τὸν ἐρωτήσω περὶ τῆς βαθυτέρας ἐννοίας τῶν συστάσεών του, διότι ἐφρόνουν καὶ τὸ διεκήρυξα εἰς δημοσίας μου ἐμφανίσεις, παραβλέπων τὸν κίνδυνον νὰ προδοθῶ εἰς τοὺς κατακτητάς, ὅτι συμβολικῶς εἴμεθα μέλη τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὅτι προσεποιούμεθα τὸν εἰλικρινῆ διὰ νὰ παρέχηται ἡμῖν εὐχέρεια πρὸς καταδολίευσιν τῶν εἰσβολέων.

Ὡς ἐγνώσθη ἐσχάτως, μετὰ τὴν βεβαίαν πτῶσιν τῆς Γερμανίας, οἱ Σύμμαχοι ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ἐκχωρήσουν τὸ προνόμιον εἰς τοὺς Γερμανοὺς πρὸς σχηματισμὸν Κυβερνήσεως ἐκ προσώπων Γερμανικῶν, διότι εἶνε φυσικὸν νὰ ἐργάζηται δολίως ἡ τοιαύτη Κυβέρνησις κατὰ τῶν Συμμάχων. Διατί ἆραγε ὁ κ. Τσουδερὸς ἔθεσεν ἐν ἀμφιβόλῳ τὸν πατριωτισμόν μας, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς; Ἦτο δυνα-

τὸν ἀπὸ τῆς μιᾶς ὥρας εἰς τὴν ἄλλην νὰ μεταβληθῶμεν ἀπὸ πατριῶται εἰς προδότας; Ἴσως νὰ ἔκρινε ἐξ ἰδίων τὰ ἀλλότρια, περιπεσὼν εἰς τὸ σφάλμα ἐξ ἕξεως, κτηθείσης ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς σταδιοδρομίας του, καθ' ἣν καθύβριζε τὸν Μέγαν Πολιτικὸν Ἐλευθ. Βενιζέλον διὰ νὰ τῷ λείχη βραδύτερον τὰ ὑποδήματά του ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ τύχη τῆς προστασίας Ἐκείνου.

Δὲν εἶνε ἄγνωστον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, ὅτι ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Πρωθυπουργοῦ μὲ μοναδικὸν σκοπὸν νὰ πλήξη τὸν Θρόνον δολοφονικῶς!

Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΥΠΕΡΤΑΤΗΣ ΑΝΑΓΚΗΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Ἐὰν ἐξετάση τὶς μὲ τὸ πρῖσμα τῆς καλῆς πίστεως τὰς ἄνευ προηγουμένου περιστάσεις καὶ τὰς δυσχερείας τῶν προβλημάτων, ποὺ ἀνέκυπτον ἐκ τῆς ἀφορήτου τριπλῆς Κατοχῆς, θὰ ἐξάγη τὸ συμπέρασμα ὅτι ἦτο ἀπαραίτητος καὶ ἀναπόφευκτος ὁ σχηματισμὸς τῆς Κυβερνήσεως, διὰ νὰ δύναται νὰ λειτουργήση ἀποτελεσματικῶς ἡ Κρατικὴ Μηχανὴ καὶ νὰ μὴ ἐξαρθρωθῆ. Ἡ τυχὸν ἐξάρθρωσις ταύτης θὰ ἐδημιούργει ἀναρχίαν ἐξ ἧς θὰ ἐκαρποῦντο ὀφέλη μόνον οἱ κακοποιοί.

Αἱ Ἀρχαὶ Κατοχῆς δὲν εἶχον τὴν ἀνάγκην τῆς Κυβερνήσεως. Αὗται εἶχον τὴν δύναμιν νὰ ἱκανοποιοῦν τὰς ἀνάγκας των χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρωνται διὰ τὴν τύχην καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος. Εἴτε ὑπῆρχεν Κυβέρνησις, εἴτε ὄχι, αὗται ἐξυπηρετοῦντο μὲ τὴν βίαν, μὲ τὴν ἁρπαγὴν καὶ μὲ τὴν ἔκδοσιν Κατοχικῶν μάρκων. Ἐὰν συνήντων ἀντίστασιν κατέστρεφον ὁλόκληρα χωρία καὶ ἐφόνευον τοὺς πάντας. Ἡ ἀλάνθαστος κοινὴ γνώμη ἐκ τῶν ἀντιλήψεων τούτων ὡρμᾶτο διὰ ν' ἀποφαίνεται ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως Κυβερνήσεως καὶ διὰ νὰ τάσσηται παρὰ τὸ πλευρόν της.

Ἄλλως τε κύριον μέλημά μας καὶ μοναδικὸς σκοπός μας ἦσαν ἡ ἐξυπηρέτησις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἡ προσπάθεια ὅπως μειωθῆ ἡ ἔκτασις τῆς ἁρπαγῆς καὶ λεηλασίας τῶν εἰσβολέων. Ἡ ἐνασκηθεῖσα πολιτική μας ὑπηγορεύθη ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἀποφευχθῆ παντὶ σθένει ἡ ἀνάμιξις τῶν εἰσβολέων εἰς τὴν Διοίκησιν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Διὰ τοῦτο παρενετιθέμεθα διαρκῶς μεταξὺ Κατακτητῶν καὶ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἵνα ἀνακουφίζωμεν αὐτόν.

Συνεπῶς ἡ Κυβέρνησις ἦτο ἀποτέλεσμα ἐθνικῆς ἀνάγκης.

Ἐσχάτως, οἱ Ἄγγλοι ἐχαρακτήρισαν τὴν ὕπαρξιν Διοικήσεως ἐξ Ἄγγλων εἰς τὰς κατακτηθείσας ὑπὸ τῶν Γερμανῶν νήσους τῆς Μάγχης τὴν **JERSEY** καὶ τὴν **GURNSEY** ὡς μηχανισμὸν ἀνάγκης ἀπαραίτητον καὶ ἀναπόφευκτον. Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν τῆς Μεγάλης Βρεταννίας κ. **EDE** (Ἦντ) ἐργατικός, ὁμιλῶν τὴν 17 Αὐγούστου 1945 εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων ἐδικαιολόγησε τὸν σχηματισμὸν Πολιτικῆς Διοικήσεως εἰς τὰς ἀνωτέρω νήσους καὶ τοὺς δημιουργοὺς τοῦ μηχανισμοῦ τούτου ἀνάγκης δι' οὗ ἀπεφεύχθη ἡ ἐκ μέρους τῶν Γερμανῶν ἐνάσκησις ἐλέγχου ἐπὶ τῆς Διοικήσεως καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ὁ ἀξιότιμος κ. Ὑπουργὸς ἐδικαιολόγησε

τοὺς Κυβερνήτας καὶ ἐκεῖ ὅπου ἐμφανίζονται ὡς μὴ ἀντιταχθέντες σθεναρῶς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, εἰπὼν ὅτι «ἡ διαβίωσις ὑπὸ ἐχθρικὴν κυριαρχίαν καὶ ἡ ἔλλειψις πρακτικῆς πείρας δυνατὸν νὰ παρέχῃ ἀφορμὴν πρὸς ἐπίκρισιν. Ἐάν, ὅμως, ἀναλογισθῇ τις τὰς ὑπερκαμφθείσας δυσχερείας καὶ πρὸ παντὸς τὸ ἐπιτευχθὲν καὶ διατηρηθὲν προνόμιον τῆς Διοικήσεως ὅπως ἀποφευχθῇ ἡ ἀνάμιξις τῶν Γερμανῶν, θὰ ἐκτιμήσῃ τὸ ἔργον τῶν Κυβερνητῶν δεόντως».

Ὁ κ. ΕΦΕ διεπίστωσεν ὅτι ἡ ἐκστρατεία, ποὺ διεξήχθη ἐναντίον τῶν δῆθεν συνεργασθέντων μὲ τὸν ἐχθρὸν νησιωτῶν τῆς Μάγχης ἔγινε μὲ τὴν ἰδίαν ἐπιχειρηματολογίαν, ἣν ἐχρησιμοποίησαν τὰ ἄκρα ἀριστερὰ κόμματα εἰς τὰς λοιπὰς ἀπελευθερωθείσας χώρας τῆς Εὐρώπης. Τέλος ἐνέκρινε τὴν πρωτοβουλίαν τῶν τοπικῶν Ἀρχῶν τῶν νήσων, ἥτις ἀπέβη ἀναγκαία ἐκ τῶν περιστάσεων. (Ὅρα «Τάϊμς» Λονδίνου τῆς 18.8.45 καὶ «Ἑλληνικὸν Αἷμα» τῆς 19.8.45).

Κατόπιν τούτων ἀποδεικνύεται ἡ ἀνάγκη ὑπάρξεως Κυβερνήσεως, ἥτις νὰ συντελῇ εἰς τὸ ν'ἀποτρέπηται ἡ ἀνάμιξις τῶν κατακτητῶν εἰς τὴν Διοίκησιν τῆς Κρατικῆς μηχανῆς.

ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΣΚΟΠΩΝ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Θὰ εἰσέλθωμεν ἤδη εἰς τὸ ζήτημα ἂν ἡ Κυβέρνησις ἐπραγματοποίησε τοὺς σκοπούς, ποὺ ἔθηκεν ὡς προμετωπίδα τῶν ἐπιδιώξεών της καὶ ἂν ἀντετάχθη σθεναρῶς κατὰ τῶν πιέσεων τῶν Κατακτητῶν, κατὰ τῶν ἀδικοπραγιῶν του καὶ κατὰ τῶν ἁρπακτικῶν των διαθέσεων. Γενικῶς θὰ ἐξετάσωμεν ἂν ἐτηρήσαμεν τὰ δέκα ἄρθρα τῆς πίστεώς μας.

Α

Ἐκ τῶν παρατιθεμένων κατωτέρω ἐγγράφων ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ χαραχθεῖσα γραμμὴ ἐτηρήθη ἀπαρεγκλίτως καὶ ὅτι αἱ πράξεις μας καὶ αἱ ἐπιδιώξεις ἦσαν σύμφωνοι μὲ τὰ ἄρθρα τῆς πίστεώς μας.

Γραφεῖον Προέδρου Κυβερνήσεως

Ἀριθ. Ε.Π. 217 — Ἐν Ἀθήναις τῇ 19 Ἰουνίου 1941

Πρὸς τὰ Ἀρχηγεῖα Ἀστυνομίας Πόλεων καὶ Χωροφυλακῆς

Οὐδενὸς τὴν ἀντίληψιν διαφεύγει ὅτι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ Λαοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ Σώματα Ἀσφαλείας, πρὸς τὰ ὁποῖα εἶνε ἐστραμμένα τὰ βλέμματα ὅλων καὶ ἡ ἐλπὶς τῆς Πατρίδος. Ἐν τῇ ἐνασκήσει τῶν ὑψηλῶν καθηκόντων ὅλων σας, δὲν δύνανται ἐμφιλοχωρήσουν διαφοραὶ ἀντιλήψεων, ἢ εὐχαὶ ἢ εὐσεβεῖς πόθοι. Μία εἶνε ἡ κατευθυντηρία εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἐξουσίας. Πῶς θὰ σωθῇ ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦ ὑποσιτισμοῦ ἡ Φυλή μας καὶ πῶς θὰ διατηρηθοῦν ἡ τάξις καὶ ἡ ἀσφάλεια. Ἀγωνιζόμεθα ἀγῶνα ἄνευ προηγουμένου καὶ πρέπει νὰ τὸν κατανοήσωμεν διὰ νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν Νίκην.

Νίκη θὰ εἶνε ἂν σωθῇ ἀπὸ τὸν θάνατον ἡ Φυλή μας.

Νίκη θὰ εἶνε ἂν ἐπαγρυπνῇ ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ ὅλων πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐννοίας τοῦ Κράτους. Νίκη θὰ εἶνε ἂν δὲν ἐξαχρειωθῇ ὁ κόσμος.

Νίκη θὰ εἶνε ἂν δὲν ἀνατραπῇ ἡ Κοινωνία.

Νίκη τῶν Σωμάτων θὰ εἶνε ἂν διασωθοῦν ἡ ζωή, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τοῦ Λαοῦ καὶ ἂν ἐξασφαλισθῇ ἡ ἐπὶ τὰ ἔργα ἐπίδοσίς του.

Νίκη θὰ εἶνε ἂν ἀνιδιοτελῶς ἐξυγιανθῇ τὸ Πανελλήνιον ὑπὸ τῶν Σωμάτων 'Ασφαλείας.

Καὶ ἡ Νίκη αὕτη καὶ ἡ Τιμὴ θὰ ὀφείλωνται εἰς τὰ Σώματα 'Ασφαλείας.

Μὲ στέφανον δόξης θὰ περιβάλλωνται ταῦτα εἰς τὸ διηνεκές.

Οὐδέποτε καὶ εἰς οὐδεμίαν Χώραν ἐνεφανίσθη τόσον ἱστορικὸς καὶ τόσον τιμητικὸς ὁ ρόλος διὰ τὰ ὄργανα 'Ασφαλείας .

Ἂς ἀρθῶσιν εἰς τὸ ὕψος τῶν περιστάσεων καὶ ἂς ἐπιτελεσθῇ μὲ εὐσυνειδησίαν τὸ ὑψηλὸν καθῆκον των μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι θὰ ἐπισύρητε τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ 'Ελληνισμοῦ.

Παρακαλῶ ὅπως τὰ ὄργανα ἀσφαλείας μὴ ἐνδίδουν εἰς τυχὸν ἐπεμβάσεις τῶν ξένων, ἀλλὰ νὰ ἀντιτάσσουν ἅπασαν τὴν ἐπιβαλλομένην τιμίαν στάσιν, ζητοῦντα τὸ ὄνομα τοῦ ἐπεμβαίνοντος, τὴν Μονάδα, εἰς ἣν ἀνήκει οὗτος καὶ τὸν τόπον τῆς ἕδρας τῆς ξένης Μονάδος. Εἰς πᾶσαν περίπτωσιν πρέπει νὰ καταγγέλλωνται οἱ ἀναρμοδίως ἐπεμβαίνοντες εἰς τὰ οἰκεῖα φρουραρχεῖα.

Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

Πρόεδρος Κυβερνήσεως

'Εκ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἀποδεικνύεται ὅτι ἐπισήμως ὑπηγόρευον εἰς τὰ ὄργανα 'Ασφαλείας τὴν «ἀντίστασιν» καὶ τὴν καταγγελίαν εἰς τὰ οἰκεῖα φρουραρχεῖα τῶν ὑπευθύνων. 'Ωσαύτως, ἀποδεικνύεται ὅτι ἐδίδετο ὁ τόνος τῆς ἀξιοπρεπείας, ὅτι ἐπεδιώκετο ἡ σωτηρία τοῦ λαοῦ καὶ ἐκαλλιεργεῖτο τὸ φρόνημα. 'Επὶ πλέον, τονίζεται ὁ κίνδυνος τῆς ἀνατροπῆς τῆς Κοινωνίας παρὰ τῶν κακοποιῶν, οἵτινες ἐπληθύνθησαν καὶ ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ τῶν ὀργάνων ἀσφαλείας, ὅπως ἐπαγρυπνοῦν διὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν νομιμοφροσύνην. Εἶχον ἀφορμὰς νὰ ὑπογραμμίζω τοῦτο, διότι ἡ εἰς Αἴγυπτον καταφυγοῦσα 'Ελληνικὴ Κυβέρνησις ἤρχισε διὰ τῶν ραδιοφώνων νὰ συνιστᾷ α)εἰς τοὺς ὑπαλλήλους νὰ μὴ ἐργάζωνται, β) εἰς τοὺς πολίτας καὶ χωρικοὺς νὰ μὴ ὑπακούωσι εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως καὶ νὰ μὴ πληρώνωσι φόρους καὶ γ) εἰς τὰ ὄργανα ἀσφαλείας νὰ ἀδρανῶσι, βέβαια ὅτι δὲν θὰ φοβῶνται τι ἀπὸ τὴν μέλλουσαν νὰ ἐπανέλθη ἐκ τοῦ 'Εξωτερικοῦ Κυβέρνησιν.

Μὲ ἄλλους λόγους οὔτε λίγο οὔτε πολὺ ἐπεδίωκον τὴν ἐξάρθρωσιν τῶν πάντων καὶ τὴν ἀποσύνθεσιν.

Ἄξιον νὰ ὑπογραμμισθῇ εἶνε τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ τοιαῦται προτροπαὶ ἠκούοντο εὐχαρίστως, διότι καὶ ὑπερπατριώτης ἕκαστος ἐχαρακτηρίζετο καὶ εὐχάριστος ἦτο ἡ φυγοπονία ἢ ἡ ἄρνησις νὰ πληρώνωνται φόροι κ.λ.π.

Κατωτέρω παραθέτω δεύτερον ἐπίσημον ἔγγραφον, δι' οὗ ἀποδεικνύεται ὅτι ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ λαοῦ μέχρι τῆς ἀπε-

λευθερώσεως, εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἠθικῶν καὶ ψυχικῶν βάθρων τοῦ Ἔθνους, καὶ τέλος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀλτρουϊστικῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς ἀλληλεγγύης.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1 Δεκεμβρίου 1941

Πρὸς τοὺς κ.κ. Νομάρχας, Δημάρχους καὶ Κοινοτάρχας

Ἡ ὑψίστη σπουδαιότης τῶν Ὀργανισμῶν Τοπικῆς Αὐτοδιοικήσεως κατὰ τὴν παροῦσαν φοβερὰν κρίσιν τοῦ Ἔθνους μας, μὲ ὑποχρεώνει νὰ ἀπευθυνθῶ διὰ τῆς παρούσης πρὸς ὑμᾶς καὶ τοὺς ὑφ' ὑμᾶς ὑπαλλήλους διὰ νὰ χαράξω τὰς γενικὰς γραμμὰς ἐφ' ὧν δέον νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ δρᾶσις των, ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ πραγματοποίησις τῆς πολιτικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλεται νὰ ἀποβλέπῃ κάθε Ἕλλην, ἔχων συνείδησιν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῶν ὑποχρεώσεών του πρὸς τὸ Ἐθνικὸν σύνολον, τὸ ὁποῖον τὸν ἐξέθρεψε καὶ τὸν συντηρεῖ.

Οἱ σκοποί μου εἶνε πολιτικῶς ἀποχρωματισμένοι. Δὲν ἐπιδιώκω πρόγραμμα ἀναγόμενον εἰς αὐτὴν ἢ ἐκείνην τὴν κομματικὴν κατεύθυνσιν. Ἡ ἀποστολή μου ἔχει τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν ὑποχρεωτικότητα τῆς ἐθνικῆς ἐπιταγῆς: «νὰ σωθῇ» ὁ πληθυσμὸς τῆς Χώρας ἀπὸ τὴν ἄμεσον ἀπειλὴν τοῦ ὑποσιτισμοῦ καὶ «νὰ διατηρηθοῦν» ἀκλόνητα τὰ ἠθικὰ καὶ ψυχικὰ βάθρα τοῦ Ἔθνους μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ὁ ἥλιος τῆς εἰρήνης θὰ φωτίσῃ καὶ πάλιν τὸν σκοτεινὸν οὐρανὸν τῆς Εὐρώπης. Ὁ ἀγών μου εἶνε διμέτωπος ἀποβλέπων εἰς τὴν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν προστασίαν τῆς Φυλῆς. Αὐτὴ ἡ ἐπιδίωξις πρέπει νὰ εἶνε ὁ ὁδηγὸς τῆς καθημερινῆς σας δράσεως. Τὸ μυστικὸν τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἐθνικοῦ μας ἔργου εἶνε τόσον ἁπλοῦν, ὅσον καὶ ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπός. Χρειάζεται ραγδαία καὶ ἀκριβὴς προσαρμογὴ εἰς τὰς δημιουργηθείσας βιοτικὰς συνθήκας τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Ἀφήσατε ἐλευθέρας τὰς θύρας τῆς ψυχῆς σας διὰ νὰ τὴν κατακλύσῃ ἡ τραγῳδία τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ μας. Ἀναμιχθῆτε μέσα εἰς τὴν μᾶζαν τῶν δεινοπαθούντων καὶ ἀκούσατε τὴν ἀγωνίαν τοῦ οἰκογενειάρχου, τὴν ἀπόγνωσιν τῆς μητρός, τὸ συγκλονιστικὸν παράπονον τοῦ ἀπροστατεύτου καὶ πεινῶντος παιδιοῦ, ἀκούσατε τὸν ἀνθρώπινον πόνον εἰς ὅλους τοὺς τόνους τοῦ σπαραγμοῦ.

Σὲ σᾶς Δήμαρχοι καὶ Κοινοτάρχαι, ἀνήκει ἡ τιμὴ καὶ τὸ χρέος νὰ πολεμήσετε κατὰ τῆς δυστυχίας. Ἀντλήσατε θάρρος ἀπὸ τὴν συνείδησιν ὅτι ἐπιτελεῖτε ὕψιστον ἐθνικὸν καθῆκον καὶ προχωρήσατε μὲ αὐταπάρνησιν εἰς τὸ ἐπίμοχθον ἔργον τῆς σωτηρίας τοῦ Λαοῦ μας.

Ἀναλωθῆτε εἰς τὸν ὡραῖον ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἀπαισίου τέρατος τῆς συμφορᾶς ποὺ ἐπιζητεῖ νὰ στρώσῃ μὲ πτώματα τὸ ἐρειπωμένον ἔδαφος τῆς πατρίδος μας. Θυσιασθῆτε χάριν τοῦ δοκιμαζομένου λαοῦ μας, διότι ὁ λαός μας ἀξίζει κάθε θυσίαν... Ἐμφυτεύσατε τὸ αἴσθημα τῆς ἀλληλεγγύης.

Θέτω τὰ πάντα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῆς δυστυχίας. Ὑποτάσσω τὰ πάντα εἰς τὴν προσπάθειαν χάριν τῆς Πατρίδος. Θυσιάζω ὅλους τοὺς τύπους καὶ ὅλας τὰς διατυπώσεις, ἀρκεῖ νὰ σωθῇ ὁ Λαός, νὰ ἀνακουφισθοῦν οἱ πενόμενοι, νὰ ζήσουν οἱ κινδυνεύοντες. Ἡ ζωὴ τοῦ Ἕλληνος ἀξίζει περισσότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς τύπους ποὺ ἐσοφίσθη κατὰ τοὺς ὁμαλοὺς καιροὺς ὁ γραφειοκρατικὸς ἐγκέφαλος τοῦ Κράτους.

Προκειμένου νὰ σωθῇ ἡ Ἑλλάς, ἔχω ἀπόφασιν νὰ πυρπολήσω ὁλόκληρον τὸ χάρτινον οἰκοδόμημα τῶν γραφειοκρατικῶν διατυπώσεων. Εὑρισκόμενοι ἐν πλήρει μάχῃ δὲν ἐνδιαφερόμεθα νὰ ἱκανοποιήσωμεν τοὺς τύπους ἀλλὰ νὰ κερδίσωμεν τὴν Νίκην... Φροντίσατε διὰ τὴν ζωὴν τοῦ Νομοῦ σας ἀλλὰ μὴ λησμονῆτε ποτὲ ὅτι, ἂν ἡ Ἑλλὰς ἀπολεσθῇ, δὲν πρόκειται νὰ σωθῇ ἡ περιφέρειά σας... Αἱ Νομαρχίαι δέον νὰ ἀποβοῦν κυψέλαι δημιουργικῆς ἐργατικότητος καὶ νὰ παύσουν νὰ εἶνε κέντρα σχολαστικῆς ἐγγραφολογίας.

Νομάρχαι, Δήμαρχοι καὶ Κοινοτάρχαι,

Ὅταν κάποτε ὁ πόλεμος τερματισθῇ καὶ ὑπὸ τὴν γαλήνην τῆς εἰρήνης ἀναπολήσωμεν τὴν σκληρὰν δοκιμασίαν, ἣν τώρα διανύομεν, ἐστὲ βέβαιοι, ὅτι θὰ εἶσθε ὑπερήφανοι διότι ὡς ἀληθεῖς ἀδελφοὶ καὶ μάρτυρες τοῦ ἐθνικοῦ καθήκοντος εἰς τόσον θλιβερὰς στιγμὰς ὑπηρετήσατε ἀκλόνητοι καὶ ἀδιάφθοροι τὴν φιλτάτην μας πατρίδα καὶ τὸν Λαόν.

Τῆς παρούσης νὰ λάβουν γνῶσιν οἱ ὑπάλληλοι ἐν εἰδικῇ συγκεντρώσει.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ
Ὑπουργὸς Ἐσωτερικῶν καὶ Ἀσφαλείας
Στρατηγὸς Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

Παραθέτω κατωτέρω καὶ τρίτον ἐπίσημον ἔγγραφον:

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Ἀρ. Α.Π. 245 — Προσωπικὴ Ἀπόρρητος

Πρὸς τὸν Γενικὸν Διοικητὴν Μακεδονίας
Θεσσαλονίκην

Αἱ γενικαὶ γραμμαί, ἐφ' ὧν θὰ ἐνασκήσητε τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐφ' ὧν ἀποδίδω ὑψίστην σημασίαν εἶνε αἱ κάτωθι:

α) Ἀνάπτυξις στενῶν σχέσεων μετὰ τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς πρὸς ταχίστην ἐπίλυσιν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν παρουσιαζομένων δυσχερῶν προβλημάτων, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὅτι θὰ παραιτηθῶμεν τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ ὅτι δὲν θὰ ἀντιτάσσωμεν ἐπίμονον ἄρνησιν εἰς ὅσα ἔχομεν δίκαιον ἢ συμφέρον νὰ ἀρνούμεθα. Μετ' εἰλικρινεστάτης πειθοῦς θὰ διεκδικῶμεν τὰ δίκαιά μας καὶ τὰ δικαιώματά μας.

β) Ἐπιβολὴ τοῦ κράτους τοῦ νόμου πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν. Ἡ ἀμέλεια, ἡ ὀλιγωρία καὶ ἡ φυγοπονία τῶν κρατικῶν ὑπαλλήλων θὰ πατάσσωνται.

Ἡ ἀσυδοσία τῶν πολιτῶν, ἡ τάσις τούτων πρὸς ἀναρχίαν, ἡ ἀπληστία των, ἡ κερδοσκοπία των, ἡ ἀπόπειρά των ὅπως διαφθείρουν τὰ ὄργανα τοῦ κράτους δέον νὰ τιμωρῶνται.

γ) Ἡ εὐσυνείδητος ἐκ μέρους τῶν ὑπαλλήλων ἐπιτέλεσις τῶν καθηκόντων των θὰ ἀμείβηται.

δ) Ἀποφυγὴ τοῦ στενοῦ τοπικιστικοῦ πνεύματος, ὅπερ διὰ τὴν Μακεδονίαν εἶνε εὔκολον νὰ παρερμηνευθῇ. Πάντες δέον νὰ κατανοήσουν καὶ νὰ αἰσθανθοῦν τὴν ἀνάγκην πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος τοῦ συνόλου τῆς Κοινωνίας. Ἑπομένως αἱ διαταγαὶ τοῦ Κέντρου καὶ

τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως θὰ ἐκτελῶνται ἀπροφασίστως καὶ προθύμως, ἔστω καὶ ἂν αὗται ἐπιβαρύνουν τοὺς Νομούς, ὡς θὰ ἐκτελῶνται παρὰ τῶν ἐπάρχων αἱ διαταγαὶ τῶν Νομαρχῶν, ἔστω καὶ ἂν ἐπιβαρύνουν τὴν ἐπαρχίαν.

ε) Ἡ Κυβέρνησις δὲν ἀποσκοπεῖ τὴν κομματικὴν συγκρότησιν ἀλλ' ἔθηκε ὡς προμετωπίδα τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ λαοῦ. Ἑπομένως δέον νὰ ἐπαγρυπνῶμεν μὴ παρά τινων γίνεται ἐκμετάλλευσις πρὸς δημιουργίαν κόμματος ἢ πρὸς ἐπίτευξιν κομματικοῦ κέρδους. Ἐν καταφατικῇ περιπτώσει ὑποχρεούμεθα νὰ καυτηριάζωμεν τοὺς ἐκμεταλλευτὰς καὶ νὰ ἀποβλέπωμεν εἰς τὸ νὰ ἐξυπηρετῶμεν τὸν λαόν, τὴν γενικότητα.

στ) Ἀποφυγὴ ἐκλογῆς προσώπου εἰς θέσεις κοινοτικὰς ἢ δημοτικάς, ἅτινα ἐξυπηρετοῦν τὰ τέως πολιτικὰ κόμματα. Θὰ ἐκλέγωνται ἄτομα πολιτίμως ἐργασθέντα ἐθνικῶς καὶ εὐϋπόληπτα εἰς τὸ κοινόν.

ζ) Καλλιέργεια τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, ὥστε νὰ συνασπίζωνται ἀδιστάκτως οἱ χωρικοὶ ἐν πλήρει συμπνοίᾳ διὰ νὰ ἀντιμετωπίζουν τοὺς θρασεῖς ἐκείνους καὶ ὀλιγαρίθμους, οἵτινες τοὺς ἐκβιάζουν ἢ τοὺς ἐκμεταλλεύονται μὲ τὰς θρασεῖς ἀπειλάς.

η) Περιφρούρησις τοῦ πλούτου τῶν κειμηλίων τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

θ) Ἡ κρατικὴ ἰδέα καὶ τὸ κράτος τοῦ νόμου δέον νὰ ἐμπνέωνται εἰς πάντας μὲ σεβασμόν. Ἅπαντες δέον νὰ κατανοήσωσιν ὅτι πρέπει νὰ ἀποδείξωμεν τὸν πολιτισμόν μας, τὴν ἐθνικὴν ἑνότητά μας καὶ τὴν νομιμοφροσύνην μας, διότι ἡ Πατρίς μας, ὡς μικρὸν κράτος, ἔχει ἀνάγκην ἐκτιμήσεως τῶν Μεγάλων Κρατῶν.

ι) Εἰς τὴν ἐνίσχυσιν δι' ἀνδρῶν τῆς Χωροφυλακῆς Μακεδονίας, ἀποδίδω μεγίστην σημασίαν. Συνεπῶς νὰ καταβληθῇ μεγάλη προσπάθεια ὅπως καταταχθοῦν χωροφύλακες ἐκ τῶν μᾶλλον ἱκανῶν καὶ εὐσυνειδήτων.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 12 Δεκεμβρίου 1941

Ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως

Στρατηγὸς Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

Τὸ τρίτον τοῦτο ἐπίσημον ἔγγραφον εἶνε βαρυσήμαντον διότι προδιαγράφει τὴν σκοπιμότητα τῶν σχέσεων μετὰ τῶν ἀρχῶν κατοχῆς καὶ συνιστᾷ ἐπίδειξιν ἀξιοπρεπείας καὶ ἐπίμονον ἄρνησιν εἰς πᾶσαν ἀξίωσιν τῶν ἀρχῶν κατοχῆς, ἥτις ἀξίωσις δὲν εἶνε δικαία ἢ δὲν μᾶς συμφέρει νὰ ἐκτελεσθῇ.

Μὲ ἄλλους λόγους δίδω ἐντολὴν εἰς τὸν παρὰ τοῦ στρατάρχου ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐπιλεγέντα καὶ διορισθέντα νεωστὶ Γενικὸν Διοικητὴν νὰ ἀνθίσταται σθεναρῶς.

Οὐδαμοῦ συναντᾷ τις Γερμανοφιλίαν, δουλοπρέπειαν ἢ ἀναξιοπρέπειαν ἃς νὰ ἐπιβάλλω ἢ νὰ συστήσω εἰς Ἕλληνα. Τουναντίον ἐστενοχωρούμην διότι ἔβλεπον νὰ ἀνεβοκατεβαίνουν τὴν κλίμακα τῶν Πρεσβειῶν ἄτομα, ἅτινα προδήλως ἔκαμπτον τὴν ὀσφὺν καὶ παρεῖχον ὑποσχέσεις ὑποταγῆς διὰ νὰ ἐπιτύχουν τοῦ σκοποῦ των. Ταῦτα ἐκαυτηρίαζον μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα.

Εἰς τὴν Βουλγαρικὴν Πρεσβείαν κατέφυγον καὶ πολλοὶ ὁπλῖται οἵτινες κατήγοντο ἐκ Βουλγαροκρατηθεισῶν περιοχῶν καὶ οἵτινες ἤθελον νὰ ἐπανακάμψωσιν εἰς τὰς ἑστίας των ἐπειγόντως. Οὗτοι ἐσα-

γηνεύθησαν ἀπὸ τὰς διευκολύνσεις ποὺ ἔτυχον ἐλάχιστοι ὁπλῖται κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας, καὶ ἀπὸ τὰς παροχὰς εἰς μισθὸν καὶ τροφοδοσίαν, χωρὶς νὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι κατεχωροῦντο ὡς ὑπήκοοι Βούλγαροι καὶ ἐστεροῦντο τῆς Ἑλληνικῆς ἰθαγενείας.

Εὐθὺς ὡς μοὶ ἀνηνέχθη τὸ γεγονὸς τοῦτο, ἀφ' ἑνὸς μὲν διεμαρτυρήθην ἐντόνως εἰς τὰς Γερμανικὰς ἀρχάς διὰ τὰς ἐκνόμους Βουλγαρικὰς ἐνεργείας ἐν μέσαις Ἀθήναις, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατέβαλον δραστηρίους προσπαθείας ὅπως περισυλλεγοῦν οἱ καταφεύγοντες εἰς τὴν Βουλγαρικὴν Πρεσβείαν. Πρὸς τοῦτο ἵδρυσα συσσίτιον τῶν ὁπλιτῶν καὶ ἐμισθοδότησα τούτους μέχρι τῆς ἡμέρας ἀφίξεως εἰς τὰς ἑστίας των. Ἐμίσθωσα ἱστιοφόρα διὰ τὴν εἰς Καβάλαν καὶ Ἀλεξανδρούπολιν μεταφορὰν τῶν Μακεδόνων καὶ Θρακῶν ὁπλιτῶν. Ἐπειδὴ παρ' ὅλα ταῦτα οἱ ξενόφωνοι ὁπλῖται μας κατέφευγον παρὰ τοῖς Βουλγάροις, περισυνέλεξα τούτους ἀπ' αὐτὸ τοῦτο τὸ προαύλιον τῆς Βουλγαρικῆς Πρεσβείας μεταβὰς ἐν στολῇ, πρᾶγμα ποὺ προεκάλεσε τὰς διαμαρτυρίας τῶν Βουλγάρων παρὰ ταῖς Γερμανικαῖς Ἀρχαῖς.

Περιέγραψα τ' ἀνωτέρω περὶ τῶν βουλγαρικῶν ἐνεργειῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἵνα ἀντιληφθῆτε ὅτι ἠγωνιζόμεθα σύμφωνα πρὸς τὰς ἀρχάς μας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα γνωσθῇ μία ἐθνικὴ ἐκδούλευσίς μας, μικρὰ ἢ μεγάλη κατὰ τὴν κρίσιν σας.

ΕΘΝΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ

Ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς συγκροτήσεως τῆς Κυβερνήσεώς μου ἱδρύθη τὸ Γραφεῖον Μελετῶν εἰς τὸ Πρωθυπουργικὸν Γραφεῖον, μὲ σκοπὸν νὰ περισυλλέξῃ ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα στοιχεῖα καὶ τὰ ἐπιχειρήματά μας πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῶν Βουλγαρικῶν ἐνεργειῶν ποὺ ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀλλοίωσιν τῆς ἐθνολογικῆς συνθέσεως τῶν Βουλγαροκρατουμένων ἐπαρχιῶν. Τοῦτο ἀνετέθη εἰς ἐπιτροπὴν ἐκ καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου (κ.κ. Σπυρόπουλος, Βλάχος, Λούβαρις κλπ.).

Ὡσαύτως ἀρχῆθεν προήλθομεν καὶ εἰς δύο ἄλλας ἐνεργείας ἀποδεικνυούσας τὰς προθέσεις μας καὶ τὰ πατριωτικὰ κίνητρά μας.

Ἡ πρώτη ἐνέργεια ἀπέβλεπεν εἰς τὴν συγκεκαλυμμένην ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Ἐθνικοῦ Στρατοῦ μας διὰ πυρήνων συντηρούντων τὸ στρατιωτικὸν καὶ ἐθνικὸν φρόνημά του καὶ διατηρούντων τοὺς δεσμοὺς πειθαρχίας ἵνα δύναται ἕκαστος πυρὴν νὰ ἐπιστρατεύηται καὶ νὰ ἀναλαμβάνῃ ἐθνικὴν δρᾶσιν κατὰ τὰς ὁδηγίας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἧς ἀνεμένομεν τὰς διαταγὰς καὶ μεθ' ἧς ἐπεζητήσαμεν νὰ συνδεθῶμεν, πλὴν κατέστη ἀδύνατον.

Καὶ πράγματι παρεσκευάσθη ἅπασα ἡ προκαταρκτικὴ ἐργασία τῆς συγκροτήσεως πυρήνων κατὰ φρουρὰς εἰς ἅς ἀνῆκον οἱ ἀξιωματικοὶ ποὺ εἶχον ἀποσπασθῆ εἰς τὰς Νομαρχίας, εἰς τοὺς Δήμους καὶ τὰς Κοινότητας, οἱ διορισθέντες ἀξιωματικοὶ εἰς τὰ Γυμνάσια ὡς γυμνασταὶ καὶ οἱ προαιρετικῶς διαμένοντες εἰς ἑκάστην φρουρὰν ἢ τὴν περιοχήν της (ὡς γνωστὸν οἱ διορισθέντες εἰς τὰς Νομαρχίας, Δήμους καὶ Κοινότητας θὰ κατήρτιζον τοὺς στρατολογικοὺς καταλόγους).

Ἅπαντες οἱ ἀνήκοντες εἰς μίαν φρουρὰν ἀξιωματικοὶ θὰ εἰργάζοντο διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ὀργάνωσις διὰ στελεχῶν τῶν ἀντιστοιχουσῶν εἰς τὴν φρουρὰν μικρῶν ἢ μεγάλων μονάδων καὶ διὰ νὰ προπαρασκευασθῇ ἡ ἀνάπτυξις τῶν μονάδων διὰ στρατολογίας καὶ ἡ συγκέντρωσις εἰς χῶρον καὶ χρόνον προκαθοριζομένους, ἀναλόγως τῶν συνθηκῶν, πρὸς ἐξοπλισμόν.

Ἡ καθόλου διεύθυνσις τοῦ καθορισμοῦ τῶν λεπτομερειῶν ἀνετέθη εἰς τὸν τότε ὑποστράτηγον Πλατῆν. Ἀτυχῶς ὅμως, πλεῖστοι ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀντέδρασαν κατὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ στρατηγοῦ Πλατῆ καὶ ἀνεκόπη ἡ ἐνέργειά μας.

Ὡσαύτως εἴχομεν ἀποφασίσει νὰ μεταβῇ ὁ προμνησθεὶς στρατηγὸς εἰς Κάϊρον μετὰ τοῦ διπλωματικοῦ ὑπαλλήλου κ. Ἀργυροπούλου ἵνα κατατοπίσῃ τὴν ἐκεῖ Κυβέρνησιν καὶ ζητήσῃ ὁδηγίας της. Ἡ μετάβασις εἰς Κάϊρον θὰ ἐλάμβανε χώραν ὑπὸ τὴν προσχηματικὴν δικαιολογίαν ὅτι τόσον ὁ στρατηγὸς Πλατῆς, ὅσον καὶ ὁ διπλωματικὸς ὑπάλληλος κ. Ἀργυρόπουλος, μετὰ δύο ἄλλων προσώπων, θὰ ὡρίζοντο μέλη Ἐπιτροπῆς ποὺ θὰ ἀπεστέλλετο εἰς Ἄγκυραν πρὸς διαπραγματεύσεις ἀποστολῆς τροφίμων διὰ τοῦ ἀτμοπλοίου «Κούρτουλους» καὶ ἀνταλλαγῆς προϊόντων. Ἐξ Ἀγκύρας οἱ δύο προρρηθέντες θὰ μετέβαινον εἰς Κάϊρον. Ἡ τοιαύτη ὅμως προσπάθειά μας ἐματαιώθη, τῶν Ἰταλικῶν ἀρχῶν ὑποπτευθεισῶν τὰς ἡμετέρας ἐνεργείας.

Ἡ δευτέρα ἐνέργειά μας ἀπέβλεπε εἰς τὸ νὰ ζητήσωμεν νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ὀργάνωσις ταγμάτων τινῶν διὰ νὰ ἐμπνευσθῇ ὁ Λαὸς αἴσθημα ἀσφαλείας, μὲ ἕδρας τὰς Ἀθήνας, Πάτρας, Τρίπολιν, Καλάμας, Μεσολόγγιον, Λαμίαν, Λάρισαν, Ἰωάννινα, Τρίκκαλα, Κοζάνην, Φλώριναν καὶ Θεσσαλονίκην.

Ἀντὶ ὅλων τούτων ἐπετράπη ἡ ὀργάνωσις Τάγματος Φρουρᾶς Ἀγνώστου Στρατιώτου μόνον. Κατ' ἀνάγκην ὅθεν κατεφύγομεν εἰς τὸ μέτρον νὰ προτείνωμεν τὴν ὀργάνωσιν ἐργατικῆς θητείας ἐν Ἑλλάδι.

Παρεστάθη εἰς τοὺς Γερμανοὺς ὅτι ἐπεδιώκοντο οἱ ἑπόμενοι σκοποί:

1) Ἐπεδιώκετο κυρίως ἡ αὔξησις τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν σωματικὴν ἐργασίαν διὰ τῆς καταλλήλου διαπαιδαγωγήσεως τῆς Νεολαίας, ἀσχέτως κοινωνικῆς τάξεως. Εἴχομεν τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἀγάπη πρὸς ἐργασίαν θὰ ἐδημιούργει τὰς ἀναγκαίας προϋποθέσεις πρὸς καταπολέμησιν τῆς τάσεως τοῦ Ἕλληνος πρὸς μεταπρατικὴν ἐμπορίαν.

2) Ἡ τοιαύτη ἐνέργεια θ' ἀνεπλήρου ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς πειθαρχίας συναδελφότητος καὶ ἀλληλεγγύης τὸ μὴ ὑπάρχον Σχολεῖον τῆς στρατιωτικῆς θητείας καὶ θ' ἀπετέλει τὴν προπαίδευσιν χαρακτῆρος καὶ ἤθους.

3) Ἐπεδιώκετο ἡ ἀπορρόφησις μεγάλου ἀριθμοῦ στελεχῶν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν μονάδων τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως. Οὕτω τὰ στελέχη θὰ εἶχον ἀπασχόλησιν.

4) Ἀνεμένετο ὅτι θὰ ἐπραγματοποιοῦντο ἔργα κοινῆς ὠφελείας τόσον διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς καὶ ἑπομέ-

πως ἀπέτυχεν ἡ προσπάθειά μας.

Ἀτυχῶς δὲν ἐνεκρίθη ἡ τοιαύτη πρότασίς μας καὶ τοιουτοτρόπως τῆς διατροφῆς τοῦ Λαοῦ, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν συγκοινωνιῶν καὶ τέλος τὴν ἐπούλωσιν τῶν καταστροφῶν τῆς πολεμικῆς περιόδου.

Τὴν Μακεδονίαν ὡς γνωστόν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας ἐλυμαίνοντο διάφοροι ἀντεθνικαὶ προπαγάνδαι τείνουσαι νὰ ἀλλοιώσωσι τὴν Ἑλληνικότητά της. Εὐτυχῶς ἀπελευθερωθεῖσα ἀπὸ τοῦ 1912 ὑπέστη σὺν τῷ χρόνῳ πλήρη ἐθνικὴν ἐξυγίανσιν διὰ τῶν ἑκουσίων μεταναστεύσεων τῶν μὴ Ἑλλήνων καὶ μετέπειτα τονωθεῖσα ἰδιαζόντως ὑπὸ τοῦ ἔχοντος χαλυβδίνην ὄντως τὴν σταθερότητα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ ἐξαιρετικὴν ζωτικότητα προσφυγικοῦ στοιχείου κατώρθωσε νὰ καταστῇ ἀπόρθητον προπύργιον κατὰ πάσης ἀντεθνικῆς ἐνεργείας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι τῆς γερμανικῆς εἰσβολῆς.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν σύμπτυξιν αἱ διοικητικαί, δικαστικαὶ καὶ ἀστυνομικαὶ ἀρχαὶ ἐγκατέλειψαν τὰς θέσεις των, λαβοῦσαι τὴν ἄγουσαν πρὸς τὰς Ἀθήνας, πρᾶγμα ὅπερ συνετέλεσε νὰ προδιατεθοῦν δυσμενῶς οἱ ἀπορφανισμένοι Μακεδόνες. Ἐπειδὴ συνέπεσε τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ἀρχῶν νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ ἀναχώρησις πρὸς νότον τῶν ἐκ Παλαιᾶς Ἑλλάδος καταγομένων καὶ ἀπὸ μακροῦ ἐγκατεστημένων ἐν Μακεδονίᾳ οἰκογενειῶν, ἐπετάθη ἡ σοβοῦσα δυσαρέσκεια τῶν Μακεδόνων ἐναντίον τῶν Παλαιοελλαδιτῶν, δεδομένου ὅτι καὶ ἡ ὁλότης τῶν ἀποχωρησασῶν ἀρχῶν ἦτο Παλαιοελλαδῖται.

Κατὰ τῶν ὑπαλλήλων οἱ Μακεδόνες εἶχον ἀπὸ πολλοῦ χρόνου δικαίας ἀφορμὰς νὰ εἶνε προδιατεθειμένοι δυσμενῶς, διότι οἱ τοποθετούμενοι εἰς Μακεδονίαν ἢ ἦσαν ἀκατάλληλοι, ἢ δὲν ἀπέδιδον ὠφέλιμον ἔργον ἐπίτηδες, ὡς θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀδικηθέντας ἐκ τῆς τοποθετήσεως. Καὶ γενικῶς ὅλαι αἱ Διοικητικαὶ καὶ λοιπαὶ Ἀρχαί, ἀντὶ νὰ μεταβληθοῦν εἰς ἐθναποστόλους, δὲν ἐπεδείκνυον τὴν δέουσαν διαγωγήν, ἐφατρίαζον ἢ ἐξεμεταλλεύοντο τοὺς ἁγνοὺς Μακεδόνας, πρᾶγμα ποὺ συνετέλεσεν, ὡς ἔλεγον πολλοὶ Μακεδόνες ἐκ τῶν ἐγκρίτων, νὰ ὀγκωθῇ ἡ καταδρομὴ ἐναντίον τῶν Παλαιοελλαδιτῶν.

Ἡ ἀγανάκτησις τῶν Μακεδόνων ἐκορυφώθη ὅταν ἐγνώσθη ὅτι ὄργανα τῆς ἀσφαλείας εἶχον χαρακτηρίσει ἁγνοὺς Μακεδόνας ὡς βουλγαρίζοντας ἢ κομμουνίζοντας. Ὁ χαρακτηρισμός, κατά τινας Μακεδόνας, εἶχε γίνει ἐλαφρᾷ τῇ καρδίᾳ καὶ ἄνευ θετικῶν στοιχείων εἰς τὰ κατάστιχα τῶν σταθμῶν. Ταῦτα μὲ ὅλα τὰ ἀρχεῖα ἐγκατελείφθησαν εἰς τοὺς σταθμούς, χωρὶς τουλάχιστον νὰ καταστραφῶσι, ὁπόθεν ἔλαβον γνῶσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἅμα τῇ ἀποχωρήσει τῶν χωροφυλάκων.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐξεμεταλλεύθη εὐρέως ἡ βουλγαρικὴ προπαγάνδα, ἥτις ἐπωφελεῖτο ὅλων τῶν περιστάσεων. Τότε ἐδόθη νέα ἀφορμὴ νὰ γενικευθῇ ἡ συζήτησις ἂν ἔπρεπε νὰ ἀνέχωνται δημοσίους λειτουργοὺς Παλαιοελλαδίτας καὶ ἐρρίφθη ἐντέχνως τὸ σύνθημα «Ἡ Μακεδονία διὰ τοὺς Μακεδόνας». Ὡς κατανοεῖ πᾶς τις, οἱ Βούλγαροι ἔδρων πρὸς δημιουργίαν χάσματος μεταξὺ Παλαιᾶς Ἑλλάδος καὶ Μακεδονίας, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἔκαμνον ἀνίερον ἐκμετάλλευσιν τῆς πεί-

νης, τῆς δυστυχίας καὶ τῆς χαλαρωθείσης συνεκτικότητος ἐν Μακεδονίᾳ. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἱδρύθη Βουλγαρικὴ Λέσχη, εἰς ἥν ἐνεγράφησαν ὡς μέλη πολλοί, δελεασθέντες ἀπὸ τὰς παροχὰς τροφίμων καὶ ἄλλων εἰδῶν πρὸς τὰ μέλη τῆς Λέσχης.

Πολλὰ χωρία τῆς Φλωρίνης τῇ προτροπῇ τῆς ἀνενοχλήτως δρώσης βουλγαρικῆς προπαγάνδας ὕψωσαν βουλγαρικὰς σημαίας, ἐξεδίωξαν τὰς Ἑλληνικὰς Ἀρχὰς καὶ τοὺς διδασκάλους καὶ ἔσπευσαν εἰς Μοναστήριον νὰ προσκαλέσουν τοὺς Βουλγάρους ὅπως προχωρήσουν πρὸς Νότον ἵνα τοὺς ἀπελευθερώσουν καὶ οὕτως ἐπεκταθῇ ἡ Βουλγαρία ἕως καὶ ἐκεῖ.

Πλεῖστοι Βούλγαροι ἀξιωματικοὶ ἐκυκλοφόρουν ἐλευθέρως εἰς ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐνέγραφον τοὺς προσχωροῦντας εἰς τὴν Λέσχην των διὰ νὰ τυγχάνωσι ἄρτου καὶ τροφίμων. Οὕτως ἐξήπλωνον τοὺς δηλητηριώδεις πλοκάμους των εὐρύτερον καὶ κατεδίωκον πᾶν δυναμικὸν ἀκραιφνὲς ἑλληνικὸν στοιχεῖον καθιστῶντες ὄργανά των τοὺς Γερμανούς.

Ἀνεξαρτήτως τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας πλεῖστοι ἁγνοὶ κάτοικοι τῆς Μακεδονίας ἐπίστευον ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀπαγορευθῇ ἡ ἐπιστροφὴ τῶν ἀπομακρυνθεισῶν τῆς Μακεδονίας οἰκογενειῶν καὶ τῶν ἀπομακρυνθέντων ὑπαλλήλων (ὡς μὴ παραμεινάντων νὰ συμμερισθῶσι τὰ μαρτύριά των) καὶ ἄλλοι εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ διορίζωνται μόνον Μακεδόνες εἰς τὰς δημοσίας, δημοτικὰς καὶ κοινοτικὰς θέσεις·

Τὸ τοιοῦτον ἐγκυμονοῦσε πολλοὺς κινδύνους ἂν ἐλάμβανε διαστάσεις εἰς τόσον κρισίμους στιγμὰς τῆς Πατρίδος. Ἀπητεῖτο ὅθεν λεπτὸς χειρισμὸς καὶ μεγίστη προσοχὴ εἰς τὴν ἐπίλυσιν τοιούτου λεπτοῦ ζητήματος ἵνα μὴ διασπασθῇ ἡ ἐθνικὴ ἑνότης. Εἰς τὴν πατριωτικὴν ταύτην προσπάθειάν μου, καίτοι τὰ ραδιόφωνα τοῦ Καΐρου καὶ τοῦ Λονδίνου συνεβούλευον νὰ μὴ εἰσακούουν τὴν Κυβέρνησιν, ἔτυχον ἀμερίστου συνδρομῆς πολλῶν διαπρεπῶν καὶ συνετῶν Μακεδόνων ὑπερπατριωτῶν, οἵτινες διέμενον ἐν Ἀθήναις ἢ ἦλθον ἐπίτηδες ἐκ Θεσσαλονίκης, καὶ ἄλλων μὴ Μακεδόνων μὲν ἀλλὰ πονούντων τὸν τόπον καὶ ἐκτιμώντων τὴν σημασίαν τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος.

Οὗτοι ἦσαν (ἂν δὲν μὲ ἀπατᾷ ἡ μνήμη) οἱ κ.κ. Κεραμόπουλος, Μάδης, Δίγκας, Τσόντος, Ἀσπιώτης, συνταγματάρχαι Βασιλειάδης καὶ Χρυσοχόου, στρατηγὸς Λιότης, Λέτσας, Μερκουρίου, Κυριακόπουλος (καθηγητὴς Πανεπιστημίου) Τζερμιᾶς, στρατηγὸς Ντάκος. Ὁ τελευταῖος περιέγραψε πρῶτος εἰς ἔκθεσίν του τοὺς ἐθνικοὺς κινδύνους.

Οὗτοι πάντες ἐνήσκησαν τὴν ἐπιρροήν των ὅπως ἐξουδετερωθῇ πᾶσα ἄκαιρος καὶ ἄτοπος κίνησις καὶ ἐπέβαλον τὴν νομιμοφροσύνην πάντων πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς ἀρχάς. Κατόπιν ἐπισταμένης μελέτης τοῦ ζητήματος ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἀπεφασίσθησαν τὰ ἑπόμενα:

α) Νὰ ἀντιδράσωμεν κατὰ τῶν μηχανορραφιῶν τῶν ξένων προπαγανδῶν.

β) Νὰ διορίσωμεν Νομάρχας ἐπίλεκτα πρόσωπα.

γ) Νὰ διορίσωμεν βοηθὸν τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ κ. Ραγκαβῆ (ἠναγκάσθημεν νὰ σκεφθῶμεν τοῦτο διότι ὁ κ. Ραγκαβῆς ὀρθότατα εἶχε στρέψει τὴν προσοχήν του — καὶ εἶχε σημειώσει πλείστας ἐπιτυχίας — εἰς τὸ νὰ προστατεύῃ τὸν Μακεδονικὸν Λαὸν ἀπὸ τὰς αὐθαιρεσίας τῶν

Γερμανῶν καὶ εἰς τὸ νὰ ἐπαγρυπνῇ διὰ τὸ ἐθνικὸν ζήτημα καὶ τὰς μηχανορραφίας τῶν Βουλγάρων).

δ) Νὰ ἐπιδείξωμεν πρόνοιαν διὰ τὰ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα καὶ τοὺς ἀπόρους.

ε) Νὰ ἱδρύσωμεν λαϊκὰ συσσίτια ἐν Θεσσαλονίκῃ.

στ) Νὰ θέσωμεν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀντιπροπαγάνδας τὸν συνταγματάρχην Χρυσοχόου μὲ τὸν συγκεκαλυμμένον τύπον τοῦ 'Επιθεωρητοῦ Νομαρχιῶν.

ζ) Νὰ παρακληθῇ ὁ καθηγητὴς κ. Κεραμόπουλος ὅπως μεταβῇ εἰς Μακεδονίαν πρὸς κατευνασμὸν τῶν ἀκροτήτων.

η) Νὰ ὁρισθῇ ὁ καθηγητὴς κ. Κυριακόπουλος, ὡς σύνδεσμος τῶν Νομαρχιῶν 'Εδέσσης καὶ Φλωρίνης παρὰ ταῖς Τοπικαῖς Γερμανικαῖς 'Αρχαῖς.

θ) Τέλος ἐπικουρικῶς ἀπεστάλησαν αἱ ἑπόμεναι διαταγαί:

'Εν 'Αθήναις τῇ 17 'Ιουλίου 1941

'Αριθ. Ε.Π. 44

Πρὸς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν Μακεδονίας

Πρὸς καθορισμὸν τῆς τηρητέας ἑκάστοτε κατευθύνσεως ἐν τῷ χειρισμῷ ὑποθέσεων ἀφορωσῶν α) σχέσεις μετὰ ξένων ἀρχῶν κατοχῆς καὶ β) ἄλλα συναφῆ ζητήματα εἰδικῆς φύσεως, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑποθέσεων δὲν ἤθελον τυχὸν ὑπάρχει ὁδηγίαι τῆς Κυβερνήσεως πρὸς ὑμᾶς, ὁρίζομεν ὅπως συστήσητε παρ' ὑμῖν Εἰδικὴν 'Επιτροπὴν τελοῦσαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ 'Υπουργοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ καὶ περιλαμβάνουσαν ἐκ παραλλήλου τὸν παρ' ὑμῖν Γενικὸν Γραμματέα, τὸν Διευθυντὴν τοῦ Τύπου, τὸν Διευθυντὴν τῆς 'Υπηρεσίας 'Εσωτερικῶν, τὸν Καθηγητὴν κ. Κεραμόπουλον, τὸν κατὰ βαθμὸν ἀνώτερον τῶν παρ' ὑμῖν διατεθειμένων τέως διπλωματικῶν ὑπαλλήλων καὶ τέλος τὸν Διευθυντὴν τῆς ἁρμοδίας ἑκάστοτε ὑπηρεσίας τῆς Γενικῆς Διοικήσεως.

'Η εἰδικὴ αὕτη ἐπιτροπὴ θέλει συζητῇ καὶ κατευθύνει τὰ τυχὸν παρουσιαζόμενα ζητήματα, ἀποφαινομένη ἐν περιπτώσει διαφορᾶς γνωμῶν κατὰ πλειοψηφίαν, ἐπικρατούσης ἐν ἰσοψηφίᾳ τῆς ψήφου τοῦ Προέδρου.

'Ο Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως
Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ

'Η εἰδική, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, 'Επιτροπὴ ἐξειλίχθη βραδύτερον εἰς 'Εθνικὸν Συμβούλιον, ὅπερ ἐπέλυε ἅπαντα τὰ ἐθνικὰ ζητήματα, δίδον τὰς ὁδηγίας του εἰς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν.

Τοῦ 'Εθνικοῦ τούτου Συμβουλίου πρόεδρος ἐτύγχανεν ἡ Αὐτοῦ Παναγιότης ὁ 'Αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης κ. Γεννάδιος, ὅστις μὲ τὴν πεῖραν του, τὴν δεξιοτεχνίαν του, τὴν πεφωτισμένην γνώμην καὶ τὴν ἐπιβλητικὴν προσωπικότητά του παρέσχε πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὴν Πατρίδα.

Κατὰ τὴν μετάβασίν μου εἰς Θεσσαλονίκην μοὶ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ παραστῶ εἰς συγκέντρωσιν τῆς ὁλομελείας τοῦ Συμβουλίου καὶ νὰ ἐκτι-

μήσω αὐτοπροσώπως τὸ ὠφέλιμον ἔργον τῆς Αὐτοῦ Παναγιότητος καὶ τῶν ἄλλων ἐπιφανῶν ὑπερπατριωτῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου.

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ

Ἀρ. Ε.Π. 27 Ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Ἰουλίου 1941

Πρὸς ἅπαντα τὰ Ὑπουργεῖα (Γραφ. Ὑπουργοῦ)

Ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσωμεν ὑμᾶς ὅπως διατάξητε τοὺς ὑπαλλήλους τῶν καθ' ὑμᾶς Ὑπουργείων, εἴτε οὗτοι ὑπηρετοῦσι νῦν εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Β. Ἑλλάδος, εἴτε πρόκειται νὰ μεταβοῦν εἰς αὐτάς, ὅπως ἡ ἀποστολὴ των καὶ τὰ καθήκοντά των μὴ περιορίζωνται εἰς τὰ καθαρῶς εἰδικὰ ὑπηρεσιακά των καθήκοντα ἀλλὰ νὰ ἐπεκτείνωνται ταῦτα ὅπου τὸ συμφέρον τῆς Πατρίδος ἐπιβάλλει.

Δι' ὃ δέον ὅπως θεωρῶνται ὅτι ἐτοποθετήθησαν ἐκεῖ ὑπὸ τὸν μανδύαν τοῦ ὑπαλλήλου (ἀνωτάτου, ἢ ἀνωτέρου, ἢ οἱασδήποτε κλίμακος) καὶ νὰ εἶνε ἐπιπροσθέτως Ἐθναπόστολοι, δυνάμενοι νὰ ἐνεργῶσι, οὐ μόνον κατόπιν διαταγῆς τῶν προϊσταμένων Ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀρχῶν ἐκείνων, αἵτινες ἤθελον ζητήσει τὰς ὑπηρεσίας των, ἐφ' ὅσον διὰ τούτων προασπίζεται τὸ συμφέρον τῆς Πατρίδος. Θὰ ἐκτελῶσι δὲ ταύτας προθύμως καὶ ἄνευ ἀντιρρήσεως, ἀκόμη καὶ ἂν αἱ ζητούμεναι ὑπηρεσίαι εἶνε κατώτεραι τοῦ βαθμοῦ των.

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς παρούσης δέον νὰ ἐκδώσητε τὰς σχετικὰς διαταγάς σας ἃς νὰ κοινοποιήσητε καὶ ἡμῖν. Ἐὰν κατανοηθῇ τὸ πνεῦμα τῆς παρούσης αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ Κέντρου δὲν θὰ ἀξιῶσιν ἑκάστοτε τὴν ἐντὸς τύπων καὶ νόμων ἐπιτέλεσιν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν ὑπαλλήλων, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν τῆς ἀποστολῆς τούτων καὶ τὴν εὐρεῖαν των πρωτοβουλίαν.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως
Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

Ἀρ. Ε.Π.

Γενικὴν Διοίκησιν Μακεδονίας
Θεσσαλονίκην

Μᾶς παρεσχέθησαν αἱ κάτωθι δυσάρεστοι πληροφορίαι:

α) Ὅτι αἱ Ἀρχαὶ κατοχῆς Φλωρίνης καὶ Ἐδέσσης εὐνοοῦσι σκανδαλωδῶς τὴν Βουλγαρικὴν προπαγάνδαν, ἥτις ἔφθασεν εἰς τὸ σημεῖον νὰ προτρέπῃ τοὺς χωρικοὺς εἰς ἀπείθειαν καὶ ἀνυποταξίαν.

β) Οἱ χωρικοὶ καταφεύγουν εἰς τὰ Γερμανικὰ Φρουραρχεῖα διὰ νὰ παραπονεθοῦν κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν Ἀρχῶν καὶ ζητοῦν τὴν συνδρομὴν τοῦ Κάλτσεφ καὶ τῶν Γερμανικῶν Φρουραρχείων, τὰ ὁποῖα πολλάκις ἀξιοῦν ἀπὸ τὰς Ἑλληνικὰς τοπικὰς ἀρχὰς ἐνεργείας ἢ παραλείψεις ἀντικειμένας εἰς τοὺς νόμους μας. Δεδομένου δὲ ὅτι οἱ Γερμανοὶ κατ' ἐξοχὴν σέβονται τοὺς νόμους καὶ ἐπαγρυπνοῦν διὰ τὴν πιστὴν τήρησίν των, ἐξάγομεν τὸ λυπηρὸν συμπέρασμα ὅτι δὲν ἀντιτάσσεται σθεναρὰ ἄρνησις ἐκ μέρους τῶν Ἑλληνικῶν ἀρχῶν, οὐδὲ διαφωτίζονται οἱ Γερμανοὶ παρ' ὑμῶν καὶ τῶν ὑφ' ὑμᾶς ἀρχῶν περὶ τῆς πλάνης εἰς ἣν ὑποπίπτουν παρασυ-

φόμενοι ἀπὸ τὰς διαβολὰς καὶ εἰσηγήσεις τοῦ Κάλτσεφ ἢ τῶν ὑποκινουμένων χωρικῶν.

Δὲν παρεστάθησαν, νομίζομεν εἰς τοὺς Γερμανοὺς φρουράρχους οἱ ἰδιοτελεῖς καὶ σκότιοι σκοποὶ ἐνίων κακῶν Ἑλλήνων ἢ τῶν ἐλαχιστοτάτων ξενοφώνων Ἑλλήνων. Ἂν οἱ Γερμανοὶ φρούραρχοι ἐτέλουν ἐν γνώσει τῶν ἀπαισίων σκοπῶν τῶν κακῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν συνεπειῶν τῶν ἀντιπατριωτικῶν ἐνεργειῶν των, οὐδέποτε θὰ ἠνείχοντο τὰ τοιαῦτα.

γ) Εἰς τ' ἀναφυόμενα ἑκάστοτε ζητήματα, αἱ τοπικαὶ Ἑλληνικαὶ ἀρχαὶ δὲν ἐπιδεικνύουσι τὸ σθένος, τὴν ἀποφασιστικότητα καὶ τὴν εἰλικρινῆ πειθώ, ἅτινα ἀπαιτοῦνται εἰς τὴν διαχείρησιν καὶ ἀντιμετώπισιν τῶν ζητημάτων, οὐχὶ διότι λείπουν ἀπὸ τὰς τοπικὰς ἀρχὰς αἱ ἀρεταὶ ἐκεῖναι, ἀλλὰ διότι δὲν ἐνισχύονται ἠθικῶς ἀπὸ ὑμᾶς, ὡς ἄλλοτε ἐνεθαρρύνοντο παρὰ τοῦ κ. Ραγκαβῆ.

Δεδομένου δὲ ὅτι προσωπικῶς ὁ Γενικὸς Διοικητὴς τυγχάνει συμπαθείας καὶ ἀμερίστου ἐμπιστοσύνης παρὰ τῶν Γερμανικῶν ἀρχῶν, παρ' ὧν διωρίσθη ἐν ἀγνοίᾳ ἡμῶν, φρονοῦμεν ὅτι δὲν γίνεται ἐκμετάλλευσις τῶν καλῶν τούτων διαθέσεων τῶν Γερμανικῶν ἀρχῶν, ἢ ἂν γίνεται δὲν δίδεται ὁ τόνος ποὺ ἀπαιτεῖται ἑκάστοτε, ἢ ἀναβάλλονται ἑκάστοτε αἱ λύσεις.

δ) Γερμανικὸν Φρουραρχεῖον ἀπηγόρευσε εἰς τὰς Νομαρχίας μας νὰ κοινοποιῶσι ἔγγραφά των σχετικὰ μὲ τὸν Βούλγαρον Κάλτσεφ ἢ καὶ μὲ ὑπερβασίας τῶν ὀργάνων τοῦ Φρουραρχείου, πρὸς τὰς Προϊσταμένας τῶν Νομαρχιῶν ἀρχάς. Ἐν τοσούτῳ οὔτε διαμαρτυρία ἐτολμήθη, οὔτε παραίτησις Νομάρχου ἢ Γενικοῦ Διοικητοῦ ὑπεβλήθη που, μὲ τὴν εὔλογον δικαιολογίαν ὅτι οὕτω δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ συνεργασία.

Κατόπιν τούτων ἔχομεν νὰ συστήσωμεν ὅτι ἀπαιτεῖται ἀλλοία ἀντίληψις ὑμῶν ἰσοδυναμοῦσα πρὸς ἀγῶνα κατὰ τὴν διεκδίκησιν τῶν ἀνθρωπίνων καὶ ἐθνικῶν δικαιωμάτων μας, μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι καὶ τὰ ζητήματά μας θὰ ἐπιλύωνται κατ' εὐχὴν καὶ ἡ θέσις ὑμῶν θὰ ἐνισχύηται.

Ἐπειδὴ δέ, προσωπικῶς διὰ τὸν Γενικὸν Διοικητὴν ἔχομεν ἐξασφαλίσει θέσιν Ὑπουργοῦ εἰς τὸ Κέντρον, διὰ δὲ τοὺς Νομάρχας πᾶσαν ὑλικὴν ἐξασφάλισιν μέχρι πέρατος τοῦ πολέμου, ἀναμένομεν ἀπὸ ὅλους νὰ ἀγωνισθοῦν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων διὰ νὰ τύχουν πάσης τιμῆς παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

Θὰ ἐλυπούμεθα τὰ μέγιστα ἂν συνεχισθῇ ἡ ἄνευ σθένους καὶ μετὰ πάσης ἐπιφυλάξεως (μὴ γίνωμεν δυσάρεστοι εἰς τὰς ἀρχὰς κατοχῆς) συνεργασία περιοριζομένη εἰς διαβιβαστικὴν ἐνέργειαν καὶ μόνον, ἐνῶ εἶνε εὐνόητον ὅτι ναὶ μὲν διασφαλίζεται οὕτως ἡ θέσις τῶν Ἀρχῶν ἔναντι τῶν ξένων, ζημιοῦται ὅμως τὸ γενικὸν ἐθνικὸν συμφέρον, ὅπερ ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς Γενικῆς Διοικήσεως πρέπει νὰ ἀποσκοπῆται ἀντὶ πάσης θυσίας.

Ἐὰν τὰς ἀντιλήψεις ταύτας ἐνστερνισθῶσι πάντες, εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θὰ πολλαπλασιασθῇ ἡ ἐκ μέρους τῶν Ἀρχῶν κατοχῆς ἐκτίμησις καὶ ὁ θαυμασμός των.

Ὡσαύτως συνιστῶμεν, ὅπως αὐτοπροσώπως διαβιβάζητε πᾶσαν διαμαρτυρίαν σοβαροῦ περιεχομένου, ἔστω καὶ ἂν αὕτη εἶνε συντεταγμένη ἐγγράφως, ἵνα οὕτω δίδηται ὁ τόνος ὅτι συμμερίζεσθε τὴν σοβαρότητα

καὶ ἵνα ἀπευθύνεσθε εἰς τὸν στρατηγὸν καὶ ὄχι διὰ μέσου τῶν εἰσηγητῶν.

Ἡ διαβίβασις διαμαρτυρίας νοεῖται ὡς σύνταξις ἐγγράφου διαμαρτυρίας τοῦ ὑπουργοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ, ἄνευ προσηρτημένων εἰς τὴν διαμαρτυρίαν, ἅτινα προϋποθέτουν ὅτι ἀποσείει ἡ Γενικὴ Διοίκησις τὰς εὐθύνας καὶ ἐπιρρίπτει ταύτας εἰς τὰς ὑφισταμένας Ἀρχὰς ποὺ ὑπέβαλον ταῦτα.

Ἡ Γενικὴ Διοίκησις δέον νὰ ἐμφανίζηται ὅτι ἔχει πεποίθησιν εἰς τὰ ὄργανά της, ὅτι συμπονεῖ μαζί των καὶ ὅτι συμφωνεῖ πλήρως μὲ τὰ ἀναφερόμενά των.

Τέλος ἔχομεν νὰ συστήσωμεν ὅπως πᾶσαι αἱ ὑπηρεσίαι τῆς Γενικῆς Διοικήσεως κατανοήσουν, ὅτι ἔχουν ὑποχρέωσιν νὰ ἐνδιαφέρωνται διὰ πᾶσαν ἐνέργειαν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ νὰ συναισθάνωνται τὴν ἀνάγκην νὰ βοηθῶσι τὰς ἐπαρχίας εἰς τὰ γενικὰ καὶ πρὸ παντὸς ἐθνικὰ ζητήματα. Γενικῶς θὰ ἀντιλαμβάνωνται τὴν ὑπηρεσίαν των ὡς τραχὺν ἀγῶνα μὲ πεποίθησιν καὶ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν Νίκην.

Ἡ ψοφοδεὴς στάσις, ἡ ἀδράνεια, ἡ παθητικὴ στάσις καὶ ὁ φόβος, δέον νὰ ἐκλείψουν ἀπὸ αὐτὰς καὶ νὰ ἐπικρατῇ τὸ σθένος, ἡ ἐνεργὸς δρᾶσις καὶ ἡ λογική.

Ἀθῆναι, τῇ 1 Σεπτεμβρίου 1942

Ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως

Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

Κατόπιν τούτων, τὰ ὁποῖα ἐνδεικνύουσι τὴν κυρίαν ἀπασχόλησίν μου εἰς τὸ ἐθνικὸν ἔργον, ἠμβλύνθησαν αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ Παλαιοελλαδιτῶν καὶ Νεοελλαδιτῶν. Δὲν ἐξουδετερώθησαν ὅμως αἱ προπαγάνδαι. Οἱ φιλοπάτριδες Μακεδόνες ἀγρυπνοῦντες, ἀντελήφθησαν ὅτι ἐπεβάλλετο ἄμεσος ἀνάγκη νὰ μεταβῶ εἰς Μακεδονίαν. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἐσχημάτισαν οἱ δι' ὑπηρεσίαν δὶς μεταβάντες εἰς Θεσσαλονίκην ὑπουργοὶ κ.κ. Χατζημιχάλης καὶ Καραμᾶνος ὡς καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς Χωροφυλακῆς κ. Ντάκος.

Ἀπεφάσισα ὅθεν νὰ περιοδεύσω καὶ νὰ ἐνασκήσω τὴν ἐπιρροήν μου πρὸς τοὺς τέως συμπολεμιστάς μου καὶ ἄλλους ἐγκρίτους πολίτας γνωστούς μοι πρὸς ἀναχαίτισιν τοῦ ἀποσυνθετικοῦ ρεύματος καὶ ἰδίως πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῆς βδελυρᾶς βουλγαρικῆς μηχανορραφίας.

Ἡ περιοδεία μου ἐνεργηθεῖσα κατὰ Ἰούνιον 1942 εἶχεν ἄριστα ἀποτελέσματα διότι ἐτονώθη τὸ ἠθικόν, ἐσαρώθη ἡ ἀντεθνικὴ προπαγάνδα, ἐδόθη ὁ τόνος τῆς ἀντιδράσεως κατ' αὐτῆς καὶ διεπιστώθη τὸ ἄφθαστον μένος τοῦ ἀγωνιζομένου Μακεδονικοῦ Λαοῦ. Οἱ αἰσιόδοξοι διὰ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος λόγοι μου (α) διακηρύξαντος τὰ ἀπαράγραπτα:

(α) Εἰς τὸ βιβλίον του «Ἡ Ἑλλὰς εἰς τὸν πόλεμον» ὁ Σπύρος Σέλληνας παραδέχεται ὅτι «διενήργησα μακρὰν περιοδείαν εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐκφωνῶν πατριωτικοὺς λόγους» ἀλλὰ εἰρωνεύεται ὅτι τοὺς ἐξεφώνησα ὅταν ἐξησφαλίσθησαν αἱ πρῶται ἐπιτυχίαι τῶν Συμμάχων.

Πλὴν τοῦ ὅτι ἡ ἐκφώνησις πατριωτικῶν λόγων ἐν πλήρει τριπλῇ κατοχῇ εἶνε τόλμημα καὶ κατόρθωμα, ἐξαίρω τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς πάσας τὰς δημοσίας ἐμφανίσεις μου ἐνώπιον λαϊκῆς συγκεντρώσεως ἐξεδήλωσα τὸν πατριω-

δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης καὶ διαβεβαιώσαντος ὅτι θὰ ἡγούμην ὁλοκλήρου τοῦ Ἔθνους διὰ νὰ ἀποβάλω τὰ σκύβαλα ἅτινα, κακῇ τῇ μοίρᾳ, ἐνυπάρχουν εἰς τοὺς κόλπους τῆς πατρώας γῆς καὶ ἐξαγοράζονται μὲ μίαν ὀκὰν φακῆς ἐτόνωσαν τὸν ἀναξιοπαθοῦντα ἁγνὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν καὶ ἐπτόησαν τοὺς θρασυδείλους ὑπονομευτὰς τῆς αἱματοβαμμένης Βορείου Ἑλλάδος.

Ἡ ἐκφρασθεῖσα σθεναρῶς διαβεβαίωσίς μου πρὸς τοὺς ἐκ τῆς Δυτικῆς Θράκης καὶ Ἀνατολικῆς Μακεδονίας πρόσφυγας περὶ τῆς ταχείας ἐπιστροφῆς των εἰς τὰς νοσταλγικὰς ἑστίας των, ἐγέμισαν ἀπὸ χαρὰν καὶ ἐλπίδας τὸν ταλανιζόμενον πληθυσμὸν τῆς Βορείου Ἑλλάδος καὶ ἐνεκαρδίωσε πάντας. Ἡ Βουλγαρία δεχθεῖσα τὰς ἀναφορὰς τῶν πρακτόρων της καὶ ἐφημερίδας Ἑλληνικὰς μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν δηλώσεών μου, διεμαρτυρήθη εἰς τὰς Γερμανικὰς ἀρχάς. Ἕνεκα τούτου ἐφηρμόσθησαν διάφορα εἰς βάρος Ἑλλήνων μέτρα (συνελήφθησαν οἱ Διευθυνταὶ τῶν ἐφημερίδων ποὺ ἀνέγραψαν τὰς δηλώσεις μου, ἀπήτησαν οἱ Γερμανοὶ νὰ ἀπολυθῇ τῆς θέσεώς του ὁ προϊστάμενος τοῦ Τύπου Θεσσαλονίκης καὶ ἔγινε αἴτησις ἐξηγήσεων παρὰ τοῦ Γενικοῦ Προξενείου Θεσσαλονίκης)· Τὸ μέγα ὅμως ἐθνικὸν ἀποτέλεσμα ἐπῆλθε διότι ἐπανειλημμένως ἐτόνισα τὰ ἀναφαίρετα δικαιώματά μας ἐπὶ τῆς Α. Μακεδονίας καὶ τῆς Δ. Θράκης. Ἡ Μακεδονία ὁλόκληρος ἐπανηγύριζε καὶ πάντες ἐνεπνεύσθησαν ἐγκαρτέρησιν καὶ πίστιν ἀκλόνητον ἐπὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Ἔθνους.

Μετὰ τὰς ἐγγράφους δηλώσεις μου εἰς Θεσσαλονίκην μετέβην ἀμέσως εἰς Νιγρίταν ὅπου εἰς πύρινον λόγον μου διεκήρυξα ὡς ματαίας τὰς προσπαθείας τῶν Βουλγάρων, τῶν ἀδυσωπήτων τούτων καὶ προαιωνίων ἐχθρῶν μας. Κατόπιν τούτων ὁ Γενικὸς Πρόξενος τῆς Γερμανίας ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἠτήσατο ἀκρόασιν παρ' ἐμοὶ κατὰ διαταγὴν ἐκ Βερολίνου καὶ ὥρισα αὐτῷ ὥραν παρουσιάσεως εἰς τὴν οἰκίαν ὅπου ἐφιλοξενούμην.

Κατὰ τὴν παρουσίασίν του μὲ παρεκάλεσε νὰ τῷ γνωρίσω ἂν ὁ Πρεσβευτὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Γερμανικῆς Πρεσβείας εἶχε λάβει γνῶσιν τῶν δηλώσεών μου. Εἰς ἀρνητικὴν ἀπάντησίν μου, ἐπωφελήθην τῆς εὐκαιρίας νὰ εἴπω εἰς τὸν Γενικὸν Πρόξενον ὅτι καὶ ἂν μοὶ ἐζήτει τοιοῦτον τι ὁ κ. Ἄλτεμπουργκ, θὰ ἠρνούμην νὰ συμμορφωθῶ, καθ' ὅσον ἐγὼ ὅσα θὰ ἔλεγον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν ἤμην ὑποχρεωμένος νὰ εἴπω ὡς Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος. Ἀφηγήθην μάλιστα εἰς τὸν Γενικὸν Πρόξενον ὅτι ὁ Γερμανὸς λοχαγὸς ἐπὶ τῶν πληροφοριῶν καὶ τοῦ τύπου τοῦ ἐν Ἀθήναις Στρατηγείου μὲ παρεκάλεσε νὰ τῷ ἐπιτρέψω νὰ ἔλθῃ καὶ

τισμὸν τῶν Ἑλλήνων, ἐτόνωσα τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ ταυτοχρόνως ἐνημέρωσα τούτους ἐπὶ τῶν προθέσεών μου, αἵτινες ἦσαν παρεμφερεῖς πρὸς τὰς τοῦ Γενναδίου καὶ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' (κατ' Αὔγουστον 1941, 31 Δεκεμβρίου 1941, Φεβρουάριον 1942), πρᾶγμα ὅπερ ἀποσιωπᾷ ὁ ἐκδότης τοῦ βιβλίου, καθ' ὅσον τότε δὲν εἶχον σημειωθῆ ἐπιτυχίαι τῶν Συμμάχων! Ἄλλωστε καὶ κατὰ τὴν ἄνω ἀναφερομένην περιοδείαν δὲν εἶχον σημειωθῆ ἀκόμη αἱ πρῶται ἐπιτυχίαι τῶν συμμάχων, ἀλλὰ μετά τινας μῆνας (Ἒλ—Ἀλαμέϊν, ἀποβάσεις εἰς Β. Ἀφρικὴν κλπ.).

οὗτος μὲ τὴν ἀκολουθίαν του καὶ ἠρνήθην. Οὗτος ἐλθὼν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του ἀπετάθη πρὸς τὸν στρατηγόν του, ὅστις εὗρε δικαίαν τὴν ἄρνησίν μου καὶ μοὶ παρήγγειλε ὅτι καλῶς ποιῶν ἠρνήθην νὰ δεχθῶ τὴν πρότασιν τοῦ Γερμανοῦ λοχαγοῦ.

Ὁ Γενικὸς Πρόξενος τῆς Γερμανίας συνεφώνησε μὲ τὰς ἀπόψεις μου, ἀλλὰ διεφώνησε ὅτι δὲν ἐδικαιούμην νὰ εἴπω διὰ τοὺς Βουλγάρους ὅσα εἶπον καὶ ἐδήλωσα, δεδομένου ὅτι τυγχάνουν σύμμαχοι τῆς Γερμανίας, ἧς ἡ θέσις δυσχεραίνεται ἤδη.

Εἰς ταῦτα ἀπήντησα ὅτι ὡς στρατιωτικὸς καὶ Πρωθυπουργὸς ἐστερημένος ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν ἠγνόουν τὴν σημασίαν τῆς μονοπλεύρου ἐνεργείας μου. Οὐχ, ἧττον καὶ ἂν ἐγνώριζον τὴν δυσχερῆ θέσιν, εἰς ἥν θὰ ἔθετον τὴν γερμανικὴν διπλωματίαν, πάλιν θὰ ἐδήλωνον, ὅσα ἐδήλωσα, διότι ἡ πρόθεσίς μου ἦτο νὰ ἀκουσθοῦν ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Βουλγάρους, βέβαιος ὅτι ἡ Γερμανία δὲν θὰ παρεγνώριζε τὰ δικαιώματά μας.

Εἰς ἥν περίπτωσιν καὶ ἡ Γερμανία ἀνέχεται νὰ ὑφίσταται ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Βορειοανατολικῆς Ἑλλάδος (Ἀνατολικὴ Μακεδονία — Δυτικὴ Θράκη) τὰς θηριωδίας τῶν Βουλγάρων καὶ νὰ ἀναξιοπαθῆ μαρτυρικῶς ὑπὸ τὸ Βουλγαρικὸν πέλμα πρέπει νὰ τὸ μάθω.

Κρίνω περιττὸν νὰ εἴπω ὅτι ὁ Γερμανὸς Πρόξενος κατάπληκτος ἀπὸ τοὺς λόγους μου καὶ τὴν σταθερότητά μου ἀπῆλθε χωρὶς νὰ δυνηθῆ νὰ μοῦ ἀπαγορεύσῃ τὴν ἐπανάληψιν τῶν δηλώσεών μου.

Συνεχίσθη μετὰ ταῦτα ἡ περιοδεία μου εἰς Κιλκίς, Γιαννιτσά, Ἔδεσσαν, Ἀρδέαν, Βεύην, Φλώριναν, Ξυνὸ Νερό, Ἀμύνταιον, Πτολεμαΐδα, Κοζάνην καὶ Βέρροιαν. Εἰς ἅπαντα τὰ μέρη ὁμιλήσας, ἐκαυτηρίασα τοὺς εἰς τοὺς κόλπους τῆς Μακεδονίας δηλητηριώδεις ὄφεις, ὧν αἱ κεφαλαὶ συντόμως θὰ θραυσθοῦν καὶ ἐνεθάρρυνα πάντας ὅπως ἀντιδράσουν κατὰ τῆς Βουλγαρικῆς προπαγάνδας, ἥτις προσπαθεῖ νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν ἐθνικήν μας συνείδησιν μὲ μιὰ ὀκὰ φασόλια!

Λέγω ταῦτα διὰ νὰ καταδειχθῆ πόσον ἐγένοντο δεκταὶ αἱ ὑποδείξεις τῶν Γερμανῶν καὶ ἂν ἔκαμψα τὴν ὀσφὺν ἐνώπιόν των.

Ἐπιστρέψας εἰς Θεσσαλονίκην ἐπέτυχον τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῆς Μακεδονίας τοῦ Βουλγάρου λοχαγοῦ Μπογδάνωφ καὶ τοῦ φιλοβουλγάρου Γερμανοῦ Φρουράρχου Κιλκίς.

Ἡ κατωτέρω διαταγὴ δίδει τὸ πλαίσιον τῶν ἀρχῶν μας καὶ ἀντιλήψεών μας:

Γραφεῖον Πρωθυπουργοῦ

Ἀρ. Ε.Π. 66 Ἀθῆναι 13 Μαρτίου 1942

ΝΟΜΑΡΧΑΣ ΚΡΑΤΟΥΣ

Πληροφοροῦμαι ὅτι εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα, τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς Χώρας παρατηρεῖται συστηματικὴ δρᾶσις ξένων προπαγανδῶν, αἵτινες ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐξάρθρωσιν τοῦ Κράτους, εἰς τὴν παραπλάνησιν τῶν ὑπαλλήλων καὶ εἰς τὴν διὰ καταχθονίων μέσων δηλητηρίασιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τοῦ Λαοῦ.

Οἱ σκοτεινοὶ πράκτορες τῆς ἀντεθνικῆς κινήσεως σκορπίζουν ἄφθονον

χρῆμα, δελεάζουν τὸν Λαὸν μὲ τρόφιμα, τώρα ποὺ ταῦτα σπανίζουσι, καὶ ὀρθοῦται τὸ φάσμα τῆς πείνης, καί, ὅπου εὑρίσκουν ἀκατάλληλον τὸ ἔδαφος διὰ τοὺς σατανικοὺς σκοπούς, ἀπειλοῦν διὰ παντοίων μέσων.

Ἰδιαίτατα ἐκβιάζονται κάτοικοι χωρίων, ἐκ τῆς παρουσίας ἀξιωματικοῦ ἢ ὑπαξιωματικοῦ τῶν ξένων στρατευμάτων παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ὀργάνων τῶν προπαγανδῶν ἢ τῶν χαμερπῶν ἐκβιαστῶν. Διότι ἀτυχῶς συνεργάζονται καὶ μετὰ τῶν ἀρχῶν Κατοχῆς, ἀποβλέποντες εἰς προσωπικὰ ὀφέλη.

Οὗτοι κυρίως εἶνε γνωστοὶ Λεγεωνάριοι, οἵτινες διὰ παντὸς θεμιτοῦ ἢ ἀθεμίτου μέσου ἐφείλκυσαν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ξένων, καταστάντες τυφλὰ ὄργανα τούτων.

Τὸ λυπηρὸν εἶνε ὅτι οἱ χωρικοί, πολῖται τινὲς καὶ ἀκόμη ὄργανα τῆς Ἀσφαλείας, δὲν ἀντιτάσσονται μὲ τὴν ἁρμόζουσαν στάσιν ἔναντι τούτων καὶ παθητικῶς ἀναμένουσι τὴν λύσιν μὲ ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας.

Ὁ πόλεμος δὲν ἔληξε. Συνεχίζεται εἰσέτι εἰρηνικῶς ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ τὸ μέτωπον ἀποτελεῖται ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνας, ἄνδρας καὶ γυναῖκας.

Ἂν νικήσωμεν εἰς αὐτὸν ἡ Πατρὶς θὰ μᾶς εὐγνωμονῇ. Ἂν ἡττηθῶμεν, ἡ ἱστορία θὰ μᾶς περιγράψῃ μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα.

Δὲν εἶνε νοητὸν νὰ φανῶμεν ἀνάξιοι ἀπόγονοι ἀξιωτάτων προγόνων, οἱ ὁποῖοι ἐπέρασαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου διὰ νὰ μείνουν ἀλώβητοι καὶ ἀπτόητοι εἰς τὴν ἐθνικὴν σκοπιάν.

Μὴ μιμῆσθε ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ τομάρι των καὶ τὰ συμφέροντά των ἐκλείσθησαν εἰς τοὺς τέσσαρας τοίχους τῆς οἰκίας των καὶ δῆθεν κλαυθμηρίζουν, ἢ σχολιάζουν ἢ ἐπικρίνουν ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τοῦ πατριώτου. Μὴ ἀδιαφορῆτε ὡς ἀδιαφοροῦν ὀλίγοι τινές.

Μὴ ἀναμένετε τὰς λύσεις μοιρολατρικῶς. Μὴ πιστεύητε τοὺς διαδοσίας, οἵτινες πολυειδῶς καὶ ποικιλοτρόπως μᾶς ἐκμεταλλεύονται διὰ νὰ πλουτίζουν ἀθεμίτως καὶ παρὰ πάντα νόμον.

Ἐφιστῶ ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν ὀργάνων τῆς τάξεως ἐπὶ τῆς βαρυτάτης εὐθύνης ποὺ ὑπέχουν ἀπέναντι τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Ἔθνους.

Οἱ ὑπάλληλοι καὶ τὰ ὄργανα τῆς τάξεως ὀφείλουν νὰ ἐνεργοῦν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ὑπαλληλικήν των συνείδησιν, συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας τῆς Κυβερνήσεως καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Ἔθνους, χωρὶς νὰ ὑποκύπτουν εἰς τὰς θρασείας ἐνεργείας τῶν ἐκβιαστῶν καὶ τῶν ὀργάνων τῶν προπαγανδῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπιζητοῦν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὰς δυσχερείας τῆς Πατρίδος μας διὰ νὰ καταφέρουν κατ' αὐτῆς, ὕπουλα καὶ δολοφονικὰ πλήγματα.

Οἱ ὑπάλληλοι καὶ τὰ ὄργανα Ἀσφαλείας δὲν πρέπει νὰ λησμονήσουν ἔστω καὶ ἐπὶ στιγμὴν ὅτι εἰς χεῖρας των εὑρέθησαν ὕψιστα συμφέροντα τοῦ Ἔθνους.

Νὰ διαμαρτύρησθε εἰς τὰ Φρουραρχεῖα τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς, νὰ μὲ τηρῆτε ἐνήμερον διὰ τηλεγραφικῶν καὶ ταχυδρομικῶν ἀναφορῶν ἢ δι' οἱουδήποτε ἄλλου μέσου, ἐπιβαλλομένου ἀπὸ τὰς εἰδικὰς περιστάσεις, ὑφ' ἃς τελοῦμεν καὶ νὰ διαφωτίζητε ἐπιμόνως τὴν κοινὴν γνώμην ὅπως μὴ πίπτῃ θῦμα τῆς πλεκτάνης τῆς Ἑλλάδος.

Πρέπει νὰ κατανοηθῆ παρὰ πάντων ὅτι αἱ 'Αρχαὶ Κατοχῆς, αἵτινες ἐσεβάσθησαν τὸν 'Ελληνικὸν Λαόν, ἐκτιμῶσι τοὺς φιλονόμους καὶ φιλησύχους Ἕλληνας καὶ δὲν ἀρέσκονται εἰς ἀνωμαλίας. Συνεπῶς πᾶσα ὑπερήφανος στάσις μας θὰ ἐκτιμηθῆ παρὰ τῶν τοπικῶν ἡγητόρων καὶ θὰ εὕρωμεν τὴν συνδρομήν των.

'Απαιτεῖται ὅμως καὶ πάντες οἱ Ἕλληνες νὰ εἶνε ἕτοιμοι νὰ προτιμήσουν νὰ διακινδυνεύσουν, παρὰ νὰ ὠχριῶσι πρὸ πραγματικῆς ἢ φαινομενικῆς ἀπειλῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δέον νὰ ἐργάζωνται πάντες εἰς τὸ νὰ γίνη ἀντιληπτὸν τοῦτο ὡς ἐθνικὴ ἀνάγκη. Ἂν δὲν νικήσωμεν εἰς τὸν εἰρηνικὸν ἀγῶνα μέχρι τῆς εἰρήνης οὔτε ἡ ζωή μας θὰ ἐξασφαλισθῆ οὔτε ἡ περιουσία μας θὰ σωθῆ.

Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ εὐημερία ἐξασφαλίζονται ἐὰν ἐπιδείξωμεν ζωτικότητα, σύμπνοιαν, νομιμοφροσύνην καὶ ἐὰν κρατῶμεν ὑψηλὰ τὸ ἐθνικὸν λάβαρον, χωρὶς νὰ κλονιζώμεθα καὶ χωρὶς νὰ ὠχριῶμεν.

Ἂς μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὅλοι μας ἀπεφασίσαμεν νὰ πέσωμεν ἐνδόξως. Διατὶ τώρα νὰ διστάζωμεν; Εἰς τὰ χέρια ὅλων τῶν 'Ελλήνων εὑρίσκεται ἡ τύχη τῆς 'Ελλάδος. 'Αρθῆτε εἰς τὸ ὕψος τῶν περιστάσεων καὶ φανῆτε ἀντάξιοι τῶν ἐλπίδων, τὰς ὁποίας ἡ Πατρὶς στηρίζει εἰς ὑμᾶς.

Στρατηγὸς Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ
Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως

Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1941 ἀνεφύη σοβαρώτατον ζήτημα, ὅπερ συνεκέντρωσε τὴν προσοχήν μας ὡς ἐπιδρῶν ἀποσυνθετικῶς εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν καρδίαν τῆς 'Ελλάδος, τὴν Θεσσαλίαν. Τοῦτο ἦτο τὸ περιώνυμον καταστὰν Κουτσοβλαχικὸν ζήτημα·

'Ο Κουτσοβλάχος 'Αλκ. Διαμάντης, κατάσκοπος τῶν 'Ιταλῶν κατὰ τὸν Παγκόσμιον πόλεμον 1916—1918 ἐν 'Αλβανία, ὑπεδέχθη τοὺς 'Ιταλοὺς κατὰ τὴν εἰς Γρεβενὰ ἄφιξίν των τῇ ἀνοχῇ τῶν Γερμανῶν ('Ιούνιος 1941). Οὗτος ἀνενέωσε τὰς παλαιάς του σχέσεις καὶ ἀπέκτησε ἤδη τὴν εὔνοιαν τῶν 'Ιταλῶν, παρ' ὧν ἐχρησιμοποιήθη ὡς ὄργανόν των ἐκεῖ. Τὴν εὔνοιαν ταύτην ὁ Διαμάντης ἐξεμεταλλεύθη πρὸς διωγμὸν διαφόρων ἁγνῆς συνειδήσεως προκρίτων 'Ελλήνων ἀντιτιθεμένων εἰς τοὺς ἀντεθνικούς του σκοποὺς καὶ πρὸς θησαυρισμόν του.

Πρὸς διατήρησιν τῆς εὐνοίας ταύτης καὶ πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν ἀνοσίων καὶ εὐτελῶν σκοπῶν του δὲν ἐδίστασε νὰ ὀργανώση, ὑπὸ τὴν προστασίαν πάντοτε καὶ τὴν ἔμπνευσιν τῆς 'Ιταλικῆς προπαγάνδας, κίνησιν πρὸς ἵδρυσιν Σώματος Λεγεωναρίων, συγκροτούντων τὴν Ρωμαϊκὴν Λεγεῶνα, πρὸς ἀναβίωσιν τῆς πρὸ αἰώνων, κατὰ τὴν ἱστορίαν, ἐκμηδενισθείσης Λεγεῶνος καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς δῆθεν Ρωμαϊκῆς καταγωγῆς τῶν Κουτσοβλάχων ἀποκαλουμένων.

Οἱ Διοικηταὶ καὶ τὰ 'Επιτελεῖα τῶν ἐν Λαρίσῃ καὶ Τρικκάλοις 'Ιταλικῶν Μεραρχιῶν FORLI καὶ PINEROLO ἀνεζήτουν νὰ εὕρουν ἀφωσιωμένα πρόσωπα, ἵνα δι' αὐτῶν ἀφοπλίσουν τὴν ὕπαιθρον τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν, 'Ελασσόνος καὶ Θεσσαλίας μέχρις 'Αλμυροῦ καὶ Δομοκοῦ.

Πρὸς τοῦτο ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Διαμάντην, ὅστις ἐπροθυμοποιήθη νὰ φέρη εἰς πέρας τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην διότι ἔβλεπε ὅτι οὕτως ἐξυπηρετοῦντο καλύτερον οἱ σκοποί του.

'Ωργάνωσεν ὅθεν ὁμάδας ἐκ Λεγεωναρίων, αἵτινες θὰ ἐξηνάγκαζον τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν νὰ παραδώση τὰ τυχὸν κατεχόμενα ὑπ' αὐτοῦ ὅπλα, παντὸς εἴδους. Προσέλαβε δὲ ὡς βοηθὸν καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν σπουδαιοτέρων ὁμάδων τὸν τέως ληστὴν Ραμποτίκα πρὸς τελειοτέραν ἐξυπηρέτησιν τῶν προθέσεων τῶν 'Ιταλῶν. Τὰς σχηματισθείσας ὁμάδας συνώδευε συχνάκις 'Ιταλὸς ὑπαξιωματικὸς διὰ νὰ ἐπισημοποιῆται ἡ ἀποστολὴ τῶν ὁμάδων·

Τόσον οἱ Λεγεωνάριοι, ὅσον καὶ ἰδιαίτατα ὁ Ραμποτίκα διὰ σκληροτάτου ἐκβιασμοῦ καὶ ἀνομολογήτων θηριωδιῶν κατετυράννουν τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν πρὸς παράδοσιν τῶν ὅπλων, μετὰ συγχρόνου καταβολῆς σημαντικῶν ποσῶν, ἢ τροφίμων εἰς εἴδη, ἢ σφαγίων. Ἡ περισυλλογὴ παροχῶν (εἰς χρῆμα ἢ εἶδος) ἀπετέλει τὸ κύριον μέλημα τοῦ Ραμποτίκα, τοῦ Διαμάντη καὶ τῶν ὀπαδῶν των εἴτε παρέδιδον οἱ χωρικοὶ τὰ εἰς χεῖρας των ὅπλα, εἴτε δὲν παρέδιδον ὡς μὴ κατέχοντες τοιαῦτα. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν οἱ Λεγεωνάριοι ἰσχυρίζοντο ὅτι συνήντησαν ἄρνησιν τῶν χωρικῶν καὶ ὅτι μόνον κατόπιν ἐρεύνης τὰ ἀνεκάλυψαν, εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἐπαρουσίαζον ἰδικά των ὅπλα ὡς ἀνευρεθέντα εἰς χεῖρας χωρικῶν. Ἑπομένως εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἐξεβιάζοντο οἱ χωρικοὶ διὰ νὰ προσφέρουν σημαντικὰς παροχάς. Ὁ τυχὸν συνοδεύων τὴν ὁμάδα 'Ιταλὸς ὑπαξιωματικὸς ἀνέμενε μακρόθεν τὸ ἀποτέλεσμα μὴ ἀναμιγνυόμενος ὡς μὴ γνωρίζων δῆθεν τὴν γλῶσσαν.

Κατὰ τῆς ἀφορήτου ταύτης καταστάσεως ἀντεδράσαμεν μὲ ὅλας μας τὰς δυνάμεις καὶ πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν.

Διηγείραμεν τοὺς Ρουμανίζοντας ἐναντίον τοῦ Διαμάντη. 'Επείσαμεν τοὺς 'Ιταλοὺς ὅτι ἐδυσφημεῖτο ἡ 'Ιταλικὴ Διοίκησις μὲ τοὺς ἐνεργουμένους ἐκβιασμοὺς εἰς τὰ χωρία. Τοῦτο μαθοῦσαι αἱ ἐν Τρικκάλοις 'Ιταλικαὶ 'Αρχαὶ ἐνήργησαν αὐτοπροσώπως ἀνακρίσεις εἰς διάφορα χωρία μὲ σκοπὸν νὰ διαψεύσωσιν ἡμᾶς, ἐπιμένοντας εἰς τὴν ἀναξιότητα τῶν λεγεωναρίων. Κατὰ τὰς ἀνακρίσεις ταύτας οὐ μόνον δὲν διεψεύσθημεν, ἀλλ' ἦλθον εἰς φῶς ἐγκληματικαὶ πράξεις τῶν Λεγεωναρίων.

Οὕτως οἱ 'Ιταλοὶ ἐπείσθησαν ὅτι πράγματι ἐδυσφημοῦντο· Συνέλαβον ὅθεν διὰ τοῦτο ὅλους τοὺς ὑπευθύνους καὶ τοὺς παρέδωσαν πρὸς ἐγκάθειρξιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Διοίκησιν Χωροφυλακῆς Τρικκάλων διὰ τὴν περαιτέρω τιμωρίαν ἀπὸ τὰς Ἑλληνικὰς 'Αρχάς.

'Επειδὴ αἱ ἐν Λαρίση 'Ιταλικαὶ 'Αρχαὶ παρέμειναν ἀμετάπειστοι καὶ ἐξηκολούθουν νὰ ἔχουν πλήρη ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Ραμποτίκα, κατωρθώσαμεν νὰ τὸν διαβάλωμεν εἰς τὸν ἐν Λαρίση Γερμανὸν ἀνθυπασπιστήν, ὅστις πεισθεὶς ἔδειρε καὶ ἐφυλάκισε τὸν Ραμποτίκα, πρᾶγμα ποὺ ἐτόνωσε τὸ ἠθικὸν τοῦ καταπιεζομένου πληθυσμοῦ καὶ ἱκανοποίησε πάντας.

Ὁ Διαμάντης θέλων νὰ προσεταιρισθῆ πολλοὺς γαιοκτήμονας, ὧν τὰ κτήματα ἀπαλλοτριωθέντα καὶ διανεμηθέντα πρὸ ἐτῶν εἰς τοὺς ἀκτήμονας κατοίκους κατώρθωσε νὰ τύχη ἀδείας τῶν 'Ιταλῶν ὅπως τὰ ἀποδώση εἰς τοὺς παλαιοὺς ἰδιοκτήτας. Πρὸς ἀντίδρασιν ἀφ' ἑνὸς μὲν διεμαρτυρήθημεν εἰς τὰς 'Ιταλικὰς 'Αρχάς, ἀφ' ἑτέρου δὲ διετάξαμεν τὸν Νομάρχην Κοζάνης ὅπως διανείμη ἀμέσως εἰς τοὺς καταστάντας

ἀκτήμονας ἕτερα κοινοτικὰ κτήματα ὅπως ἀποτραπῆ ἡ προσφυγὴ τῶν ἀδικουμένων πρὸς τὸν Διαμάντην. Πράγματι ὁ Νομάρχης Κοζάνης, ἐνήργησε ἀποτελεσματικῶς ὥστε νὰ ἀποφευχθῆ ὁ τυχοδιωκτισμὸς τοῦ Διαμάντη.

Ἐκ παραλλήλου μετέβησαν ἐπὶ τόπου οἱ Βλαχόφωνοι ὑποστράτηγος Ντάκος, συνταγματάρχης Παπαγεωργίου, λοχαγὸς Σαράντης, δικηγόρος Δασκαλόπουλος, ἵνα ἐνασκήσωσι τὴν ἐπιρροήν των εἰς τοὺς Βλαχοφώνους καὶ ἵνα ἀντιδράσωσι κατὰ τῶν ἀντιπατριωτικῶν ἐνεργειῶν τῶν Λεγεωναρίων. Μεγίστην συνδρομὴν παρέσχον καὶ τὰ ἐν Ἀθήναις ἔγκριτα πρόσωπα (βλαχικῆς καταγωγῆς) μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν λοχαγὸν Σαράντην.

Ὡσαύτως οἱ Νομάρχαι Χώτζης, Παπαθεοδοσίου καὶ Σαράντης καὶ ὁ ἔπαρχος Ἐλασσόνος καὶ ἄλλοι εἰργάσθησαν μεθοδικῶς καὶ ἀθορύβως καὶ ἐπέτυχον νὰ ἀραιώσουν αἱ περιπτώσεις ἐκβιασμῶν. Πρὸς ἁπλῆν ἔνδειξιν τῶν ἐθνικῶν μας προσπαθειῶν παραθέτω κατωτέρω δύο διαταγάς, ἃς ἐξέδωκα σχετικῶς.

Ἀριθ. Ε.Π. 256 ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΑΠΟΡΡΗΤΟΣ

Πρὸς τὸν Νομάρχην Κοζάνης

Πληροφοροῦμαι ὅτι ὁ κ. Διαμάντης Ἀλκ. ἐργάζεται δραστηρίως εἰς τὸ νὰ καλλιεργῆ παρὰ τοῖς Κουτσοβλάχοις Ρωμαϊκὴν συνείδησιν.

Οὕτως ἐκβιάζει τοὺς ἀκραιφνεῖς Ἕλληνας, ὁμιλοῦντας πλὴν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τὴν Κουτσοβλαχικὴν τοιαύτην, ὅπως ἐγγράφωσι τὰ τέκνα των εἰς Ρουμανικὰ σχολεῖα, ὑποχρεώνει νὰ ὁμιλοῦν πάντες τὴν Κουτσοβλαχικὴν καὶ φροντίζει νὰ διαφθείρῃ τὰς συνειδήσεις διὰ τῆς παροχῆς τροφίμων, ἅτινα ἐπρομηθεύθη ἐπιτηδείως παρὰ τῶν γειτονικῶν περιφερειῶν. Ἐπὶ πλέον, φέρεται ὅτι ἀπηγορεύθη τῇ βοηθείᾳ τῶν Ἰταλικῶν Ἀρχῶν, ἃς προφανῶς ἐξηπάτησε, τὴν καλλιέργειαν εἰς τὰ διανεμηθέντα ἀπὸ τοῦ 1924 κτήματα τὰ προερχόμενα ἐξ ἀπαλλοτριώσεως καὶ παρέδωκε ταῦτα εἰς τοὺς πρώην ἰδιοκτήτας. Ὡσαύτως, ἵδρυσε λεγεῶνα, εἰς ἣν ἐγγράφει διὰ τῆς βίας πάντας. Αἱ ἐνέργειαι αὗται εἶνε σατανικαί, δεδομένου ὅτι οὔτε μειονότης ὑπάρχει ἢ ἀσήμαντος, οὔτε δικαίωμα ἔχει τις νὰ ἱδρύῃ σχολεῖα, οὔτε νὰ προπαγανδίζῃ δικαιοῦται τις, οὔτε ἐπιτρεπτὸν εἶνε παρὰ τῶν Ἰταλικῶν Ἀρχῶν τοῦτο.

Ἐπιβάλλεται ὅθεν εἷς δεξιὸς χειρισμὸς τοῦ ζητήματος, ὥστε νὰ διανεμηθοῦν παρ' ὑμῶν εἰς τοὺς ἀκτήμονας γαῖαι καλλιεργήσιμοι ἢ βοσκήσιμοι ἐκ τῶν πολλῶν ὑπαρχουσῶν εἰς τὴν κυριότητα τῶν Κοινοτήτων, τῶν συνεταιρισμῶν καὶ τῶν λοιπῶν Ὀργανισμῶν ἢ ἐκ τῶν ἰδιοκτήτων γαιῶν παρεχομένων ἐπὶ ἐνοικίῳ. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ πλειονότης θὰ ἀντιδράσῃ εἰς τὰ χιμαιρικὰ τοῦ Διαμάντη φαντασιοπληκτήματα.

Ἕτερον ζήτημα, ὅπερ δέον νὰ λύσητε, εἶνε ὅτι δὲν εἶνε ἀνεκτὸν νὰ ἱδρύῃ σχολεῖα, οὔτε νὰ ἐκβιάζῃ τοὺς κατοίκους, δεδομένου ὅτι αὐτὸς οὗτος μοὶ ὡμολόγησεν ὅτι «καθὼς ὑμεῖς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἀφήσατε ἐλευθερίαν ἐκλογῆς σχολείου, οὕτω καὶ οἱ Κουτσόβλαχοι οὐδέποτε θὰ ἐκβιάσουν». Εἰς ἣν περίπτωσιν, παρ' ἐλπίδα δὲν ἐπιτευχθῆ ἐπίλυσις τῶν φλεγόντων ζητημάτων δέον ν' ἀναφερθῆτε ὑμῖν διὰ νὰ ἀπευθυνθῶμεν εἰς τὰς Ἰταλικὰς Ἀρχάς, μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι θ' ἀποδοθῆ παρ' αὐτῶν τὸ δίκαιον.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν, ἥτις κυρίως θ' ἀπασχολῇ Ὑμᾶς ἀπαιτεῖται δρᾶσις τῶν διδασκάλων, τῶν ἱερέων, τῶν παλαιῶν καὶ νέων πολεμιστῶν τῶν παντὸς εἴδους καὶ ἁρμοδιότητος ὑπαλλήλων καὶ τῶν ὀργάνων ἀσφαλείας, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ κατανοήσωσι οἱ κάτοικοι τῆς Πίνδου τοὺς σκοτίους σκοπούς τοῦ προμνησθέντος ἀτόμου καὶ νὰ ἀναπτύξωθι σχέσεις πρὸς τὰς αὐτόθι πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ἀρχὰς τῆς Ἰταλίας. Ἡ δρᾶσις αὕτη θὰ ἀπομονώση τὸν Διαμάντην.

Τοὐναντίον, ἡ ἀδράνεια τῶν ἡμετέρων, ὁ δισταγμός των, ἡ ἀναβλητικότης των, ἡ παθητική των στάσις, ἡ ἀμέλειά των, ἡ ἀδιαφορία των καὶ ὁ δῆθεν ἰσχυρισμός των περὶ ἀναρμοδιότητός των θὰ ἀποθρασύνη τοῦτον.

Δὲν πρέπει νὰ παρατηρηθῇ τὸ θλιβερὸν φαινόμενον ποὺ παρετηρήθη εἴς τι χωρίον τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας, εἰς ὃ ἐπεβλήθησαν 15 θρασεῖς βουλγαρίζοντες ἐπὶ 65 ἀκραιφνῶν φιλησύχων καὶ νομιμοφρόνων συγχωριανῶν των, ὥστε νὰ θεωρηθῇ τὸ χωρίον Βουλγαρικὸν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οἱ πολλοὶ δὲν ἀντετάχθησαν πεποιθότες ὅτι θὰ ἀπεδίδετο τὸ δίκαιον ἐκ τοῦ Κέντρου.

Δὲν πρέπει νὰ ἐμπνευσθῇ τις τὸ πνεῦμα τῆς φιλοζωΐας καὶ φιλησυχίας καίτοι τοῦτο ἄγει πρὸς ζημίαν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων καθ' ὅσον ὅλοι μας διεκηρύξαμεν τὴν αὐτοθυσίαν, ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον κινδυνεύῃ ἡ ἐλευθερία μας. Κανεὶς δὲν εἶπεν ὅτι ἠρνεῖτο νὰ ριψοκινδυνεύσῃ ἢ ὅτι θὰ ἐπέζη. Ὅλοι μας εἴπομεν ὅτι θὰ πέσωμεν ἐνδόξως. Αὐτὸ πρέπει νὰ πρυτανεύῃ μέσα μας μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι καὶ αἱ σημεριναὶ θυσίαι δὲν εἶνε ἄσκοποι οὐδὲ μάταιαι. Παρακαλῶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο νὰ δώσητε τὰς κατευθύνσεις εἰς ὅλα τὰ ἐθνικὰ σχολεῖα καὶ νὰ λάβῃ χώραν εὐρεῖα διάδοσις παρ' αὐτῶν βεβαιουμένων καὶ πιστευόντων ὅτι θὰ ἐπιτελέσωμεν ὕψιστον πατριωτικὸν ἔργον.

Ἀθῆναι 19 Αὐγούστου 1941
Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

Ἀριθ. Α.Π. 341 — Ἀθῆναι τῇ 12 Μαρτίου 1942

Πρὸς ἅπαντα τὰ Ὑπουργεῖα, Γενικὴν Διοίκησιν Μακεδονίας, Γενικὴν Διεύθυνσιν Τύπου καὶ Ραδιοφωνίας, Γραφεῖον Μελετῶν, Ὑπηρεσίαν ἀνταποκρίσεως μετὰ τῶν Γερμανικῶν Πολιτικῶν Ἀρχῶν, Ἐπιτροπὴν Συνδέσμου μετὰ τῶν Γερμανικῶν Στρατιωτικῶν Ἀρχῶν, Ἐπιτροπὴν Συνδέσμου μετὰ τῶν Ἰταλικῶν Στρατιωτικῶν Ἀρχῶν.

Ι. Ἰδιοτελῆ τινα πρόσωπα ἐκμεταλλευόμενα τὴν κρίσιμον περίοδον ποὺ διατρέχει ἡ Πατρίς μας, προσπαθοῦσιν ἀπό τινος νὰ ἐνσπείρωσι ζιζάνια μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ μὲ τὸν σκοπὸν ν' ἀποκομίσωσι ἀτομικὰ ὀφέλη.

Πρὸς τοῦτο ἐξέλεξαν τὸν δρόμον νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὸ Ἑλληνικὸν Βλαχικὸν στοιχεῖον. Ἐνόμισαν, δηλαδή, ὅτι ἐπῆλθε ἡ στιγμὴ νὰ σκυλεύσωσι τὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ γνωρίζουν ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὁσαδήποτε πλήγματα καὶ ἂν ὑποστῇ δὲν θὰ παύσῃ ποτὲ νὰ φωσφορίζῃ καὶ τέλος θὰ ξαναλάμψῃ ἔτι φαεινότερα, διότι τῆς ἀξίζει.

Τὸ Βλαχικὸν στοιχεῖον συνδέεται μὲ τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ αἵματος καὶ τῆς ψυχῆς. Ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τὴν εὐρεῖαν καὶ ἡρωϊκὴν συμμετοχήν

του τόσον εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821, ὅσον καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἀπελευθερωτικοὺς πολέμους, πλουσίαν συμβολὴν εἰς τὰ ἔργα φιλανθρωπίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέλος ἐξέχουσαν συνεργασίαν εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀνάδειξιν τοῦ Τόπου.

Ὁ ἐθνομάρτυς Ρήγας Φεραῖος, ὁ πολιτικὸς Κωλέττης, οἱ ἁρματωλοὶ τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Ὀλύμπου Βλαχάβας, Νικοτσάρας καὶ ἄλλοι, οἱ ἐθνικοὶ εὐεργέται Ἀβέρωφ, Σίνας, Τοσίτσας, Στουρνάρας καὶ ἄλλοι, οἱ ποιηταὶ Ζαλοκώστας, Κρυστάλλης, Χρηστοβασίλης, οἱ καθηγηταὶ Πανταζίδης καὶ Λάμπρος εἶνε ἅπαντες Ἕλληνες Βλάχοι».

Ἐκ τῶν νεωτέρων Βλάχων πλεῖστοι ὅσοι ἐσταδιοδρόμησαν, καταλαβόντες ὑψίστας θέσεις.

Αἱ ἀνωτέρω περγαμηναὶ τῶν παλαιοτέρων καὶ νεωτέρων Ἑλλήνων Βλάχων, πρέπει νὰ πείσουν πάντα δύσπιστον, ὅτι αἱ προσπάθειαι ἐκμεταλλεύσεως τῆς προσωρινῆς δυστυχίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ δὲν θὰ ἀποβῶσι καρποφόροι, οἱωνδήποτε μέσων καὶ ἂν γίνῃ χρῆσις. Δὲν εἶνε δυνατὸν οἱ Ἕλληνες—Βλάχοι ν' ἀρνηθῶσι τὴν ἱστορίαν τῶν προγόνων των καὶ νὰ περιπλακῶσιν εἰς περιπετείας, εἰς ἃς οἱ ἐκμεταλλευταὶ ἄνευ ἕρματος καὶ μὲ ὑπόπτους κατευθύνσεις τοὺς ὁδηγοῦν.

ΙΙ. Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος πρὸ τῆς ἐσκεμμένης ὡς ἀνωτέρω ἀποπείρας των, πρέπει νὰ ἐξαντλήσῃ ἅπασαν τὴν δυναμικότητά του, ἰδία σήμερον, ποὺ διέρχεται τὴν κρίσιμον καμπήν, ἵνα ἀντιδράσῃ τελεσφόρως. Δὲν ἀντέδρασε μέχρι σήμερον, οὐδὲ ἐσκέφθη ν' ἀναφέρῃ τ' ἀνωτέρω, καθ' ὅσον οἱ Βλάχοι εἶνε ἁγνοὶ Ἕλληνες μὴ διαφέροντες τῶν λοιπῶν ἢ μόνον κατὰ τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς. Ὡς γνωστόν, ἦσαν καὶ εἶνε ἰσότιμοι κατὰ πάντα Ἕλληνες, εἰς τὴν συνείδησιν, εἰς τὸν χαρακτῆρα, εἰς τὴν γενναιότητα καὶ τὴν Ἑλληνοπρέπειαν.

ΠΡΟΣ ΤΟΥΤΟ ΑΠΑΙΤΩ

ὅπως ἅπασαι, γενικῶς, αἱ Ἀρχαὶ δεικνύωσι πυγμὴν καὶ σθεναρότητα ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν Νόμων, ἔναντι ἐκείνων, οἵτινες, ὑπὸ τὴν δῆθεν εὔνοιαν τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς, προβαίνουσι εἰς παρανομίας (ἀντικαταστάσεις Κοινοταρχῶν, κλείσιμον σχολείων).

Ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν ἁπάντων τῶν Κρατικῶν ὑπαλλήλων ἐπὶ τῶν κάτωθι:

— Νὰ ἐπιλύωσι τὰ ἀπασχολοῦντα τοὺς Βλάχους ζητήματα μὲ ἐνδιαφέρον καὶ ἀμεροληψίαν.

— Νὰ μὴ παραλείπωσι νὰ ἐκδηλώνωσι πρὸς τούτοις καὶ ἐξηγῶσι συγχρόνως ὅτι ἡ προσωνυμία «Βλάχοι» δὲν εἶνε τι διακριτικὸν ἢ ἐπίμεμπτον ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ ὅτι ἅπαντες εἴμεθα Ἕλληνες καὶ ἔχομεν προσφέρει καὶ προσφέρομεν ἐξ ἴσου τὰς ὑπηρεσίας μας καὶ τὸ αἷμα μας ἀκόμη, διὰ τὴν ταλαιπωρημένην Πατρίδα μας. Ἰδιαιτέρως τὰ ὄργανα ἀσφαλείας νὰ ἐνεργῶσι μετὰ συνέσεως καὶ μεγάλης συντηρητικότητος καὶ νὰ μὴ πίπτωσι θύματα ἐσκεμμένων σκευωριῶν, κινούμενα μὲ ὑπέρμετρον ζῆλον ἐπὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων των.

— Νὰ παύσῃ τελειωτικῶς πᾶσα ἄλλη προσωνυμία θίγουσα τὴν Ἑλληνικὴν ὑπόστασιν τῶν Βλάχων, κατὰ τὴν διατύπωσιν τῶν ἐγγράφων ὡς καὶ κατὰ τὰς συζητήσεις ἐπισήμους ἢ μή. Μία εἶνε ἡ προσωνυμία «Βλάχοι».

ΙΙΙ. Τὰ Ὑπουργεῖα καὶ αἱ Γενικαὶ Διοικήσεις ν' ἀσχοληθῶσιν ἰδιαιτέρως μὲ τὰς περιοχάς, ἔνθα κατοικοῦσι Βλάχοι, διὰ τὴν ἀποστολὴν Κρατικῶν λειτουργῶν μὲ εὐρύτητα ἀντιλήψεως, ἀμεροληψίας καὶ ἱκανότητα πρὸς ἐπίλυσιν τῶν ἐκκρεμῶν καὶ ἀναφυομένων ζητημάτων, τῶν Βλάχων.

Νὰ ἐπιληφθῶσιν ἀμέσως τῆς μελέτης καὶ λάβωσι ἄμεσα μέτρα πρὸς ἐπίλυσιν τόσον τῶν γενικῶν, ὅσον καὶ τῶν τοπικῶν ζητημάτων τῶν Βλάχων πρὸς ἀνακούφισίν των.

ΙΥ. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἄνω κατευθύνσεων τὰ Ὑπουργεῖα, αἱ Γενικαὶ Διοικήσεις νὰ ἐκδώσωσι τὰς διαταγάς των καὶ νὰ παρακολουθῶσι μετ' ἐνδιαφέροντος τὴν ἐκτέλεσίν των.

Οὕτω μόνον θὰ κατορθώσωμεν νὰ συγκρατήσωμεν τὴν συνεκτικότητά μας καὶ νὰ ἀντιδράσωμεν εἰς κάθε ἐχθρικὴν προσπάθειαν κατὰ τῆς Πατρίδος μας, ἐν ᾧ συγχρόνως θὰ ἐπιτύχωμεν νὰ μᾶς ἐκτιμήσωσι καὶ θαυμάσωσι οἱ Στρατοὶ Κατοχῆς κατὰ τὴν προσωρινὴν αὐτὴν δύστηνον περίοδον ποὺ διερχόμεθα.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

Αἱ δύο αὗται διαταγαί, καθὼς καὶ ἡ πρὸς τοὺς Νομάρχας ἐγκύκλιος ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὰς ἐφημερίδας τῆς Θεσσαλίας, καὶ εἶχον σπουδαιοτάτην ἀπήχησιν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν φιλοπατρίδων Θεσσαλῶν, οἵτινες ἀντελήφθησαν τὴν ἔννοιαν τῶν ἐγκυκλίων διαταγῶν μου καὶ συνησθάνθησαν τὰς ἀπορρεούσας δι' αὐτοὺς ὑποχρεώσεις.

Ἄλλως τε αἱ συστάσεις μου ἔτεινον εἰς τὸ νὰ διατηρηθῇ ἡ ἐθνικὴ ἑνότης, εἰς τὸ ν' ἀντιτάσσεται σθεναρὰ ἀντίστασις εἰς τὴν βίαν καὶ τὰς αὐθαιρεσίας τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν εὐνοουμένων των καὶ εἰς τὸ νὰ ἐμποδίσωμεν τὸ Βλαχικὸν στοιχεῖον νὰ παρασυρθῇ ἀπὸ τὰς σκευωρίας τοῦ Διαμάντη καὶ τῶν ξένων προπαγανδῶν· Ἀπόδειξις τῶν ἀνωτέρω ὅτι κατενόησαν τὴν ἔννοιαν τῶν ἐγκυκλίων καὶ ἤρχισαν νὰ ἀγρυπνοῦν κατὰ παντὸς προπαγανδιστοῦ ἀποτελεῖ ἡ ἑπομένη ἀνοικτὴ ἐπιστολὴ τοῦ δικηγόρου κ. Μάντζαρη ἀπευθυνθεῖσα διὰ τῆς ἐφημερίδος «Νέος Ἀγὼν» τῆς Καρδίτσης τὴν 25.4.1942.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ Κον ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΝ

Σεβαστέ μοι Κύριε Πρόεδρε,

Τὸ ἀπὸ 13 Μαρτίου 1942 διάγγελμά σας, σχετικῶς μὲ τὴν φθοροποιὸν προπαγάνδαν, ποὺ γίνεται εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα καὶ Θεσσαλίαν μὲ συνεκίνησε βαθύτατα. Ἔχω πεποίθησιν ὅτι τὴν αὐτὴν συγκίνησιν ἠσθάνθησαν καὶ ὅλοι οἱ ἀληθινοὶ Ἕλληνες τῶν ἄνω Ἑλληνικῶν Τμημάτων καὶ ἴσως ὀλίγιστοι, πάρα πολὺ ὀλίγοι, ποὺ μποροῦν νὰ μετρηθοῦν εἰς τὰ δάχτυλα τῆς μιᾶς χειρός, δὲν ἠσθάνθησαν μὲν τὴν συγκίνησιν καὶ τὸν παλμόν, ποὺ ἀναπηδᾶ εἰς κάθε Ἑλληνικὴν ψυχήν, ἠσθάνθησαν ὅμως, ἐὰν εἶχον κόκκον φιλοτιμίας, αἰσχύνην διὰ τὰς κατὰ τῆς ὡραίας μας καὶ ἀθανάτου Ἑλλάδος ἀσχημίας των, εἰς τὰς ὁποίας ἀπὸ εὐτελεῖς ὑπολογισμοὺς προέβησαν.

Ἐὰν οἱ εὐάριθμοι οὗτοι, οἱ εὐκόλως παρασυρθέντες ἀπὸ ταπεινὰ

συμφέροντα δὲν ἐκοκκίνισαν καὶ δὲν κοκκινίζουν ἀπὸ ντροπὴ καὶ δὲν μετενόησαν ἢ δὲν μετανοοῦν διὰ τὰς ἐνεργείας των αὐτάς, εἰς τὰς ὁποίας ὅπως ἡ ἀνακοίνωσίς σας τονίζει, προβαίνουν, ἰδίως τώρα, ποὺ ἡ γλυκειά μας Πατρὶς διέρχεται τὶς πιὸ δυσχερεῖς καὶ τραγικὲς στιγμές, τότε Σᾶς διαβεβαιοῦμεν, Κύριε Πρόεδρε, ἡμεῖς οἱ ἄλλοι, οἱ πάρα πολλοὶ Ἕλληνες, ὅτι δὲν θὰ δυνηθοῦν αἱ σκοτειναὶ καὶ εὐτελεῖς ἐνέργειαί των νὰ ἐπιτύχουν ἀπολύτως οὐδέν, διότι γνωρίζομεν νὰ χαλυβδώνωμεν, ὑπὸ τὴν προστασίαν, μάλιστα, τοῦ Στρατοῦ Κατοχῆς, τὰ στήθη μας ἔναντι τοιούτων ἐχθρῶν, ὥστε πᾶσα ἐνέργειά των νὰ εἶνε καταδικασμένη νὰ πέσῃ εἰς τὸ γενικὸν καὶ αἰώνιον ὄνειδος. Καὶ πάλιν, σεβαστέ Πρόεδρε, Σᾶς σφίγγω θερμότατα τὸ χέρι καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι μὲ τὴν ἰδίαν θέρμην καὶ ὅμοιον ἐθνικὸν σφρῖγος ὅλοι γενικῶς οἱ Θεσσαλοί, ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Βορείου Ἑλλάδος, ὅπως ὅλοι οἱ Ἕλληνες Σᾶς παρακαλοῦν νὰ θεωρήσητε ὅτι ἰδίως τώρα, ποὺ ἡ Πατρίς μας δοκιμάζεται μέν, ἀλλ' ἐλπίζει, βασίμως ὅτι δὲν θὰ βλαβῇ, ὅλοι αὐτοὶ εἶνε εἰς θέσιν νὰ μὴ ἀφήσουν οὔτε τώρα, οὔτε ποτέ, οἱανδήποτε προπαγάνδαν μὲ οἱανδήποτε ὀνομασίαν, στρεφομένην κατὰ τῆς Ἑλλάδος μας, νὰ προχωρήσῃ.

Μετὰ σεβασμοῦ

Ἀλ. Μάντζαρης, δικηγόρος

Ἡ ἀπήχησις τῶν διαταγῶν μου παρὰ τοῖς Θεσσαλοῖς, καταφαίνεται καὶ ἀπὸ κύριον ἄρθρον τῆς Ἡμερησίας ἐφημερίδος «Θάρρος» Τρικκάλων, τῆς 25 Ἀπριλίου 1942 ὑπὸ τὸν τίτλον «ΚΑΙ ΔΙ' ΕΝΑΡΓΕΣΤΕΡΩΝ ΜΕΣΩΝ» ἔχον οὕτω:

Ἡ ἀνοικτὴ ἐπιστολὴ τοῦ φίλου δικηγόρου κ. Μάντζαρη πρὸς τὸν κ. Πρωθυπουργόν, τὴν ὁποίαν ἐδημοσιεύσαμεν χθές, ἀποτελεῖ βαρύγδουπον καταπέλτην κατὰ τῶν μισθάρνων ὀργάνων τῶν ξένων προπαγανδῶν, περὶ τῶν ὁποίων μὲ τόσην σαφήνειαν, ἀλλὰ καὶ μὲ τόσην παραστατικότητα ὡμίλησε ἡ πρωθυπουργικὴ ἐγκύκλιος.

Ἡ εὔγλωττος ἐπιστολὴ τοῦ κ. Μάντζαρη ἑρμηνεύει τὸ κοινὸν αἴσθημα καὶ τὴν γενικὴν ἀντίληψιν ὅλων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἐπίγνωσιν τῆς σημασίας τοῦ κακοῦ, τὸ ὁποῖον οἱ δοῦλοι τοῦ Μαμωνᾶ διενοήθησαν νὰ καταφέρουν κατὰ τῆς ἑνότητος τοῦ Ἔθνους εἰς τὰς σημερινὰς κρισίμους στιγμάς.

Ἀπηχεῖ ἡ ἐμπνευσμένη ἐπιστολὴ τοῦ κ. Μάντζαρη τὴν ἀκλόνητον ἐμμονὴν τῆς Ἑλληνικῆς συνειδήσεως εἰς τὰ μεγάλα ἐθνικὰ Πεπρωμένα. Τὴν πίστιν καὶ προσήλωσιν τῶν ἁγνῶν Ἑλλήνων, τοὺς ὁποίους ἀποπειρᾶται ἡ μίσθαρνος προπαγάνδα νὰ διαφθείρῃ, δὲν κλονίζει τὸ παράπαν ἡ δολοπλόκος προπαγανδιστικὴ προσπάθεια. Ἡ ἑδραία καὶ ἀσάλευτος πίστις, ἰδία ἐκείνων τῶν μεγαλωνύμων Ἑλλήνων, πρὸς τοὺς ὁποίους στρέφεται ἡ σπεῖρα τῶν ἐκμεταλλευτῶν διὰ νὰ τοὺς πειθαναγκάσῃ εἰς φαινομενικὴν ἔστω, καὶ πρόσκαιρον καὶ ἐπιφανειακὴν μόνον προσέγγισιν παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἐκδηλωθῇ σαφὴς καὶ ἐμπεριστατωμένη, ἐπιβλητικὴ καὶ μεγαλοπρεπής. Διὰ νὰ θάψῃ τὴν καταχθονίαν προσπάθειαν εἰς τὰ τρίσβαθα τοῦ Ἅδου καὶ νὰ βροντοφωνήσῃ τὸ ἀκατάβλητον τῆς Ἑλληνικῆς συνειδήσεως.

Ἡ πίστις αὐτὴ διετηρήθη μέχρι τοῦδε εἰς τὴν ἀκμαιότητα τῆς

ἀντοχῆς της διὰ τῆς παθητικῆς μόνον ἀντιδράσεως. Διὰ τῆς περιφρονήσεως τῶν δακτυλομετρουμένων ἐκμεταλλευτῶν. Πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων καὶ ἰδίως δολοπλοκιῶν τῶν καταχθονίων μισθάρνων. Ἀλλ' ἡ ἐγκύκλιος τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ τὰ διασαφηνίζει ὅλα.

Ἡ εὐγένεια καὶ εὐμένεια τῶν στρατευμάτων Κατοχῆς πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν ἐξεδηλώθη ἤδη καὶ ἐκδηλοῦται καθημερινῶς... Τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ἀνεγνώρισαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰ στρατεύματα Κατοχῆς, ὅτι οὐδέποτε διενοήθησαν νὰ τὴν θίξουν... Δι' ὅλων τῶν φιλονόμων καὶ ἐπιτρεπτῶν μέσων... Διὰ νὰ λάβουν τὰ μίσθαρνα ὄργανα τὸ προσῆκον μάθημα ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν σκληρὰν δι' αὐτὰ πραγματικότητα καὶ ν' ἀπελπισθοῦν, ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ διαφθείρουν τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν γνησιωτέρων Ἑλλήνων.

Ἐπειδὴ κατόπιν τῶν ληφθέντων μέτρων ἐκορυφώθη ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῶν Διαμαντήδων καὶ κατὰ τῶν Λεγεωναρίων, περιωρίσθη σημαντικῶς ἡ δρᾶσις τῶν ἐκβιαστῶν Λεγεωναρίων. Τέλος ἐπετεύχθη ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Διαμάντη ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος. Τοιουτοτρόπως διελύθησαν καὶ οἱ Λεγεωνάριοι, οἵτινες κυρίως ἀνέμενον τρόφιμα, ἅτινα ὑπισχνεῖτο ὁ Διαμάντης ὅτι θὰ ἔφερε ἐκ Ρουμανίας.

Εἰς τὴν περιφέρειαν Βερροίας ἡ δρᾶσις τῶν Κουτσοβλάχων ἔτεινε εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν πάσης ἀνθελληνικῆς δράσεως, ἰδίως τῆς Βουλγαρικῆς. Πάντες ἀπεδείχθησαν δηλητηριώδεις ὄφεις μέσα εἰς τοὺς κόλπους τῆς φιλοξένου Ἑλλάδος, αἱ δὲ φιλοφρονητικαὶ ἐκδηλώσεις των δὲν ἦσαν ἢ καθαρὰ ὑποκρισία διὰ νὰ προσπορίζωνται τὰς ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου παροχὰς (Γεωργικὸς κλῆρος — ἐκλογὴ σχολείου καὶ διδασκάλων κλπ.) χωρὶς νὰ ἀρνοῦνται τὰς ἐκ Ρουμανίας ἀπολαυὰς καὶ διὰ νὰ δύνανται ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς νὰ ἐργάζωνται ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων.

Εἰς τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐπιθεώρησιν Νομαρχιῶν ὑπῆρχον ἄφθονα στοιχεῖα κατὰ τῶν Βλάχων τῆς Βερροίας, ἅτινα φιλότιμοι καὶ πατριῶται ἀξιωματικοὶ καὶ πολῖται ὑπὸ τὴν ἐμπνευσμένην καθοδήγησιν τοῦ συνταγματάρχου Χρυσοχόου περισυνέλεξαν.

Ἄχρι τοῦδε ἐξετέθησαν ἐν πάσῃ συντομίᾳ αἱ παρασχεθεῖσαι ἐθνικαὶ ὑπηρεσίαι ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐμοῦ. Πλὴν τούτων κατεβλήθησαν καὶ ἕτεραι ἀκατάπαυστοι ἐνέργειαι, τείνουσαι νὰ τηρήσωσιν ὑψηλὰ τὸ γόητρον τῆς Πατρίδος μας. Ἅπασαι αὗται εἶνε σύμφωνοι καὶ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν δέκα ἄρθρων τῆς πίστεώς μας, ἀπὸ τὸ ὁποῖον πλαίσιον δὲν ἀπεμακρύνθην.

Α΄

Ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς καταλήψεως τῶν Ἀθηνῶν ἐκυμάτιζε ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως μόνον ἡ Γερμανικὴ Σημαία, ὡς ἐκυμάτιζε καὶ εἰς τὰ Παλαιὰ Ἀνάκτορα, ἐθεώρησα καθῆκον μου νὰ ἀξιώσω ἀπὸ τὰς Γερμανικὰς Ἀρχὰς ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἐπιτραπῇ ὅπως ὑψωθῇ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἡ Ἑλληνικὴ Σημαία, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ὑψωθῇ ἡ Κυανόλευκος εἰς τὰ Παλαιὰ Ἀνάκτορα, χωρὶς νὰ εἶνε ὑψωμένη ἄλλη τις σημαία

διότι εἰς τὰ 'Ανάκτορα ταῦτα ἐστεγάζετο ἡ 'Ελληνικὴ Κυβέρνησις. Ταῦτα πάντα ἐπετύχομεν εὐκόλως.

Β΄

'Ωσαύτως ἐπετύχομεν, ὡς προεξετέθη, τὴν ὀργάνωσιν Διλοχίας Εὐζώνων ἐκ 300 ἀνδρῶν, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς τιμητικὴ φρουρὰ τοῦ 'Αγνώστου Στρατιώτου.

'Επειδὴ ἐγκατεστάθη φρουρὰ εἰς τὸν "Αγνωστον Στρατιώτην ἐκρίθη σκόπιμον ν' ἀποδίδωνται αἱ προσήκουσαι τιμαὶ κατὰ τὴν ἔπαρσιν καὶ ὑποστολὴν τῆς 'Ελληνικῆς Σημαίας εἰς τὰ Παλαιὰ 'Ανάκτορα, πρᾶγμα ὅπερ ἐξετελεῖτο καὶ παρεῖχε ἀρκοῦσαν ἱκανοποίησιν καὶ παρηγορίαν παρὰ τῷ λαῷ, ὅστις μετ' ἀπεριγράπτου εὐλαβείας καὶ συγκινήσεως ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπιδεικτικῶς παρηκολούθει τὰς διατυπώσεις καὶ ἰδιαίτατα τὴν ὑποστολὴν τῆς Σημαίας.

'Η τοιαύτη ἐθνικὴ ἱεροτελεστία ἐγίνετο ἐνώπιον μεγάλου πλήθους συγκεντρουμένου εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ 'Αγνώστου Στρατιώτου, εἰς τὰς ἑκατέρωθεν ὁδοὺς καὶ ἀκόμη εἰς τὴν πλατεῖαν Συντάγματος καὶ ἔτι μακρύτερα. Αὕτη ἐδόνει τὰ στήθη πάντων, νομιζόντων ἑαυτοὺς ἐλευθέρους πρὸς στιγμήν, ἀνεπτέρωνε τὸ φρόνημα καὶ ἐνέπνεεν ἐλπίδας ὡς καὶ ρίγη συγκινήσεως εἰς τὰ ἀναρριπίσματα τῆς Κυανολεύκου.

Τὸ τοιοῦτον ἀντελήφθησαν οἱ 'Ιταλοί, εἰς τοὺς ὁποίους ἀρχῆθεν ἀπήρεσε τὸ παραχωρηθὲν παρὰ τῶν Γερμανῶν προνόμιον τοῦτο καὶ ἕνεκα τούτου ἀπηγόρευσαν τὴν ἀπόδοσιν τιμῶν εἰς τὴν Σημαίαν μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι παρεκωλύετο ἡ συγκοινωνία καὶ ἡ κίνησις τῶν ὁπλιτῶν των καὶ ἠπειλεῖτο ἡ διασάλευσις τῆς τάξεως.

Γ΄

Διὰ τὰς πόλεις τῆς Κρήτης καὶ Μακεδονίας, ἤτοι τῶν Γερμανοκρατουμένων ἐπαρχιῶν μας, ἐπετύχομεν νὰ γίνωνται συγκεντρώσεις, δοξολογίαι καὶ νὰ ᾄδεται ὁ 'Εθνικὸς "Υμνος, λόγῳ τοῦ ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἠρέσκοντο εἰς τὸν 'Εθνικὸν ἑορτασμὸν καὶ ἐπεδοκίμαζον πᾶσαν ἐκδήλωσιν τῆς ἐθνικῆς μας ὑψηλοφροσύνης καὶ τῆς ὑπερηφανείας. Κατὰ τὴν ἐθνικὴν ἑορτὴν ἀπέστελλον ἀντιπροσωπίας ἐξ ἀξιωματικῶν Γερμανῶν καὶ ἀκόμη τοὺς μουσικούς των ὅπως παιανίσουν τὸν ἐθνικόν μας ὕμνον.

Διὰ τὴν ὑπόλοιπον 'Ελλάδα, κατόπιν ἐπιμόνων καὶ ἐπιπόνων ἐνεργειῶν ἐπετύχομεν ὅπως ἐπιτρέπηται ἡ κατάθεσις στεφάνων παρὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ διαφόρων Συλλόγων καὶ 'Οργανώσεων ἢ ἄλλων ἀτόμων κατὰ τὴν 25 Μαρτίου, τὴν 6 'Απριλίου καὶ τὴν 28 'Οκτωβρίου.

Δ΄

'Ο ἐπίλαρχος Παπαδημητρίου 'Ιω. κατέθεσεν ἐνόρκως τὴν γνησίαν ἑλληνικὴν ἐνέργειαν εἰς ἥν προέβημεν ὅπως πείσωμεν τὸ Γερμανικὸν Στρατηγεῖον ἵνα μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἀξίωσίν του «ὅπως ἐπανδρώσωμεν τὰ περὶ τὰς 'Αθήνας ἀντιαεροπορικὰ μας πυροβολεῖα μὲ "Ελληνας». 'Ως θὰ ἐνθυμεῖσθε κ. Δικασταί, κατετέθη ὅτι τὸ Γερμανικὸν Στρατηγεῖ-

ον ἀπηύθυνεν ἔγγραφον πρὸς τὸ ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Ἀμύνης (στρατηγὸν Μπάκον) ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν:

Ὁ ἀείμνηστος στρατηγὸς Μπάκος κατενόει καλῶς ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπανδρωθοῦν τὰ ἀντιαεροπορικὰ πυροβολεῖα δι' Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν καὶ ἀνδρῶν, ἀλλ' ἀνελογίζετο καὶ τὴν σοβαρότητα τοῦ ζητήματος. Ἔσπευσεν ὅθεν νὰ μοὶ ἀναφέρῃ τὸ γεγονὸς καὶ μοὶ ἐζήτησε τὰς ὁδηγίας μου περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀπέρριψα ἀσυζητητὶ τὴν ἀξίωσιν τοῦ Στρατηγείου καὶ συνέταξα τὴν σχεδὸν ἔγγραφον ἀπάντησιν τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἥτις εἶχε περίπου ὡς ἑξῆς: «ὡς σύμμαχοι τῶν Ἄγγλων (συνταυτίσαντες τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν τύχην τῆς Μεγάλης Βρεταννίας) καὶ ὡς ἀδελφοὶ ἐνίων ἐκ τῶν ἱπταμένων Ἑλλήνων ἀεροπόρων οὔτε ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ διατάξωμεν, οὐδὲ οἱ διαταχθησόμενοι (ἀξιωματικοὶ καὶ ὁπλῖται) δύνανται νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τὴν τυχὸν διαταγήν μας. Παρακαλοῦμεν τὸν Στρατάρχην ὅπως ἀντιληφθῇ τὴν δυσχερῆ θέσιν ἡμῶν ὡς στρατιωτῶν τῆς Ἑλλάδος».

Ὁ Στρατάρχης Λῖστ εἰς ἀπάντησιν συνεχάρη τὴν Κυβέρνησιν διὰ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ ἐγγράφου της καὶ ἀπήλλαξε πάσης φροντίδος διὰ τὴν ἐπάνδρωσιν, ἰσχυρισθεὶς ὅτι ἐτέλει ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἀποσταλέντος ἐγγράφου πρὸς τὸν ὑπουργὸν Ἐθνικῆς Ἀμύνης·

Ὑπομιμνήσκω τὸ γεγονὸς διότι ἀποδεικνύεται ἡ στάσις ποὺ ἐτηρούμεν ἑκάστοτε. Ὡς ἕνας ἐκ τῶν συντελεστῶν τῆς Ἀλβανικῆς Ἐποποιΐας τονίζω τ' ἀνωτέρω διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ ὅτι ἔμεινα πιστὸς εἰς τὰς ὑποθήκας τῶν νεκρῶν μας καὶ εἰς τὴν σταθερότητα τοῦ συμμαχικοῦ ἀγῶνος.

Ε'

Αἱ Ἀρχαὶ Κατοχῆς ἀκατατόπιστοι ἐπὶ τῆς νοοτροπίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἐλάμβανον σκληρὰ μέτρα ἐναντίον τοῦ συνόλου τῆς περιοχῆς, εἰς ἥν ἐσημειώθη ἔκτροπον.

Οὕτως οἱ Γερμανοὶ ἐτιμώρησαν ὁλόκληρον τὸν ἀριθμὸν τῶν χωρικῶν διότι δὲν συνέλαβον ὕποπτον πρόσωπον, διελθὸν ἐκ τοῦ χωρίου ἢ διότι εὑρέθη εἰς ἐνεργηθεῖσαν ἔρευναν πεπαλαιωμένον τυφέκιον ἄνευ φυσιγγίων ἢ φυσίγγια τινὰ ἄνευ ὅπλου.

Διὰ νὰ ἐπιβληθῇ ἡ διασαλευθεῖσα τάξις εἴς τινα πόλιν συνελάμβανον τὸν Δήμαρχον καὶ τοὺς προκρίτους τῆς πόλεως ὡς ὁμήρους. Ὁμοίως ἔπραττον διὰ νὰ μὴ ἀποκόπτηται ἐφεξῆς τὸ καλώδιον τοῦ στρατιωτικοῦ δικτύου.

Ἔκρινα καθῆκον μου νὰ κατατοπίσω τὰς ξένας ἀρχάς, ὅτι ἡ λῆψις τοιούτων μέτρων τοσοῦτον σκληρῶν καὶ πολλάκις ἀνεπανορθώτων μᾶλλον ἀντίθετα τῶν προσδοκωμένων δυνατὸν νὰ ἔχῃ, διότι ἡ τιμωρία τοῦ Δημάρχου ἢ τοῦ Κοινοτάρχου δὲν ἐνασκεῖ καμμίαν ἐπίδρασιν εἰς τοὺς χωρικούς. Μόνον ἡ τιμωρία τῶν ὀλιγίστων πραγματικῶν ἐνόχων θὰ θεραπεύσῃ τὴν κατάστασιν. Ἡ δὲ ἀπειλούμενη πυρπόλησις τῶν χωρίων θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀπαθλίωσιν τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου. Ἐξαίρω ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὅτι ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας μου ἐκάησαν τρία μόνον χωρία.

Μετά τινα χρόνον παρετηρήθη ἀποκοπὴ τῶν καλωδίων περὶ τὴν

Πρωτεύουσαν. Οἱ Γερμανοὶ ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Δήμαρχον 'Αθηναίων τὰ ὀνόματα 50 προκρίτων, ἵνα κρατηθῶσιν ὡς ὅμηροι, καίτοι τοῖς ἀνέπτυξα ὅτι τὸ καλώδιον κόπτεται καὶ περισυλλέγεται οὐχὶ διὰ σαμποτὰζ ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποφέρη κέρδη ὡς βαρύτιμον.

'Ο Δήμαρχος 'Αθηναίων, κατετρόμαξεν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀξιώσεως τῶν Γερμανῶν καὶ ἕνεκα τούτου κατέφυγεν εἰς ἐμέ. Συνέταξα τότε κατάλογον, ὅπου ἰδιοχείρως ἐνέγραψα τὸ ὀνοματεπώνυμόν μου καὶ ἀκολούθως τὰ τοιαῦτα ὅλων τῶν ὑπουργῶν καὶ εἶπα νὰ συστήσουν εἰς τοὺς Γερμανοὺς νὰ συμπληρώσουν τὸν ἀριθμὸν τῶν πεντήκοντα ἀπὸ τὸν Κατάλογον τῶν Συνδρομητῶν τηλεφώνων.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο τοὺς κατέπληξε καὶ συνετέλεσε εἰς τὸ νὰ συζητήσουν τὸ ζήτημα καὶ νὰ κατανοήσουν ὅτι τοῖς εἰσηγούμην τὸν ὀρθὸν δρόμον, ὅταν τοῖς ἔλεγα ὅτι δέον νὰ συλλαμβάνωνται οἱ πραγματικοὶ ἔνοχοι. Ἔκτοτε ἐπέδειξαν διαλλακτικότητα καὶ ἦραν τὰς συνηθείας τῶν σκληρῶν μέτρων. 'Ωσαύτως ἐζήτησαν ἐφεξῆς ὁμήρους ἐξ 'Αθηνῶν.

Οἱ 'Ιταλοὶ ἀφ' ἑτέρου, ἄλλοτε μὲν ἐζήτουν ἀφορμὰν διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τοὺς ἀσυγγνώστους, κατ' αὐτοὺς νικητὰς τῆς 'Ιταλίας, ἄλλοτε δὲ προέβαινον εἰς διώξεις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὑπαίθρου ἀναιτίως καὶ παραλόγως· Οὕτω πολλοὺς ἐκ τῶν ἀφανῶν ἡρώων τῆς ΙΧ Μεραρχίας, καταγομένους ἐκ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας κατετυράννουν ἀπηνῶς καὶ εἰς ἄλλα μέρη ἐνήργουν πιέσεις ἀφορήτους.

'Η ἀδικοπραγία καὶ ἡ λεηλασία ἦσαν συνήθη φαινόμενα, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι εὕρισκον ἀποκεκρυμμένα ὅπλα.

Διὰ πάντα ταῦτα διεμαρτυρόμην ἐντόνως προφορικῶς καὶ ἐπηκολούθει ἔγγραφον διαμαρτυρία, ἥτις διεβιβάζετο πρὸς γνῶσιν καὶ εἰς τὰς Γερμανικὰς 'Αρχάς, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ φιλοτιμήσω τοὺς 'Ιταλοὺς ὅπως μὴ δίδωσιν ἀφορμάς, καθὼς δὲν ἔδιδον οἱ Γερμανοί.

Εἰς τὴν ἐπαρχία Καστοριᾶς ἐσημειώθησαν ἔκτροπα, ἄνευ προηγουμένου, κατόπιν διαβολῆς καὶ συκοφαντίας τῶν Βουλγάρων, οἵτινες εἶχον καὶ τινας 'Ιταλούς, μίσθαρνα ὄργανα.

Τοιαῦτα ἦσαν:

α) Εἰς τὸ Νεστόριον (Καστοριᾶς) συνελήφθησαν δημόσιοι ὑπάλληλοι, ὑπηρετοῦντες ἐκεῖ ἀφοῦ προηγουμένως ἐνηργήθη αἰφνιδιαστικὴ ἔρευνα εἰς τὰς κατοικίας των πρὸς ἀνεύρεσιν ὅπλων. 'Η ἔρευνα, ὡς ἦτο φυσικόν, ἀπέβη ἄκαρπος. 'Εν τοσούτῳ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὸ κρατητήριον καὶ ἐδάρησαν μέχρις αἱματώσεως.

'Η 'Αγία Τράπεζα τῆς ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς κωμοπόλεως ἀνετράπη, ἀνασκαφέντων διαφόρων μερῶν τοῦ Ναοῦ πρὸς ἀνεύρεσιν δῆθεν κεκρυμμένων ὅπλων, ἅτινα δὲν ἀνευρέθησαν παρὰ τὰς θετικὰς δῆθεν πληροφορίας τῶν 'Ιταλῶν.

'Ο νεαρὸς υἱὸς τοῦ ἐφημερίου ἐδάρη τόσον ἀνηλεῶς, ὥστε ἀπεσπάσθησαν τρίχες τῆς κεφαλῆς του εἰς χεῖρας τῶν δερόντων αὐτὸν καὶ προεκλήθη αἱμορραγία (ρινός, στόματος) καὶ αἱματουρία.

Εἷς τῶν κατοίκων, μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς κακώσεις ηὐτοκτόνησε.

'Ο 'Επιθεωρητὴς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων Νεστορίου, δραπετεύσας ἵνα ἀποφύγῃ τὰ βασανιστήρια συνελήφθη.

β) Εἰς τὸ χωρίον Πεντάβρυσον, δύο χωρικοὶ παρεφρόνησαν καὶ ἀρ-

κετοὶ κατέστησαν ἀνίκανοι πρὸς πᾶσαν ἐργασίαν, συνεπεία τῶν ἀνηλεῶν δαρμῶν.

Εἰς τοὺς κατοίκους τούτου ἀπεδόθη ἡ κατηγορία ὅτι ἦσαν Ἀγγλόφιλοι καὶ ὅτι ἦσαν κάτοχοι ὅπλων.

γ) Εἰς τὸ χωρίον Καλοχώριον πολλοὶ κάτοικοι ἐκακοποιήθησαν.

δ) Εἰς τὴν Ἁγίαν Κυριακήν, ὁ ἐκεῖ Πρόεδρος Κοινότητος μὲ ἡράκλειον σωματικὴν διάπλασιν κατέστη ράκος ἀπὸ τοὺς ἀνηλεεῖς δαρμούς.

Διὰ τοὺς συλλαμβανομένους, ὡς ἀνωτέρω ἐχρησιμοποιοῦντο ἁρπάγαι διὰ τοὺς λαιμούς των, σιδηρᾶ μέσα διὰ τοὺς ὀδόντας καὶ τὰς σιαγόνας καὶ χειροπέδαι. Εἰς τοὺς δαρμοὺς καὶ τὰ βασανιστήρια ἐχρησιμοποιοῦντο Βούλγαροι, προθυμοποιούμενοι εἰς τοῦτο. Οὗτοι ἦσαν συνήθως καὶ οἱ καταδόται.

ε) Ἡ ἐξ Ἱεροπηγῆς ἀδελφὴ τοῦ ταγματάρχου πυροβολικοῦ Κρασάκη, ὁδηγηθεῖσα εἰς χωρίον Μεσοποταμίαν ἐδέρετο καθημερινῶς διότι ὁ ἀδελφός της ἐτύγχανεν ἀξιωματικὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ.

στ) Ὁ ἐκ Μεσοποταμίας Δαμιανὸς Ἀπαντίδης, κληθεὶς παρὰ τοῦ ἐκεῖ λοχαγοῦ Ἰταλοῦ, ἐξηναγκάσθη νὰ ὑπογράψη δήλωσιν διαψεύδουσαν τὴν ὑποβληθεῖσαν εἰς τὸ Φρουραρχεῖον Καστοριᾶς αἴτησίν του, ἣν ὑπέβαλε ἀπὸ μῖσος κατὰ τοῦ Ἰταλικοῦ. Αὐτονόητον ὅτι συγκατένευσε διὰ νὰ ὑποβάλη τὴν δευτέραν, ἀφοῦ προηγουμένως ἐτέθη ὁ βρόχος εἰς τὸν λαιμόν του!

Τὰς ἀνωτέρω ὠμότητας ἐπληροφορήθην ἀπὸ ἀναφορὰν τοῦ Νομάρχου Καστοριᾶς κ. Παπαδάκην, ὅστις εἶχε μεταβῆ ἐκεῖ μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ προστατεύση, πάση θυσία, τοὺς Καστοριεῖς καὶ ἐν ἀδυναμία νὰ πέση ἀγωνιζόμενος εἰς τὰς ἐθνικὰς ἐπάλξεις. Ὁ Νομάρχης οὗτος προθύμως ἀπεδέχθη τὴν ἐντολὴν μὲ τὴν δήλωσίν του ὅτι «θεωρεῖ συνεχιζόμενον τὸν ἐν Ἀλβανίᾳ πόλεμον».

Μόλις ἔλαβον τὴν ἀναφορὰν τοῦ Νομάρχου Καστοριᾶς, συνέταξα τὸ ἑπόμενον ἔγγραφον διαμαρτυρίας πρὸς τὴν Ἰταλικὴν πρεσβείαν:

Ἀριθ. 6532

Περίληψις: Περὶ ἀπανθρώπων διωγμῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐ ντῆ περιφερεία Καστοριᾶς στοιχείου.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἔχει τὴν τιμὴν νὰ φέρη ὑπ' ὄψει τῆς Βασιλικῆς Ἰταλικῆς ἀντιπροσωπίας διὰ τὴν Ἑλλάδα, τὰ ἑπόμενα:

Ὡς ἐπισήμως ἀναφέρεται εἰς τὴν Κυβέρνησιν ταύτην, τὸ ἐν τῇ περιφερεία τοῦ Νομοῦ Κστορίας τάγμα ἐρεύνης τοῦ Ἰταλικοῦ στρατοῦ, συνεργαζόμενον καὶ ἐξωθούμενον παρὰ τοῦ Βουλγαρικοῦ στοιχείου, ἐφαρμόζει εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν διωγμοὺς καὶ βασανιστήρια, τὰ ὁποῖα εἰς οὐδεμίαν σχεδὸν ἐποχὴν ἐσημειώθησαν τόσον ἀπηνῶς εἰς βάρος ἀνθρώπων.

Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φαντασθῇ τις ὅτι εἰς τὴν ἐποχήν μας τὸ μῖσος καὶ ἡ ὀργὴ τῶν Βουλγάρων θὰ ἠδύναντο νὰ τοὺς κατευθύνουν εἰς πράξεις τόσης ἀγριότητος οἷαι αἱ μέχρι αἱματώσεως καὶ μέχρις ἐξαναγκασμοῦ εἰς αὐτοκτονίαν, κακοποιήσεις γερόντων, παίδων ἱερωμένων, γυναικῶν. Τὰ ἱερὰ τῶν Ναῶν κατεπατήθησαν, ἀνετράπησαν, ἀνεσκάφησαν καὶ περιεφρονήθησαν.

Ἡ ἐξιστόρησις τῶν δεινοπαθημάτων τῶν κατοίκων τῶν χωρίων Νεστορίου, Πενταβρύσου, Καλοχωρίου, Ἁγίας Κυριακῆς, Μεσοποταμιας, προξενεῖ φρίκην.

Ἡ παρώθησις ἐνίων ἰταλικῶν ὀργάνων εἰς τοιαύτας ἀνηκούστους πράξεις ἐκ μέρους τῶν Βουλγαροφώνων, παγκοίνως γνωστῶν ὅτι ἐπιδιώκουσι παλαιόθεν ἐκ μίσους, τὴν ἐξολόθρευσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ τὴν διαρπαγὴν τῆς περιουσίας τούτου, οὐδεμιᾶς ἐλαφρυντικῆς κρίσεως θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τύχη ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας.

Κατόπιν τῶν ἄνω ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις διαμαρτυρομένη ἀπευθύνει θερμὴν ἔκκλησιν πρὸς τὴν Βασιλικὴν Ἰταλικὴν Ἀντιπροσωπίαν, ὅπως μεσολαβήση κατὰ τὴν κρίσιν της, ἵνα ἀποκατασταθῆ τὸ στοιχειῶδες, πλὴν μεγάλης ἱστορικῆς σημασίας ἑλληνικὸν τοῦτο δίκαιον.

Εἰς ἣν περίπτωσιν δὲν ἤθελον ληφθῆ ἄμεσα καὶ ἀποτελεσματικὰ μέτρα διὰ τὸν κολασμὸν καὶ τὴν κατάπαυσιν τῶν σημειωθεισῶν βαρβαροτήτων καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ αἰσθήματος ἀσφαλείας καὶ τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν θὰ εἶνε δυνατὸν νὰ παραμείνη εἰς τὴν Ἀρχήν.

Ἡ ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας παραμονὴ εἰς τὴν ἀρχὴν Ἑλλήνων φερόντων τὸν τίτλον τοῦ Κυβερνήτου θ' ἀποτελῆ προδοσίαν καὶ ἄρνησιν τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, ὡς Ἕλλην στρατιώτης, ζήσας καὶ τὴν ζωὴν τοῦ μαχητοῦ εἰς περισσοτέρους πολέμους δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ διαπράξῃ τοιαύτην προδοσίαν. Ὑπερηφάνως καὶ καρτερικῶς θὰ βαδίση καὶ αὐτὸς τὸν δρόμον τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς ἀγωνίας, ὡς ὁ ἔσχατος Ἕλλην, μετὰ τῶν συμπατριωτῶν του.

Ἐπισυνάπτομεν προσηρτημένως πίνακα τῶν ἀνηκούστων ἐκτρόπων.

Ἀθῆναι, τῇ 7 Ἀπριλίου 1942
Στρατηγὸς Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ. Τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφον ἀνεκοίνωσα εἰς τὸ Ἐθνικὸν Συμβούλιον τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐνεποίησε μεγάλην αἴσθησιν. Ὁ σκοπὸς τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης εἶνε εὐνόητος.

Ἡ τηρηθεῖσα παρ' ἡμῶν στάσις ἔναντι τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς ἀποδεικνύεται ἐξ ὅλων τῶν ἐγγράφων καὶ ἐν ὅλη της τῆ ἐκφάνσει ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου, ὅπερ ἀπέδωκε τὰ προσδοκώμενα ἀποτελέσματα.

Ὡσαύτως ἀποδεικνύεται ἡ σθεναρὰ καὶ ἀξιοπρεπὴς ὑποστήριξις τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Μὲ ἄλλους λόγους εἴχομεν κύριον μέλημα ὅπως μὴ ἀδικῆται ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς καὶ νὰ μὴ καταπιέζηται συμφώνως μὲ τὰς ἀρχάς μας. Δὲν θὰ ἐξάρω τὸ γεγονὸς ὅτι συμμεριζόμεθα τὰ μαρτύριά του, διότι εἶνε γνωστόν.

ΣΤ΄

Τὸ θρασὺ τόλμημα τῶν Βουλγάρων νὰ προβοῦν εἰς ἀπηνεῖς διωγμοὺς τῶν πνευματικῶν ἀρχηγῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ συμπαγοῦς, ἐν Ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ καὶ Δυτικῇ Θράκῃ, στοιχείου καὶ πάντων τῶν

δυναμικῶν προσώπων, ἐφείλκυσεν ἀμέριστον τὸ ἐνδιαφέρον μας. Δὲν ὁμιλῶ διὰ τὰς Διοικητικάς, Δικαστικὰς καὶ Ἀστυνομικὰς Ἀρχάς τῶν μερῶν ἐκείνων, διότι ἐγκατέλειψαν τὰς θέσεις των καὶ ἔσπευσαν εἰς Ἀθήνας.

Τὸ σπουδαιότερον ζήτημα ἦτο, ὅτι δυνάμει τῆς συναφθείσης ἀνακωχῆς μεταξὺ Γερμανῶν καὶ στρατηγοῦ Μπακοπούλου, αἱ διοικητικαί, δικαστικαὶ καὶ ἀστυνομικαὶ ἀρχαὶ ὤφειλαν νὰ παραμείνουν εἰς τὰς θέσεις των, πρὸς ὑποστήριξιν καὶ ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἐκεῖ πληθυσμοῦ.

Ἐμερίμνησεν ὅθεν διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τῶν ἀρχῶν εἰς τὰς θέσεις των, πρᾶγμα ὅπερ ἐπέτυχε, ὡς ἐπέτυχε νὰ διορισθοῦν καὶ Νομάρχαι εἰς τοὺς Νομοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, μέχρι Νέστου. Εἰς τὴν Δυτικὴν Θράκην δὲν ἐπετράπη εἰμὴ εἰς Διδυμότειχον.

Ἡ ἔγκρισις αὕτη ἀπέβη ἀνεκτέλεστος, διότι οἱ Ἰταλοὶ ἀντέδρασαν ζωηρῶς καὶ οὕτως ἀνεκλήθη ἡ ἐκ μέρους τῶν Γερμανῶν ἄδεια.

Ζ΄

Κατὰ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1941 αἱ Βουλγαρικαὶ ἀρχαὶ προέβησαν εἰς σφαγὰς καὶ θηριωδίας ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου τῶν περιφερειῶν Δράμας καὶ Καβάλας, ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι ὠργάνωνε μετὰ τοῦ Βουλγαρικοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος ἐπανάστασιν κατὰ τῶν καθεστηκυιῶν Βουλγαρικῶν ἀρχῶν.

Αἱ ἐπιδειχθεῖσαι ὠμότητες καὶ βαρβαρότητες ὑπὸ τῶν Βουλγάρων εἶνε ἀπερίγραπτοι. Ἐπηκολούθουν ἐκτοπισμοὶ τοῦ ἄρρενος πληθυσμοῦ πρὸς τὴν Κεντρικὴν Μακεδονίαν ἀφοῦ προηγουμένως ἀπεγύμνωνον παντὸς συναποκομιζομένου ἐφοδίου ἢ τιμαλφῶν καὶ ἀφοῦ ἐλεηλάτουν τὴν οἰκίαν ἑκάστου.

Τὰ ἀνήκουστα βασανιστήρια τῶν Βουλγαρικῶν θηριωδιῶν ἐξηνάγκασαν πλείστους Μακεδόνας καὶ Θρᾶκας νὰ ἐκπατρισθῶσιν ἑκουσίως εἴτε πρὸς τὴν Κεντρικὴν Μκεδονίαν, εἴτε πρὸς τὴν Γερμανοκρατουμένην ζώνην τοῦ Ἕβρου, εἴτε διὰ θαλασσίου μέσου πρὸς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου ἢ τὴν Παλαιὰν Ἑλλάδα. Ἡ μεγαλυτέρα ἀναλογία κατέφυγεν εἰς Νιγρίταν καὶ Θεσσαλονίκην καὶ ἐδημιούργησε προσφυγικὸν ζήτημα ὅπερ ἡ Κυβέρνησις ἀντιμετώπισε τελεσφόρως, ἐπιδείξασα τὴν ὀφειλομένην στοργὴν πρὸς τὰ διωκόμενα τέκνα τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς τοῦτο δὲν ἐφείσθη χρημάτων.

Ἡ Κυβέρνησις μόλις ἐπληροφορήθη τὰς ὡς ἄνω σφαγὰς ἠξίωσεν ὅπως διαταχθοῦν οἱ Βούλγαροι νὰ ἐπανέλθουν ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας των. Ἐπειδὴ τοῦτο καθίστατο ἀδύνατον ἐζητήσαμεν νὰ ἀποσταλῇ ἐπιτροπὴ τοῦ Διεθνοῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ἥτις νὰ ἐνεργήσῃ ἐμπεριστατωμένας ἀνακρίσεις πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν ὠμοτήτων ποὺ διέπραξαν εἰς βάρος τῶν ἀγνῶν Ἑλλήνων οἱ Βούλγαροι ἀδίκως καὶ ἀναιτίως μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ ἀποδειχθῇ ἡ ἀθωότης τῶν Ἑλλήνων. Μετ' ἐπιμόνους ἐνεργείας ἐπετεύχθη ἡ ἀποστολὴ ἐπιτροπῆς τοῦ Διεθνοῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ ἀπὸ Ἑλβετούς, Σουηδούς, Γερμανοὺς καὶ Ἰταλοὺς μὲ διττὸν σκοπόν: α) Νὰ ἐνεργήσῃ ἀνακρίσεις πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας ἐπὶ τῶν κατηγοριῶν τῶν Βουλγάρων κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπὶ τῶν ἀποδιδομένων εἰς τοὺς Βουλγάρους θηριωδιῶν ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων.

6) Νὰ περιθάλψη τοὺς ἀστέγους, τοὺς γυμνητεύοντας καὶ γενικῶς τοὺς ἀναξιοπαθοῦντας Ἕλληνας μὲ φάρμακα καὶ ἄλλα χρειώδη.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο θὰ ἔμενεν ἄνευ σημασίας τινός, ἐὰν δὲν ἐξηκριβοῦντο αἱ ὠμότητες τῶν Βουλγάρων καὶ ἡ φιλονομία τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, κατὰ τὰς ἀνακοινώσεις τῆς Γερμανικῆς ἐν Ἀθήναις πρεσβείας πρὸς ἡμᾶς.

Τοιουτοτρόπως ἐπετύχομεν εἰς τὸν τομέα τοῦτον μίαν νίκην, διαπιστωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Διεθνοῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

ΤΟ ΕΠΙΣΙΤΙΣΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

Τὸ πρόβλημα τῆς καθ' ἡμέραν ζωῆς, οὐδέποτε ἀντιμετωπίσθη ἐν Ἑλλάδι ὀξύτερον. Ἡ πολεμικὴ κατάστασις, ἡ ἀβεβαιότης περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν θὰ τερματισθῆ ὁ πόλεμος, ἡ ἐξάντλησις τῶν ὑπαρχόντων μικρῶν ἀποθεμάτων, ἡ ἐκ μέρους τῶν Ἀρχῶν κατοχῆς ἁφαρπαγὴ τινων ἐξ αὐτῶν θεωρηθέντων ὡς λεία πολέμου, ἡ μὴ αὐτάρκεια τῆς Χώρας ἐκ τῶν ἐγχωρίων προϊόντων, ἡ διακοπὴ τῶν συγκοινωνιῶν, ἡ ἔλλειψις χερσαίων καὶ θαλασσίων μεταφορικῶν μέσων, ἡ διασάλευσις τῆς τάξεως εἰς τὴν ὕπαιθρον καὶ τὰ προσκόμματα ποὺ παρενέβαλλον αἱ στρατιωτικαὶ τοπικαὶ ἀρχαὶ ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐδημιούργησαν ἀπερίγραπτον κρίσιν.

Ὡσὰν νὰ μὴ ἔφθανον τὰ ἀνωτέρω, προσετέθη καὶ ἡ διαίρεσις τῆς Ἑλλάδος εἰς 4 οἰκονομικὰς ζώνας, ἤτοι τὴν Βουλγαροκρατουμένην, τὴν Γερμανοκρατουμένην (Μακεδονίαν, Νήσους Αἰγαίου, Κρήτην), τὴν Ἰταλοκρατουμένην καὶ τὰς αὐτονόμους Ἰονίους νήσους (Προτεκτοράτον). Μεταξὺ τῶν ζωνῶν τούτων δὲν ἐπετρέπετο ἀμοιβαιότης συναλλαγῶν καὶ μεταφορῶν καὶ οὕτως αἱ πυκνοκατωκημέναι Ἀθῆναι δὲν εἶχον ἀνάλογον περιφέρειαν περισυλλογῆς τῶν προϊόντων καὶ μεταφορᾶς αὐτῶν. Ἦτο ἑπόμενον, ὅθεν, νὰ ὑποφέρωσιν αὗται περισσότερον ἀπὸ τὴν δεινοτάτην κρίσιν.

Ἐπὶ πλέον ἡ ἀχαλίνωτος κερδοσκοπία τῶν ἐμπόρων τῆς περιστάσεως συνέβαλλεν εἰς τὴν ἐπιδείνωσιν τῆς καταστάσεως. Οἱ ἀληθινοὶ ἐπαγγελματίαι ἔμποροι, εἴτε λόγω ἐλλείψεως ἀσφαλείας, εἴτε διότι δὲν ἠδύναντο νὰ παρακάμψουν τὰ ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια ποὺ ἐπαρουσιάζοντο, εἴτε διότι ἀνηρπάζετο μέρος τῶν ἐμπορευμάτων παρὰ τῶν τοπικῶν Ἀρχῶν κατοχῆς, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξασκήσουν τὸ ἐπάγγελμά των καὶ συναγωνισθῶσι πρὸς τοὺς κερδοσκόπους. Εὐσυνείδητοι καὶ συντηρητικοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ διακινδυνεύσουν τὰ κεφάλαιά των.

Ἐξεπήγασεν ὅθεν ἡ ὑποχρέωσίς μας νὰ ἐπέμβωμεν παρὰ ταῖς Ἀρχαῖς κατοχῆς ὅπως παύσουν αἱ αὐθαιρεσίαι τῶν τοπικῶν ὀργάνων των καὶ ὅπως διευκολυνθοῦν αἱ μεταφοραὶ διὰ τῆς παροχῆς ἀδειῶν, ἃς νὰ σέβωνται καὶ αἱ τοπικαὶ ἀρχαί.

Ἐπὶ πλέον ἠσχολήθημεν διὰ τὴν ἐμπέδωσιν τῆς τάξεως καὶ νὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὴν ἄνευ προηγουμένου κρισιμότητα τῆς ἐπισιτιστικῆς καταστάσεως, διὰ σειρᾶς δρακοντείων μέτρων, συντελούντων εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς. Ἐν τοσούτω ἡ κρίσις ἀντὶ νὰ βελτιωθῆ ἔφθασε εἰς τὸ ἀποκορύφωμα κατὰ τὸν φρικτὸν τῇ μνήμῃ χειμῶνα ἐκεῖνον (1941—1942).

Οἱ κυριώτεροι λόγοι εἶνε οἱ κάτωθι:

α) Οἱ προνοητικοὶ καὶ ὁπωσδήποτε διαθέτοντες χρήματα, σκεφθέντες ἐγωϊστικῶς, προέβαινον εἰς τὴν ἀγορὰν σοβαρῶν ποσοτήτων τροφίμων. Συνεπῶς ἡ ζήτησις ηὔξανεν καὶ προήρχετο ἀνατίμησις τῶν τροφίμων καὶ ἔλλειψις·

β) Οἱ θέλοντες νὰ τοποθετήσουν τὰ χρήματά των ἀσφαλῶς ἐναποθήκευον μεγάλας ποσότητας διαφόρων εἰδῶν, πρᾶγμα ποὺ συνεπέφερε ἔλλειψιν τροφίμων καὶ ὕψωσιν τῶν τιμῶν.

γ) Οἱ κερδοσκόποι ἀπέκρυπτον τὰ τρόφιμα διὰ νὰ δημιουργήσουν τεχνητὴν ἔλλειψιν καὶ ἀνατίμησιν τούτων.

Οἱ τελευταῖοι διὰ νὰ ἐπιτύχωσι παρὰ τῶν παραγωγῶν μείζονας ποσότητας προϊόντων, διέδιδον ὅτι δῆθεν ἡ Κυβέρνησις θὰ ἐπέτασσε ἢ θὰ συνεκέντρωνε μεγάλας ποσότητας προϊόντων διὰ νὰ τὰς παραδώση δῆθεν εἰς τοὺς εἰσβολεῖς.

Ἔκαναν ὅθεν οἱ καταχθόνιοι οὗτοι ἐπίκλησιν τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν παραγωγῶν ὅπως παραδώσωσι εἰς αὐτοὺς τὰ προϊόντα των, ἂν θέλουν νὰ σωθῇ ὁ Ἑλληνικὸς Λαός, ὅν οὗτοι δῆθεν ἐξυπηρέτουν!

Οἱ χωρικοὶ διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἐπίταξιν ἢ συγκέντρωσιν πρὸς χάριν τῶν ξένων στρατευμάτων καὶ διὰ νὰ ἀποδείξουν τὸν πατριωτισμόν των καὶ τὸ πρὸς τὸν πεινῶντα πληθυσμὸν ἐνδιαφέρον των προσέφερον τὰ προϊόντα εἰς τοὺς κερδοσκόπους.

Ἡ Κυβέρνησις ἀπεδύθη εἰς τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα πρὸς διάσωσιν τῆς φυλῆς ἐκ τοῦ κινδύνου τῆς πείνης ἢ ἐκ τῶν συνεπειῶν τοῦ ὑποσιτισμοῦ συμφώνως μὲ τὰς ἀρχάς της νὰ ἐξυπηρετήση τὸν Λαὸν κατὰ τὰς τραγικὰς ἐκείνας στιγμάς, καθ' ἅς παρετηρήθη πώρωσις τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων τῶν συνανθρώπων καὶ ὁμοεθνῶν πλουσίων καὶ πτωχῶν.

Ἡ κυρία μας ὅθεν προσπάθεια ἐστράφη τότε πρὸς 3 κατευθύνσεις.

— Τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγῆς.

— Τὴν αὔξησιν τῶν μεταφορικῶν μέσων καὶ ἐπισκευὴν τῶν ὁδῶν.

— Τὴν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσαγωγὴν τροφίμων πειθαναγκαζομένων τῶν ξένων.

1) Ἡ παραγωγὴ ἦτο ἐλαχίστη ἐλλείψει ἐργατικῶν χειρῶν, μέσων καλλιεργείας καὶ κυρίως λιπασμάτων· Ἐν τοσούτῳ κατωρθώθη ἡ διπλῆ καλλιέργεια (θέρος καὶ φθινόπωρον) εἰς Λοκρίδα. Ἐπίσης κατωρθώθη ἡ παροχὴ χαλκοῦ, θείου καὶ πετρελαιοειδῶν διὰ τὰς μηχανὰς (ἀρόσεως, ἀρδεύσεως, ἐλαιοθλίψεως).

2) Τὰ μεταφορικὰ μέσα εἶχον μειωθῆ εἰς τὸ ἐλάχιστον. Κατὰ τὸν πόλεμον ἔλαβε χώραν ἡ ἐπίταξις κτηνῶν, αὐτοκινήτων, διτρόχων, τετρατρόχων κλπ. Ἐπηκολούθησε ἐπίταξις τῶν Ἀρχῶν κατοχῆς. Τὸ ἀπομείναντα δὲν ἀπέδιδον ἐλλείψει ὁδῶν συγκοινωνιῶν καὶ ἐλλείψει ἐλαστικῶν καὶ ἀνταλλακτικῶν. Τὰ θαλάσσια μέσα ἦσαν ἐλάχιστα καὶ ἐστεροῦντο τακτικῆς παροχῆς βενζίνης καὶ πετρελαιοειδῶν.

Ἅπασαι αἱ δυσχέρειαι ὑπερεκάμφθησαν βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον δι' ἡρακλείων ἑκάστοτε κυβερνητικῶν προσπαθειῶν πρὸς ὄφελος τοῦ συνόλου.

Ὡσαύτως περιεφρουρήσαμεν τὸ τίμιον ἐμπόριον διὰ νομοθετικῶν μέτρων καὶ ἀπεδώσαμεν σημασίαν εἰς τὰς σιδηροδρομικὰς μεταφορὰς καὶ οὕτως ἐπετεύχθη χορήγησις εἰδικῶν καθ' ἑβδομάδα σιδηροδρομικῶν

συρμῶν τῶν Σ.Ε.Κ. καὶ τὴν κυκλοφορίαι ἰδιαιτέρου συρμοῦ τῶν ΣΠΑΠ καθημερινῶς διὰ τὴν μεταφορὰν κηπευτικῶν ἐκ Πελοποννήσου εἰδῶν. Ὁ συρμὸς οὗτος εἶνε ἄσχετος τῶν κυκλοφορουσῶν ἁμαξοστοιχιῶν τῶν ΣΠΑΠ κανονικῶς (φορτηγῶν, ἐπιβατικῶν καὶ μικτῶν ἁμαξοστοιχιῶν).

Ἐπετύχομεν τὴν χορήγησιν ἱκανῶν ποσοτήτων καυσίμων ὑλῶν, διὰ τὴν κίνησιν τῶν αὐτοκινήτων, διὰ τὰς αὐτοκινηταμάξας καὶ τὰ πλοιάρια, διὰ τὰ παραγωγικὰ ἔργα Θεσσαλίας, διὰ τὰς ἀρόσεις, ἀρδεύσεις καὶ ἐλαιοθλίψεις, διὰ τὸν ἠλεκτροφωτισμὸν καὶ τὴν ὕδρευσιν τῆς Πρωτευούσης καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων, διὰ τὴν κίνησιν τῶν τροχιοδρόμων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης, διὰ τὰ ἀπολυμαντήρια, διὰ τὰ Νοσοκομεῖα καὶ Σανατόρια, διὰ κοινωφελεῖς βιομηχανίας (Καπνοβιομηχανία, βυρσοδεψεῖα, χαρτοποιΐα, Τηλεφωνικὴ Ἑταιρία, ἀλευρόμυλοι, σπορελαιουργεῖα, ὀρυχεῖα, ἁλυκαί, ψυγεῖα, παγοποιΐα, σαπωνοποιΐα, ἀρτοποιεῖα, κονσερβοποιΐα, βιομηχανία γάλακτος κλπ.) διὰ τὴν ἁλιείαν καὶ τὰ Δημόσια ἔργα. Τριάκοντα μέχρι 40 χιλιάδες τόννοι πετρελαιοειδῶν ἐτησίως διενεμήθησαν καὶ οὕτως ἀνεζωογονήθη βαθμιαίως ἡ φθίνουσα χώρα καὶ ἠδυνήθη νὰ ἀνταπεξέλθη εἰς τὸν σκληρὸν ἀγῶνα καὶ νὰ ἐπιβιώση ἡ φυλὴ μέχρι τοῦ γενικοῦ προσκλητηρίου τῆς ἀπελευθερώσεως.

Εὑρέθημεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ διώκωμεν ἀμειλίκτως τὸν μαυραγοριτισμόν, ὅστις ἀπέκρυπτε ἀνερυθριάστως τὰ τρόφιμα, διὰ νὰ τὰ παρουσιάση εἰς τοὺς πληρώνοντας ἀκριβά. Πρὸ τοῦ χρυσίου ὁ μαυραγοριτισμὸς ἀπηρνεῖτο τὰ πάντα.

Ὠργανώσαμεν ἐπίτηδες Ἀγορανομικὰ ὄργανα, ἅτινα μαζί μὲ ὅλα τὰ Ἀστυνομικὰ ὄργανα εἶχον διαταγὴν νὰ ἔχουν κύριον μέλημά των τὴν ἀνακάλυψιν τῶν κεκρυμμένων τροφίμων.

Ἀπηυθύνθημεν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν ὅπως μᾶς συνδράμη εἰς τὸ ἔργον μας, καθ' ἃ εἶχε συμφέρον, ἀμυνόμενος διὰ τὴν ὕπαρξίν του διὰ τῆς καταγγελίας τῶν ἀποκρυπτόντων τρόφιμα καὶ διὰ τῆς ὑποδείξεως τῶν ὑφισταμένων ἀποθηκῶν.

Ἔπειτα παρεκλήθη νὰ συντελέση εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως α) ἐὰν πεισθοῦν οἱ παραγωγοὶ καὶ μετριάσουν τὰς ἀξιώσεις των β) ἐὰν οἱ ἔμποροι καὶ μεταπράται περιορίσουν τὸ κέρδος των καὶ γ) ἐὰν τὸ καταναλωτικὸν κοινὸν προμηθεύεται καθημερινῶς τὰ ἀπαραίτητα ἀναγκαῖα.

Ἀτυχῶς οὔτε τ' Ἀστυνομικὰ ἢ Ἀγορανομικὰ ὄργανα, οὔτε ὁ Λαὸς μᾶς συνέδραμε ἐπαρκῶς, ὅπως κτυπηθῆ ἡ αἰσχροκέρδεια. Ἰσχυρίζοντο ὅτι ἦτο ὑπεραρκετὴ ἡ πίεσις τῶν εἰσβολέων ὥστε νὰ παρέλκη ἐπιπρόσθετος καταδίωξις τῶν ὁμαιμόνων μας· Τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον ἐνεπνεύσθησαν καθ' ὑποβολὴν τοῦ μαυραγοριτισμοῦ, ὅστις ἐζήτει ἀλληλεγγύην ἀπὸ τοὺς ἀστυνομικοὺς ἀλλὰ χωρὶς καὶ οὗτος νὰ εὐσπλαγχνίζεται τὸν θνήσκοντα Λαὸν ἀμοιβαίως.

Ἡ αἰσχροκέρδεια καὶ ὁ μαυραγοριτισμὸς δὲν ἠρκοῦντο εἰς τὸ νὰ κατασυκοφαντοῦν τὴν Κυβέρνησιν, ὡς προεξετέθη, διότι ἐξηπάτων καὶ τοὺς πελάτας των, μεγαλοποιοῦντες τοὺς κινδύνους ποὺ διέτρεχον καὶ τὰς δαπάνας εἰς ἃς ὑπεβάλλοντο διὰ νὰ κατορθώσουν νὰ φέρουν ἐλάχιστα προϊόντα. Παρίστανον ὡσαύτως ὅτι διέπραττον καὶ πατριωτικὸν ἔργον διότι ἐπρομηθεύοντο εἴδη ἅτινα οἱ κατακτηταὶ θὰ παρελάμβανον τὴν ἐπομένην ἡμέραν. Τέλος ἐκλαυθμήριζον διὰ τὴν φτώχειαν των

καὶ τὸ μικρὸν κέρδος ποὺ ἴσως τοῖς ἔμενε χάριν τῆς ζωῆς τῶν δῆθεν πελατῶν των.

Εἰς ὅλα ταῦτα εἶχον συνεπίκουρον τὰ καθουρδιστήρια τοῦ Καΐρου καὶ τοῦ Λονδίνου, ἅτινα κατεφέροντο κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐν Ἀθήναις, ὡς μελλούσης νὰ συγκεντρώσῃ τὰ προϊόντα διὰ νὰ τὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς κατακτητάς, ἐνῷ οὐδέποτε συνέβη τὸ τοιοῦτον. Τὸ ὅλως ἀντίθετον συνέβη διότι οἱ αἰσχροκερδεῖς ὀσφραινόμενοι καταλλήλως τὰ εἴδη, ὧν εἶχον ἀνάγκην οἱ κατακτηταὶ συνεκέντρωνον ταῦτα καὶ τὰ ἀπέκρυπτον διὰ νὰ τὰ παραδώσουν βραδύτερον μὲ ὑψηλοτέρας τιμὰς ἀφ' ὅτι θὰ τὰ ἐπώλουν εἰς τοὺς πελάτας των.

Ὡς παραδείγματα φέρω τὰ ἑξῆς:

α) Παραγωγοὶ γεωμήλων τῆς περιοχῆς Τριπόλεως πληροφορηθέντες ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἐπλειοδότουν ἑκάστοτε εἰς τὰς προσφορὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου καὶ μαθόντες ὅτι ἡ Κυβέρνησις θὰ συνεκέντρωνε τὴν παραγωγὴν μὲ τὴν τιμὴν τῶν 100 δραχμῶν κατ' ὀκᾶν, ἀπετάθησαν πρὸς τοὺς Γερμανοὺς ὅπως τὰ παραλάβουν πρὸς 130 δραχμὰς (σχετικὴ ἀλληλογραφία ὑπάρχει εἰς τὴν Νομαρχίαν Τριπόλεως καὶ εἰς ὑπουργεῖον Ἐπισιτισμοῦ).

β) Ἐν Πειραιεῖ εἰς τὰ ψυγεῖα Βλαχούτσικου (ἀμετόχου εἰς τὴν ὑπόθεσιν) ὑπῆρχον 400—500 τόννοι λίπους ἀποθηκευμένου. Τὴν ποσότητα ταύτην ἐπεδίωξε τὸ ὑπουργεῖον Ἐπισιτισμοῦ ὅπως τὴν παραλάβῃ πρὸς διανομὴν εἰς τὸν πληθυσμὸν τῆς Πρωτευούσης. Τοῦτο πληροφορηθέντες οἱ ἐνδιαφερόμενοι κατέφυγον εἰς τὸ Γερμανικὸν Φρουραρχεῖον καὶ ὑπέδειξαν εἰς αὐτό, τίς οἶδε μὲ ποίας παραχωρήσεις, νὰ ἐπιτάξῃ τὰ ψυγεῖα. Κατὰ τὴν ἐπίταξιν ἔθετον σφραγῖδα εἰς τὴν θύραν τῶν ψυγείων καὶ οὕτως ἦτο ἀπηγορευμένη ἡ εἴσοδος εἰς πάντας ἄνευ Γερμανικῆς ἀδείας. Ἐπειδὴ τοιουτοτρόπως παρετείνετο ἡ ἀσφαλὴς διαφύλαξις ἐν τοῖς ψυγείοις καὶ αἱ τιμαὶ ἐλάμβανον τεραστίας ὑψώσεις, ἐκρίθη παρὰ τῶν κατόχων τοῦ λίπους ἐπίκαιρος ἡ πώλησις. Διὰ μεσιτῶν διεπραγματεύθησαν τὴν πώλησιν καὶ εἰς τὸ ὑπουργεῖον Ἐπισιτισμοῦ εἰς τὴν τιμὴν τῶν 215 δραχμῶν κατ' ὀκᾶν (ἡ τιμὴ τοῦ ἀγνοῦ βουτύρου εἶχεν ὁρισθῆ εἰς τὰς 80 δραχμὰς παρὰ τοῦ ὑπουργείου Ἐπισιτισμοῦ). Εὐθὺς ὡς μοὶ ἀνηνέχθη τὸ γεγονὸς ἔσπευσα εἰς τὴν Γερμανικὴν Πρεσβείαν διὰ νὰ καταγγείλω τὰ ὄργανά της, ἅτινα συνέπραττον μὲ τοὺς κερδοσκόπους, καὶ ἠξίωσα νὰ διαταχθῇ τὸ Γερμανικὸν Φρουραρχεῖον Πειραιῶς νὰ παραδώσῃ ἡμῖν τὴν εἰς τὰ ψυγεῖα Βλαχούτσικου ποσότητα τοῦ λίπους.

Ἡ Πρεσβεία διέταξε τὸ Φρουραρχεῖον Πειραιῶς ν' ἀναφέρῃ σχετικῶς. Τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰδοποίησε τοὺς ἐνδιαφερομένους κατόχους ὅπως φυγαδεύσουν τὸ λῖπος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀνήνεγκε τῇ Πρεσβείᾳ ὅτι ἦσαν κενὰ τὰ ψυγεῖα.

Βραδύτερον ἐπληροφορήθημεν ὅτι τὸ λῖπος ἐφορτώθη εἰς βουλγαρικὸν πλοῖον καὶ ἀπεστάλη εἰς Καβάλαν τῇ συνδρομῇ τῶν Γερμανῶν. Ἤτοι τὸ λῖπος ἔπεσεν εἰς χεῖρας Βουλγάρων διὰ νὰ κερδίσῃ ὁ κάτοχος 5 ἢ 10 δραχμὰς κατ' ὀκᾶν περισσότερον ἀπ' ὅσα θὰ ἐκέρδιζε πωλῶν τὸ λῖπος ἐδῶ.

γ) Καπνοβιομήχανος Καλαμῶν διετάχθη παρὰ τῆς ἐκεῖ Νομαρχίας νὰ συμμορφωθῇ μὲ νομίμους περιορισμούς, ἥτις ἀπέκλειε τὴν κερδοσκοπίαν. Τοῦτο ἀπήρεσεν εἰς τὸν καπνοβιομήχανον καὶ ἕνεκα τούτου προσέφυγεν εἰς τοὺς ἐκεῖ 'Ιταλοὺς διὰ νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτοὺς τὴν παράδοσιν τῶν σιγαρέττων του μὲ συμφερωτέραν τιμὴν ἵνα οὕτω παρέχεται ἡ εὐχέρεια νὰ παραδίδῃ σιγαρέττα εἰς τὴν μαύρην ἀγοράν. 'Ελέχθη χωρὶς νὰ ἐξακριβωθῇ ὅτι ὁ καπνοβιομήχανος ἐσυκοφάντησε τὸν Νομάρχην καὶ τοὺς ὑπαλλήλους του παρὰ ταῖς 'Ιταλικαῖς 'Αρχαῖς ὡς 'Αγγλοφίλους πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐφελκύσῃ τὴν εὐμένειαν τῶν 'Ιταλῶν.

δ) Βιομήχανος 'Αθηνῶν παρακληθεὶς παρ' ἐμοῦ ὅπως ἐντείνῃ τὰς προσπαθείας του πρὸς αὔξησιν τῆς παραγωγῆς σάπωνος, οὗτινος εἴχομεν κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Αὐγούστου 1941 ἄμεσον ἀνάγκην, πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἐξανθηματικοῦ τύφου, ὑπεσχέθη ὅτι θὰ παρέδιδε κατὰ 20ήμερον ἀνὰ 250 χιλιάδες ὀκάδες σάπωνος ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ διατιμηθῇ ὁ σάπων ἀντὶ 75 δραχ. κατ' ὀκάν. Τὴν στιγμὴν ποὺ παρεκάλει τοῦτο ἠγνόει ὅτι ὁ σάπων διετιμήθη τῇ προτάσει τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου εἰς 85 δραχμάς. Διὰ τοῦτο ἐπωφελήθην τῆς εὐκαιρίας νὰ τῷ ἀναγγείλω ὅτι ἡ ἐπίσημος τιμὴ τοῦ σάπωνος καθωρίσθη 10 δραχμὰς περισσότερον ἐκείνων ποὺ ἐζήτει. 'Ακούσας ταῦτα ἐνεθουσιάσθη καὶ ἐπανέλαβε τὴν ὑπόσχεσίν του ὅτι θὰ πολλαπλασιάσῃ τὰς προσπαθείας του διὰ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν χρήσιμον διὰ τὴν ὑγείαν τοῦ Λαοῦ παραγωγὴν σάπωνος.

Μετὰ παρέλευσιν τριῶν ἡμερῶν μοὶ ἀνηνέχθη ὅτι ἐπετάχθη τὸ ἐργοστάσιον ὑπὸ τῶν Γερμανῶν. Προφανῶς ἡ ἐπίταξις θὰ ἔγινε τῇ ὑποδείξει τοῦ Βιομηχάνου, ὅστις ἐπώλησε τὴν πρώτην παραχθεῖσαν ποσότητα σάπωνος πρὸς 125 δραχμὰς κατ' ὀκάν, ὡς ἐπληροφορήθην.

ε) 'Ο ἐλαιέμπορος Πειραιῶς Γκόβερης προσέφερε 60 ἑκατομμύρια δραχμῶν εἰς τὴν Γερμανικὴν 'Αεροπορίαν διὰ νὰ κερδίσῃ πολλαπλάσια ἀπὸ τὴν εὐμένειαν καὶ ἐμπιστοσύνην τῶν Γερμανῶν ἐπ' αὐτῶν.

στ) 'Ο μεγαλέμπορος Καρδασιλάρης κατώρθωσε νὰ μονοπωλήσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ τὰ προϊόντα τῆς Χίου καὶ νὰ γίνῃ προμηθευτὴς τῶν Γερμανῶν.

'Η τρίτη προσπάθειά μας ἀπέβλεψεν εἰς τὴν αὔξουσαν πίεσιν τῶν ξένων ὅπως εἰσάγωσιν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τρόφιμα, σῖτον, ἄνθρακα, βενζίνην, φάρμακα καὰ λιπάσματα. 'Επὶ πλέον ἐπεμείναμεν ἀνενδότως ὅπως ἐπιτύχωμεν τὴν περιοδικὴν ἄρσιν τῆς δεσμεύσεως τῶν ἐγχωρίων προϊόντων μας (σταφίς, σῦκα, καπνά, βάμβαξ, βαμβακόσπορος, σησάμιον).

Αἱ ἐνταῦθα 'Αρχαὶ Κατοχῆς ἐπροθυμοποιοῦντο ἢ προσεποιοῦντο προθυμοποίησιν, ἀλλ' αἱ Κυβερνήσεις εἰς ἃς ἀπηυθύνοντο τῇ ἐπιμόνῳ εἰσηγήσει μου, ἐδέχθησαν νὰ ἀποστείλουν ἐλαχίστην ποσότητα σίτου καί τινα ἄλλα εἴδη ἀπαραίτητα. 'Ο ἄρτος δὲν θὰ ἔλειπε κατὰ περιόδους, ἐὰν οἱ Γερμανοὶ μᾶς παρέδιδον τὴν ἀναλογίαν ποὺ συνεφώνουν. 'Εν τούτοις οἱ Γερμανοὶ ἐπέρριπτον τὴν εὐθύνην εἰς τοὺς 'Ιταλοὺς οἵτινες εἶχον τὴν ὑπεύθυνον διοίκησιν τῆς 'Ελλάδος· Ἔπειτα οἱ Γερμανοὶ παρεκάλουν τοὺς 'Ιταλοὺς νὰ ἀναλάβουν καὶ τὴν ἰδικήν των ἀναλογίαν, ὑποσχόμενοι νὰ πληρώσουν τὴν ἀξίαν. Οἱ 'Ιταλοὶ ὅμως ἀπέστεργον διότι ἐτέλουν ἐν γνώσει ὅτι οἱ Γερμανοὶ εἶχον παθητικὸν λογαριασμὸν

μὲ τὴν Ἰταλίαν πλείστων δισεκατομμυρίων λιρεττῶν, εἰς τὸν ὁποῖον λογαριασμὸν θὰ προσετίθετο καὶ ἡ ἀξία τοῦ σίτου.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς σειρᾶς μέτρων, ἅτινα ἐλήφθησαν πρὸς βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς ἀπεδόθη μεγίστη σημασία εἰς τὴν προμήθειαν ἐλαίου. Οἱ οἰκονομικοὶ παράγοντες τοῦ τόπου προσκληθέντες κατ' Ἰούλιον 1941, ὅπως ἐκφέρωσι τὴν γνώμην των, ὁμοφώνως ἐτόνιζον ὅτι ἡ τακτικὴ διανομὴ 50 δραμίων ἄρτου ἡμερησίως καὶ 100 δραμίων ἐλαίου μηνιαίως θὰ συντελέση νὰ κρατηθῇ ἡ δραχμὴ καὶ νὰ μὴ μειωθῇ ἡ ἀξία της. Ἐδημιουργοῦντο οὕτως αἱ ἀναγκαῖαι προϋποθέσεις ὥστε ἕκαστος νὰ μὴ φοβῆται ὅτι θὰ ἀποθάνη ἐκ πείνης.

Αἱ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ ἀπέκλειον τὴν δυνατότητα νὰ μεταφερθῇ ἔλαιον ἐκ Κρήτης καὶ ἐκ Λέσβου, παραπέμπουσαι ἡμᾶς εἰς Μεσσηνίαν.

Αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ τοὐναντίον, ὑπισχνοῦντο νὰ μεταφέρωσι ἐκ Κρήτης καὶ ἐκ Λέσβου ἔλαιον, ἀλλ' οὐδέποτε τὸ κατώρθωσαν.

Τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐλαίου τὸ κατέκτησε εἰς ὀνόματι Τερζόγλου, τῇ συμπράξει τοῦ Γερμανοῦ λοχαγοῦ Ζίγγερτ, εἰδικῶς ἀπεσταλμένου ἐκ Βερολίνου διὰ τὸ ἔλαιον. Δὲν ἐξήχθησαν κατὰ πληροφορίας μας ἱκαναὶ ποσότητες ἐλαίου εἰς Γερμανίαν. Αἱ μεγάλαι ποσότητες διωχετεύοντο εἰς τὴν μαύρην μας ἀγορὰν ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν δύο συμπραττόντων (Ζίγγερτ καὶ Τερζόγλου). Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων δὲν ἠδύνατο τὸ ὑπουργεῖον Ἐπισιτισμοῦ νὰ συγκεντρώση ἔλαιον πρὸς διανομήν.

Ἀρκοῦσαι ποσότητες ἐλαίου μετεφέρθησαν ἐκ Κρήτης παρ' ἰδιωτῶν ἐπιχειρηματιῶν, οἵτινες ἐπέτυχον τὴν ἄδειαν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Στρατοῦ ἐν Κρήτῃ, ἐξαγοράζοντες ταύτην ἀντὶ μεγάλων ποσῶν Ὡσαύτως στρατιωτικοὶ (Γερμανοὶ ἢ Ἰταλοὶ) μετέφερον ἔλαιον ἐκ Κρήτης διὰ βενζινοπλοίων, διὰ πολεμικῶν σκαφῶν ἐπιφανείας καὶ ἀκόμη διὰ ὑποβρυχίων. Τὸ οὕτω μεταφερόμενον ἔλαιον ἐπωλεῖτο εἰς τὸν Πειραιᾶ εἰς ὄχι ὑψηλὰς τιμὰς μαύρης ἀγορᾶς πρὸς ὄφελος ἀξιωματικῶν ξηρᾶς καὶ θαλάσσης Ἰταλῶν καὶ ναυτῶν ὡσαύτως Ἰταλῶν.

Τὸ τελευταῖον γεγονὸς μᾶς ηὐχαρίστει ἰδιαιτέρως διότι ἐπρομηθεύετο ἡ ἀγορὰ εἰς μετρίας τιμὰς τὸ ἔλαιον, καὶ διότι ἔφθασαν οἱ ξένοι εἰς τὸ κατάντημα νὰ κάνουν ἐμπόριον ἐλαίου πρᾶγμα ποὺ τοὺς ἀπεμάκρυνε ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς αὐτοθυσίας καὶ τοὺς ἔφερε εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν.

Ἔχομεν ἥρεμον τὴν συνείδησίν μας ὅτι ἐμοχθήσαμε μὲ ὅλας μας τὰς δυνάμεις διὰ νὰ βοηθήσωμεν τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν ὅπως μὴ ἀποθάνη ἐκ πείνης.

Ἂν δὲν τὸ κατωρθώσαμεν πλήρως, τοῦτο ὑπῆρξεν ἀνεξάρτητον τῆς θελήσεώς μας.

Ἄλλωστε οἱ ἱκανώτεροι ἡμῶν ἠδύναντο νὰ μᾶς ἀντικαταστήσουν, δεδομένου, ὅτι εἶχον δηλώσει, ὅτι ἀνέμενον μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας πάντα αἰσθανόμενον τοὺς ὤμους του ἰσχυροὺς διὰ νὰ παλαίση ὑπὲρ τοῦ Λαοῦ.

Κατεβάλλομεν συνεχῶς ἀκαταπαύστους ἐνεργείας πρὸς εἰσαγωγὴν τροφίμων ἐκ Τουρκίας, Οὐγγαρίας καὶ Ρουμανίας.

Πρὸ παντὸς ἐπετύχομεν νὰ ἀποσταλῇ ὁ ἀείμνηστος Πανοῦτσος εἰς Ἑλβετίαν διὰ νὰ ἐνεργήση ὅπως ἀποσταλῇ ἐνταῦθα Διεθνὴς Ἐρυθρὸς

Σταυρὸς ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ὁποίου νὰ ἀπεστέλλοντο τρόφιμα ἐξ Ἀμερικῆς.

Δυνάμεθα ὑπερηφάνως νὰ διακηρύξωμεν στεντορεία τῇ φωνῇ ὅτι οὐδὲν παρεχωρήσαμεν. Ἂς παρουσιασθῇ μία διαταγή μας σχετική, ἢ εἷς ὑπάλληλος ἢ ἀποθηκάριος, ὅστις διετάχθη νὰ δώσῃ κάτι ἐκ τῶν ἀποθηκευμένων ἐκ μέρους μας εἰς τοὺς ξένους. Ὅσα περιήρχοντο εἰς χεῖρας τῶν ξένων ἀνηρπάζοντο καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν ὀργάνων των ἢ ἐπετάσσοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας χωρὶς νὰ λαμβάνωμεν γνῶσιν ἢ ἐδεσμεύοντο·

Ἐπετύχομεν ἐκ μέρους τῶν ξένων ἐκχωρήσεις καὶ διάνοιξιν ὁδῶν πρὸς τὴν Τουρκίαν, πρὸς τὴν Γιουγκοσλαυΐαν καὶ πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν.

Κατὰ τὸ 1941 καὶ 1942 ἡ Κυβέρνησις συνεκέντρωσε τὰ προϊόντα. Ἐκ τούτων οὐδὲ κόκκος ἐπετρέψαμε νὰ θιχθῇ παρὰ τῶν ξένων. Μόνον ἀποθήκη τις μὲ ἐλαίας εἰς Λαμίαν ἐλεηλατήθη νύκτα τινα παρὰ τῶν Γερμανῶν. Εἴχομεν ὡς ἀρχὴν νὰ μὴ δίδωμεν, ἐφ' ὅσον μάλιστα οὐδέποτε εἴχομεν, καὶ νὰ ζητῶμεν ἐπιμόνως ὅπως λάβωμεν, ὡς κατετέθη, διότι τοιουτοτρόπως ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπρομηθευόμεθα κάτι ἀπὸ τοὺς ξένους, ἀφ' ἑτέρου δὲ οὗτοι ἀπεστεροῦντο τοῦ εἴδους τούτου (τροφίμων, ὑλικῶν, μεταφορικῶν μέσων).

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΝΟΙΑ

Διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τις τὸ μέγεθος τῶν προσπαθειῶν μας, θὰ ὑπομνήσω ὑμῖν ὅτι:

1) Ἐλειτούργησαν λαϊκὰ συσσίτια ἐν Ἀθήναις μὲ 500.000 συσσιτοῦντας καὶ εἰς ἄλλας πόλεις (Θεσσαλονίκην, Πάτρας, Λάρισαν κ.ἄ.) μὲ πολλὰς χιλιάδας συσσιτούντων. Ταῦτα ἐχρηματοδοτοῦντο παρὰ τοῦ Κράτους.

2) Ἱδρύσαμεν τὸν Ε.Ο.Χ.Α., τοῦ ὁποίου ἡ ἀποστολὴ ἀπεδείχθη πολυτιμοτάτη καὶ εὐεργετικὴ διὰ τὸν Λαόν. Διετέθησαν εἰς τοῦτον μεγάλα ποσὰ πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ἐκ τῶν περιστάσεων δυστυχούντων.

Τὰ περισσότερα ποσὰ διετέθησαν εἰς οἰκογενείας, ὧν οἱ προστάται κατεδιώκοντο ὑπὸ τῶν εἰσβολέων ἢ ἀπουσίαζον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἢ ἐξωτερικὸν δι' ἐθνικὰς ἀποστολάς. Τονίζω τ' ἀνωτέρω διότι ἦτο ἀδιάφορος εἰς ἡμᾶς ἂν οἱ ἀπόντες μετέβαινον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἢ ἀνῆκον εἰς πατριωτικὰς ὀργανώσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὴν ἐν Καΐρῳ Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τοῦ κ. Τσουδεροῦ, ὅστις διεκήρυσσε συστηματικῶς τὸ «σύνθημα τῆς ἀναρχίας», χωρὶς νὰ ἀναλογίζεται τὰς ὀλεθρίας συνεπείας τοῦ συνθήματος τούτου. Θὰ διεσπᾶτο ἡ ἐθνικὴ ἑνότης, θὰ παρέλυεν ἡ κρατικὴ μηχανή, καὶ θὰ ἐβυθίζετο ἡ Ἑλλὰς εἰς τὸ σκότος καὶ εἰς τὸ χάος. Τὸ μόνον πρᾶγμα ποὺ θὰ ἦτο ἱκανοποιητικὸν διὰ τὸν κ. Τσουδερὸν εἶνε ὅτι θὰ παρῃτεῖτο ἡ Κυβέρνησις Ἀθηνῶν πρὸ ἀνυπάρκτου κράτους. Διατὶ ἆραγε νὰ μὴ δύναται ὁ κ. Τσουδερὸς νὰ ἐξαρθῇ εἰς τὸ ὕψος τοῦ κ. Ἔντ, ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας;

3) Ἔτυχον χρηματικῆς ἀρωγῆς ὁ Ἑλληνικὸς Ἐρυθρὸς Σταυρός, τὰ Νοσοκομεῖα, τὰ Νοσηλευτήρια, τὰ Ὀρφανοτροφεῖα, τὰ Γηροκομεῖα, οἱ παιδικοὶ σταθμοὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Μακεδονίας, ἵνα δυνηθοῦν νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς ἀνάγκας των, τὸν ἀνθρωπιστι-

κὸν καὶ τὸν ἐκπολιτιστικὸν σκοπὸν ποὺ ἐπιδιώκουν. Πάντως ἀντενάκλα ἀνακούφισις εἰς τὸν Λαὸν γενικῶς.

4) Ἔτυχον ἰδιαιτέρας στοργῆς οἱ ἀνάπηροι καὶ οὕτως ἔπαυσε τὸ λυπηρὸν φαινόμενον νὰ ἐπαιτοῦν ἀνὰ τὰς ὁδούς.

5) Ἀποκατεστάθησαν οἱ πρόσφυγες ἐκ τῆς θηριωδίας τῶν Βουλγάρων (Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Δυτικῆς Θράκης), ὡς προεξετέθη.

6) Διετράφησαν οἱ ἔφεδροι ἀξιωματικοὶ καὶ ὁπλῖται ἐκ Κρήτης ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ μεταφερθοῦν εἰς τὰς ἑστίας των. Ὁμοίως οἱ ἔφεδροι ἀξιωματικοὶ καὶ ὁπλῖται ἐκ τῆς Βουλγαροκρατουμένης Ἑλλάδος, ἐκ τῆς Κύπρου, ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἐκ τῆς Δωδεκανήσου καὶ ἐκ Ρουμανίας, ὡς ἀδυνατοῦντες νὰ μεταβῶσιν εἰς τὰς ἑστίας των·

7) Ἔτυχον ἀρωγῆς αἱ οἰκογένειαι τῶν πληρωμάτων τῶν Ἐμπορικῶν πλοίων, ὡς στερηθεῖσαι τῶν ἐμβασμάτων. Τὰ πλοῖα, εἰς ἃ ὑπηρέτουν τὰ πληρώματα, διέπλεον τοὺς ὠκεανοὺς, πρὸς ὄφελος τοῦ συμμαχικοῦ ἀγῶνος. Οἱ ἐφοπλισταὶ σχυρίζοντο ὅτι ἐστεροῦντο χρημάτων διὰ νὰ βοηθήσωσι τὰς οἰκογενείας τῶν πληρωμάτων καὶ ὅτι ἠγνόουν τὴν τύχην τῶν πλοίων των.

8) Ἔτυχον ἀρωγῆς καὶ πάσης προνοίας οἱ Βορειοηπειρῶται, οἵτινες κατέφυγον εἰς Ἀθήνας διὰ νὰ ἀποφύγουν τοὺς διωγμοὺς τῶν Ἰταλῶν. Οἱ πλεῖστοι τούτων ἐτύγχανον ἐπικεκηρυγμένοι παρὰ τῶν Ἰταλῶν καὶ ἕνεκα τούτου δὲν ἠδύναντο νὰ κυκλοφοροῦν ἐλευθέρως. Ἕνεκα τούτου ἐνεγράφησαν εἰς τὸ συσσίτιον τῆς εἰς τοὺς στρατῶνας Μακρυγιάννη Χωροφυλακῆς ἢ ἐγκατεστάθησαν εἰς Κηφισιά, ὅπου δὲν μετέβαινον οἱ Ἰταλοὶ (Γερμανοκρατουμένη ζώνη) καὶ ὅπου ἐνεγράφησαν εἰς τὸ συσσίτιον τῆς Ὑποδιοικήσεως Χωροφυλακῆς.

9) Ὁμοίως καὶ οἱ φοιτηταὶ ἐξ Αἰγύπτου καὶ Κύπρου ἔτυχον ἀρωγῆς, ὡς ἀδυνατοῦντες νὰ λαμβάνωσιν ἐπιταγὰς ἔξωθεν.

10) Ἐλήφθη πρόνοια διὰ τοὺς σεισμοπλήκτους καὶ τοὺς βομβοπλήκτους.

11) Ἐλήφθησαν ὅλα τὰ μέτρα διὰ τὴν ἀποφθειρίασιν ἵνα ἀποφευχθῇ ὁ ἐξανθηματικὸς τῦφος (λουτρὰ λαϊκά, σάπων δωρεάν, ἀλοιφαὶ κλπ.).

Διὰ πάντα ταῦτα ἐδαπανήθησαν πολλὰ δισεκατομμύρια εἰς ἐποχὴν ποὺ ἡ χρυσῆ λίρα διετιμᾶτο ἀπὸ 5.000—8·000 δραχ. Δὲν ἐφείσθημεν χρημάτων διὰ ζητήματα ὡς τὰ ἀνωτέρω, οὐχὶ ἀπὸ ἀσωτίαν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιβιώσῃ ὁ Λαὸς τῆς εἰρήνης. Ὅπου ἐχώρει οἰκονομία ἐφροντίζομεν νὰ μὴ διασπαθίζεται ὁ Δημόσιος πλοῦτος.

Ἡ ἐπιδειχθεῖσα πρόνοια εἶχε καὶ ἕνα ἄλλον οὐσιωδέστατον σκοπόν. Ἀπέβλεπε νὰ διατηρηθῶσι τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια, νὰ παραμείνῃ ἀκλόνητον τὸ κοινωνικὸν σύνολον, νὰ ὑπάρχῃ ψυχικὴ ἄρρηκτος καὶ ἀμοιβαία ἑνότης συμφώνως πρὸς τὰς ὑποθήκας τῶν ἡρωϊκῶς πεσόντων ἐν Ἀλβανίᾳ.

Δὲν ἠδυνάμεθα νὰ παραμείνωμεν ἄστοργοι καὶ ἀδιάφοροι πρὸς ἐνδεεῖς, ἢ πρὸς τὰς οἰκογενείας τῶν λεγομένων «ἐξαφανισθέντων» (εἰς Κάϊρον, εἰς τὸ βουνό, εἰς τὰ πολεμικὰ καὶ ἐμπορικὰ πλοῖα) ἢ πρὸς ἀναπήρους καὶ τοὺς βομβοπλήκτους.

Ἀτομικῶς ὁ ὑποφαινόμενος καὶ ἐὰν δὲν ἐτύγχανε Πρωθυπουργὸς δὲν θὰ συνεκρατεῖτο ἀδρανής. Θὰ ἔκαμνε συναγερμὸν χάριν ἔργου φιλανθρωπίας καὶ πολιτισμοῦ διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς γέροντας, τὰ ὀρ-

φανά καὶ τὰ παιδιὰ καὶ γενικῶς διὰ τὸν δοκιμαζόμενον Ἑλληνικὸν Λαόν, μέλη τοῦ ὁποίου ἔπιπτον εἰς τὰ πεζοδρόμια χωρὶς νὰ συγκινοῦν ἢ ἐλαχίστους ὁμαίμονάς μας.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Μόλις οἱ κατακτηταὶ εἰσέβαλον εἰς τὰ ἅγια χώματά μας ἐκυκλοφόρησαν μάρκα κατοχῆς καὶ Μεσογειακὰς δραχμάς. Ἡ κυκλοφορία τούτων παραλλήλως πρὸς τὴν δραχμήν μας ἐπεδείνωνε τὴν φρικτὴν κατάστασιν τοῦ ἐπισιτιστικοῦ ζητήματος τῆς Χώρας, διότι ἀνετιμᾶτο ἡ χρυσῆ λίρα.

Προβλέποντες τὴν δεινὴν κατάστασιν, πρὸς τὴν ὁποίαν ραγδαίως ἐφερόμεθα, ἐκάμομεν τὰς δεούσας παραστάσεις εἰς τὰς ἀρχὰς κατοχῆς, αἵτινες ἀνεγνώρισαν τὴν ἀνάγκην λήψεως σοβαρῶν μέτρων πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ ἐπισιτιστικοῦ καὶ νομισματικοῦ ζητήματος· Οἱ Γερμανοὶ προεκάλεσαν τὴν ἄφιξιν τοῦ οἰκονομολόγου Κλώντιους πρὸς τοῦτο. Οὗτος ἀνεγνώρισε τὴν φρικτὴν κατάστασιν καὶ ἐγνωμάτευσε ὅτι ἡ Ἰταλικὴ Διοίκησις ὤφειλε νὰ μᾶς βοηθήσῃ, διότι οἱ Γερμανοὶ εἶχον ἤδη συντάξει τὸ σχέδιον διανομῆς τῶν ἀγαθῶν χωρὶς νὰ περιλάβουν τὴν Ἑλλάδα! Ἡμεῖς ἀδυνατοῦντες νὰ πράξωμεν τι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπεμείναμε νὰ εἶνε προκαθωρισμένη ἡ κατὰ μῆνα βοήθεια τῶν Ἰταλῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠξιώσαμεν ὡς ὀρθὸν καὶ δίκαιον νὰ παύσουν αἱ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ νὰ θίγουν τὰ ἐγχώρια προϊόντα, ἅτινα εἶνε ἐλάχιστα καὶ ἀνεπαρκῆ διὰ τὴν διατροφὴν τοῦ Λαοῦ.

Αἱ ἀρχαὶ κατοχῆς ἐδέχθησαν τὰς προτάσεις μας, ἀλλ' οἱ Γερμανοὶ ἠρνήθησαν νὰ ὑποσχεθοῦν ὅτι δὲν θὰ θίγουν τὰ προϊόντα μας ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἐκ τῶν Διεθνῶν Διατάξεων ἀπορρέει τὸ δικαίωμα νὰ προμηθεύωνται τὰ προϊόντα ἐπὶ τόπου. Βραδύτερον ἐμάθομεν ὅτι οἱ Γερμανοὶ δὲν εἶχον ἐπιμελητείαν, ἀλλ' ἔδιδον διαταγὰς νὰ εὑρίσκουν τὰ χρειώδη πάσῃ θυσίᾳ ἐπὶ τόπου!

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν συμφωνηθέντων ζητημάτων ἐλάχιστα ἐξετελέσθησαν δι' ὃ διαμαρτυρόμεθα ἑκάστοτε ἐντονώτατα. Εἰς μίαν τοιαύτην διαμαρτυρίαν μου αἱ Γερμανικαὶ ἀρχαὶ μοὶ ἐπέδειξαν αἴτησιν παραγωγῶν γεωμήλων Τριπόλεως, δι' ἧς αἰτήσεως προσεκάλουν τοὺς Γερμανοὺς νὰ ἀγοράσουν τὰ γεώμηλά των, ἅτινα δῆθεν θὰ ἐσήποντο εἰς τὰς ἀποθήκας! Περὶ τούτου ἀπησχολήθην ἀλλαχοῦ.

Ἐμελετήσαμεν τὴν συνολικὴν ὑπὸ τοῦ Κράτους συγκέντρωσιν τῶν προϊόντων μας διὰ τὴν ἐξ ἴσου διανομήν, ἀλλ' εὕρομεν ὅτι δὲν ἦτο πραγματοποιήσιμος ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐλλείψει ἀποθηκῶν, μεταφορικῶν μέσων καὶ καταλλήλου προσωπικοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι θὰ ἠναγκαζόμεθα νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν ἔκδοσιν νέου χαρτονομίσματος, πρᾶγμα ποὺ ἀπέστεργον οἱ πολιτικοὶ καὶ οἰκονομολόγοι τῆς Χώρας μας διότι θὰ ἐφθάνομεν ἐνωρίτατα εἰς τὸν πληθωρισμόν.

Μέχρι τῶν μέσων Ἰουλίου 1941 δὲν εἶχεν ἐκδοθῆ νέον χαρτονόμισμα διότι ἀντεπεξήλθομεν μὲ τὰς ὑπαρχούσας διαθεσίμους πιστώσεις.

Ὡσαύτως μέχρι τῆς αὐτῆς ἡμερομηνίας, αἱ ξέναι ἀρχαὶ ἐξοικονομοῦντο μὲ τὰ μάρκα καὶ τὰς Μεσογειακὰς δραχμάς. Ἡ κυκλοφορία τούτων εἶχε ψυχολογικὸν ἀντίκτυπον, ὥστε νὰ ἐπιδεινοῦται ἡ ἐπισιτιστικὴ κρίσις.

Διὰ τοῦτο προσεκαλέσαμεν τοὺς οἰκονομολόγους μας διὰ νὰ γνωματεύσουν περὶ τοῦ πρακτέου· Οὗτοι ἀπεφάνθησαν ὅτι πρέπει νὰ ἐπιδιωχθοῦν:

— Ἡ ἄρσις τοῦ διμεταλλισμοῦ

— Ἡ μείωσις τῆς ἐκ μέρους τῶν ξένων ἀφαιμάξεως τῶν ἐγχωρίων προϊόντων μας.

Προσωπικῶς ἐγώ, ἐφρόνουν ὅτι ἐπλανῶντο οἱ οἰκονομολόγοι μας γνωματεύοντες διὰ τὴν ἄρσιν τοῦ διμεταλλισμοῦ, διότι ἂν κατηργοῦντο τὰ μάρκα, ὡς κατηργήθησαν, θὰ ἐστερούμεθα τοῦ μόνου εἰς χεῖρας μας μέσου συναλλαγῆς μετὰ τῆς Βουλγαρίας, Γιουγκοσλαυΐας, Ρουμανίας καὶ Οὐγγαρίας, ὅπου ἐκυκλοφόρουν ὁμοίως μάρκα κατοχῆς. Ἕνεκα τούτου ἀντέδρασα κατὰ τῆς γνώμης τῶν οἰκονομολόγων μας καὶ τοῦ ὑπουργοῦ Οἰκονομικῶν. Πλὴν αἱ ἀρχαὶ κατοχῆς, πληροφορηθεῖσαι τὴν ἄποψιν τοῦ Συμβουλίου, ἔσπευσαν νὰ δηλώσουν ὅτι συνεφώνουν νὰ μείνῃ ἡ δραχμὴ ὡς μοναδικὸν νόμισμα.

Βραδύτερον ἐπείσθην ὅτι ὁ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν εἶχε προτείνει, ἄνευ τῆς ἐγκρίσεώς μου, **καὶ πρὸ τῆς γνωματεύσεως** τοῦ Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου τὴν ἀπόσυρσιν τῶν ξένων νομισμάτων κατοχῆς.

Ἡ δοθεῖσα λύσις ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῶν οἰκονομολόγων μας καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν, καθ' ἣν ἀπεσύρθησαν τὰ μάρκα καὶ αἱ μεσογειακαὶ δραχμαὶ ἐκ τῆς κυκλοφορίας ἐχαιρετίσθη παρὰ τῆς κοινῆς γνώμης καὶ πρὸ παντὸς παρὰ τῶν εἰδικῶν ὡς μεγίστη ἐπιτυχία, διότι δῆθεν θὰ ἐτελοῦμεν ἐν γνώσει τοῦ κυκλοφοροῦντος χαρτονομίσματος εἰς κάθε στιγμήν. Παρὰ ταῦτα εἰς τὴν πραγματικότητα αἱ κατοχικαὶ ἀρχαὶ ἤγειραν ἀξιώσεις νὰ δίδωμεν ἔξοδα κατοχῆς, πρᾶγμα ποὺ μᾶς ἠνάγκασε νὰ ἐκδώσωμεν νέον χαρτονόμισμα, ὅπερ συνετέλεσε εἰς τὴν ἀνατίμησιν τῶν τροφίμων καὶ λοιπῶν χρειωδῶν.

Αἱ κατοχικαὶ ἀρχαὶ ἔκαμνον ἀναλήψεις μικρῶν σχετικῶς ποσῶν ἐν ἀρχῇ. Βραδύτερον ὅμως, μὲ τὴν ἔντασιν τοῦ πολέμου εἰς τὴν Λιβύην καὶ προκύψασαν ἀνάγκην ὅπως ὀχυρώσωσι τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅπως κατασκευάσουν μέγαν ἀριθμὸν ἀεροδρομίων, προέβαλον ἀξιώσεις νὰ παραδίδωνται σημαντικὰ ποσά, ἀπὸ μηνὸς εἰς μῆνα. Οὕτως ἐδημιουργεῖτο ὁ πληθωρισμὸς καὶ συνεπείᾳ τούτου ἡ ὕψωσις τῶν τιμῶν, ἥτις ἐπέβαλλε τὴν ἀνάγκην αὐξήσεως τῶν μισθῶν, τῶν ἡμερομισθίων καὶ γενικῶς τῶν παροχῶν. Κατόπιν τούτου ἐγεννᾶτο ζήτημα νέας ἐκτυπώσεως χαρτονομίσματος **καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς:**

Ἡ δοθεῖσα λύσις κατὰ τὰ ἀνωτέρω μᾶς ἠνάγκασε νὰ ἐργαζώμεθα ἡμεῖς διὰ τὴν ἔκδοσιν χαρτονομίσματος, χρησίμου εἰς τοὺς ἐχθρούς μας. Ἐδέχθημεν νὰ καταπίωμεν τὸ δηλητήριον τοῦτο μὲ τὸν ὑπολογισμόν, ὅτι θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐξυπηρετῶμεν τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν καὶ νὰ καταδολιευθῶμεν τοὺς ἐχθρούς μας εἰς ἄλλας πλευράς.

Ἡ ὁσημέραι ἁλματωδῶς βαίνουσα ὕψωσις τῶν τιμῶν ἐκ τῆς ὑποτιμήσεως τῆς δραχμῆς ὑπηγόρευσε τὴν σύγκλησιν κατὰ Νοέμβριον Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου μὲ σκοπὸν «νὰ λάβουν τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου γνῶσιν ὅλων τῶν στοιχείων τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ τόπου καὶ νὰ ἐκφέρουν ἐπ' αὐτῶν τὴν γνώμην των, ὅπως διαφωτίσωσι τὴν Κυβέρνησιν».

Τὸ Συμβούλιον ἀπετελέσθη ὑπὸ τὴν προεδρίαν μου ἐκ τῶν ἐπομέ-

νων προσώπων: α) ἐκ τῶν ὑπουργῶν Γκοτζαμάνη, Λιβιεράτου, Χατζημιχάλη, καὶ Καραμάνου β) ἐκ τῶν οἰκονομολόγων κ.κ. Σάντη (Διοικητοῦ Τραπέζης τῆς 'Ελλάδος), Ζαβιτζιάνου (Διοικητοῦ 'Εθνικῆς Τραπέζης), Μαξίμου, Διομήδους, Νεγρεπόντη, 'Ηλιάσκου, Πεσμαζόγλου, Λεκατσᾶ, Ζολώτα, 'Αγγελοπούλου, Κριεζῆ (προέδρου Χρηματιστηρίου), Εὐλαμπίου, Δεληγιάννη, Χέλμη καὶ Πίντου.

Τοῦτο, ἀφοῦ ἐπληροφορήθη ὅτι τὸ κυκλοφοροῦν χαρτονόμισμα ἀνήρχετο τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς 38 περίπου δισεκατομμύρια, ἠρωτήθη παρ' ἐμοῦ:

1) Εὑρίσκονται ἐν ἀναλογίᾳ αἱ τιμαὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν καὶ τῆς χρυσῆς λίρας μὲ τὸ κυκλοφοροῦν χαρτονόμισμα;

2) 'Υπάρχουν ἰδιαίτεροι ψυχολογικοὶ λόγοι, οἵτινες ἐπιδροῦν εἰς τὴν ὑποτίμησιν τῆς δραχμῆς; Καὶ ἐν καταφατικῇ περιπτώσει, τίνα τὰ ληπτέα μέτρα πρὸς ἐξυγίανσιν τῆς χρηματαγορᾶς;

3) Τίνα τὰ κατασταλτικὰ μέτρα πρὸς παρεμπόδισιν τῆς χρηματιστηριακῆς ἀγορᾶς;

4) Διὰ νὰ ὑποτιμηθοῦν τὰ ἐμπορεύματα τίνα μέτρα δέον νὰ ληφθοῦν;

5) Τίς ἡ προτιμοτέρα λύσις, ἣν δέον νὰ προτείνωμεν εἰς τὰς ξένας ἀρχάς;

'Ακολούθως ἔλαβε χώραν συζήτησις καὶ ἀνταλλαγὴ γνωμῶν μὲ κατάληξιν εἰς τὰ ἑπόμενα συμπεράσματα:

α) ἐπροτάθη τὸ ἄνοιγμα τοῦ Χρηματιστηρίου.

β) ἐπροτάθη ἡ ἔκδοσις νέου τίτλου μὲ σχετικῶς παγίαν ἀξίαν·

γ) ἐπροτάθη ἡ δίωξις τῆς κυβείας τῶν χρυσῶν νομισμάτων

δ) ἐπροτάθη ἡ ἐθνικοποίησις τῶν ἐργοστασίων

ε) ἐπροτάθη ἡ κατὰ δεκαήμερον δημοσίευσις τῆς καταστάσεως τῆς Τραπέζης τῆς 'Ελλάδος.

στ) ἐζητήθη ἡ ἐφαρμογὴ τῆς κεφαλαιοκρατικῆς πολιτικῆς διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην του τὸ κεφάλαιον.

ζ) ἐζητήθη ἡ καλυτέρα βεβαίωσις τοῦ φόρου

η) ἐζητήθη ἡ κατάργησις τῶν δημοτικῶν, κοινοτικῶν καὶ λιμενικῶν φόρων καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς μεταφορᾶς τῶν τροφίμων.

θ) ἐπροτάθη ὅπως ἐπιδιώξῃ ἡ Κυβέρνησις τὴν ἐκ μέρους τῶν ξένων, παγίωσιν τῶν ἐξόδων κατοχῆς.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ἡ μέριμνά μας ἦτο νὰ ἐπιδιώξωμεν τὴν ἐπίτευξιν τῶν προταθέντων ὑπὸ τοῦ Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου.

'Ανεπτύξαμεν εἰς τοὺς πρεσβευτὰς Γερμανίας καὶ 'Ιταλίας ὅτι αἱ Κυβερνήσεις των, δέον νὰ κατανοήσωσιν ὅτι ἔχουν ὑποχρέωσιν νὰ ἀποσοβήσωσιν τὸν ἐπαπειλούμενον σοβαρώτατον κίνδυνον ποὺ διατρέχει ἡ 'Ελλὰς νὰ χρεοκοπήσῃ, καὶ ἔτι μᾶλλον ὅτι ἔχουν καθῆκον νὰ βοηθήσουν τὸν σκληρῶς δοκιμαζόμενον 'Ελληνικὸν Λαὸν ὑπαιτιότητι τῶν ἀρχῶν κατοχῆς.

'Υπεμνήσαμεν ὅτι τὰ ληφθέντα παρ' αὐτῶν μέτρα τῇ προτροπῇ τοῦ κ. Κλώντιους ἀπέτυχον, διότι αἱ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ ζητοῦν νὰ ἀναλαμβάνουν παρὰ τῆς Τραπέζης τεράστια ποσά, πρᾶγμα, ὅπερ συντελεῖ εἰς τὴν ἐπιδείνωσιν τῆς καταστάσεως.

'Υπεγραμμίσαμεν ὅτι οἱ μὲν 'Ιταλοὶ ποὺ διατηροῦν 11 Μεραρχίας

ἐν Ἑλλάδι, ἀναλαμβάνουν ἐλάχιστα ποσά, ἔναντι ἐκείνων ποὺ ζητοῦν οἱ Γερμανοὶ ποὺ διατηροῦν 25—30 χιλιάδας ἀνδρῶν ἐν Ἑλλάδι.

Τέλος ἐπεστήσαμεν τὴν προσοχὴν τῶν κ.κ. Πρεσβευτῶν ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ὑποστῆ τὰς δαπάνας δύο μεγάλων δυνάμεων εἰς ἕνα τεράστιον ὑπερπόντιον πόλεμον ἡ μικρὰ Ἑλλάς. Παρεκάλουν ὅθεν νὰ καθιερωθῆ ἓν λογικὸν καὶ ἀνώδυνον εἰς τὴν δυστυχίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ποσὸν ἐξόδων κατοχῆς.

Ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω πνεῦμα ἀπετάθημεν ἐγγράφως καὶ προφορικῶς καὶ ἐκρίναμεν χρέος μας νὰ διαμαρτυρώμεθα συχνάκις ἀξιοῦντες νὰ μετριασθῆ τὸ ἀναλαμβανόμενον κατὰ μῆνα ποσόν.

Κατόπιν τοιούτων φορτικῶν καὶ ἐντόνων διαβημάτων μας ἐγένοντο αἱ δέουσαι ἐνέργειαι καὶ συνεκλήθη κατ' Ἰανουάριον 1942 ἐν Ρώμῃ Συνέδριον τῶν ἁρμοδίων προσωπικοτήτων ἐκ Γερμανῶν καὶ Ἰταλῶν ἐμπειρογνωμόνων πρὸς λύσιν τῶν ἐκτεθέντων ζωτικῶν προβλημάτων μας. Τὸ συνέδριον κατέληξεν εἰς τὴν ἀπόφασιν:

— Ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὑπεχρεοῦτο νὰ καταβάλλῃ μηνιαίως ὡς ἔξοδα κατοχῆς 1500 ἑκατομμύρια δραχμῶν (ἀνὰ 750 ἑκατομμ. εἰς ἑκάτερον τῶν δύο Ἐθνῶν)·

— Ὅτι ἐδικαιοῦντο οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ἰταλοὶ νὰ ἀναλαμβάνωσι καὶ ἄλλα ποσά, εἰς ἣν περίπτωσιν δὲν ἐπήρκει τὸ ποσὸν ἐξόδων κατοχῆς διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ στρατοῦ κατοχῆς. Τὰ οὕτως ὅμως λαμβανόμενα ποσὰ ἐθεωροῦντο ὡς προκαταβολαὶ εἰς χρέωσιν τῶν Γερμανῶν ἢ Ἰταλῶν ἀντιστοίχως.

— Ὅτι ἡ Γερμανία **καὶ ἡ Ἰταλία ὑπεχρεοῦντο** νὰ χορηγῶσι εἰς τὴν Ἑλλάδα, σῖτον, ἄνθρακα, ζάχαριν, φάρμακα, βενζίνην, πετρέλαιον καί τινα ἄλλα εἴδη εἰς καθορισθείσας ἀναλογίας μηνιαίως. Ἐκ τούτων ὁ μὲν σῖτος θὰ ἐδίδετο ἐξ ἴσου παρ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, τὰ δὲ λοιπὰ εἴδη παρὰ τῶν Γερμανῶν.

Ἡ τοιαύτη ἀπόφασις ἐδημιούργησε εὐοιώνους προϋποθέσεις, ὥστε νὰ παρατηρηθῆ βελτίωσις τῆς καταστάσεως κατ' Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον 1942, πλὴν δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ διότι οἱ ξένοι παρέβαινον τὰ συμπεφωνημένα καὶ ἐζήτουν ὁλονὲν καὶ μᾶλλον ὑπέρογκα ποσά. Τὸν Ἰούλιον ηὐξήθησαν ἐπικινδύνως τὰ ζητούμενα παρὰ τῶν Γερμανῶν ποσὰ εἰς βαθμόν, ὥστε νὰ ζητήσῃ ὁ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν τὴν ἐπέμβασίν μου διὰ πρώτην φοράν.

Μετὰ καταπλήξεως ἐπληροφορούμην τὰ συμβαίνοντα.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐδόθη ἡ ἀφορμὴ νὰ διαμαρτυρηθῶμεν ἐντονώτατα διὰ νὰ εἴπωμεν τὰς ἀθετήσεις τῶν λόγων των, ἀπ' εὐθείας κατὰ πρόσωπον καὶ νὰ δηλώσωμεν ὅτι δὲν εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ συντελέσωμεν εἰς τὴν χρεοκοπίαν τῆς πατρίδος μας. Οὕτως ἐτόνισα:

1) Ὑπενθύμισα ὅτι ὑπεσχέθησαν νὰ περιορίσουν τὰ κονδύλια τοῦ στρατωνισμοῦ (ἀριθμὸς καταλυμάτων, ἐπισκευαί, νέαι ἐγκαταστάσεις, ἐπιπλώσεις) καὶ δὲν ἐξετέλεσαν τὴν ὑπόσχεσίν των.

2) Ὑπεσχέθησαν νὰ διαιρέσουν εἰς δύο κατηγορίας τὸν ἐν Ἑλλάδι στρατόν των, ἤτοι εἰς στρατὸν κατοχῆς (διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν δημοσίαν τάξιν) καὶ εἰς στρατὸν διὰ γενικωτέρας ἀνάγκας τῶν πολεμικῶν σκοπῶν καὶ νὰ φροντίσουν ὅπως αἱ δαπάναι τῆς πρώτης κατη-

γορίας ἐπιβαρύνουν τὸ 'Ελληνικὸν Δημόσιον, ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τούτων ἔπραξαν.

3) 'Υπεσχέθησαν νὰ ὀργανώσουν πολυμερὲς κλῆριγκ, ἵνα οὕτω δυνηθῶμεν καὶ καλύψωμεν τὰς εἰς δραχμὰς προκαταβολὰς μὲ τὰς ἐκ Γερμανίας ἐξαγωγὰς διὰ τὴν 'Ελλάδα. 'Αντὶ τούτου δὲν ἔγινε τίποτε.

4) Εἰς ἣν περίπτωσιν αἱ κατοχικαὶ ἀρχαὶ ἔχουν ἀνάγκην πλέον τοῦ ποσοῦ ἐξόδων κατοχῆς νὰ εἰσάγουν ἔξωθεν εἰς τὴν 'Ελλάδα σῖτον, ἄνθρακα, φάρμακα, τρόφιμα, διὰ νὰ λαμβάνουν ἀμέσως τὸ ἀντίτιμον εἰς δραχμάς.

5) Προειδοποίησα ὅτι τοῦ λοιποῦ ἔπρεπε νὰ παύσῃ ἡ ἐξαγωγὴ καπνοῦ, σταφίδος, ἐλαίου, βάμβακος, ἐρίων καὶ σύκων ἐκτὸς ἐὰν ἀντὶ τῶν ἐξαγομένων, εἰσάγονται ἀνάλογοι ποσότητες τροφίμων ἐκ τῶν χωρῶν των ἢ ἐκ τῆς Γιουγκοσλαυΐας, Βουλγαρίας κλπ.

Κατόπιν τῆς τοιαύτης διαμαρτυρίας μου ἔλαβον χώραν συσκέψεις τῶν ἐδῶ Γερμανῶν καὶ 'Ιταλῶν 'Ανωτάτων ὑπαλλήλων καὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ἐμπειρογνωμόνων διὰ νὰ εὕρωσι λύσιν, ἣν δὲν εὕρισκον.

Τὴν στενόχωρον θέσιν ὡμολόγουν οἱ κύκλοι τῶν κατοχικῶν ἀρχῶν. Ταύτην ἐπληροφορήθη ὁ στρατηγὸς καὶ τέως Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας κ. Πάγκαλος, ὅστις προσελθὼν εἰς τὸ γραφεῖον μου, μὲ συνεχάρη διὰ τὴν ἔντονον καὶ ἀξιοπρεπῆ στάσιν μου καὶ μὲ ἐνεθάρρυνε νὰ ἐπιμείνω ἀρνούμενος τὴν καταβολὴν μεγάλων ποσῶν. 'Επὶ πλέον μὲ ἠρώτησεν ἂν θέλω τὴν ἠθικὴν ἐνίσχυσιν τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν τῆς Χώρας καὶ ἀπήντησα καταφατικῶς, διότι ἀντελαμβανόμην ὅτι οἱ Γερμανοὶ θὰ ἐπέμενον εἰς τὸ ν' ἀναλάβουν μεγάλα ποσὰ καὶ συνεπῶς θὰ κατέληγον εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ παραιτηθῶ. Δὲν ἤθελον ὅθεν νὰ θεωρηθῶ λιποτάκτης ἐκ τῆς θέσεως, εἰς ἣν καὶ οὗτοι συγκατένευσαν ἀρχῆθεν νὰ παραμείνω, οὐδὲ περιφρονῶν τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἡ Κυβέρνησις τῆς χώρας περιέπιπτε εἰς ἐπικίνδυνα πρόσωπα ἢ ἀσταθεῖς χεῖρας. Ἔπρεπε καὶ οὗτοι νὰ γνωματεύσωσι ὅτι ἔπρεπε νὰ πραιτηθῶ.

Παρακατιόντες θὰ ἐκθέσωμεν τὰ τῆς ἐπιστολῆς τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν, οἵτινες συνίστων διὰ ταύτης νὰ ἐπιμείνωμεν ἀρνούμενοι, ὅπως χορηγήσωμεν μεγάλα ποσὰ καὶ ἐν τέλει νὰ παραιτηθῶμεν παρὰ νὰ ὑπογράψωμεν τὴν χρεοκοπίαν τῆς 'Ελλάδος.

Τὰς συστάσεις τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν ἀνεκοίνωσα εἰς τὸ 'Υπουργικὸν Συμβούλιον εἰς ὅλα τὰ μέλη, ὥστε νὰ ληφθῇ ὁμόθυμος ἡ ἀπόφασις νὰ παραιτηθῶμεν παρὰ νὰ συντελέσωμεν εἰς χρεοκοπίαν. Τονίζεται καὶ πάλιν ὅτι καὶ ὁ κ. Γκοτζαμάνης ἦτο σύμφωνος, διότι ἐπίστευεν ὅτι ἔβλεπε χάος καὶ χρεοκοπίαν ἀναποφεύκτως.

'Η ἀπόφασις ἐγνωστοποιήθη εἰς τὰς 'Αντιπροσωπίας Γερμανῶν καὶ 'Ιταλῶν καὶ οὕτως ἐθεωρούμεθα παρῃτημένοι. Αἱ ἀντιπροσωπίαι ἀνήγγειλαν τὴν παραίτησιν εἰς τὰς Κυβερνήσεις των, αἵτινες ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν πραγμάτων, ἀπεφάσισαν τὴν σύγκλησιν διασκέψεως, εἰς ἣν νὰ συμμετάσχῃ καὶ ἡ 'Ελλὰς διὰ νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ἀπόψεις της. Παρεκάλουν δὲ ὅπως μὴ πραγματοποιηθῇ ἡ παραίτησις τῆς Κυβερνήσεώς μας μέχρι πέρατος τῆς οἰκονομικῆς διασκέψεως ἐν Βερολίνῳ καὶ ἐν Ρώμῃ.

'Ημεῖς κατενοήσαμεν ὅτι ἐζητεῖτο ἡ ἀνάκλησις τῆς παραιτήσεώς

μας διὰ νὰ δοθῇ χρόνος εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἀρχὰς νὰ ἀναλάβουν τὰ χρήσιμα αὐταῖς ποσά. Ἕνεκα τούτου ἀπηντήσαμεν ὅτι ἐδεχόμεθα νὰ ἀναβάλωμεν τὴν παραίτησίν μας, ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον ἐπαύομεν νὰ καταβάλλωμεν τὰ ζητηθέντα καὶ ζητηθησόμενα μέχρι πέρατος τῶν ἐργασιῶν τῆς Οἰκονομικῆς Διασκέψεως. Εἰς ἣν ὅμως περίπτωσιν δὲν ἐπήρχετο συμφωνία ἡ παραίτησις τῆς Κυβερνήσεως θὰ ἐπραγματοποιεῖτο.

Καὶ τῷ ὄντι· παρὰ τὴν ἀρίστην ὑποστήριξιν τῶν δικαίων μας ἐκ μέρους τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ πρὸ παντὸς ἐκ μέρους τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν, αἱ διασκέψεις δὲν κατέληξαν εἰς ὁριστικὰς λύσεις.

Αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ ἀγὼν διὰ τὸ νομισματικὸν καὶ οἰκονομικὸν πρόβλημα.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΡΧΗΓΩΝ

Ὁ στρατηγὸς κ. Πάγκαλος ἐξέθηκεν εἰς ὅλους τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγοὺς τὴν σοβαρότητα τοῦ ζητήματος, καθ' ὃ ἠγωνιζόμην νὰ πεισθοῦν αἱ ἀρχαὶ κατοχῆς νὰ μετριάσουν τὰς ἀπαιτήσεις των περὶ καταβολῆς ἐκ μέρους μας μεγάλων ποσῶν πρὸς αὐτάς. Ἐξήγησεν ὡσαύτως ὅτι ἡ ἄρνησίς μας δὲν προήρχετο ἀπὸ ἰδιοτροπίαν, ἀλλ' ἀνακύπτει ἐκ τῶν πραγμάτων, καθ' ἃ ἐπαπειλεῖται πλήρης χρεοκοπία. Ὡσαύτως ἐτόνισεν ὅτι τὴν ἐπιστολὴν τὴν ἤθελον διὰ νὰ ἔχω τὴν ἔγκρισίν των διὰ τὴν παραίτησίν μου, ὡς ἤθελον νὰ συγκατανεύσωσι ὅταν ἀνέλαβον τὴν ἀρχήν.

Ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ τῆς Χώρας ἐπέδειξαν πλήρη κατανόησιν τῆς δεινῆς θέσεως, εἰς ἣν εὑρισκόμην καὶ ἐνόμισαν καθῆκον των νὰ ἀπευθύνουν πρὸς ἐμὲ τὴν κάτωθι ἐπιστολὴν των ὑπογεγραμμένην παρ' ἁπάντων τῶν ἀναφερομένων κατωτέρω.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Αὐγούστου 1942

Πρὸς

Τὸν Κύριον Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως

Κύριε Πρόεδρε,

Μετ' ἀγωνίας, τῆς ὁποίας δὲν ἀμφιβάλλομεν καὶ ὑμεῖς συμμετέχετε παρακολουθοῦμε τὴν ραγδαίαν πτῶσιν τῆς δραχμῆς, τῆς ὁποίας συνέπεια εἶνε ἡ ἀλματικὴ ὕψωσις τῶν τιμῶν τῶν τροφίμων καὶ τῶν λοιπῶν ἀπαραιτήτων διὰ τὴν ζωὴν εἰδῶν, ἥτις φέρει εἰς ἀληθῆ ἀπόγνωσιν ὁλόκληρον τὸν ἀστικὸν κόσμον καὶ τὰς λαϊκὰς μάζας, αἵτινες ἐξηντλήθησαν ἤδη οἰκονομικῶς καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπαθλίωσιν, μὴ ἔχουσαι πλέον τί νὰ πωλήσωσι πρὸς συντήρησίν των.

Ἡ Κυβέρνησις ἐπέτυχε, βεβαίως, τὴν μείωσιν τῶν ἐξόδων κατοχῆς καὶ θὰ ἦτο εὐτύχημα ἂν εἰς ταῦτα καὶ μόνον περιωρίζοντο αἱ ὑποχρεώσεις μας.

Δυστυχῶς, ὅμως, ἡ Κυβέρνησις ἀπεδέχθη ἐπὶ πλέον καὶ τὴν χορήγησιν προκαταβολῶν ἀπεριορίστως πρὸς τὰς ἀρχὰς κατοχῆς εἰς ἑλληνικὰς δραχμὰς καὶ διὰ πάσας τὰς λοιπὰς ἀνάγκας των. Τὰ ὑπὸ τοιαύτην δὲ μορφὴν χορηγούμενα ποσὰ πληροφορούμεθα ὅτι ἀνέρχονται εἰς

πολλὰ δισεκατομμύρια δραχμῶν μηνιαίως καὶ δὲν φαίνεται πιθανότης, ὅτι πρόκειται νὰ μειωθοῦν.

Καὶ ὑπάρχει μέν, καθ' ἃ ἐπίσης πληροφορούμεθα, ἡ βεβαίωσις ὅτι αἱ τοιαῦται καθ' ὑπέρβασιν τῶν δαπανῶν τῶν ἀρχῶν κατοχῆς προκαταβολαί, θέλουσι διακανονισθῆ μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου, ἐν τῷ μεταξύ, ὅμως, αὐξάνει ὁ πληθωρισμὸς καὶ ἐπέρχεται ἡ πτῶσις τῆς ἀξίας τῆς δραχμῆς εἰς βαθμὸν πολλαπλασίως ἀνώτερον τοῦ ἐκ τῶν κυκλοφοριακῶν στοιχείων δικαιολογουμένου, μὲ ὅλας τὰς δυσαρέστους συνεπείας, τὰς ὁποίας ἀνωτέρω ἀναφέρομεν.

Ἐκρίναμεν, ὅθεν, ἐπιβεβλημένον ἡμῖν καθῆκον, ὅπως ἐπιστήσωμεν ἀμέριστον τὴν προσοχὴν ὑμῶν ἐπὶ τῆς δημιουργηθείσης καὶ καθημερινῶς ἐπιδεινουμένης τραγικῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς χώρας καὶ νὰ συστήσωμεν ὑμῖν, ὅτι ἐπιβάλλεται νὰ θέσητε τέρμα ἔστω καὶ ἀπὸ τοῦδε, εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν αἰτοῦντες ἀπὸ τὰς ἀρχὰς κατοχῆς τὴν διακοπὴν ἢ ἔστω τὴν ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα ἀναστολὴν τῶν προκαταβολῶν, καθ' ὅσον ὁ τόπος ἀδυνατεῖ νὰ ἐξακολουθήσῃ καταβάλλων τὰ ἄνω ποσὰ ἐπὶ πλέον τῶν καθορισθεισῶν δαπανῶν κατοχῆς, ἄνευ οἰκονομικῆς συντριβῆς του. Καὶ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἐὰν διαφωτισθῶσι δεόντως παρὰ τῆς Κυβερνήσεως αἱ ἀρχαὶ κατοχῆς θὰ ἀποδεχθοῦν εὐμενῶς τὴν δικαίαν ταύτην αἴτησιν ὑμῶν, καθ' ὅσον αὗται δὲν φαίνονται ἐπιθυμοῦσαι τὴν οἰκονομικὴν ἐξαθλίωσιν τῆς χώρας, ἡ ὁποία καὶ τὰ ἴδια αὐτῶν συμφέροντα παραβλάπτει σημαντικῶς.

Ἀλλ' ἐὰν παρὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν ἤθελε γίνει ἀποδεκτὴ παρὰ τῶν ἀρχῶν κατοχῆς ἡ ἀνωτέρω αἴτησις, εἰς ἡμᾶς ἀπόκειται νὰ κρίνητε ἐὰν πρέπει νὰ ἐξακολουθήσητε ὑπέχοντες τὰς περαιτέρω εὐθύνας, ἐν γνώσει πλέον, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἄγεται οὕτως εἰς πλήρη οἰκονομικὴν καταστροφήν.

Μετὰ πάσης τιμῆς

1) ΘΕΜ. ΣΟΦΟΥΛΗΣ, 2) Γ. ΚΑΦΑΝΤΑΡΗΣ, 3) Σ. ΓΟΝΑΤΑΣ, 4) Δ. ΜΑΞΙΜΟΣ, 5) Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, 6) Ι. ΡΑΛΛΗΣ, 7) Θ. ΠΑΓΚΑΛΟΣ.

Εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς, ἐπηκολούθησεν ἡ δήλωσις τοῦ στρατηγοῦ Παγκάλου ἐκ μέρους ὅλων τῶν ὑπογραψάντων τὴν ἐπιστολήν, ὅτι «φυσικὰ κανεὶς ἐκ τῶν ὑπογραψάντων ταύτην δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναλάβῃ ποτὲ τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ἢ δυσμενεστέρους ὅρους ἐν περιπτώσει παραιτήσεως τῆς Κυβερνήσεως Τσολάκογλου».

Ἡ ἐπιστολὴ ἐνέχει τὴν σημασίαν ὅτι οἱ πολιτικοί, οἵτινες συνεφώνουν μὲ τὴν ὕπαρξιν Κυβερνήσεως κατὰ τὴν κατοχήν, ᾐσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ μὲ βοηθήσουν ἤδη καὶ νὰ μὲ συμβουλεύσουν περὶ τοῦ πρακτέου.

Συνίστων ὅθεν νὰ αἰτήσω ἀπὸ τὰς ἀρχὰς κατοχῆς τὴν διακοπὴν ἢ ἀναστολὴν τῶν προκαταβολῶν. Ἀλλ' ἡμεῖς οὐδέποτε ᾐτήσαμεν. Ἠξιώσαμεν καὶ ἐπεμείναμε εἰς τὴν ἀξίωσιν, ἀφοῦ προηγουμένως τοὺς διεφωτίζαμεν καταλλήλως.

Ἡ ἀνάγνωσις τῶν προεκτεθέντων ἐπισήμων ἐγγράφων θὰ πιστοποιήσῃ τοῦτο.

Ὡσαύτως ἄξιον παρατηρήσεως εἶνε τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πολιτικῶν κομμάτων τῆς χώρας θέτουσιν εἰς ἐνέργειαν κολακευτικὰ λόγια διὰ τοὺς κατακτητάς, οὓς χαρακτηρίζουσι ὡς ἀντιλήπτορας τοῦ δικαίου καὶ ὅτι «δὲν φαίνονται ἐπιδιώκοντες τὴν ἐξαθλίωσιν τῆς χώρας», ἐνῷ ἐτέλουν ἐν πλήρει γνώσει ὅτι ἠδιαφόρουν ἀναλγήτως πρὸ τοῦ συμφέροντός των οἱ ξένοι γενικῶς. Τὰ κολακευτικὰ λόγια ἐτέθησαν διὰ τὴν ἀπίθανον περίπτωσιν, καθ' ἣν ἡ ἐπιστολὴ θὰ ἔπιπτεν εἰς χεῖρας τῶν εἰσβολέων, ἵνα μὴ κατηγορηθοῦν ὡς ὑπονομεύοντες τὸ ἔργον των. Ἰδοὺ ὁ λόγος, δι' ὃν ἐνίοτε καὶ ἡμεῖς ἐθέτομεν γραμμάς τινας φιλοφροσύνης διὰ τοὺς ξένους (καλόπιασμα).

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν διατυποῦται ὁ ὅρος «ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἀπεδέχθη τὴν χορήγησιν προκαταβολῶν». Δὲν πρόκειται περὶ ἀποδοχῆς, διότι δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἐκλέξῃ τὴν ἀποδοχὴν ἢ μή. Ἁπλῶς ἀνεκοινώθη ὅτι ταῦτα ἀπεφασίσθησαν εἰς τὴν Ρώμην ἐρήμην τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ περιεχόμενον τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς μέ ἐνεθάρρυνε εἰς τὸ νὰ ἐπιμείνω εἰς τὴν διακοπὴν τῆς καταβολῆς τῶν προκαταβολῶν καὶ ἐπειδὴ ἔβλεπον ὅτι ἐπέμενον οἱ Γερμανοὶ διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον συνέχισιν τῆς καταβολῆς, ἀπεφασίσαμεν ὁμοφώνως, μεθ' ὅλων τῶν μελῶν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου νὰ παραιτηθῶμεν.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΟΥ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΠΩΣ ΕΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΗ Η ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΣ ΜΟΥ

Ἡ Κυβέρνησις συνεκροτήθη τὴν ἑσπέραν τῆς 29 Ἀπριλίου 1941 ἐκ τῶν κάτωθι μελῶν, ἅτινα ὡρκίσθησαν τὴν 11ην ὥραν τῆς 30 Ἀπριλίου 1941 εἰς τὸ Γραφεῖον τοῦ Πρωθυπουργοῦ ἐνώπιον τοῦ Πρωθιερέως Ἁγίου Γεωργίου (Καρύτση).

ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ, **Πρωθυπουργὸς**

ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΣ, Ἀντιπρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας καὶ προσωρινῶς Προνοίας.

ΔΕΜΕΣΤΙΧΑΣ, ὑπουργὸς Ἐσωτερικῶν.

ΜΠΑΚΟΣ, ὑπουργὸς Ἐθνικῆς Ἀμύνης.

ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΣ, ὑπουργὸς Δικαιοσύνης καὶ προσωρινῶς Ἐπισιτισμοῦ.

ΜΑΡΚΟΥ, ὑπουργὸς Ἀσφαλείας.

ΜΟΥΤΟΥΣΗΣ, ὑπουργὸς Συγκοινωνίας — Μεταφορῶν — Τ.Τ.Τ.

ΚΑΤΣΙΜΗΤΡΟΣ, ὑπουργὸς Γεωργίας.

ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ, ὑπουργὸς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας καὶ προσωρινῶς Οἰκονοικῶν.

Μετά τινας ἡμέρας παρουσιάσθη ἐνώπιόν μου ὁ ὑποστράτηγος Ρουσσόπουλος, ὅστις κατηγορηθεὶς ὅτι δῆθεν ἐγκατέλειψε τὴν Μεραρχίαν του δὲν εἶχε συμπεριληφθῆ εἰς τὸν κατάλογον καίτοι συμμετασχὼν εἰς τὴν σύναψιν τῆς ἀνακωχῆς. Οὗτος ἠτήσατο νὰ χρησιμοποιηθῇ εἰς θέσιν ὑπουργοῦ διὰ νὰ μὴ προσαφθῇ εἰς αὐτὸν ἡ κηλὶς τῆς συκοφαντικῆς διαδόσεως, διαβεβαιῶν ὅτι εὐγνωμόνως θὰ καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως ἀνταποκρίνηται εἰς τὸ καθῆκον του.

Κρίνων ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ διασύρηται τὸ ὄνομα ἑνὸς στρατηγοῦ μὲ

τὰς κακοβούλους φήμας καὶ πεποιθὼς ὅτι θὰ εἰργάζετο ἑλληνοπρεπῶς καὶ εἰλικρινῶς τῷ ἀνέθηκα τὸ ὑπουργεῖον 'Εργασίας.

Περὶ τὰς 7 Μαΐου ἐπρότεινα εἰς τὸν συνταγματάρχην ἐ.ά. κ. Πολύζον ν' ἀναλάβη τὸ ὑπουργεῖον 'Επισιτισμοῦ, πρᾶγμα ὅπερ μὲ προθυμίαν ἀπεδέχθη.

Τέλος τὴν 8 ἢ 9 Μαΐου ὁ πλοίαρχος ἐ.ά. κ. Παπαδόπουλος 'Ιάσων ἐδέχθη τὸ ὑπουργεῖον 'Εμπορικῆς Ναυτιλίας.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ τρίτου δεκαημέρου τοῦ μηνὸς Μαΐου ἐγένετο ὁ διορισμὸς τοῦ κ. Γκοτζαμάνη εἰς τὸ ὑπουργεῖον Οἰκονομικῶν. Τοῦτον δὲν ἐγνώριζον ἢ ἁπλῶς καὶ συνεπῶς δὲν ἠδυνάμην νὰ κρίνω ἐὰν ἔπρεπε νὰ συμμετάσχη εἰς τὸ οὕτω συγκροτηθὲν 'Υπουργικὸν Συμβούλιον. 'Ενέδωκα ὅμως εἰς ἐπιμόνους συστάσεις τῶν φίλων μου στρατηγῶν Κότση καὶ Πλατῆ, τοῦ πολιτευτοῦ καὶ δικηγόρου Τουρκοβασίλη καὶ τέλος ἐπιμόνους παρακλήσεις τοῦ 'Αντιπροέδρου τῆς Κυβερνήσεως.

'Ο στρατηγὸς Ραγκαβῆς εἶχε διορισθῆ ἀπὸ 18 'Απριλίου 1941 ικὸς Διοικητὴς Μακεδονίας, ἤτοι ἐπὶ Κυβερνήσεως Κορυζῆ.

'Ο πολιτευτὴς κ. Τσιριγώτης διωρίσθη Γενικὸς Διοικητὴς 'Ηπείρου κατὰ τὸ πρῶτον δεκαπενθήμερον τοῦ Μαΐου 1941, ἀλλὰ συνήντησε πολλὰ ἐμπόδια ποὺ τῷ παρενέβαλον οἱ 'Ιταλοὶ ὑπὸ διαφόρους προφάσεις. Οὕτω δὲν κατώρθωσε νὰ μεταβῆ εἰς 'Ιωάννινα καὶ ἀπεστάλη εἰς Θεσσαλονίκην ὡς ὑφυπουργὸς παρὰ τῇ Γενικῇ Διοικήσει Μακεδονίας (21.X.41) (α).

'Ο δικηγόρος κ. Λουλακάκης διωρίσθη Γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης διὰ νὰ δυνηθῇ(;) νὰ ἐπαναφέρη τὴν τάξιν εἰς τὴν Μεγαλόνησον καὶ νὰ δυνηθῇ νὰ ἐξευμενίση τὰς ἐκεῖ Γερμανικὰς 'Αρχάς. Οὗτος ἀπεδέχθη τὴν θέσιν ἀφοῦ προηγουμένως ἐπιέσθη παρ' ὅλων τῶν ἐνταῦθα προκρίτων Κρητῶν (Κουνδούρου — Βάρδα — Τζερμιᾶ κλπ.) καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῶν πολιτικῶν κομμάτων Σοφούλη, Γονατᾶ, Ρέντη.

(α) 'Ο 'Αμερικανὸς τέως Στρατιωτικὸς 'Ακόλουθος ἐν 'Αθήναις Οὐΐλλιαμ Χάρντυ Μὰκ Νὴλ εἰς τὸ βιβλίον του «Τὸ 'Ελληνικὸν δίλημμα» (ὅρα ἐφημερίδα «'Ελευθερία» 4.5.47) γράφει:

«'Ο στρατηγὸς Τσολάκογλου δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ εὕρη συνεργάτας εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Γενικῶς ἡ κυβερνητικὴ μηχανή, ἥτις εἶχε λειτουργήσει ὑπὸ τοὺς Μεταξᾶν καὶ Κορυζῆν ἐξηκολούθησε νὰ λειτουργῇ. 'Η Χωροφυλακὴ διετήρησε τὰ ἀστυνομικά της καθήκοντα (ἐλάχιστοι ἄνδρες ἐλιποτάκτησαν ἢ ἠρνήθησαν νὰ δεχθοῦν τὰς διαταγὰς τῆς νέας κυβερνήσεως). Τὸ ἴδιον ὑπῆρξεν ἀληθὲς καὶ διὰ τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας. Παρ' ὅλους τοὺς ἐλέγχους τῶν κατακτητῶν, κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας, εἰς τὴν συνήθη τρέχουσαν ὑπηρεσίαν, ἡ 'Ελληνικὴ Κυβέρνησις ἐλειτούργησε ὅπως ἐπὶ δικτατορίας Μεταξᾶ... Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς κατοχῆς τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιστάσεως ὀλίγην εὗρεν ἔκφρασιν εἰς τὴν 'Ελλάδα. 'Ο Λαὸς εἶχε παραζαλισθῆ ἀπὸ τὸ αἰφνίδιον τῆς συμφορᾶς του. 'Απὸ τὴν ἀλλοφροσύνην τῶν νικῶν του κατὰ τῶν 'Ιταλῶν, εὑρέθη αἰφνιδίως εἰς μίαν ἀπέλπιδα ὑποδούλωσιν. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἐστράφησαν ἀπεγνωσμένως εἰς τὴν ἄμεσον προσπάθειαν τῆς ἐπιβιώσεως. 'Η προσπάθεια ἦτο πολὺ δυσχερής...».

Ἐκ τῶν ὑποστρατήγων ἢ μεράρχων ἐχρησιμοποιήθησαν οἱ ἑπόμενοι:

Ὑποστράτηγος Καβράκος εἰς τὴν ΚΥΔΕΠ
Ὑποστράτηγος Στάης, Νομάρχης Μεσσηνίας.
Ὑποστράτηγος Μεταξᾶς, διὰ τὰς προανακρίσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας.
Συνταγματάρχης Γεωργαντᾶς, Νομάρχης Κοζάνης.
Συνταγματάρχης Σπηλιωτόπουλος, Ἀρχηγὸς Χωροφυλακῆς.
Συνταγματάρχης Δημάρατος, Ἀστυνομίας Πόλεων.
Συνταγματάρχης Χρυσοχόου, Ἐπιθεωρητὴς Νομαρχιῶν Μακεδονίας.

Ὁ ὑποστράτηγος Βραχνὸς εἶχε συμφωνηθῆ νὰ ἀναλάβη χαρτοφυλάκιον ὑπουργοῦ, ἀλλὰ διεπίστωσα ὅτι ἦτο ἀδιάλλακτος ἐναντίον τέως ὑπουργῶν καὶ ἄλλων πολιτικῶν προσώπων καὶ ἕνεκα τούτου δὲν ἐπραγματοποιήθη ἡ ὁρκισίς του.

Ὁ ἀντιστράτηγος Δέδες εὐθὺς ὡς ἀφίχθη ἐκ Μακεδονίας ἠξίωσε μέσω τοῦ φίλου του κ. Λογοθετοπούλου νὰ ἀναλάβη τὴν Διεύθυνσιν ὑπουργείου ἢ τὴν Δημαρχίαν Ἀθηνῶν. Σχετικῶς, παρεκλήθην καὶ ἐκ μέρους τῆς Γερμανικῆς Πρεσβείας. Ἐν τοσούτω δὲν παρεσχέθη ἡ εὐχέρεια πρὸς πραγματοποίησιν τῆς θελήσεως τῶν ἀνωτέρω.

Περὶ τὸ τρίτον 10ήμερον τοῦ Ἰουνίου 1941 ὁ ὑπουργὸς Ἐργασίας ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του ὡς ἐξαντλήσας τὴν δυναμικότητά του, πρὸ τῶν ὠμοτήτων τῶν κατακτητῶν, καὶ ὡς στερούμενος περιθωρίου νὰ ὑπομείνη περισσότερον. Μεγάλην ἐπίδρασιν πρὸς παραίτησιν ἤσκησε ἡ θετικὴ πληροφορία ὅτι Ἰταλικὰ στρατεύματα θὰ κατελάμβανον τὰς Ἀθήνας, ὡς ἐὰν ἦτο ἡ ἄχρι τοῦδε σκλαβιὰ ἠπιωτέρα τοῦ ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ. Μετά τινας ἡμέρας παρητήθη ὁ κ. Πολύζος διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, καὶ διότι, ὡς ὁ ἴδιος ὡμολόγησεν εἰλικρινέστατα ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου σας, ἤθελε νὰ συνεργαζώμεθα μὲ τοὺς ξένους εἰλικρινῶς καὶ ὄχι νὰ καταδολιευώμεθα τούτους προσποιούμενοι τοὺς φίλους.

Τὴν 20.9.41 παρητήθησαν οἱ κ.κ. Δεμέστιχας καὶ Κατσιμῆτρος καὶ ἀντ' αὐτῶν ὁ μὲν κ. Ἰάσων Παπαδόπουλος ἐπεφορτίσθη καὶ τὸ ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν, καίτοι ὑποβαλὼν παραίτησιν, ὁ δὲ κ. Καραμάνος ὑπουργὸς τοῦ Ἐπισιτισμοῦ ἐπεφορτίσθη καὶ τὸ ὑπουργεῖον Γεωργίας διὰ τὸν συντονισμὸν τῆς παραγωγῆς μὲ τὴν συγκέντρωσιν καὶ διανομήν.

Τὴν 13.12.41 διωρίσθη ὁ κ. Τσιριγώτης ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τὴν 16.4.42 ἀνέλαβε τὸ ὑφυπουργεῖον παρὰ τῷ Πρωθυπουργῷ, ἵνα οὕτως ἀποφύγη τὰ βέλη τῶν Γερμανῶν. Ὁ κ. Ἰάσων Παπαδόπουλος ἀπεμακρύνθη ὁριστικῶς περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου 1941.

Περὶ τὰ μέσα Μαρτίου ὁ κ. Καραμάνος ἐπέμεινε νὰ ἀποχωρήση ἐκ τῶν ὑπουργείων, διότι δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχη παρὰ τῶν ἀρχῶν κατοχῆς τὴν ἐλευθερίαν (ἀποδέσμευσιν) τῶν Ἑλληνικῶν προϊόντων καὶ διότι ἡ προσπάθειά του νὰ φέρη πρὸς διανομὴν ἔλαιον ἀπέτυχεν. Κρίνω ἀναγκαῖον νὰ τονίσω ἐνταῦθα ὅτι ὁ κ. Καραμάνος κατώρθωσε νὰ κάμη διανομὴν κρέατος καὶ σταφίδος κατὰ τὰ Χριστούγεννα 1941 καὶ νὰ δι-

πλασιάση τὴν μερίδα τοῦ ἄρτου διὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας (α). Διὰ ταῦτα παρητήθη.

Ὁμοίως παρητήθησαν οἱ κ.κ. Λιβιεράτος καὶ Χατζημιχάλης, ἐκ τοῦ γεγονότος καθ' ὅ ἀνέλαβε ὁ κ. Γκοτζαμάνης, κατ' ἐπιθυμίαν καὶ ἀμετάτρεπτον ἐπιμονὴν τῆς ἰταλικῆς ἀντιπροσωπίας, τὴν διεύθυνσιν τῶν 5 παραγωγικῶν ὑπουργείων καὶ οὕτως ἐξετοπίζοντο ὁ μὲν κ. Λιβιεράτος ἐκ τοῦ ὑπουργείου Ἐργασίας, ὁ δὲ κ. Χατζημιχάλης ἐκ τοῦ ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας.

Ὡς προερρήθη ὁ κ. Γκοτζαμάνης προσεφέρθη νὰ ἐφαρμόση νέον τρόπον διοικήσεως τῶν παραγωγικῶν ὑπουργείων (Οἰκονομικῶν, Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, Γεωργίας, Ἐπισιτισμοῦ καὶ Ἐργασίας) ἔχων τὴν ὑποστήριξιν τῶν Οἰκονομικῶν ἐμπειρογνωμόνων τῆς ἰταλικῆς ἀντιπροσωπίας καὶ ἐπομένως εἶχε ὅλας τὰς προϋποθέσεις ὅτι θὰ ἐπιτύχη.

Ἀντελαμβανόμην πολὺ καλῶς ὅτι θὰ ἀπετύγχανε ἔστω καὶ ἂν εἶχε τὴν ὑποστήριξιν τῆς ἰταλικῆς ἀντιπροσωπίας. Ἐπομένως ἔπρεπε νὰ τὰ πετάξω ὅλα καὶ νὰ παραιτηθῶ. Ἐν τοσούτω δὲν τὸ ἔκαμα, διότι εἶχον ἀναφυῆ μεγίστης σημασίας Ἐθνικὰ ζητήματα, ἅτινα ἀπήτουν ἀντιμετώπισιν ἰσχυρὰν καὶ ἐπίλυσιν.

Τὰ περὶ ὧν πρόκειται ζητήματα ἦσαν τὸ Μακεδονικὸν καὶ τῶν Λεγεωναρίων. Ὡσαύτως ἦσαν τὰ προκύψαντα κατὰ τὴν διαδικασίαν α) Ἡ ταχεῖα ἀποστολὴ ἀξιωματικῶν εἰς τὴν Μέσην Ἀνατολὴν ὑπὸ τὴν προσχηματικὴν δικαιολογίαν ὅτι διωρίσθησαν διδάσκαλοι εἰς τὴν Γερμανοκρατουμένην ζώνην τοῦ Διδυμοτείχου. Ὠργανοῦτο ἡ συγκέντρωσις τῶν δῆθεν διδασκάλων εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἐκεῖθεν διὰ βενζινοπλοίων κατηυθύνοντο εἰς τὰ Τουρκικὰ παράλια κατ' ἀρχὰς καὶ εἶτα εἰς Ἀλεξανδρούπολιν. β) Ἡ συγκάλυψις τῶν Βορειοηπειρωτῶν καὶ Δωδεκανησίων, οἵτινες κατεδιώκοντο ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν.

Εἴπομεν προηγουμένως ὅτι τὴν 29 Αὐγούστου ἀπεφασίσθη παρ' ὅλων ἡ παραίτησις τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὅτι δὲν ἐπραγματοποιήθη ἡ παραίτησις ἐν ἀναμονῆ τῆς ἀποφάσεως τῆς συγκληθείσης οἰκονομικῆς διασκέψεως. Ἐκ παραλλήλου ἀνεστάλη καὶ ἡ καταβολὴ προκαταβολῶν.

Ἡ διάσκεψις δὲν κατέληξεν εἰς ὁριστικὴν τινα λύσιν καὶ ἕνεκα τούτου ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπανῆλθε. Ἡ μόνη ἀπόφασις ποὺ ἐλήφθη, ἦτο νὰ ἀποσταλοῦν δύο ἐμπειρογνώμονες οἰκονομικοὶ (εἷς Γερμανὸς καὶ εἷς Ἰταλὸς) πρὸς ἐξυγίανσιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐπιτροπὴ ἔφθασε τὴν πρωΐαν τῆς 24 Ὀκτωβρίου ἐκ Ρώμης καὶ τὴν 17ην ὥραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας συνῆλθε τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον διὰ νὰ ἀκούση τὴν ἔκθεσιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν καὶ τὰς λεπτομερείας τῶν συζητήσεων, αἵτινες εἰς τὰς γενικότητας ἦσαν γνωσταὶ ἐκ τηλεγραφημάτων. Ὁ κ. Γκοτζαμάνης, ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν,

---

(α) Ἀντιθέτως ἐγένετο τὸν Δεκέμβριον 1945. Δὲν διενηργήθησαν διανομαὶ ἐκ μέρους τῆς ΟΥΝΡΡΑ, καίτοι ὁλόκληρα τετραγωνικὰ χιλιόμετρα παρὰ τὸν λιμένα Πειραιῶς ἐστέναζον ὑπὸ τὸ βάρος τῶν συσσωρευμένων ἐκεῖ τροφίμων καὶ παντοειδῶν ἐφοδίων καὶ καίτοι πολυάριθμα μέσα μεταφορᾶς ὑπῆρχον εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Κυβερνήσεως. Ἐκ τούτου δύναταί τις νὰ ἐξαγάγη τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν χρειάζεται μόνον ἡ ὕπαρξις τροφίμων, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρὰ θέλησις πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῆς φυγοπονίας.

ὅστις ὑπεστήριξεν ἄριστα τὰ δίκαιά μας, καὶ ἠρνήθη πεισμόνως τὴν καταβολὴν χρημάτων περισσοτέρων τῶν 1500 ἑκατομμυρίων, ἐξόδων κατοχῆς, ἐξέθηκε ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὰ τῆς διασκέψεως καὶ κατέληξεν ὅτι ἀπέτυχεν ἡ οἰκονομικὴ διάσκεψις.

Κατόπιν τούτου παρεκάλεσα τὸν ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν νὰ ἀπαντήσῃ ἐπὶ τῶν κάτωθι ἐρωτήσεών μου:

α) Δύναται τὸ Ἑλληνικὸν Δημόσιον νὰ καταβάλῃ μεγαλύτερα ποσὰ τοῦ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος δισεκατομμυρίου (ἐξόδων κατοχῆς) χωρὶς τὸν κίνδυνον νὰ καταστραφῇ;

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ (ὑπουργοῦ Οἰκονομικῶν): Δὲν δύναται, διότι θὰ χρεοκοπήσῃ ἀνεπανορθώτως.

β) Ἡμεῖς ἔχομεν παραιτηθῆ ἀπὸ 29 Αὐγούστου, ὡς ἐνθυμεῖσθε, διὰ νὰ ἀποφύγωμεν τὴν καταβολὴν ζητουμένων σοβαρῶν ποσῶν. Φρονεῖτε καὶ ἤδη ὅτι πρέπει νὰ παραγματοποιήσωμεν τὴν παραίτησίν μας ἢ ὄχι;

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ: Τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδος ὑπαγορεύει νὰ ἐπιμείνωμεν εἰς τὴν μὴ καταβολὴν τῶν ζητουμένων ποσῶν καὶ εἰς τὴν παραίτησιν.

γ) Εἰσηγεῖσθε τὴν παραίτησιν μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς διασκέψεως;

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ: Μάλιστα, τὴν εἰσηγοῦμαι.

Ὕστερον τούτων παρεκάλεσα νὰ διακόψωμεν τὴν ἐργασίαν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, διὰ νὰ δεχθῶ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν Οἰκονομικῶν Πληρεξουσίων τῶν Γερμανοϊταλῶν, οἵτινες ἀπεστάλησαν πρὸς ἐξυγίανσιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑλλάδος, κατ' ἀπόφασιν τῆς οἰκονομικῆς διασκέψεως, εὑρεθείσης πρὸ ἀδιεξόδου.

Πρὶν ἱστορήσω διὰ τὴν ἐπίσκεψιν καὶ τὰς διαμειφθείσας συζητήσεις μετὰ τῶν οἰκονομικῶν ἀντιπροσώπων, ὀφείλω νὰ τονίσω ὅτι ἡ ληφθεῖσα ὁμοφώνως ἀπόφασις παραιτήσεως ἦτο ἀνέκκλητος καὶ ὁριστική. Ἐπὶ πλέον ἐκαλύπτετο ἀπὸ τὴν πεφωτισμένην γνώμην τῶν ἀρχηγῶν τῶν πολιτικῶν κομμάτων τῆς χώρας, οἵτινες ἀντιπροσώπευον μεγίστην ἀναλογίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, εἰς τρόπον, ὥστε νὰ μὴ ἔχω εὐθύνην ἐὰν ἡ διακυβέρνησις τῆς Χώρας περιέπιπτε εἰς χεῖρας τῶν ἀμφιβόλου συνειδήσεως ἀτόμων ποὺ ἀνεβοκατέβαιναν τὶς σκάλες τῶν πρεσβειῶν.

Τοὺς κατὰ τ' ἀνωτέρω οἰκονομικοὺς ἐμπειρογνώμονας καὶ οἰκονομικοὺς δικτάτορας Νοϊμπάχερ (Γερμανῶν) καὶ Ντ' Ἀγκοστῖνο (Ἰταλῶν), ἐπαρουσίασαν εἰς ἐμὲ τὴν 20ὴν ὥραν τῆς 24 Ὀκτωβρίου οἱ πρεσβευταὶ Ἄλτεμπουργκ (Γερμανῶν) καὶ Γκίζι (Ἰταλῶν) μὲ τὴν παράκλησιν ὅπως ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, καὶ ἰδία ὁ πρόεδρος ταύτης συνδράμουν τούτους διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου των.

Παραβλέπων τοὺς τύπους μιᾶς πρώτης τυπικῆς ἐπισκέψεως καὶ θέλων νὰ μὴ ἀφήσω ἀναπάντητον μίαν φράσιν τῶν διπλωματῶν περὶ παροχῆς τῆς συνδρομῆς μας εἰς τὸ ἔργον τῶν παρουσιαζομένων ἐπισκεπτῶν, ἐπωφελήθην τῆς περιστάσεως νὰ τονίσω, ὅτι ἑτέρα Κυβέρνησις μὲ ἕτερον πρόεδρον θὰ συνδράμῃ τὸ ἔργον τῶν κυρίων ἐκείνων, διότι ἡμεῖς εἴμεθα παρητημένοι κατ' οὐσίαν ἀπὸ τῆς 29ης Αὐγούστου ὡς κατηγορηματικῶς, ἐγγράφως καὶ προφορικῶς ἀνεκοινώσαμεν τὴν ἀπόφασιν ταύτην πρὸς τὰς πρεσβείας Γερμανίας καὶ Ἰταλίας καὶ διότι πα-

ρεμείναμεν κατὰ τύπους μέχρι σήμερον, διότι ὑπεχωρήσαμεν εἰς τὴν πρόσκλησιν Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς ἵνα συμμετάσχη εἰς τὰς συζητήσεις οἰκονομικῆς ἐν Βερολίνω καὶ Ρώμη διασκέψεως, μὲ τὴν δήλωσίν μας τὴν ρητὴν καὶ κατηγορηματικήν, ὅτι θὰ ἦτο ἀμετάκλητος ἡ παραίτησις, εἰς ἣν περίπτωσιν ἀποτύχη ἡ οἰκονομικὴ διάσκεψις.

«Καὶ τίς σᾶς εἶπεν, ἠρωτήθην, ὅτι ἡ διάσκεψις ἀπέτυχεν».

Ποῖος ἄλλος, ἀπήντησα, ἀπὸ τὸν ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν κ. Γκοτζαμάνην, ὅστις πρὸ ὥρας μοὶ εἰσηγεῖτο ὅτι ἔπρεπε νὰ μὴ γίνωμεν «νεκροθάπται τῆς Ἑλλάδος».

Παρεκλήθην νὰ εἰδοποιήσω νὰ προσέλθη ὁ κ. Γκοτζαμάνης, πρᾶγμα, ὅπερ ἔκαμα καὶ συνέχισα λέγων ὅτι μὲ τὴν περίπτωσιν ταύτην τῆς διαφορᾶς ἀντιλήψεως μεταξὺ ὑμῶν καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν προκύπτει ἡ ὑποχρέωσις νὰ παραιτηθῶμεν ἐφ' ὅσον δὲν κατενοήσαμεν τὴν ἁπλῆν ἀπόφασιν τῆς Διασκέψεως, καὶ νὰ παραχωρήσωμεν τὴν θέσιν μας εἰς ἱκανωτέρους καὶ νοημονεστέρους, οἵτινες θὰ ἀντελαμβάνοντο ἐκεῖνα ποὺ δὲν ἀντελήφθημεν ἡμεῖς.

Οἱ πρεσβευταὶ ἔσπευσαν νὰ μοὶ κάμουν φιλοφρόνησιν, ὅτι δὲν θὰ εὕρουν καλύτερον ἐμοῦ, ἀλλ' ἀπήντησα ἀμέσως ὅτι 100.000 Ἕλληνες εἶνε καλύτεροι ἐμοῦ, ἀλλ' ἀρνοῦνται νὰ προσφερθοῦν, διότι βλέπουν ὅτι ὠθεῖτε τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὸν κρημνὸν καὶ διότι ἐκακομεταχειρίσθητε τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν, ὡς πολλάκις διαμαρτυρόμενος σᾶς ἐτόνισα.

Παρεμβὰς ὁ Γερμανὸς οἰκονομικὸς πληρεξούσιος, μὲ παρεκάλεσε νὰ τοὺς διαφωτίσω, ἐκθέτων τὰ παράπονά μας καὶ ἄλλας ἀφορμάς.

Ἀφοῦ τὸν ηὐχαρίστησα διὰ τὴν καλωσύνην ποὺ εἶχε νὰ μὲ ἀκούση εἰς ἀκατάλληλον ὥραν, ἀπήντησα.

α) Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς ὑπέστη πλῆγμα ἀνυπόφορον μὲ τὴν Βουλγαρικὴν κατοχὴν ἐπὶ Ἑλληνικωτάτων ἐδαφῶν.

β) Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς μὲ τὸ ἀσφαλέστατον διαισθητήριόν του ἀντελήφθη ὅτι ἀθετεῖτε τὰς ὑποσχέσεις σας,

παραβαίνετε τὰς συμφωνίας,

ἐπιδεικνύετε ἔλλειψιν ἀνθρωπιστικῶν αἰσθημάτων εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ ἔχη ἐγκαταλειφθῆ ὁλόκληρος ἡ φυλή μας νὰ ἀποθάνη ἐκ πείνης.

Ἀντελήφθην ὡσαύτως ὅτι ἐνῷ ἡ Α.Ε. ὁ καγκελλάριος ἔτεινε φιλικὴν τὴν χεῖραν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν, τὰ ὄργανά σας κατέσχον τὰ καπνά μας, ἀφήρπασαν τὰ τρόφιμα, ἐδέσμευσαν τὸ ἔλαιον, τὴν σταφίδα, τὰ σῦκα, τὸν βάμβακα καὶ ἀκόμη τὰ ἰδιωτικὰ ἐμπορεύματα.

Ἑπομένως δεδικαιολογημένως ἀνησυχῶ διότι:

1) Ὑπάρχει ἀβεβαιότης εἰς τὸ Ἐθνικὸν ζήτημα

2) Αἱ ὠμότητες τῶν Βουλγάρων ἐξακολουθοῦν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ Δυτικὴν Θράκην.

3) Ἐπιτρέπετε νὰ διενεργῆται προπαγάνδα εἰς τὴν Μακεδονίαν

4) Περιεστάλησαν τὰ δικαιώματα τῆς Κυβερνήσεως (εἶχε ἀρχικῶς ὁρισθῆ ὁ Νέστος ὡς ὅριον τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως καὶ τώρα εἶνε ὁ Στρυμών)

5) Ὑφίσταται Προτεκτορᾶτον εἰς τὰς Ἰονίους Νήσους.

6) Συλλαμβάνονται πολῖται καὶ ἀξιωματικοὶ καὶ ἀποστέλλονται ἔξω τῆς Ἑλλάδος.

7) Παρεβιάσθη τὸ πρωτόκολλον ἀνακωχῆς

8) Ἐνῶ τὸ ἐπίσημον Κράτος δὲν ἐπιτυγχάνει ἀδείας πρὸς μεταφορὰν ἐλαίου ἐκ Κρήτης καὶ Λέσβου, ἰδιῶται μεταφέρουν συνεχῶς μεγάλας ποσότητας καὶ ἀκόμη καὶ ναῦται σας μεταφέρουν τοῦτο δι' ὑποβρυχίων καὶ ἀντιτορπιλλικῶν.

Εἰς πάντας ἐνεποίησαν αἴσθησιν τὰ ἀνωτέρω καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τοὺς καταπλήκτους νεοαφιχθέντας.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε προσέλθει ὁ κ. Γκοτζαμάνης, ὅστις ἐπεβεβαίωσε ὅσα ἀνωτέρω εἶπον, ὅτι μᾶς εἰσηγήθη καὶ ὅστις ἐπανέλαβε τὴν γνώμην του ὅτι ἐὰν συνεχίζετο ἡ καταβολὴ καὶ μιᾶς δραχμῆς ἐπὶ πλέον τῶν 1500 ἑκατομμυρίων, δαπανῶν κατοχῆς, ἡ Ἑλλὰς θὰ ἐχρεοκόπει.

Οἱ πρεσβευταὶ καὶ οἱ οἰκονομικοὶ ἐντεταλμένοι δυσηρεστήθησαν μὲ τὰς διαπιστώσεις τοῦ ὑπουργοῦ Οἰκονομικῶν ὡς ἀπροσδοκήτως μὴ διαψεύσαντος ἐμὲ καὶ ἀνεχώρησαν.

Ἀλλ' ἐὰν δὲν μὲ διέψευσε ἐκείνην τὴν στιγμήν, τὴν ἑπομένην ἡμέραν ἀνήρεσε τὰ πάντα, διότι ὑπεστήριξεν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ χορηγῶμεν τὰ ζητούμενα παρὰ τῶν κατακτητῶν.

Οἱ ξένοι προσεπάθησαν μὲ ὅλας των τὰς δυνάμεις ὅπως ἀνακαλέσω τὴν ἀπόφασίν μου περὶ παραιτήσεως, ἀλλ' ἀντέταξα ἀνενδότως ἄρνησιν.

Τότε οἱ πρεσβευταὶ προσεπάθησαν νὰ σχηματίσουν Κυβέρνησιν ἐκ πολιτικῶν προσώπων, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων ἦσαν γλοιώδεις τύποι καὶ ρευστῆς συνειδήσεως καὶ ὑπεστηρίζοντο ὑπὸ τῆς ἰταλικῆς ἀντιπροσωπίας. Αἱ Γερμανικαὶ ὅμως ἀρχαὶ ἀπέστεργον εἰς τοιαύτην λύσιν καὶ οὕτω περιωρίσθησαν νὰ ἐξετάσουν τὴν πρωθυπουργοποίησιν τῶν κ. κ. Ράλλη, Σοφιανοπούλου, Γεωργ. Μερκούρη, ναυάρχου Οἰκονόμου καὶ τέλος τοῦ ἐκ Λαρίσης δικηγόρου καὶ Λεγεωναρίου Ματούση. Ἐκ τούτων οἱ κ.κ. Ράλλης καὶ Οἰκονόμου δὲν εἶχον προηγουμένως ἐπισκεφθῆ τὰς πρεσβείας ἢ δὲν ἐγνώριζον ὅτι τὰς ἐπεσκέφθησαν.

Ὁ ναύαρχος Οἰκονόμου, ὡς κατέθεσεν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου σας, ἀφοῦ ἠρώτησε τὴν ἀπόδημον Κυβέρνησιν, ἠρνήθη νὰ δεχθῆ τὴν πρωθυπουργίαν.

Τοὺς κ.κ. Σοφιανόπουλον καὶ Ματούσην δὲν ἤθελον οἱ Γερμανοί.

Ὁ κ. Ράλλης διὰ νὰ ἀποφασίση ἤθελε νὰ λάβη τὴν συγκατάθεσιν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκη στρατάρχου Γερμανοῦ ἐπὶ τῆς πραγματοποιήσεως ὅρων τινῶν ποὺ ἔθετε.

Πράγματι μετέβη ἀεροπορικῶς εἰς Θεσσαλονίκην καὶ εἶδε τὸν στρατάρχην.

Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εὗρεν ὁ κ. Ράλλης προσφορὰν πρὸς βοήθειαν ἀπεσύρθη.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ πρώτου 10ημέρου τοῦ Νοεμβρίου οἱ πρεσβευταὶ ἀνενέωσαν τὰς παρακλήσεις των ὅπως ἀναθεωρήσω τὰς ἀποφάσεις μου. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν λόγων των ἔκαμον ἐπίκλησιν τῶν πατριωτικῶν μου αἰσθημάτων.

Εἰς ἀπάντησιν εὗρον τὴν εὐκαιρίαν νὰ τονίσω ὅτι ὁ πατριωτισμός μου ὑπαγορεύει νὰ ἀπομακρυνθῶ τῆς Κυβερνήσεως διὰ νὰ μὴ χρησιμεύσω ὡς νεκροθάπτης τῆς πατρίδος μου.

Οἱ πρεσβευταὶ εὑρισκόμενοι πρὸ ἀδιεξόδου κατέληξαν εἰς τὴν λύσιν τῆς παραμονῆς τῶν λοιπῶν, πλὴν ἐμοῦ, μελῶν τῆς Κυβερνήσεως μὲ

ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἀντιπρόεδρον Λογοθετόπουλον. Διηυκολύνθησαν εἰς τοῦτο διότι οἱ κ.κ. Μπάκος, Μάρκου, Μουτούσης καὶ Λογοθετόπουλος μεταπεισθέντες ὑπὸ τοῦ κ. Γκοτζαμάνη ἐπίστευον ὅτι θὰ ἐβελτιοῦντο τὰ οἰκονομικά μας μὲ τὰ μέτρα ποὺ θὰ ὑπεδείκνυον οἱ νεοαφιχθέντες οἰκονομικοὶ δικτάτορες.

Τοιουτοτρόπως παρητήθην καὶ παρέμεινεν ὁ κ. Λογοθετόπουλος.

Μόλις ἀνέλαβεν ὁ τελευταῖος (15 Νοεμβρίου) οἱ κ.κ. Τσιριγώτης καὶ Μουτούσης ἐδήλωσαν ὅτι ἠσθάνοντο τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὲ ἀκολουθήσουν. Τοὺς προέτρεψα ὅμως ὅπως παραμείνουν διὰ νὰ ἐπαγρυπνοῦν μήπως λάβουν χώραν παραχωρήσεις πρὸς τοὺς Γερμανοϊταλοὺς εἰς βάρος τοῦ Ἑλληνικοῦ συμφέροντος.

Ἡ παραίτησις θὰ ἐγίνετο γενική, ἐὰν δὲν ἐνεφανίζετο ὁ κ. Γκοτζαμάνης ἀνακόλουθος. Τοῦτο συνέβη διότι ἐνήσκει μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἰταλίας, ὅστις τὸν ἐγκατέστησε ἐπάνω εἰς πέντε ὑπουργεῖα ἀπὸ τοῦ Μαρτίου 1942 καὶ ἴσως νὰ τῷ ὑπισχνεῖτο πολλὰ διὰ τὸ μέλλον. Ἐν τοσούτῳ μέχρι τῆς 24 Ὀκτωβρίου 1942 δὲν ἐπέδειξεν ἀμφίβολα ἐθνικὰ ζητήματα, οὐδὲ παρεγνώρισε που τὰ Ἑλληνικὰ συμφέροντα διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς ξένους. Τὸ γνωρίζω καλῶς τοῦτο διότι ἀπ' ἀρχῆς σχεδὸν τῆς ὑπουργίας του (ἤτοι ἀπὸ 22.6.41) περιέπεσεν εἰς τὸ ὀλίσθημα νὰ προτείνῃ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Ρωσίας, καὶ τῆς προσχωρήσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Ἀντικομμουνιστικὸν σύμφωνον καὶ ἕνεκα τούτου τὸν προσεῖχον ἰδιαιτέρως.

Τὴν γνώμην ταύτην ἐξεδήλωσε διὰ τῆς κατωτέρω καταχωρουμένης ἐπιστολῆς του, ἀπευθυνθείσης μοι ὥρας τινας μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου τῆς Γερμανίας κατὰ τῆς Ρωσίας. Ἡ ἰδιόχειρος αὕτη ἐπιστολὴ δὲν ἀνεκοινώθη εἰς τὸ δικαστήριον διὰ νὰ μὴ κατηγορηθῶ ὡς ἀντιδικήσας κατὰ συγκατηγορουμένου μου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Ἰουνίου 1941

Πρὸς

Τὴν Α. Ε. τὸν Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως

Στρατηγὸν Κύριον Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ

Ἐνταῦθα

Κύριε Πρόεδρε,

Διὰ τῆς ἀπροόπτου καὶ αἰφνιδιαστικῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου μεταξὺ τοῦ Ἄξονος καὶ τῆς Ρωσίας ἐπαληθεύει καὶ πραγματοποιεῖται μία ἀκόμη τῶν προβλέψεών μου, τὰς ὁποίας εἶχα ἐκθέσει ἐν τοῖς ἀπὸ 26.5.40 καὶ 20.7.40 ὑπομνήμασί μου πρὸς τὴν τότε Κυβέρνησιν καὶ τὸν Βασιλέα. Περὶ τῆς πλήρους τουτέστιν ἀντιθέσεως τῶν συμφερόντων τοῦ Ἄξονος καὶ τοῦ Πανσλαυϊσμοῦ. Ἐπὶ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐπιχειρημάτων, ἐστήριξα τὴν γνώμην μου, περὶ ἀπολύτου συμπτώσεως τῶν συμφερόντων ἡμῶν καὶ τοῦ Ἄξονος καὶ τῆς ἀνάγκης στενωτάτης συνεργασίας Ἄξονος καὶ Ἑλληνισμοῦ τῆς μόνης μὴ σλαυϊκῆς δυνάμεως ἐν τῇ Ἐγγὺς Ἀνατολῇ.

Ὁ σήμερον ἐκραγεὶς πόλεμος δημιουργεῖ ἄκρως λεπτὴν κατάστα-

σιν χρήζουσαν βαθείας καὶ λεπτομεροῦς ἐρεύνης διὰ τὴν ἐπανεξέτασιν καὶ ἀναπροσαρμογὴν τῆς θέσεώς μας ἐν τῷ νέῳ δημιουργουμένῳ πλαισίῳ. Πρὸς τοῦτο, λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω ὑμῖν τὴν γνώμην καὶ νὰ παρακαλέσω, ὅπως συγκαλέσητε ἐπειγόντως καὶ ὅλως ἐκτάκτως τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον διὰ νὰ ἐπιληφθῇ τῆς τοιαύτης ἐρεύνης καὶ νὰ δοθῇ εὐκαιρία εἰς ἕκαστον ἐξ ἡμῶν νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ἀπόψεις του καὶ νὰ λάβῃ τὴν θέσιν καὶ τὴν εὐθύνην του. Ἐν ἀναμονῇ τῶν ἀποφάσεων, ποὺ θὰ ληφθοῦν, νομίζω, ὅτι θὰ εἶνε λίαν ἐξυπηρετικὸν τῶν συμφερόντων τῆς Χώρας, ἐὰν ἀποστέλλατε ἀμέσως καὶ ἐξ ὀνόματος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τηλεγράφημα πρὸς τοὺς κ.κ. Χίτλερ καὶ Μουσολίνι, δι' οὗ νὰ εὔχησθε τὴν νίκην τῶν ὅπλων ἐν τῷ νέῳ ἀγῶνι πρὸς δημιουργίαν τῆς Νέας Εὐρώπης καὶ ἀποτροπὴν τοῦ Σλαυοκομμουνιστικοῦ κινδύνου, ὅστις ἀπειλεῖ τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα ἐν Εὐρώπῃ.

Μετὰ τιμῆς καὶ φιλικῶν αἰσθημάτων

Δρ. Σ. ΓΚΟΤΖΑΜΑΝΗΣ, Ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν

Ἐν πρώτοις ὀφείλω νὰ ὑπογραμμίσω ὅτι οὐδέποτε ἀπηύθυνα τηλεγράφημα πρὸς τοὺς Χίτλερ καὶ Μουσολίνι. Τοῦτο θὰ ἐδημοσιεύετο εἰς τὰς ἐφημερίδας καὶ θὰ ἀνεκοινοῦτο ἀπὸ ραδιοφώνου ὡς ἱστορικὸν γεγονός.

Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον συνῆλθε κανονικῶς τὴν Τρίτην (24.6.41) ἑσπέραν καὶ ἀφοῦ ἐπεράτωσε τὴν ἐργασίαν του ἀνεκοίνωσα τὴν ἐπιστολὴν τοῦ κ. Γκοτζαμάνη καὶ ἐνήργησα ὅπως τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου ἀποφανθοῦν κατὰ τῆς προτάσεως, δηλώσας «ὅτι ἡμεῖς ἀνελάβομεν τὴν ἐξουσίαν διὰ νὰ ἐξυπηρετήσωμεν τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν χωρὶς νὰ ἔχωμεν ἀπὸ κάπου ἐξουσιοδότησιν νὰ κάμωμεν πολιτικὴν καὶ ἀπαρνούμενοι τοὺς μετὰ τῆς Ἀγγλίας δεσμοὺς νὰ συμμαχήσωμεν μὲ ἐκείνους, ποὺ διενοήθησαν νὰ μᾶς ὑποδουλώσουν. Χθὲς ἀκόμη ὁ στρατάρχης Λίστ μᾶς συνεχάρη, διότι ὡμολογήσαμεν εἰλικρινῶς ὅτι εἴμεθα σύμμαχοι τῶν Ἄγγλων καὶ ἀδελφοὶ ἐν ὅπλοις καὶ συνεπῶς ἀπεφύγομεν τὴν δι' Ἑλλήνων ἐπάνδρωσιν τῶν ἀντιαεροπορικῶν πυροβολείων τῶν Ἀθηνῶν. Ἐὰν προσχωρήσωμεν εἰς τὸν Ἄξονα θὰ συμμαχήσωμεν μὲ τοὺς Βουλγάρους, προαιωνίους ἐχθρούς μας καὶ ἀπηνεῖς διώκτας τοῦ Ἑλληνισμοῦ!».

Ἅπαντα τὰ μέλη πλὴν τοῦ κ. Γκοτζαμάνη καὶ δύο ἄλλων, συνεφώνησαν εἰς τὸ ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἔχει συνταυτίσει τὴν τύχην της μὲ τὴν Ἀγγλίαν.

Κατόπιν τούτου, νομίζω ὅτι προσέθεσα καὶ μίαν εἰσέτι πολύτιμον ὑπηρεσίαν τῇ Πατρίδι, ἀπορρίψας τὴν πρότασιν τοῦ κ. Γκοτζαμάνη διὰ τὴν προσχώρησιν πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἄξονος.

ΑΝΤΙΔΡΑΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Ὡς προεξετέθη, ἡ Κοινὴ Γνώμη ἐχαιρέτησε μὲ ἐνθουσιασμὸν τὸν σχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεώς μου καὶ ἐξεδήλωσε τὴν ἱκανοποίησίν της μέσα εἰς τὴν μόνωσιν ποὺ ᾐσθάνετο μετὰ τὴν ἀναχώρησιν εἰς Κρήτην τῆς Κυβερνήσεως καὶ μέσα εἰς τὴν ἀπογοήτευσίν της.

Εὐθὺς ὡς ἐπληροφορήθη τοὺς ἐπιδιωκομένους σκοποὺς τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὡς διεπίστωσε τὰς προσπαθείας ταύτης ἐξέφρασε τὴν ἐπιδοκιμασίαν της.

Ὅταν ὁμιλῶν διὰ τὴν Κοινὴν Γνώμην ἐννοῶ τὰς μεγάλας λαϊκὰς μάζας εἰς ἅπαντα τὰ στρώματα τῆς Κοινωνίας. Δὲν ἐννοῶ τοὺς λεγομένους ἀγγλοφίλους ἢ γερμανοφίλους, διότι τὸ σύνολον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ηὔχετο ὁλοψύχως καὶ ἦτο ψυχῇ καὶ σώματι τεταγμένον μὲ τὸ μέρος τῆς Μεγάλης Βρεταννίας, ἥτις θὰ ἐνίκα τελικῶς. Γερμανοφίλων ὑπῆρχεν ἐλάχιστον ποσοστὸν ἀσήμαντον, ὅπερ πλανώμενον οἰκτρῶς, ἐπίστευεν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δῆθεν θὰ ἐξυπηρετεῖτο μὲ τὴν νίκην τῆς Γερμανίας (ὅρα ἀνωτέρω ἐπιστολὴν τοῦ κ. Γκοτζαμάνη).

Μεταξὺ τοῦ πλήθους ἐκείνων,ποὺ ἐτάχθησαν παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Κυβερνήσεως διὰ νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν της, ἦσαν καὶ οἱ γερμανόφιλοι, οἵτινες προσεφέρθησαν νὰ μᾶς συνδράμουν δι' ὅλων τῶν δυνάμεών των, προσήρχοντο εἰς τὰ διάφορα γραφεῖα διὰ νὰ δώσουν τὴν συμβουλήν των καὶ παρηκολούθουν τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως κατὰ βῆμα διὰ νὰ βεβαιωθοῦν πῶς λύουσι τὰ διάφορα ζητήματα. Ἔβλεπον ὅθεν ὅτι ἐλύοντο ὅλα τὰ σοβαρὰ ζητήματα ἑλληνοπρεπῶς καὶ οὐχὶ γερμανοπρεπῶς!! Διέκοπτον ἀμέσως τὰς σχέσεις των μαζί μας καὶ μετεβάλλοντο εἰς κακογλώσσους κήρυκας ἐναντίον μας χαρακτηρίζοντες ἡμᾶς ὡς «ἀγγλοφίλους», ἐνῶ πραγματικῶς ἤμεθα κατὰ πρῶτον λόγον Ἕλληνες καὶ δευτερευόντως ἀγγλόφιλοι.

Τοιουτοτρόπως ἡ Ε.Σ.Π.Ο. (γερμανόφιλος ὀργάνωσις) ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἀντιδράσεως ἐναντίον μας. Εἰς μίαν συγκέντρωσιν ὅλων τῶν μελῶν τῆς Ε.Σ.Π.Ο. ὁ πρόεδρος ταύτης ἐπέρριψε ἐναντίον μου τὴν μομφὴν «ὅτι εἶχον τὸ ἕνα πόδι μου εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὸ Λονδῖνον, καὶ ὅτι ἱεροσυλῶ κατὰ τοῦ Ἄξονος (α)». Προεκλήθη ἐνέργεια ἀνακρίσεων ἐκ μέρους τῶν Γερμανῶν, χωρὶς νὰ γνωσθῇ τὸ ἀποτέλεσμα.

Ἡ ὑποστήριξις τῆς Κυβερνήσεως παρά τε τοῦ Λαοῦ καὶ τῶν ἀρχηγῶν ὅλων τῶν πολιτικῶν κομμάτων ὠφείλετο εἰς δύο λόγους:

1) Πάντες ἐθεώρησαν τὴν Κυβέρνησίν μου ὡς μέσον πρὸς ἐξάλειψιν παντὸς πράγματος, ὅπερ θὰ ὑπενθύμιζε τὴν δικτατορίαν, ἣν ἀπηχθάνοντο (Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς συμπαθεῖ τοὺς ἀναξιοπαθοῦντας καὶ ἀδικουμένους καὶ ἐχθρεύεται τοὺς ἀδικοῦντας). Αἱ ἐλάχισται ἐκτοπι-

---

(α) Εἰς ἐπίσημα ἔγγραφα τοῦ Γερμανοῦ Ἄλφρεντ Ρόζεμπεργκ ἐνεργοῦντος μὲ τὴν εἰδικὴν προπαγανδιστικὴν ὀργάνωσίν του, ὡς Διευθυντοῦ τοῦ Γραφείου Ἐξωτερικῶν Ὑποθέσεων, ἐκθέτει τὸ σχέδιον ποὺ ἐφήρμοσε καὶ ἀπαριθμεῖ τὰς σημειωθείσας ἐπιτυχίας του καὶ τὰ ἀποτελέσματα ποὺ εἶχεν εἰς τὴν Νορβηγίαν, Σκανδιναυϊκὰς χώρας, Ρουμανίαν, Βέλγιον, Ὀλλανδίαν, Ἰρὰκ, Τουρκίαν, Περσίαν, Ἀφγανιστάν, Ἀραβικὰς χώρας καὶ Βραζιλίαν ἀκόμη. Διὰ τὴν Ἑλλάδα δὲν ὁμιλεῖ, πρᾶγμα, ὅπερ εἶνε γεγονὸς ἐξαιρετικῆς σημασίας. Θὰ εἶχε κατακλυσθῆ ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ χιλιάδας φιλολόγων, ἐμπορικῶν ἀντιπροσώπων, περιηγητῶν, οἵτινες εἰς τὴν πραγματικότητα ἦσαν πράκτορες, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐπιτύχουν τὴν δημιουργίαν σοβαρᾶς φιλογερμανικῆς κινήσεως, δυναμένης νὰ παραλύσῃ τὴν Ἑλληνικὴν ἀντίστασιν... (ὅρα ἐφημερίδα «Ἑστία» 5.5.1947). Διατὶ δὲν ἀναφέρεται ἡ Ἑλλάς; Διότι ἡ Κυβέρνησις καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς ἀντέδρων παντοιοτρόπως.

σθεῖσαι διακεκριμέναι προσωπικότητες ἔπλεξαν τὸν θρῦλον ὅτι ἀδίκως κατετυραννήθησαν, πρᾶγμα, ὅπερ ἀπήχησε εἰς τὰ μύχια τοῦ Λαοῦ.

Ὡσαύτως πολλοὶ κατηγόρησαν τὸ καθεστὼς τῆς 4ης Αὐγούστου ὅτι προσεπάθει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αὐτὸ ἐνήργησε τὸν νικηφόρον πόλεμον καὶ οὐχὶ ὁ Ἑλληνικὸς Λαός.

2) Πολλοὶ ἀρχηγοὶ τῶν παλαιῶν κομμάτων δὲν ἀνεγνώριζον τὴν Κυβέρνησιν Τσουδεροῦ, θεωροῦντες ταύτην συνέχειαν τῆς ἀπεχθοῦς διὰ τούτους Δικτατορίας. Καὶ οὐ μόνον δὲν ἐστήριζον μὲ τὴν ἐμπιστοσύνην των ἐκείνην, ἀλλὰ τῆς ὑπέσκαπτον τὸ κῦρος. Συνεπῶς εἰς τὰς ἀπὸ ραδιοφώνου ἀλογίστους συστάσεις τῆς Κυβερνήσεως Καΐρου ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς ἐκώφευεν.

Ἐχαρακτήρισα λίαν ἐπιεικῶς τὰς συστάσεις ὡς ἀλογίστους διότι οὔτε πολύ, οὔτε λίγο, ὁ κ. Τσουδερὸς καὶ ὁ ἀνομολόγητος κ. Μιχαλόπουλος διεκήρυσσαν τὴν ἀναρχίαν καὶ τὴν ἀνατροπὴν τῶν πάντων, ἱερῶν τε καὶ ὁσίων.

Μάλιστα διεβεβαίουν ὅτι θὰ ἀποκατασταθοῦν τὰ πάντα εἰς τὴν θέσιν των!

Δὲν παραγνωρίζομεν ὅτι τὰ πυρποληθέντα χωρία, αἱ καταστραφεῖσαι γέφυραι, αἱ ἐμπρησθεῖσαι οἰκίαι ἢ βομβαρδισθεῖσαι, ἡ ἀνατροπὴ τῶν τεχνικῶν ἔργων, ἡ ἀποψίλωσις τῶν τέως δασωμένων περιοχῶν, αἱ διαρπαγεῖσαι περιουσίαι ἢ τιμαλφῆ ἀντικείμενα ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπανορθωθοῦν, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἐπανωρθώθησαν. (Διότι καθιερώθη μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἡ ἀρχή: Αἱ θυσίαι τῶν μικρῶν κρατῶν ὅσων μεγάλαι καὶ ἂν εἶνε δὲν ἀποζημιοῦνται παρὰ τῶν μεγάλων. Καὶ ἑτέρα ἀρχή: Οἱ μεγάλοι λαοὶ δὲν λογαριάζουν ἓν μικρὸν κράτος μὲ τὸ μέτρον τῶν προσφερθεισῶν παρ' αὐτοῦ ὑπηρεσιῶν, ἀλλὰ μὲ τὴν δυνατότητα ποὺ παρουσιάζει διὰ μελλοντικὴν προσφοράν)!

Ἀλλὰ διὰ νὰ συνεχίσωμεν, πῶς θὰ ἐπαναφερθοῦν οἱ ἀναρχοποιηθέντες εἰς τὴν νομιμοφροσύνην; Πῶς θὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸν καλὸν δρόμον ὅσοι συνήθισαν ἐπὶ 4 χρόνια νὰ θεωροῦν τὸ Κράτος ἐχθρόν των; Πῶς θὰ προσέρχεται ὁ φορολογούμενος εἰς τὰς θυρίδας τοῦ Ταμείου διὰ νὰ καταβάλλῃ τὸν φόρον ἀφοῦ ἡ Κυβέρνησις Καΐρου τὸν συνήθισεν νὰ ἀποφεύγῃ τὸ τοιοῦτον; Πῶς θὰ ἀναγκασθοῦν οἱ ὑπάλληλοι, οἱ χωροφύλακες, οἱ ἀστυφύλακες, οἱ ἀγορανόμοι νὰ ἐκτελοῦν τιμίως, εὐσυνειδήτως καὶ ἀόκνως τὸ καθῆκον των ὅταν ἐπὶ μίαν τριετίαν προετρέποντο, ἐν ὀνόματι τῆς Πατρίδος, νὰ τὸ παραμελοῦν; Τίνι τρόπῳ τέλος θὰ ἐθεραπεύετο ἡ διάσπασις τῆς Ἐθνικῆς μας ἑνότητος, ἥν διάσπασιν συνεβούλευε τὸ καβουρδιστήρι Καΐρου καὶ Λονδίνου;

Ἂν ἐγνώριζε νὰ ἀναμετρήσῃ τὰς ὀλεθρίας συνεπείας τῶν ἐθνικῶν του ἀνομημάτων θὰ ἐπροτίμα νὰ ἀποκόψῃ τὴν γλῶσσαν του παρὰ νὰ δώσῃ παρομοίας διαταγὰς ἐναντίον τῆς τάξεως, τῆς νομιμοφροσύνης, τῆς εὐρυθμίας καὶ ἐναντίον τῆς Ἐθνικῆς ἑνότητος (α). Ταύτην (τὴν Ἐθνικὴν ἑνότητα) ἐνεθυμήθη ὁ κ. Τσουδερὸς ὡς ἀνασταλτικὸν μέσον

(α) Τοὺς καρποὺς τῶν λόγων τοῦ κ. Τσουδεροῦ τοὺς δρέπομεν νῦν εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ποὺ ἤρχισε ἀπὸ τοῦ 1942 καὶ ἐξακολουθεῖ ἐπὶ ἔτη, καθ' ὅσον οἱ ἀναρχοποιηθέντες προτιμοῦν τοὺς ἀδελφοὺς Βουλγάρους, Σέρβους καὶ Ἀλβανούς, παρ' ὧν ἐνισχύονται, παρὰ τοὺς ὁμαίμονας Ἕλληνας.

ἑνὸς Κράτους, ποὺ ἔβαινεν ἰλιγγιωδῶς πρὸς τὸ βάραθρον;

Ἀλλὰ πότε τὴν ἐνεθυμήθη; Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1943, ὅτε διεκήρυξε τὴν ἀνάγκην τῆς Ἐθνικῆς ἑνότητος, δι' ἥν ἡμεῖς ἠγωνιζόμεθα ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1941.

Διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ζήτημά μας, πρῶτοι ἀντέδρασαν κατὰ τῆς Κυβερνήσεώς μου, οἱ γερμανόφιλοι ἀποτελοῦντες ἀσήμαντον ποσοστόν, ἀλλὰ μὲ φανατισμὸν ἐναντίον μας. Μὲ τούτους συνέπραξαν καὶ πρόσωπα καὶ ὁμάδες ἀνόμιαι εἰς δογματισμοὺς κομμάτων ἢ τάξεων, διὰ νὰ ἐξαρθρωθῇ ἡ Κρατικὴ Μηχανὴ ἢ τουλάχιστον νὰ πέσῃ ἡ Κυβέρνησις, ἡ ὕπαρξις τῆς ὁποίας ἀπετέλει ἐμπόδιον εἰς τοὺς σκοποὺς τῶν δολίων ἐκείνων. Ἕνεκα τούτου, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκαπηλεύοντο τὸν πατριωτισμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ καὶ εἶτα τῷ ἔκαμνον ἐνέσεις δηλητηρίου ἐναντίον ἐκείνων, ποὺ ἀπετέλουν τὰ σύμβολα ἢ τὴν ἰθύνουσαν τάξιν εἰς τὴν κοινωνικὴν συνοχήν, διὰ νὰ καταλήξουν τελικῶς νὰ ζητοῦν τὴν ἰσοπέδωσιν τῶν πάντων.

Ἀλλὰ καὶ ὄργανα ξένης προπαγάνδας ἐλαυνόμενα ἀπὸ εὐτελῆ ἐλατήρια καὶ ἐπιδιώκοντα τὸν ἀφανισμὸν τῆς Ἑλλάδος ἐπεζήτησαν τὴν μείωσιν τοῦ κύρους τῆς Κυβερνήσεώς μας διὰ νὰ μὴ ριζοβολήσουν τὰ πατριωτικὰ κηρύγματα ταύτης.

Περιέργως προσεχώρησαν καὶ ὀλίγιστα πρόσωπα, ἐξ ἐκείνων καθ' ὧν ἔβαλλον οἱ συμπράξαντες μὲ τοὺς γερμανοφίλους, ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν ἰθύνουσαν τάξιν. Ὡσαύτως ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις Καΐρου ἤρχετο ἀρωγὸς εἰς τοὺς ἐπιδιώκοντας τὸ σάρωμα πάντων.

Καίτοι ἡ ἀντίδρασις ὅλων τούτων ἦτο ἀνεπαίσθητος, ἡ ὑπ' ἐμὲ Κυβέρνησις ἀντελήφθη τὰς ἐπιδιώξεις τῶν ἀντεθνικῶς ἐργαζομένων καὶ τὰς ὀλεθρίας συνεπείας ποὺ θὰ συνεπήγοντο αὗται. Ἤρχισε ὅθεν, νὰ καταπολεμᾷ τοὺς θρασεῖς ἐκείνους.

Ἐκ παραλλήλου ἐζήτησα τὴν ἐνίσχυσιν τῆς Ἱερᾶς Ἐκκλησίας ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ἔρριψαν τὰ ἅγια τῆς κυσὶ δι' ἐγγράφου μου πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν κύριον Δαμασκηνόν, οὗτινος ἐγγράφου τὸ περιεχόμενον προκύπτει ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ἀρχιεπισκόπου.

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 26 Ἰουλίου 1941

Κύριε Πρόεδρε,

Ἐλάβομεν τὴν ἀπὸ 22 φθίνοντος ὑμετέραν ἐπιστολὴν καὶ ἀνέγνωμεν τὸ περιεχόμενον αὐτῆς μετὰ τῆς δεούσης προσοχῆς καὶ τοῦ προσήκοντος εἰς τὴν σοβαρότητα αὐτοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἐὰν δ' ἐβράδυνε ἡ μετὰ χεῖρας ἀπάντησις τοῦτο ἀποδοτέον, ἔνθεν μὲν εἰς τὴν ἐπὶ τριήμερον μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν ἀπουσίαν ἡμῶν, ἔνθεν δὲ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς περιεσκεμμένης μελέτης τῶν ἐν τῇ ὑμετέρᾳ ἐπιστολῇ διερμηνευομένων σκέψεων καὶ ἀπόψεων.

Θεωροῦμεν προσῆκον νὰ δηλώσωμεν ἐξ ὑπαρχῆς, δὲν εὑρίσκομεν ἀνταποκρινομένην ἐντελῶς πρὸς τὰ πράγματα τὴν ἐξήγησιν, τὴν ὁποίαν δίδετε εἰς τὰς διαθέσεις τοῦ Λαοῦ ἔναντι ὑμῶν προσωπικῶς καὶ τῆς ὑπὸ τὴν Προεδρίαν ὑμῶν Κυβερνήσεως. Χωρὶς νὰ θέλωμεν νὰ ἀρνηθῶμεν τὸ γεγονός, ὅτι ὁ λαϊκὸς παράγων δὲν διάκειται μετ'

ἐξαιρετικῆς συμπαθείας πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, νομίζομεν οὐχ' ἧττον, ὅτι ἡ δυσφορία αὕτη ἔχει ὀλιγωτέραν σχέσιν πρὸς πολιτικὰς ἀπόψεις καὶ κρίσεις, περισσότερον δὲ πρὸς τὴν σοβαράν, σχεδὸν ἀδιέξοδον, ἐσωτερικὴν κατάστασιν, ἡ ὁποία προέκυψεν ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς κατοχῆς καί, ἐν ἰσχυρῷ μέτρῳ, συνεπεία ταύτης.

Ὅπως εὐστόχως παρατηρεῖτε, ἡ σύγχρονος ἐποχή, δὲν δύναται νὰ κρίνη τὰ πρόσωπα καὶ τὰ αἴτια τῶν ἐπερχομένων μεταβολῶν, μετ' ἀμεροληψίας καὶ δικαιοσύνης — ἰδιότητας, αἱ ὁποῖαι προσιδιάζουν εἰς τὸν ψυχρὸν καὶ ἀδέκαστον κριτὴν τοῦ μέλλοντος, τὴν Ἱστορίαν. Ὁσονδήποτε, ὅμως, ἐπηρεασμέναι καὶ ἂν εἶνε ἐκ τῶν γεγονότων αἱ προσωπικαὶ διαθέσεις τῶν συγχρόνων, θὰ ἦτο πολὺ δυσχερὲς νὰ εὐσταθήση ἐν τῇ πολιτικῇ πρακτικῇ ἡ γνώμη, ὅτι οἱ σύγχρονοι δύνανται νὰ παραμείνουν ἀνεπηρέαστοι ἐνώπιον τῶν γεγονότων καὶ δὴ γεγονότων τοιαύτης ἱστορικῆς σημασίας, οἷα τὰ σήμερον διαδραματιζόμενα ἐντὸς καὶ πέριξ τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν οἴκου.

Εἰδικεύοντες τὴν γενικὴν ταύτην παρατήρησιν καὶ μεταφέροντες τὸ πεδίον τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς εἰς τὴν σημερινήν, θλιβερὰν ἑλληνικὴν πραγματικότητα, θεωροῦμεν σκόπιμον καὶ δὴ ἀναγκαῖον νὰ διαστείλωμεν τὴν διαμορφωθεῖσαν ἐν τῇ Χώρᾳ πραγματικὴν κατάστασιν ἀπὸ τὴν κρίσιν περὶ προσώπων καὶ τῶν διαθέσεων αὐτῶν, αἵτινες ὡδήγησαν ἐκεῖ, ὅπου σήμερον εὑρισκόμεθα. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὰ πρόσωπα, δὲν ἔχομεν τὴν παραμικρὰν δυσκολίαν, οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον δισταγμὸν νὰ συνομολογήσωμεν, ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ὅτι ἀναγνωρίζομεν εἰς αὐτὰ καὶ ΔΙΑΘΕΣΕΙΣ ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΔΑΣ ΚΑΙ ΕΥΓΕΝΗ ΕΛΑΤΗΡΙΑ. Διότι, ἐν ἀληθείᾳ, εἶνε πολὺ δύσκολον, εἰς ἡμᾶς τοὐλάχιστον, νὰ φαντασθῶμεν, ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισιν, τί θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπισκήψη κατὰ τῆς Πατρίδος, ἐάν, μὴ ἀποτραπέντος τοῦ δευτέρου πολέμου, δὲν ἐλαμβάνετο γενναία τις πρωτοβουλία, διὰ τὸν ἔγκαιρον τερματισμὸν αἱματοχυσίας, ἡ ὁποία, παρατεινομένη ἄνευ ἐλπίδων βασίμων καὶ ἄνευ σκοποῦ πρακτικῶς ἐπιτευκτοῦ, θὰ ηὔξανε ἁπλῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν θυμάτων καὶ θὰ ἐπολλαπλασίαζε, κατὰ γεωμετρικὴν πρόοδον, τὰς ΕΘΝΙΚΑΣ ΣΥΜΦΟΡΑΣ.

Καθ' ὅσον, ὅμως, ἀφορᾷ εἰς τὴν προκύψασαν ἐπιγενομένως πραγματικὴν κατάστασιν, νομίζομεν, ὅτι δὲν δικαιούμεθα, ὁμιλοῦντες πρὸς ὑμᾶς ἐν οὕτω κρισίμοις ὥραις νὰ ἀποκρύψωμεν τὴν σκέψιν ἡμῶν, ὅτι τοὐλάχιστον εἰς ὅ,τι ἐνδιαφέρει τὴν ἀνακούφισιν τῆς λαϊκῆς δυστυχίας, ἐγένετο ἐλλιπῶς ὅ,τι ἔπρεπε νὰ γίνη, ἐξ ἀρχῆς ἀποφασιστικῶς καὶ ἀνενδοιάστως. Δὲν παραγνωρίζομεν οὔτε τῶν προβλημάτων τὸ μέγεθος, οὔτε τῶν πολιτικῶν ὅρων τὰς ἐνίοτε ἀνυπερβλήτους δυσχερείας, οὔτε τῶν ἀπαιτουμένων θυσιῶν τὴν ἔκτασιν, οὔτε τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ τὸν γνωστὸν βραδὺν ρυθμόν. Ἡ διαπίστωσις, ὅμως, αὕτη, δὲν ἀρκεῖ, αὐτὴ καὶ μόνη, νὰ δικαιολογήση εἰς τὴν ἀνήσυχον λαϊκὴν ψυχὴν τὰ περιωρισμένης σημασίας ἀποτελέσματα εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς περιθάλψεως (α) καὶ παραμυθίας τῶν πολιτῶν κατὰ τὴν χειμάζουσαν αὐτοὺς σήμερον βαθυτάτην ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν κρίσιν.

Ταῦτα πάντα ἔχουσα πρὸ ὀφθαλμῶν ἡ Ἐκκλησία, συνειδυῖα τὸ ἑαυ-

(α) Ὑπαινίσσεται τὴν μὴ εἰσέτι ὀργάνωσιν τοῦ Ε.Ο.Χ.Α., εἰς ὅν ἀπέδιδε σπουδαιοτάτην σημασίαν λίαν δεδικαιολογημένην, ὡς ἀπεδείχθη.

τῆς καθῆκον εἰς τὰς σημερινὰς χαλεπὰς στιγμάς, προσέφερεν ἤδη τὸ κῦρος καὶ τὴν προθυμίαν τῶν ὑπηρεσιῶν της πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν τοῦ δεινοπαθοῦντος ἐθνικοῦ συνόλου.

Ἔπραξε δὲ τοῦτο, ἐν βαθεία συνειδήσει, ἄνευ οὐδεμιᾶς βλέψεως δι' ἑαυτὴν ἐν τῷ παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι, διότι ἐνεπνέετο ἀπὸ τὴν πεποίθησιν, ὅτι «οὐκέτι καιρὸς λόγων ἀλλ' ἔργων», ὅτι τέλος «οὐχ' ὥρα βουλεύεσθαι, ἀλλὰ βεβουλεῦσθαι». Ἡ λαϊκὴ δυσφορία διογκουμένη κατὰ λόγον τῆς ὁσημέραι ἐπιτεινομένης δυσπραγίας, ἀπειλεῖ νὰ ἀνατρέψη ἐκ βάθρων ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα.

Ποίαν, λοιπόν, θὰ εἶχεν ἀξίαν τὸ ἀπὸ ἄμβωνος κήρυγμα — καὶ ἂν τοῦτο ὑποτεθῆ ὅτι ἦτο δυνατὸν καὶ ἐπιτετραμμένον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὑπὸ τὰς παρούσας ἰδιοτύπους ἐθνικῶς συνθήκας —, ὅταν θὰ λείπη ἐκ τῶν λόγων τὸ οὐσιῶδες ἄρτυμα τῶν γονίμων ἔργων, ἡ σφραγὶς τῶν ἐμπνευσμένων ἀποφάσεων, ἡ δικαίωσις τῶν γενναίων ἀποτελεσμάτων;

Πόθεν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοὶ θὰ ἤντλουν ἐπιχειρήματα, πειστικὰ καὶ εὐγλωττίαν ἱκανοποιοῦσαν, ὅταν ἡ κατάστασις θὰ ἐξηκολούθει ἐπιδεινουμένη συνεχῶς νὰ ἀντιτίθεται πρὸς τοὺς λόγους; Καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἄραγε βάσιμος φόβος νὰ ἴδωμεν τότε τὴν Ἐκκλησίαν ἀναλισκομένην εἰς τὸ ἀχάριστον αὐτὸν ἀγῶνα τῶν λόγων καὶ τὸ γόητρον αὐτῆς συνθλιβόμενον ὑπὸ τὸ συντριπτικὸν βάρος τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ διευθετήση ἄλλως;

Κύριε Πρόεδρε,

Ἀποβλέπομεν μετὰ βαθείας ἐκτιμήσεως πρὸς τὴν τολμηρὰν πρωτοβουλίαν, ποὺ ἀνελάβατε, ἐνώπιον τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως εἰς μίαν κρισιμωτάτην, ἴσως τὴν κρισιμωτάτην ἐξ ὅλων, καμπὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Ἐκτιμῶμεν τὴν διάθεσιν ὑμῶν ταύτην καὶ διαβεβαιούμεθα ὑμᾶς ὅτι ἡ Ἐκκλησία, συμμέτοχος τῶν τυχῶν τοῦ εὐσεβοῦς Ἑλληνικοῦ Ἔθνους θὰ πράξη τὸ ἐφ' ἑαυτῇ, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν διατήρησιν ἀκιβδήλου καὶ ἀκμαίου τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐμπιστοσύνης πρὸς τὰ μεγάλα πεπρωμένα τῆς Μητρὸς Ἑλλάδος, εἰς τὴν κράτυνσιν τῆς ἐλπίδος ἐπὶ τὴν δικαίωσιν αὐτῆς ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ. Πρὸς τοῦτο δὲν θὰ παύση μεταλαμπαδεύουσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ εὐσεβοῦς Ἑλληνικοῦ Λαοῦ τὸ φῶς τῆς πίστεως, ἑδραιοῦσα τὸ πνεῦμα τῆς ἐγκαρτερήσεως, διδάσκουσα, παραμυθοῦσα, σφυρηλατοῦσα ἀπαύστως εἰς τὴν φλόγα τῶν δοκιμασιῶν καὶ προσαρμόζουσα στερρεῶς εἰς τὴν μακρὰν ἅλυσιν τῆς κοινῆς, ἐνδόξου παραδόσεως τοὺς νέους ἀκαταλύτους κρίκους τῶν δύο ἀδελφῶν ἐννοιῶν: τῆς ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ καὶ τῆς ΠΑΤΡΙΔΟΣ.

Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο καὶ οἱ ποιμένες τῆς ἐκκλησίας καὶ ὁ προκαθήμενος αὐτῆς καὶ ὁ λοιπὸς κλῆρος θὰ πράξουν, ἀκατακρίτως, ὁλόκληρον τὸ καθῆκον αὐτῶν.

Θέλομεν δὲ νὰ ἐλπίζωμεν βασίμως, ὅτι καὶ ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας θὰ διαμορφωθοῦν συντόμως θετικοὶ ὅροι καὶ ζωτικαὶ προϋποθέσεις τοιαῦται, ὥστε οὔτε ἡ προθυμία τῆς Ἐκκλησίας νὰ παραμείνη ἄγονος, οὔτε τὸ ἐθνικόν της κήρυγμα ἐνδεὲς οὐσιαστικοῦ περιεχομένου. Διότι, ἐὰν τοῦτο μὴ συμβῆ, ἡμεῖς τοὐλάχιστον, ἀδυνατοῦμεν νὰ διακρίνωμεν τὴν ὁδόν, ἡ ὁποία θὰ ἐπαναφέρη τὴν χώραν εἰς τὴν ἱστορικήν της τροχιὰν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, ὑπερκάμπτοντα τὰς προσωρινάς, ἔστω

καὶ μεγάλας δυσχερείας τῆς στιγμῆς, εἰς τὴν εὔκλειαν τῶν ἐθνικῶν του παραδόσεων.

Διάπυρος εὐχέτης ὑμῶν πρὸς Κύριον

+ Ὁ Ἀθηνῶν ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Πρὸς

Τὴν Α. Ε. τὸν Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως
Κον Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ, Ἀντιστράτηγον

Ἐνταῦθα

Σημείωσις: Κρίνω σκόπιμον νὰ ὑπογραμμίσω σημεῖα τινὰ τῆς ἐπιστολῆς:

α) Ἀποδίδει τὴν δυσφορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ εἰς τὴν σοβαρὰν ἐσωτερικὴν κατάστασιν, ἥτις ἤρχισε ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς κατοχῆς καὶ συνεπεία τῆς κατοχῆς.

β) Ἀναγνωρίζει φιλοπάτριδας διαθέσεις καὶ εὐγενῆ ἐλατήρια εἰς τοὺς σκοπούς μας.

γ) Φρονεῖ ὅτι ἂν δὲν ἐλαμβάνετο ἡ γενναία πρωτοβουλία πρὸς τερματισμὸν τῆς ἄνευ βασίμων ἐλπίδων καὶ ἄνευ πρακτικῶς ἐπιτευκτοῦ σκοποῦ τῆς αἱματοχυσίας, θὰ ἐπέφερε πολλαπλασίας συμφορὰς ἡ παράτασις τοῦ πολέμου. Μὲ τὴν παράτασιν ἔβλεπε τὰς συμφοράς.

δ) Δεικνύει ἐπιφυλακτικότητα εἰς τὸ κήρυγμα ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος πρὸς τὸν εὐσεβῆ λαὸν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ τὸν διαφωτίσῃ ἐπὶ τῆς καταστάσεως καὶ νὰ τὸν ὁδηγήσῃ εἰς τὸν δρόμον τοῦ καθήκοντος καὶ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, προφανῶς, διότι τηρεῖ τὴν παθητικὴν στάσιν ποὺ τηροῦν καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἔδει νὰ ὁδηγοῦν ἀντὶ νὰ ρυμουλκοῦνται ἀπὸ τὸ πλῆθος. Οἱ ταγοὶ δεικνύουν τὸν δρόμον καὶ ὁ λαὸς ἀκολουθεῖ. Μὲ τὰς ὑπεκφυγὰς καὶ τὴν γενικὴν παθητικὴν στάσιν κατελήξαμεν εἰς τὸν ἄνευ προηγουμένου ἐμφύλιον σπαραγμόν.

ε) Ἐκτιμᾷ τὴν πρωτοβουλίαν μας νὰ ἀναλάβωμεν τὴν διακυβέρνησιν τῆς Χώρας εἰς τὴν κρισιμωτέραν καμπὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας.

Μετὰ τὴν μικρὰν ταύτην παρένθεσιν, καθ' ἣν ἀπεδείχθησαν ἡ ἀντίδρασις ἡμῶν κατὰ τῶν ἀπατρίδων συκοφαντῶν μας καὶ ἡ ἐνέργεια ἡμῶν, ὅπως ἔλθῃ ἀρωγὸς ἡ Ἐκκλησία πρὸς διαφώτισιν τῆς κοινῆς γνώμης περὶ τῶν σκοπῶν, οὓς ἐπεδιώκομεν καὶ περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς παρείχομεν εἰς τὸν Λαόν, ἐπανερχόμεθα διὰ νὰ τονίσωμεν ὅτι ἐπιστεύομεν βαθύτατα, ὅτι συνεχίζετο ὁ ἀγών, ποὺ ἤρχισε εἰς τὰ ἄξενα Ἀλβανικὰ ἐδάφη.

Ἐκολακευόμεθα νὰ πιστεύωμεν ἡμεῖς, ποὺ ἐχαιρέτισεν ἡ Κοινὴ Γνώμη μὲ ἀνυπόκριτον χαράν, καὶ τοὺς ὁποίους προσεφέρθησαν νὰ βοηθήσουν, ταχθέντες παρὰ τὸ πλευρόν μας, ἡ Σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου, ἡ Ἀκαδημία, τὸ Πολυτεχνεῖον, οἱ Ἐμπορικοὶ Σύλλογοι, τὰ Ἐμπορικὰ καὶ Βιομηχανικὰ Ἐπιμελητήρια, αἱ Τράπεζαι, οἱ συναφεῖς Ὀργανισμοί, οἱ σύλλογοι τῶν δικηγόρων, τῶν ἰατρῶν, τῶν φαρμακοποιῶν, κάθε σωματεῖον κλπ. ὅτι εἴχομεν λαϊκὸν ἔρεισμα.

Καὶ δὲν διεψεύσθημεν. Τρανωτάτην ἀπόδειξιν ἀποτελοῦν τὰ ἑπόμενα:

Περὶ τὰς ἀρχὰς Νοεμβρίου 1941 συνεκλήθη, ὡς προείπομεν, τὸ Οἰκονομικὸν Συμβούλιον, ἀποτελούμενον ἐξ ὅλων τῶν Οἰκονομολόγων μας καὶ τῶν διατελεσάντων Ὑπουργῶν Οἰκονομικῶν, διὰ νὰ γνωματεύσῃ πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ βελτιωθοῦν τὰ οἰκονομικά μας.

Ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀποτελέσματος τῆς Συσκέψεως, ἐλέχθησαν τὰ κάτωθι, ἅτινα ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ἐστενογραφημένων πρακτικῶν, ποὺ ἐτηρήθησαν:

1) Ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Πεσμαζόγλου:

«.... ἂς εἴπῃ, λοιπόν, ὁ καθεὶς τὴν γνώμην του ἐπὶ ὅσων ὁ κ. Πρόεδρος μᾶς ἠρώτησε μὲ τὴν ὠμὴν εἰλικρίνειαν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἐὰν δὲν ἔχῃ ἐμβαθύνει εἰς τὰ πολύπλοκα οἰκονομικὰ ζητήματα, τὰ κρίνει μὲ λογικότητα καὶ μὲ σαφήνειαν. Καὶ τὸ συμπέρασμα ἂς εἶνε νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἔχουν ἀναλάβει τόσον δυσχερῆ σκοπόν....».

2) Ὑπὸ τοῦ κ. Διομήδους:

«.... Κύριε Πρόεδρε, ἔχω νὰ συστήσω, ὅπως ἀρχίσητε ἀμέσως νὰ δημοσιεύητε κατὰ 10ήμερον τὴν κατάστασιν τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος.... Εἶνε τόση ἡ δυσπιστία, ὥστε θὰ ἦτο ἐνδεδειγμένον νὰ κατοχυρώσητε τὴν δημοσίευσιν.... Σεῖς ἀμύνεσθε. Θὰ πολεμήσετε μέχρι τέλους, ἀλλ' εἶνε μάταιον νὰ νομίζητε, ὅτι ἐχάσαμεν εἰς σταθερότητα....».

3) Ὑπὸ τοῦ κ, Δεληγιάννη:

«Σᾶς πονοῦμεν, κύριε Πρόεδρε, διότι βλέπομεν πόσο βασανίζεσθε καὶ διότι ἡ ἐπιτυχία σας θὰ εἶνε ἐπιτυχία ὅλων μας καὶ δι' αὐτὸ εἴμεθα στὸ πλευρό σας. Μὴ ἀμφιβάλλετε, ὅτι εἴμεθα φορεῖς αὐτῆς τῆς αἰσιοδοξίας. Δὲν συνήντησα πολιτικόν, ἄξιον νὰ λέγεται πολιτικὸς εἰς τὸν Τόπον αὐτόν, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ συμμερίζεται τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα σήμερον σᾶς διαδηλώνω. Αἱ τελευταῖαι δηλώσεις σας (πρόκειται διὰ τὴν Διακήρυξιν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν τῆς 17.10. 1941), κύριε Πρόεδρε, μὲ συνεκίνησαν βαθύτατα, ὅπως καὶ ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἐλυπήθηκα, διότι δὲν εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἔλθω νὰ σᾶς σφίξω τὸ χέρι».

Καὶ ἐρωτῶ ἤδη: Δὲν εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὸ Πανελλήνιον εἶχε ταχθῆ μὲ τὸ μέρος μου; Ἀλλὰ μήπως ἡ ὑποδοχή, ποὺ μοὶ ἐπεφύλαξαν εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν Θεσσαλίαν, εἰς τὴν Κρήτην, εἰς τὴν Ἀμφίκλειαν καὶ τὴν Λεβάδειαν δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν ὅτι ὁ Λαὸς ἦτο παρὰ τὸ πλευρόν μου;

Μέχρι τοῦ θέρους 1942 οἱ ἐκμεταλλευταὶ τοῦ Λαοῦ δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ τοῦ δηλητηριάσουν τὴν ψυχὴν καὶ νὰ τοῦ θολώσουν τὴν κρίσιν. Βραδύτερον, ὅμως, ἐπῆραν ἀνὰ χεῖρας ὅλα τὰ πατριωτικὰ συνθήματα καὶ προσφερθέντες νὰ συμπράξουν μὲ τὴν ἐν Καΐρῳ Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ἐκάλουν τὸν Λαὸν ἀδιακρίτως φρονημάτων ἢ κοινωνικῶν ἀντιλήψεων εἰς ἀγῶνα κατὰ τῶν μισητῶν ὑπὸ πάντων κατακτητῶν. Καὶ ἐνῶ οἱ κίνδυνοι ἦσαν προφανεῖς καὶ οἱ σκοποὶ ἔκδηλοι, ἡ μὲν Κυβέρνησις Καΐρου ἐδημιούργει ἀναρχικὰς μονάδας εἰς τὴν Μέσην Ἀνατολήν, ἡ δὲ ἐν Ἑλλάδι Πολιτικὴ Ἡγεσία μοιρολατρικῶς ἀνέμενε τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τοὺς Συμμάχους. Οὕτω τὸ Ἀπελευθερωτικὸν κί-

νημα εἶχε συγκινήσει κάθε σκλαβωμένην ψυχὴν καὶ κάθε σκεπτόμενον ἐθνικῶς, χωρὶς νὰ ἔχη ἀποκαλυφθῆ ὕποπτος σκοπὸς κάπου. Τοὐναντίον, ὑποψίας ἐνέπνεεν ἡ Κυβέρνησις Τσουδεροῦ, ὡς διακηρύττουσα τὴν ἀναρχίαν καὶ τὴν ἀποσύνθεσιν καὶ ὡς ὀργανοῦσα κομμουνιστικὸν σκοπόν.

Ἔκρινα, ὅθεν, ἐπιβεβλημένον καθῆκον νὰ μὴ ἀντιδράσω κατὰ τοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Μετώπου, ἀλλὰ νὰ ἀπομακρυνθῶ τῆς ἐξουσίας, ἀφοῦ εἶχον τὴν συγκατάθεσιν τῶν Πολιτικῶν τῆς Χώρας καὶ τὰς λοιπὰς δικαιολογίας. Ἡ τυχὸν ἀντίδρασις κατὰ τοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Μετώπου ἦτο ἐνδεχόμενον (ἀπεδείχθη βέβαιον) ὅτι θὰ ὡδήγει εἰς ἐμφύλιον σύρραξιν, ἣν ἐθεώρουν καὶ θεωρῶ ὡς τὸ εἰδεχθέστερον ἔγκλημα κατὰ τῆς Πατρίδος καὶ τὴν τρομερωτέραν μομφὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φίλους καὶ συνεργάτας ἐσχολιάζετο ἡ Κυβέρνησις διὰ τὰς πράξεις της καὶ διὰ τὰς παραλείψεις της, αἵτινες ἀναποφεύκτως εἶνε δυνατὸν νὰ ὑφίστανται τὴν καλόπιστον κριτικήν.

Εἷς ἐξ αὐτῶν ἦτο ὁ Πολιτευτὴς καὶ δικηγόρος κ. Τουρκοβασίλης, ὅστις προσεφέρθη νὰ συνεργασθῆ μαζί μου, πλήν, διεφώνησε εἰς λεπτομερείας τινὰς καὶ δυσηρεστήθη.

Οὗτος μοὶ ἀπηύθυνε τὴν κατωτέρω μακροσκελῆ ἀπὸ 2 Ἰουνίου 1941 ἐπιστολήν, ὡς καὶ εἰς ὅλα τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως, ἔχουσαν ὡς ἑξῆς: (παραθέτω μόνον περικοπάς).

Κύριε Πρόεδρε τῆς Κυβερνήσεως,
Κύριοι Ὑπουργοί,

Δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκπλήττεσθε οὔτε διὰ τὴν κλοπὴν τῆς Γερμανικῆς σημαίας ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, οὔτε διότι τὸ ποσοστὸν τῶν Ἀγγλοφίλων ἐν Ἑλλάδι διαρκῶς αὐξάνει, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ εἶνε ὑπερβολὴ νὰ εἴπω ὅτι τὰ 99% τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ εἶνε ἤδη Ἀγγλόφιλοι···. Τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης αὐξανομένης Ἀγγλοφιλίας θὰ τὴν εὕρητε κατὰ ἕνα ποσοστὸν εἰς τὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς παραλείψεις τῆς ὑμετέρας Κυβερνήσεως···. Δὲν ἐδίστασεν ἡ Κυβέρνησίς σας νὰ προβῆ εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ Καραθόδωρου ἀκόμη, ἀσχημονήσαντος ἐπὶ μίαν πενταετίαν περίπου ἐν Μακεδονίᾳ μετὰ τοῦ ἀνεκδιηγήτου Κυρίμη, καὶ ὅστις ἀνέμενε νὰ συλληφθῆ καὶ νὰ φυλακισθῆ, εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ὑποδιοικητοῦ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπέζης···. καὶ ἐματαιώθη μὲν ὁ διορισμὸς αὐτὸς ὑπὸ τῆς κοινῆς κραυγῆς κατὰ τῆς κακῆς ταύτης πράξεως, οὐχ' ἧττον ἔχομεν ἔκδηλον τὴν διάθεσιν τῆς Κυβερνήσεως. Ὁμοίως ὁ διορισμὸς τοῦ νέου Κυβερνητικοῦ Ἐπιτρόπου ἐν τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ μποροῦσε καὶ νὰ μὴ γίνη. Ἄξιον τιμῆς τὸ πρόσωπον, ποὺ ἀνέλαβε···. Οὐδεμία, ἄλλωστε, ἐπιλογὴ γίνεται καταλλήλων προσώπων ἐν τῇ πληρώσει ἔστω θέσεων. Προτιμῶνται δὲ κατὰ περίεργον καὶ συγκινητικὸν τρόπον ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεώς σας οἱ ΦΙΛΑΓΓΛΟΙ (ὅρα Μιχαλάκης, Γιοκαρίνης κ.λ.π.). Ἂν δὲ συμπέση νὰ συμπαθῆ κανείς, ἔστω καὶ ὀλίγον τοὺς Γερμανούς, αὐτὸς τυγχάνει τῆς δεινοτέρας κακομεταχειρίσεως, δηλαδὴ ἐὰν φρονῆ ὅτι τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος θὰ ἐξυπηρετηθοῦν καλύτερα διὰ τῆς Γερμανίας. Ἐπομένως μὴ διαπορῆτε, ἐὰν αὐξάνη μέχρι τελείας συμπληρώσεως τὸ φίλαγγλον ρεῦμα οὔτε ἡ δυσμένεια τῆς Γερμανίας ἐναντίον μας.

Τὴν θέσιν τοῦ Διοικητοῦ τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, κατ' ἐξοχὴν

πολιτικὴν θέσιν, Κυβερνητικὴν θέσιν, διότι ἡ Τράπεζα αὕτη εἶνε τὸ ἕτερον σκέλος τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους, ἐνεκρίνατε κατ' ἀρχὴν νὰ δοθῆ εἰς ΦΑΝΑΤΙΚΟΝ ΑΓΓΛΟΦΙΛΟΝ, τὸν κ. Νεγρεπόντην, ὅστις εἶνε περισσότερον 'Αγγλόφιλος ἀπὸ τὸν φυγόντα εἰς Κρήτην κ. Βαρβαρέσσον... μποροῦσε νὰ δοθῆ εἰς ἓν ἄλλο πρόσωπον, τὸ ὁποῖον νὰ πιστεύη εἰς τὴν γερμανικὴν νίκην καὶ νὰ εὑρίσκεται εἰς τὸ ὕψος τῆς μεγάλης ταύτης θέσεως. Καὶ ἐὰν Σᾶς ἔλεγον, φερ' εἰπεῖν, ὅτι τὴν θέσιν αὐτὴν εὐχαρίστως θὰ ἤθελον νὰ καταλάβω ἐγώ, τί θὰ ἐλέγατε παρακαλῶ; 'Αλλ' ἐκτὸς ἐμοῦ ὑπάρχουν ἴσως καὶ πολλοὶ ἄλλοι πολιτευόμενοι καὶ μή, μὲ τὰ αὐτὰ ἢ καὶ ἀνώτερα ἀπὸ ἐμὲ προσόντα... Καὶ ὅμως, εἶμαι βέβαιος, δὲν ἔχω περὶ αὐτοῦ καμμίαν ἀμφιβολίαν, ἀλλὰ καὶ ἀτάραχος δι' αὐτό, ὅτι ἡ αἴτησίς μου αὕτη θὰ ἀπορριφθῆ καὶ θὰ μοῦ ἀπαντήση ὁ κ. Πρωθυπουργός, ἐάν, ἐννοεῖται, μοῦ κάνη τὴν τιμὴν αὐτὴν — δὲν μὲ ἔχει συνηθίσει μέχρι στιγμῆς — θὰ μοῦ ἀπαντήση, λέγω, ὅτι ὑπῆρξεν ἀντίδρασις ἐν τῷ Πρωθυπουργικῷ Συμβουλίῳ, ἐνῷ ἡ ἀντίδρασις εἶνε πάντοτε ἐξωκυβερνητικὴ καὶ τοῦ ὅλως ἰδιαιτέρως 'Αγγλοφίλου περιβάλλοντος τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ... 'Οπωσδήποτε, σᾶς κάμνω τὴν δήλωσιν, ἥτις ἴσως θὰ ἦτο περιττή, ὅτι ἐγὼ θὰ εἶμαι πάντοτε εἰς τὸ πλευρόν σας, διότι πιστεύω εἰς τὰς ἰδέας μου, ἀγωνίζομαι δι' αὐτὰς τοὺς σκληροτέρους ἀγῶνας, δὲν ἀναμένω ἐκ τῶν ἰδεῶν αὐτῶν τίποτε τὸ προσωπικὸν παρὰ μόνον τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς Πατρίδος μου, ὅπως πιστεύω ὅτι τὸ αὐτὸ κάμνετε καὶ Σεῖς.

Μετ' αἰσθημάτων ἐκτιμήσεως καὶ φιλίας

Θ. ΤΟΥΡΚΟΒΑΣΙΛΗΣ

'Αθῆναι 2 'Ιουνίου 1941

'Αξιότιμον κ. Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως καὶ κ. κ. 'Υπουργούς.

'Η ἀνωτέρω ἐπιστολὴ ἔχει καὶ ὑστερόγραφον μακροσκελέστατον, συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Τουρκοβασίλη τὴν 6ην 'Ιουνίου 1941 ἐν συνεχείᾳ. Εἰς τὸ ὑστερόγραφον τοῦτο εἶνε δριμὺς ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεώς μου καὶ ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἀειμνήστου Μεταξᾶ καὶ συνεχίζει ὡς ἕπεται:

«Υ. Γ. ....'Ενθυμοῦμαι ὁποῖον ἀγῶνα ἐδοκίμασα διὰ νὰ σᾶς πείσω, ὅτι πρέπει νὰ λάβη μέρος εἰς τὴν Κυβέρνησίν σας ὁ κ. Γκοτζαμάνης καὶ δὲν νομίζω ὅτι θὰ εἶσθε μετανοημένοι διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς συστάσεώς μου αὐτῆς, μολονότι ἐξηντλήσατε προηγουμένως ὅλους τοὺς φίλαγγλους οἰκονομολόγους διὰ νὰ καταλήξετε εἰς τὴν ἰδικήν μου σύστασιν.

'Υπεστηρίχθη, ὡσαύτως ἀνακριβῶς, ὅτι τὸ γραφομηχανούμενον ἐν τῷ 'Υπουργείῳ Παιδείας χειρόγραφόν μου ἦτο ἄλλο καὶ ἀπηυθύνετο δῆθεν εἰς τὴν Γερμανικὴν Πρεσβείαν. Τοιοῦτον τι δὲν συνέβαινε, ἀλλὰ καὶ ἂν συνέβαινε, ἐρωτῶ: Διατί τάχα δὲν εἶχα δικαίωμα νὰ ἀπευθυνθῶ πρὸς τὴν Πρεσβείαν Κράτους, ὑπὸ τὴν στρατιωτικὴν κατοχὴν τοῦ ὁποίου τελοῦμεν;....».

Θὰ κάμωμεν ἐνταῦθα μίαν παρένθεσιν πρὸς κρίσιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης:

1) Μᾶς ἀποκαλεῖ φίλαγγλους, διότι μᾶς ἤθελε νὰ εἴμεθα Γερμανό-

φιλοι! Καὶ συνεχίζει τὴν διαπίστωσιν, ὅτι κάθε Γερμανόφιλος τυγχάνει τῆς δεινοτέρας κακομεταχειρίσεως. Καὶ τέλος μᾶς συνιστᾶ νὰ μὴ ἀποροῦμεν (οὐδέποτε ἠπορήσαμεν), διότι αὐξάνει ἡ δυσμένεια τῆς Γερμανίας ἐναντίον μας.

Οἱ ἐκ τῶν ἀγγλοφίλων Ἑλλήνων παρακολουθοῦντες τὰ βήματά μας ἐπέρριπτον τὴν μομφὴν ὅτι εἴχομεν φιλογερμανικὰ αἰσθήματα διότι ἔβλεπον ὅτι ὡμιλοῦμεν μὲ τοὺς Γερμανούς!! καὶ ὅτι δὲν ηὐνοοῦσαμεν τοὺς τυχὸν Γερμανοφίλους!!

2) Διὰ τὴν θέσιν τοῦ Διοικητοῦ τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος εἶχε τὴν γνώμην ὅτι ἔπρεπε νὰ διορισθῇ εἷς, ὅστις ἐπίστευεν εἰς τὴν γερμανικὴν νίκην!! Τὸ τοιοῦτον ὅμως θὰ μᾶς ὡδήγει εἰς τὸ ἐκτελεστικὸν ἀπόσπασμα ὅλους, διότι θὰ κατεδίδοντο αἱ διάφοροι φιλαγγλικαὶ πράξεις μας. Βεβαίως ἂν διωρίζετο ὁ ἴδιος ὅστις ἐπηγρύπνει κυρίως διὰ τὰ Ἑλληνικὰ συμφέροντα καὶ δευτερευόντως διὰ τὰ γερμανικὰ τὸ πρᾶγμα ἦτο διαφορετικόν.

3) Ἀποκαλεῖ ἐπίσης τὸ περιβάλλον μου εἰς τὸ Πρωθυπουργικόν μου γραφεῖον ὡς ἀγγλόφιλον. Ἦτο ἁγνῶς Ἑλληνικόν. Ἐσκέπτετο Ἑλληνιστὶ καὶ ἐνήργει πρὸς τὸ ἑλληνικὸν συμφέρον, ὅπερ συνεταυτίζετο μὲ τὸ ἀγγλικὸν τοιοῦτον. Τοῦτο οὔτε συνίστα τὸν διορισμόν τινός, οὐδὲ ἀντέδρα ἐναντίον τοιούτου τινός. Ἐξετέλει τὰς διαταγάς μου καὶ τίποτε ἄλλο.

4) Ὑπόσχεται νὰ εἶνε παρὰ τὸ πλευρόν μας ὡς ἦτο καὶ ἔμεινε σταθερὸς μέχρι τῆς συλλήψεώς του ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, ποὺ ἔλεγε νὰ καλοπιάνωμεν διὰ νὰ μὴν αὐξάνη ἡ δυσμένεια.

5) Μᾶς κατηγορεῖ ὅτι ἀφοῦ ἀπετάθημεν πρὸς ὅλους τοὺς φιλάγγλους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπροθυμοποιήθησαν, κατελήξαμεν εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ κ. Γκοτζαμάνη ὡς ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν συμφώνως πρὸς συστάσεις θερμάς, ποὺ μᾶς ἔκαμε πράγματι.

6) Διὰ τὸ γραφομηχανούμενον χειρόγραφον εἰς τὸ ὑπουργεῖον Παιδείας ὑπεστηρίχθη πράγματι ὅτι ἀπηυθύνετο εἰς τὴν Γερμανικὴν πρεσβείαν. Ἡμεῖς σύμφωνα μὲ τὰς ἀρχάς μας, ἐσπεύσαμε νὰ ἐξακριβώσωμεν ἂν ἀλήθευε ἡ διάδοσις, ὅτε βεβαίως θὰ ἤρχιζεν ἡ διακοπὴ κάθε σχέσεως μὲ τὸν κ. Τουρκοβασίλην. Διότι ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἰσχυρισμούς του, ἐπιστεύαμεν ὅτι δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἀποτείνηται πρὸς ξένην πρεσβείαν καὶ νὰ μιμῆται ἐλαχίστους ἀνεβοκατεβαίνοντας τὰς κλίμακας τῶν Πρεσβειῶν διὰ νὰ... διαβάλλουν τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ νὰ ἐγκωμιάζουν τοὺς ἑαυτούς των... ὡς ἱκανοὺς διὰ τὴν Κυβέρνησιν.

Βεβαίως ὁ κ. Τουρκοβασίλης οὐδέποτε θὰ ἔφθανε εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ἀλλὰ καὶ ἡ ἁπλῆ ἀναφορὰ πρὸς πρεσβείαν δὲν ἦτο πρᾶξις ἀξιέπαινος.

Ὡς ἐτονίσθη ἤδη οἱ ἐλάχιστοι Γερμανόφιλοι τῶν Ἑλλήνων μᾶς ὑπελάμβανον ὡς γερμανοφίλους, ἐνῷ ἡμεῖς εἴμεθα Ἕλληνες καὶ εἴχομεν ὡς σκοπὸν μας ὑπέρτατον τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ καὶ μόνον ταύτην.

Δὲν ἠδυνήθησαν πλεῖστοι ἄλλοι Ἕλληνες νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι οὐδαμοῦ καὶ οὐδέποτε ἐκάμομεν διάκρισιν ἢ ἐξητάσαμεν τὰς πολιτικὰς

ἢ πολιτειακὰς ἀντιλήψεις τῶν συνεργατῶν μας καὶ τῶν διοριζομένων εἰς ποικίλας θέσεις.

Ἡμεῖς ἐβλέπομεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ νεοδιοριζομένου τὴν Ἑλληνικότητα καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰ καθήκοντά του καὶ τέλος τὴν ἀνάγκην τῶν ζητούντων διορισμόν.

Εἰς ἓν σημεῖον τῆς ἐπιστολῆς του ὁ κ. Τουρκοβασίλης μοῦ ἐπισύρει τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι «ἐναντίον τῆς στρατιωτικῆς κατοχῆς ἀσκεῖται ἡ φοβερωτέρα προπαγάνδα ἐκ μέρους ὅλων τῶν κρατικῶν ὀργάνων» καὶ ὑπενθυμίζει τὰς εὐθύνας μας. Ἡμεῖς εἴχομεν γνῶσιν τοῦ πράγματος, τὸ ηὐνοήσαμεν καὶ τὸ ἐνεθαρρύναμεν ὡς στερρῶς ἐμμένοντες εἰς τὴν συμμαχίαν μας μὲ τὴν Ἀγγλίαν. Ἄξιον ἐξάρσεως εἶνε τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὅπερ, καίτοι γνωστόν τοῖς πᾶσι, δὲν κατεδόθη εἰς τὰς Γερμανικὰς Ἀρχάς.

Ἐπίσης εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν κατακτητῶν οὐδέποτε περιῆλθον οἱ λόγοι μου, οὓς ἐξεφώνησα εἰς τὸ Δημαρχεῖον μὲν κατ' Αὔγουστον 1941, εἰς τὸ καπνιστήριον δὲ τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου τὴν νύκτα τῆς 31 Δεκεμβρίου 1941.

Ἐτόνισα ὅθεν δημοσίᾳ καὶ ἐνώπιον πολυπληθοῦς συγκεντρώσεως ὅτι συνεμεριζόμην τὸ βάρος τῆς σκλαβιᾶς ποὺ ἐπεκάθησεν ἐπὶ τοῦ τραχήλου μας καίτοι ἐνικήσαμεν μίαν Αὐτοκρατορίαν καὶ ὅτι θὰ εἰργαζόμην μὲ ὅλην μου τὴν δύναμιν χάριν τῆς σωτηρίας καὶ ἐπιβιώσεως τοῦ Λαοῦ. Παρεκάλεσα νὰ μὴ κρινώμεθα καὶ κατακρινώμεθα ὡς οἱ συνηθισμένοι Κυβερνῆται μιᾶς χώρας. Διότι ἡμεῖς δὲν ἤμεθα κατ' οὐσίαν Πρωθυπουργοὶ καὶ ὑπουργοί, ἀλλὰ κατείχομεν τοὺς ἀντιστοίχους θώκους συμβολικῶς, ὡς ἔπραξαν ἄλλοτε ὁ Γεννάδιος Σχολάριος καὶ οἱ ἄλλοι Πατριάρχαι καὶ μετέπειτα ὁμογενεῖς. Ἐνθυμηθῆτε, κατέληξα λέγων, ὅτι ὁ Γρηγόριος ὁ Ε' φιλικὸς ὤν, ἀφώρισε τοὺς Φιλικοὺς διὰ νὰ σώσῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἐν Τουρκίᾳ ὁμογενῶν ποὺ ἐκινδύνευαν νὰ σφαγοῦν.

Τοιουτοτρόπως ἔφθασε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1942, ὅπερ μὲ εὗρε παρῃτημένον ἀπὸ 29 Αὐγούστου χωρὶς νὰ παραστῇ ἀνάγκη νὰ ἀντιδράσω κατὰ τοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Μετώπου, ὡς προερρήθη. Εἶχε ὅμως χαραχθῇ ἡ ἐν παντὶ ἀντίταξις ἀντιστάσεως κατὰ τῶν εἰσβολέων, εἶχεν ἱδρυθῇ καὶ ἐλειτούργει ἡ Φιλικὴ Ἑταιρία, καθὼς καὶ τὸ Γραφεῖον Μελετῶν (ὑπόμνησις μαρτυρικῶν καταθέσεων κλπ. κ.κ. Γράψα, Περικλ. Παπαδοπούλου, Μπουλαλᾶ, Ἀργυροπούλου, Ρέντη, Βλάχου).

Η ΜΑΤΑΙΩΣΙΣ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΕΩΣ ΛΕΓΕΩΝΟΣ ΑΝΤΙΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ

Ἐπανειλημμένως περιαυτολόγησα ὅτι ἐπηγρύπνησα διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τὴν σταθερὰν ἐμμονήν μας εἰς τὴν συμμαχίαν μετὰ τῆς Ἀγγλίας.

Δὲν εἶνε ὑπερβολή. Εἶνε ὠμὴ ἡ ἀλήθεια.

Θὰ ἐκθέσωμεν ἤδη ἕτερον ζήτημα διὰ νὰ ἀποδειχθῇ μίαν εἰσέτι φορὰν ἡ ἐπαγρύπνησίς μου πρὸς πᾶν ὅ,τι Ἑλληνικὸν καὶ συμμαχικόν.

Ὡς γνωστόν, πολλὰ ἐκ τῶν γερμανοκρατουμένων Κρατῶν ἤρχι-

σαν συγκροτοῦντα ἐθελοντικὰς λεγεῶνας ἀντικομμουνιστικάς, αἵτινες ἐπρόκειτο νὰ σταλοῦν — καὶ ἐστάλησαν — εἰς τὸ Ἀνατολικὸν Μέτωπον διὰ νὰ πολεμήσουν τεταγμένοι παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Γερμανῶν ἐναντίον τῶν Ρώσων.

Τὸ αὐτὸ ἐπεχειρήθη νὰ γίνη καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ ἐξωκυβερνητικῶν κύκλων. Οὕτως εἰς μὲν τὴν Θεσσαλονίκην ἐλέγετο ὅτι ἐνεγράφησαν ὑπὲρ τοὺς δισχιλίους, εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας ὑπὲρ τοὺς διακοσίους.

Εὐθὺς ὡς ἐπληροφορήθην τὸ λυπηρὸν ὅσον καὶ λίαν ἐγκληματικὸν τοῦτο ἐγχείρημα, ἀντέταξα πᾶσαν ἀντίδρασιν, ἔχων καὶ τὴν συνδρομὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Χωροφυλακῆς ὑποστρατήγου Ντάκου, ὅστις ἐμυήθη εἰς τὰς προθέσεις μου πρὸς ἀντίδρασιν καὶ ὅστις παρενέβαλε πολλὰ ἐμπόδια, ὥστε ἡ προσπάθεια τῶν διανοηθέντων νὰ συνδράμωσι τοὺς ἐχθροὺς τῆς Πατρίδος μας νὰ μὴ ριζοβολήση.

Πάντως ὅμως ἐπεκρέματο ὁ τρομερὸς κίνδυνος νὰ ἀποσταλοῦν οἱ ἐγγραφέντες εἰς τὴν λεγεῶνα. Ἕνεκα τούτου ἔδει νὰ ληφθοῦν ριζικὰ μέτρα πρὸς ὁλοσχερῆ ματαίωσιν τῆς ἰδέας τῆς ἀποστολῆς ἑλληνικῆς λεγεῶνος ἐναντίον τῆς Ρωσίας.

Τὰ μέτρα εὑρέθησαν ἐκ τῆς σκέψεως ὅτι οἱ Ἰταλοὶ θὰ ἀπέστεργον τὴν ἀποστολὴν λεγεῶνος, πρᾶγμα, ὅπερ θὰ εἶχε ὡς συνέπειαν τὴν ἀνταμοιβὴν τῶν Ἑλλήνων εἰς βάρος τῶν ὀνείρων ποὺ ἔπλεκεν ἡ Ἰταλία. Ἡ ἀνταμοιβὴ θὰ παρείχετο εὐγνωμόνως καὶ ἐν καιρῷ ὑπὸ τῆς Γερμανίας ἔναντι τῶν θυσιῶν ποὺ θὰ ὑφίσταντο οἱ Ἕλληνες ἐν Ρωσίᾳ, χάριν τοῦ ἀγῶνος τῶν Γερμανῶν.

Πρὸς τοῦτο τὴν ἐν ἀγνοίᾳ τελοῦσαν Ἰταλικὴν πρεσβείαν τὴν κατεστήσαμεν ἐνήμερον τῆς συντελουμένης συγκροτήσεως λεγεῶνος εἰς Θεσσαλονίκην καὶ εἰς Ἀθήνας μὲ τὴν προσθήκην ὅτι «οἱ προθυμοποιούμενοι διὰ νὰ ἐνδυθοῦν καὶ νὰ ἐξοπλισθοῦν προτίθενται νὰ λιποτακτήσουν εἰς τὰ βουνὰ διὰ νὰ κτυποῦν ἐκεῖθεν τοὺς Ἰταλοὺς κυρίως καὶ δευτερευόντως τοὺς Γερμανούς.

Ἡ ψευδὴς αὕτη ἀνακοίνωσις, κατὰ τρόπον δῆθεν φιλικὸν διὰ τοὺς Ἰταλούς, ἐξώργισε τὸν πρεσβευτὴν τῆς Ἰταλίας ἐναντίον τῶν Γερμανῶν, ὡς δημιουργούντων ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἰταλικῆς ἀντιπροσωπίας ζητήματα, ἅτινα εἶνε δυνατὸν νὰ ἔχωσι δυσαρέστους συνεπείας διὰ τοὺς Ἰταλούς, ἂν δὲν καταβληθῆ προσπάθεια νὰ γίνη ἀπόλυτος ἐπιλογὴ τῶν μελλόντων νὰ συμμετάσχωσι εἰς τὸν κατὰ τῆς Ρωσίας πόλεμον.

Ἕνεκα τούτου ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἰταλίας χωρὶς νὰ χάση καιρὸν ἔσπευσε νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Γερμανικὴν πρεσβείαν, ὅπου δὲν γνωρίζω τί διημείφθη. Γνωρίζω ὅμως ὅτι συνεφώνησε μὲ τοὺς Γερμανοὺς διὰ τὴν ἀναβολὴν τῆς συγκροτήσεως Ἑλληνικῆς Λεγεῶνος, μέχρις ὅτου ληφθοῦν ὁδηγίαι ἐκ Ρώμης.

Μετά τινας ἡμέρας ἔκτοτε ἀνεκοινώθη ἡμῖν ἐκ μέρους τῆς Γερμανικῆς πρεσβείας ὅτι ἐματαιοῦτο ἡ ὀργάνωσις Ἑλληνικῆς Λεγεῶνος διότι «διὰ λόγους τεχνικοὺς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ σταλῆ ἡ Λεγεὼν εἰς τὴν Ρωσίαν».

Τοιουτοτρόπως ὑπενομεύθη ἐντέχνως ἡ ἰδέα τῆς ἀποστολῆς εἰς τὰς στέππας τῆς Ρωσίας λεγεῶνος, ἥτις θὰ ἠγωνίζετο παρὰ τὸ

πλευρὸν τῶν ἐπιβουλευθέντων τὴν ἐλευθερίαν μας καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν μας, τῶν συντελούντων νὰ ἀξιοπαθῇ ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς σκλαβιᾶς.

Ἡ ὑπηρεσία αὕτη μαζὶ μὲ τὴν ἄρνησίν μου νὰ κηρύξωμεν τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Ρωσίας καὶ τὴν μὴ συμμόρφωσίν μας πρὸς τὴν περὶ ἐπανδρώσεως τῶν ἀντιαεροπορικῶν πυροβολείων ἀξίωσιν τῶν Γερμανῶν, μοῦ δίδει τὸ δικαίωμα νὰ ὑπερηφανεύωμαι.

ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
Η ΚΑΤΑΒΙΒΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΣ ΤΟΥ ΧΙΤΛΕΡ

Ὁ κ. Παπανδρέου ἀπέδωκεν εἰς ὅλους ἡμᾶς συλλήβδην καὶ ἀθρόως, τὴν κατηγορίαν, ὅτι «καὶ προγενεστέρως δὲν ἐτυγχάνομεν γερμανόφιλοι, μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ὑπουργικοῦ ἢ πρωθυπουργικοῦ ἀξιώματος, θὰ ἐγινόμεθα γερμανόφιλοι». Ὑπονοεῖ προδήλως, ὅτι τὸ ἀτομικόν μας συμφέρον θὰ μᾶς ὤθει πρὸς τὴν γερμανοφιλίαν, κρίνων ἐξ ἰδίων!

Ἐγὼ στεντορεία τῇ φωνῇ ἀρνοῦμαι τοῦτο. Διότι εἰς τὴν ψυχήν μου, τὸ συμφέρον τῆς Πατρίδος κυριαρχεῖ. Τὸ ἀτομικὸν δὲν ὑπολογίζεται, οὐδὲ ὑπελογίσθη ποτέ.

Συγκεκριμένα γεγονότα ἔχω δύο διὰ νὰ ἀντιτάξω:

Τὸ πρῶτον εἶνε τὸ κατατεθὲν παρὰ τοῦ δικηγόρου καὶ πολιτευτοῦ κ. Τζερμιᾶ ὅτι ἀπεφάνθην ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Χίτλερ δὲν εἶχε θέσιν εἰς Ἑλληνικὸν Γραφεῖον τῆς Νομαρχίας καὶ συνεπῶς ἔπρεπε νὰ καταβιβασθῇ. Καὶ πῶς διετυπώθη ἡ τοιαύτη διαταγή; Προφορικῶς καὶ εἰς ἐπήκοον πλήθους κόσμου, ὅπερ μὲ ἀνέμενε διὰ νὰ τὸ ἀκροασθῶ.

Τὸ δεύτερον εἶνε ἐκεῖνο ὅπερ κατέθεσεν ὁ κ. Γράψας. Οὗτος συνειργάζετο μαζί μου εἰς τὸ πρωθυπουργικὸν γραφεῖον, ὅτε εἰσῆλθον καὶ δύο ὑπουργοί, οἵτινες κατηυθύνθησαν πρὸς τὸ μέρος ὅπου ἦτο ἀνηρτημένος ὁ χάρτης τῆς Ρωσίας, τελοῦντες ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν εἰδήσεώς τινος. Εὐθὺς ὡς ἐξηκρίβωσαν τὴν θέσιν τοῦ Καυκάσου καὶ τῆς Τιφλίδος προέβησαν εἰς ζωηρὰς ἐκδηλώσεις χαρᾶς, διότι ἔβλεπον ταχέως τερματιζόμενον τὸν πόλεμον ὑπὲρ τῆς Γερμανίας.

Δυσαρεστηθεὶς τότε ἐκ τῶν ἐκδηλώσεων καὶ πρὸ παντὸς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν ἐρριζοβόλουν αἱ παντοτειναὶ συστάσεις μου, ἐξεφράσθην χαμηλοφώνως: «Μόνον ἀνόητοι ἔπρεπε νὰ χαίρουν». Πλὴν ἠκούσθην παρὰ τοῦ κ. Γράψα. Στραφεὶς εἶτα πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς εἶπον μεγαλοφώνως: «Ἔχετε καμμίαν εὐχάριστον εἴδησιν διὰ τοὺς Ἄγγλους ἢ διὰ τοὺς συμμάχους των; Μόνον εἰς τὴν τοιαύτην περίπτωσιν δικαιολογεῖται τόση χαρά, διότι μόνον ἔτσι θὰ ὠφεληθῇ ἡ Ἑλλάς».

Παρόμοια γεγονότα κατέθεσαν καὶ ἄλλοι μάρτυρες.

ΠΩΣ ΕΤΕΘΗΝ ΥΠΟ ΑΥΣΤΗΡΑΝ ΕΠΙΤΗΡΗΣΙΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΙΤΑΛΩΝ

Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὁ κ. Παπανδρέου εἶχε τὴν γνώμην ὅτι θὰ ἐγινόμεθα γερμανόφιλοι, ἰταλόφιλοι, ἢ ἀξονόφιλοι, ἐφ' ὅσον ἐδέχθημεν τὴν Πρωθυπουργίαν!

Ἡ παρ' ἡμῶν ἀνάληψις τῆς ἐξουσίας ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ δοκιμασθῇ ἡ ἀπόλυτος σταθερότης τῶν συναισθημάτων μας καὶ ἡ σιδηρᾶ ἐμμονὴ εἰς ὅ,τι ἑλληνικόν.

Ἐν τῇ ἐπαγρυπνήσει ὑπὲρ τῆς Πατρίδος καθιστάμην, φαίνεται, ὠμὸς καὶ σκληροτράχηλος, ὥστε νὰ θεωροῦμαι φορτικὸς εἰς τὰς ἀπαιτήσεις μου καὶ νὰ μὴ μπορῶ νὰ ἐφελκύσω τὴν ἀνθρωπίνην, ἔστω, συμπάθειαν τινὸς ἐκ τῶν Πρεσβευτῶν μὲ τοὺς ὁποίους συνωμίλουν ἐπὶ παρουσίᾳ διερμηνέως. (Αὐτὸ εἶνε τὸ ὅλον ποὺ ἐπὶ χρόνια τώρα ἀναμασᾶται ὡς συνεργασία μὲ τοὺς ἐχθρούς).

Πρὶν πραγματοποιηθῇ ἡ κατὰ τύπους παραίτησις, εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐπίκρανα ὅλους μὲ τὴν ὠμὴν ἀλήθειαν ποὺ ἐξέφρασα, ὡς ἔχει λεχθῆ προηγουμένως, καὶ περισσότερον τοὺς Γερμανούς.

Ἐν τοσούτῳ ἡ ἰταλικὴ ἀντιπροσωπία, ἅμα τῇ ἀποχωρήσει μου ἐκ τῆς ἀρχῆς, διέταξε τὴν αὐστηρὰν ἐπιτήρησίν μου καὶ τὴν παρακολούθησίν μου ἐν παντί.

Ἐγκατέστησε φυλάκιον ἐκ πέντε ἀστυνομικῶν ἐντὸς αὐτοκινήτου, ὅπερ ἐστάθμευε εἰς τὴν ἐξώθυραν τῆς οἰκίας μου. Μόλις μὲ ἔβλεπον ἐξερχόμενον οἱ τρεῖς ἐκ τῶν ἐπιβαινόντων ἐπὶ τοῦ αὐτοκινήτου μὲ παρηκολούθουν κατὰ βῆμα πεζῇ, ἐὰν ἤμην πεζός, καὶ εἵπετο τὸ αὐτοκίνητον διὰ τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν θὰ ἐπέβαινον αὐτοκινήτου. Καθ' ὅλην τὴν νύκτα, ἔνοπλος σκοπὸς ἐντὸς τοῦ αὐτοκινήτου ἐπετήρει πάντα εἰσερχόμενον καὶ ἐξερχόμενον τῆς οἰκίας μου ρίπτων δέσμην φωτὸς πρὸς πάντας, χωρὶς ἄλλην τινα διατύπωσιν ἢ ἐνόχλησιν. Ἂν ἀντελαμβάνετο ὁ σκοπὸς ὅτι θὰ ἐπέβαινον αὐτοκινήτου, μὲ παρηκολούθει ὁλόκληρον τὸ ἐντὸς τοῦ ἰταλικοῦ αὐτοκινήτου φυλάκιον.

Ἐπετήρουν τὴν οἰκίαν, ὅπου μετέβαινον, καὶ ἀνέμενον τὴν ἀναχώρησίν μου διὰ νὰ μὲ παρακολουθήσουν ἐκ νέου (ὑπομιμνήσκω καὶ καταθέσεις Παναγάκου, Γράψα, Γαργαροπούλου, Κοταρίδου).

Ἡ παρακολούθησις συνεχίσθη ἀπὸ 15 Νοεμβρίου 1942 μέχρι τέλους Ἀπριλίου 1943, ὅτε ἐτερματίσθη ἄνευ ἐνεργείας τινος.

Κατόπιν τούτων δὲν εἶνε δύσκολον νὰ ἀντιληφθῇ τις τὰς σχέσεις ποὺ εἶχον ἀναπτυχθῆ κατὰ τὴν συνεργασίαν ἐπὶ 18μηνον!

Ἡ συνεργασία εἶχε τὸν τύπον τῆς διαμαρτυρίας ἢ τῆς ἀξιώσεως (Ὑπομιμνήσκω κατάθεσιν ἑνὸς ἁπλῶς γνωστοῦ μοι ἰατροῦ Κοφτεροῦ, ἐξετασθέντος ὡς μάρτυρος ὑπερασπίσεως ἄλλου κατηγορουμένου καὶ ἐνθυμηθέντος πῶς ἐξεφράσθην κατὰ τῶν Γερμανῶν ὅταν ἐπεσκέφθην τὸ Ζάννειον Νοσοκομεῖον, ἐπί τινι εὐκαιρίᾳ.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΔΙΑΡΠΑΓΕΙΣΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ

Κατὰ Σεπτέμβριον 1941 ἐπληροφορήθην μὲ κατάπληξιν ὅτι συνταγματάρχης τις Ἰταλός, μεταβὰς εἰς Δῆλον, διήρπασε τὰς ἐκεῖ ἀρχαιότητας ἅς ἐφόρτωσεν εἰς ἀποπλεῦσαν ἰταλικὸν ἀτμόπλοιον.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀπετέλεσεν ἀντικείμενον ἐντονωτάτης διαμαρτυρίας μου εἰς τὸν πρεσβευτὴν τῆς Ἰταλίας ἐναντίον τοῦ συνταγματάρχου καὶ ἐναντίον τῆς ἰδέας ποὺ εἶχεν οὗτος νὰ ἀναρπάσῃ τὰς ἱερὰς ἀρχαιότητας. Πλὴν τῶν ἄλλων ἐτόνισα καὶ τὰ ἑπόμενα:

«... Ἔχομεν τὴν ἀξίωσιν ὅπως ἐνεργήσητε διὰ τὴν ἐπιστρο-

φὴν τῶν ἀρχαιοτήτων εἰς τὴν Δῆλον καὶ διὰ τὴν ἐπανατοποθέτησιν τούτων εἰς τὴν θέσιν, εἰς ἥν ἑκάστη εὑρίσκετο. Αἱ ἀρχαιότητες αὗται ὡς ἔργα τῶν προγόνων μας ἀνήκουν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ δὴ μόνον εἰς τὴν Δῆλον, ὅπου εὑρέως καὶ θεωρητικῶς ἀνήκουν εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, ἥτις εἶνε ὑποχρεωμένη νὰ μεταβαίνη ἐκεῖ διὰ νὰ τὰς προσκυνῆ ὡς κάτι θεῖον καὶ ὑπερφυσικόν, ὡς θὰ μεταβαίνουν καὶ οἱ Ἕλληνες.

Εἰς οἱονδήποτε ἄλλο σημεῖον τῆς Γῆς ἂν τοποθετηθοῦν θὰ ἀποτελοῦν παραφωνίαν, οἵαν ἀποτελοῦν καὶ ἄλλαι διαρπαγεῖσαι ἀρχαιότητες πρὸ χρόνων. Ἡ τυχὸν ἀπώλεια τῶν περὶ ὧν πρόκειται ἀρχαιοτήτων δὲν θὰ ἐπιτρέψη τὴν παραμονήν τῆς Κυβερνήσεώς μου εἰς τὴν Ἀρχήν. Θὰ παραιτηθῆ καὶ θὰ καταγγείλη τὸ γεγονὸς εἰς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον».

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας προσελθὼν εἰς τὸ γραφεῖον μου ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἰταλίας μοὶ ἐγνωστοποίησε ὅτι ἐπεστράφησαν αἱ ἀρχαιότητες ἅπασαι εἰς τὰς θέσεις, ἐξ ὧν ἀφηρέθησαν.

Τὸ αὐτὸ γεγονὸς ἐξηκρίβωσε καὶ τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἐξ ἄλλων πηγῶν καὶ οὕτως ἐδοκιμάσαμεν μίαν εὐχαρίστησιν ἐναντίον τῶν διαθέσεων τῶν ἱεροσύλων.

ΜΑΤΑΙΩΣΙΣ ΤΗΣ ΣΥΛΛΗΨΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ

Εἴμεθα ὑπερήφανοι διότι διὰ τῆς ἀνακωχῆς κατωρθώσαμεν, πλὴν τῶν ἄλλων, νὰ ἀποφευχθῇ ἡ αἰχμαλωσία τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὁπλιτῶν τοῦ ἐν Ἀλβανία ἀγωνισθέντος στρατοῦ καὶ νὰ ἀποδοθοῦν ἐλεύθεροι εἰς τὰς οἰκογενείας των, εἰς τὴν κοινωνίαν, καὶ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Ἀντίστασιν (εἰς τὴν Μέσην Ἀνατολήν, εἰς τὰ βουνὰ τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὰ σαμποτὰζ τῶν πόλεων).

Ὡς γνωστόν, πολλοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ ὁπλῖται τοῦ κατὰ ξηράν, ἀέρα καὶ θάλασσαν Στρατοῦ ἔσπευσαν νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Μέσην Ἀνατολὴν διὰ νὰ πολεμήσουν παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν συμμάχων μας Βρεταννῶν, παρὰ τοὺς κινδύνους, ποὺ διέτρεχον νὰ κριθοῦν ἀνεπιθύμητοι καὶ νὰ κλεισθοῦν εἰς στρατόπεδα ἢ νὰ θεωρηθοῦν ὡς τυχοδιῶκται, ὡς ἐχαρακτηρίσθησαν ἀπὸ τῆς 11 Ἀπριλίου εἰς διαταγὴν τοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν (ὑπόμνησις καταθέσεως ναυάρχου Οἰκονόμου).

Ὡσαύτως πλεῖστοι (ἀξιωματικοὶ καὶ ὁπλῖται) ἔσπευσαν νὰ καταταχθοῦν εἰς τὰς νεοσυγκροτουμένας ἐθνικὰς ὀργανώσεις ἀντιστάσεως μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀγωνισθοῦν καὶ νὰ θυσιασθοῦν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας κατὰ τῶν δυναστευόντων τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν Ἰταλῶν καὶ Γερμανῶν.

Τὸ ζήτημα τῶν ἀξιωματικῶν μας, οἵτινες ἐπλαισίωσαν τὸν στρατὸν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ τὸν στρατὸν τῶν βουνῶν τῆς Ἑλλάδος ποὺ ἀνῆκε εἰς διαφόρους ἐθνικὰς ὀργανώσεις ἀντιστάσεως, δὲν διέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν εἰσβολέων τοσούτω μᾶλλον, καθ' ὅσον εἶχον συλλάβει ἀξιωματικοὺς τινας κατὰ τὴν ἀπόδρασίν των ἐκ τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπειδὴ δὲ εἶχον ἀποστερηθῆ 300 χιλιάδων ἐργατικῶν χειρῶν ὧν τόσην ἀνάγκην εἶχον εἰς Γερμανίαν ἦσαν μετανοημένοι ὅλοι διὰ τὴν

ἀτυχῆ δι' αὐτοὺς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἐν 'Αλβανία ἀγωνισθέντος Στρατοῦ.

"Εκαμον ὅθεν τὴν σκέψιν νὰ συλλάβουν κατ' ἀρχὰς ὅλους τοὺς ἀξιωματικούς. Ἡ τοιαύτη σκέψις ἤρχισε ἀπὸ τοῦ 'Απριλίου 1942, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς κατωτέρω παρατιθεμένης ἀναφορᾶς τοῦ συνταγματάρχου Μπαλλῆ, πρὸς τὸ ὑπουργεῖον 'Εθνικῆς 'Αμύνης, κοινοποιηθείσης καὶ εἰς ἐμέ.

'Αριθ. Α.Π. 66 ΑΠΟΡΡΗΤΟΣ — ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ

Πρὸς

Τὸ 'Υπουργεῖον 'Εθνικῆς 'Αμύνης

'Ενταῦθα

Περὶ συγκεντρώσεως τῶν ἀξιωματικῶν εἰς στρατόπεδα

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἀναφέρω ὑμῖν τὰ κάτωθι:

'Ως πληροφοροῦμαι ἐξ "Ελληνος προσκειμένου τοῖς Γερμανοῖς ἡ ἐνταῦθα Γερμανικὴ Διοίκησις φαίνεται ὅτι ἐνεργεῖ εἰς Βερολῖνον ὅπως ἐπιτύχη τὴν συγκατάθεσιν τοῦ 'Αρχικαγκελλαρίου Χίτλερ διὰ τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἀδείας των, ὅπως οἱ "Ελληνες 'Αξιωματικοὶ παραμείνουν ἐλεύθεροι καὶ ζητεῖ, ὅπως ἐπιτραπῆ ἡ συγκέντρωσις τούτων εἰς Στρατόπεδα. Κατὰ τὰς αὐτὰς δὲ πληροφορίας οἱ χῶροι συγκεντρώσεως θὰ ορισθοῦν ἐν 'Αλβανία.

Τὰς ἐνεργείας ταύτας ἡ Γερμανικὴ Διοίκησις πιθανώτατα βασίζει εἰς τὸ ὅτι κατ' αὐτὴν τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν 'Αξιωματικῶν διάκειται εὐμενῶς πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ "Αξονος καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι οἱ 'Αξιωματικοὶ ἐνσωματοῦνται εἰς ὑπόπτους ὀργανώσεις καὶ ὑποβοηθοῦν τὰς προσπαθείας τῶν "Αγγλων ἐν Αἰγύπτω, ὁπωσδήποτε καὶ ἐν γένει πραγματοποιοῦσιν ἔκδηλον ἀντιαξονικὴν προπαγάνδαν.

Σχετικῶς, ἐπίσης, παρακολουθοῦνται καὶ πρόσωπα προσκείμενα τῆ Κυβερνήσει, ὡς ἐνεργοῦντα, ἐπίσης, ἔν τινι μέτρω ὡς ἄνω καὶ τῶν ὁποίων ἡ σύλληψις ἴσως προσεχῶς νὰ λάβη χώραν.

'Ο Πρόεδρος τῆς 'Επιτροπῆς

Ν. Μπαλλῆς, Συνταγματάρχης

Κοινοποίησις:

Α.Ε. κ. Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως

Εὐθὺς ὡς ἔλαβον γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τῆς ἄνω ἀναφορᾶς, ἔσπευσα εἰς ἀμφοτέρας τὰς πρεσβείας (Γερμανικὴν καὶ 'Ιταλικὴν) διὰ νὰ ἐρωτήσω ἂν ἦσαν βάσιμοι αἱ περιελθοῦσαι εἰς γνῶσιν μου πληροφορίαι καὶ ἐν καταφατικῆ περιπτώσει νὰ διαμαρτυρηθῶ διὰ τὴν κατάφωρον παραβίασιν τῶν ὅρων τῆς συναφθείσης ἀνακωχῆς, ὅλως ἀδίκως, καθ' ὅσον οἱ ἀξιωματικοὶ εἰργάζοντο πρὸς εὐόδωσιν τοῦ ἔργου τῆς Κυβερνήσεώς μου. 'Επὶ πλέον ἤθελα νὰ εἰδοποιήσω αὐτοὺς ὅτι ἡ Κυβέρνησις θὰ παρητεῖτο, εἰς ἥν περίπτωσιν οἱ ἀξιωματικοὶ ἐγκλεισθοῦν εἰς στρατόπεδα.

Οἱ πρεσβευταὶ διέψευσαν τὴν πληροφορίαν ὡς ἀσύστατον καὶ διεβεβαίωσαν ἐμέ, ὅτι θὰ ἐνήργουν ὥστε νὰ μὴ ἀδικηθῶσι οἱ ἀξιωματικοὶ

ἄνευ λόγου καὶ ἀφορμῆς. Ἀπεφεύχθη οὕτως ἡ σύλληψις τῶν ἀξιωματικῶν.

Ἐγένοντο καὶ πλεῖσται ἄλλαι διαμαρτυρίαι προφορικῶς καὶ ἠκολούθουν ἔγγραφοι τοιαῦται, δι' ὧν πολλὰ ἐπετεύχθησαν ὑπὲρ ἡμῶν.

Τὰ σχέδια τούτων εὑρίσκονται εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ «Συνδέσμου μετὰ τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς» τοῦ Πρωθυπουργικοῦ Γραφείου. Διὰ τούτων θὰ πεισθῆ πᾶς τις πόσον σθεναρῶς προησπίζομεν τὰ δικαιώματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ καὶ τίνας ἐπιτυχίας εἴχομεν μὲ τὰ οὐχὶ ἄνευ κινδύνων ὅπως ὑποπέσωμεν εἰς τὴν καχυποψίαν των διαβήματά μας.

ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΣ

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς «Σκλαβιᾶς» καὶ μετέπειτα μέχρι σήμερον κάμνομεν χρῆσιν τῆς λέξεως «Ἀντίστασις» χωρὶς νὰ καθορισθῆ ἐπακριβῶς ἡ σημασία τῆς ἐννοίας ταύτης.

Ἄλλοι διὰ νὰ ἔχουν τὸ μονοπώλιον τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀντιστάσεως ἐνεφανίσθησαν ὡς ἥρωες, ὡς σωτῆρες καὶ ἀκόμη ἀπελευθερωταί μας. Οὗτοι διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὸν τίτλον τοῦ ἀγωνιστοῦ καὶ διὰ νὰ τὸν ἐκμεταλλευθοῦν, διότι ὁ τίτλος εἶνε «ἐπάγγελμα προσοδοφόρον», ἤρχισαν νὰ θορυβοῦν γύρω ἀπὸ τὴν ὀργάνωσίν των καὶ τὸ ὄνομά των. Τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἐνεφανίσθησαν πάρα πολλοὶ διεκδικοῦντες τὸν τίτλον τοῦ ἀγωνιστοῦ κατὰ τὴν Ἀντίστασιν καὶ μάλιστα οὗτοι φωνασκοῦν περισσότερον διὰ νὰ τύχουν ἀμοιβῆς. Ἐπειδὴ οἱ πραγματικοὶ ἀγωνισταὶ εἶνε σεμνοὶ καὶ ἀθόρυβοι μὲ πλῆρες τὸ συναίσθημα τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντός των δὲν ζητοῦν ἀμοιβὴν, οὐδὲ ἐπιδεικνύονται. Δημιουργεῖται ὅθεν σύγχυσις μεταξὺ τῶν πραγματικῶς ἀγωνισθέντων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ἀπατεώνων ἀφ' ἑτέρου, χωρὶς νὰ εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποδειχθῆ πρὸς ποῦ κλίνει ἡ ἀλήθεια.

Τινὲς ἐδέχθησαν νὰ εἶνε ἔμμισθοι πράκτορες τῶν Ἄγγλων, οἵτινες εἶνε μὲν φίλοι καὶ σύμμαχοι ἀλλὰ ξένοι, οἵτινες ἐσχάτως ἐπεκύρωσαν τὴν καταδίκην τῶν διεκδικήσεών μας (Ἑλληνικὴ Βόρειος Ἤπειρος — Διαρρύθμισις Ἑλληνο-βουλγαρικῶν συνόρων) διὰ νὰ δώσουν τὴν εἰρήνην εἰς τοὺς λαούς των. Καὶ ἡ κατηγορία τούτων δυνατὸν νὰ ἀποκληθῆ «Κατηγορία τῶν φιλελλήνων καὶ οὐχὶ τῶν Ἑλλήνων».

Ἄλλοι ἐξέδιδον τὰ λαθραίως καὶ μὲ ξένα χρήματα κυκλοφοροῦντα «φύλλα τῆς ἀντιστάσεως». Τινὲς τούτων ἐξέδωσαν τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς κατοχῆς τοιαῦτα λαθραῖα ἀντίτυπα, πρᾶγμα, ὅπερ ἐπέτρεψε νὰ ἀποκαλέσουν ἑαυτοὺς ἥρωας καὶ νὰ σπεύσουν νὰ δρέψουν τοὺς καρποὺς τῶν κόπων των καὶ τῶν θυσιῶν των.

Τέλος ἄλλοι προσεπάθουν νὰ τονώσουν τὸ ἐθνικὸν φρόνημα διὰ τὴν ἄμυναν κατὰ τῆς διαβρωτικῆς πολιτικῆς τῶν εἰσβολέων καὶ νὰ διατηροῦν τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα, ἥτις ἑνότης ἦτο θεμελιώδης διὰ τὴν ὑπόστασιν, διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ διὰ τὴν ἀνάπλασιν τῆς κατεστραμμένης Ἑλλάδος.

Ἡμεῖς ἠκολουθήσαμεν τὴν τετάρτην κατηγορίαν, ὑπεβοηθήσαμεν τὴν μετάβασιν ἐθελοντῶν εἰς Αἴγυπτον καὶ εἰς τὰ βουνὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐξασφαλίσαντες ἐπιδόματα διὰ τὰς οἰκογενείας των. (Τὰ ζητή-

ματα ταῦτα ἀπεδείχθησαν διὰ τῶν προσκομισθέντων ἐπισήμων ἐγγράφων πρὸς τὰ ὄργανα τῆς Ἀσφαλείας, Νομάρχας, Δημάρχους καὶ Κοινοτάρχας καὶ διὰ τῶν λόγων μου εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ Δημαρχείου, εἰς τὸ καπνιστήριον τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου καὶ εἰς τὸ κινηματοθέατρον «Πάλλας» πρὸς τοὺς συγκεντρωθέντας ἐργάτας. Ὡσαύτως διὰ τὴν ἐπιδότησιν τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐθελοντῶν ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ἐξετασθέντων μαρτύρων ἡ ἀλήθεια. Καὶ ἡ Α.Μ. ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν δύναται νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἐπιδότησιν παρὰ τοῦ ΕΟΧΑ.

Ἐκθέτων τὰ ἀνωτέρω δὲν ζητῶ εὔσημα, διότι ὑπεραρκετὰ ἔδρεψα κατὰ τοὺς πολέμους καὶ περισσότερα κατὰ τὸν ἐν Ἀλβανίᾳ πόλεμον. Τὰ ἐκθέτω διὰ νὰ ἱστορήσω πῶς ἀντελαμβανόμην τὸ καθῆκον μου. Ἄλλως τε ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀντέταξαν ἀντίστασιν. Ἕκαστος, μὲ τὸν τρόπον του. Ὁ καθεὶς δὲν ὑπετάχθη. Ἡ ψυχὴ ὅλων ἐσφυρηλατεῖτο δι' ἀγῶνας κατὰ τῶν κατακτητῶν. Οἱ ἐλάχιστοι ποὺ ἀπέβλεπον νὰ ἐπωφεληθοῦν ἐκ τοῦ καθολικοῦ ἀγῶνος ζημιοῦν τὴν Πατρίδα καὶ δημιουργοῦν ἀπογοητεύσεις τῶν ἄλλων καὶ διχασμούς.

Αἱ ὀργανώσεις τῆς Ἀντιστάσεως ποὺ ἐδημιουργήθησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 1942, ἀνερμάτιστοι, ἀκαθοδήγητοι καὶ ἀδιαφώτιστοι ἀπὸ τὴν Πολιτικὴν Ἡγεσίαν, παρεξετράπησαν πολὺ συντόμως. Ἰδοὺ κατωτέρω πῶς περιγράφει τὸ λαθραίως κυκλοφοροῦν φύλλον «Ἀγωνιζομένη Ἑλλὰς» ἐπίσημον ὄργανον τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος (Ἔτος Γ' Ἀθῆναι, Σεπτέμβριος — Ὀκτώβριος 1943) εἰς ἄρθρον τιτλοφορούμενον «Ὁ διχασμός».

Δὲν πιστεύομεν νὰ ὑπάρχῃ Ἕλλην, σὲ ὁποιαδήποτε πολιτικὴ ἢ κομματικὴ παράταξι καὶ ἂν ἀνήκῃ, εἴτε ἀστὸς εἶνε, εἴτε ἀγρότης, πλούσιος ἢ πτωχός, ἐγγράμματος ἢ ἀγράμματος, ποὺ νὰ μὴ βλέπῃ καθαρὰ ὅτι ἀπὸ τριῶν — τεσσάρων μηνῶν ἄρχισε νὰ ξαναζωντανεύῃ μεταξύ μας ἡ ἀρρώστεια τοῦ πάθους, τοῦ μίσους, τῆς διχόνοιας. Τῆς διχόνοιας, ποὺ στάθηκε αἰτία τόσων ἐθνικῶν συμφορῶν. Στὴν ἀρχὴ ἄρχισε νὰ διαφαίνεται σὰν μιὰ ἀσυμφωνία, πῆρε τὴν μορφὴ τῆς διαιρέσεως, μπῆκε στὸ στάδιο τῆς διχονοίας καὶ ἀπὸ ἑβδομάδων ἔχομεν τὰ ἐπακόλουθά της, τὸν ἀλληλοσπαραγμό. Στὰ βουνὰ σκοτώνονται ἀξιωματικοὶ χρησιμώτατοι στὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, γιὰ τὸν λόγο ὅτι δὲν συμφωνοῦν μὲ τὴν μιὰ ἢ τὴν ἄλλη μερίδα, στὶς πόλεις δολοφονοῦνται νέοι ἀπὸ μέλη ἀντιθέτων παρατάξεων... Καὶ πολὺ φυσικὰ ἡ ἐρώτησις τοῦ κοσμάκη «Εἶνε ἀπελευθερωτικὸς ἀγώνας αὐτὸς ἢ ἐμφύλιος πόλεμος; Ποῦ θὰ πᾶμε ἔτσι; Δὲν βλέπουν αὐτοί, ποὺ ἔτυχε νὰ διευθύνουν, τὶς ποικιλώνυμες αὐτὲς ὀργανώσεις ὅτι ἔτσι ἡ Ἑλλάδα σέρνεται στὸν γκρεμὸ τῆς καταστροφῆς;» Τὸ Ε.Α.Μ. δεχόταν κάθε προσφορὰ ἀπὸ κάθε ἑλληνικὴ μεριά. Ἔτσι χωρὶς νὰ τὸ καλοσκεφθῇ δέχτηκε μέσα του καὶ τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα τὸ ὁποῖον μπῆκε... ὄχι ἀπὸ ἁγνὴ πρόθεσιν νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τόσο, ὅσο γιὰ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν ἕτοιμη, τὴν ὠργανωμένη πιὰ δύναμι γιὰ κομματικοὺς καθαρὰ σκοπούς.

Κρυμμένος στὴν ἀρχὴ ὁ κομμουνισμὸς μέσα στὸ Ἐθνικὸ Ἀπελευθερωτικὸ Μέτωπο (Ε.Α.Μ.) ἔκαμνε τὴν δουλειά του περίφημα καὶ ἀνενόχλητα. Ἔτσι δουλεύοντας συστηματικὰ κατώρθωσε νὰ αἰχμαλωτίσῃ τελείως τὸ Ε.Α.Μ. μέσα στὸ ὁποῖον οἱ ἄλλες συνεργαζόμενες ὀργανώ-

σεις ἔχασαν ὄχι τὴν αὐτοτέλεια, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τὴν ὑπόστασί τους. Ὁ μουσαφίρης ἔγινε νοικοκύρης. Δὲν ἀμφισβητοῦμε ὅτι μέσα στὸ Ε.Α.Μ. ὑπάρχουν πολλοί, ἴσως 80%, ποὺ δὲν εἶνε κομμουνιστές. Ὅτι αὐτοὶ κατὰ τὸ πλεῖστον δημοκράτες, δὲν τοὺς χωρίζει τίποτα ἀπὸ τοὺς ἄλλους παλιοὺς Ἕλληνας. Ὅτι αὐτοὶ καθόλου δὲν ἐπιδοκιμάζουν τὴν τακτικὴ τῶν δολοφονιῶν, τὴν πολιτικὴ τῆς βίας, οὔτε τὴν προσπάθειαν τῆς μὲ κάθε τρόπο καταλήψεως τῆς ἀρχῆς καὶ ἐγκαθιδρύσεως μιᾶς αἱμοσταγοῦς δικτατορίας. Δυστυχῶς, ὅμως, τόσο καλὰ ἔχει γαντζωθῆ ὁ κομμουνιστικὸς πολύπους στὸ σῶμα τοῦ Ε.Α.Μ., ὥστε ἡ μεγάλη πλειοψηφία, ἂν καὶ διαφωνοῦσα, νὰ μὴ μπορῆ νὰ κάμη τίποτα.

Τὸ Ε.Α.Μ. ἐξωπλίσθηκε γιὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα, τὸν ὁποῖο ἀπὸ διμήνου χαλάρωσε καὶ στράφηκε μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις του στὴν ἐξυπηρέτησι τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ κομμουνισμοῦ.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος εἶνε αἱ πολυπληθεῖς ἐθνικὲς ὀργανώσεις. Καὶ λέγοντας ἐθνικὲς ὀργανώσεις, ἐννοοῦμε ἐκεῖνες μόνον, ποὺ ἔχουν πραγματικὴ μαχητικὴ δύναμι, διότι ὑπάρχουν καὶ ἄλλες, ποὺ ὅλη τους ἡ ΔΡΑΣΙΣ συνίσταται στὴν ἔκδοσι ΕΝΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ...

Διὰ τοῦ ἀνωτέρω ἄρθρου ἀποσαφηνίζονται αἱ ἐπιδιώξεις τοῦ Κομμουνισμοῦ καὶ ἡ ἔννοια τῆς πραγματικῆς ἀντιστάσεως ἐθνικῶν ὀργανώσεων. Ὡσαύτως καθορίζεται ἡ εὐθύνη τῶν Διευθύνσεων τῶν ποικιλωνύμων ὀργανώσεων, διότι δὲν ἠθέλησαν, ἐξ ὑπολογισμοῦ, νὰ συνενώσουν εἰς μίαν μεγάλην ὀργάνωσιν τὰ μέλη των καὶ νὰ τὰς ἐξαναγκάσουν εἰς πλήρη πειθαρχίαν, ἀπαραίτητον εἰς τοιαύτας περιπτώσεις.

Ὁ λοχαγὸς Λίντελ Χὰρτ ὁ γνωστότερος τῶν συγχρόνων στρατιωτικῶν κριτικῶν καὶ βαθὺς μελετητὴς τῶν διεθνῶν προβλημάτων ἐκφράζει τὴν γνώμην (ὅρα «Βῆμα» τῆς 14.2.47) ὅτι τὰ κινήματα Ἀντιστάσεως ποὺ ὠργανώθησαν εἰς τὰς κατειλημμένας χώρας, ὑπῆρξαν περισσότερον ἐπιβλαβῆ ἢ ὠφέλιμα. Ἦτο κεκηρυγμένος ὑπὲρ τοῦ ἀνταρτοπολέμου, ἀλλὰ μετέβαλε γνώμην, διότι ἡ περιωρισμένη ἀξία τῆς πολεμικῆς συμβολῆς του, ἐπεσκιάσθη ἀπὸ τὴν κληρονομίαν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ποὺ ἄφησεν ὁ ἀνταρτοπόλεμος εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ἡ πολιτικὴ τῶν Ἄγγλων ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξασθενήση ὁ Χίτλερ. Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν σκέψιν καὶ ψυχοσύνθεσιν τοῦ Τσῶρτσιλ, ὅστις πλὴν τῆς ἐνστικτώδους μαχητικότητος καὶ τῆς μανίας νὰ συντρίψη τὸν Χίτλερ, ἦτο θαυμαστὴς τοῦ Λῶρενς, τοῦ ἐφευρέτου τοῦ ἀνταρτοπολέμου. Συνεπῶς ἐάν τις ἠμφισβήτει τὴν χρησιμότητα τούτου ἐθεωρεῖτο ἔχων ἔλλειψιν ἀποφασιστικότητος ἢ εἶνε ἀντιπατριώτης.

Εἰς τὰς κατεχομένας χώρας ἡ ἀντίστασις ἔλαβε δύο μορφάς: α) Παθητική, ἤτοι ἐπίμονη ἄρνησις συνεργασίας μὲ τοὺς κατακτητάς, β) Ἐνεργὸς ἐκστρατεία πράξεων σαμποτάζ, ἐπιδρομῶν καὶ ἐνεδρῶν πρὸς συντριβὴν τοῦ ἠθικοῦ τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων.

Ἀνατρέχοντες εἰς τὸ παρελθὸν βλέπομεν ὅτι αἱ ἄτακτοι δυνάμεις ποὺ ἐξώπλισε τὸ 1870 ἡ Γαλλία ἐστράφησαν ἐναντίον της. Ἦσαν ἁπλῆ ἐνόχλησις διὰ τοὺς εἰσβολεῖς καὶ ἀνεπτύχθησαν εἰς πυρῆνα ἀδελφοκτόνου συγκρούσεως (Κομμούνα). Ἡ δρᾶσις ἀτάκτου πολέμου τῆς Ἱσπανίας κατὰ τὸν Ἰβηρικὸν πόλεμον. Ὁ Ναπολέων συνέτριψε

τὸν ἱσπανικὸν στρατόν, ἀλλὰ κατενικήθη ὑπὸ τῶν ἀτάκτων. Ἐπηκολούθησε ἐπιδημία ἐπαναστάσεων ἐπὶ 50 χρόνια.

Τὸ σοβαρώτερον ἐμπόδιον ἦτο ἠθικῆς τάξεως, διότι τὸ ἔνοπλον κίνημα προσείλκυε πολλὰ κακὰ στοιχεῖα, ἅτινα διέπραξαν κακουργήματα ὑπὸ τὸ κάλυμμα τοῦ πατριωτισμοῦ. Ὁ δόκτωρ Τζόνσον παρατηρεῖ ὅτι «ὁ πατριωτισμὸς εἶνε τὸ ἔσχατον καταφύγιον τῆς παλιανθρωπιᾶς».

Χειροτέραν ἐπίδρασιν εἶχεν ἐπὶ τῆς νέας γενεᾶς, διότι ἐδιδάχθη νὰ μὴ ὑποτάσσηται. Τοιουτοτρόπως ἔμεινε μία περιφρόνησις πρὸς τὸν νόμον καὶ πρὸς τὴν τάξιν. Ἡ συνήθεια τῆς βίας ἀποκτᾶ βαθυτέρας ρίζας εἰς τὸν ἄτακτον παρὰ εἰς τὸν τακτικόν, ὅστις τὰ ἀνάγει ὅλα εἰς τὴν συνήθειαν τῆς ὑπακοῆς εἰς τὴν ἐξουσίαν.

Τὰ ἡρωικώτερα μέλη τῆς Γαλλικῆς Ἀντιστάσεως, παραδέχονται σήμερον ὅτι ἡ στρατιωτικὴ ἐπίδρασις τῶν «ΜΑΚΙ» ἐπεσκιάσθη ἀπὸ τὴν συσσώρευσιν τῶν κακῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἀνταρτοπολέμου καὶ θὰ ηὔχοντο νὰ εἶχε περιορισθῆ τὸ κίνημα εἰς ὀργάνωσιν παθητικῆς ἀντιστάσεως, ὡς ἔπραξαν ἐν Νορβηγίᾳ, Ὁλλανδίᾳ καὶ Δανίᾳ.

(Σημείωσις: Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπισφραγίζεται ἡ ὀρθότης τῆς ἀκολουθηθείσης πολιτικῆς μου).

ΟΙ ΒΡΕΤΑΝΝΟΙ ΕΧΡΕΙΑΖΟΝΤΟ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑΝ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Εὐθὺς ὡς διετύπωσα τὴν ἀπόφασίν μου νὰ ἀπομακρυνθῶ τῆς Ἀρχῆς, ἡ Μυστικὴ Ὑπηρεσία τῶν Ἄγγλων ἐπρότεινε εἰς τὸν ναύαρχον Οἰκονόμου ν' ἀναλάβη τὴν ἐξουσίαν, διότι θὰ τῆς ἦτο χρησιμώτερος ἀπὸ ἄλλους μνηστῆρας.

Ὁ ναύαρχος Οἰκονόμου κατέθεσεν ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου τὰς συνθήκας ὑφ' ἃς ἐβολιδοσκοπήθη παρὰ τῶν κατακτητῶν διὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς πρωθυπουργίας καὶ τοὺς λόγους, δι' οὓς τελικῶς δὲν ἀπεδέχθη τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας.

Ἐννέα μῆνας μετὰ τὴν παραίτησίν μου, ἡ Μυστικὴ ἐν Ἀθήναις τῶν Βρεταννῶν Ὑπηρεσία, ἀπετάθη πρὸς ἐμὲ διὰ προσώπου κοινῆς ἐμπιστοσύνης, διὰ νὰ μὲ ἐρωτήση ἂν ἤμην διατεθειμένος ν' ἀναλάβω καὶ πάλιν τὸν σχηματισμὸν Κυβερνήσεως. Ἡ ἐρώτησις συνωδεύετο καὶ μὲ τὴν βεβαίωσιν ὅτι δὲν θὰ συνήντων δυσκολίας διὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας, διότι ἔχουν ἤδη προλειανθῆ τὰ πράγματα. (Ὑπομιμνήσκω καταθέσεις Ρέντη καὶ Παναγάκου).

Ἠρνήθην κατὰ βάσιν ν' ἀποδεχθῶ τὴν πρότασιν τῶν Ἄγγλων, διότι ἐγνώριζον πόσον εἶχα διεγείρει τὴν καχυποψίαν τῶν Ἰταλῶν, οἵτινες εἰς τὴν παραμικροτέραν ἀφορμὴν θὰ μὲ συνελάμβανον, δεδομένου ὅτι αὐτοὶ οὗτοι μὲ εἶχαν θέσει ἐπὶ 6 μῆνας ὑπὸ αὐστηρὰν ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν καὶ παρακολούθησιν.

Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἡμερῶν ἡ Ἰταλία ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήση ἀνακωχὴν πρὸς τοὺς Συμμάχους καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ ἀρνησικυρία των ἐν Ἀθήναις κατηργήθη πλέον. Τότε ἡ Ἀγγλικὴ Ὑπηρεσία καὶ πάλιν ἀπηυθύνθη πρὸς ἐμὲ διὰ νὰ μοὶ ὑπενθυμίση ὅτι οἱ Ἰταλοί, εἰς τοὺς ὁποίους ἤμην ἀνεπιθύμητος καὶ ὕποπτος, ἐξέλιπον ἐκ

τῆς Ἑλλάδος, μὲ τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι τὸ ἔδαφος εἰς τὴν Γερμανικὴν Πρεσβείαν εἶχε προλειανθῆ, ὥστε νὰ μὴ συναντήσω ἐμπόδια.

Τότε διετύπωσα τὴν ἀπορίαν μου, διὰ τίνα λόγον ἐπροτίμων ἐμέ, ἐνῶ ὁ κύριος Ράλλης ἢ οἱοσδήποτε ἄλλος θὰ ἐπροθυμοποιεῖτο εἰς τὴν ἐξυπηρέτησίν των. Οὗτοι ἀπήντησαν ὅτι προτιμοῦν στρατιωτικὸν Πρωθυπουργόν, ὅστις θὰ κατέβαλλεν ἁπάσας τὰς δυνάμεις του διὰ νὰ «διευκολύνη τὸ πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν ἔργον τῆς Μεγάλης Βρεταννίας ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν τοῖς Βαλκανίοις, πάντοτε πρὸς ἀγαθὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων της». Ἐζήτησαν μάλιστα ἔγγραφον βεβαίωσίν μου ὅτι ἤμην πρόθυμος νὰ τοὺς διευκολύνω εἰς τὸ τοιοῦτον ἔργον των.

Τότε συνέταξα ἰδιόχειρον βεβαίωσίν μου μὲ περιεχόμενον ὅτι «θὰ κατέβαλλον ἁπάσας τὰς προσπαθείας μου πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ἔργου τῆς Μεγάλης Βρεταννίας ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν τοῖς Βαλκανίοις, πάντοτε ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων της καὶ πάντοτε ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ ἐν Καΐρω Κυβέρνησις θὰ ἦσαν σύμφωνοι».

Ἡ Μυστικὴ Ἀγγλικὴ Ὑπηρεσία μοὶ ἔθηκεν ὅρον νὰ συνεργασθῶ μετὰ τοῦ κ. Τσιρονίκου, τυγχάνοντος ὑπουργοῦ Οἰκονομικῶν τῆς Κυβερνήσεως Ράλλη, χωρὶς νὰ τὸν καταστήσω ἐνήμερον περὶ τῶν σχεδίων μου μετὰ τῆς Μυστικῆς Ἀγγλικῆς Ὑπηρεσίας καὶ περὶ τῶν κοινῶν προθέσεών μας μετ' αὐτῆς.

Ἡ ἔγγραφος ὑπόσχεσίς μου ὅτι θὰ ἐργασθῶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τῶν Ἄγγλων, ἀπεστάλη εἰς τὴν Μέσην Ἀνατολήν, μὲ τὴν παράκλησιν νὰ ἐγκριθῇ ἡ παρ' ἐμοῦ ἀνάληψις τῆς Κυβερνήσεως ἐν Ἀθήναις. Τὸ Στρατηγεῖον ὅμως τῆς Μέσης Ἀνατολῆς δὲν ἐνέκρινε τὴν πρότασιν ταύτην, διότι μετεβλήθη ἤδη ἡ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας καὶ δὲν εἶχον ἀνάγκην τῶν ὑπηρεσιῶν μου.

Ἡ μεταβολὴ τῆς πολιτικῆς ἐγένετο κοινῇ συμφωνίᾳ, συνομολογηθείσῃ ἐν Τεχεράνῃ ὑπὸ τῆς τριανδρίας Ροῦζβελτ, Στάλιν καὶ Τσῶρτσιλ, καθ' ἣν δὲν θὰ ἐλάμβανον χώραν ἐπιχειρήσεις τῆς Ἀγγλίας ἐκ τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰ Βαλκάνια καὶ καθ' ἣν μόνον ἡ Ἑλλὰς ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἀγγλίας. Αἱ λοιπαὶ χῶραι τῆς Βαλκανικῆς ὑπήχθησαν εἰς Σοβιετικὴν ἐπιρροήν.

Τὸ Στρατηγεῖον τῆς Μέσης Ἀνατολῆς ἔδωκε τὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν διὰ ραδιοτηλεγραφήματος, ὅπερ συνέλαβον καὶ μετέφρασαν οἱ Γερμανοί, οἵτινες ἤρχισαν νὰ ἐξετάζουν τὰς κινήσεις μου. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀνεκοινώθη εἰς τὸν κ. Τσιρονῖκον ἐκ μέρους τῶν Γερμανῶν καὶ διὰ μέσου τοῦ κ. Τσιρονίκου εἰδοποιήθην ὅπως ἀλλάξω κατοικίαν διά τινας ἡμέρας.

Εὐτυχῶς, ὅτι ὁ κ. Τσιρονῖκος ἔπεισε τοὺς Γερμανοὺς ὅτι δὲν θὰ ἐδολιευόμην αὐτούς καὶ οὕτως ἔπαυσεν ἡ δίωξίς μου.

Ὁ συνταγματάρχης κ. Κρίς εἰδοποιήθη ἀμέσως ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἀνεκάλυψαν τὴν κλεῖδα τοῦ κρυπτογραφικοῦ κώδικος τῶν Ἄγγλων, διὰ νὰ ἐνεργήση διὰ τὴν ἀλλαγὴν τῆς κλειδός, πρᾶγμα ποὺ προεκάλεσεν ἐνθέρμους εὐχαριστίας τῶν Βρεταννῶν.

Κατόπιν τῆς ματαιώσεως τῆς προσπαθείας πρὸς συνεργασίαν μὲ τοὺς Ἄγγλους, ὡς Πρωθυπουργός, ἐπρότεινα ν' ἀναλάβω τὴν ἑνιαίαν

Διοίκησιν τῶν Ἐθνικῶν Ὀργανώσεων Ἀντιστάσεως ἐν τῇ Βορείῳ Ἑλλάδι, ἵνα παρεμποδίσω τοὺς Γερμανοὺς νὰ συμπτυχθοῦν ἐκ τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Γιουγκοσλαυΐαν ἢ τουλάχιστον νὰ παρεμποδίσω τὸ τροχαῖον ὑλικὸν πάσης φύσεως, ὅπερ θὰ ἔπιπτεν ὁλόκληρον εἰς χεῖρας μας.

Οἱ Βρεταννοὶ μὴ ἐνδιαφερόμενοι πλέον δι' εὐρείας ἐπιχειρήσεις ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀπήντησαν: «Ὁ στρατηγὸς θὰ χρησιμοποιηθῇ ἐν καιρῷ εἰς σπουδαιοτέραν ὑπηρεσίαν».

Κατόπιν τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι ἐκεῖ ποὺ ἔχουν ἀνάγκας οἱ Βρεταννοὶ παραβλέπουν τὴν συνεργασίαν Κυβερνήσεώς τινος μὲ τοὺς ἐχθρούς των, ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον ἡ Κυβέρνησις αὕτη θὰ ἐξυπηρετῇ τοὺς σκοπούς των.

Ἀλλὰ καὶ ἀπολύτως δὲν κατεδίκαζον φαίνεται τοὺς Κυβερνήτας ἐκείνους, οἵτινες ἐσχημάτιζον Κυβέρνησιν εἰς κατακτηθέντα μέρη παρὰ τῶν Γερμανῶν.

Τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησεν ὁ Βρεταννὸς ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν κ. **EDE** (?Ηντ) τὴν 17 Αὐγούστου 1945 εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων διὰ τὴν Κυβέρνησιν ποὺ ἐσχημάτισαν εἰς τὰς νήσους τῆς Μάγχης, αἵτινες αὐτοδιοικοῦνται.

Κατὰ τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐσωτερικῶν, ἀπεδόθη τεραστία σημασία εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας εἰς χεῖρας Βρεταννῶν καὶ εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῆς ἀσκήσεως τοῦ ἀπ' εὐθείας ἐλέγχου ὑπὸ τῶν Γερμανῶν.

Ὡσαύτως ὁ κ. **EDE** ἀποδίδει ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὸ ὅτι ἀφέθη ἡ κυριότης μεγάλου μέρους τῆς αὐτοδιοικήσεως καὶ οὕτως ἀντιμετωπίζοντο τὰ δυσχερῆ προβλήματα ποὺ ἐδημιουργήθησαν, συνεπείᾳ τῆς Κατοχῆς ἀποτελεσματικῶς. Ἀντιθέτως, ἐὰν εὑρίσκοντο εἰς χεῖρας τῶν Γερμανῶν, οὗτοι θὰ ἐπέβαλλον τὰς ἰδικάς των ἀνάγκας καὶ θὰ ἠδιαφόρουν διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ πληθυσμοῦ τῶν νήσων. Τέλος, ἐκφράζει τὴν ἱκανοποίησίν του, διότι αἱ Κυβερνήσεις τῶν νήσων τῆς Μάγχης ἀπεδείχθη ὅτι ὠθοῦντο ὑπὸ μόνου τοῦ σκοποῦ νὰ γίνῃ διὰ τὸν πληθυσμὸν ὅ,τι καλύτερον.

Ἀλλὰ μήπως ἡμεῖς ἐν Ἑλλάδι δὲν εἴχομεν τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ τὸν ἐπεδιώξαμεν οὐχὶ ἀκινδύνως, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστῶμεν ἀνεπιθύμητοι καὶ ὕποπτοι; Διατὶ δὲν ἠρεύνησαν οἱ δικασταὶ τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς ἀληθείας;

Ὁ ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης κ. Κολυβᾶς, ὅστις εἶνε καὶ ὁ νομοθέτης τοῦ Νομικοῦ ἐξαμβλώματος, ὅπερ ἀπεκάλεσε ὑπ' ἀριθ. 6 Συντακτικὴν Πρᾶξιν, εἰς δηλώσεις του δημοσιευθείσας μετὰ τὴν παραίτησίν του εἰς τὴν ἑβδομαδιαίαν ἐφημερίδα «Δημοκρατικὰ Χρονικὰ» λέγει τὰ ἑξῆς:

«... Κατὰ τὰς καθημερινὰς ἀκροάσεις τῶν πολιτῶν, προσήρχοντο ἐπιτροπαὶ καὶ μοὶ ἐζήτουν τὴν ἀπόλυσιν τῶν δοσιλόγων. Αἱ ἐπιτροπαὶ δὲν ἦσαν σκηνοθετημέναι, ἀλλ' αὐθόρμητοι. Τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης διὰ δημοσίων προσκλήσεων, ἐκάλει τοὺς πολίτας, ποὺ εἶχαν στοιχεῖα κατὰ τῶν δοσιλόγων νὰ ὑποβάλουν μηνύσεις. Κανεὶς δὲν ὑπέβαλε τοιαύτην...».

Ἐκ τῆς συνεντεύξεως ταύτης προκύπτει ὅτι ὁ κ. Κολυβᾶς ἐγνώ-

ριζεν, ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη συνεπάθει τοὺς πολιτικοὺς δοσιλόγους καὶ ὅτι δὲν ἤθελε νὰ τιμωρηθοῦν οἱ σχηματίσαντες Κυβερνήσεις. Ἐν τοσούτω ἐτόλμησε, χωρὶς νὰ ἔχῃ σύμφωνον τὴν κοινὴν γνώμην, νὰ συντάξῃ τὴν ὑπ' ἀριθ. 6 Συντακτικὴν Πρᾶξιν, δι' ἧς κατέλυε ἀκαταλύτους ἀρχάς.

Ἄλλωστε, ἐκφραζόμενος εἰς τὴν εἰσηγητικήν του ἔκθεσιν τῆς ἐν λόγω Συντακτικῆς Πράξεως, ὅτι ἐτροποποίησε τὴν ὑπ' ἀριθ. 1 Συντακτικὴν Πρᾶξιν καὶ καθώρισε ἀδίκημα τυπικὸν — χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ δόλος — ὁμολογεῖ ὅτι «ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει θὰ διετρέχομεν τὸν κίνδυνον νὰ τοὺς ἴδωμεν ἀθωουμένους, διότι δὲν εἶνε δυνατὸν ν' ἀποδειχθῇ δόλος».

Μὲ ἄλλους λόγους, ἤξερεν ὅτι ἤμεθα ἀθῶοι μὲ τοὺς κειμένους μέχρις Ἰανουαρίου 1945 Νόμους καὶ συνέταξε ἄλλον, ποὺ νὰ μὴ ἀπαιτῆται δόλος διὰ νὰ τιμωρηθοῦν οἱ πολιτικοὶ δοσίλογοι.

Ἁπλῆ σύγκρισις ἀντιλήψεων μεταξὺ τοῦ ἀξιοτίμου κυρίου ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ Ἕλληνος ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης, θὰ πείσῃ καὶ τὸν μᾶλλον δύσπιστον, ὅτι εἰς μὲν τὴν Ἀγγλίαν ἐπικρατεῖ δικαιοσύνη, πνεῦμα ἀξιοπρεπείας, ἔλλειψις καχυποψίας καὶ ἀμοιβὴ τῶν ἐργαζομένων ἀγγλοπρεπῶς, εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα ἐπικρατεῖ πνεῦμα ἐκδικήσεως, ἀδικία καταφανὴς καὶ ὡμολογημένη, καταδίωξις ὅσων δὲν ἐργάζονται δουλοπρεπῶς καὶ ξενοπρεπῶς.

Ὁπωσδήποτε, ἡ ὕπαρξις Κυβερνήσεως, ὡς ἐλέχθη καὶ ἀλλαχοῦ, ἦτο ἀπαραίτητος παρὰ τὴν γνώμην ἑνὸς ἢ δύο ἐκ τῶν μαρτύρων τῆς κατηγορίας.

Ὁ κ. Τριανταφυλλόπουλος, θέλων νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἐκφρασθεῖσαν γνώμην του, ὅτι «ἄνευ Κυβερνήσεως θὰ ἐπερνούσαμε καλύτερα», κατέθεσε ὅτι τὸ Βέλγιον καὶ ἡ Ὁλλανδία οὐδόλως ἐδεινοπάθησαν, διότι δὲν ὑπῆρχον Κυβερνήσεις Κατοχῆς.

Πλὴν τοῦ ὅτι ὁ μάρτυς δὲν ἐγνώριζε τὰ δεινοπαθήματα τῶν Ἰονίων Νήσων, ποὺ δὲν εἶχαν Κυβέρνησιν, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὑστέρων ὅτι ἦτο ἀνακριβὴς καὶ φαντασιώδης ἡ κατάθεσις, διότι ἡ Ὁλλανδία ἔπαθε καταστροφὰς ἄνευ προηγουμένου.

Ἡ ἐφημερὶς «Καθημερινὴ» (15.1.47) ἀναγράφουσα τὴν ἀνασκόπησιν τῶν «Τάϊμς» λέγει ὅτι ὁ κύριος Ἄττλη ὡς λόρδος πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἐδήλωσε τὴν 9.11.44 εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων τὰ ἑξῆς:

«Ὁλόκληρος ὁ κόσμος συνεταράχθη πρὸ τῶν καταστροφῶν, ἃς προεκάλεσεν ὁ Γερμανὸς ἐπιδρομεὺς εἰς τὴν Ὁλλανδίαν. Δύναμαι νὰ εἴπω ὅτι ὅλαι αἱ δίκαιαι ἀπαιτήσεις ἐδαφικῆς ἀποζημιώσεως εἰς βάρος τῆς Γερμανίας, τὰς ὁποίας θὰ προβάλῃ ἡ Ὁλλανδία, θὰ τύχουν ἐνεργοῦ ἀποζημιώσεως».

Συνεπῶς, ἦσαν ἀνακρίβειαι τὰ ὅσα κατετέθησαν περὶ πλεονεκτημάτων τῶν χωρῶν ποὺ δὲν ἐσχημάτισαν Κυβερνήσεις.

Ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦτο χρησιμωτάτη ἡ Κυβέρνησις, διότι προέλαβε τὴν ἀναρχίαν καὶ τὴν διάσπασιν τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος. Δὲν ὁμιλῶ δι' ὅσα λέγει ὁ ἔντιμος κ. Ἦντ, διότι δὲν ὑπελογίσθησαν ποτὲ ἐν Ἑλλάδι, οὐδὲ ἐξετιμήθησαν.

Ἄλλωστε ἔχομεν τὸ πρότυπον τοῦ πῶς θὰ περνούσαμε!

Ἂς ἐρωτηθοῦν οἱ Ἰόνιοι Νῆσοι.

'Ο σημερινὸς πρόεδρος τῆς Βουλῆς κύριος Θεοτόκης, ὡς μάρτυς κατέθεσεν ὅτι «στὴν ἀρχὴ ἤμην κατὰ τοῦ σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως ἐν Ἀθήναις. Ἀλλ' ὅταν μετέβην εἰς Κέρκυραν καὶ εἶδα τὰ δεινὰ τοῦ κόσμου, τὰς στερήσεις καὶ πρὸ παντὸς τὸ ὅτι εἰς τὰ σχολεῖα ὡμιλεῖτο ἡ ἰταλικὴ γλῶσσα καὶ εἰς τὰ δικαστήρια ἐδίκαζον ἐν ὀνόματι τοῦ Ἐμμανουέλ, τότε ἐσχημάτισα τὴν γνώμην ὅτι ἐπλανήθην οἰκτρῶς, πιστεύσας ὅτι θὰ ἔζη ὁ Ἑλληνισμὸς φροντίδι τῶν ξένων».

Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐρρίφθη τὸ σύνθημα «Οἱ Μακεδόνες διὰ τὴν Μακεδονίαν» καὶ ἐσπεύσαμεν νὰ τοὺς πειθαναγκάσωμεν νὰ παύσουν τὴν διακήρυξιν τοῦ διαβρωτικοῦ συνθήματος. Ποῖος θὰ ἔσπευδε ἄνευ τῆς Κυβερνήσεως; Ὁ Ἀνδρὲ ἢ ὁ Μύλλερ;

Μὰ θὰ εἶχον τὴν εὐθύνην οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ἰταλοί!

Ὁρίσατε! Ἐδῶ εἶνε καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δέ!

Ἀπὸ τίνα θὰ ζητήσητε εὐθύνας; Ἀπὸ τὸ πτῶμα τῆς Γερμανίας; Ἢ ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, ἥτις τυγχάνει ἀπεριορίστου ἀρωγῆς ἀπὸ τοὺς Συμμάχους, διὰ νὰ ὀρθοποδίσῃ;

Τὴν εἶχον καταδικάσει εἰς τὴν Διάσκεψιν τῆς Εἰρήνης νὰ δώσῃ τὰ πολεμικά της πλοῖα εἰς τοὺς Ἀμερικανοὺς καὶ εἰς τοὺς Ἄγγλους. Σήμερον ἀπεφάσισαν ὅλοι νὰ μὴ τὰ ζητήσουν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν.

Ἐπειδὴ οἱ Γερμανοὶ δὲν ἀνήρπασαν μόνον ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς των τὸν χρυσὸν καὶ ἄλλα βαρύτιμα εἴδη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς φίλους των Ἰταλοὺς ἀπεφάσισαν αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι, ἡ Μεγάλη Βρεταννία καὶ ἡ Γαλλία νὰ στείλουν ἐκ τοῦ κατασχεθέντος εἰς Γερμανίαν χρυσοῦ 25 ἕως 30 τόννους χρυσοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔναντι τοῦ διαρπαγέντος («Ἐθνικὸς Κῆρυξ» 28.1.47). Ἡ Ἀγγλία ἐχάρισεν εἰς τὴν Ἰταλίαν δύο δισεκατομμύρια λίρας χαρτίνας, ἃς ὤφειλε προπολεμικῶς ἡ Ἰταλία εἰς αὐτήν.

Καὶ ἔπειτα ἰσχυρίζονταί τινες ὅτι θὰ ἐζήτουν τὰς εὐθύνας ἀπὸ τοὺς ξένους.

Ζ'

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΣΧΕΘΕΙΣΩΝ ΘΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΤΥΧΙΩΝ ΜΑΣ

Τοιαῦται εἶνε πάμπολλαι. Θὰ σημειώσωμεν τινάς, διὰ νὰ ἐκτιμηθοῦν αἱ προσπάθειαί μου εἰς τὴν Κυβέρνησιν:

1) Ἡ ἀποφυγὴ Γκαουλάϊτερ εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς χώρας.

2) Ἡ ἐπάνοδος ἐκ τῶν στρατοπέδων τῆς Ἠπείρου τοῦ Ἐθνικοῦ Στρατοῦ εἰς τὰς ἑστίας του καὶ τὰ εἰρηνικά του ἔργα.

3) Ἡ ἀξιοπρεπὴς διαμαρτυρία μας καὶ ἡ δημιουργία τῶν προϋποθέσεων διὰ τὴν ἀποστολὴν εἰς Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν Ἐπιτροπῆς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ἥτις διεπίστωσε τὰς θηριωδίας τῶν Βουλγάρων.

4) Ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, μέχρις ἐξουδετερώσεως.

5) Τὸ σάρωμα τῶν φιλοαξονικῶν λεγεωναρίων.

6) Ἡ διάσωσις τῶν κειμηλίων τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

7) Ἡ ματαίωσις τῆς ἀποστολῆς ἐθελοντικῆς λεγεῶνος ἐναντίον τῶν Ρώσων, δι' ἀντιδράσεώς μου ἐμπνευσμένης.

8) Ἡ ἐξουδετέρωσις τῆς ροπῆς ἐνίων, ὅπως κηρυχθῆ ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Ρωσίας.

9) Ἡ διάσωσις τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Δήλου.

10) Ἡ κατάργησις παρὰ τῶν Γερμανῶν τοῦ ἐθίμου των πρὸς κράτησιν ὁμήρων.

11) Ἡ σθεναρὰ ἀντίταξίς μας κατὰ τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν εἰσβολέων.

12) Ἡ ἀποστολὴ ἀξιωματικῶν εἰς Μέσην Ἀνατολὴν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἀποστολῆς των ὡς διδασκάλων εἰς ἐπαρχίας.

13) Ἡ ὕψωσις τῆς Ἑλληνικῆς Σημαίας εἰς τὰ Παλαιὰ Ἀνάκτορα.

14) Ἡ πρόνοιά μας διὰ τοὺς ἐκπατρισθέντας ἐξ Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Δυτικῆς Θράκης.

15) Ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῆς κακῆς τάσεως πλείστων νὰ καταφεύγουν εἰς τὰς ἀρχὰς Κατοχῆς ἀντὶ τῶν Ἑλληνικῶν Ἀρχῶν.

16) Ἐπιδότησις χιλιάδων οἰκογενειῶν ναυτιλλομένων.

17) Ἐπιδότησις τῶν εὑρεθέντων ἐν Ἑλλάδι Αἰγυπτίων, Κυπρίων, Δωδεκανησίων καὶ Βορειοηπειρωτῶν.

18) Ἡ διάσωσις τῶν εἰς χεῖρας τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν βιομηχάνων ἐμπορευμάτων, δι' ἐπεμβάσεώς μου οὐχὶ ἀμοίρου κινδύνων.

19) Ἡ διάσωσις ἐκ τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἀποσπάσματος ἱκανοῦ ἀριθμοῦ Ἑλλήνων πατριωτῶν.

20) Ἡ ἵδρυσις Φιλικῆς Ἑταιρίας.

21) Ἡ μὴ ἐξάρθρωσις τῆς Κρατικῆς Μηχανῆς ὡς ὅπλου κατὰ τῆς ἀναρχίας.

22) Ἡ Κοινωνικὴ Πρόνοια.

23) Ἡ ἀπαγόρευσις πωλήσεως πλοίων εἰς ἀλλοδαπούς.

24) Ἡ ἄγρυπνος μέριμνα διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ φρονήματος καὶ τὴν τήρησιν τῆς ἐθνικῆς ἑνότητος.

25) Ἡ δημιουργία τῶν ἀναγκαίων προϋποθέσεων πρὸς ἄρσιν ἐκ μέρους τῶν Συμμάχων τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἵνα μεταφέρηται ἡ βοήθεια ἐξ Ἀμερικῆς, τῇ ἐγγυήσει τοῦ Διεθνοῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

26) Ἡ ἐπαγρύπνησίς μας δι' ὅ,τι καλὸν διὰ τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν.

27) Παρεμπόδισις ἐφέδρων, καταγομένων ἐκ βουλγαροφώνων μερῶν τῆς Μακεδονίας, ὅπως πλησιάζωσι τὴν Βουλγαρικὴν Πρεσβείαν καὶ διευκόλυνσις αὐτῶν διὰ τὴν ἐπιστροφήν εἰς τὰς ἑστίας των.

28) Ἡ ἄρνησίς μας πρὸς τὴν ἀξίωσιν τῶν Γερμανῶν ὅπως ἐπανδρώσωμεν δι' Ἑλλήνων τὰ ἀντιαεροπορικὰ πυροβολεῖα τῶν Ἀθηνῶν.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα, δικαιοῦμαι νὰ νομίζω ὅτι εἰς τὸν ἰδιότυπον ἀγῶνα, ποὺ ἀνέλαβον, ἐπετέλεσα τὸ καθῆκον μου, προέταξα τὰ στήθη μου, προήσπισα τὰ ἐθνικά καὶ τ' ἀνθρώπινα δικαιώματα τοῦ Λαοῦ, ἐμόχθησα διὰ τὴν ἐπιβίωσιν τῆς φυλῆς καὶ ἐχάραξα τὴν ἀντίστασιν.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ἐξαθλιώσεως καὶ ἐν τῷ μέσῳ πλανῶν καὶ παρεξηγήσεων, δὲν ἐπηρεάσθημεν ἀπὸ τὴν ἐπικρατοῦσαν σύγχυ-

σιν, ἀλλὰ παρεμείναμεν οἱ σθεναροὶ λειτουργοὶ τῆς ἀνωτέρας ἠθικῆς καὶ διοικητικῆς ἀντιλήψεως καὶ οἱ γρανιτώδεις βράχοι, πρὸ τῶν ὁποίων ἐθραύοντο καὶ ὠπισθοχώρουν τὰ διαρκῆ κύματα τῶν ἐπιδιωκόντων τὸ σάρωμα ὅλων καὶ τὴν ἰσοπέδωσιν. Ἀλλοίμονον ἂν ἐπ' ἐλάχιστον ἐκλονιζόμεθα.

Περιεφρονήσαμεν τοὺς κινδύνους, σκεπτόμενοι καὶ συμπεριφερόμενοι ἑλληνιστί, καὶ ἀπεβλέπομεν διαρκῶς πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Πατρίδος μας, διὰ τὴν ὁποίαν εἰργαζόμεθα καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν ἤμεθα ἀφωσιωμένοι (ὑπόμνησις καταθέσεως κ. Κανελλοπούλου).

Ἡμεῖς, οἱ ὁποῖοι προπαρεσκευάσαμεν τὰς ἐνόπλους δυνάμεις, διοικοῦντες καὶ ἐκπαιδεύοντες τὰς Μονάδας,

Ἡμεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐμορφώσαμεν τὰ στελέχη τοῦ Στρατοῦ καὶ τὰ ἐξοικειώσαμεν εἰς τὴν πειθαρχίαν καὶ εἰς τὸ καθῆκον,

Ἡμεῖς, οἵτινες ἐγρανιτώσαμεν προπολεμικῶς τὸ φρόνημα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς περιφερείας μας,

Ἡμεῖς, οἵτινες ὡδηγήσαμεν τὸν Στρατὸν εἰς τὴν Νίκην καὶ εἰς τὴν Δόξαν, εἰσηγηθέντες τὴν ἐπίθεσιν ἀντὶ τῆς διαταχθείσης ἀμύνης,

Ἡμεῖς, οἱ ὁποῖοι συνετελέσαμεν εἰς τὸ νὰ παραταθῇ ὁ Ἀγών,

Ἡμεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐπιστεύομεν εἰς τὴν τελικὴν νίκην τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καὶ ἠγωνίσθημεν διὰ τὴν Ἐλευθερίαν,

Ἡμεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀπεκλήθημεν παρὰ τοῦ ἀειμνήστου Κορυζῆ «Ἄξιοι τῆς Πατρίδος», (ὑπόμνησις καταθέσεως στρατηγοῦ Παναγάκου),

Ἡμεῖς, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ ἑλιγμοῦ τοῦ Ὀδυσσέως, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Μουσολίνι, διεσώσαμεν τὴν τιμὴν τῶν ὅπλων καὶ ταυτοχρόνως τὴν ζωὴν τῶν συμπολεμιστῶν μας, οἵτινες ἐχρησιμοποιήθησαν βραδύτερον εἰς τὴν Μέσην Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν ἀντίστασιν τοῦ Βουνοῦ,

Ἡμεῖς, ποὺ ἐμοχθήσαμεν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ,

δὲν εἴδομεν τὴν Ἀπελευθέρωσιν.

Ἐγκαθείρχθημεν (ἄνευ νομίμου ἐντάλματος — μετὰ ἕνα μῆνα ἐδημιουργήθη τὸ ἀδίκημα, διὰ τὸ ὁποῖον θὰ ἐδίδομεν λόγον καὶ ἐνομιμοποιήθη ἡ προφυλάκισις) ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ἡ ὑπηρεσία «ἐμερίμνα διὰ τὴν ἀτομικήν μας ἀσφάλειαν».

Ἐγκατελείφθημεν εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνυπεράσπιστοι κατὰ τὴν ἐπίθεσιν τῶν ἐλασιτῶν κατὰ τῶν φυλακῶν Ἀβέρωφ (18.12.44).

Διελθόντες ἀπὸ τὴν φρικαλεότητα τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἀποσπάσματος, διεφύγομεν, ὡς ἐκ θαύματος, τὸν θάνατον, εἰς τὸν ὁποῖον θάνατον ἐστήριζεν ὁ κ. Παπανδρέου τὰς ἐλπίδας του (ὡς κατέθεσε), διότι ὑπελόγιζεν ὅτι θὰ ἱκανοποιοῦντο οἱ ἐλασῖται καὶ θὰ ἐπήρχετο πολιτικὴ συμφιλίωσις μὲν ἀφ' ἑνός, λήθη δὲ τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν προσώπων ποὺ θὰ ἔχανον τὴν ζωήν των ἐκ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου, ἀφ' ἑτέρου.

Ὡδηγήθημεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἐρυθραίαν, ὅπου ἐμαρτυρήσαμεν κυριολεκτικῶς καὶ παρεπέμφθημεν εἰς τὸ Δικαστήριον ἐπὶ προδοσίᾳ, δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθ. 6 Συντακτικῆς Πράξεως, ἥτις διετυπώθη κατὰ τρόπον ὥστε «νὰ μὴ διατρέξῃ κίνδυνον ὁ νομοθέτης κ. Κολυβᾶς, νὰ μᾶς ἴδῃ ἀθωοουμένους, ὡς θὰ μᾶς ἔβλεπε μὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 1 Συντακτικὴν Πρᾶξιν, ἥτις ἀπῄτει δόλον, ὅστις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποδειχθῇ».

Αἰσθάνομαι ὑπερηφάνειαν διότι, διασώσας τὸν Στρατόν, κατέστησα δυνατὴν τὴν συνέχισιν τοῦ Ἀγῶνος, διαρκούσης τῆς Κατοχῆς καὶ ἀκόμη τὴν σημερινὴν δημιουργίαν Ἐθνικοῦ Στρατοῦ, πρὸς προάσπισιν τῶν συνόρων μας καὶ τὴν ἐμπέδωσιν τῆς τάξεως.

Χάριν τῶν νικητῶν συμπολεμιστῶν μου,

Χάριν τῆς ἐπιβιωσάσης φυλῆς, τὴν ὁποίαν ἐγώ, οἱ πολύτιμοι συνεργάται μου καὶ ἄλλοι πολλοὶ φιλοπάτριδες ἐξυπηρετήσαμεν

Ὑφίσταμαι τὰ πάντα ἀγογγύστως.

Ἐπειδὴ τὸ «Βάσταξα» κατὰ τὴν πρωθυπουργίαν μου «Ἑλληνικό».

Γ. ΤΣΟΛΑΚΟΓΛΟΥ
Ἀντιστράτηγος

ΤΕΛΟΣ

Γεώργιος Τσολάκογλου - Metapedia

Ο **Γεώργιος Τσολάκογλου**, Έλληνας εθνικιστής στρατηγός που διατέλεσε πρώτος κατοχικός διορισμένος πρωθυπουργός μετά τη συνθηκολόγηση στο Β Παγκόσμιο Πόλεμο και αποκλήθηκε ο *«Έλληνας Κουίσλιγκ»* [1], γεννήθηκε τον Απρίλιο του 1886 στο χωριό Ρεντίνα Αγράφων στο νομό Καρδίτσας και πέθανε [2] από λεμφοκυτταρική λευχαιμία, η οποία προσβάλλει κυρίως ενήλικες, το Σάββατο στις 02:30 μετά τα μεσάνυχτα της 22ας Μαΐου 1948, στο Νοσηλευτικό Ίδρυμα του Μετοχικού Ταμείου Στρατού, *[Ν.Ι.Μ.Τ.Σ.]*, στην Αθήνα. Η κηδεία του έγινε την Κυριακή στις 11:30 το πρωί της 23ης Μαΐου στο Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών [3] σε στενό οικογενειακό κύκλο και τηρήθηκε η διαδικασία ταφής θανατοποινίτη, ενώ το 1960 τα οστά του μεταφέρθηκαν σε τάφο που διέθεσε ο τότε δήμαρχος Αθηναίων Παυσανίας Κατσώτας.

Γεώργιος Τσολάκογλου

Γέννηση: Απρίλιος 1886
Τόπος: Ρεντίνα, Άγραφα Καρδίτσης (Ελλάδα)
Σύζυγος: Αικατερίνη Θεοδώρου
Τέκνα: Άτεκνος
Υπηκοότητα: Ελληνική
Ασχολία: Στρατηγός (ε.α.), Πολιτικός
Θάνατος: 22 Μαΐου 1948

Τόπος: Νοσοκομείο ΝΙΜΙΤΣ, Αθήναι

Συνοπτικές πληροφορίες αξιώματος

- Πρωθυπουργός -

Έναρξη Θητείας : 30 Απριλίου 1941

Λήξη θητείας : 2 Δεκεμβρίου 1942

Προκάτοχος

- Αλέξανδρος Κορυζής

Διάδοχος

- Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος

Ήταν παντρεμένος με την Καίτη Ανδρ. Θεοδώρου-Τσολάκογλου από την Κόρινθο, η οποία επιμελήθηκε και εξέδωσε δέκα χρόνια μετά το θάνατο του, τα *«Απομνημονεύματα»* του και δεν είχαν αποκτήσει απογόνους.

Βιογραφία

Ο Γεώργιος Τσολάκογλου ήταν εγγονός του μέλους της Φιλικής Εταιρείας, Δημήτρη Τσολάκογλου, ο οποίος φιλοξένησε στο κονάκι του τον Αλή Πασά επί τρεις μέρες. Με την κήρυξη της Ελληνικής Επαναστάσεως του 1821 ο Τσολάκογλου οργάνωσε ομάδα κλεφτών και διέθεσε την περιουσία του για όπλα, μπαρούτι, μολύβι και άλλα μέσα. Ύστερα από καταδίωξη κατόρθωσε να τον κυκλώσει και να τον συλλάβει ο Χουρσίτ Δράμαλης πασάς και να τον κρεμάσει, μαζί με τους δύο γιους του, στη Λάρισα στις 21 Ιουνίου 1821 *[4]*. Η τοποθέτηση της προτομής του Δημητρίου Τσολάκογλου στη Ρεντίνα ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων και συζητήσεων *[5] [6]*.

Πατέρας του Γεωργίου Τσολάκογλου ήταν ο Κωνσταντίνος Τσολάκογλου, ενώ ο Γεώργιος είχε αμφιθαλή αδελφό τον επίσης αντιστράτηγο Νικόλαο Σπυρόπουλο. Σπούδασε στη σχολή των Υπαξιωματικών απ' όπου αποφοίτησε με *Άριστα* στις 7 Ιουλίου 1912 με τον βαθμό του ανθυπολοχαγού Πεζικού και τοποθετήθηκε στο 4ο Σύνταγμα Πεζικού στη Λάρισα. Την εποχή του Εθνικού Διχασμού ορίστηκε επιτελάρχης της 1ης Μεραρχίας, ενώ πήρε μέρος στην *«Εκστρατεία στην Ουκρανία»* καθώς και στην *Μικρασιατική Εκστρατεία*, στην οποία έλαβε μέρος ως διοικητής του 1/39 Τάγματος Ευζώνων και στην οπισθοχώρηση ως αντισυνταγματάρχης ήταν επιτελάρχης της 4ης Μεραρχίας. Το 1923 προήχθη το βαθμό του αντισυνταγματάρχη και το 1925 έγινε Συνταγματάρχης και ορίστηκε διοικητής της 4ης Μεραρχίας, ενώ στη συνέχεια από το 1935 έως το 1936, ήταν διοικητής της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων.

Συνθηκολόγηση

Το 1940, ο Τσολάκογλου με το βαθμό του Αντιστράτηγου ήταν διοικητής του Γ' Σώματος Στρατού στη Δυτική Μακεδονία, όπου με επιτυχημένο ελιγμό και παρά τους δισταγμούς των ανωτέρων του, στη μάχη του Μόραβα, μετά την Ιταλική επίθεση, συνέβαλε στη πλήρη νίκη ελληνικού σώματος. Η Γερμανική επίθεση ξεκίνησε στις 6 Απριλίου και στις 9 του ίδιου μήνα ο στρατηγός Κωνσταντίνος Μπακόπουλος παρέδωσε τον στρατό Ανατολικής Μακεδονίας άνευ όρων στους Γερμανούς και οι στρατιώτες θεωρήθηκαν αιχμάλωτοι. Μετά την κατάρρευση του μετώπου και την διείσδυση των Γερμανών προς την Θεσσαλονίκη, με την παράλληλη υποχώρηση του Ελληνικού Στρατού από το μέτωπο της Βορείου Ηπείρου, ο Τσολάκογλου μαζί με άλλους ανώτερους αξιωματικούς ανέλαβαν πρωτοβουλία για συνθηκολόγηση, παρά την αντίθετη διαταγή των ανωτέρων τους. Έτσι, λίγο μετά τα μεσάνυχτα της 20ης Απριλίου 1941, ανήμερα του Πάσχα, από κοινού και σε συνεννόηση με τους αντιστράτηγο Παναγιώτη Δεμέστιχα, διοικητή Α΄ Σώματος Στρατού, αντιστράτηγο Γεώργιο Μπάκο, διοικητή Β΄ Σώματος Στρατού, και τον Σπυρίδωνα, Μητροπολίτη Ιωαννίνων, ο Τσολάκογλου κατάργησε πραξικοπηματικά, τον Ιωάννη Πιτσίκα, διοικητή Στρατιάς Ηπείρου.

Την 6η πρωϊνή της 20ης Απριλίου 1941 έστειλε τον φίλο του Μπαλή, συνταγματάρχη ήρωα της Βορείου Ηπείρου, τον ταγματάρχη Λαγά και τον επίλαρχο Βλάχο με λευκή σημαία στους Γερμανούς για να προτείνουν συνθηκολόγηση. Ο αρχηγός της Γερμανικής δυνάμεως συνταγματάρχης των *S.S.* ενημέρωσε τον στρατηγό προϊστάμενο του και εκείνος τον ίδιο τον Αδόλφο Χίτλερ για τα γεγονότα. Με την έγκριση του αρχηγού του Γ' Ράιχ οι αξιωματικοί των S.S. ξεκίνησαν για να πάνε μαζί με τους δύο Έλληνες αξιωματικούς στο γραφείο του Τσολάκογλου, τον οποίο ο νομομαθής δεκανέας Παναγιώτης Κανελλόπουλος ενημέρωσε για τις συνέπειες.
- *«Παίζετε την στρατιωτική σας τιμή και την ζωή σας με αυτό που κάνετε.»*
- *«Και ποιος νοιάζεται; Βρίσκεται σε κίνδυνο τώρα ολόκληρο το έθνος. Η ζωή και η τιμή*

του καθ' ενός ατόμου δεν έχει αξία τέτοιες στιγμές». Στη συνέχεια ο Τσολάκογλου ανέλαβε διοικητής της Στρατιάς.

Σύμφωνο συνθηκολογήσεως

Στις 6 το απόγευμα της 20ης Απριλίου, ο Τσολάκογλου υπέγραψε [7] στο Βοτονάσι Μετσόβου, πρωτόκολλο ανακωχής με τον υποστράτηγο Γιόζεφ, Σεπ, Ντήτριχ, *[Josef, «Sepp», Dietrich]*, διοικητή της 1ης Μηχανοκίνητης τεθωρακισμένης Μεραρχίας *«Adolf Hitler»*, των Waffen SS. Ο βασικός όρος του Τσολάκογλου ήταν να μη συλληφθεί αιχμάλωτος ο Ελληνικός στρατός, αλλά αφού αφοπλισθούν οι στρατιώτες να αφεθούν ελεύθεροι να επιστρέψει καθ' ένας στο σπίτι του, όμως υπήρχαν και άλλοι όροι που τους δέχθηκαν οι Γερμανοί όπως να κρατήσουν οι αξιωματικοί τα διακριτικά του βαθμού τους, τα ξίφη τους και τα περίστροφα τους. Το κείμενο του πρωτοκόλλου, το οποίο άλλαξε προς το χειρότερο λίγο καιρό αργότερα ύστερα από έντονες Ιταλικές πιέσεις προέβλεπε [8]:

«Οι υπογεγραμμένοι στρατηγοί του ανδρείου γερμανικού στρατού και του ανδρείου ελληνικού τοιούτου Ντήτριχ και Τσολάκογλου, αντιπροσωπεύοντες τας αντίστοιχους Στρατιάς, συνελθόντες εις Βοτονάσι σήμερον 20ήν Απριλίου 1941 και ώραν 18ην συνωμολόγησαν τα κάτωθι:
1.Παύουν αι εχθροπραξίαι μεταξύ Ελλάδος και Γερμανίας την 18ην ώραν της σήμερον και μετ' ολίγας ώρας παύουν αι εχθροπραξίαι μεταξύ Ελλάδος και Ιταλίας μερίμνη του Γερμανού αρχιστρατήγου.
2.Επιτρέπεται η διέλευσις γερμανικού στρατού από της έω της αύριον Δευτέρας 21ης Απριλίου ίνα παραμβληθή μεταξύ ιταλικών και ελληνικών στρατευμάτων και ίνα διευκολυνθώσι τα κάτωθι συμφωνηθέντα: α)Τα ελληνικά στρατεύματα υποχρεούνται ν' αποσυρθώσι μέχρι των παλαιών ελληνο-αλβανικών συνόρων εις χρονικόν διάστημα 10 ημερών.
β)Αι Στρατιαί Ηπείρου και Μακεδονίας θ' αποστρατευθώσι, των ανδρών παραδιδόντων τον οπλισμόν των εις αποθήκας ορισθησομένας παρά της Στρατιάς και είτα θα μεταβώσιν εις τας εστίας των.
γ)Οι αξιωματικοί θα φέρωσιν την εξάρτυσιν και τον οπλισμόν των τιμητικώς, μη θεωρούμενοι ως αιχμάλωτοι. Τα του στρατού θα ρυθμισθούν και οι αξιωματικοί θα διοικώνται βάσει των ελληνικών νόμων.
δ)Ο εφοδιασμός γενικώς του στρατού θα συνεχισθή μερίμνη αυτού».

Ο αρχιστράτηγος Αλέξανδρος Παπάγος, τότε αρχηγός του Ελληνικού Στρατού, σε τηλεγράφημά του προς το Τμήμα Στρατιάς Ηπείρου, κατάγγειλε την πρωτοβουλία Τσολάκογλου ως αντίθετη προς τα συμφέροντα της πατρίδος, διέταξε την αντικατάσταση του Τσολάκογλου και παράλληλα διέταξε αγώνα *«μέχρι εσχάτου ορίου δυνατοτήτων»*. Στις

21 Απριλίου 1941 ο Τσολάκογλου συνυπέγραψε στη Λάρισα, με τον στρατηγό φον Γκράιφφενμπεργκ, *[von Greinffenberg]*, ως διοικητής της Ελληνικής Στρατιάς Ηπείρου και Μακεδονίας, *«υπό το κράτος βίας»*, πρωτόκολλο παραδόσεως άνευ όρων του Ελληνικού Στρατού στους Γερμανούς, ενώ στις 23 Απριλίου, στην Θεσσαλονίκη υπέγραψε και τρίτο πρωτόκολλο, προκειμένου να ικανοποιηθεί το γόητρο των Ιταλών, με τον Άλφρεντ Γιοντλ, *[Alfred Jodl]*, Γερμανό στρατηγό και τον Αλμπέρτο Φερρέρο, *[Alberto Ferrero]*, Ιταλό στρατηγό.

Σύμφωνα με τον Τζον Κήγκαν, *[John Keegan]*, ιστορικό του Β Παγκοσμίου πολέμου, *«...ήταν τόσο αποφασισμένος [...] να αρνηθεί στους Ιταλούς την ικανοποίηση μίας νίκης που δεν κέρδισαν ώστε [...] ξεκίνησε συζητήσεις, χωρίς να έχει τέτοια διαταγή, με τον διοικητή της γερμανικής μεραρχίας... ώστε να κανονίσει η παράδοση να γίνει μόνο στους Γερμανούς»*. Η παράδοση συμφωνήθηκε και οι διαπραγματεύσεις κρατήθηκαν κρυφές με προσωπική διαταγή του Αδόλφου Χίτλερ, γεγονός που προκάλεσε την παρέμβαση του Μπενίτο Μουσολίνι ώστε στην ανακωχή που υπογράφηκε στις 23 Απριλίου 1941, να περιληφθεί και η Ιταλία.

Την 27η και 28η Απριλίου 1941 έγινε στην κατεχόμενη Αθήνα σύσκεψη στην οποία έλαβαν μέρος Βούλγαροι, Ιταλοί, Τσάμηδες υπό την προεδρία των Γερμανών. Σκοπός και πρόταση Ιταλών, Βουλγάρων και Τσάμηδων ήταν να διαμελισθεί η Ελλάδα και η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη να τεθούν υπό βουλγαρική διοίκηση. Τα Ιόνια νησιά και η Ήπειρος να μετατραπούν σε προτεκτοράτο των Ιταλών τύπου Αλβανίας, ενσωματωμένα στην Αλβανία και η δημιουργία κράτους Τσάμηδων στην Θεσσαλία και Θεσπρωτία *[Τσαμουριά]*. Στην σύσκεψη παρευρέθηκαν ο στρατηγός Γεώργιος Τσολάκογλου και ο δεκανέας Παναγιώτης Κανελλόπουλος οι οποίοι έπεισαν τους Γερμανούς ότι ήταν προς το συμφέρον τους να μη διαμελιστεί η Ελλάδα αλλά ενιαία να έχει κυβέρνηση που να συνεργάζεται με τους Γερμανούς.

Πρωθυπουργός

Στις 29 Απριλίου 1941 στις 11 το πρωί ο Τσολάκογλου ορκίστηκε [9] πρωθυπουργός στα Παλαιά Ανάκτορα, το κτίριο της Βουλής, χωρίς την παρουσία του Αρχιεπισκόπου Χρύσανθου, που είχε αρνηθεί να τον ορκίσει, από τον αρχιμανδρίτη Νικόλαο Παπαδόπουλο, ιερέα της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου Καρύτση. Παρόντες στην ορκωμοσία του ήταν μόνο οι ανώτατοι διοικητές ανωτάτων διοικητών των δυνάμεων κατοχής και στην κυβέρνηση [10] που σχημάτισε [11] κυβέρνηση στην οποία συμμετείχαν ως αντιπρόεδρος ο γιατρός Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος, ο οποίος τον διαδέχθηκε, και οι αντιστράτηγοι Παναγιώτης Δεμέστιχας και Γεώργιος Μπάκος. Το βράδυ της 29ης Απριλίου μεταδόθηκε από το ραδιοφωνικό σταθμό Αθηνών, και το πρωί της επόμενης ημέρας δημοσιεύθηκε στις Αθηναϊκές εφημερίδες, η προκήρυξη και οι προγραμματικές δηλώσεις της κυβερνήσεως του [12]. Το διάταγμα συγκροτήσεως της κυβερνήσεως δημοσιεύθηκε [13]

στις 30 Απριλίου 1941 και την ίδια μέρα ο δημοσιογράφος και Ακαδημαϊκός Σπύρος Μελάς δημοσίευσε επαινετικό άρθρο με τίτλο *«Ο στρατηγός»*, αφιερωμένο στην προσωπικότητα και την προσπάθεια του [14], ενώ ήταν μεταξύ εκείνων που τον επισκέφθηκε στο γραφείο του, όπου τον συνεχάρη για το σχηματισμό της κυβερνήσεως.

Σύμφωνα με δημοσιεύματα της εποχής:

«Ο πρωθυπουργός κ. Τσολάκογλου εδέχθη χθες τους Πολιτικούς ηγέτας της χώρας, κ.κ. Πάγκαλον, Γονατάν, Οθωναίον, Μάξιμον, Κ. Τσαλδάρην, Γ. Παπανδρέου, Π. Κανελλόπουλον, Β. Δηλιγιάννην, Γ. Πεσματζόγλου, Γ. Μερκούρην, Βελέντζαν και Περ. Ράλλην. Μετά τας συνομιλίας εδόθη εις τον Τύπον η κάτωθι επίσημος ανακοίνωσις: Ο κ. Πρωθυπουργός ήκουσε μετά προσοχής τας γνώμας των ανδρών τούτων, αφού εξέθεσε την κατάστασιν και τας ακολουθητέας κατευθύνσεις της Κυβερνήσεως. Πάντες ανεγνώρισαν ότι η κυβέρνησις Εθνικής Ανάγκης είναι επιβεβλημένον να υποστηριχθή εκ μέρους πάντων των Ελλήνων άνευ επιφυλάξεων και ειλικρινώς» [15].

Σύμφωνα με το Δημοσθένη Κούκουνα, τον εγκυρότερο ιστορικό της Ελλάδος για την περίοδο του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου και την κατάληψη της από τις δυνάμεις του Άξονα, στην αρχή της γερμανικής κατοχής στο τέλος του Απριλίου 1941, ο Γεώργιος Παπανδρέου υπήρξε μυστικοσύμβουλος του [16], καθώς ήταν υπέρμαχος της θεωρίας *«να τα έχουμε καλά με τον κατακτητή»*, ενώ οι ιταλικές εφημερίδες της εποχής είχαν φιλοξενήσει δηλώσεις του υπέρ της μεσογειακής πολιτικής της Ιταλίας υπό τον Μπενίτο Μουσολίνι. Ανάλογη ήταν και η στάση του πολιτικού Βασίλειου Μεϊμαράκη, του γενάρχη της οικογένειας Μεϊμαράκη από το Ηράκλειο της Κρήτης, ο οποίος κατάγγειλε με αποτροπιασμό τις *«...ωμότητες» των συμπατριωτών του κατά των Γερμανών αλεξιπτωτιστών στη Μάχη της Κρήτης»*, ενώ δήλωνε ότι τασσόταν στο πλευρό της κυβέρνησης Τσολάκογλου [17].

Η εφημερίδα *«Ελεύθερον Βήμα»* με δημοσίευμά της στις 8 Μαΐου 1941 χαρακτήριζε την κυβέρνηση ως *«...εθνικής ανάγκης»*, ενώ στη σύσκεψη που έγινε υπό τον πρωθυπουργό Τσολάκογλου συμμετείχαν οι Γεώργιος Παπανδρέου, Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Κωνσταντίνος Τσαλδάρης, Στέφανος Στεφανόπουλος, Αλέξανδρος Οθωναίος και Ιωάννης Σοφιανόπουλος. Ο Αδόλφος Χίτλερ και ο Ρίμπεντροπ ήταν «εξαιρετικά ενθουσιασμένοι» για την προσφορά του Τσολάκογλου, [18]. Στην απόφαση του να σχηματίσει κυβέρνηση επηρεάστηκε από την ανησυχία, ότι οι Γερμανοί δεν θα απελευθέρωναν τους αιχμαλώτους, και ότι τελικά η Ελλάδα θα γινόταν ιταλικό προτεκτοράτο. Στις 28 Απριλίου 1941, ο κόμης Τσιάνο σημειώνει στο ημερολόγιο του *«Η ιστορία αυτή με τον Τσολάκογλου μ' αρέσει όλο και λιγώτερο... Ο στρατηγός το κάνει για να σώσει την εθνική ενότητα της Ελλάδας. Εξίσου φανερή είναι η γερμανική αποδοχή αυτών των σκοπών»*.

Στις 2 Ιουνίου με συντακτική πράξη της κυβερνήσεως ο Αρχιεπίσκοπος Χρύσανθος αντικαταστάθηκε. Στο Νομοθετικό Διάταγμα 180 *«περί του τύπου τής Μεγάλης του Κράτους Σφραγΐδος και των σφραγίδων των Κρατικών Υπηρεσιών, κλπ.»* [19] ορίζεται, ότι *«..εις τάς σφραγίδας αύτας θα ύπάρχη άπεικόνισις του Φοίνικος περιβαλλόμενου υπό ακτινωτού και πέριξ αυτού ή επιγραφή «Ελληνική Πολιτεία»*. Ο Τσολάκογλου σε συνεργασία με τον Γεώργιο Μπάκο, τότε υπουργό Εθνικής Άμυνας, τον Ιωάννη Κυριακό, ανώτερο Γενικό Αρχίατρο και το χειρουργό Κωνσταντίνο Μέρμυγκα που ειδικεύθηκε στην Γερμανία στην προσθήκη τεχνητών μελών, φρόντισαν για τη σύσταση με το Ν.Δ. 597/1941, του νοσοκομείου *Ν.Ι.Μ.Τ.Σ., [«Νοσηλευτικό Ίδρυμα Μετοχικού Ταμείου Στρατού»]*. Αν και οι Γερμανικές αρχές κατοχής απέρριψαν την πρόταση, το Νοσηλευτικό ίδρυμα εγκαταστάθηκε αρχικά, στο κτίριο όπου σήμερα στεγάζεται η Διεύθυνση του. Οι Μπάκος και Κυριακός άρχισαν τα θεμέλια με χρήματα δικά τους, ενώ ο Τσολάκογλου ξεπούλησε την περιουσία του, καθώς κι εκείνη της συζύγου του, για την ολοκλήρωση του. Το Νοσοκομείο άρχισε να λειτουργεί την 21 Ιανουαρίου 1942, με δύναμη 25 κλινών που σε λίγο έγιναν 75, για παθολογικούς και χειρουργικούς ασθενείς.

Ο Τσολάκογλου διατήρησε ως νόμισμα τη δραχμή, όμως οι υποτιμήσεις της, οδήγησαν σε αυξήσεις τιμών και σκληρή πείνα. Οι Γερμανικές αρχές κατοχής αρχικά επέρριψαν την ευθύνη στους Ιταλούς, όμως στη συνέχεια εισήγαγαν τη λεγόμενη «μεσογειακή δραχμή, προκειμένου να αντιμετωπίσουν την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί. Σύμφωνα με το συγγραφέα Δημοσθένη Κούκουνα, ο οποίος το δημοσιεύει στο βιβλίο του «Η ελληνική οικονομία επί Κατοχής και η αλήθεια για τα κατοχικά δάνεια» στις 16 Οκτωβρίου 1941, με την υπογραφή του παραχώρησε στον επιχειρηματία Γεώργιο Μιχ. Παπακωνσταντίνου, πατέρα του Μιχάλη Παπακωνσταντίνου, μετέπειτα υπουργού των κυβερνήσεων του Κέντρου και του Κωνσταντίνου Καραμανλή, το προνόμιο παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας στην Πτολεμαΐδα.

Τον Νοέμβριο του 1942, ο Τσολάκογλου με τελεσίγραφο του αξίωσε από τις αρχές κατοχής, ελευθερία για ανασχηματισμό της κυβερνήσεως, μείωση των εξόδων των στρατευμάτων κατοχής καθώς και τον τερματισμό των *«αυθαιρεσιών»*, με επακόλουθο να μεθοδευθεί η αποπομπή του *«για λόγους υγείας»*. Τελικά παραιτήθηκε από τη θέση του πρωθυπουργού στις 2 Δεκεμβρίου 1942, αφού προηγουμένως είχαν οδηγηθεί σε αδιέξοδο οι διαπραγματεύσεις του για την οικονομία της Ελλάδος, το Σεπτέμβριο με τους Γερμανούς στο Βερολίνο και τον Οκτώβριο με τους Ιταλούς στη Ρώμη. Η αποτυχία του προκάλεσε επίσης μπαράζ έγγραφων πιέσεων, από τους Γεώργιο Καφαντάρη, Θεμιστοκλή Σοφούλη, Στυλιανό Γονατά, Δημήτριο Μάξιμο, Θεόδωρο Πάγκαλο και Δημήτριο Ράλλη. Η κυβέρνησή του στις 3 Δεκεμβρίου αντικαταστάθηκε από την κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Λογοθετόπουλου, ενώ ο Τσολάκογλου αποσύρθηκε προκειμένου ν' αντιμετωπίσει το χρόνιο νόσημα που τον ταλαιπωρούσε.

Δικαστήριο δοσιλόγων

Με βάση τη Συντακτική Πράξη 1/1944, *«Περί επιβολής κυρώσεων κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού»* [20] και την τροπολογία της με τη Συντακτική Πράξη αριθμός 6 της 20ης Ιανουαρίου 1945, ο γνωστός «Νόμος περί δοσιλόγων» [21] [22], που υπογράφηκε από τον Νικόλαο Πλαστήρα και τον υπουργό Δικαιοσύνης Νικόλαο Κολυβά, η οποία αποσκοπούσε στην τιμωρία όσων συνεργάστηκαν με τις αρχές Κατοχής, συνελήφθη και παραπέμφθηκε να δικαστεί από Ειδικό Δικαστήριο Δοσιλόγων. Εναντίον του απαγγέλθηκε κατηγορία για *«...συνθηκολόγησιν εν ανοικτώ πεδίω... πριν η υπ' αυτόν στρατιωτική δύναμις εκπληρώση πάν ό,τι το στρατιωτικόν καθήκον επιβάλλει...»* και διότι *«...ἐν ἐπιγνώσει τῆς προσπαθείας τοῦ ἐχθροῦ, ὅπως δί' ὡρισμένων διαδόσεων καταπείση τόν λαόν περί τοῦ δῆθεν ἠθικοῦ τῆς ἐπιθέσεώς του καί ἐπωφελῶς δί' ὅλα τά Εὐρωπαϊκά κράτη τοῦ διεξαγομένου παρ' αὐτοῦ ἀγῶνος τοῦ ἀσφαλοῦς τῆς τελικῆς νίκης του καί τοῦ δῆθεν ἀντιλαϊκοῦ τοῦ ἀγῶνος τῶν Συμμάχων Κρατῶν, διαδίδων κάθ ' ὁποιονδήποτε τρόπον τάς αὐτᾶς ἐξυπηρετοῦσας τήν ἐχθρικήν προπαγάνδαν ἀντιλήψεις....»*. Μεταξύ των μαρτύρων υπερασπίσεως που προτάθηκαν από τους συνηγόρους του Τσολάκογλου ήταν και ο Υπασπιστής του ο μετέπειτα Στρατηγός Αθανάσιος Χρυσοχόου.

Το δικαστήριο αποτελούσαν οι Χρήστος Καλλέλης Αρεοπαγίτης ως Πρόεδρος, Αντώνιος Χαμάρτος Πρόεδρος Εφετών και οι Εφέτες Κωνσταντίνος Καυκάς, Αθανάσιος Παπαναστασίου, Παναγιώτης Πετρέας και Θεόδωρος Γιανουλόπουλος ως δικαστικά μέλη και οι Μ. Βαλλιάνος και Ευάγγελος Δανόπουλος ιατροί και Θεόδωρος Δασκαρόλης δικηγόρος, ως λαϊκά μέλη, ενώ καθήκοντα Ειδικού Επιτρόπου είχαν ανατεθεί στον Αντεισαγγελέα Εφετών Νικόλαο Παπαδάκη, συνεδρίασε από τις 21 Φεβρουαρίου 1945 [23]. Στην απολογία του στις 16 Απριλίου του ίδιου χρόνου, αναρωτήθηκε [24] *«..Πού βρισκόταν τότε οι κατήγοροί μου; Βρίσκω ομοιότητες με τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και τον πολυμήχανο Οδυσσέα. Ο Κολοκοτρώνης είπε: «Αν δεν μπορείς να κινήσεις τον ταύρο από τα κέρατα πιάστον απ' τα αχαμνά». Τον δίκασαν κι εκείνον σαν προδότη με εντολή πάλι άλλου βασιλιά. Θα χαρακτήριζαν άραγε προδότη τον Οδυσσέα επειδή χάρισε στους Τρώες τον Δούρειο Ίππο αν δεν έπεφτε η Τροία;...»*.

Ετυμηγορία

Με την απόφαση *«..περί επιβολής κυρώσεων κατά των συνεργασθέντων μετά του εχθρού..»* του Ειδικού Δικαστηρίου δοσιλόγων, που ανακοινώθηκε από τον πρόεδρο του Χρήστο Καλλέλη στις 10 το πρωί της 31ης Μαΐου, και από όλους τους καταδικασθέντες ήταν ο μόνος που είχε δικαίωμα να ασκήσει ένδικα μέσα σε βάρος της αποφάσεως, κηρύχθηκε ένοχος [25] διότι, όπως αναφέρει το σκεπτικό των δικαστών:

«...Ὁ μέν Γ. Τσολάκογλου
ἄ) διά τῆς ἀπό 29 Ἀπριλίου 1941 προκηρύξεώς του πρός τόν Ἑλληνικόν λαόν δημοσιευθείσης είς τήν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τεύχ. Ά φύλλ. 146,

β) δί' ἡμερησίας διαταγῆς πρός τόν Στρατόν δημοσιευθείσης είς τό ἀπό 5/5/41 φύλλον τῆς ἐφημερίδος «Έστία»,

γ) είς δηλώσεις τοῦ δημοσιευθείσας είς τό ἀπό 8/10/41 φύλλον τῆς ἐφημερίδος «Καθημερινή»,

δ) δί' ἄρθρου του δημοσιευθέντος είς τήν ἐφημερίδα «Έλεύθερον Βῆμα» τῆς 7/12/41,

ε) διά διαγγέλματός του πρός τόν Έλληνικόν λαόν τῆς 25/3/42 δημοσιευθέντος είς φύλλον τῆς ἐφημερίδος «Καθημερινή»,

στ) διά ραδιοφωνικοῦ λόγου του δημοσιευθέντος είς τό ἀπό 26/3/42 φύλλον τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος,

ζ) διά λόγου ἐκφωνηθέντος ἐν Λεβαδεία καί δημοσιευθέντος είς τό ἀπό 7/7/42 φύλλον τῆς ἰδίας ἐφημερίδος,

η) δί' ἑτέρου λόγου του ἐκφωνηθέντος είς Λάρισσαν καί δημοσιευθέντος είς τό ἀπό 8/7/42 φύλλον τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος,

θ) δί' ἄλλου λόγου του δημοσιευθέντος είς τό ἀπό 10/7/42 φύλλον τῆς ἰδίας ἐφημερίδος καί ἐκφωνηθέντος είς Βόλον,

ι) διά λόγου του ἐκφωνηθέντος ἐν Τρικκάλοις καί δημοσιευθέντος είς τό ἀπό 12/7/42 φύλλον τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος,

ἴα) δί' ἑτέρου λόγου του ἐκφωνηθέντος ἐν Καρδίτση καί Φαρσάλοις καί δημοσιευθέντος είς τό ἀπό 14/7/42 φύλλον τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος,

ἴβ) διά ραδιοφωνικοῦ λόγου του δημοσιευθέντος είς τό ἀπό 4/9/42 φύλλον τῆς ἐφημερίδος «Έλεύθερον Βῆμα»,

ἴγ) διά ἀνακοινώσεως του λαβούσης χώραν τήν 5 Μαΐου 1941 πρός τάς πνευματικᾶς ἀρχάς τοῦ Κράτους καί πρός διαφόρους ἐκπροσώπους τοῦ λαοῦ»,

...ἐγένετο συνειδητόν ὄργανον τοῦ ἐχθροῦ πρός διάδοσιν τῆς προπαγάνδας του, ἐξαίρων τό ἔργον τοῦ κατακτητοῦ καί προκαλῶν τήν ἡττοπάθειαν παρά τῷ Έλληνικῷ Λαῷ καί τήν περιφρόνησιν τοῦ Έθνικοῦ καί συμμαχικοῦ ἀγῶνος...».

Συνολικώς του επιβλήθηκαν [26]:

** η ποινή του θανάτου και της στρατιωτικής καθαιρέσεως για την συνθηκολόγηση,*
** ισόβια δεσμά και στις στερήσεις που προβλέπονταν από τα άρθρα 21, 23, 24 του Ποινικού Νόμου, για το σχηματισμό κυβερνήσεως και τις διευκολύνσεις,*
** ισόβια δεσμά και στερήσεις, για την προπαγάνδα,*
** καθώς και διάφορες άλλες μικρότερες ποινές μετά στρατιωτικής καθαιρέσεως, που συγχωνεύτηκαν με την ποινή του θανάτου.*

Το δικαστήριο με την απόφασή του εξέφρασε την ευχή [27], να μετατραπεί με χάρη η ποινή του θανάτου σε ισόβια δεσμά, ενώ με την ίδια απόφαση τον καταδίκασε να καταβάλλει τα τέλη και τα έξοδα της δίκης, για τα οποία κατέστησε αλληλέγγυους τους καταδικασθέντες, και του αφαίρεσε το χρόνο προφυλακίσεως από την προσμετρηθείσα ποινή.

Το τέλος του

Μετά την καταδίκη του ο Τσολάκογλου οδηγήθηκε στις φυλακές Ζελιώτη, στο μέγαρο *«Μινιόν»*. Το Συμβούλιο Χαρίτων με γνωμοδότηση του που ανακοινώθηκε στις 19 Αυγούστου 1945 [28], εισηγήθηκε στην κυβέρνηση τη μετατροπή της ποινής του σε ισόβια κάθειρξη. Δεν μετάνιωσε ποτέ για τις πράξεις του και μέχρι το τέλος της ζωής του πίστευε ότι *«Το ίδιο έπρεπε να κάνει κάθε Έλληνας πατριώτης»*. Σύμφωνα με τον Φαίδωνα Ζάμπογλου, όπως το δημοσίευσε στην εφημερίδα *«Ο Χρόνος»* [29] η απόφαση του δικαστηρίου δεν ήταν ομόφωνη καθώς μεταξύ αυτών που δίκασαν τους δοσίλογους υπήρξε και ο δικαστής Π.(αναγιώτης) Π.(ετρέας) που αρνήθηκε να υπογράψει τη θανατική του καταδίκη και πρότεινε να ερευνήσουν τις συνθήκες υπό τις οποίες έγινε η συνθηκολόγηση και είπε στο συμβούλιο: *«..Προκειμένου να καταδικάσουμε αυτούς σε θάνατο ας βγάλουμε τα περίστροφα μας και ας αυτοκτονήσουμε όλοι εδώ επί τόπου, διότι η ιστορία που θα μας κρίνει είναι αδέκαστος..»*. Στο ίδιο δημοσίευμα αναφέρεται ότι ήδη από την 28η Οκτωβρίου 1940 ο Τσολάκογλου γνώριζε ότι πάσχει από το λεγόμενο λεύκωμα *N.H.L.*, αλλιώς λεμφοκυτταρική λευχαιμία, λόγος για τον οποίο, την περίοδο 1947-48, νοσηλεύτηκε για περίπου ένα χρόνο ως άπορος στο *Ν.Ι.Μ.Ι.Τ.Σ.* καθώς του είχαν στερήσει τη σύνταξή του.

Μνήμη Στρατηγού Τσολάκογλου

Καθώς η αντιμετώπιση της γερμανικής εισβολής, δεν κατέστη εφικτή από τον ελληνικό στρατό ο Τσολάκογλου, αντιμέτωπος την κρίσιμη ώρα με την πολυεπίπεδη επίθεση που δεχόταν η Ελλάδα, αναγκάστηκε, εκ των έκρυθμων καταστάσεων, να συνθηκολογήσει. Εκ του αποτελέσματος οι κατηγορίες που καταφέρονται εναντίον του είναι απολύτως ανυποστήρικτες και προσβλητικές, εφόσον ήταν, εκ των πραγμάτων, αδύνατον η χώρα, υπό τις κρατούσες συνθήκες, να αντιμετωπίσει ταυτόχρονα τον Ιταλικό, Γερμανικό και Βουλγαρικό στρατό, χωρίς καμία, μέχρι τότε, έξωθεν βοήθεια και ασαφείς τις προθέσεις του εξ' Ανατολών προαιωνίου εχθρού, αφού μέχρι τότε η Τουρκία δεν είχε εκδηλώσει τις προθέσεις της. Με την συνθηκολόγηση δεν συμφωνούσε η πολιτική ηγεσία των Αθηνών η οποία ζητούσε να συνεχιστεί η αντίσταση όμως η φυγή του βασιλιά Γεωργίου Β' και της κυβερνήσεως, όταν κατέρρευσε το μέτωπο, αλλά και η πτώση της Γιουγκοσλαβίας, δεν άφησαν καμία ελπίδα για την όποια στρατιωτική αντιμετώπιση.

Πρέπει, όμως, να τονιστεί ότι ενδεχόμενη άρνηση του Τσολάκογλου για τη συνθηκολόγηση και η, εκ των πραγμάτων, συνέχιση του αγώνα, με ταυτόχρονη παραδοχή της αδυναμίας

των πολιτικών να διαχειριστούν την κατάσταση, θα σηματοδοτούσε την καθολική γενοκτονία του πληθυσμού, ιδίως της Βορείου Ελλάδας, εφόσον το μέτωπο του πολέμου ήταν, ήδη, μεγάλο, οι αντιμέτωποι στρατοί πολύ ισχυροί και ο κίνδυνος εμπλοκής της Τουρκίας δεν είχε αποσαφηνιστεί. Ο στρατηγός Τσολάκογλου, διορίσθηκε πρώτη κατοχική κυβέρνηση, από τη γερμανική στρατιωτική διοίκηση στις 30 Απριλίου του 1941 και ο διορισμός του, δεν άρεσε στους Ιταλούς, οι οποίοι δεν ήθελαν επουδενί κανέναν Έλληνα και ιδίως στρατιωτικό, στην κυβέρνηση. Χαρακτηριστική ήταν η δήλωση, του Τσιάνο, για τον Τσολάκογλου *«αυτή η ιστορία δε μου αρέσει, ο στρατηγός το αποδέχθηκε για να σώσει την εθνολογική και εθνική ενότητα της Ελλάδος».*

Ο Γερμανός ιστορικός Newbacher γράφει στο έργο του για τον Τσολάκογλου:

«Εν ώρα δυστυχίας του ελληνικού έθνους ετέθη επικεφαλής του κράτους χωρίς υπολογισμό του προσωπικού κόστους. Χάρις στην διαπραγματευτική του ικανότητα και το θάρρος του επέτυχε να συνάψει την ενδοξότερη κι επωφελή συνθηκολόγηση ολόκληρου του Β′ Παγκοσμίου Πολέμου» και «…Θυσίασε το λιγοστό υπόλοιπο της ζωής του στον βωμό του καθήκοντος».

Ο Ιταλός Ανφούνζο έγραψε στον Μπενίτο Μουσουλίνι:

«..Είναι φανερό ότι αυτός ο στρατηγός με την κυβέρνησή του μας χάλασε τα σχέδια. Επιδιώκει να διασώσει την ελληνική ενότητα. Πρέπει να τον διαβάλουμε στους Γερμανούς αλλά και στους Έλληνες».

Ο ίδιος ο Τσολάκογλου υπερασπίστηκε με σθένος την επιλογή του ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου από το οποίο καταδικάστηκε, κατηγορώντας τους κατηγόρους του ότι απουσίαζαν από την πρώτη γραμμή του πολέμου ενώ και στα απομνημονεύματα του γράφει:

«Ευρέθην αντιμέτωπος ιστορικού διλήμματος: Ή ν' αφήσω να συνεχισθή ο αγών και να γίνη ολοκαύτωμα, ή υπείκων εις τας παρακλήσεις όλων των ηγητόρων του στρατού ν' αναλάβω την πρωτοβουλίαν της συνθηκολογήσεως... Τολμήσας» δεν υπελόγισα ευθύνας... Μέχρι σήμερον δεν μετενόησα δια το τόλμημά μου. Τουναντίον αισθάνομαι υπερηφάνειαν.».

Εξωτερικοί σύνδεσμοι

- [Απομνημονεύματα Γεώργιος Κ. Τσολάκογλου], *[εκδόσεις «Ακρόπολις», Αθήναι 1959, 250 σελίδες]*
- [Πόσο δωσίλογος ήταν τελικά ο Τσολάκογλου; ....]
- [«Δοσιλογισμός» Αντιαιρετικόν Εγκόλπιον]

- [Νέα στοιχεία για τον Γεώργιο Τσολάκογλου Φαίδων Ζάμπογλου, Εφημερίδα «Χρόνος» Κομοτηνής (ανακτήθηκε 04 Φεβρουαρίου 2020)].

Παραπομπές

1. Άλμα πάνω ↑ [Εφημερίδα «The Times», 30 Απριλίου 1941]
2. Άλμα πάνω ↑ Απεβίωσεν ο Τσολάκογλου Εφημερίδα «Ελευθερία», Κυριακή 23 Μαΐου 1949, σελίδα 2
3. Άλμα πάνω ↑ [Κηδεύεται σήμερον ο Γεώργ. Τσολάκογλου Εφημερίδα «Εμπρός», Κυριακή 23 Μαΐου 1948]
4. Άλμα πάνω ↑ [Τσολάκογλου, ο Προεστός των Αγράφων«Η Ρεντίνα των Αγράφων και ο Προεστός Τσολάκογλου».]
5. Άλμα πάνω ↑ [Η προτομή ενός προδότη και η «καρατομή» της Ιστορίας μας Karditsa News.]
6. Άλμα πάνω ↑ [Φθορές στην προτομή του Δ. Τσολάκογλου στη Ρεντίνα]
7. Άλμα πάνω ↑ [Στα απομνημονεύματα του γράφει «Ευρέθην αντιμέτωπος ιστορικού διλήμματος : Ή ν' αφήσω να συνεχισθή ο αγών και να γίνη ολοκαύτωμα, ή υπείκων εις τας παρακλήσεις όλων των ηγητόρων του στρατού ν' αναλάβω την πρωτοβουλίαν της συνθηκολογήσεως... «Τολμήσας» δεν υπελόγισα ευθύνας... Μέχρι σήμερον δεν μετενόησα δια το τόλμημά μου. Τουναντίον αισθάνομαι υπερηφάνειαν.»] Απομνημονεύματα στρατηγού Τσολάκογλου
8. Άλμα πάνω ↑ Η συνθηκολόγηση Τσολάκογλου
9. Άλμα πάνω ↑ [Προκήρυξη προς τον Ελληνικό Λαό του Στρατηγού Γεωργίου Τσολάκογλου, Προέδρου της Κυβερνήσεως, Φ.Ε.Κ. 146/29-4-1941]
10. Άλμα πάνω ↑ Κυβέρνησις Γεωργίου Τσολάκογλου Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης
11. Άλμα πάνω ↑ [Σύμφωνα με όσα αναφέρει ο Γεώργιος Δ. Δημακόπουλος στο έργο του «Το Γενικόν Στρατηγείον κατά τον Πόλεμον 1940-1941» πρόκειται περί αυτοσυγκροτήσεως Κυβερνήσεως υπό τον Γεώργιο Τσολάκογλου και όχι περί διορισμού της από τις Γερμανικές Αρχές, διότι αυτό «δέν προκύπτει έξ οιουδήποτε γνωστού μέχρι τούδε στοιχείου». Στη σελίδα 185 ο Δημακόπουλος παρέχει την πληροφορία ότι το πρακτικό της ορκωμοσίας της εν λόγω Κυβερνήσεως δεν έχει επισημανθεί, ενώ στις σελίδες 186η και 187η εκθέτει δε τους λόγους, δια τους οποίους ο Τσολάκογλου ανέλαβε την ευθύνη συγκροτήσεως της υπ' αυτόν κυβερνήσεως.]
12. Άλμα πάνω ↑ [«Εν Αθήναις τη 29η Απριλίου 1941
    Έλληνες,
    Οι υπεύθυνοι της εθνικής συμφοράς έφυγαν από τας Αθήνας και εγκατέλειψαν το πάτριον έδαφος. Υπό την ασφαλή προστασίαν της θαλάσσης από τας επιθέσεις του αντιπάλου, απαιτούν από όλους μας να συνεχισθή ο αγών, το μάταιον του οποίου Σεις όλοι οι παραμείναντες επί του πατρίου εδάφους έχετε κατανοήσει. Η σκληρά πραγματικότης είναι, ότι μετά την κατάληψιν των Αθηνών υπό του γερμανικού

στρατού και μετά την φυγήν των Άγγλων, δεν δύναται να γίνη ουδείς πλέον λόγος περί συνεχίσεως του αγώνος. Κυβέρνησις που ετράπη εις φυγήν ουδέν δικαίωμα έχει να απαιτή από τον ελληνικόν λαόν θυσίας αι οποίαι ισοδυναμούν με σφαγιασμόν και αυτοκτονίαν.

Έλληνες,

Πρέπει ν' αναλάβωμεν την τύχην της χώρας σθεναρώς εις τα χέρια μας και ν' ατενίζωμεν κατάματα την σκληράν πραγματικότητα. Διά ν' ανταποκριθώμεν εις ταύτα απεφάσισα από κοινού μεθ' όλων των στρατηγών και αξιωματικών του αγωνισθέντος ελληνικού στρατού να σχηματίσω υπό την προεδρίαν μου Κυβέρνησιν, ήτις θα εξασκή την εξουσίαν της ανεξάρτητα της μέχρι τούδε Κυβερνήσεως της Ελλάδος, εδραζομένην επί μόνης κυριάρχου θελήσεως του ελληνικού λαού. Αυτή θα είναι η μόνη νόμιμος Κυβέρνησις εν Ελλάδι και θα έχη ως εντολήν και μοναδικόν προορισμόν, τη συγκαταθέσει των δυνάμεων κατοχής, ν' αποκαταστήση την ησυχίαν και την τάξιν εις τον δυστυχισμένον αυτόν τόπον και να χαρίση εις τον ελληνικόν λαόν την ασφάλειαν διά μιάς υπευθύνου και δραστηρίας ενεργείας, ώστε κανείς να μη αισθάνεται τον εαυτόν του εις τας σημερινάς δυσκόλους και τραγικάς στιγμάς, ως απροστάτευτον. Καθένας από Σας θα αισθάνεται ότι υφίσταται ελληνική Κυβέρνησις ήτις στοργικώς και με όλας τας δυνάμεις θα προσπαθή να σας ανακουφίζη από το βαρύ φορτίον που επεσώρευσεν ο πόλεμος.

Έλληνες,

Με γνωρίζετε ως διοικητήν στρατευμάτων και γνωρίζετε τους λοιπούς στρατηγούς ως διοικητάς στρατευμάτων, άτινα πάντα ημύνθησαν του πατρίου εδάφους εις ηρωικούς και αιματηρούς αγώνας. Διά των αγώνων τούτων επετύχατε να κρατήσητε υψηλά την τιμήν των ελληνικών όπλων και ν' αναδειχθήτε άξιοι απόγονοι των ηρώων αγωνιστών του Μαραθώνος, των Θερμοπυλών, της Σαλαμίνος και των Πλαταιών. Δι' ον λόγον υπεχρεώθην τελικώς ως εναπομείνας εις το μέτωπον ανώτερος Διοικητής των στρατευμάτων να δώσω εις Σας την διαταγήν να καταθέσητε τα όπλα, διά τον ίδιον ακριβώς λόγον σας προσκαλώ σήμερον να με ακολουθήσητε, προς αναστήλωσιν της φιλτάτης Πατρίδος. Ο λόγος ούτος είναι ότι έπρεπε πλέον να σταματήση η άσκοπος αιματοχυσία. Εφεξής δε μακράν παντός ξένου συμφέροντος και οδηγούμενοι απλώς και μόνον από το ακραιφνές ελληνικόν συμφέρον, ας προσπαθήσωμεν να ζήση η Ελλάς και να εξασφαλισθή εκ νέου εις τον λαόν της η ειρήνη και η εργασία. Κανένας να μη διστάση. Πάντες ας συμβάλωμεν με όλας μας τας δυνάμεις εις τούτο.

Βασίζομαι εις τον πατριωτισμόν κάθε ενός από Σας.

Κύριον μέλημα της νέας Κυβερνήσεως θα είναι:

1) Η επίλυσις του ζητήματος της θέσεως των αξιωματικών και οπλιτών οίτινες παραμένουσιν νυν ως αιχμάλωτοι.

2) Η βοήθεια των αναπήρων και παθόντων εν πολέμω και γενικώς η παροχή κοινωνικής προνοίας.

3) Η επίλυσις του ζητήματος του επισιτισμού της χώρας. Ούτος θα ανατεθή εξ ολοκλήρου εις την Αγροτικήν Τράπεζαν.

4) Η αποκατάστασις της εθνικής και ιδιωτικής οικονομίας της χώρας.
5) Η παροχή εργασίας εις πάντας και η ενίσχυσις της γεωργίας και βιομηχανίας.
6) Η αποκατάστασις του συγκοινωνιακού ζητήματος και
7) Η απόλυτος τήρησις της τάξεως και ασφαλείας».
Στρατηγός Γεώργ. Τσολάκογλου
Πρόεδρος της Κυβερνήσεως».] Το κείμενο των προγραμματικών δηλώσεων της Κυβερνήσεως Τσολάκογλου

13. Άλμα πάνω ↑ [ΦΕΚ της 30ης Απριλίου 1941, τεύχος Α' αριθμός 147.]
14. Άλμα πάνω ↑ [«Η φυσιογνωμία του στρατηγού Τσολάκογλου, που ανεδέχθη χθες το πρωθυπουργικό αξίωμα εμπνέει την πιο δικαιολογημένη εμπιστοσύνη στην κοινή γνώμη της Ελλάδος. Η φήμη πήρε το όνομα του στα φτερά της από την αρχή του πολέμου. Μαχηταί, μετόπισθεν, λαός, τον εγνώρισαν κατά τα ευτυχέστερα γεγονότα του αγώνος, στα χιονισμένα Αλβανικά βουνά! Τον είδα, διοικητή Σώματος επάνω στην ακμή της μάχης στη Χότιστε, στ' αντερείσματα της Μόροβας με τα προκεχωρημένα κλιμάκια των Μονάδων του και δύο από τους μεράρχους του να διευθύνη την επίθεσι. Ψηλός, μελαχροινός, λεβεντάνθρωπος, γενναίος, νηφάλιος, καρτερικός ήθος απόλυτα στρατιωτικό, λακωνικότης στην έκφρασι. Ενεργητικός, ταχύς και ακούραστος, Η επταήμερη μάχη της Μόροβας τον έφερε στην πρώτη γραμμή των στρατιωτικών αρχηγών μας, Ο αδιάκοπος πόλεμος ολοκλήρων μηνών, στις χιονισμένες κορυφογραμμές της αφιλόξενης οροσειράς της Κάμιας, εστερέωσε την εκτίμησι του Στρατού και Λαού στο πρόσωπο του. Η άψογη και ανώδυνη σύμπτυξις του δεξιού μας στο Αλβανικό μέτωπο, όταν αι περιστάσεις επέβαλαν την κίνησι αυτή αποτελεί ιδικό του τίτλο. Η ατυχής εξέλιξις των επιχειρήσεων, τις τελευταίες εβδομάδες, τον βρήκαν στας επάλξεις άγρυπνο φρουρό της τιμής του Ελληνικού στρατεύματος και των εθνικών συμφερόντων. Έθεσε τέρμα στον αγώνα με αξιοπρεπή συνθηκολόγησι. Απ' τα βουνά της Αλβανίας έρχεται τώρα στην Κυβέρνησι του τόπου, για ν' αναλάβη ένα άλλο αγώνα, πολύ σπουδαιότερο, που θα απαιτήση εξαιρετική δραστηριότητα. Τον αγώνα της ανασυγκροτήσεως της Ελλάδος και της προσαρμογής της στα δεδομένα της νέας καταστάσεως. Αυτό το έργο δεν είνε τυχαίο. Η χώρα μας αποτελεί σήμερα μέρος μιας πανευρωπαϊκής οργανώσεως που την διέπουν αρχαί σαφείς και αποκρυσταλλωμέναι, προς τας οποίας οι Έλληνες καλούμεθα να προσανατολίσωμεν τον ρυθμόν της ζωής μας, Και θα χρειασθή προσπάθεια σύντονος, ειλικρινής, γοργή και αποτελέσματική για να λυθούν όλα τα προβλήματα που θέτουν οι ανάγκες αυτού του νέου προσανατολισμού. Στους πλατείς ώμους του πρόκειται να σηκώση ο στρατηγός το βάρος του σοβαρού τούτου έργου,. Οι Έλληνες όλοι ανεξαιρέτως, έχομεν καθήκον να τον συντρέξωμεν ο καθένας από της πλευράς του, να εκπληρώση την αποστολήν του. Ενωμένοι γύρω του, πειθαρχημένοι, ας εργασθούμε, στην κατεύθυνσιν, που επιβάλλουν οι πραγματικές καταστάσεις, για να διευκολύνουμε, όσο μπορούμε, την προσπάθειάν του. Η καλή μας θέλησις, η αφοσίωσις μας στο καθήκον και η εργατικότης μας, είνε απαραίτητα

στοιχεία για την επιτυχία του, που θα είνε επιτυχία του συνόλου.»] Εφημερίδα «Η Καθημερινή», 30 Απριλίου 1941

15. Άλμα πάνω ↑ [Κομνηνος Πυρομάγλου, «Ο Γεώργιος Καρτάλης και η εποχή του 1934-57», εκδόσεις «Ιστορική Έρευνα», τόμος 1ος, σελίδες 136η-137η.]
16. Άλμα πάνω ↑ [Δημοσθένης Κούκουνας, «Ιστορία της Κατοχής», Εκδόσεις Λιβάνη, τόμος 1ος, σελίδα 250]
17. Άλμα πάνω ↑ [Εφημερίδα «Ελεύθερον Βήμα» 5 Ιουνίου 1941]
18. Άλμα πάνω ↑ [Πηγή: Φλάισερ, τόμος Α', σελίδες 354 κ.έ.]
19. Άλμα πάνω ↑ [Φ.Ε.Κ. 196/τεύχος Α' της 15ης Ιουνίου 1941.]
20. Άλμα πάνω ↑ [Εφημερίδα της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, Τεύχος 1ον, Αριθμός Φύλλου 12, 6 Νοεμβρίου 1944]
21. Άλμα πάνω ↑ [Παράγραφος 2 του άρθρου 9 της Συντακτική Πράξης αριθμός 6 της 20ης Ιανουαρίου 1945 και της τροποποιητικής της με αριθμό 12/1945 πού τροποποίησε, συμπλήρωσε και κωδικοποίησε ο Αναγκαστικός Νόμος 533/1945, για την επιβολή ποινών σε όσους συνεργάστηκαν με τις αρχές κατοχής, δηλαδή στους τρεις πρωθυπουργούς, τους υπουργούς και υφυπουργούς των κατοχικών κυβερνήσεων, στο σύνολο 27 άτομα]
22. Άλμα πάνω ↑ [«...και μόνη... η ανάληψις της Κυβερνήσεως προς διευκόλυνση και υπό τις εντολές των δυνάμεων Κατοχής, αποτελεί τυπικόν αδίκημα χωρίς ουδεμία ν' απαιτείται απόδειξις δόλου...».]
23. Άλμα πάνω ↑ Η πρωινή συνεδρίαση του Ειδικού δικαστηρίου Εφημερίδα «Ριζοσπάστης», Πέμπτη 22 Φεβρουαρίου 1945
24. Άλμα πάνω ↑ Η προσωπικότητα του Γεώργιου Τσολάκογλου Φαίδων Ζάμπογλου, Εφημερίδα «Ο Χρόνος»
25. Άλμα πάνω ↑ Η απόφασις δια τους δοσιλόγους Εφημερίδα «Εμπρός», Παρασκευή 1η Ιουνίου 1946, σελίδα 1η.
26. Άλμα πάνω ↑ [Η απόφασις του δικαστηρίου δια τους Έλληνας Κουίσλιγκ Εφημερίδα «Ελευθερία», Παρασκευή 1 Ιουνίου 1945.]
27. Άλμα πάνω ↑ [Κατεδικάσθησαν εις θάνατον Εφημερίδα «Εμπρός», Παρασκευή 1 Ιουνίου 1945.]
28. Άλμα πάνω ↑ Η ποινή του Τσολάκογλου Εφημερίδα «Εμπρός», Σάββατο 10 Νοεμβρίου 1945, σελίδα 4
29. Άλμα πάνω ↑ Η αυτοθυσία του Γεωργίου Τσολάκογλου έσωσε την Ελλάδα Φαίδων Ζάμπογλου, Εφημερίδα «Χρόνος», 17 Μαΐου 2012